

FEITL ISTVÁN

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA KORSZAK ÁLPARLAMENTJE

A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSEK
TÖRTÉNETE

Sorozatszerkesztők • BELLAVICS ISTVÁN,
KEDVES GYULA, PELYACH ISTVÁN

Feitl István

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA
KORSZAK ÁLPARLAMENTJE

ORSZÁGHÁZ KÖNYVKIADÓ • BUDAPEST • 2019

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001380249

X 325295

© Szerző, 2019
© Országgyűlés Hivatala, 2019

Minden jog fenntartva.
Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A kiadásért felel • SUCH GYÖRGY

Műszaki szerkesztő, tördelő • FODOR GÁBOR
Sorozatterv • KÖRNYEI ANIKÓ
Szövegigazgató, korrektor • SZÉLL SZILVIA
Névmutató • SZÉLL SZILVIA
Képszerkesztő • CSENGEL-PLANK IBOLYA, FEITL ÍRISZ
Képfeldolgozás • CSÓSZ ANNA

A könyv az Országgyűlés Hivatala Közgűjteményi és
Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.
Igazgató • BELLAVICS ISTVÁN
Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora • PELYACH ISTVÁN

A kötet szerkesztője • PELYACH ISTVÁN
Szakmai lektor • GYARMATI GYÖRGY, IZSÁK LAJOS

A borítón látható fotómontázs két kép felhasználásával készült.
Rákosi Mátyás, a MKP főtitkára beszél a Magyar Szociáldemokrata Párt
1948-ban megtartott XXXVI. kongresszusán (MTVA Archívum), illetve
Kádár János az MSZMP főtitkára 1988-ban felszólal a parlamentben
(Bánkuty András felvétele, MNM Történeti Fényképtár).

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető • GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

magyar
nyomdaipari
NYOMDA- ÉS PAPIRIPARI SZÖVETSÉG

ISBN 978-615-5948-23-7
ISSN 2416-2094

www.orszaghazkonyvkiado.hu

TARTALOM

BEVEZETÉS [9]

I. POLITIKAI KERETEK [29]

- I. 1. Rákosi Mátyás „törvényhozása” [33]
- I. 2. Nagy Imre parlamentje (1953–1954) [52]
- I. 3. Ismét Rákosié a hatalom (1955–1956) [61]
- I. 4. Változás az Országgyűlés szerepében (1956) [68]
- I. 5. Forradalom és megtorlás (1956) [75]
Előzmények [75]
A törvényhozás forradalma [77]
Forradalom az Országgházban [80]
Megtorlás [88]
- I. 6. Visszarendeződés (1957–1958) [98]
- I. 7. Defenzív ciklusok (1958–1967) [107]
- I. 8. A konzervatív reform (1967–1972) [123]
- I. 9. Jóléti törvényhozás és visszavétel (1972–1980) [136]
- I. 10. Stagnálás (1980–1985) [155]
- I. 11. Az átmenet parlamentje (1985–1988) [166]
- I. 12. Kései kijózanodás [180]
- I. 13. Fordulat a parlament működésében (1988–1990) [192]
Demokráciacsomag [196]
A kerekasztal-tárgyalás következményei [203]
Új törvénykezés [210]
Utolsó hónapok [213]

II. A PARLAMENT SZEREPÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK [227]

- II. 1. Az országgyűlési képviselő-választás [231]
Választójog, választási eljárás [232]
Ki lehetett képviselő? [238]
Az 1958-as modell [243]
Az 1967-es modell [246]
Az 1983–1985-ös modell [249]

+ [5]

- II. 2. A párt [251]
 - A mindenható Titkárság [252]
 - A Politikai Bizottság mint főhatalom [255]
 - Visszavonulás [260]
 - Nómenklatúra és képviselőség [262]
 - Az állampárt képviselőcsoportja [264]
 - II. 3. Alkotmány [271]
 - Másolt alkotmány [271]
 - Az 1972-es átalakítás [279]
 - Alkotmányozási kísérlet [285]
 - Az 1989-es alkotmánymódosítás [287]
 - II. 4. A kormány túlhatalma [290]
 - II. 5. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa [299]
- III. AZ ORSZÁGGYŰLÉS MŰKÖDÉSE [313]
- III. 1. Plenáris ülések [317]
 - Ügyrend, házszabály [317]
 - A vita [336]
 - A tárgyalás módja [338]
 - Hozzászólás [341]
 - Megszólalás [344]
 - Fegyelem [347]
 - Tájékoztottság [347]
 - Interpelláció, kérdés [349]
 - Mentelmi és összeférhetetlenségi ügyek [361]
 - III. 2. Tisztségviselők [372]
 - Jelölés, választás, szerepek [372]
 - Elnökök [375]
 - Alelnökök és mások [385]
 - III. 3. Bizottságok [387]
 - 1956: bizottsági reform [391]
 - Visszafogás [394]
 - Élénkítő gyakorlat [402]
 - III. 4. A megyei képviselőcsoport [408]
 - Előzmények [408]
 - Első évek [409]
 - Legalizálás [413]
 - III. 5. Szekciók, frakciók [416]
 - Többpárti frakciók [421]

- III. 6. A képviselők [424]
 - Pártihovatartozás [437]
 - A „népi legitimitás” [441]
 - Szerepek [442]
- III. 7. A hivatali apparátus [446]
- III. 8. Reprezentáció, legitimitás, múltpolitika [453]

IV. FUNKCIÓK [479]

- IV. 1. Törvényhozás [483]
- IV. 2. Ellenőrzés [497]
- IV. 3. Külpolitikai tevékenység és az Interparlamentáris Unió [515]
 - Péter János, a parlamenti „külgyminiszter” [518]
 - A Szent Korona visszaadása –1978 [519]
 - Orientációváltás [520]
 - Interparlamentáris Unió [524]
 - A Külgügyi Bizottság, törvényhozás [527]
 - A román–magyar viszony és az Országgyűlés [534]
 - A szovjet csapatok teljes kivonása [537]

V. NYILVÁNOSSÁG, SAJTÓ [541]

- A Rákosi-korszak [545]
- A Kádár-korszak [548]

FÜGGELÉK [561]

- Rövidítések jegyzéke [563]
- Források és irodalom [566]
- Képjegyzék [580]
- Névmutató [581]

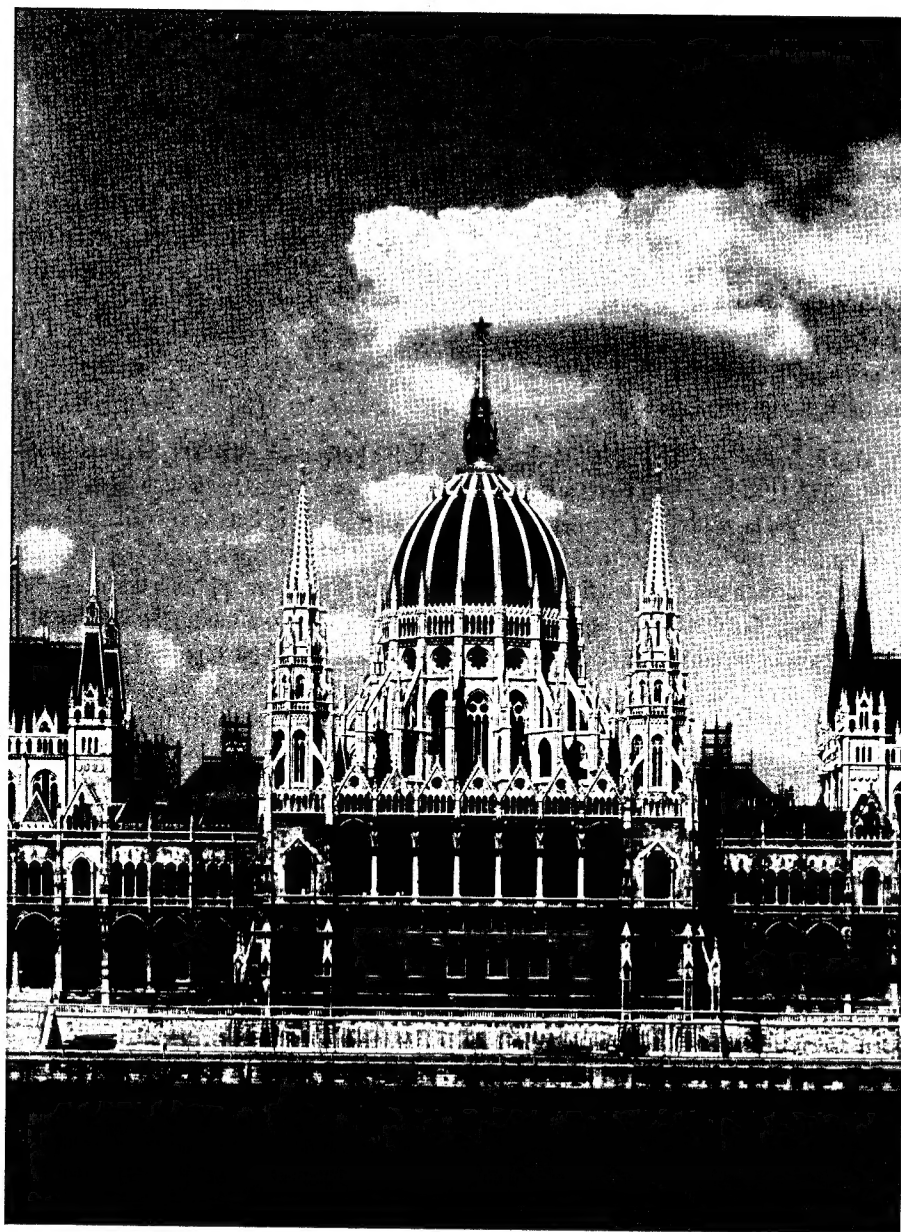
BEVEZETÉS

+ [9]

Az első és legalapvetőbb kérdés, amit tisztázni kell a kedves olvasó előtt, hogy az 1949–1990 közötti időszakban parlamenti vagy álparlamenti rendszer volt-e hazánkban. Ennek megválaszolásához nem egyetlen definíciót tekintünk korokon felül érvényesnek, hanem a parlamentarizmus többféle értelmezését is legitimnek gondolva, valamint térben és időben behatárolva figyelünk a tárgyalt korszakunkra. Ebből a szempontból fontos, hogy Európában és tágabban az angolszász világban általánosan elfogadottá vált a liberális parlamentáris berendezkedés 1945 után. A többpárti parlamentarizmus mint a demokrácia eszményének kifejezője erős normaként volt jelen, olyannyira, hogy a parlamenti demokráciát a szovjet tömb tagállamai nemhogy tagadták volna, hanem ellenkezőleg: érvényesnek vélték, sőt a szocializmust még inkább kiteljesedő népuralkodóként, vagyis a parlamenti demokrácia meghaladásaként fogták fel. Az 1945 utáni időkben az antifasiszta nemzetközi katonai szövetségben belül a demokrácia eszményítése uralkodóvá vált, szinte egész Európában ennek szellemében hirdette és legitimálta magát minden ország politikai berendezkedése. Ezen belül követelményként fogalmazódott meg az általános, titkos, egyenlő, arányos választási rendszerre épülő hatalmi szerkezet, az önkormányzat, a parlament és a köztársasági államforma.

Magyarországon is minden legális politikai ágens demokratikusnak nyilvánította magát, szinte versenyeztek abban, ki hogyan érti azokat a kifejezéseket, hogy demokrácia és parlamentarizmus. Ennek szellemében formálódott a politikai nyelvhasználat is, melynek a populista változata kerekedett felül és vált uralkodóvá, miután a hatalomban kizárólag a munkás- és a parasztpártok osztoztak. 1948 után ez a populista demokrácia-felfogás kezdett átalakulni, és átértékelődött benne a parlament szerepe. Helyét elfoglalta a közvetlen demokrácia és az arra épülő, azt vezénylő élcsapat elmélete, nevezetesen egyfajta „permanens forradalom”-felfogás, amely szerint az állandóan mozgósítható és mozgósított nép, ezen belül a munkásosztály élén a kommunista tömegpárt áll. Ez a három tényező, vagyis a nép, a munkásság és a párt folyamatosan létező dinamikus és demokratikus kölcsönhatása jelenti a meghatározó politikai mozgást, előrehaladást. A fejlődés gyorsasága vált a másik ideává. A gyors tempót fejezte ki a versenykultusz

1. Vörös csillagos Országház

vagy versenymánia is. A szédületes lendület fékező erőit, vagyis a régi elitet, a régi uralkodó osztályokat és klienscsoportjait kell a rendszer dinamikus erőinek legyűrné, hogy az előrehaladás tényezői szabad utat nyerjenek. Ez nevezhető a kiteljesedett demokráciának, amelyben a párt, a munkásosztály és a néptömegek közé közvetítő intézményrendszert kell kiépíteni, sajátos államot, társadalmi szervezeteket, mozgalmakat.

A közvetítő, mozgósító intézményrendszernek egyúttal csírájában el kell fojtania a fékező, akadályozó tényezőket, és ez a diktatórikus eleme a szisztémának. Felértékelődött a gyorsaság, a hatékony gördülékenység, ami lehetőleg minden akadékoskodást, vitát, belső megosztottságot, pluralitást kimetsz a társadalom szövetségéből. Az ellenállás a homogénnek felfogott és eszményített munkás- és szegényparaszti osztállyal szemben álló más osztályok, rétegek és ezeket kiszolgáló volt hivatalnokok, értelmiségek érdekeiből fakad, amelyekkel szemben harcot kell folytatni, azokat szinte minden eszközzel el kell hallgattatni.

A kérdés most már az, hogy mennyiben felelt meg ez a gondolkodás a parlamentarizmus követelményeinek. A parlament ebben a nézetrendszerben felesleges közvetítő, különösen többpárti felfogása hibás, még abban az esetben is, ha ez a többpártrendszer erősen korlátozott vagy formális. A viták ugyanis csak lassítják a rendszer dinamizmusát. Ki kell iktatni a parlamentből minden féket, akadékoskodást, okoskodást. A választások a tömegek mozgósítása miatt hasznosak, a kampány egy eszköz arra, hogy kiléptessék az ország lakosságát a hétköznapi egyhangúságából, és a politizálás ünnepnapjába emeljék őket. Az 1949-es választást ilyen indító löketnek tekintették.¹ A parlament a választások végeredménye, egyben a törvények meghozatalának legitim helye, a nép meghatalmazottainak reprezentatív képviselője, semmi több. Másban nem kell működtetni, ellenkezőleg: korlátozni kell. Ezt szolgálták a kis létszámú döntéshozatali szervezetek, mint a kis parlamentként felfogható, Népköztársaság Elnöki Tanácsa vagy a párton belüli vezető testületek, a Politikai Bizottság, a Titkárság döntéshozó funkcióval való felruházása, és ezt szolgáltatta az egyszerűsített ügyrend, a ritka és rövid ülésezések, a képviselők függetlenítésének megszüntetése, a politikusok létszámának csökkentése.

A kommunista politikusok saját hatalmi berendezkedésük magasabbrendűségét abban hirdették, amiben a parlament mozgásterét korlátozva volt, nevezetesen az állam, de az egész ország feletti, párturalmi rendszerben. A pártot mint a proletariátus, de tágabban az egész nép akarata kifejeződésének, megtestesülésének tekintették, amely belső akaratképzési mechanizmusa és doktrínái, katekizmusa révén magasabb rendű alakulatként, korabeli szóhasználatnál élcsapatként szerveződik meg, és testesíti, teljesíti be az össznépi vágyakat. Minden egyéb, létező mechanizmus ezt segíti, ezt egészíti ki, vagyis az államszervezet, és ezen belül az Országgyűlés is.² Ebben a felfogásban a parlament a régi, a polgári világból, a kapitalizmusból kölcsönvett hasznos elem. Volt ebben taktikai megfontolás is, vagyis a demokráciát, amit maguk is fennen hirdettek, névleg nem sutba dobták a kommunisták, hanem beteljesítették, felerősítették a gazdasági és a közvetlen demokráciával, a munkásság szüntelen és aktív politikai nyüzsgésével.

Ebben a hitben indult útjára a kommunista pártaktivisták tömege, de néhány esztendő után sokaknak rá kellett jönniük, hogy tévedtek.

A kádári időszak változást hozott. Lassabb lett a tempó, maradt és kiszámított lett az elhatározások döntéssé érlelődése. Alábbhagyott a kampányüzemmód, az embereket békén hagyták, az állampolgárok úgynevezett közéleti aktivitása inkább csak kínálatot jelentett, semmint kötelezettséget. A párttagságtól, a társadalmi szervezetekben kifejtett aktivitástól a nem politikai részvételig terjedt a választék. A fejlett kapitalizmus utolérése nagy, össztársadalmi vágyalom maradt. Megmaradt a politikai intézményrendszer is, de minden egy világos és bevált struktúrába és időrendbe szerveződött. A parlament a hatvanas évek második felétől az össznépi akarat megtestesülését reprezentálta, a párt és a kormány által előkészített elhatározásokat kisebb, részletkérdéseken folyó rövid vita után törvényi magasságokba emelte. A reform szükségessé tette az össznemzeti kontroll gondosan megkomponált látszatát, amiben látványos részt vállalt az Országgyűlés is. A régi uralkodó osztályok elvesztették relevanciájukat, vagy legalábbis kevésbé veszélyeztették a létező szocializmus valóságát. A kapitalizmus vagy imperializmus a külső ellenség képét mutatta, amivel azonban együtt kell élni. A rendszer kiépítette saját talapzatát, és azon működött tovább. Ezen a talapzaton egy konzervatív, megszokott, egymás után szervezett ceremóniális eljárásban élte életét a politika. Minden elemének megvolt a kiszemelt és bejáratott helye. A hetvenes évek második felére ezt olyan tökélyre fejlesztették, hogy gondot okozott, mivel foglalkozzon a szokásos négy rövid ülőszakán a parlament. A saját talapzat – Bihari Mihály kifejezését kölcsönvéve – annyit tett, hogy a regionális, ágazati, korosztályi stb. érdekbeszámítás és érdekkijárási egyik csatornájává vált a parlament. Az érdekek, az érdektérkép megleté elismert fogalmai lettek a szak- és politikai nyelvnek az új gazdasági mechanizmus 1966–1968-as bevezetése után. Az állampártot ezek harmonizációja elvégzése legalkalmasabb alanyának tekintették. Valójában nagyon is hierarchizált és a hatékonyságnak híján levő elosztási módot kényszerített rá a jórészt piacmentes gazdasági rendszer. Pontosabban az MSZMP-re nem is kényszerítette, hanem a redisztributív, hiánygazdasági szisztéma része volt. A polgári politikai rendszer megoldásaira, technikáira nem mint az ellenség ármányaira figyeltek, hanem mint hasznosítható nyersanyagra. A szocialista demokrácia a polgári demokrácia meghaladása lehetőségének minősült. A polgári demokrácia ezért felértékelődött a hetvenes években, és ez csak tovább erősödött a következő évtizedben.

A nyolcvanas évek válsága közepette némileg változott a „T. Ház” helye. A tanácsadószerp növekedett, de egyben a hagyományos mechanizmusok is működtek, s lefojtották a kezdeményezési igyekezetet. A nyolcvanas évek második felében a politikai intézményrendszer reformja a rendszeren belüli újabb értelmezési hullámot eredményezett. A rendszerváltáskor pedig zavarodott állapotba került az Országgyűlés: hol kísérleti terep volt, hol a tudatos átalakítás, pontosabban a visszaalakítás folyamata kísérte működését. Végül annak belátása vált általánossá, hogy az alkotmányos liberális többpárti rendszer egyik fontos intézményeként kell működtetni, és ennek jegyében

töltheti be egyrészt érdekképviseleti szerepét, másrészt a nyugat-európai tőkés világhoz való csatlakozás feladatát és mindazt, amit a parlamentarizmus elvégezhet.

1949 és 1989 között összefoglalóan diktatúra volt Magyarországon. Sokféle jelzőt lehet ez elé tenni, koronként mást-mást, indokolt is a megkülönböztetés az árnyalt történeti megközelítés számára. A Kádár-korszakra vonatkozóan használhatunk egy jelzős szerkezetet, a korporációs diktatúra fogalmát, már csak amiatt is, mert ez a parlamentben is szerepet játszott. A korporatív rendezőelv már ebben az időszakban is jellemző volt. Azokról az érdekképviseletekről van szó, amelyek hierarchikusan rendezettek, funkcionálisan tagoltak, jórészt képviseleti monopóliummal bírnak, az állam elfogadja őket; egyfajta közjogi státusszal rendelkeznek, és érdekközvetítés, érdekegyeztetés és érdekképviselet a funkciójuk, és a parlament mellőzésével közvetlenül a kormánnyal, az állampárttal van kapcsolatuk.* Ennek a szervezetnek a legfőbb reprezentánsa a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT), amely olykor együttes üléseket tartott, és közös határozatokat hozott a Minisztertanáccsal, illetve közjogi hatásköre is volt. A hatvanas évektől szaporodtak ezek a szervezetek, és a nyolcvanas évek második felében a parlamentben, illetve a parlament körül is megjelentek. Ezt szimbolizálta az 1985-ös országos lista, amelyben helyet kapott a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT).

Külön kategória az egyházak politikai szerepvállalása, amely hangsúlyozottan ebből a szempontból hasonló szerepet játszott, mint más szervezetek. Nem véletlenül vetődött fel az Országgyűlés reformja közben a kétkamarás rendszer, mint az egyik lehetséges út.** Ahogy növekedett a parlament jelentősége, úgy jelentek meg mellette ezek a félhivatalos szervezetek, illetve 1989-ben idesorolhatók a szekciók, vagyis ágazati érdekképviseleti tömörülések, amelyek mögött vagy mellett szervezetek álltak. Agrár, műszaki, szakszervezeti tömörülések igyekeztek érdekeiket képviselni: a vállalkozók mögé deklaráltan felsorakozott a Vállalkozók Országos Szövetsége (VOSZ), a Kisiparosok Országos Szövetsége (KIOSZ), a Kiskereskedők Országos Szervezete (KISOSZ) és az Országos Kisipari Szövetkezet (OKISZ). A női képviselőket igyekezett megszervezni – sikertelenül – a Nőszövetség. A parlament sajátos, átmeneti szerveződése volt ez, amely 1990 elején a választások közeledtével felszámolódott, illetve a hallatlan sodrásban átadta helyét a pártpluralizmusnak. A korporatív konstrukciók évtizedekre lekerültek a terítékről, és a régi szervezetek, például a SZOT, belesimultak az érdemlegesen átalakuló szakszervezeti sokrétűségbe.

* * *

* Ennek legalsó szintje a munkahelyi demokrácia – korabeli szóhasználattal az üzemi négyeszőg – intézménye volt.

** Pokol Béla: *Kétkamarás országgyűlés és politikai reform*. Mozgó Világ, 1989. 2. sz. 3–12. Pokol Béla érdekképviseleti kamarának nevezte el a második Házat, amely delegálás útján jöhetne létre. Tízszáz taglétszám után egy főt küldhet egy szervezet, és minden nagykorú magyar állampolgár csak egy országos „érdekegyesületnek” lehet a tagja. Feltételezése szerint így 200–250-es tényleges létszámmal működne ez a szervezet. Mire publikálásra került az elgondolás – maga a szerző szerint is –, reformterve felett eljárt az idő.

Térjünk azonban vissza az 1949–1990 közötti évekhez, és tekintsük át vázlatosan a korlátozott – vagy még inkább – korlátozott parlamentarizmus jegyeit:

A választáshoz kötődő követelmények:

Ami érvényes volt a parlamenti rendszerekre:

- Négy-, illetve ötévente visszatérő volt a szavazás.
- A választójog általános, egyenlő, titkos és arányosnak tekinthető.

Ami nem volt érvényes a parlamenti rendszerekre:

- A választási-szavazatszámoló szervek nem tekinthetők függetlennek, nem volt választási bíraskodás.
- A jelölésre nem volt meg a szabadság. (Kissé más volt az 1985. évi választás, amelyen a jelölőgyűlések tehettek ajánlást.)
- A jelöltek politikai értelemben nem voltak szabadok, amennyiben deklarálniuk kellett politikai elköteleződésüket egyetlen párt programjához.

A képviselői feltételek követelményei:

Ami érvényes volt a parlamenti rendszerekre:

- A képviselőknél de jure biztosítva volt a megszólalási, interpellációs és mentelmi joguk, összességében ezt biztosította az ügyrend.

Ami nem volt érvényes a parlamenti rendszerekre:

- A képviselők átlag 70%-a párttag volt.
- A képviselők nem voltak függetlenítve, megfosztották őket az információktól.
- A képviselők kötött mandátummal rendelkeztek, a párttagokat a párt szervezeti és működési szabályzata, a nem párttagokat a népfront nyilatkozata kötötte.
- A hozzászólásokat, interpellációkat, a vitát irányították, korlátozták.

Jogszabályi feltételek:

Ami érvényes volt a parlamenti rendszerekre:

- Az alkotmány rögzítette, hogy a parlament a legfőbb államhatalmi szerv.
- Az alkotmány rögzítette a parlament alapvető jogosítványait.
- Az ügyrendek alapvetően biztosították az országgyűlések szabályos mozgásterét.

Ami nem volt érvényes a parlamenti rendszerekre:

- A párszervezetek kibocsátott normáinak a hierarchikus ereje a jogszabályok fölé nőtt.
- Nem érvényesült más pártok létezése, így nem volt lehetséges a váltógazdálkodás sem.
- Nem érvényesültek a politikai szabadság garanciái, nem jöhettek létre alternatív civil szerveződések.
- Nem jöhettek létre a hatalmat kontrolláló állami intézmények és független szervezetek.

- Az alkotmány az Országgyűlés jogainak hatáskörét korlátozta, például egy kisebb testület révén (Elnöki Tanács).
- Az ügyrendeket a parlament nem a maga szuverenitásában hozta meg (kivételet 1989–1990).

A kormányzati feltételek:

Ami érvényes volt a parlamenti rendszerekre:

- Az alkotmány rögzítette, hogy a kormány az államigazgatás legfelsőbb szerve, alá van rendelve a parlamentnek.
- Kormányprogramot hirdetett, a miniszterelnök, esetenként a miniszterek beszámolót tartottak, az éves költségvetést, valamint a 3 és 5 éves terveket benyújtották jóváhagyásra a parlamentnek.

Ami nem volt érvényes a parlamenti rendszerekre:

- Rendeleti kormányzás folyt.
- Nem volt lehetőség a bizalom megvonására a kormánytól.
- A kormányt formálisan az Országgyűlés ellenőrizte, de a parlamentnek erre nem volt külön szerve.
- A kormányon kívül az utolsó korszak kivételével más nem terjeszthetett be törvényjavaslatot.⁴
- A kormány határozta meg, mely tagja és mikor számol be a parlamentnek.
- A kormánynak volt joga a törvények érvényesülését folyamatosan ellenőrizni.
- A kormány információs monopóliummal rendelkezett, és azzal visszaélt.

Gyakorlati feltételek:

Ami érvényes volt a parlamenti rendszerekre:

- A legfontosabb törvények a parlamentben születtek.

Ami nem volt érvényes a parlamenti rendszerekre:

- A párt akarata érvényesült az előzetes technikai-lebonyolítási, törvénykezési, ellenőrzési, személyi feltételek meghatározása miatt.
- A törvénykezés erős korlátos volta a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) és a kormányzati rendeletek által.
- A parlamentet évente 2–4 alkalommal 1–3 napra hívták össze.

Mondhatnánk azt, hogy ez a szisztéma megtestesítette az *antiparlamentaritás* fogalmát, ez azonban nem fejezi ki a valós helyzetet, mert a parlament nemcsak hogy létezett, de a hivatalos szervek szemében nagy volt az elfogadottsága, az alkotmány és a vezető politikusok úton-útfélen leszögezték, hogy az Országgyűlés a Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve. Aki ezt kétségbe vonta nagy nyilvánosság előtt, számolhatott azzal, hogy rendszerellenesnek vagy bolondnak nyilvánítják. Pontosabb az *álparlamenti* rendszer kifejezés, amely a parlamentnek nem a létezését és működtetését kérdőjelezi meg, hanem a deklarált és tényleges funkciójának lényegi diszcrepanciájára

utal. Az Országgyűlés elfogadott hatályossá váló törvényeket, kontrollálta a kormányt, sőt a döntései valóságosak voltak, de mégsem ott és akkor születtek, hanem korábban: az állampárt központjában. Ezt a furcsa helyzetet tagadták a külső szemlélők előtt, ám az egész ország tisztában volt vele. Olyan kiváló értelmiségiek is hajlandóak voltak ezzel a helyzettel eljátszani, mint Kovács Béla, Szekfű Gyula, Veres Péter, Szentágothai János vagy Kállai Ferenc. Ortutay Gyula 1968-ban keserűen fakadt ki erről a szerepjátékról naplójában: „Tegnap Népfrontot játszottunk a Parlamentben; én marha Kállai [Gyula] biztatására felszóltam, csakhogy elfeledkeztem magamról, nagy sikerem volt, s persze, Erdei Ferikém nem viseli el jól az én sikeremet, hát szörmentén polemizálgatott velem, essen belé a rossz nyavalya.”⁴ Vagyis Ortutay önkritikát olvasott a maga fejére, mert egy kissé szabadabb megszólalást engedett meg magának, no persze csak a népfront keretein belül!

A fegyelmi, a felelősségi viszonyok sajátosan alakultak. Hivatalosan a képviselők a választópolgároknak voltak felelősek, valójában felfelé és oldalra tekintettek, egy bizonyult erőterben, ahol egyáltalán nem volt érdektelen, hogy a parlamenti, a politikai elit hogyan értékeli, minősíti viselkedésüket. Sok személyes játszma zajlott ebben a közéleti mezőben, de az ülések eseményei csak másodlagosak voltak a kulisszák mögötti tényleges történetekhez képest. A folyosó és az étterem, a büfé érdekesebb terepnek tűnt. A kormánynak – az utolsó éveket leszámítva – a parlamentezés időpazarló úri időtöltés volt, elhatározásait, gondjait nem a parlamenti vita foglalta el. A kormány és a vele szorosan összefonódott párt nemzetközi, hazai gazdasági és helyi hatalmi viszonyok között manőverezett, az Országgyűléshez jóformán alig volt érdemi viszonya. Ez persze lassan változott, először az 1960-as évek reformja során, aztán a szálak erősödtek, és végül a válság úgy hozta, hogy a kormány a parlamentre támaszkodhatott.

Eppen ezért külön kell említeni az 1988–1990-es éveket, amely időszak a parlamentarizmus visszavételének ideje. Ekkoriban megváltozik a képviselők egy részének magatartása, de megváltoznak az érzelmeik is. Megjelenik a dühös, indulatos képviselő. Felbátorodnak, kétségbeesnek, reménykednek és csalódnak, elbizonytalanodnak és utat találnak emberek. Keresik a saját helyüket és a parlamentét a zűrzavarban; és az Országgyűlés helye meg is változik Magyarország irányításában. Új szereplő is feltűnik a színen: a választópolgár és a választópolgárok civil szerveződései. No meg a pártvezetéstől egyre inkább függetlenedni igyekvő kormány, és miközben az állampárt is átalakul, végül kimúlik. Új intézmények, új törvények és szabályok jelennek meg. Az Országgyűlés izgalmas helyszíne lesz a rendszerátalakítás magyar közéletének.

* * *

Előrebocsátva, hogy a közép-kelet-európai és benne a magyar parlamentek teljesen egyedi esetet képeztek a demokratikus átmenetben, így a nyugat-európai minták nehezen voltak érvényesek a hazai elemzés számára, bár bizonyos szinten a parlamentarizmus modelljeit mérceként alkalmazni lehetett a kutatás tárgyára is. Ilyen volt például a parlamentek *funkcionális* elemzése. Jóllehet a parlamenti rendszereket rendszeresen

és visszatérően kíséri szerepük visszaszorulása, jelentéktelenségük erősödése, a kormányzati hatalmi ág túlsúlyossá válása, esetleg a személyi diktatúrák – vagy enyhébb kifejezéssel a vezérdemokráciák – létrejötte, ez a helyzet az 1949 utáni egész korszakra megmarad. Felvetődik a kérdés: hogyan sikerült a diktatúrát bevezetni a térségben és Magyarországon, hogyan sikerült a többpártrendszerű demokráciát viszonylag rapid gyorsasággal felszámolni? Ennek technikáját már a történetírás sok szempontból bemutatta.⁵ Ez a folyamat Magyarországon az 1947 közepi kormányátalakításhoz és a szeptemberi választásokhoz kötődően indul, majd ennek stádiumai a fordulat éve eseményeihez kapcsolódnak, és az 1949-es választásokkal zárulnak, de még ezt követően is vannak jelenségek, amelyek a közvélemény számára azt a látszatot erősítik, mintha a többpárti demokrácia fennmaradna. A változás 1950-ben megy végbe, a tanácsrendszer felépítésével éri el a csúcspontját.

A másik probléma a korszak egészére vonatkozik, nevezetesen az Országgyűlés funkcionális vizsgálatának részletkérdései. Egyes funkciók teljesen megszűnnek, mások csírájában megmaradnak vagy időlegesen megjelennek. A teljes negyven esztendő azt a benyomást kelti, mintha lassan stagnáló évtizedekkel tűzdelve, a nyolcvanas években fékezve, de a parlamentáris megoldások felé tendálna a folyamat.

A funkciók összefoglalásakor nem a klasszikus hatalommegosztás (törvényhozó-végrehajtó-bírói háromszög) szempontjából vizsgálódunk, hanem a törvényhozó hatalomnak az egész társadalmi rendszeren belül való működése felől, az állampolgárokhoz való sokoldalú viszonyában. Ebből a szempontból figyelemre méltó az ötvenes évek legelején kidolgozott és kiépülő modell, nevezetesen a képviselők atomizálása és egyenkénti hozzárendelési kísérlete a választópolgárok csoportjához, eleinte egysatornás megoldással. Ez az egysatornás modell a képviselők felől az állampolgárok, vagy korabeli szóhasználattal a nép, a dolgozók felé irányul, és a központi intenciók közvetítésére épül. Később vált ez kétirányúvá. Ezt figyelembe véve kellett a parlament monofunkcionális (törvényhozó, esetleg ellenőrző) analízise helyett a multifunkcionális analízis mellett dönteni. Vagy másként: a parlament és annak képviselői működésük során nem álltak elszigetelt módon az állampárt és a pártállam kötelékében, hanem mindvégig a társadalomtól, az állampolgároktól, azok szervezeteitől is kaptak impulzusokat. A társadalmi viták, az inputok szerepe a későbbiekben erőteljesen felvetődik, de különösen jelentős az átmeneti, vagyis az 1988–1990 közötti időszakban. Másként a kérdés úgy tehető fel, hogy milyen módon reagál erre a törvényhozás, rugalmas-e, megfelelő gyorsasággal válaszol-e, illetve más tényezők lefojtják-e ezek becsatornázását a bizottsági vagy a plenáris ülési szintre.

Külön kérdés, de a többpárti parlamentarizmus körülményei között is felvetődik, nevezetesen a szakértelem dolga, vagyis az, hogy a kormányzatok jelentős tudásbázissal készítik elő a törvényeket, és ehhez képest a képviselők vagy azok túlnyomó része dilettáns, hozzá nem értő, így érdemben képtelenek megnyilvánulni, ami általában a parlamentek leértékelődéséhez vezet. Ez folyamatos vitákat generált a hetvenes évektől, végül a bizottsági, tehát az előkészítés szintjén szakértők bevonásához vezetett,

alternatívák kidolgozásának kérdését vetette fel a kormányzati anyagokban is, tehát megjelent az Országgyűlésben ennek a helyzetnek az ellenhatása.

A parlamentarizmus, antiparlamentarizmus, álparlamentarizmus hármához most tekintsük át konkrétan a parlament funkcióit.

1. *Törvényhozás* – ez a klasszikus, kiemelt feladata minden parlamentnek. Így volt ez korszakunkban is, így rögzítette az alkotmány. Az alkotmányozás a törvényhozás kiemelt feladata, ezért érdemes külön is megvizsgálni 1949-ben és 1972-ben, valamint 1988–1989-ben. Kérdés, hogy valóban integrálta-e az összes politikai és társadalmi szereplőt, kidolgozták-e az együttműködés játékszabályait, avagy rákényszerítette egy kisebbség a társadalomra a maga akaratát.
2. A kormány és a jogszabályok végrehajtásának ellenőrzése (az alkotmányt is ideértve) – ez a másik kiemelt és klasszikus funkció. A kérdés, hogy megvolt-e de jure, és ha igen, vajon létezett-e de facto ez a szerep, illetve, ha nem működött, milyen mechanizmusok helyettesítették?
3. *Legitimációs funkció*⁶ – léte és működése teljes egészében alátámasztja, avagy megkérdőjelezi a rendszert. A generális szkepszis 1956-ban és 1988-ban vált nyilvánossá. Kérdés, hogy a látens legitimációs deficit megvolt-e végig, avagy a hitelesség hihető változatát produkálta-e nemcsak a parlament, hanem a választás is.
4. *Szelep, és konfliktus megoldó funkció* – kérdés, hogy volt-e, és miben érvényesült?
5. *Szocializációs funkció* – adott-e magatartási mintát a képviselőség, illetve a képviselőség befolyásolta-e egyesek jövőjét? Ez a politikai elit rekrutációjában betöltött hellyel egyenértékű.
6. *Kompromisszumteremtő funkció* – az óhatatlanul meglévő ágazati, regionális és más különérdekeknek volt-e, s ha igen, mikor volt ezekben szerepe a parlamentnek?
7. *Érdekképviselési, érdekegyeztető funkció* – itt a kérdés az, hogy megtörtént-e ezeknek a látens vagy nyílt megfogalmazása.
8. *Elitkiválasztási funkció* – egy sor személyi kérdésben van a parlamentnek jogosítványa. Kérdés, hogy ezek (vagy melyek a) ténylegesek vagy névlegesek.
9. *Szuverenitás funkció*^{*} – nemzetközi vonatkozású kérdésekben is dönt az Országgyűlés. A korszak döntései szuverén vagy kényszerdöntések voltak-e? Sok esetben a külpolitika is napirenden szerepelt. Ez vajon demonstratív funkciót töltött be? Kifejeződött-e a nemzeti álláspontot?
10. *Önkormányzó funkció* – ez mindenekelőtt az ügyrend megalkotására vonatkozik, de ide tartozik a saját tisztségviselők kiválasztása, a saját költségvetés meghatározása és esetleg saját intézmények irányítása, a nyilvánosság biztosítása. Hogyan, miként alakult ez az évtizedek során?

* A hadüzenet és békekötés funkció is ide kapcsolódik, de ez szerencsére fel sem vetődött a korszakban. A katonai szövetséghez, a Varsói Szerződéshez való csatlakozásról való országgyűlési elhatározás állt ehhez a legközelebb.

11. *A politikai vita funkciója*. Létezett, létezhet-e politikai vita ellenzék nélkül a parlamentben? Csak az ellenzék bírálatának, alternatívaállításának esetében van politikai polémia? A vita helyett az álvita volt-e a jellemző a parlamentre? Nem feledkezhettünk meg arról, hogy az álvitát meg kell különböztetni a „becsoma-golt”, eufemisztikus vitától.

A korszakban nincs szerepe semmilyen többpárti vonatkozásnak, például a többségi elvnek vagy a váltógazdálkodásnak. A kisebbségi vélemény megnyilvánulási elve egyedül egyetlen vonatkozásban érvényesül, nevezetesen bizottsági szinten, ugyanis az ügyrendben előírják, hogy a bizottsági előadó a plénumon köteles a kisebbségi véleményeket is elmondani.⁷ A koalíciókötés kizárólag az 1956-os forradalmat követően, rövid ideig vetődik fel.

Van némi szerepe annak, hogy a kormányzat bizonyos mértékben gyengült, ahogy lassan átadott jogosítványokat a regionális, helyi szervezeteknek, nevezetesen a tanácsoknak. Ez felvetette ugyanis a tanácsok törvényességi és gazdasági ellenőrzését, ami érintette az Országgyűlést is, egyrészt a tanácstörvények, másrészt a költségvetések, harmadrészt a funkciómegosztás, negyedrészt a bizottsági ellenőrzés szintjén.

A demokratikus átmenet dilemmája volt a parlamentáris vagy prezidenciális rendszer bevezetése, az egykamarás vagy kétkamarás rendszer kiépítése. Ezt a két dilemmát az átmenet kérdésénél kell érinteni.

Végül is felvethető a kérdés, hogy alárendelt vagy engedelmes parlament volt-e 1949–1990 között. Engedelmesnek nevezném, mert a jóváhagyó szerep nagyrészt formális volt, a kormányzat, pontosabban az állampárt és a pártállam már a választási rendszerrel és eljárással kézben tudta tartani, s ha ez nem bizonyult elégségesnek, még mindig ott volt a megfélemlítés eszköze. Alárendelt szerepet játszott 1988–1990-ben, amikor is a kormányzat akaratát végső soron végrehajtotta, illetve a kerekasztal-tárgyalások elhatározása szerint szavazott. Csak kis mértékben indultak önálló kezdeményezések padsoraiból.

* * *

A kötet tartalmának kialakításakor egyik, és mondhatni, a fő szempont az volt, hogy alkalmazkodjon a sorozat intézmény- és szervezettörténeti karakteréhez, de ne feledkezzen meg és ne tegye zárójelbe azokat a politikatörténeti és köztörténeti vonatkozásokat, amelyek az egész korszak megértéséhez nélkülözhetetlenek, és a szervezettörténetet is interpretációs keretbe foglalják. A másik szempont az volt, hogy a korszak egyedi, sajátos vonásait hangsúlyozza, mindenekelőtt az álparlamenti jelleget, vagyis azt, hogy jórészt ugyan rendszeresen^{*} létezett és működött az Országgyűlés, érdemi szerepe alig-alig volt.

* A rendszeres ülés nem azonos a folyamatos ülésezéssel, vagyis általában egy-egy ülésszakot negyedévente 1–3 napra összehívtak, de volt, amikor több mint fél évig nem ült össze a parlament.

Ugyanakkor a részletes vizsgálódás azt is mutatta, hogy az egyes választási ciklusok között, illetve a Rákosi- és a Kádár-korszak között működésbeli eltérés mutatható ki. Külön időszak volt az utolsó ciklus, különösen az 1987–1990 közötti esztendő, amelyek a pártállami rendszer válságán belül a krízis állapotát mutatták.

A napra pontos határdátumok: az első ülés 1949. június 8-a, vagyis a május 15-i választást követő három hét volt. Ez kevesebb mint két évvel követte a korábbi, 1947-es választást, azaz a parlament nem töltötte ki idejét. Ugyanez történt a befejezésével: az utolsó ülést 1990. március 14-én tartották, és két napra rá, tehát március 16-ával a parlament 1989. december 21-én, név szerinti szavazással kimondta idő előtti feloszlását. Ez nem jelentette azt, hogy 1990-ben ne folyt volna intenzív munka a Ház falai között. A januári, februári és márciusi ülésszak során még tíz ülés bonyolódott le. Ezeken olyan fontos döntések születtek, mint az 1990. évi költségvetés módosítása, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló alkotmányerejű törvény, a titkoszolgálati eszközök és módszerek engedélyezéséről szóló, az állami vállalatokra bízott vagyon védelméről szóló, valamint a Nemzeti Vagyonügynökségről és a hozzá tartozó vagyon kezeléséről és hasznosításáról szóló, a Kossuth- és a Széchenyi-díjakról szóló törvény, a földről, és a térszokról szóló törvény módosítása, a Polgári törvénykönyv egyes rendelkezéseiről szóló törvény módosítása, az egyéni vállalkozásról és a honvédelemről szóló törvény módosítása stb. Az országgyűlési képviselők jogállásáról, tiszteletdíjáról, költségtérítéséről és kedvezményeiről szóló alkotmányerejű törvény elfogadása még a szervezettörténeti folyamatok szempontjából is külön jelentőséggel bírt, mintegy annak záróakkordját képviselte. Még az 1990. március 14-i, ünnepi ülésen is folyt a munka, és egy törvény, illetve több határozat került elfogadásra.

* * *

A kötet sorozat egyedülállóan monografikus módon tárja fel a magyar országgyűlések történetét. Minden kötet szerzőjének alapkutatásokat kellett végeznie. Így volt ez ebben az esetben is. Sajátos az volt e könyvnél, hogy a folyamatok feltárásában csekély szerepük volt maguknak az Országgyűlés nyilvános, a naplóban és a sajtóban megörökített ülésein történeteknek, ellentétben a korábbi korszakokkal és az 1990 utáni évekkel. Egy példa: a mentelmi és összeférhetlenségi ügyeket hiába keressük a nyilvános események között, azok diszkrétan, mondhatni titokban zajlottak a színpalak mögött. Ma a képviselők élete nyitott könyv, akárcsak a vagyonyilatkozatuk. A tárgyalts korszakban közel sem volt így, a képviselők igen gyakran panaszkodtak, hogy még munkájuk se kap minimális nyilvánosságot. Hozzá kell tenni, nem is volt igazán hírértékű. Az országgyűlési naplókon túl ezért a levéltári források élveztek elsődlegességet, és ezt kellett kiegészíteni az 1949–1990 közötti szakmai irodalom forrásaival. A szakirodalom áttekintése természetesen az 1990 utáni publikációkat is jelentette, nem utolsósorban az előzmények és következmények szempontjából. Forrásként azonban mindenekelőtt az Országgyűlés egyes részterületeire vonatkozó korabeli jogi, politológiai szakcikkeket kellett figyelembe venni. Emellett elsősorban a parlament és a nyilvánosság kapcsola-

tának vizsgálatához át kellett tekinteni a magyar sajtó szinte valamennyi területét. Ez a nyomtatott sajtó tekintetében még reális volt, bár ennek mennyisége is szinte átfoghatatlan, gondoljunk csak a napilapoktól, a politikai hetilapoktól át olyan újságokra, mint a *Szovjetunió* vagy a *Ludas Matyi*. Ugyanakkor a korszak rádió- és televízióműsorainak részletes, szisztematikus áttekintésére nem volt lehetőség.

A kitekintés, a nemzetközi összehasonlító vizsgálat is főként a csomópontterületeken bizonyult hasznosnak. Különösen a szovjet, de a kelet-közép-európai tömb országainak eltérő megoldásai jelentettek érdekességet. Mint említettem, hosszú időszak volt, amíg a polgári demokrácia parlamentarizmusa nemcsak becsmélő, lenézett és válságban lévő gyakorlatnak számított, hanem esetleg tapasztalatokat, részeredményeket hozónak bizonyult. Egy idő után, főként a nyolcvanas években a nyugat-európai, amerikai problémákat, módszereket is igyekezett a szakértők egy része tárgyilagosan figyelembe venni, tehát ezt is meg kellett vizsgálni. Végül a rendszerváltás időszakában a Nyugat mintának számított, különösen az akkori ellenzék soraiban.

A levéltári alapkutatást érdekessé tette és egyben könnyebbé is tett, hogy az Országgyűlési Könyvtárban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára elhelyezte az 1956–1990 közötti országgyűlési bizottságok jegyzőkönyveit, így azokat könyvtári körülmények között és segítséggel tudtam áttekinteni (*Országgyűlési Könyvtár, Magyar Parlamenti Gyűjtemény, bizottsági jegyzőkönyvek*). Ez az iratanyag több mint száz dobozban van időrendben elhelyezve és bizottságonként csoportosítva. Nem tartalmazza azonban az előterjesztéseket, valamint hiányzik az albizottságok és több ad hoc bizottság iratanyaga. Csak a levéltárban olvasható a bizottsági levelezés is. Bizonytalan az 1956 előtti dokumentáció is. Ezzel együtt fontos és igen nagy mennyiségű szöveget sikerült áttekinteni. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött bizottsági gyűjtemény 279 (!) dobozból áll, amely az ülésjegyzőkönyvek mellett iktatott és nem iktatott tárgyalási iratokat, tájékoztatókat, tervek, jelentéseket, munkaterveket, jelenléti íveket, névsorokat is tartalmaz. Egyrészt ebben is található, de önálló állagként is megvan 12 dobozzal az 1984. évi I. törvény által létrejött Alkotmányjogi Tanács anyaga, amely tulajdonképpen az Országgyűlés egy, a többitől eltérő, speciális bizottsága volt. Csak a levéltárban található az egyes állami és pártfunkciót betöltő vezetők vagyonyilatkozatát értékelő bizottság és más, a korszak végén működött bizottság jegyzőkönyvei. A Bős-Nagymaros Bizottság háttéranyagai is itt kutathatók, ennek az ügynek a részletei – mint sok másnak – azonban meghaladnák e könyv kereteit.

A kutatott anyag mennyiségét érzékeltetni lehet, ha összevetjük az 1944–1949 közötti időszakot az 1949–1990 közöttivel. Az előbbi iratai a következő fondokban találhatóak: az Ideiglenes Nemzetgyűlés 2 dobozt tesz ki, az Országgyűlés Politikai Bizottsága 11 dobozt, de ebben szerepel, hogy a Politikai Bizottságot 1950 elején szüntették meg, tehát átnyúlt az 1949 utáni időszakba is. A Nemzetgyűlés iratai 12 dobozban vannak összegyűjtve. Végül az Országgyűlés iratai 1947 és 1949 között 7 és fél doboznyi anyagot tartalmaznak. Emellett néhány bizottsági irat áll a kutatók rendelkezésére. Összesen mintegy 30 doboznyi iratot kellett áttekinteni. Ezzel szemben az 1949 utáni Ország-

gyűlés iratai 927 dobozra rúgnak, ezen belül az általános iratok 87 doboznyira. Emellett külön eltérő nagyságú állaga van az Országgyűlés legtöbb elnökének, alelnökének, így Rónai Sándornak, Vass Istvánnak, Beresztóczy Miklósnak, Drahos Lajosnak, Inokai Jánosnak, Kállai Gyulának, Raffai Saroltának, Apró Antalnak, Sarlós Istvánnak, Stadinger Istvánnak, Szűrös Mátyásnak, Fodor Istvánnak, Péter Jánosnak, Cservenka Ferencnek, Vida Miklósnak, Jakab Róbertnek és Horváth Lajosnak. Elkülönítve mindezekről szerepel még az Országgyűlés elnöke titkárságának, az Országos Gyorsíró Irodának az anyaga, bizonyos előkészítési anyagok, az Országgyűlés Irodájának Külügyi és Igazgatási Osztályának iratai, az Országgyűlés Irodája Külügyi Osztályának iratai, eredeti irományok, gazdasági képviselőcsoportok, független képviselők csoportjainak iratai. Itt találhatók az igen fontosnak bizonyult területi képviselőcsoportok iratai, a visszaminősített titkos ügykezelési iratok, végül az 1989-es politikai egyeztető tárgyalások már mások által feldolgozott és kiadott iratainak két doboza. Ez mindösszesen 927 dobozt ölel fel (XVIII-6 fond). Különösen gazdag volt ezek közül Apró Antal 116 doboznyi anyaga. Ehhez hozzátehetjük, hogy a miniszterek irományai között is található jó néhány doboz országgyűlési iratcsomó (XIX-A-2-gg). Nagyobb együttes volt emellett a területi képviselőcsoportok és az előkészítési iratok együttese (118 doboz). Ezen túl külön fondban (XVIII-7) található az Országgyűlés Irodájának anyaga, ami 21 doboz, továbbá az Alkotmányjogi Tanács már említett 12 doboza (XVIII-10). Áttekintettem az Interparlamentáris Unió Magyar Csoportjának anyagát (XVIII-11), végül a Magyar Köztársaság Elnökének Hivatalából Szűrös Mátyás iratait, amelyek 2 dobozt tesznek ki (XVIII-13-a). Mindez azonban messze nem volt elegendő. Miután az elnöki és az 1949 utáni rendszer élesen eltér egymástól, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának irataiba is be kellett tekinteni. A NET ugyanis kis parlamentként funkcionált, nem egyszerűen az elnök szerepét látta el, hanem két ülés között úgymond helyettesítette az Országgyűlést, ennek megfelelően törvényerejű rendeleteket bocsátott ki, és olyan határozatokat hozott, amelyek a parlament hatáskörébe tartoztak, sőt az Országgyűlés mentelmi és összeférhetetlenségi szerepét is jogtalanul magára vállalta. A NET iratai összesen 1043 dobozban találhatók (XVIII-2 fond). Különösen a jegyzőkönyvek voltak fontosak, ezek 44 dobozban vannak (XVIII. 2-b), de Dobi István, Straub F. Brunó, továbbá a vegyes iratok sem voltak érdektelenek. Mindösszesen több mint ezer dobozt kellett feldolgozni, ami annyit tesz, hogy a korábbi négy évhez képest 33-szor többet kell átvizsgálnia annak, aki e korszak kutatására adja a fejét.

Nélkülözhetetlenek voltak továbbá a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetőszeri iratai, miután az MDP és az MSZMP Központi Vezetősége, illetve Központi Bizottsága (KB) többször, a Politikai Bizottsága (PB) és Titkársága (vagy ezeknek megfelelő ideiglenes szervei) rendszeresen és folyamatosan foglalkoztak az Országgyűlés ügyeivel. Csak 1963 és 1970 között 138 alkalommal került a PB vagy a Titkárság elé a téma, leginkább az Országgyűlés összehívása és napirendje, az Országgyűlés nemzetközi kapcsolatainak részeként a ki- és beutazások. Emellett a kongresszusokra, a pártértekezletekre is oda kellett figyelni. Nem egyszerűen külön foglalkoztak ezek

a testületek az Országgyűléssel, hanem a törvényhozás fontos kérdéseivel, a választások időpontja körül az Országgyűlés összetételével és az alkotmányozás kérdéseivel is. A vezetőtestületi anyagok mellett a párt osztályanyagait, különösen az államigazgatási, a párt- és tömegszervezeti osztály iratait is meg kellett nézni, továbbá a pártok vezető személyiségeinek iratait. Ezek terjedelmével most nem terhelem a kedves olvasót.

A minisztertanácsi iratokat szintén meg kellett tekintenem, szerencsére ezt csak szelektíven, miután arra a nagyon fontos kérdésre voltam kíváncsi, hogy milyen viszonyban volt a két szervezet egymással. A levéltárban tehát csak ezeknek az üléseknek a jegyzőkönyvéhez kellett hozzájutnom, miután például a minisztertanácsi ügyrendeket értelemszerűen nem hozták nyilvánosságra. Ellentétben az 1944–1948 közötti időszakkal csak igen kevés jegyzőkönyv látott nyomtatásban napvilágot. Az egyik az első Kádár-kormány (1956–1958 eleje), a másik az első Nagy Imre-kormány első félévének anyaga, amely 2018 végén került kiadásra.⁸

Emellett vizsgálódásaim kiterjedtek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárára, sőt az 1956-os események feltárása érdekében Budapest Főváros Levéltárára is.

Tetemes könyvtári irodalmat kellett feldolgozni. Ezek egy része forrásként szolgált, más része feldolgozásként biztosított segítséget a munkához. Az Országgyűlési Könyvtár nyújtotta bibliográfiai feldolgozás (Soltész István: *Bibliográfia az alkotmányról, az államról, az Országgyűlésről, a központi állami szervekről és a választási rendszerről*), valamint a szabad polcos kollekció jelentős tájékoztatósi támpontot jelentett. Külön munka volt az Országgyűlés jegyzőkönyveinek (27 503 hasábolddal)⁹ és irományainak folyamatos áttanulmányozása.

Ami a könyvtári forrásokat illeti, mind a könyvek, mind a tanulmányok, mind a dokumentumok száma jelentős volt. Csak az *Állam és Igazgatás* (ÁI) folyóiratból 54 tanulmány volt érdekes. Emellett a *Jogtudományi Közöny* (JK) teljes évfolyamainak vonatkozó részét kellett végigolvasni és más folyóiratokat végigböngészni (például *Társadalmi Szemle*, *Valóság*, *Társadalomtudományi Közlemények*, *Társadalomkutatás*, *Politikatudomány*, *Magyar Jog*, *Medvetánc*), külön lapokat áttekinteni (*Mozgó Világ*, *Országgyűlési Tudósítások*, *Országközi Hírek*, *Hitel*, *Népfront* stb.). A napilapok és hetilapok a sajtóról szóló fejezethez voltak nélkülözhetetlenek. Csak egy folyóiratot emelnék ki: a *Hitel* mint az egyetlen ellenzéki sajtóorgánus bőségesen közölte az Országgyűléshez kapcsolódó, a civil szervezeteknek és a keletkezésben lévő pártoknak állásfoglalásait az Országgyűlés munkájáról. Más lapokban is helyenként közöltek írásokat, például a *Budapestben* vagy a *Kritikában*.

Kéves memoárral rendelkezünk az időszakról, de ezek egyedi értékkel bírnak, mint Király István és Ortutay Gyula nemrég megjelent visszaemlékezéseinek egyes részletei. Idetartozik a *Magyar Nyitány. Régi képviselők a T. Házból* (1985–1990) című könyv. A kötet Avar István, Bánffy György, Debreczeni József, Fekete János, Iványi Lajos, Kállai Ferenc, Király Zoltán, Morvay László, Nemes Tamás, Nyers Rezső, Pozsgay Imre, Németh Miklós, Tamás Gáspár Miklós, Roszik Gábor, Sebők János, Balogh László, Kókai Rudolf, Kovács András, Lakatos László, Miskó István, Südi Bertalan, Gajdócsi István,

Sziráki András, Sztrapák Ferenc, Varga Miklós, Vodila Barna, Winkler László, Biacs Péter, Bozsó Jánosné, Dudla József, Fehér Tibor, Gágyor Pál, Horváth Ferenc, Horváth Sándorné, Kiss István, László Béla, Movik Lászlóné, Reidl János, Rujsz Lászlóné, Sasvári József, Simon Ernőné, Técsy Gyula, Tóth Antal, Vassné Nyéki Ilona képviselők emléktörédekeit rögzíti. Igen értékes a rendszerváltás időszakának emlékiratai közül Kulcsár Kálmán *Két világ között* című könyve.

Mint a fenti listában is érzékelhető, a szocialista vagy marxista-leninista „parlamentarizmust” az évtizedek során végig erősen elméleti megalapozottsággal vették körül, legtöbb esetben az államelmélet keretében nyert értelmezést. Ezt a korabeli teoretikusok és államjogászok tudományos megalapozásnak tekintették, valójában ideológiai beágyazottságú volt. Természetesen a politikusok „teoretikus” szövegei sem hiányoznak a sorból, Kádár János, Rónai Sándor, Apró Antal, Kállai Gyula, Korom Mihály cikkeit kell elsősorban megemlíteni. Az elméletet, amely kezdetben a proletariátus diktatúrájának nevezett totalitárius és monopolisztikus államberendezkedést fejezte ki, Rudas László indította el valamikor 1945 után, majd folytatódott Beér Jánossal, Bihari Ottóval, és az ötvenes évek elején kizárólagossá vált az államelmélet területén. A teoretikusok közé tartozott Halász József is, aki 1956-ig a kormány hivatalának dolgozója volt, majd amikor kompromittálódott Nagy Imre oldalán, eltávolították, de a Kádár-rendszer államelméletének egyik népszerűsítőjévé vált. Az ilyen teoretikusok között országgyűlési képviselő is volt, nevezetesen Antalfi György, aki nézeteit *Állam, politikai rendszer, társadalom* című könyvében foglalta össze. A másik összefoglaló teória Samu Mihályhoz kapcsolódik, aki nézeteit *Hatalom és állam* című könyvében fejtette ki. A két könyv a hetvenes évek konzervatív reformját igyekezett megalapozni, így korszerűsítettebb változatát reprezentálta a sztálinizmustól megszabadult leninizmusnak. Antalfi elsősorban a konkrét elemzést és a történetiséget hangsúlyozta, hogy elszakadjon a korábbi forradalomra összpontosított elmélet korlátaitól és a békés egymás melletti helyzetnek megfelelő, konszolidált hatalmi berendezkedés megalapozását kísérelje meg. A hetvenes évek már az ilyen teóriák jegyében zajlottak, e professzorok közé tartozott ekkor Ádám Antal, Schmidt Péter, Vas Tibor, Besnyő Károly és mások.

Időközben emancipálódtak a jogtudományi megközelítés mellett a politikatudományi, a politológiai és a politikai szociológiai munkák. Ennek volt egyik reprezentációja a *Politika és politikatudomány* című tanulmánykötet. Ez az úgynevezett fejlett szocialista társadalomnak a korábbiakhoz képest merőben más követelményeit hangsúlyozta, az úgymond finomabb érdekviszonyok elemzésének szükségességét emelte ki. Ez már elméleti feladatként határozta meg az érdekek transzformációjának és a politikai akaratképződésnek vizsgálatát. Úgy legitimálta önmagát, mint a politikai gyakorlat önismeretének megteremtője. Az új szociológiai indíttatású vizsgálódások megalapozója és védelmezője volt Kulcsár Kálmán és Kilényi Géza. Ilyen keretek között bontakozott ki a jogász és társadalomtudományi analízis, amely jelentős elméleti alapokra épült, a hagyományos lenini kereteket felváltották a modern nyugat-európai teóriák és szociológiai elméletek. Hivatkozási alap lett Max Weber, C. Wright Mills, Jürgen

Habermas, Michel Crozier, Robert A. Dahl, Mannheim Károly, Claus Offe, Georges Burdeau, Antonio Gramsci és még sokan mások. Olyan fiatalabb gondolkodók kerültek ki ebből az iskolából, mint Bayer József, Bihari Mihály, Kukorelli István, Szoboszlai György, Görgényi Ferenc, Gombár Csaba, Szegő Andrea, Papp Zsolt, Schlett István, de ide csatlakozott az idősebbek közül Schmidt Péter is és mások. Az évtizedfordulón a tudományos szférában megszűnik az a hamis megközelítés, hogy a régióban és a Szovjetunióban a létező lehetséges legdemokratikusabb politikai berendezkedés jött létre. Körösenyi András szerint a marxista-leninista ideológia a nyolcvanas években szinte teljesen neutrális szerepet játszott, helyette a történeti pragmatizmus érvei tolultak előtérbe. Ennek megfelelően egy pragmatikus-autoriter politikai rendszer keletkezett, de ezzel szemben három nagy politikai eszmeáramlat éledt újjá a nyolcvanas évek közepére: a népi-nemzeti, a radikális demokrata és a demokratikus szocialista. Az ideológiák tehát az ellenzék oldalán formálódtak. Mindhárom irányzatot összekötötte egyfajta radikalizmus, ebben az esetben a demokráciának valamilyen szubsztantív változata. A rendszert – akár pragmatikusak, akár ideológia által vezéreltek voltak a képviselői – egyöntetűen centralizáltak tekintették, ahol legfeljebb érdekbeszámítás működik, a különböző érdekek „terepszínüvé” válnak, nincs érdekütköztetés, nincs igazi nyilvánosság, vagyis ezt meg kell teremteni. Az egypártrendszerrel kapcsolatos illúziókat a hatalomtechnikusok egy ideig fenntartották, és a pártot olyan szuperszervezetként értelmezték, amely a társadalmi szervezetek által kifejezésre juttatott versengő érdekek szintézisének a megteremtésére hivatott. A pártállam képtelen volt szakítani ezzel a hivatalos felfogásával, amit egy népszerűsítő könyv is tükröz (*Állami intézmények a politikai rendszerben*, 1987). Ebben Halász József leírja, hogy a szocialista állam a társadalom közhatalmi szervezete, amely a lakosság többségét alkotó dolgozó osztályok és réteg akaratát fejezi ki. Hozzáteszi, hogy a politikai intézményrendszer folyamatos fejlesztésre szorul, különösen a népképviselői testületek szerepének erősítésében, de csakis a marxista-leninista párt vezetésével. Ez azonban tökéletes félremagyarázása volt az állampárt szociológiájának, amelyben az uralkodó osztály érdekei ugyanúgy érvényre jutnak, mint bármely más hatalmat gyakorló szervezetben. A rendszerváltás időszakában Szalai Erzsébet fejti ki az összefonódott gazdasági és politikai elit teóriáját, amely szerint a posztsztálini, kádári rendszer hatalombirtokosai nem mások, mint egy osztályvonásokkal rendelkező rend. Max Weber fogalomhasználatát alkalmazva a hatalmon lévő rendnek nevezi ezt a képződményt. Az elmélet nem teljesen új, Trockijra és Gyilasra megy vissza, de Szelényi Iván elméletét is figyelembe veszi. A „rend” vagy „osztály” saját pártján és szatelliteszervezetein keresztül kikényszerített és szelektív érdekbeszámítás alapján működik, tehát az állampárt ugyanúgy egy pártként funkcionál, mint a plurális társadalmakban, csak nincs alternatívája. A parlament szociológiája felstilizálódik. Ennek lényege az, hogy az Országgyűlés többé-kevésbé reprezentálja az uralkodó rendet. A pártállami rendszert a szisztémából kellett kiégetni. Ez volt az átalakítás fő politikai feladata. A még fiatalabb jogászgeneráció már ezt tűzte maga elé, mint például Tölgyessy Péter és a Független Jogász Fórum. Annyi bizonyos, hogy

ennek keretében a krízis, vagyis a végjáték időszakában ment végbe az MSZMP elválása a kormánytól, és a kormány közeledése az Országgyűléshez, végül a parlament is felismerte, hogy a rendszerváltásban szerepet kell vállalnia, és ezt 1988–1990-ben viták közepette teljesítette is.

A feldolgozások igen sokrétűek. Ami a közvetlen parlamenti tevékenységet illeti, itt már a korszak befejezése előtt megjelentek az értékes analízisek, amelyeket nemcsak forrásként, hanem feldolgozásként értékeltem. Ilyen például Kukorelli István több írása, Halmai Gábor, Bihari Mihály, Ágh Attila, Gyarmati György, Tölgyessy Péter egyes munkái.

A közvetett parlamenti szerepmódosulás és befolyásoló tényezők szempontjából fontos volt a korszak társadalmi struktúrájával foglalkozó, a választástörténeti, a politikatörténeti és politológiai irodalom. A társadalmi struktúrára vonatkozóak közül, amelyek a parlament összetételének értelmezését segítették, elsősorban Kolosi Tamás, Kornai János, a már említett Szalai Erzsébet és Bihari Mihály munkáira támaszkodtam. A választáskutatás és a parlament összetételének összefüggésében saját korábbi kutatásaimat használtam fel, továbbá T. Varga György, Szakadát István, Huszár Tibor, Kukorelli István és Hübai László elemzéseit. A politikatörténeti irodalomból elsősorban hasznosíthatók voltak Sente Zoltán, Kalmár Melinda, valamint Bihari Mihály művei. A politikatörténeti részelemzéseket illetően a már említettek túl áttekintettem a *Jogtörténeti Szemlét*, a *Közjogi Szemlét*, a *Társadalomtudományi Közleményeket*, a *Politikatudományi Szemlét*, a *Századokat*, az *Aetast*, a *Történelmi Szemlét* és a *Múltunkat*.

Külön értékes munkákra bukkantam folyóiratokban, tanulmánykötetekben. Így a *Kritika* 1990/7-es számát kell említenem, továbbá *Demokratikus átmenetek* címmel a Magyar Politikatudományi Társaság 1991-es évkönyvének két írását: Ágh Attila: *A parlament szerepe a demokratikus átmenetben* és Körösi András: *A képviselői demokrácia típusai*. Átfogó, értékelő munka Sente Zoltáné, aki *Az Országgyűlés funkciója a magyar közjogi hagyományban* címmel készített elemzést a *Jogtörténeti Szemlében*. Külön ki kell emelni Kukorelli István műveit.

Egyes részterületekre vonatkozóan is található irodalom, például Arday Lajos Száz év. *Az Interparlamentáris Unió Magyar Nemzeti Csoportjának története* című műve, amely vázlatosan erről a korszakról is szól (1946–1989). Az ügyrendekről Halmai Gábor *Az Országgyűlés szerepének módosulása az ügyrendek tükrében* című írásában olvashatunk. Az interpellációkra vonatkozóan több írást is felhasználtam, mint például Sente Zoltán a *Magyar Jogban* megjelent, *A képviselők interpellációs joga a magyar parlamenti életben* című tanulmányát. Ugyancsak Sente Zoltán írt két részben az Országgyűlés megbízatásának megszűnéséről a magyar államjogban. Szociológiai látélet található több munkában. A kötet sajátossága, hogy az országgyűlési képviselőket nem egyszerűen jogállásuk, vagyis közjogi-politológiai helyzetük szerint elemzi, ahogy az államjogászok tekintenek rájuk, hanem szociológiai értelemben is. Ehhez tisztázni kell, hogy az államszocialista korszaknak milyen volt a társadalmi struktúrája, és ezen belül a parlamenti képviselők hol foglaltak helyet. Egész pontosan: változott-e státuszuk, és

hogyan alakult összetételük? Továbbá melyek voltak azok a karakterjegyek, amelyek meghatározták viselkedésüket?

Ami a társadalmi struktúrát illeti, ebben nem kívánok újat mondani, nem is ennek a monográfiának a feladata, inkább a szakirodalom összefoglaló megállapításaiból indulok ki. A késői államszocialista társadalmi struktúrát illetően elsőre Kolosi Tamás elméletét tartom mind a mai napig érvényesnek.¹⁰ Ennek elméleti alapja, hogy a társadalmi struktúrában a különböző társadalmi csoportoknak és az államnak a többlettermék termelése és elosztása feletti rendelkezés mechanizmusában játszott szerepe a meghatározó, legyen akár közvetlen vagy közvetett ez a szerep. Kolosi a második fő struktúráképző elemet úgy jellemzi, mint amely a társadalmilag szervezett termelésen kívüli termelés és rendelkezés szereplője. Eszerint összesen hat síkon határozható meg az emberek pozíciója a struktúrában elfoglalt helyük szerint. Másodikra Szalai Erzsébet teóriáját veszem figyelembe, amely szerint a Kádár-rendszer uralkodó rendje a politikai hatalom csúcán lévő Politikai Bizottság és az ezt közvetlenül kiszolgáló pártbürokrácia, amely a rendszerváltás időszakában felbomlik. (Szalai a rend fogalmát weberi értelemben használja.)¹¹ Az uralkodó osztály ennél tágabb, és azt az elitet jelöli, amely a társadalmilag szervezett termelés redisztribúciós folyamatait uralja gazdasági, politikai és kulturális értelemben. Politikai osztályként vagy rendként jellemzi ezt a csoportot Körösi András, és egyben nómenklátúra-fogalomként is meghatározza. A létszámát a hetvenes évek közepén 3-400 ezerre teszi.¹² Az országgyűlési képviselő ebben az értelmezésben már jól elhelyezhető, része az uralkodó osztálynak, léte a szűken vett nómenklátúra része. Továbbá ez az osztály a maga klientúráját is kiépítette, amely megint csak Körösi becslése szerint a társadalom ötödét-hatodát tette ki. A képviselőség mégsem egyértelműen jelenti az ehhez az osztályhoz tartozást, különösen, ha valakit az alsó néprétegből választanak ki, a következő ciklusban kirotálódik az elitből, és visszajut ugyanarra a szintre, ahonnan származott. Még csak a klientúrához tartozást sem jelenti feltétlenül. Differenciák voltak a csoporton belül más szempontból is, attól függően, hogy ki hol helyezkedett el a társadalomban, milyen foglalkozási, kulturális, generációs pozíciót foglalt el. Ezt a differenciálódást nevezném korporatív egyenlenségnek. Szalai Erzsébet a nyolcvanas évekre más megosztottságot vezetett be: az új technokrácia és az új reformer értelmiség kategóriáit. Kérdés, hogy a tradicionális (még többpárti), a korporatív és az 1980-as elitek jelenléte tükröződött-e az Országgyűlésben. A negyven esztendő hosszú idő, majdnem egy emberöltő, ami annyit jelent, hogy a parlamentben gyülekező elitnek, de általában az elitnek, legyen az akármilyen mobil, megvolt a kohéziós ereje. Összekötötte őket a különböző politikai, érdekvédelmi és tanácsi-állami pozíciókban szerzett közös viselkedésminta, egyfajta általános érdekközösség. Ennek működését az Országgyűlésben, mint ennek sűrített kifejeződését, ülésről ülésre tapasztalhatjuk. Ez kifejeződik a közbeszédtől némileg eltérő, hivatalos, az országgyűlési nyelvhasználatban is.

* * *

Befejezésül meg kell még jegyeznünk, hogy a könyv szerkezete megpróbálja ugyan követni a sorozatban megjelent korábbi kötetek felépítését, a szervezettörténet azonban közel sem merítette ki az Országgyűléssel kapcsolatos mondanivalót. A fentiek alapján a szervezeti változások mögött ugyanis mindig politikai megfontolások álltak, és ezek okait keresve parlamenten kívüli tényezőket találunk. Az Országgyűlés önállósága ezekben az évtizedekben – kivéve a valamivel több mint utolsó két esztendőt – minimális volt, a belső történések mozgatórugóit elsősorban külső tényezők magyarázzák. Ezért sok esemény vagy vita, amely a parlament életét befolyásolta, nem a törvényhozásban zajlott le, például az Országgyűlés apparátusának esetében sem a képviselők vagy a parlament elnökei voltak az illetékesek. A sorozat többi kötetéhez képest ezért ebben a munkában több a politikatörténeti utalás és egyéb, külső intézmény szerepeltetése.

I. POLITIKAI KERETEK

2. A hatalmi hármas képe a május elseji felvonuláson:
Losonczi Pál, Kádár János, Lázár György és a klasszikusok. 1984. május 1.

I. 1.

RÁKOSI MÁTYÁS „TÖRVÉNYHOZÁSA”

+ [33]

Napellenző

– Mit csinál Rákosi elvtárs, amikor délben kiáll a Parlament erkélyére?

– Szeme fölé tartja a nyitott tenyerét napellenzőnek. Más ellenzője úgy sincs.

(Korabeli vicc)

1949 elejére a Demokrata Néppárt önfeloszlatásával megszűnt az utolsó számottevő ellenzéki párt Magyarországon, egyben nem volt a kormánnyal szemben kritikus sajtó. A megmaradt pártok fokozatosan feladták programjaikat, a polgári és demokratikus Magyarország célkitűzését, és mentve a menthetőt ennek maradványaiért és főként saját életben maradásukért küszködtek. A Magyar Függetlenségi Népfront keretén belül igyekeztek megvetni lábukat, még akkor is, ha ez további engedményeket és megalkuvást jelentett. Napirendre került az új választás kiírása, amely azt kínálta, hogy a népfrontba tömörült pártok megmaradhatnak legalábbis a parlament keretei között. Az MDP célja azonban a teljes és kizárólagos uralom megszerzése és kiépítése volt. Rákosi 1949 áprilisában a többi párttal való taktikát a KV előtt, tehát belső körben így foglalta össze: „Az új választások egyik célja éppen ez: csökkenteni a polgári pártok jelentőségét és meggyorsítani elhalásukat, likvidálásukat.”¹³ A demokratikus játékszabályok betartásának látszatával egyszerre volt szükségük a többi párt közreműködésére és azok csendes kimúlására. Ezt biztosította a népfront mint szervezet, amelynek az MDP-n kívül nemcsak a jobboldali politikusaitól megvált két parasztpárt, az FKGP és az NPP, a jelentéktelen Független Magyar Demokrata Párt és a súlytalan Magyar Radikális Párt volt tagja, de a kommunista párt tömegszervezetei is.*

Rákosi Mátyás és az MDP Központi Vezetőségének tagjai tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy öt párt indulása ellenére szó sem lehet többpárti választásról – 1949

* Az alapítók között ott szerepelt a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége és a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége is.

májusában népszavazás lesz Magyarországon. Háromkérdéses népszavazás, amelyen mindhárom kérdésre igen feleletet kell elérniük a sikerhez. Úgy gondolták, hogy az emberek az előző évek eredményeire, az ötéves terv grandiózus céljaira és a békére mondanak legszívesebben igent.

A szűk körű nyilvánosságnak szinte egyetlen elemei az egyházak maradtak, amelyek ha nem is ellenzéki, de független tényezőt jelentettek. A katolikus egyház meghatározó szerepet játszott. Ennek ellenzéki vezetőjét, Mindszenty József bíborost, esztergomi érseket azonban lefoglalták, bíróság elé állították, és 1949. február 8-án életfogytig tartó fegyházra ítélték. Országsszerte megindult az egyházakkal és képviselőikkel szembeni politikai megfélemlítés és egyben zsarolás. Április elsejére terv készült az egyházak választási kampányba történő bevonására. A munkában részt kellett venniük a főispánoknak, az alispánoknak, a főjegyzőknek, a tisztí főorvosoknak és a pedagógusoknak. Ahol a szép szó nem használt, ott a központi instrukciók szerint a kompromittálástól, a zsarolástól és az anyagi juttatás megvonásának kilátásba helyezésétől sem volt szabad visszariadniuk. Aki ezzel sem sikerült hatni, ott a semlegesítésükre törekedtek, vagy küldöttségeket ménesztettek hozzájuk, hogy jobb belátásra bírják őket. Emellett kampánycsapatokkal az ország minden településén választási agitációt hajtottak végre, és nagygyűléseket szerveztek. A sikeres akcióhullámmal az MDP a magyar társadalom tradicionális mélyszöveit is elérte.

A kampány a népfront és az MDP zászlaja alatt folyt, választási irodája csak a kommunista kézben lévő népfrontnak lehetett. Önálló arccal, saját gyűlésekkel, plakátokkal, akciókkal csak a népfront és az MDP, illetve a társadalmi szervezetek rendelkeztek. Az MDP KV Titkárságának 1949. március 30-i döntése értelmében: „Az ellenőrzés könnyebb megszervezése érdekében a többi párt helyi kádereivel saját központjuk ne rendelkezzen, azokat megyei és községi viszonylatban a népfront szervein keresztül vonják be a munkába.”¹⁴ Helyenként, kivételesen engedélyezték a szövetséges pártok gyűléseit, falvakban azonban csak a népfront és az MDP tarthatott tömegrendezvényt. Ahol 1947-ben az akkori ellenzék győzött, ott biztosították, hogy a munkáspárti szónok mellett szerepet kapjon kisközgazda vagy parasztpárti személy is, de nagy gondot fordítottak arra, hogy meghatározó az MDP képviselője legyen. Ugyanez vonatkozott a központi rendezvényekre. Megyei és alsóbb szinteken az MDP csak az utolsó két-három hétben vonta be a parasztpártokat a kampányba.¹⁵ Május elsejét azonban teljesen kisajátította az MDP. A jelöltek kiválasztásában ugyancsak az övé volt a döntő szó.*

A választások után tehát nem lehetett egyik pillanatról a másikra felszámolni a többpártrendszer, de az úgynevezett népfront eszmeisége, az új ideológiai építmény megteremtette az alapokat erre. Ennek 1949-es változatát nevezhetjük a nemzeti gondolat torz inkarnációjának. Orbán László, az MDP propagandafőnöke így fogalmazott:

* Lásd erre a választásokról szóló fejezetet.

„Meg kell magyaráznunk, hogy az előttünk álló hatalmas országépítő feladatok megkövetelik a demokratikus erők egységét, minden hazafias alkotó erő összefogását egy táborba, a Függetlenségi Népfront táborába. Meg kell értetnünk a tömegekkel, hogy a múltban mennyi hasznos energiát voltunk kénytelenek elfecsérelni pártharcokra, pártversengésekre. Ebből megérti, hogy a pártversengés csak a nemzet ellenségeinek hasznára, míg a demokratikus erők egysége meggyorsítja felemelkedésünket, meggyorsítja hazánk előrehaladását. Minden építő, alkotóerő számára van hely a népfront táborában. Kívül maradni ezen a táboron annyit jelent, mint kívül maradni a demokrácián, szembehelyezkedni egész dolgozó népünkkel.”¹⁶

A választás mindenekelőtt politikailag hozott jelentős fordulatot, de persze a gazdaság és a társadalom életében is meghatározó volt. A politikai rendszer de facto egypárti irányítás alá rendelődt, és ezen belül megindult a kormányzat és a parlament ilyen értelmű átszervezése. A nyilvánosság keretei még inkább a hatalom szolgálatába álltak. Általában megkezdődött egy nagyfokú centralizáció a gazdaság államosított irányítási intézményrendszer bevezetésével.¹⁷ Idetartozott a minisztériumok szaporításával összefüggő és a Népgazdasági Tanács létrehozásáról rendelkező két törvény azonnali és összevont tárgyalása. Szita János, a két törvény bizottsági előadója kiemelte, hogy a minisztériumoknak nem egyszerűen szervezeti, hanem szerkezeti átalakításáról van szó, nevezetesen a tőkés helyett a tervgazdálkodás irányítására való átállást kell biztosítaniuk. A Népgazdasági Tanács pedig egyfajta gazdasági miniszterelnökség feladatát volt hivatva ellátni. A két törvényt június 10-én az Országgyűlés hozzászólás és vita nélkül elfogadta.

Az 1949. május 15-i választást követően a kormány státusza nem változott, tehát megalakítása formálisan a többpárti parlamentarizmus szabályaihoz igazodott. A kormányfő felmentése és kinevezése a köztársasági elnököt illette meg. Ezt követte a kormányfő javaslata a miniszterekre, amit ismét csak az elnök erősített meg. A folyamatba közbeiktatódt az Országgyűlés Politikai Bizottsága, amelynek véleményét figyelembe kellett venni, továbbá a parlamenti többség elvét is érvényesíteni kellett, vagyis azt, hogy az a párt kap megbízatást, amelyik kormányképes erőt jelent a törvényhozásban. Ez végül a Magyar Függetlenségi Népfront alatt indult politikai szövetség lett. Szakasits Árpád a választások után a parlamentnek küldött hosszú átiratában megindokolta, hogy a szavazás elsőpró eredményével az ország csak a parlamentet váltotta le, a kormány a helyén maradt, nem is tett említést sem a kormányfőről, sem a miniszterekről. Az első – az 1949. június 8-i, szerdai – ülés jegyzőkönyvében a régi kormány szerepelt Dobi István miniszterelnök és Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes vezetésével. A második ülésen Ries István igazságügy-miniszter benyújtotta az említett törvényjavaslatokat. Másnap ezeket elfogadta a „T. Ház”. Ugyanazon a napon lemondott a kormány, de az elnök szinte azonnal, pontosabban az Országgyűlés Politikai Bizottságának 10 órai 8 perces alakuló ülése

után,* vagyis június 10-én Dobi Istvánt nevezte ki miniszterelnöknek, egyúttal megbízta kormányalakítással. Az előírásnak megfelelően a Politikai Bizottság egyetértését fejezte ki ezzel a szándékkal. Dobi István nem késlekedett, és kormányalakítási szándékát, illetve javaslatát másnap elfogadta az elnök, egyben átiratban (elnöki üzenetben) tájékoztatta erről az Országgyűlést.

A kormány bemutatkozására nyolc napon belül időt kellett találni. Ezt Dobi István június 14-én, tehát a kinevezés bejelentése után nyomban teljesítette, és egyben két felszólalót követően a kormányprogramról szóló vitát is – szavazás nélkül – letudta a parlament. Dobi miniszterelnöki kinevezése a közvélemény előtt azt a látszatot keltette, hogy nincs változás a koalícióban. Ezt megerősítette az, hogy Erdei Ferenc és Darvas József személyében két „parasztpárti”, Bognár József és Ortutay Gyula személyében pedig két „kisgazdapárti” is tárcához jutott, illetve a volt szociáldemokraták részéről miniszter lett Ries István, Rónai Sándor és Marosán György.**

A szédületes tempó azonban ezzel még nem ért véget. A következő napon az Alkotmányjogi és Közjogi Bizottság támogatásával, hozzászólás nélkül elfogadták a kormánynak szóló felhatalmazást rendeletek kibocsátására. Határideje 1949. december 31-e volt. Az általános felhatalmazás mintegy rendkívüli állapotot feltételezett az országban, amely nem volt valóságos. Valóságos volt viszont a rendszer átalakítása tervgazdasággá és ennek számos jogszabályi következménye. A felhatalmazás révén olyan rendeletek is megjelenhettek, amelyek az Országgyűlés hatáskörét érintették. Ebben az esetben 15 napon belül be kellett mutatni a rendeletet a parlamenti Politikai Bizottságnak, amely a törvényhozás következő ülésén jelentést tett a plenáris ülésnek. Erre 1949-ben egy alkalommal, augusztus 16-án került sor, amit az Országgyűlés elnöki közlésre határozat nélkül tudomásul vett.

Időközben augusztus 15-én ratifikálták a még április 16-án kötött magyar–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést, amivel a magyarok kiűzetése miatt korábban feszült, mondhatni erősen barátságtalan viszonyban lévő kormány lezárta a környező országokkal az ilyen jellegű szerződések megkötését.¹⁸ A gyors elfogadásra azért volt szükség, hogy a szovjetek Rákosi elleni nacionalista vádját semlegesítsék, a jugoszlávok elleni erősödő háborús konfliktus érdekében biztosítsák szövetségi rendszerüket, és végül volt egy technikai ok is. A szerződést formálisan a két köztársasági elnök kötötte, és az alkotmány hatálybalépése után, ami felszámolta ezt az intézményt, a szerződés ratifikálása nehézségekbe ütközött volna. Az egyezmény világosan németellenes éllel fogalmazódott, egy jövőbeli német agresszió ellen kötött, egyben kölcsönösen barátnak nevezte a szöveg a két ország viszonyát, és mindkét fél kötelezettséget vállalt a gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatok fejlesztésére.¹⁹ A törvényjavaslatnak a kommunista Andics Erzsébet, az Akadémia friss levelező tagja volt az előadója, és mint történész jelencentrikus múltértelmezéssel állt elő. Eszerint a két nép

* A Politikai Bizottságról az ismertetőt lásd a bizottságokról szóló fejezetben.

** Ugyanakkor a gazdaság totális átszervezésére államminiszter lett Gerő Ernő.

közötti viszonyt tudatosan rontotta évszázadokon keresztül a Habsburg-dinasztia, az antant-imperializmus, a Horthy-fasizmus és a csehszlovák nagytőkés, nagybirtokos politika. Ennek eredményeként béklyóba vert bennünket Hitler, akinek sikerült „a nacionalizmus és sovinizmus rabláncára fűzve belevinni a legnagyobb bűnbe, a legnagyobb nemzeti szerencsétlenségbe” a két országot. Ezt követően a tőkés érdekeket képviselő Nagy Ferenc, Sulyok Dezső és Mindszenty József heccelte, uszította a magyarokat, míg nem mindkét országban a munkásosztály pártjai kerültek hatalomra. A kommunisták lettek azok, akik ezt a történelmi kibékülést és barátkozást megteremtették.²⁰

Boldoczki János szlovák nyelven mondta el a beszédét, és hozzászólott Gyöngyösi János, a kisgazdapárt volt külügyminisztere, valamint Balogh István, az FMDP akkori elnöke. Gyöngyösi szerint a szerződés egész Európa fejlődése szempontjából jelentős, és „egy keserű emlékű és hosszú korszakot zár le”.²¹ Gyöngyösi ismét alkalmat talált, hogy megtagadja 1947 nyaráig múltját, és beállt annak a külpolitikának a szolgálatába, amelybe Balogh István is, és amely a nyugati, közelebből a német veszedelemmel riogatta a lakosságot. Finoman érzékeltette, hogy a háború után elhatalmasodó „sovén, nacionalista szenvedélyhullámok” csehszlovák részről jelentkeztek: „Mi már akkor ennek a kérdésnek emberséges, demokratikus, lenini-sztálini elveknek megfelelő rendezését javasoltuk...”²² Végül az Országgyűlés ünnepi körülmények között ratifikálta a törvényjavaslatot.

Augusztus 18-án elfogadták az alkotmányt. A gyorsaság szédületes volt. Az előző kormány május 27-én indított el egy munkabizottságot, és augusztus 12-én már az Országgyűlés Politikai Bizottsága, valamint Alkotmányjogi és Közjogi Bizottsága együttes ülésen tárgyalta az időközben stiláris módosításokkal pontosított javaslatot. Rákosi, akit az együttes bizottság előadónak jelölt ki, azt mondta, hogy a 30. paragrafusnál egyetlen érdemi változtatást hajtottak végre az előzetes szövegen, nevezetesen azt, hogy a helyi tanácsi választásokat az országgyűlési választásra megállapított alapelveknek megfelelően hajtják végre. Ezt is azért, hogy megelőzzék azokat az aggodalmakat, hogy a tanácsi választásokat speciális rendszerben kívánják lebonyolítani.²³ Néhány átmeneti rendelkezést külön törvényben rögzítettek, melynek előadójául Hajdu Gyulát jelölték ki. Ez tartalmazta az Országgyűlés folyamatosságát, és a NET megválasztásáig a köztársasági elnök hivatalban maradását, aztán az Országgyűlésbe delegálását. Fontosnak tartották, hogy a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvény érvényben maradjon mindaddig, amíg egy új jogszabály meg nem születik. Miután azonban arra nem volt szükség, ilyen törvényt külön nem hoztak.

Az alkotmány előzetes tervét Beér János 1949. június 15-én terjesztette még csak nem is az MDP Politikai Bizottsága, hanem a Titkárság elé.²⁴ Az első érdemi vita az elvi előterjesztésről itt zajlott le, majd a PB június 30-án már a szövegszerű változatot kapta meg.* Ezt követően véglegesítették a javaslatot, és mehetett a parlament elé. Ez a két

* MNL OL M-KS 276. f. 53/30. ő. e.. Meghívott volt Beér János, Szabó Imre és Erdei Ferenc. A PB tagjai közül 14-en vettek részt az ülésen.

testület és néhány szakértő készítette el Magyarország első írott alkotmányát. A nem különösebben nehéz jogszabályalkotási munka mintaátvétel volt,* amivel szemben az Országgyűlésnek egyetlen módosító indítványa, a képviselőknek egyetlen bíráló szava sem akadt. Beér János a II. Országos Magyar Jogászkongresszuson 1949 októberében röviden úgy jellemezte az alkotmányt, mint ami szakított az államhatalmi ágak megosztásának elvével, és a demokratikus centralizmus jellemzi: „alkotmányunk a legszélesebb demokratizmust összekapcsolja a tervszerű, egységes központi vezetéssel”.²⁵ Az elfogadás után nemcsak a parlamentben, hanem az országban is örömmünnepet rendeztek. Rákosi parlamenti beszédét egyenesben közvetítette a rádió. Augusztus 20-a Szent István ünnepe helyett az alkotmány ünnepe lett.²⁶

Az alkotmány IV. fejezete az államigazgatás legfelsőbb szerveiről, vagyis a Minisztertanácsról rendelkezett. Eszerint a Minisztertanácsot nem a köztársasági elnök utódja, vagyis az Elnöki Tanács, hanem az Országgyűlés választja és menti fel. A 25. § (2) bekezdése viszont ezt mondta ki: „A Minisztertanács feladatának ellátása körében rendeleteket bocsáthat ki, amelyek azonban a Népköztársaság törvényeivel vagy a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által hozott rendeletekkel nem ellenkezhetnek.” A rendeleti kormányzást többé nem kellett a parlament elé terjeszteni és jóváhagyni. A 28. § (1) bekezdése továbbá rögzítette, hogy „a minisztertanács az államigazgatás körébe tartozó bármely ügyben közvetlenül vagy valamely tagja útján intézkedhet”. Miután az alkotmány nem tisztázta, hogy mely kérdések szabályozása követel törvényt, törvényrejtű rendeletet, illetve rendeletet, nem határolta el a jogszabályok hatókörét, nem szabta meg azok tartalmi kritériumait, s ezzel tág teret engedett a minisztertanácsi kormányzásnak. Önkényességre adott lehetőséget az is, hogy a kormány határozta meg a rendeletek létjogosultságát. Ez a rendeleti kormányzás határidő nélküli kiterjesztésének adott szabad folyást, annál inkább, mert azzal a joggal, hogy képviselő is betervezteszhet törvényjavaslatot, a korszak legvégét leszámítva nem élt senki. A gyakorlat azt mutatta, hogy a Minisztertanács belátására volt bízva, hogy mit ítél törvényi és mit rendeleti szabályozásnak.

Kevesen vették észre, hogy több megválasztott képviselő – Rajk László, Pálffy György, Justus Pál és Aczél György – helyére pótképviselőket hívtak be – így Ökrös Sándornét, Görgényi Dánielt, Seprényi Sándort és Soós Jenőt –, miután Molnár Imre, a levezető alelnök „elfelejtette” közölni, hogy kiknek a helyére került a négy pótképviselő.

* Beér János a népi demokráciák alkotmányának összehasonlítása alapján dolgozott, így figyelembe vette mindenekelőtt a szovjet, aztán az albán, a bolgár, a román és a csehszlovák alkotmányt Beér János: *A népi demokratikus köztársaságok alkotmánya*. Állam és Igazgatás, 1949. 1. sz. 4–23. Az 1946–1948 között készült albán, bolgár és román alkotmánynak a mintát az 1936-os szovjet alkotmány adta. Az 1948. májusi csehszlovák alkotmány szerkezetében követte az előzőket, de Szlovákia részére viszonylagos önállóságot biztosított. Az 1947-es lengyel törvény csak a köztársaság legfelső szerveinek megalkotásáról, szervezetéről, hatásköréről rendelkezett. A közigazgatás helyi szerveivel például nem foglalkozott.

Az Országgyűlés Elnökségéhez!

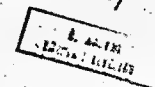
Atulított országgyűlési képviselő bejelentem, hogy képviselői mandátumomról lemondok.

Ezen lemondásom visszavonhatatlan.

Kérem a t. Elnökséget, hogy lemondásomat tudomásul venni szíveskedjék.

Budapest 1949. évi július hó 5-n.

Tisztelettel: Aczél György

Az Országgyűlés Elnökségéhez!

Atulított országgyűlési képviselő bejelentem, hogy képviselői mandátumomról lemondok.

Ezen lemondásom visszavonhatatlan.

Kérem a t. Elnökséget, hogy lemondásomat tudomásul venni szíveskedjék.

Bpest 1961. évi jún hó 5-n.

Tisztelettel:

Kádár János

XVIII-6-a 12. doboz

3. A letartóztatott Aczél György és Kádár János reverzálisa

lő.* Ezzel megkezdődött a koncepciók perек eljárásorozata a magyar Országgyűlésben. Senkit nem kellett megfosztani a mandátumáról, mivel mindenkivel – datálatlanul – „lemondott” reverzalist írtak alá. Így mondatták le például Horváth Zoltánt 1949. október 21-én, s hívták be helyette Havrán Istvánt. Schiffer Pál lemondásának dátuma 1950. április 24-e. 1950. június, július, augusztus és október során további hét MDP-es képviselő „mondott le”, köztük Ries István, Marosán György, Vajda Imre. Valamennyien volt baloldali szociáldemokraták voltak.

Losonczy Géza nem reverzálissal, hanem saját kezűleg írt levélben fogalmazta meg lemondását 1951. június 27-én.²⁷ Két nappal korábbi időpontra van datálva Kádár János, és hasonló időpontok szerepelnek Veres József, Donáth Ferenc és Kállai Gyula reverzálásán. Zöld Sándorhoz 1951. április 19-i, egy nappal halála előtti dátumot írtak be – utólag. Súlyom László júliusi lemondásáról nem került elő irat, mint ahogy Marosán Györgyről és Ries Istvánról sem.**

Visszatérve 1949-hez, augusztusban Rákosi tartotta kézben az Elnöki Tanács összetételére vonatkozó javaslatot, amelyet az Országgyűlés augusztus 23-án el is fogadott. Ez alkalommal a megbízható Olt Károlyt lemondatták országgyűlési elnöki tiszteréről, amelyet alig két hónapig töltött be, majd a NET titkárának tették meg. Az Országgyűlés elnöki posztjára egy vérbeli munkást, egy a II. világháború előtt, sőt rövid ideig utána is Csepelen dolgozó műlakatost, Drahos Lajost választották, aki ráadásul eredetileg Demény Pál kommunista mozgalmához kötődött,^{***} de aztán 1944-ben áttért Rákosihoz.

Az Elnöki Tanács összetételében a koalíciós szempont érvényesült, Szakasits Árpád volt szociáldemokrata elnök mellé így került az egyik alelnöki tisztségbe Nagy Dániel volt kisgazdapárti képviselő. A tagok közé beválasztották Balogh Istvánt, a Független Magyar Demokrata Párt egykori elnökét is.

A nyári parlamenti ülésszak ezzel a villámgyors szavazással lezárult. Rendezték a személyi leosztást, beleértve a háttérben készülődő Rajk-per képviselői ügyeit, életbe lépett az alkotmány, megalakult a kormány, és ezen belül önállóan működhetett Gerő Ernő teljhatalmával a Nép gazdasági Tanács, vagyis megkezdődhetett a ritkább ülésezés.

Legközelebb 1949. december 5-én ült össze az Országgyűlés az első ötéves terv és az 1950. évi állami költségvetés megtárgyalására. A Titkárság 1949. november 30-án foglalkozott az előkészítéssel, az előterjesztő az Országgyűlés elnöke, a pártcsoport helyett a NET már gyakorlott titkára, Olt Károly lett.²⁸ Ezt követően évekig ez a gyakorlat volt a meghatározó, csak 1956-ban lépett be Apró Antal. Hátravolt még az ügyrend,

* Napló, 1949. 97. MNL OL XVIII-6-a 8. d. Justus Pál reverzálásának dátuma 1949. június 18., Aczél György július 5.

** Szakasits Árpád elnöki lemondását 1950. május 8-án felolvasta Czett József jegyző, amelyben rövid, az egészségi állapotára való hivatkozás szerepelt. Dátuma: április 24. Napló, 1950. 6. és XVIII-6-e.

*** A deményisták, Demény Pál hívei a Kommunista Internacionálétól független csoportot alkottak, hazai gyökereik voltak, de vezetőjüket a hazatérő moszkoviták nyomban letartóztatták, miután – alaptalanul – rendőrségi besúgót gyanítottak benne. Demény Pál: „A párt foglya voltam.” (Medvetánc Könyvek) Budapest, 1988.

4. Olt Károly, az Országgyűlés korábbi elnöke, pénzügyminiszter beszédet mond a Parlamentben, mellette: Ratkó Anna népjóléti miniszter. 1950. november 30.

ezt azonban nem tekintették olyan életbevágóan sürgősnek, hogy teljesen letárgyalják, így csak a következő évi első ülésszakon került beterjesztésre.

Olt Károly december 5-től 22-ig tartó időszakra készített forgatókönyvében a menetrend, a tervezetek és a szónokok voltak feltüntetve. Még szerepelt benne a parlament ügyrendje, egy költségvetési ad hoc és a Házzsabály Bizottság megválasztása. A költségvetési ad hoc bizottság 51 tagú, a Házzsabály Bizottság 15 tagú lett volna. Az MDP mindkettőben több mint ötven százalékkal volt delegálva. Olt Károly a bizottság név szerinti összetételét javasolta. A választást megelőzően, december 6-án az MDP képviselőcsoportja ülést tartott, ahol Révai József politikai beszámolóját Mónus Illésné munkarendi tájékoztatója követte. A Titkárság Révait Losonczy Gézára cserélte. Az ötéves terv vitája tervezett volt, csak később a Nemzeti Parasztpárt részéről Veres Péter helyett Gém Ferenc szólalt fel a parlamentben. A megvalósítás előkészítő bizottságára

három embert jelöltek ki: Vas Zoltánt, Friss Istvánt és Szita Jánost. A 16 tárca részletes vitájára nem szerepeltek nevek az előterjesztésben, így arra a Titkárság 5 fős bizottságot küldött ki. A legközelebbi ülésen tárgyalták az MTA-ról szóló törvénytervezetet, és azt beterjesztendőnek ítélték.²⁹

Meglehetősen hosszú, december 22-éig tartó ülészakot szerveztek, 13 ülésnappal. Ebben beleesett december 21-e, Sztálin 70. születésnapja, amelyen Drahos Lajos hosszabb szónoklatot tartott, amit gyakran lelkes tiszteletadás szakított félbe. Az első öt éves tervre nem fordítottak sok időt, a téma mindössze a két első napon került szóba. A tizenkét hozzászóló között Gerő Ernő és Vas Zoltán a kormányt, Apró Antal az MDP-t képviselte, utóbbi szövege végén pártja nevében elfogadásra is ajánlotta a tervezetet. Ezzel szemben a szövetséges pártok megszólalóinak többsége csak a maga nevében támogatta a tervet. Elsőnek Nagy Dániel szólt hozzá a kisgazdapárttól, másodiknak Gém Ferenc a Nemzeti Parasztpárttól, mindketten fegyelmeyezten, csak a saját nevében nyilatkoztak.* A harmadik hozzászóló Balogh István, az FMDP elnöke volt, aki a hívó emberek nevében beszélt a politikai szövetségéről. Az egyetlen renitensként Kende Zsigmond a Magyar Radikális Párt nevében fogadta el az előterjesztést. A többi felszólaló is képviselt valakiket: Kelen Béla az üzemi dolgozókat, Boros Gergely a halás parasztságot, Mód Aladár az értelmiséget, de a nők és az ifjúság sem maradhatott ki a sorból, legutoljára pedig a néphadsereg képviselője szólalt fel, őszinte elégedettségének adva hangot a tervbe vett nagyszabású fejlesztésért. A törvényjavaslatot részletes vita, az előterjesztő ismételt megszólalása nélkül egyhangúlag elfogadták.

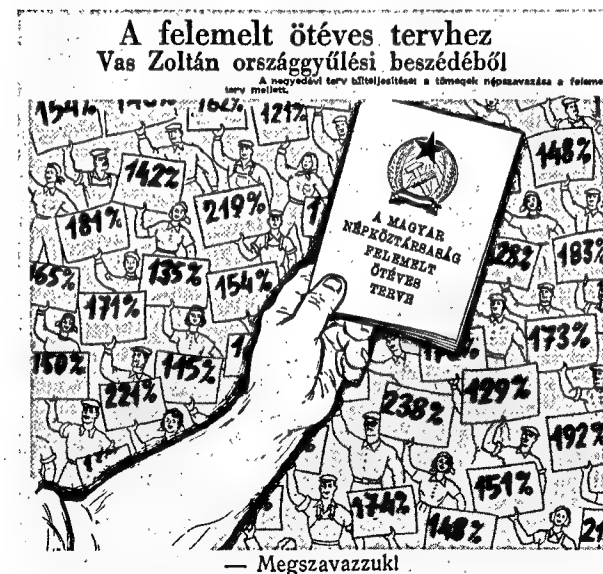
Közben Kádár János belügyminiszter beterjesztette a Budapest területének kiterjesztéséről, Losonczy Géza államtitkár pedig a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvénytervezetet.** Ezeket egy, illetve két felszólalóval letudták. A következő évi költségvetés azonban hosszúra nyúlt. Az MDP Titkárságának Előkészítő Bizottsága az általános és a tárcánkénti részletes vitához is talált megfelelő számú hozzászólót,** összesen 43 főt, bár például a külkereskedelmi tárcához csak egy embert.

* A Magyar Nemzet azonban úgy szerkesztette és hozta a nyilatkozatokat, mintha azok a szövetséges pártok képviselőinek megnyilvánulásai lettek volna. Nagy Dánielt a Független Kisgazdapárt vezérszónokaként nevezte meg lap, Balogh Istvánt pedig kimondottan a Független Magyar Demokrata Párt elnökeként aposztrofálta. Magyar Nemzet, 1949. december 10.

** Az MTA történetében az 1949. évi XXVII. törvény hatásának rövid értékelését lásd Fónagy Zoltán – Póto János: *A Magyar Tudományos Akadémia története*. <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670> (A letöltés ideje: 2019. október 17.). Az 1949. évi XXVI. törvény Budapest főváros új területének megállapításáról 1950. január 1-től a közvetlenül a fővároshoz kötődő külső települések becsatolásával létrehozta a nagyobb, 22, illetve a mai 23 kerületet magába foglaló fővárost, Nagy-Budapestet.

*** Az általános vitában az előadón kívül öt fő, köztük a négy szövetséges párt szónoka szólalt meg. A miniszterek közül Marosán György, Kállai Gyula, Zsófnyecz Mihály, Darvas József, Bogár József, Bebrits Lajos, Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Losonczy Géza államtitkár szólt hozzá a vitához. A költségvetés mellett külön tárgyalták a felhatalmazási vagy megajánlási törvényt is, a szövetségesek támogató megnyilatkozásaival.

5. Karikátúra
az öt éves tervről

Megindult a törvényerejű rendeletek áradata is, csak 1949-ben 21 rendeletet bocsátott ki a NET, és ez folytatódott 1950-ben. Ezek a rendeletek a jog minden területét átfogták. Mindenekelőtt a gazdaságot kellett átszervezni a tervgazdaságnak megfelelő technikákkal. Ez nemcsak a miniszteriális irányítást érintette, hanem az alsóbb gazdálkodó szervezeteket, a szövetkezeteket is. Bevezették az új számviteli rendet és például a központi állami ellenőrzést, a számvevőségeket pedig megszüntették. Folytatódott az állami tulajdonba vétel.* Átalakulóban volt az igazságszolgáltatás, törvényerejű rendelet részesítette büntetőjogi védelemben a tervgazdálkodást és a társadalmi tulajdont. Átalakulóban volt a polgári jog is. A NET a kezébe vette a kulturális és oktatási törvénykezést, a nemzetközi szerződések ratifikálását, a kitüntetések alapítását, valamint az ünnepnapok létesítését.

Az Országgyűlés gördülékeny lebonyolítása nem motiválta az ország vezetőit, hogy azt idő előtt összehívják. Most már a kezükben volt a hatékony eszköz a gyorsabb ügymenetre, a kormány, a NET a pártvezetés utasítására gyorsan és szabadon cselekedhetett. 1950. január 13-án úgy vélték, hogy a foglalkoztatás hiányában szenvedő képviselőket is feladattal látták el, még a más pártokét is, így az sem sürgeti összehívásukat.³⁰ Ennek ellenére a tanácsrendszer bevezetése olyan horderejű eseménynek tűnt, amely mindenképp törvényt követelt, nem is beszélve az új, egyszerűsített ügyrend és

* Az állami vállalatokról szóló 32. számú törvényerejű rendeletet csak 1950-ben hozták, amely szerint az illetékes miniszter főfelügyeletet gyakorol ezek felett, ami annyit tesz, hogy a jogszabályok korlátai mellett mindent megtehet a vállalattal, vagyis a tulajdonosi jogokat a hivatali bürokráciára bízta.

ezen belül a radikálisan csökkentett számú állandó bizottság megvalósításáról. 1950 májusára össze kellett hívni a törvényhozást.³¹

A tanács törvény tervezetét Beér János előterjesztésében a Titkárság egy tárgyalásban elfogadta, majd Drahos Lajos előterjesztésében az Országgyűlés pontos menetrendjét, a frakcióülés napirendjét, helyét és idejét, valamint az új bizottságok létszámát és összetételét is megtárgyalta. Mind a négy bizottságnak MDP-s elnöke lett. Érdekesség volt, hogy a Titkárság nem foglalkozott név szerint más pártok felszólalóival és bizottsági tagjelöltjeivel, csak a számokat adta meg, illetve a frakcióvezetőséget tette felelőssé a beszédek tartalmáért. A 15 fős Jogi, Kulturális, és Külügyi Bizottságban 9-9 MDP-tag mellett 2 kisgazda, 2 parasztpárti, 1 FM DP-s és 1 radikális párti foglalt helyet. A Gazdasági és Pénzügyi Bizottság 31 fős lett, amelyben 21 embert adott az MDP, 4-et a kisgazdák, 3-at a parasztpártiak, 2-t a Balogh-pártiak és 1-et a radikálisok. Az arányok tehát az MDP javára változtak, a Gazdasági és Pénzügyi Bizottságban több mint 65%-os, a többi bizottságban 60%-os fölény jelentkezett, bár ennek nem volt jelentősége.

Szakasits Árpád és Schiffer Pál lemondása „színesítette” az ülést, Schiffert is bejelentette az elnök, a képviselők egy része joggal érezte úgy, hogy rá is sor kerül. Ez az általános félelem azonban csak fenntartotta, de fokozni nem tudta a kultuszt, Sztálin és Rákosi szinte minden felszólalásban elhangzó dicsőítését. A mentelmi jog semmit nem ért, Marosán György visszaemlékezésében egy mondatot szánt rá: „Képviselői mentelmi jog Rajk, Szakasits és a többiek esete után?! – Ugyan már!”³²

1950. május 12-én átirták a Büntető törvénykönyv általános részét. Bekerült a tényáldadékok közé a társadalmi veszélyesség fogalma, ami az államra, a köztulajdonra való veszélyességet jelentette, de nemcsak a cselekmény, hanem az elkövető személye is enyhítő vagy súlyosbító körülménynek számított, ami az osztálybíráskodás bevezetésével volt egyenlő. Az a miniszter védte a Btk. új elveit, aki rövidesen a jogtalanság áldozata lett a börtönben: Ries István, a volt szociáldemokrata politikus. Ezt követte a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. törvényerejű rendelet, amelynek értelmében az, aki károsodást idéz elő a tulajdonban, 5 évig, ha nagy kárt okoz, vagy ha ismételten követi el tettét, 10 évig terjedő börtönnel sújtható. Gyűjtogatás, rablás esetén halállal lakol az elkövető. A hanyagságért kétévnyi, az azonnali bejelentési kötelezettség elmulasztásáért egyévnnyi szabadságvesztés járt. A harminc forint értéket meg nem haladó vagyontárgy rovására elkövetett cselekményt kihágásnak minősítették.*

1950-ben már csak egy ülésszak volt hátra, nevezetesen a november 30-ai, amelyen a következő évi költségvetést tárgyalták meg. Ezzel eleget tettek az alkotmányban rögzített kötelezettségnek, miszerint a Országgyűlést évente legalább két alkalommal össze kell hívni, akárcsak az alkotmány 27. §-a (1) bekezdésének azzal, hogy a miniszterelnök beszámolót tartott a kormány működéséről. Dobi István számadását azonban nem követte határozathozatal, Drahos Lajos elnök egyszerűen közölte az Országgyűléssel, hogy azt az Országgyűlés tudomásul vette. A költségvetés az egy évvel korábbihoz

* Az 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelettel szinte átirták a Büntető törvénykönyvet.

hasonló koreográfiával zajlott, csak rövidebb volt. Megelégedtek a tárcánkénti 1-2 hozzászólással, a miniszterek is kisebb számban beszéltek. Az általános vitában a pártok az előző évvel azonos sorrendben szólaltak meg: Nagy Imre (MDP), Gyöngyösi János (FKGP), Nánási László (NPP), Balogh István (FM DP) és Harrer Ferenc (MRP).

Még két rövid törvény módosítás szerepelt az ülésszak végén, hozzászólás nélkül. Az egyik az alkotmány módosítása volt a minisztériumok számának szaporításával, a másik a béke védelméről szóló rövid törvény, amely nemzetközi trendbe illeszkedett,³³ illetve igazodott a drákói büntetőjogi szabályozási dömpinghez, amikor a béke ellen irányuló, szóban, írásban való uszítást 15 évig terjedhető büntetéssel sújtotta.

Nánási László, aki a Nemzeti Parasztpárt gyakran megbízott megszólalója volt, ezekről az időkről is írt visszaemlékezésében:

„Visszagondolva az 1950-es évek elején történetekre, bizony elég nehéz időszak volt az, nem csupán a szünet nélkül zaklatott parasztok, hanem a mi számunkra is. Többször felvetődött a gondolat bennünk, parasztokból lett közéleti emberekben, politikusokban, Szabó Paliban, Gém Feriben, Czéh Jóskában, de még az első termelőszövetkezetet 1944 végén megalakító Boros Gergelyben is, hogy mondjunk le mandátumunkról, menjünk vissza szülőföldünkre, s vállaljuk a parasztsorsot.”³⁴

Végül minden esetben a maradás mellett döntöttek, ami Nánási szerint annak volt betudható, hogy úgy érezték, így tudnak a legtöbbet segíteni a parasztságnak, és így tesznek a legtöbbet a szövetkezetesítés elterjesztése érdekében. Hozzá kell tenni, hogy Erdei Ferenc mindhármuknak jó állást szerzett, Gém Ferencet a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségébe (DÉFOSZ), Czéh Józsefet a Földművelésügyi Minisztérium Kertészeti Főosztályára, Nánásit a Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZK, később SZÖVOSZ) főtitkárhelyettesének* helyezte el. Emellett Nánási László tagja volt a NET-nek, sőt vezette a *Szabad Szó* szerkesztőségét is. Nem véletlen, hogy Nánási lelkesen támogatta Gerő Ernő előterjesztését a következő, az 1951. májusi ülésszakon az ötéves tervszámok felemeléséről. Érdekességgé kell említeni, hogy a terv felemeléséhez három módosító indítvány hangzott el, mindhárom a terv további emelését jelentette, így a csecsemőférőhelyek számának 6000 helyett 30 000-re növeléséről, az ipari technikum létesítéséről Salgótarjánban és Tatabányán, továbbá egy kultúrpalota építéséről Csepelen 30 millió forintért. A módosító indítványokat Vas Zoltán előadó a kormány nevében elfogadta.³⁵ A felemelt ötéves terv teljesítése irreális volt, ezért az 1951. évi 21. számú, az államtitok és hivatali titok büntetőjogi védelméről szóló törvényerejű rendelettel teljeskörűen védtek az ezt leleplező információk kiszivárgását, és felhívták a figyelmet az éberség fokozott ébrentartására. Az államtitok kiszivárogtatását tíz évig, a hivatali titokét öt évig terjedő börtönbüntetéssel

* MNL OL M-KS 276. f. 54/139. ő. e. Nánási kinevezése 1951 áprilisában történt.

sújtották. Ötéves szabadságvesztéssel sújtható büntett volt az államtitkokat tartalmazó irat elvesztése. A kezelési szabályok megszegése három évet jelenthetett.

A végletesen kalandor gazdaságpolitika erőltetése mellett az Országgyűlés elé terjesztették a büntető perrendtartásról szóló törvénytervezetet. Eredetileg a polgári perrendtartás és a családjogi törvény is szerepelt a témák között, de ezek tárgyalását a Titkárság elhalasztotta.* A büntető perrendtartást pedig úgy ítélték meg, hogy annak minimális támadási felületet sem szabad adnia a rendszer ellen.** A törvénytervezet előadója a kommunista Orbán László helyett kivételesen Tóth Endre parasztpárti képviselő lett. A katolikus püspöki kar elleni további kíméletlen fellépés terméke volt a Minisztertanács alatt működő Állami Egyházügyi Hivatal létrehozása is, amelynek fő feladata az egyházak ellenőrzése és irányítása volt.*** A törvénytervezet tárgyalása napján, május 18-án tartóztatták le Grósz Józsefet és más katolikus egyházi vezetőket összeesküvés vádjával. A főpert 24 mellékper követte, amelyben több mint kétszáz ítélet született. Balogh István FMDP-s elnök 1951. június 8-án lemondott mandátumáról, és visszatért az egyházi szolgálatba, Kemencére, egy vidéki plébániára.**** Ez a tavasz a koncepciós perek új hullámát hozta, ekkor tartóztatták le Kádár Jánost, Kállai Gyulát, Losonczy Gézát, Donáth Ferencet és másokat.

1951. május 18-án lemondott az elnök, Drahos Lajos.³⁶ A lemondás körülményei megvilágítják, hogy mekkora „jelentősége” volt az Országgyűlés elnöki tisztségének. A pártközpont káderosztálya a Titkárság számára varsói nagykövetnek jelölte őt – ez is szerepelt a parlamentnek benyújtott indoklásában –, amivel egyetértett Kállai Gyula, a röviddel utána letartóztatott külügyminiszter. Az indoklás szerint: „Jelenlegi feladatát jól látja el, amely azonban nem veszi túlzottan igénybe. [...] Politikailag rendszerezen képezi magát. Jelenlegi beosztásában megtanulta a diplomáttal való kapcsolat kiépítését.”³⁷ Az utódját a házelnöki posztra minden jel szerint nehezen találták meg. A Káderosztály nem tett írásos előterjesztést, Dögei Imrét az utolsó pillanatban, 1951. május 16-án nevezték meg.³⁸

* Levette a napirendről a magyar–csehszlovák polgári és bűnügyi jogsegélyt. Ezt, ahogyan a miniszterelnök beszámolóját is, törvényerejű rendelettel rendezték. MNL OL M-KS 276. f.54/141. ő. e.

** MNL OL M-KS 276. f. 54/138. ő. e. Zinner Tibor a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvénnyel kapcsolatban megjegyzi: „A benne rögzített elvek és a gyakorlat között azonban kiálló ellentét volt.” Zinner Tibor: *Büntetőjog és hatalom*. Múltunk, 1998. 2. sz. 193.

*** Lásd Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, 2004. A Titkárság előterjesztése rögzítette: „A törvényjavaslat előadója a szükséges törvényszöveghez tartsa magát, és legyen egy felszólaló, aki utal a tavalyi egyezmény megszegésére a püspöki kar által.” MNL OL M-KS 276. f. 54/142. ő. e.

**** Balogh István lemondását, pontosabban eltávolítását az egyházi szolgálatba való visszatérés pápai jóváhagyása váltotta ki. Balogh Mindszenty tiltó döntésével szembeni fellebbezését nem kötötte Rákosi orrára, mire Rákosi csak annyit mondott: „Ha a páter misézni akar, adjunk neki módot, hogy zavartalanul misézzon.” Így került Balogh egy kis Nógrád megyei faluba, Kemencére plébánosnak. Z. Nagy Ferenc: *Ahogy én láttam...* Budapest, 1965. 339.

Ezzel együtt az 1951-es esztendőben mindössze négy törvényt hoztak a két ülésszakon, miközben tovább folyt a törvényerejű és minisztertanácsi rendeletek dömpingje. Az Országgyűlés jogainak kirívóan súlyos megsértése volt, hogy a munka törvénykönyvét és a társadalombiztosítási nyugdíjról szóló törvényerejű rendelettel fogadták el.³⁹ Az egész oktatásügyi törvénykezés átkerült a NET-hez: csak 1951-ben az általános gimnáziumokról, a tankötelezettségről és az általános iskolákról, az ipari technikumok felügyeletéről, valamint a főiskolák és egyetemek létesítéséről, a tanárképzésről mindmind törvényerejű rendeletek születtek.

Az 1951. december 14-én kezdődött téli ülésszak előkészítésére november végén bizottságot nevezett ki a Titkárság Kiss Károly vezetésével, Horváth Márton, Olt Károly és Dögei Imre részvételével. A négy elvtárs részletesen kidolgozta javaslatát, valamennyi előadót, illetve egy kivételével még a többi párt előadóit is megnevezték. A hozzászólásoknál meghagyták a szatellit pártmaradványok jelölési jogát. Megadták az előkészítő csapat neveit, akik mind a 18 tárca vitájának tartalmi felelősei voltak. A beszédeket Friss Istvánnak, Horváth Mártonnak és Kiss Károlynak kellett elolvasnia, adva volt a beszédekre és napirendekre szánt idő, a bizottsági ülés és az MDP képviselőcsoport ülése is. A Titkárság megelégedte, hogy szórványosan pártjukra hivatkoztak a nem MDP-s képviselők, és előírták, hogy a saját nevükben beszéljenek. Rákosiék Veres Pétert szerették volna látni a népművelési tárca költségvetésének hozzászólójaként, aki azután meg is szólalt a „vitában”. Ugyancsak kijelölték Parragi Györgyöt és Mihályfi Ernőt, mivel a Titkárság már kezdte sokallni a volt pártok teljesen önálló szónokkijelölését. Egy gesztust azért gyakoroltak: nevezetesen az éppen elhunyt Gyöngyösi Jánost Dögei házelnök külön méltatta.

Dobi István kormányfő beszámolója mellett a fő napirend az 1952. évi költségvetés elfogadása volt. Kisebbségi módosítások ezúttal is előfordultak, szokatlan módon az egyik miniszter is benyújtott egyet egy költséget növelő összegről.* Olt Károly valamennyi módosítást elfogadta, miután volt egy javaslat a vállalatok többletnyereségének elvonására, amely szinte megegyezett a többletigényekkel. Olt ezt is magáévá tette, a munkások növekvő munkalendületére hivatkozva.⁴⁰ A voluntarista szemlélet végképp eluralkodni látszott a kormányzaton.

Ez alkalommal töltötték be az időközben rács mögé utalt – bár nem nevesített – képviselők helyét. A Kádár-per több vádlottjának helyére újakat javasoltak, Kállai Gyula helyét például Lukács György foglalta el.**

Ez az az időszak, amikor a nemzetközi kapcsolatokat az európai és angolszász területektől, de valamennyi tőkés országtól és a nemzetközi szervezetektől a legteljesebb elzárkózás és az ellenségkeresés jellemezte. Távol maradt Magyarország az ENSZ

* Czottner Sándor bányá- és energiaügyi miniszter a saját tárcájához egy 39,4 milliós növelést javasolt. *Napló*, 1951. 823.

** Hasonlóan nem jelentette be az elnök, hogy kinek a helyére (Balogh István és Donáth Ferenc) javasolja a NET-be tagjai közé Parragi György volt kisgazda képviselőt és Varga István vasmunkást. *Napló*, 1951. 631–632.

6. Dögei Imre, az Országgyűlés elnöke íróasztalánál

szakosított szervezeteitől, az Interparlamentáris Uniótól, mondván, hogy azok az amerikai imperialisták befolyása alá kerültek. Magától értetődő tényként beszéltek az Országgyűlésben is arról, hogy az USA és szövetségesei háborúra készülnek, ezen belül a Tito vezette jugoszláv „fasiszta klikk” jelentett mindennapos veszélyt. Ezzel szemben szerveződött egy alternatív nemzetközi kapcsolati háló, főként a Béke Világtanács kezdeményezésére, valamint egy hivatalos, állami együttműködés a tömb országai és néhány félgyarmati ország között. Az Országgyűlés ennek a politikának a hirdetője volt, bármely párt képviselője szólaljon is meg. Az MDP igyekezett más pártok képviselőit bevonni, például 1951-ben a külügyi tárca költségvetésnek előadója Nagy Dániel volt;

Mihályfi Ernő és Parragi György (egykori FMDP-s képviselő) révén itt voltak többségben a társutas megszólalók.

1952-ben továbbra is kitartottak a két ülésszak mellett. Május végén a minisztériumok számának további növelése, az állami ellenőrzés átszervezése, a polgári perrendtartás és a családjogi törvény került terítékre. Újabb öt minisztérium kettéválását, valamint az Állami Ellenőrzés Központja létrehozását szavazta meg az Országgyűlés. Ezzel tovább duzzadt a miniszteriális-főhatósági apparátus: a bürokratikus koordináció minden képzeletet felülmúló mértéket ért el. A polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslatnak ismét Tóth Endre volt az előadója. A polgári perekben is bevezették az ülnököket, és az anyagi jogot részesítették előnyben az alaki szempontokkal szemben. Érvényesítették a szabad bizonyítás alapelvét. A perek legnagyobb részében itt is a járásbírósg jár el, és megszüntették az ügyvédi kényszert, stb. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvénytervezet különválasztotta a családjogot a polgári jogtól.

A két ülésszak ezúttal nem volt teljes, mert 1952. augusztus 14-én tartottak egy 45 perces ülést – 20 perces szünet közbeiktatásával.⁴¹ Az ülés egyetlen napirendi pontja a miniszterelnök-váltás volt: Rákosi Mátyás hatalma csúcsára ért. Dobi Istvánt, hogy ne kelljen ejteni, megválasztották a NET elnökének, Rónai Sándor pedig az Országgyűlés elnöke lett. Az Országgyűlés ülése előtt a Központi Vezetőség plenumán maga Rákosi ismertette⁴² a javaslatot, és mint már annyiszor, a szovjet és más pártállami országok példáját említette, amikor a párt- és az állami vezetés összefonódását mint legfőbb értéket emelte ki saját megválasztása érdekében. Egyben azt javasolta, hogy a nyolc miniszterelnök-helyettes hozzon létre egy szűkebb kabinetet (elnökséget), amelyet a kormányfő már irányítani képes. A koalíciós megoldás ebben az átszervezésben már nem volt szempont. Ezt is eredményként értékelte. A hivatalos előkészítés ugyan csak július végén kezdődött el, az, hogy Rákosi legyen a miniszterelnök, és hogy a NET, valamint az Országgyűlés elnöki székében cserére lesz szükség, már korábban megfogalmazódhatott. 1952. május 7-én a Titkárság ugyanis arról döntött, hogy Dögei Imrét mint a SZÖVOSZ elnökét delegálja a június 18-án kezdődő Olasz Nemzeti Szövetkezeti Szövetség XXIII. Kongresszusára.⁴³ Dögeit tehát már május elején úgy kezelték, mint a SZÖVOSZ elnökét, ahová házelnöki pályafutása után visszavonult.

1952-ben a téli hatnapos ülésszakot rutinszerűen megtartották, de az általános és részletes vitát összevonták. A költségvetéshez összesen harminc képviselő és két miniszter szólott hozzá, egyesek apróbb módosításokat terjesztettek be, amelyeket a pénzügyminiszter, valamint a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság egyaránt elfogadott, így a költségvetés fő összege ismét csak nem változott. Legvégül a plénum egyhangú szavazással megerősítette az 1953. évi állami büdzsét.

A miniszterelnöki beszámolót, pontosabban szónoklatot újfent megtartották. Rákosi miniszterelnök az év eleje óta erőltetett ütemben történő katonai kiadásokat igyekezett megindokolni, és beszédét hosszas külpolitikai okfejtéssel kezdte, amelynek az volt a lényege, hogy az imperialistákkal szemben a háborút csak *ideiglenesen* hátrították el, a béke csak *ideiglenesen* maradt fenn, vagyis a fegyveres összecsapás elkerülhetetlen.

Mindezt Sztálinra hivatkozva mondta.* A gazdaság teljesítményét kiválónak nevezte, bár ostromozta a fegyelmezetlenséget, az önelégültséget, a mennyiségi szemléletet, a lát-szateredmények hajszolását stb., és a munkavédelem megszigorítását ígerte. Kiemelte azt a sokoldalú, önzetlen segítséget, amelyet „felszabadítónk”, a Szovjetunió nyújtott. A mezőgazdaságban elért katasztrofálisan rossz termelési eredményeket a rendkívüli időjárásra és a helytelen trágyakezelésre hárította. A helyzetünk mégis jó, Jugoszláviában éhínség tombol – jelentette ki. Rákosi elégedett volt a begyűjtés eredményével, és a valóságot semmibe véve a dolgozó népet optimistának, a jövőben bízónak vélelmezte. A válság valósága helyett 1952-t a „népi demokrácia további megszilárdulásának éve”-ként láttatta.** A szónoklatot a képviselők felállva, percek alatt hosszasan, rituálissá váló ütemes tapsal honorálták. A vezető elnök még azt is szükségtelennak tartotta bejelenteni, hogy a beszámoló a parlament tudomásul vette.

Az 1953-as esztendő elején meghirdették egyfelől az országgyűlési választásokra való felkészülést, másfelől – március 5-én – agyvérzésben meghalt Joszif Visszarionovics Sztálin. Mindkét esemény rövid parlamenti ülészakot követelt. Sztálin emlékét törvényben örökítették meg.⁴⁴ A temetés napján, március 8-án gyászmegemlékezést tartottak a nagy vezér emlékére. Ezt az ülést rendkívül gyorsan, a Titkárság 6-i döntésével hívták össze.⁴⁵ Március 17–18-án a Csehszlovák Köztársaság elnökét, Klement Gottwaldot gyászolták meg, aztán négy törvénytervezetet nyújtottak be: a választójogit, a kisdédóvokról, az alkotmány módosításáról, valamint a kitüntetések alapításáról szólókat.⁴⁶ Az utóbbiról, vagyis a minisztériumok még további szaporításáról⁴⁷ a NET törvényerejű rendelet alkotott, figyelmen kívül hagyva, hogy az szembeötlően és kirívóan ellenkezik az alkotmánnyal, miután annak 24. §-a tételesen felsorolta a minisztériumokat, így néhány hónap elteltével, a minisztériumok megszervezése után igyekeztek a törvényteleniséget korrigálni. A kitüntetések is megelőzte a NET egy sor döntése. Ahogy Németh Imre előadó kiemelte: „Ezen a téren is, mint mindenütt, a Szovjetunió példáját követjük.” Az előadó még egyszer megismételte a kopírozást: „A Szovjetunió példája alapján nálunk is indokolt, hogy egyes alapvetően fontos munkaterületeken, mint a bányászat, kohászat, vasút, hadsereg, Államvédelmi Hatóság,

rendőrség, tűzrendészet, légoltalom, a dolgozók meghatározott időn keresztül végzett jó munkájukért a kitüntetések a legalacsonyabb fokozattól a legmagasabb fokig megkaphassák.” A korábbi kitüntetések megkülönböztetése – szerinte – nem volt elég világos. A polgári kitüntetések a törvény szerint a következő sorrendben voltak adományozhatók: 1. Magyar Népköztársaság Érdemrendje, 2. a Munka Vörös Zászló Érdemrendje, 3. Munka Érdemrend, 4. „Szocialista Munkáért” Érdemérem, 5. Munka Érdemérem.⁴⁸ Egészen rendkívüli teljesítményért az Országgyűlés a Szocialista Munka Hőse kitüntető címet adományozhatta, a többi a Minisztertanács javaslatára a NET adományozta és vonhatta meg. Az első két kitüntetést vállalatok, hivatalok és egyéb intézmények is megkaphatták. Az 1953. évi V. törvény szerinti a kitüntetések április 4-én adományozták először.

A kisdédóváról szóló 1953. évi III. törvény az ötvenes évek egyik előremutató jogalkotásának tekinthető. Az óvodai nevelés alapvető előírásait törvényi szintre emelte. Az óvodán kívül a kisgyermek ellátását a két szülő foglalkoztatására tekintettel napközi otthonokban, főként vidéken időszakos és nyári napközi otthonokban is megoldhatónak tekintette. A törvény értelmében óvodát magánszemély nem, csak a helyi tanács, állami hivatal, intézmény, üzem, vállalat, állami gazdaság, termelőszövetkezet, társadalmi szervezet létesíthetett. Ezzel tágra nyíltak a kapuk az úgynevezett üzemi óvodák létesítése előtt. Az új települések terveinek tartalmazniuk kellett az óvodákat. A törvény kimondta, hogy elsősorban napközi otthonos óvodákat kell szervezni. Három, kivételesen két és fél évesen lehet gyermeket óvodába adni, és ott szakképzett, kivételesen szakképzetlen óvónőket lehet alkalmazni, de utóbbi esetben kötelező a szakképzettség elsajátítása. Az előadó kivételesen nő volt, Sárfi Rózsi, aki a Kulturális Bizottság módosító indítványait is beterjesztette. A gyermeknevelésről mondott beszéde – nemkülönben a másik két hozzászóló szavai – erősen a kor politikai szövegeit ismételték, de ezek nem kerültek a törvénybe.⁴⁹

A választójogi szabályozás 20 évről 18 évre szállította le a választójogosultságot. A főváros és a 19 megye alkotott választókerületet, és az országos lista megszűnt. A képviselői lista mellett pótképviselői listát is állítottak. Az MDP KV Titkársága és a Politikai Bizottság is alaposan megvizsgálta a képviselők összetételének kérdését.⁵⁰

* „Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy milyen hatalmas eredmény az, ha a békemozgalmak sikere esetén elvezet az adott háború elhárításához, ideiglenes elodázásához, az adott béke ideiglenes fennmaradásához, a kardcsörtető kormány lemondásához, és olyan kormánnyal való felváltásához, mely kész ideiglenesen fenntartani a békét.” *Napló*, 1952. 1113.

** „Elmélyült és megerősödött népünk egysége, népi demokráciánkhoz való hűség. Zavartalan volt a munkás-paraszti szövetség, a demokratikus erőkné az az egysége, mely a Magyar Függetlenségi Népfrontba tömörülve, a Magyar Dolgozók Pártja vezetésével nemzetünk életének minden mozzanatában megnyilvánult.” *Napló*, 1952. 1129.

*** Március 4-én a kétnapos ülést az MDP Titkársága változtatás nélkül elfogadta. MNL OL M-KS 276. 54/233. 8. e.

**** Már 26 minisztérium volt, ezáltal felsőoktatási, vegyipari, általános gépipari és kohászati minisztériumot is felállítottak. Az 1952. évi 21. számú törvényerejű rendelet új minisztériumok felállításáról. Magyar Közlöny, 1952. december 25.

* A fegyveres testületek kitüntetései a következők voltak: 1. Magyar Népköztársaság Érdemrendje, 2. a Vörös Zászló Érdemrendje, 3. Vörös Csillag Érdemrend, 4. „Kiváló Szolgálatért” Érdemrend, 5. Szolgálati Érdemérem.

** „Szüleik, a család, lakóhelyük környezetének szépségei, építőmunkánk hősei, a sztahanovisták és más kiváló dolgozók megismerésén keresztül fejlődik ki bennük a hazaszeretet. A gyermekekben felébred a szeretet Rákosi elvtárs iránt és mélyen a szívükbe zárják Sztálin elvtárs nevét.” *Napló*, 1953. 1440.

*** Lásd a választásokról szóló fejezetet.

I. 2.

NAGY IMRE PARLAMENTJE (1953–1954)

Az 1953-as választást a pártfőtitkár-miniszterelnök vezényelte le. Nevezhetjük ezt „rákosista” szavazásnak is, az Országgyűlés az ő elképzelései szerint állt össze, de messze nem az ő vágyainak megfelelően indult útjára. A magyar vezetőket még az első, alakuló ülés előtt 1953. június 13-ára Moszkvába rendelték, hogy ledorongolják őket hibáikért, felelőtlenségükért, elvakultságukért, és változást írjanak elő politikájukban, illetve hogy Nagy Imrét neveztesék ki miniszterelnöknek. A szovjetek kívánságának megfelelően a kormánylistát is kinn állították össze. A választás még imponálóbb eredményt hozott, mint a négy évvel korábbi, mert 98%-os részvétel mellett zajlott le, és 98,2%-os volt a Hazafias Népfontra szavazók aránya. A diktatúra mechanizmusának korrekcióját fontolgató Sztálin-utódokat azonban ez nem érdekelte, a parlament nem is került szóba. Helyette Rákosi és társai mindenre kiterjedő hatalma, terrorja, a gazdaságban elkövetett hibahalmaz, no meg Rákosi kultusza állítatott pellengérre.

A hazatért vezetők és idehaza maradt cinkostársaik kérésre kérésre nekiláttak az új politika kialakításának. Rákosi a június 20-i politikai bizottsági ülésen történelmi jelentőségűnek nevezte a szovjetek útmutatásait, és szinte kivétel nélkül valamennyi alapvető kérdés átvizsgálását helyezte kilátásba, hogy gyors fordulatot lehessen végrehajtani, különben a legsúlyosabb válság elé néznek. Az államapparátus átszervezését is szóba hozta, a kormány visszaalakítását, a töménytelen minisztérium összevonását, a bürokrácia elburjánzásának leállítását, a felsőbb államügyészség megszervezését. Az Országgyűlés egyetlen ponton vetődött fel, az amnesztia törvényt Rákosi szerint a parlamentnek kell elfogadnia. A Központi Vezetőség határozata is így szólt, kizárólag a párt vezetése és a Minisztertanács közötti viszonyt tette vizsgálat tárgyává.

A Politikai Bizottságnak Vég Béla által 1953. július 2-án előterjesztett forgatókönyv mégsem tartalmazta az amnesztiára vonatkozó előírásokat, ezt átengedték a NET-nek, viszont a minisztériumok összevonását, az Országos Tervhivatal részvételét a kormányban, valamint a miniszterelnök-helyettesi államminiszteri tisztségeket igen. Kijelölték

a kormányfő bemutatkozó beszédéhez a három hozzászólót, a munkás-paraszt-értelmiségi hármast, Martin Ferencet, Nagy Dánielt és Bognár Rezsőt.*

1953. július 3-án megalakult az új Országgyűlés. Sem a parlament, sem a NET összetétele, sem Dobi István, az Elnöki Tanács elnökének üdvözlő beszéde nem tükrözte a változás jeleit. Annál nagyobb meglepetést keltett Nagy Imre kormányfői programbeszéde, amelyet a rádió is közvetített. Mondandója, szóhasználatát ténylegesen és szimbolikusan is jelezte, hogy új időszak veszi kezdetét, amelyben többek között változás következik be az Országgyűlés munkájában:

„Bizton mondhatjuk, hogy a most összeült Országgyűléssel fejlődésünk új szakasza veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az Országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában. A kormány feladatai ellátásában fokozottabban kíván támaszkodni az Országgyűlésre, amelynek bizalmából az országot vezeti, és amelynek a kormányzás terén kifejtett tevékenységéért, a haza jó- vagy balsorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes felelősséggel tartozik. Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a Minisztertanács, a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén.”⁴⁶

Ez a pártcentrikus országvezetés átalakítását, mintegy visszacsinálását jelentette az államcentrikus, országhoz tartozó irányába. Az első, egyáltalán nem reformértékű lépés 1953. szeptember 30-án következett be, amikor is az MDP Politikai Bizottságának Révai József által vezetett csoportja javaslatot terjesztett elő a képviselők parlamenten kívüli foglalkoztatásáról.** Egyébként minden maradt a régiekben: a szervilis hallgatás, a megszokott hétköznapi semmittevése uralta a képviselők magatartását. Sem az MDP, sem Rónai Sándor vagy környezete nem tett lépést a „T. Ház” vagy a bizottságok összehívására, a jogszabályok parlament elé kerülésére vagy bármilyen más új kezdeményezésre. Az Országgyűlés fél éven keresztül nem ült össze, 1954. január 21-éig még a látszatparlament működés sem funkcionált, nemhogy valamilyen, akár minimális átalakítás történt volna, bár bőven voltak párt- és kormányzati események, amelyek

* Az MDP KV Titkársága 1953. június 29-én a karzatra meghívandókról döntött, és előírta, hogy azok a vezető funkcionáriusok üljenek ott, akik a KV-ülést személyesen nem hallgathatták meg. Emellett 20–30%-ban legyenek ott sztahanovisták. MNL OL M-KS 276. f. 54/249. ó. e.

** A csoportot július 15-én bízta meg a feladattal a PB, és kéthetes határidőt biztosított számára. MNL OL M-KS 276. f. 53/126. ó. e. A javaslat lényegében a régi megismétlése volt pontosabb kivitelben, és a képviselőket összekötő kapocsnak fogta fel a népet, a párt és – újdonságként – a kormány között, ám a fentről lefelé való közvetítés, dominanciája megmaradt.

a parlament aktivitását indokolhatták. Például A munka törvénykönyvének módosítása, amely enyhített több rendelkezésen. Az kétségtelen, hogy a feltorlódott feladattömeg a joviális miniszterelnököt rendkívüli módon megterhelte, kreatív segítségre pedig nem számíthatott. Az államreform, benne az Országgyűlés szerepének növelése nem kapott prioritást. Nem volt értékelhető bázisépítő jelentősége, így először a kormányzati szféra dinamikussá tétele, és ezen belül a megfelelő személyek megtalálása kínálkozott fel lehetőségként.

Ez tükröződött az 1954. évi terv – nem elfogadásakor, hanem – szavazás nélküli tudomásulvételekor.⁴⁷ A mindössze három hozzászóló egyként támogatta Szalai Béla, az Országos Tervhivatal elnökének előterjesztését. Egy hangulatjavító jogszabály területekre került ugyan – a lakossági bejelentések elintézéséről szóló (1954. évi I. törvény), az úgynevezett panaszkönyv-törvény,* – de átalakítás helyett Nagy Imrének az „új szakasz” politikáját igazoló beszédét kapta meg a lakosság.** A beszéd szerkezete és hangneme más volt, mint az ötvenes évek eleji miniszterelnöki megszólalások. Elsőnek az életszínvonal kedvezőbbre fordulását ígérte, ideértve a kiskereskedelmi forgalom és az ellátás, majd a szociális kedvezmények és a lakásépítés javítását. Ezt követte a mezőgazdaság segítésének és a jogrend helyreállítására tett intézkedéseknek az ígérete, és csak ezután beszélt az iparról, a nagykereskedelemtől és a kultúráról. Őszintén megmondta, hogy az egészségügy területén a feladatok megoldása még a kormány előtt áll. Először beszélt egyensúlyi kérdésekről és a költségvetés megoldatlan nehézségeiről. Nem is engedte a költségvetést betérjeszteni, erre fél év haladékot kért, egyben ígéretet tett arra, hogy a zárszámadás az Országgyűlés elé kerül. Külön nyomatékkal szólt a tanácsok szerepéről, mintegy megelőlegezve az átalakító szándékot. A belpolitikai részt az 1953. évi adócsökkentés jövő évi folytatásának ígéretével fejezte be. A külpolitikát illető korábbi harsány, harcos megszólalás elmaradt. Az enyhülésről, a tőkés országokkal való gazdasági kapcsolatok javulásáról esett szó. A beszéd, de a hozzászólások alatt is elmaradtak az ütemes tapsok, az álnünpi percek, a parlament csak néha és rövid tetszésnyilvánítással fejezte ki véleményét. Újdonság volt az is, hogy hatan szólaltak meg, köztük Darvas József népművelési miniszter, de a vitát továbbra sem követte határozathozatal, csak tudomásulvétel.***

1954 áprilisában egy levél érkezett Földvári Rudolf képviselőtől Rákosi Mátyáshoz, amelyben felvetette, hogy a PB vitassa meg, hogyan szüntessék meg az ülések formalitását. Földvári a következőket javasolta: az elnököknek meg kellene szavaztatniuk

* A törvény kötelezte az államhatalom helyi szerveit és a gazdasági egységeket, például a panaszkönyvekben rögzített bejelentések szigorú kivizsgálására. A minisztériumoknál és a megyei, járási, városi tanácsoknál a bejelentésekkel foglalkozó irodákat szervezték. (1954. évi I. tv. Magyar Közlöny, 1954. január 24.)

** A Város- és Községgazdálkodási Minisztérium létrehozásával ismét rátelepült egy főhatóság a tanácsok szakigazgatási osztályaira. (1954. évi III. tv. Magyar Közlöny, 1954. január 24.)

*** A PB elé került és Ács Lajos KV-titkár által jegyzett előterjesztés nem tartalmazta név szerint a hozzászólókat. MNL OL M-KS 276. f. 53/153. ő. e.

7. Nagy Imre miniszterelnöki programbeszéde. 1953. július 4.

a határozatokat, a felszólalóknak pedig – megfelelő segítség mellett – saját, kritikusabb véleményt kellene engedni. Legyenek spontán felszólalók is, és a felmerült kérdésekre kapjanak választ a miniszterektől. Így fejezte be levelét: „Amióta képviselő vagyok, minden parlamenti ülésen többen kifogásolták azt a sok formalitást, amit ott tapasztaltak. Úgy gondolom, fejlődésünk új szakaszában itt is léphetnénk egyet.”⁴⁸ Még utóiratként hozzátette, hogy meg kell bízni Darabos Ivánt, Rónai Sándort és a KV Adminisztratív Osztályát, hogy készítsenek előterjesztést. Földvári Rudolf naivitására vall, hogy a levelet Rákosinak címezte, aki egyetlen embernek, Vég Béla titkárnak mutatta meg, aztán elsüllyesztette.

A nyári ülésszak június 15-én az 1954. évi költségvetéssel és az 1953. évi költségvetés végrehajtásával kezdődött. Végre a parlament elé vitték a költségvetés végrehajtásának tapasztalatait is. A 1954. évi költségvetést kisebb módosítással, ami még szerény mértékben javított az egyenlegen, elfogadták. Körülbelül 6%-kal csökkent a bevételi-kiadási főösszeg az előző évhez képest. Jelentősebb volt ennél a két jogi, a büntető és

a polgári perrendtartási törvény módosítása, amely az ügyészégi szervezet felállítása és a gyakorlati tapasztalatok hasznosítása okán került a parlament elé, jelezve Nagy Imre kormányának azon törekvését, hogy a törvényesség megalapozásában fokozottabban kíván az Országgyűlésre támaszkodni. A törvényesség szempontjából fontosabb volt az 1954. évi V. törvény a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény módosításáról.⁴⁹ Ez a büntető perrendtartást az ügyészégi és bírósági szervezetről intézkedő törvényerejű rendeletekkel szinkronba hozta, és több korrekt, szabályozott eljárást léptetett életbe az állampolgárok érdekében. Elvi jelentősége volt például annak, hogy az ügyészséget a vád képviselte, a közzvádló funkció mellett elsődlegesen a törvényesség feletti felügyelet funkciójának ellátásával bízta meg. A törvény taxatív felsorolta, vagyis korlátozta a nyomozó hatóságokat, és idekerült az ügyészség is, amely így a rendőrség és az államvédelem törvényességét is vizsgálhatta. A jogszabály korlátozta az előzetes letartóztatás idejét. Erdei Ferenc, az akkori igazságügy-miniszter nyomatékosította a büntető és a polgári perrendtartás szerepét az eljárás törvényességében, bár jelezte, hogy az eljáró szerveken múlik, jól vagy rosszul alkalmazzák-e a gyakorlatban az előírásokat: „[...] a tapasztalatok azt mutatják, hogy e téren igen sok hibát lehet elkövetni és igen sok veszéllyel kell számolni.”⁵⁰ Erdei a következő követelményeket támasztotta az állami szervekkel szemben: „[...] feltétlenül tartsák be a törvényeket; ne zaklassák alaptalanul az állampolgárokat, tartsák tiszteltben az őket megillető jogokat, minden hatósági intézkedést a törvény szabályainak és szellemének megfelelően adjanak ki és hajtsanak végre, szóval, hogy semmilyen vonatkozásban ne sértsék a törvényt.”⁵¹

Az ülésszak befejező aktusa az összevont kereskedelmi minisztérium szétszedése volt bel- és külkereskedelmi minisztériumra.

A szeptemberi ülésszakot először augusztus 4-én tárgyalta a PB. Apró Antal javaslata az volt, hogy napirend előtt Hegedüs András beszéljen a Duna szigetközi szakaszán júliusban levonult árvízről és az árvízi újjáépítésről. Ezt a PB a parlament elnökére bízta, végül a beszámoló elmaradt, miután az ülést nem szeptember elején, hanem szeptember 20–22-én tartották meg. Kifogásolták Apró Antal illetéktelen beavatkozását a parlamenti ügyekbe, és előírták, hogy a jövőben a napirend tervezetét az Országgyűlés „elnökségének” bevonásával kell elkészíteni. A PB azonban rosszul fogalmazott, mert ilyen testület hivatalosan, de ténylegesen sem létezett.⁵² Az ülést háromnaposra tervezték; és a fő napirend a tanácsokról, valamint a tanácsi választásokról szóló törvény volt. Szeptember 8-án Apró Antal ismét szóba hozta az ülést. Név szerint nem nevezte meg, hogy kik legyenek a hozzászólók, a határozat is így szólt:

„Biztosítani kell, hogy ezek ne egyhangú, sablonos beszédek legyenek, hanem nívós, az élettel, az illető terület konkrét problémáival foglalkozzanak, és bátran tegyenek javaslatokat is. A vitában lehetővé kell tenni, hogy az előre kijelölt felszólalókon túl az ülésszak alatt jelentkezők is szót kapjanak, ha lényeges mondanivalójuk van. Ezen felszólalókkal előzőleg beszélni kell. Biztosítani kell, hogy a vitában megfelelően kidomborodjék a Népfront kezdeményező szerepe.”⁵³

A forrás kivételesen a vita jegyzőkönyvét is tartalmazza. Az alaphangot Gerő Ernő adta meg. Problémákkal teltett előadói beszédet szorgalmazott, és legalább 12 hozzászólót látott volna szívesen. Azt is kezdeményezte, hogy a helyszínen is lehessen jelentkezni felszólalásra. Rákosi a népfrontból képzelt 2-3 felszólalót és a Jogi Bizottságot is felélesztette volna. Nagy Imre helyi példákkal kívánta alátámasztatni a tervezetet. Az ülésen a gazdaságpolitikai problémák is felmerültek, és úgy döntöttek, hogy Apró Antal miniszterelnök-helyettes hozzászólásában térjen ki ezekre a kérdésekre, a feladatokra, többek között a racionalizálásra, és beszédét terjessze a PB elé. (Erre nem volt már idő, így a beszédet Rákosi, Nagy Imre és Hegedüs András nézte meg.⁵⁴)

A tanácsokról szóló törvény tehát a – a Magyar Függetlenségi Népfront helyébe szervezni kezdett – Hazafias Népfront Előkészítő Bizottsága kezdeményezésére került terítékre társadalmi vita után. Erdei Ferenc egyenesen 40 ezer gyűlésről, háromnegyed-millió résztvevőről, illetve 12 ezer javaslatról számolt be. Szerinte „valóságos tömegmozgalom volt tehát a törvénytervezet megvitatása, s ez egyben a Hazafias Népfront megszületését és legszélesebb tömegmozgalom első sikerét is jelenti”.⁵⁵ Már nem volt szokatlan, hogy a Jogi Bizottság és a plenáris ülésen egy képviselő is módosító indítványokat nyújtott be a szöveghez, amit az igazságügyi miniszter elfogadott, végül a törvényjavaslatot egyhangúlag megszavazták. Az ezt követő és a tanácsstagok választásáról szóló javaslat szerint a lajstromos rendszert felváltotta a körzetenkénti megoldás, ami előrevetítette az országgyűlési választási rendszer 1956-ban elhatározott, de csak jóval később bevezetett átalakítását.

A törvényt módosítás egyik legfontosabb jellemvonása a tanácsi végrehajtó bizottságok (VB) szerepének erősítése volt. A rendelkezések ugyan növelték a tanácsülések és állandó bizottságok hatáskörét, de ezek a testületek létszámuk, üléseik száma és formalitása miatt érdemi munkára továbbra is alkalmatlanoknak maradtak. Az új törvény igen lényeges ponton erősítette meg a VB-ket, nevezetesen megszüntette a felsőbb szakigazgatási szerveknek való alárendeltségüket, ezt követően kizárólag a felsőbb VB-nek maradtak alárendelve.⁵⁶ A törvény tendenciája tehát a központi államigazgatás közvetlen befolyásának csökkentése volt. Ennek megfelelően kismértékben növekedett a tanácsok gazdasági hatásköre, megjelent egy erősen korlátozott pénzügyi átcsoportosítási jogkör, végül a testületekhez került a helyi terv és költségvetés elfogadása. Létrejött a községfejlesztési hozzájárulás és alapintézménye, amelynek

* Nánási László felszólalásában a tanácsrendszer teljes kiüresedéséről tett beszédese megjegyzést: „Voltak olyan tanácsstagok, akiknek csak akkor jutott eszükbe, hogy tanácsstagok, ha tanácsülésre hívták őket. Ilyen esetben aztán, ha éppen kedve tartotta, elment, ha nem, hát odahaza maradt felelősségre legfeljebb a tanácselnök vonta, de a választók nem.” *Napló*, 1954. 567.

** Egyidejűleg megerősítette kiemelt szerepüket az államigazgatási apparátus fölött. Jelentőségüket tovább erősítette a Minisztertanács 1099/1954. (XI. 28.) és a 1100/1954. (XI. 28.) sz. M. T. határozata, amely ugyancsak abból az elvi megfontolásból indult ki, hogy az államigazgatás legfontosabb helyi szervei a végrehajtó bizottságok.

8. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 10. évfordulója Debrecenben. A két vezérszónok Nagy Imre és Rákosi Mátyás. 1954. december 21.

felhasználási joga tovább növelte a VB-k szerepét.* Pongrácz Kálmán módosító indítványaként fogadta el az Országgyűlés a törvény 65. §-át, amely a főváros különleges jogállását rögzítette.**

A tanácstörvény tervezetéről szervezett társadalmi vita 1954. augusztus végén, szeptember elején azonban különösebb hatást nem váltott ki a közvéleményből, az emberek legnagyobb részét az új szabályozás nem fogta meg. Budapesten például „[...] a kerületek minden erőfeszítése ellenére sem változott meg a kisgyűlések színvonala, továbbra is megmaradt a panasznapi jelleg, a tanácsi törvényjavaslatról alig esett szó”.⁵⁶

Nagy Imre viszont itt nem állt meg. Magát a választási rendszert is át kívánta alakítani. Az elgondolások természetesen nem irányulhattak a pluralizmus visszaállítására, a legfontosabb megfontolás a képviselő és a választó kapcsolatának közelítése volt. A szeptemberi ülésszakon, két hónappal a szavazás előtt a törvényerejű rendelet szintjéről törvényi szintre emelték a tanácsok választásáról szóló szabályozást.^{***} A legdöntőbb változás a listáról a választókerületi rendszerre való áttérés volt. A tanácsok lakóhelyükhöz, választóikhoz való kötődése fokozódott, bár nem vált meghatározóvá. Megszűnt az egy hónapos helybenlakási feltétel, megszűnt „a nép ellenségeinek”, az internáltaknak a kiszorítása a szavazásból.^{****} Megszűntek a póttagok, érvénytelenség vagy megüresedés esetén pótválasztást vagy új választást kellett kiírni.

Még egy alkalom volt, ahol Nagy Imre jelképesen kifejezhette az Országgyűlés jelentőségét. Ez az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása 10. évfordulója alkalmával rendezett ünnepi ülés volt 1954. december 21-én Debrecenben, ahol törvénybe iktatták az INGY történelmi jelentőségét,⁵⁷ és ahol – bár vesztett Rákosival szemben⁵⁸ – Nagy Imre mondta az emlékbeszédet. (Hozzászóltak: Rákosi Mátyás, Dobi István, Szabó Pál, Péter János, Beresztóczy Miklós, Vass Istvánné, Erdei Ferenc, Gáspár Sándor, Kádas

* 1954 és 1956 között mintegy 7600 kisebb-nagyobb gazdasági egység került helyi hatáskörbe. Elsősorban azokat az ipari, építési, közlekedési, kereskedelmi, népművelési és egyéb vállalatokat, illetve intézményeket adták át a tanácsoknak, amelyek a helyi lakosság fogyasztási vagy szolgáltatási szükségletei kielégítését látták el.

** „65. §. Budapest főváros tekintetében a törvény végrehajtása során szervezeti és hatásköri vonatkozásban, valamint a gazdasági terv és költségvetés megállapításakor figyelembe kell venni azokat a követelményeket, amelyek a főváros jellegéből folynak [...]”. A paragrafusnak azonban különösebb gyakorlati jelentősége nem lett. L. Ságvári Ágnes: *A főváros „államosítása”*. História, 1988. 2. sz. 55.

*** A Minisztertanács 1954. szeptember 16-án tárgyalta a törvényjavaslatot, de saját titkársága már szeptember 9-én utasítást küldött a tanácsoknak arról, hogy az új területi beosztást és szavazóköri rendszert szeptember 25-ig tegyék közzé. MOL M-KS 276. f. 88/247. ö. e. Az 1954. évi IX. törvényt a tanácsok tagjainak választásáról lásd *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1954*. Budapest, 1955. 118–126.

**** A közügyektől eltiltottak, a szabadságvesztésüket töltő és az előzetes letartóztatásban lévő személyek mellett csak az elmebetegek lettek kizárva a szavazásból. Ennek következtében növekedett a szavazásra jogosultak száma. Országosan ez az 1953-as országgyűlési választásokon 6 159 235 volt, amelyből 74 416 főt zártak ki. 1954-ben a 6 281 487-ből csak 55 836 főt zártak ki. Budapesten az 1 234 310-ből kizárásra került 20 464 fő. MOL M-KS 276. f. 88/247. ö. e.

István.) Bár a szónokok egyöntetűen a korabeli terminológia szerint fejtegették mondanójukat, az, hogy nem Sztálin születésnapjára emlékeztek, hanem a törvényhozás megalakulására helyeződött a hangsúly, illeszkedett a Nagy Imre nevéhez kötődő „új szakasz” miliójébe.

Nagy Imrének politikája kibontakoztatására azonban nem maradt ideje, mint ahogy a Hazafias Népfront és a tanácsrendszer felől indított rendkívül óvatos átalakítás is feledésbe merült. Az új arculatot mutató Népfront 1955 folyamán – Rákosi Mátyás kifejezésével – szépen elszenderült. Az Országgyűlés 1955-ben visszatért a két rendes és egy rendkívüli üléséhez. A rendkívüli ülés májusban a Varsói Szerződés létrehozása okán fogadott el törvényjavaslatot. Az április után különböző tisztségeiből sorra kiebrudalt Nagy Imre november 25-én kényszerűen lemondott képviselői mandátumáról is.*

* 1956 előtt tizenhárom pótképviselőt hívtak be, négyet haláleset miatt, és köztük volt Farkas Mihály, aki 1956. július 30-án veszítette el mandátumát.

I. 3.

ISMÉT RÁKOSIÉ A HATALOM (1955–1956)

+ [61]

1955 januárjában Apró Antal, aki átvette az Országgyűléssel kapcsolatos feladatokat a Politikai Bizottságban, levelet írt Révai Józsefnek, és véleményét kérte egy február elején a PB elé kerülő előterjesztésről, amelynek tárgya az államhatalom legfelsőbb szervei működésének egyes kérdései voltak.⁵⁹

„Ami az országgyűlést illeti – írta Apró – az utóbbi évek gyakorlata az volt, hogy évenként lényegében kétszer ülésezünk. Most hasznos lenne még egy ülésszakot közbeiktatni, ahol úgy gondolom, olyan kérdéseket kellene megtárgyalni, mint pl. a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozat végrehajtása. Ez alkalomból, ha 1-2 nappal tovább ülésezne az Országgyűlés, interpellációs napokat is lehetne tartani.”

Révai válaszát nem ismerjük, mindenesetre a PB nem tartott ilyen napirendet, elvitte az idő a Nagy Imre nézetei elleni harccal, s ez eltartott egészen a március 2–4-i KV-ülésig, illetve Nagy április 14-i kizárásáig a párt vezetőtestületeiből. Most már csak a kormány éléről kellett eltávolítani, ami 1955. április 18-án, a parlament tavaszi ülésszakának első napján meg is történt.⁶⁰ Nagy Imre nem lemondott, hanem felmentették, helyette Hegedüs Andrást „választották” miniszterelnökké.

Hegedüs még azon az ülésen ismertette kormányzati programját. Aláhúzta a párt vezető szerepét, amely lelkesítő célokkal tölt el minden „becsületes magyar hazafit, munkást, dolgozó parasztot, néphez hű értelmiségit”. Visszatért az alapanyag-, a nehézipari fejlesztési mizéria, és ennek örvén bírálta az ezt megkérdőjelező úgynevezett revizionista nézeteket. A termelékenység javulásában, az önköltség csökkentésében a munka hatékonyabb megszervezésében tartalékokat látott, és ennek bizonyítékát az éppen aktuális munkaverseny eredményeiben vélte felfedezni. Egyben hízelgett a munkásosztálynak, és a kormánnyal kapcsolatban leszögezte: „[a feladatok] végrehajtását elsősorban dicső munkásosztályunkra, államunk és társadalmi osztályunk vezető osztályára építjük. (Nagy taps.)”⁶¹ Bár Hegedüs általánosságban az egyénileg gazdálkodó parasztság számára is támogatást ígért, de a hangsúlyt a szövetkeztetésre,

a géppálmások munkájára és a begyűjtési fegyelemre tette. Elégedett volt az ellátás színvonalával, kivéve a hűsválasztékot, de kilátásba helyezte a megoldást. Az oktatás, a kultúra és a tudomány területén ígéretet tett a gondoskodásra, az államigazgatásban a bürokrácia csökkentésére, a tanácsok hatáskörének bővítésére, az egyszerűsítésre, a törvények betartására és a békepolitika folytatására. Kijelentette egyben, hogy Magyarország örömmel kész aláírni a közös VSZ-katonai parancsnokság felállítására vonatkozó megállapodást.

Az áprilisi ülésszakot Apró Antal gondosan előkészítette. Következtesen képviselte az újonnan előírt régi jelszót, hogy érvényesíteni kell a párt vezető szerepét. Meghatározta a napirendet, az időrendet és az időbeosztást, kijelölte a szónokokat, s nekik azt a szakterületet, amely mondanivalójukat adta, s még az ad hoc hozzászólók egy részére is javaslatot tett. Nem volt teljesen képben, így az első változatban alternatívaként még Farkas Mihály is szerepelt.⁶² A PB-ülést követően Aprónak arra is volt gondja, hogy a Minisztertanácsnak tájékoztatót írjon, és abban megjelölje, hogy melyik miniszter szól majd hozzá a vitához. Külön kérte valamennyi minisztert, hogy a megszólaló sokaság beszédének elkészítéséhez adjanak segítséget, és hogy ne hiányozzanak az ülésekről.

A költségvetés és az előző évi zárszámadás az 1954. évihez hasonlóan szerepelt, a kilenc módosító indítványt Olt Károly pénzügyminiszter, míg a javaslatcsomag egészét a parlament is elfogadta. A következő nap került terítékre Boldoczki János külügyminiszter beszámolója, amely a békeharc és a Varsói Szerződés jelentőségét exponálta. A szovjet külpolitikai vonalat követve Magyarország békésebb arcát mutatta a világ felé, javultak a kapcsolatok Jugoszláviával és Ausztriával. Együttal Keleti Ferenc betervezte a Külügyi Bizottság 5 pontos határozati javaslatát, amelyben jóváhagyta a külügyminiszter beszámolóját, és megszabta a Magyar Népköztársaság kormányának külpolitikai irányvonalát. Ebben az első pont a külpolitika célját úgy határozta meg, hogy az a nép békés építőmunkájának és hazánk függetlenségének biztosítása. A második pont a Szovjetunióval való barátság és testvéri együttműködés mélyítését írta elő. A harmadik pont a német militarizmus veszélyére hivatkozva helyeselte a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés és közös katonai parancsnokság felállítását azokkal az országokkal, amelyek a moszkvai értekezleten* részt vettek. A negyedik pont gyorsan leszögezte, hogy Magyarország jó viszonyt kíván fenntartani minden olyan országgal, társadalmi rendszerétől függetlenül, amely egymás érdekeinek kölcsönös tiszteletben tartását vállalja. Egyben Magyarország folytatja a nemzetközi együttműködés politikáját, különösen a szomszéd országokkal. Az ötödik pont pedig az Országgyűlés elnökségének adott feladatot, nevezetesen azt, hogy

* 1954. november 29. és december 2-a között az európai tömbországok értekezletet tartottak Moszkvában az európai biztonság kérdéséről, különös tekintettel Nyugat-Németország felfegyverzésére. A megállapodás tulajdonképpen kilátásba helyezte, hogy a párizsi megállapodások ratifikálása után a keleti tömb katonai szövetséget hoz létre. A magyar delegációt Hegedüs András vezette.

9. Hegedüs András, a Minisztertanács elnöke beszél az Országgyűlés áprilisi ülésszakának első napján. Mellette ül Dobi István és Rákosi Mátyás. 1955. április 18.

a nyilatkozat szellemében hívja meg a kormány által javasolt más országok parlamenti küldöttségeit hazánkba.

A Varsói Szerződés ratifikációjára az Országgyűlés egynapos ülésszakot hívott össze 1955. május 25-ére. A PB igyekezett az ülésnek jelentőséget adni, a törvénytervezet előadója Hegedüs miniszterelnök, első hozzászólója Rákosi Mátyás, a további hozzászólók pedig a munkás (Gáspár Sándor), paraszt (Dögei Imre) és értelmiségi (Andics Erzsébet), valamint a pártönkízüli, hívó emberek (Veres Péter, Parragi György,

* MNL OL M-KS 276. f. 53/231. 8. e. Május 27-ére egy nagygyűlést is előírtak a Sportcsarnokba, ez nem szerepelt Apró Antal javaslatában.

Beresztóczy Miklós, Péter János) szövetségét fejezték ki. A felszólalók nem győzték hangsúlyozni, hogy a katonai szövetség védelmi jellegű, célja a béke megőrzése, nem más, mint válasz a nyugatnémet fegyverkezésre, az USA által vezényelt katonai tömbpolitikára. Az egyesített fegyveres erők parancsnokának a szovjet Konyev marsallt nevezték ki. Rákosi élesen fogalmazott, szerinte az angol-francia-amerikai imperialisták Némétországot Európa tűzfészkévé akarják változtatni. Úgy ítélte meg, hogy „a magyar dolgozó nép a legnagyobb figyelemmel kísérte a varsói tanácskozásokat és lelkes helyesléssel támogatja a varsói szerződést”.⁶³ Az egyöntetűség ezúttal lelkesedéssel párosult az Országházban. Ismét visszatért a percekig tartó, álló vastapsos ünnepség.

Időközben május 19-én a PB végre napirendre vette Apró Antal már január végén elkészített javaslatát az államhatalom legfelsőbb szervei működésének javítására, az Elnöki Tanács hivatali szervezetének fejlesztésére. Az előterjesztés azonban az Országgyűlésről nem ejtett szót, kizárólag a NET feladatellátásához szükséges nagyobb apparátusról gondoskodott, tekintettel a tanácsok irányításának, felügyeletének és ellenőrzésének átvételére. Külön döntési hatásköre volt a területszervezési ügyekben is. Ezt is megkéseztén határozták el, miután a hatáskörök átruházása a Minisztertanácstól a második tanácstörvényben szerepelt. Ezek a feladatok megkövetelték egyrészt a NET összetételének megvizsgálását, másrészt tagjai fokozottabb foglalkoztatását. Az összetételt politikai okból is megkérdőjelezték, mondván, hogy túlzott koalíciós volt, 13 párttag és 8 pártunkívüli vett benne részt. Apró és Keleti Ferenc, a pártközpont osztályvezetője felvetette, hogy az alkotmánnyal ellentétes a miniszterek részvétele az Elnöki Tanácsban. Rákosinak tetszett, hogy ezt az összeférhetetlenséget meg kell szüntetni. 1955. november 15-én két új tagot kapott a parlamenttől a NET, az egyik Rákosi Máttyás, a másik Gáspár Sándor volt.

Az Országgyűlés ügyében viszont semmi sem változott. Az előkészítés egyszerűsödött, novemberre ugyanis a miniszterelnök beszámolója és az 1956. évi terv mellett az Állami Ellenőrzés Minisztériumának alkotmányba illesztése szerepelt. A nemzetközi kapcsolatok látványos eleme N. M. Pegov, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége titkárának üdvözlőlevele volt, aki küldöttség élén tartózkodott Magyarországon. Hegedűs András mindjárt az első mondatában tódított, nevezetesen azt mondta, hogy „a legutóbbi ülészak óta eltelt időszakot az ország politikai és gazdasági helyzetének javulása jellemzi”.⁶⁴ A második ülésen erre is rálicitált, mondván; az MDP KV márciusi és áprilisi határozatait „egész dolgozó népünk lelkesedéssel tette magáévá, új lendületet adtak a szocialista építésnek, a gazdasági élet szinte minden területén”. Ehhez képest egy rosszkedvű és kiábrándult ország vette körül a parlamentben ülők tapsos hurraoptimizmusát. Nőtt az adó, szigorodott a behajtás, emelkedtek a beszolgáltatási kötelezettségek, felemelték az iparcikkek árát, folytatták a félbemaradt nehézipari beruházásokat, emelkedtek a normák, és csökkent a belkereskedelmi árukészlet. Visszatért a bűnbakképzés, megindultak a jobboldali elhajlás elleni propagandakampányok, újfent előkerült az osztályharc éleződésének szlogenje, erősödött az egyénileg dolgozó parasztság elleni bizalmatlanság. Hatvanezer családot kényszerítettek szövetkezetekbe,

olyan lendületet vett a kényszeradakozás rákosista formája, a békekölcsönjegyzés, hogy azt már a PB is megsokallta. Szerencsére a kedvező időjárás miatt jó volt a termés, az ipari termelés fellendülésnek indult, miközben a reálbérek a fenti intézkedések miatt jóval lassabban nőttek, mint 1954-ben. Az értelmiség egyre nagyobb részével, különösen az írókkal elmérgesedett a viszony. A gazdasági egyensúly biztosítása érdekében megtett intézkedések sem hoztak eredményt. A belföldi államadósság megközelítően a költségvetés bevételeinek 24%-a volt, a devizahelyzet tovább romlott, a beruházások az 1954. évhez képest 9,2%-kal alacsonyabbak voltak. Az év végén Gerő Ernő és Rákosi Máttyás külföldre ment segítségért, mert elkerülhetetlennek mutatkozott a további kölcsönfelvétel és támogatás Moszkvától.

A következő évi tervet Berei Andor, az Országos Tervhivatal elnöke szokatlanul hosszan taglalta, és a helyzet komolyságát Gerő Ernő felszólalása hangsúlyozta. A növekedés lassúbbodását rá lehetett fogni az 1954-es „megtorpanásra”, figyelmeztetett azonban, hogy lehetetlen az a helyzet, hogy minden negyedik vállalat veszteséges. Jelezte, hogy ilyen körülmények között nem tarthatók a következő öt esztendőre tervezett növekedési ütemek. Ugyanakkor tántoríthatatlanul kitartott az alapanyag- és nehéziparra alapozott gazdasági stratégia mellett. Reményeit abba vetette, hogy kialakul a tömb országai között a munkamegosztás, és Magyarország szelektív műszaki fejlesztést tud végrehajtani, aminek következtében a munka termelékenysége legalább 20%-kal emelkedik. Ez azonban hosszabb távon is tévesnek bizonyult. A felhalmozott külkereskedelmi deficitet ledolgozandónak remélte, bár ebben az akaráson kívül mást nemigen tudott mondani, legfeljebb a külkereskedők túl sok utazásának megnyirbálását. Az eszközök sorában a bürokrácia létszámszökkentését és a sok éve ismételt mondogatott takarékoskodást emlegette. Szerénynek nevezte az 1956-os életszínvonal-emelést, a lakáshelyzetet illetően nem tudott másra hivatkozni, mint a Horthy-rendszer lakáskörülményeire és a jobboldali opportunisták szétherdáló lakáspolitikájára. Végül azzal mentegetődzött, hogy a tervgazdaság még fiatal, új utakon jár, nem volt elég idő megfelelő tapasztalatok megszerzésére. Ennek ellenére az 1956-os terv szilárd alapokon nyugszik – biztatta az Országgyűlést. Befejezésül, ami nagy örömeztetést váltott ki a képviselők közül, a tervről ezt mondta: „[Népünk] [t]ámogatni fogja azért, mert munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk, értelmiségünk egy a mi államunkkal, a Magyar Népköztársasággal; mert népünk egységesen, híven követi kipróbált pártunkat, a Magyar Dolgozók Pártját.”⁶⁵

Az 1956-os esztendő az Országgyűlés életében örömdetes eseménnyel kezdődött. Már február 8-ára összehívták az ülészakot, ahol Magyarországnak az Egyesült Nemzetek Szövetségéhez, az ENSZ-hez való csatlakozását ratifikálták. Hegedűs miniszterelnök ezt a kormány külpolitikai tevékenységébe ágyazva adta elő. Megállapította, hogy 1955 az enyhülés jegyében telt el, de az imperialista mesterkedés folytán a világháborús

⁶³ A PB-ben az előterjesztő továbbra is Apró Antal volt, aki a megszokott teljes részletességű javaslatot készítette. MNL OL M-KS 276. f. 53/267. ő. e.

10. Rákosi Mátyás az Országgyűlés novemberi ülészakájának szünetében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa küldöttségének tagjaival beszélget a Parlamentben. 1955. november 17.

fenyegetettség még nem múlt el. A magyar külpolitikára térve kifejtette, hogy a tömb országaival való kapcsolat erősödése a parlamentek közötti kölcsönös meghívások útján lehetséges, és – a sikeres szovjet, román, csehszlovák látogatás után – a lengyelek és a keletnémetek meghívását javasolta. A kapcsolatok bővítésének lehetőségét a tőkés országokkal is a parlamenti küldöttségek meghívásában látta, felvetette egyben a török és a finn parlamenti delegáció meghívását. Az enyhülési törekvésekkel szemben üdvözölte az NDK saját fegyveres erőinek létrehozását célzó VSZ-határozatot. Hegedüs bejelentette, hogy 1955-höz képest közel négy százalékkal csökkentik a honvédelmi kiadásokat. Ez legfeljebb jelképes csökkentés volt, amit az is kisebbített, hogy utána hosszan beszélt a katonai kötelezettségek teljesítéséről. Barcs Sándor volt kigazda képviselő megerősítette a miniszterelnök szavait, és a nemzetközi szervezetekhez, az

UNESCO-hoz, az Interparlamentáris Unióhoz, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsához, valamint a Nemzetközi Munkaügyi Szervezethez való visszatérésről számolt be. A parlament egy, a kormány külpolitikáját megerősítő nyilatkozatot fogadott el, és az ENSZ alapokmányát iktatta törvénybe.⁶⁶

A költségvetést a korábbi évekhez hasonló ceremóniával fogadták el. Bevételi oldala 43,3 milliárd, kiadási oldala 42,2 milliárd forint volt. Ehhez képest a nyolc módosítás 25 millió forinttal növelte a bevételt és 24 millió forinttal a kiadásokat, így azt mind a pénzügyminiszter, mind a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság elnöke támogatta. Erre a szokásos egyhangúsággal mondott igent a plénum.

Figyelmeztették továbbá a képviselőket, hogy 1957-ben új választás lesz, de a területi munkáról a képviselők több mint fele nem küld beszámolókat, és nem tájékoztatja a választókat. A megyei pártbizottságok ellenőrizni fogják, és az Országgyűlés „elnöksége” számontartja, hogy ki tesz eleget képviselői kötelezettségének, és ki nem.

I. 4.

VÁLTOZÁS AZ ORSZÁGGYŰLÉS
SZEREPÉBEN (1956)

Vajon voltak előjelei az 1956-os forradalomnak a Magyar Országgyűlésben? Érzékeltek-e a képviselők a legitimációs válságot, amely velük és a parlamenttel szemben is egyre erőteljesebben megnyilvánult? Miként reagáltak erre?

Az SZKP XX. kongresszusa után a jogászvilág is felbolydult, és 1956 tavaszán megjelent két cikk is, amely az Országgyűlés kérdését vetette fel. Az egyik Bihari Ottóé volt, aki elsősorban a tanácsügyi és lakossági kapcsolatokat elemezte ugyan, de eseteként utalt az országgyűlési képviselők kompetenciájára is, például az interpelláció hasznosságára, a bizottságokban való intenzív munkára. Bihari jóval kritikusabb volt a tanácsstagokhoz képest az országgyűlési képviselők teljesítményeivel szemben.

„Akár az országgyűlési vitákban való öntevékeny részvételt, akár az interpellációs jognak és az önálló indítványoknak a benyújtása jogának gyakorlását, akár az országgyűlés különböző bizottságainak munkáját nézzük, mindenütt sok javítanivaló akad, mindenütt sok olyan hiba vár kiküszöbölésre, amelyek bizonyos mértékig formálissá teszik országgyűlésünk munkáját, akadályozzák legfőbb államhatalmi szervünk tevékenységének kibontakozását.”⁶⁷

Rákosi a NET ülésén és 1956. május 18-án, a budapesti pártaktíván foglalkozott a parlamenttel. Az 1945 utáni jó tradícióról beszélt, amikor a kommunisták állítólag az Országgyűlésen keresztül mozgósították a népet. Másként beszélt a bizottságokról is.⁶⁸

Rákosi pártaktíván mondott beszédétől felbátorodva Beér János is cikkben foglalkozott – többek között – az Országgyűlés felélenkítésével.⁶⁹ Elégedetlen volt az alkotmányos feltételek betartásával. Rendszeres kormánybeszámolókat, a Legfelsőbb Bíróság és a legfőbb ügyész időnkénti beszámolását, valamint a törvényalkotás kibővítését szorgalmazta. A törvényjavaslatokhoz részletes indoklást kell készíteni a képviselők felkészülése érdekében. Gyakoribb és hosszabb üléseket kell összehívni az érdemi megvitatás szándékával, bátorítani kell a képviselőket az őszinte megszólalásra, le kell gyűrti félelmüket. Interpelláljanak, de számoljanak be munkájukról a választók előtt is. Felül

kell vizsgálni az országgyűlési bizottságok teljes munkáját. Üléseiket két ülészak között is folytatni, mondhatni állandósítani kell. Vegyenek igénybe szakértőket, akiknek szaporítani kell a számát, és hozzanak létre ideiglenes bizottságokat is. Azt ajánlotta, hogy hívják életre a mezőgazdaság, a kommunális és szervezeti-működési kérdésekkel foglalkozó bizottságokat. Az 1957-es választásokra tekintettel felvetette a listás helyett az egyéni kerületi választásra való áttérést. Beér a NET működését is újragondolandónak tartotta. Nyomatékosította alárendeltségét az Országgyűlésnek, és hangsúlyozta ellenőrző funkcióját a tanácsok felett. Részletes és érdemi beszámolást igényelt a parlament előtt. A Minisztertanácsot illetően már nem voltak ilyen határozott javaslatok. Csak homályosan és elvekben fogalmazta meg ötleteit, egyben a politikusok és a jogtudósok kölcsönös felelősségét emlegette az elmaradottság miatt.

Ennél is figyelemreméltóbb volt az a cikk, amely a lengyel szejm újdonságait mutatta be a szakmai közönségnek.⁷⁰ Négy új bizottságot hoztak létre (ipari, mezőgazdasági, közlekedési és híradási, igazgatási és igazságügyi), egynek a nevét pedig kibővítették: pénzügyi és költségvetési lett az új elnevezése. A korábbi 130-ról 305-re duzzadt a tagok száma. Saját döntési jogkörükben albizottságokat szervezhetnek, és munkaterv szerint bármikor ülésezhetnek. A Szovjetunió mintájára a NET-nek megfelelő Államtanács a maga előterjesztéseit előzetesen a bizottságok elé utalhatta. Az ügyek köre egyre bővült a programoktól a beszámolóig. A vezetők rájöttek, hogy a bizottságokban dolgozó képviselők szívesebben számolnak be választóiknak a munkájukról. A költségvetés 1955-ben kétnapos plenáris vitával kezdődött, és kétnapos vitával fejeződött be. Közben a bizottságok és a képviselőcsoportok üléseztek; az egész folyamat két hétig tartott.

Ez az információ már 1955-ben a honi pártvezetők rendelkezésére állt, de Vég Béla illetékes KV-titkár csak 1956 februárjában hívta fel a szejmre Rónai Sándor házelnök figyelmét.⁷¹ Az SZKP XX. kongresszusának kellett lendületet adnia, hogy a parlament ügye kimozduljon a holtpontról.

Az MDP Központi Vezetősége 1956. július 18–21-i ülésének hangneme és felemás intézkedései a társadalom többségében csalódást, másokban dühöt váltottak ki. Rákosi Mátyás menesztése, Farkas Mihály felelősségre vonása, a békekölcsönjegyzés megszüntetésének kilátásba helyezése, az öreg téesztagok nyugdíjának jövőbeni ígérete ugyan pozitív elhatározásoknak tűntek, de az ülést követő politikai nyilatkozat csak igen mérsékelt változtatást tükrözött, amely messze nem volt elégséges egy valódi legitimációs folyamat beindításához. A Gerő Ernő nevéhez kötődő program a nehézipar központú iparosítással jellemezhető második öt éves tervben látta a kiutat ahelyett, hogy visszatért volna az 1953-as korrekcióhoz. A mezőgazdaságban a szövetkezeti átszervezés további erősítését tekintette fő célkitűzésnek, és nem a kötöttségek enyhítése révén akarta volna elérni a termelés növekedését. Alig ígért konkrétumokat az életszínvonal-politikában, a racionalizálással tömegek fizikai munkába kényszerítésével még fenyegető magatartást is mutatott. Törvényességet ígért, ám változatlanul az Államvédelmi Hatóságra támaszkodott. Fel kívánt lépni a személyi kultusz maradványai és a dogmatizmus ellen, de harcolni akart a tömegek szocialista átneveléséért. A hagyományos tömegszerveze-

teket kívánta erősíteni, ezen belül elsősorban a Hazafias Népfrontot, de új szervezeti kereteket nem helyezett kilátásba. A Dolgozó Ifjúság Szövetségének Petőfi Köréről hallgatott. A külpolitikában barátságot kívánt kötni Jugoszláviával, és kapcsolatot akart építeni Ausztriával. A Nagy Imre és Losonczy Géza körül formálódó pártellenzék a Rákosi-időszak folytatásaként bírálta a KV-határozatot.*

Az MDP Központi Vezetősége szerény önkritikát gyakorolt az államrezon kérdésében. Kiemelte, hogy érvényt próbál szerezni az Országgyűlés jogainak. A képviselőknek előírta, hogy építsenek ki kapcsolatot a választókkal, egyben a visszahívás jogát élővé kívánta tenni. Kilátásba helyezte a lajstromos választójogi rendszer egyéni körzetekre épülő választási rendszerre való átalakítását. A tanácsok önállóságának növelésén és bürokráciamentessé formálásán kívül a politikai rendszer más elemének legalább részleges átalakítását azonban nem tervezte. Sőt ismételten kijelentette, hogy a hatalom döntő jellemvonása a munkás vezetés a parasztság részvételével és a polgári államokhoz képest „ezerszer demokratikusabb” munkás-paraszt állam.⁷²

Júliusban – még a parlamenti ülés előtt – jelent meg Beér János újabb cikke⁷³ azzal a céllal, hogy beleszóljon a fejleményekbe. Kerek pereg leszögezte, hogy az Országgyűlés nem foglalja el azt a helyet, amely a legfelsőbb államhatalmi szervként kijárna neki, és amit az alkotmány így is jelöl meg. A képviselők nem váltak az ország dolgozóinak küldöttéivé, akik a népi államvezetés jelentős tényezői. Megállapította, hogy nem visszatérésre van szükség, de nem is szükséges teljesen elutasítónak lenni „a burzsoá népképviselői testület”-tel, hanem fel kell használni tapasztalatai egy részét. Újat kell teremteni, szocialista parlamentet. Milyen ez a testület? Teljhatalmú, vagyis minden más államhatalmi szervezet felett áll. Népképviselői, vagyis mélyen demokratikus választás alapján jön létre, és a népnek felelősen, a közvetlen demokrácia intézményeivel kiegészülve hozza meg döntéseit. Munkaképes, más szóval munkaszervezet legyen. Beér nem látta az első követelmény teljesülését addig, amíg az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletekkel felülírja az Országgyűlés jogosítványait. Ezzel a helytelen gyakorlattal szakítani kell – hangoztatta. Mint ahogy szakítani kell azzal, hogy az ellenőrzés funkcióját képtelen gyakorolni a parlament, miután az állami élet döntő területei nem kerülnek plénuma elé. Az elé került beszámolók pedig „igen nagy mértékben formálisak”. Hiányolta az interpellációkat, az okot viszont a személyi kultuszban, a demokratizmus elmaradottságában vélte felfedezni. Javasolta a jog kiterjesztését a Legfelsőbb Bíróság elnökére és a legfőbb ügyészre, valamint olyan légkör kialakítását az Országgyűlésen kívül és belül, amelyben kötelesség ezt az eszközt alkalmazni. Érvényt kell szerezni továbbá a mentelmi jognak, ha a törvényesség őrzőjének igényét támasztjuk a parlamenttel szemben.

* „A júliusi KV határozat megmaradt az 1955. márciusi határozat elvi és politikai alapjain, ami az 1953. június előtt[i] időszak kalandor-politikájához való visszatérést jelentette. Rákosi helyébe Gerő első titkár kinevezése biztosította a régi politika folytatását.” Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékiratok 1956–1957.* Szerkesztette: Vida István. Budapest, 2006. 76.

A képviselők és küldöik viszonyára térve Beér János a parlamenti munka beindulását alapfeltételnek tekintette, hogy legyen miről beszélni a beszámoló gyűléseken. Kiállt a jóval tartalmasabb és időben való képviselői tájékoztatás mellett. Még a hivatalos lapokat sem kapják meg, nem is beszélve arról, hogy a hivatalok nem segítenek nekik, nincs tekintélyük az államapparátusban – panaszkolt. Beér kezdeményezte a képviselők segítésének kötelezővé tételét. Ő is szorgalmazta az egyéni választókerületi rendszer 1957-es bevezetését, már a visszahívás esélye miatt is, valamint a tanácsokkal mint a közvetlen demokrácia intézményeivel való foglalkozást, a csatlakozást hozzájuk, és ennek érdekében képviselőcsoportok alakítását, a népfronttal való kapcsolat megteremtését. Beér nem látta, hogy a tanácsrendszer nem a közvetlen demokrácia inkubátora, épp ellenkezőleg. Végül hosszabb üléseket, intenzívebb és szabadabb bizottsági munkát, több állandó és ideiglenes bizottságot, az elnöki teendők félreérthetetlen meghatározását, a kormánnyal összehangolt munkát szorgalmazta.

Az Országgyűlésnek a válság lecsendesítésében növekvő feladatokat képzeltek. Vajon alkalmas volt-e erre a testület és annak vezetése? A változás szele már a Központi Vezetőség ülése előtt, 1956. június 14-én⁷⁴ érzékelhető volt, amikor az MDP pártcsoportjának vezetősége olyan javaslatot terjesztett a PB elé, ami hatnapos ülészakot kezdeményezett. Ezt a PB öt napra rövidítette. A Darabos Iván által jegyzett előterjesztés javasolta továbbá, hogy a megyei felszólalókra a helyi pártszervezetek tegyenek indítványt. Ekkor már napirenden szerepelt a miniszterelnök és a legfőbb ügyész beszámolója, amelyet a PB elfogadó határozati javaslattal egészített ki. Emellett Rónai Sándor tájékoztatója volt napirenden a parlament külügyi tevékenységéről, továbbá a mezőgazdaságban a kötelező beadás továbbfejlesztése, a szabálysértési bizottságokról egy törvénytervezet, végül Pongrácz Kálmán, a Jogi Bizottság elnöke előterjesztésében az ügyrend módosítása.⁷⁵ A javaslat indítványozta, hogy jelöljék meg az interpellációs napot annak érdekében, hogy legyenek interpellációk. Az MDP pártcsoportjának vezetősége tehát valamelyest érzékelte a helyzet súlyát, és a megszokottnál jóval nagyobb jelentőségű ülészakot kezdeményezett.

Ebben a helyzetben Apró Antal játszotta a kulcsszerepet, aki a PB tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese volt, sőt 1956. június 17-én a Népfront elnöke lett. Július 5-én a KV-határozattól ösztönözve készített előterjesztést a PB számára.* Az előterjesztés az országgyűlés szupremáciájából indult ki, elsődleges feladatának a törvényhozást nevezte, ám a végrehajtás biztosítását, az egész államszervezet ellenőrzését és a lakosság mozgósítását a törvények végrehajtásában is idesorolta. Összefoglalóan úgy fogalmazott, hogy a parlament „az ország kormányzásának is legfelsőbb szerve”. Önellentmondásos bevezetőjének egyik passzusa szerint az Országgyűlés eddig eredményes munkát végzett, míg egy másik azt rögzítette, hogy a Ház működésében nem

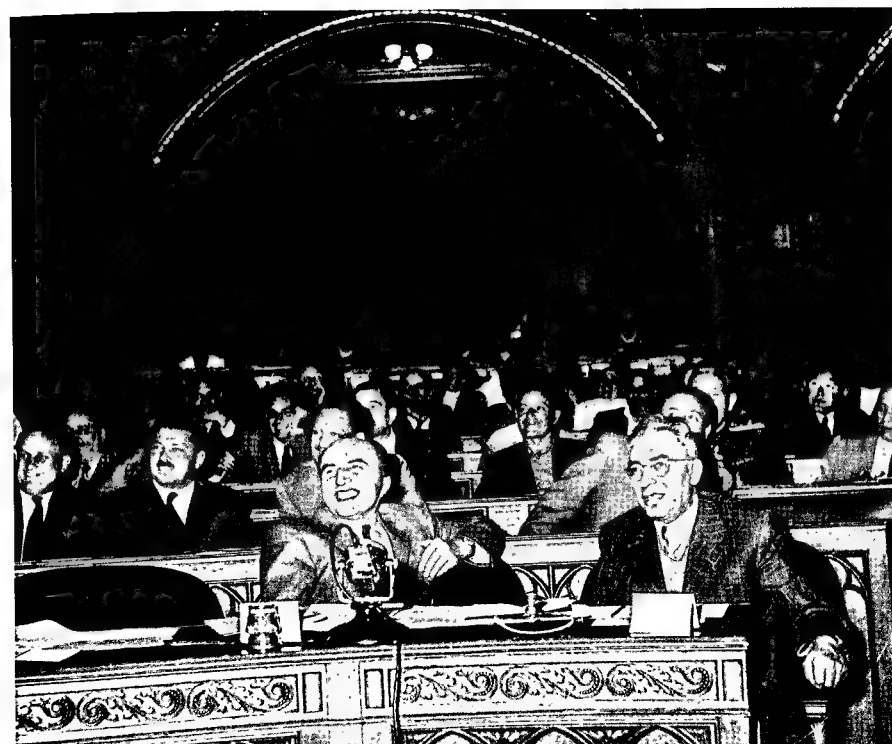
* Előterjesztés a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságához az országgyűlés és az országgyűlési képviselők munkájáról. MNL OL 274. f. 53/294. ő. e. Az előterjesztés Beér János munkája volt.

valósultak meg az alkotmányos követelmények. Az előterjesztés azt célozta, hogy az Országgyűlés tevékenységét jelentősen szélesítsék ki, elsősorban az Elnöki Tanács, másodsorban a Minisztertanács rovására.

„Nem tartható fenn az a gyakorlat, hogy a dolgozó népünk összességét érintő igen jelentős új kérdések egész sorát nem az országgyűlés, hanem a Népköztársaság Elnöki Tanácsa szabályozta törvényerejű rendelettel. Nem helyeselhető az a gyakorlat sem, hogy a minisztertanácsi rendelet, vagy határozat rendezzen olyan kérdéseket, amelyek súlyuknál fogva ugyancsak országgyűlési tárgyalást kívántak volna meg.”

Kötelezni kell mindkét testületet, hogy rendszeresen és érdemlegesen számoljanak be az Országgyűlés előtt. Mi több, tegyék ezt a miniszterek, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, és a legfőbb ügyész is. Ezt követően tért rá a munkamódszerbeli változásokra: gyakoribb ülésezés, interpellációs lehetőség, idő a javaslatok megismerésére, indoklás az előterjesztések mellé. A bizottságok számának szaporítását akarta. Két parlamenti ülészak között is legyenek bizottsági ülések, ne csak a törvényjavaslatokat tűzzék napirendjükre, hanem végezzenek ellenőrző tevékenységet. Az Országgyűlés létesíthessen ideiglenes bizottságot is.

Az elképzelés másik része abból indult ki, hogy meg kell változtatni a képviselők munkáját, de biztosítani kell annak feltételeit. A képviselők tartsanak szorosabb kapcsolatot választóikkal: „[...] munkájuk során érvényesítsék választóik javaslatait, panaszait, jogos kívánságait. Adjon ezeknek hangot az országgyűlési tárgyalás folyamán.” Ezt követően megismételte a régebbi kapcsolattartási formákat, majd azzal folytatta, hogy fokozatosan el kell érni a visszahívási jog gyakorlását. Be kell vezetni az egyéni választókerületi rendszert. Minden társadalmi szervezet köteles segíteni a képviselőt. Elsősorban az egyéni munka érdekében – vezetőséggel – megyei csoportok alakítandók, amelyek a helyi pártszervezetre és a Népfontra támaszkodjanak. Érvényt kell szerezni a mentelmi jognak, ami a törvényesség visszaállításának követelményére volt utalás. Nem kevésbé volt ellentmondásos az előterjesztés azon része, amelyik a NET működésének formalizmusát kiküszöbölendő egyszerre érvelt a tanácsok államhatalmi, illetve tömegszervezeti jellegének erősítése mellett. Konstruktívnak tekinthető viszont az előterjesztésnek a megvalósítás módozatát illető javaslata, nevezetesen az, hogy az Országgyűlés Jogi Bizottsága dolgozza ki a három hatalmi szerv összehangolásának rendelkezéseit az év végéig úgy, hogy a NET és a Minisztertanács felelőssége legyen kidomborítva. A választás új szisztémáját ugyancsak az év végéig kellett elkészíteni. A mentelmi és összeférhetetlenségi szabályokat, valamint a képviselők jogaira és kötelességeire vonatkozó előírást viszont már a következő ülészakra igényelte. A Népfrontnak pedig azonnal el kellett kezdenie a képviselői beszámolóik szervezését. Ugyancsak nyomban meg kellett indítani az új bizottságok működését.

11. Az új hatalmi centrum a Parlament előkelő helyén: Hegedüs András kormányfő és Gerő Ernő első titkár. 1956. augusztus 3.

A Politikai Bizottságban nagy vita kerekedett a javaslatról, a bizottságok jogát az ellenőrzéssel kapcsolatban kihagyták, a képviselők érdekképviselői munkája a határozatban elkenődött, a NET-re vonatkozó rész kimaradt, a mentelmi jogra vonatkozó szabályok kidolgozását törölte a testület, az év végi határidőket pedig 1957. április 1-ig halasztották. Így került az Országgyűlés elé a dokumentum, de Pongrácz Kálmán expozéja ennek ellenére a korszak egyik leghatározottabb felszólalása volt.⁷⁶ Joggal állapította meg ennek kapcsán Pálmány Béla: „Szó ami szó, ilyen őszinte szavakat sem a korábbi hét esztendőben, sem a későbbi harminchárom év során nem lehetett hallani a díszes ülésteremben.”⁷⁷

Bár a sajtó nagy terjedelemben foglalkozott az Országgyűlés ülészakával, a fogadtatás felemás maradt. A parlament önállóságát nem sikerült meggyőzően igazolni, a szónokok minduntalan visszahivatkoztak az MDP KV határozatára, különösen Hegedüs András miniszterelnök és Apró Antal miniszterelnök-helyettes viselkedett pártapparátusi emberként. Beszédek tele voltak a kor ismert politikai pártszlogenjeivel.

A miniszterelnök alig lépett túl az MDP KV ígéretein. A hozzászólások kevés önállóságot tükröztek. A szavakban és szavazatokban mutatkozó egyhangúság a korábbi évek parlamentjeinek önállótlanságát idézte. Felhívta magára a figyelmet Non György legfőbb ügyész beszéde is, amely az igazságszolgáltatás átfogó átalakításáról szólt, bár a koncepció eljárások keretében meghurcoltak sokaságának generális jóvátételét nem említette. Ami feltűnő, az a 21 interpelláció volt. Ezek közül Vajdai Lajosné interpellációjára adott választ a 18 éven aluli fiatalok éjszakai műszakban való foglalkoztatásáról az interpelláló, sőt azt – egyhangúlag – az Országgyűlés sem fogadta el. Erre a politikai vezetők sem számítottak.

Az ülészak mégsem tudott változtatni a képviselői szerepmintán, a parlament látványos alárendelődése a párt politikájának nem tudta magára vonni a figyelmet, s nem módosult az Országgyűlésről kialakult lesújtó vélemény sem. A másság hiánya és a párt politikájának „kiszínelése” nyomta rá bélyegét az ötnapos eseményre. Még a „szövetséges” politikusok – Dinnyés Lajos volt kisgazdapárti és Harrer Ferenc volt radikális párti képviselők – is a felzárkózási vonal mögé sorakoztak. Azt érzékeltették, hogy nincs más lehetőség, mint a Gerő-féle hiteltelen magatartás. Hiányzott a visszatérés az akkor legitimnek elfogadható Nagy Imre nevével fémjelzett – s alig egy éve félresöpört – politikához.

Az újjászerveződő MDP-képviselőcsoport vezetősége* augusztus 8-án értékelte az ülészakot, és megszabta a további teendőket. Abban megegyeztek, hogy a vita továbbra is unalmas volt. Az Országgyűlés azonban megélné, megalakult a kilenc bizottság, szerveződtek a megyei képviselőcsoportok, így azonnal szükségessé vált egy titkárság létrehozása Rónai Sándor segítségére Vass Istvánné alelnök révén. Ő 2-3 napban operatív szervezőmunkát végzett a népfrontban lévő főállása mellett.

* Apró Antalt választották frakcióvezetőnek, tagok: Házi Árpád, Kiss Károly, Köböl József, Kristóf István, Rónai Sándor, Szabó Piroska és Vass Istvánné. MNL OL XVIII-6-b 10. d.

I. 5.

FORRADALOM ÉS MEGTORLÁS (1956)

+ [75]

Előzmények

Ahogy közeledünk október 23-ához, úgy feszül a légkör a pártközpontban és az országgyűlési bizottságokban is. A következő ülés csúszik, halasztódik. Október 22-én részletes híradás lát napvilágot a Mezőgazdasági Bizottság üléséről, ahol megjelent Dobi István NET-elnök, Rónai Sándor, valamint négy miniszter. Ekkor már beadványok sorakoztak a bizottsági elnök asztalán. A tudósítás nem fejezte ki azt a dühös hangulatot, amely Vas Zoltán és Erdei Ferenc között alakult ki a mezőgazdasági politika általános stratégiájáról, és már nem egyszerűen arról, hogy el kell-e törölni a begyűjtést. Vas Zoltán megkérdőjelezte a szövetkezetesítést is. Z. Nagy Ferenc arról tájékoztatót, hogy jövőben a bizottság elé terjesztik a rendelettervezeteket is. A tudósító a lapzárta miatt nem tudta megvárni az ülés végét.⁷⁸

Ismereteink szerint az utolsó híradás az *Esti Budapest*-ben jelent meg, az október 23-i számban a Hazafias Népfront Borsod megyei bizottságának képviselőcsoportja megbeszéléséről, ahol 22-én nyilvános ülésen vitatták meg, milyen interpellációkat tartsanak a következő plenáris ülésen, decemberben. (Ezt Rónai Sándor jelentette be.) Földvári Rudolf képviselő, a megyei pártbizottság első titkára közölte, hogy csak ebből a megyéből 16 kérdést tesznek majd fel a kormánynak többek között olyan problémákról, amit már egyszer felvetettek, de azóta nem történt intézkedés. Rákérdeznek a nagymértékű korrupció és protekció visszaszorítására, illetve hogy hogyan és mikor kívánják megoldani a törvénytelenül elítélt dolgozók anyagi jóvátételét. Azt is megtudakolják, hogy mikor adják vissza az 1952-ben államosított családi házakat tulajdonosaiknak.⁷⁹

Az őszi beköszöntével az ország vezetői továbbra sem voltak képesek azt a morális deficitet enyhíteni, amely a tömeges és kirívó törvénytelenések nyomán rájuk hárult, és a hatástalan felemás fordulatot sem voltak képesek a maguk javára fordítani. Megrendezték Rajk László és társai temetését, igyekeztek a Jugoszláviával szembeni jóvátételre, de egy sor más, különösen Nagy Imrével és a Szovjetunióval kapcsolatos sérelmet nemhogy jóvá nem tettek, de tabusítottak. Mindez növelte a feszültséget az országban. A lengyel és jugoszláv minta lelkesítő példát adott az ifúságnak.

1956. szeptember 17-ei keltezésű Mónus Illésné egy feljegyzése, amely szerint gyorsan változott a helyzet a képviselők között az ülészekot követően. Tele voltak tervekkel, növekedett az aktivitásuk, munkatervet készítettek, lazábbá vált a kapcsolatuk a párt-szervekkel, és a helyi Hazafias Népfrontot gondolták partnerüknek. Olyan is előfordult, hogy valaki hetente tartott fogadóórát. A lakosság a bizalomvesztett tanáccsal szemben tömegesen kereste fel őket. Megélénkült a levelezés, az alig létrejött bizottságok is kaptak lakossági leveleket. Ezt a politikai vezetők meglepve tapasztalták. Apró Antal neheztelve mondta az egyik megbeszélésen, hogy a demokratizálásban licitálás folyik. Szaporodtak az interpellációk, rövid idő alatt mintegy 60 gyűlt össze.

Az MDP Politikai Bizottsága 1956. szeptember 14-i ülésén⁸⁰ foglalkozott az Országgyűlés összehívásával, a Minisztertanács pedig szeptember 18-án. A tervek szerint október 22-e és 26-a között ülésezett volna a Ház, és első helyen a területi rendezés, az államigazgatási beosztás egyszerűsítése, azaz a megyék, kerületek, járások csökkentése került volna terítékre, ami ellen épp az állami bürokrácia tiltakozott, miután munkahelyek tömegei szűntek volna meg a végrehajtás során. Második volt a begyűjtési törvény, miután a törvényerejű rendelet határideje az év végével lejárt. A parlament szentesítése előtt azonban ott tornyosult a széles körű paraszti elégedetlenség a begyűjtéssel szemben, ami nem tette népszerűvé a rendelkezés meghosszabbítását. Nem beszélve a közellátás romlásáról, az állandósuló sorban állásokról, ami a városi lakosok körében is növelte az ellenszenvet az agrárpolitikával szemben. Napirenden volt az államigazgatási eljárásról, valamint a büntető és a polgári perrendtartásról szóló törvények korrekciója is. Ezek szükségességét senki nem vitatta, csak éppen az előkészítettségük volt kétséges. Ugyanez volt a helyzet a Magyarországon még ismeretlen polgári törvénykönyvvel, amelynek tervezete ugyan kormánybizottság elé került, ám a kormány még nem tárgyalta, miközben szóba került annak társadalmi vitára bocsátása is.

A Politikai Bizottság zavarodottságát és a helyzet nem ismerését mutatta, hogy a javaslatot mindezek ellenére elfogadta. Apró Antal a kötelező beadást illető napirendet az alapvetően ellentétes álláspontok miatt október 8-án a decemberi ülészekra javasolta halasztani.⁸¹ Ugyanakkor az Országgyűlés ülését a jugoszláviai magas szintű látogatás miatt egy héttel elhalasztották. Október 19-én Apró Antal hivatalosan is visszatáncolt a területi átszervezési javaslattól* annak ellenére, hogy azt a kormány már elfogadta.** Kiderült, hogy a megyei képviselőcsoportok többsége nem támogatta a javaslatot, vagyis előállhatott az a helyzet, hogy az Országgyűlés leszavazza a kormányt.

* Vass Istvánnának október 12-én kelt levelében már a napirendről való levételt jelezte. Ugyanakkor látható, hogy a hozzászólók pártkijelölését és az interpellációk „koreografálását” még mindig erőltette. MNL OL XIX-A -2-gg 3. d.

** MNL OL 276. f. 53/308. ó. e. „Ha ez így megy, minden nehezebb kérdés megoldásánál vita tárgyává lesz téve, hogy végrehajtsuk-e a KV határozatát, vagy sem. Ez azt jelenti, hogy gyengül a pártban és az államapparátusban a központi vezetés és atomizálódik a párt, nem tartjuk kezünkben a vezetést, irányítást, s a helyi érdekek az országos érdekeket elnyomják. Ez veszélyes jelenség” – érvelt Apró Antal.

A helyzetet tükrözi, hogy egy levél érkezett Szabó Lajostól, Letenye község tanácselnökétől Rónai Sándorhoz, amelyben azt kérte, hogy a nehéz helyzetre való tekintettel a búzaföldadót, az állat- és állatiternék-adót, a felvásárlási kényszert, a bor- és a takarmánygabona-beadást szüntessék meg.

A növekvő feszültség a bizottsági ülésekre is kiterjedt. Október 23-áig 15 ülést tartottak, és három albizottságot hoztak létre. Volt olyan bizottság, ahol valamennyi képviselő felszólalt. Különösen feszült helyzet alakult ki október 22-én a Mezőgazdasági Bizottságban, ahol az agrárpolitika generális átalakítását követelték. Az október 23-a előtti utolsó PB-összejövetelen arról döntöttek, hogy az Országgyűlés legközelebbi ülésén a miniszterelnök mondjon egy általános politikai helyzettel kapcsolatos beszédet. A helyzetismeret hiánya és a tanácstalanság tehát az Országgyűlés irányítására is kiterjedt. Minderről azonban a képviselők mit sem tudtak, október 23-a váratlanul érte őket.

A törvényhozás forradalma

Valójában azonban ennek már nem is volt jelentősége. 1956. október 22-én este, a Budapesti Műszaki Egyetemen tartott MEFESZ-gyűlésen már egész másról volt szó. A határozat egyik pontja általános, egyenlő, titkos nemzetgyűlési választásokat követelt több párt részvételével, egy új Nemzetgyűlés létrehozása érdekében.⁸² A következő napok eseményei, a fegyveres harc és a szovjet katonai beavatkozás elterelte a figyelmet a parlamentről, és a kormány átalakításának napi, azonnali feladata és követelése került előtérbe, vagyis a Nagy Imre-kormány legitimitása és összetétele. Ez gyorsan megoldható volt, miután pro forma az Elnöki Tanács döntését követelte. Az országgyűlés vezérkarának egyetlen lépése az október 29-ei plenáris ülés elhalasztása volt. Rónai Sándor házelnök október 28-án a Magyar Rádióban mondta be határidő nélkül a halasztást.*

Apró Antal, az október 25-i kormány egyik elnökhelyettese 30-án azt javasolta Nagy Imrének, hogy miután egy új választás kiírásánál „valószínűleg fel fogják vetni a többpártrendszer”, ezt a Hazafias Népfront azonnali tömegszervezetté alakításával előzzék meg. A harcok elmúltával pedig össze kell hívni az Országgyűlést, hogy meghirdethessék az új programot. Ki kellene tűzni ennek napját, és ez lehetne a rendcsinálás dátuma is.⁸³ A tanácsot túlhaladta az idő, mert aznap a Nagy Imre vezette nemzeti kormány bejelentette a többpártrendszer visszaállítását. A választások

* Gyurgyák János (főszerk.): *A forradalom hangja*. (Századvég Füzetek 3.) Budapest, 1989, 137. „Képviselőtársaim! – A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az országgyűlés 1956. évi október hó 29-ére összehívott ülését elhalasztotta. Az országgyűlés összehívásának új időpontjáról később határoz. Addig is, amíg az országgyűlést az Elnöki Tanács összehívja, kérem képviselőtársaimat, hogy az új nemzeti kormány nyilatkozatában foglaltaknak megfelelően a rend, a nyugalom helyreállítását, a termelőmunka folytatását, illetve megindítását tegyék magukévá, segítsék elő.” Rónai aznap részt vett a kormány ülésén is.

kiírásáról és megtartásáról pedig Tildy Zoltán beszélt Nagy Imre szövege után délután a rádióban.* Ezt követően általánossá vált a választások megtartásának követelése. A parlamentben ülőket általában csak volt képviselőnek nevezte a köznyelv. A Kiszapárt Ideiglenes Intéző Bizottságának október 31-i felhívása új koalíciós kormányt, új alkotmányt és három hónapon belül választásokat, egyben az Elnöki Tanács megszűntetését követelte.** Nem tudjuk pontosan, hogy Nagy Imre meggyőződésből vagy csak kényszerű kompromisszum hatására ment bele a többpártrendszer meghirdetésébe, később azonban elvi meggyőződésből vállalta a többpárti szocializmus gondolatát.⁸⁴ A koalíciót október–november fordulóján 1945-ös alapon újjították meg, de a többpárti választást egyfelől szabad pártalakulás, másfelől a Kereszténydemokrata Néppárt 1947-es választási alapon képzelte el. Ennél tovább a gondolkodás nem jutott. Bibó István előretekintően javaslatot fogalmazott október 30–31-én, amelyben azt fejtegette, hogyan lehet törvényesen meghatározni az új magyar demokrácia közös indulási alapjait. Ő is az 1947-es választást tartotta olyan alkotmányjogi precedensnek, ahonnan el lehet rugaszkodni, nevezetesen az 1947. szeptemberi állapotot, amikor még a Magyar Függetlenségi Párt is mandátumokkal rendelkezett.⁸⁵ Farkas Ferenc, a Petőfi Párt főtitkára november 1-jén egy a forradalmi szervek által létrehozandó és a fegyveres felkelőkből, a demokratikus pártokból és az Írószövetség tagjaiból álló Nemzeti Főtanács felállítását javasolta Kodály Zoltán vezetésével. Ez a szerv az államfői jogát gyakorolta volna.*** Farkas Ferenc javaslata nem valósult meg, miután a kormány november 3-án koalícióssá alakult át, amelyben az ő személye is helyet kapott. A gondolkodás ezek után abba az irányba folyt, hogy milyen pártrendszer jöjjön létre, legyen-e és mi legyen az a közös nevező, ami a pártokat egységbe szervezi. Ezt azonban november 4-e kerébe törte.

Másfajta parlamentáris rendszerek is felvetődtek ezekben a napokban. Ilyen szerepelt a Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulási nyilatkozatában is, amely a szovjet csapatok kivonása után, de legkésőbb 1957. január végén javasolta a választásokat.⁸⁶

* *A forradalom hangja*, I. m. 227. Október 29-én több röplapon ismét visszatért a választások követelése. *1956 plakátjai és röplapjai*, I. m. 136–139. „A kormány, illetve a szűkebb kabinet amikor arra az álláspontra helyezkedett, hogy megszünteti az egypártrendszer uralmát Magyarországon, ezzel azt is kinyilvánította, hogy az ország népének magának szabadon, beavatkozás nélkül kell döntenie az ország jövőjéről. Tehát elő kell készítenünk a szabad választást. Ehhez rend kell és nyugalom” – mondta Tildy Zoltán a rádióban. Vida István (szerk.): *1956 és a politikai pártok*. Budapest, 1998, 291.

** *1956 és a politikai pártok*, I. m. 300. A Keresztény Demokrata Néppárt október 31-ére dátumozott programjában is szerepelt a titkos választás több párt részvételével. Uo. 451. A Demokrata Néppárt programtervezete így fogalmazott: „Hívei vagyunk az általános, titkos választójogon nyugvó parlamentáris demokráciának, mely polgárai számára biztosítja az embert megillető személyes szabadságjogok teljességét.” Uo. 473. Az FKGP követeléseit megismételte Csorba János az *Igazság* című lap 1956. november 1-jei számában, erre reagált Kádár János 1957. május 9-i beszédében. XIX-A-2-ss-Ká/537-1957. 1. d.

*** Uo. 402. November 21-én megalakult a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa Kodály Zoltán vezetésével, de ez a szervezet nem vindikált magának törvényhozói jogokat. December 11-én a Kádár-kormány betiltotta működését.

Ezzel egy időben új parlamentáris szervezet létesítését kezdeményezték a meglévő Országgyűlés, illetőleg a NET helyett; átmenetileg egy megalakítandó Országos Nemzeti Tanács intézményében gondolkodtak.⁸⁷ Ez a gombamód szaporodó területi forradalmi szervezetek, forradalmi és/vagy nemzeti bizottságok, tanácsok valamiféle felmenő rendszerben választott testülete lett volna.

Minden párt egyetértett abban, hogy az 1953-ban választott Országgyűlés semmi esetre sem lehet az a szerv, amely a választásokig tartó átmeneti időszakban az országot irányítja. Bibó István ezt azzal indokolta, hogy az Országgyűlésnek „semmi tekintélye és erkölcsi hitele nincs, mert alapja egy olyan alkotmány, mely a magyar nép szemében, s a történelem színe előtt is örökre összekapcsolódott az egypártrendszerrel, az üres választási komédiákkal, Rákosi személyével, az általa indított hóhérperekkel, s a közutálatnak örvendő szalma címerrel”.⁸⁸ A közjogi kontinuitás tehát legfeljebb az 1947-es, mások szerint az 1945-ös választásoktól, illetve az 1946-os köztársaságtól volt lehetséges. Ehhez járult 1956 forradalmi legitimitása, de az 1949-es választás és alkotmány a demokratikus Magyarország megteremtésének semmilyen programjába sem fért bele. A parasztpártok (a Független Kiszapárt és a Petőfi Párttá átnevezett Nemzeti Parasztpárt) ehhez 1956. november 4-e után is ragaszkodtak, mint ahogy az emigrációba kényszerített több más politikai erő is.⁸⁹ Ugyanakkor voltak olyan pártok és csoportosulások, amelyek már október végén részben vagy egészében megkérdőjelezték a magyar közjogi kontinuitás 1945-ös dátumát.

November 4-ével még nem zárultak le a viták és a tervekészítés arra vonatkozóan, hogy milyen legyen a magyar parlamentarizmus. 1956. november 14-én megalakult a Nagy-budapesti Központi Munkástanács, és küszöbön állt az országos munkástanács létrehozása. A fegyveres ellenállást a szovjet csapatok leverték, de a sztrájkmozgalommal szemben nem volt ilyen hathatós eszköz a Kádár-kormány kezében. Rövid ideig tartó tárgyalási szakasz bonyolódott le, ahol Kádár János és társai kategorikusan elzárkóztak az országos munkástanács, tehát egyfajta munkásparlament megalakításától. Jugoszláviára hivatkoztak, ahol szintén nem volt ilyen hatalmi intézmény. A szakszervezet a *Népakaratban*⁹⁰ megjelent kezdeményezése „Hozzuk létre a Termelők Tanácsát!” címmel kétkamarás parlamentet javasolt, amelyben meghatározó szerepe maradt volna a hagyományos módon megválasztott Képviselők Házának. A Termelők Tanácsa csak gazdasági, munkaügyi és jóléti kérdésekben kaphatott volna döntési jogosítványokat. A parasztság képviselőit a Képviselők Háza látta volna el. A Nagy-budapesti Központi Munkástanács javaslata ezzel szemben iparági kamarákat képzelt el, amelyek országos iparkamarába egyesülnek. Területi elv szerint jönnének létre paraszttanácsok, amelyek tájegységenként mezőgazdasági kamarákba szerveződnének, és ezek országos mezőgazdasági kamarákba állának össze. Ennek megfelelően alakulnának meg a többi kamarák is (például szövetkezeti, kereskedelmi). A kamarák képviselőiből állna az Országos Gazdasági Tanács mint a népgazdaság önkormányzati irányító szerve, amely képviselőket küldene az országgyűlésbe.⁹¹ Ez az elképzelés az öngazgatás korporatív politikai intézményesülését volt hivatott

megvalósítani. Nem falta fel mindenestül a parlamentáris rendszert, hanem szimbólist kívánt létrehozni az öngazgatás és a polgári demokratikus hatalomgyakorlás mechanizmusa között. A terv ebben a változatban nem volt tárgyalás alapja, mert 1956. december 9-én a kormány törvényen kívül helyezte a területi és így a Nagy-budapesti Központi Munkástanácsot. Az országgyűlés megújításának szándéka ezzel lekerült a napirendről.*

A Kisgazdapárttal és a Petőfi Párttal való együttműködés kérdését Kádár János 1957. február 26-án az Ideiglenes Központi Bizottság ülésén zárta le azzal, hogy politikai feltételeket csak az MSZMP állíthat a tárgyalások elé, a parasztpártoknak ehhez kell alkalmazkodniuk, csak ebben az esetben létezhetnek, tarthatnak fenn központi irodákat. Hallani sem akart az olyan javaslatokról, hogy az Elnöki Tanács helyett legyen Ideiglenes Nemzeti Főtanács, vagy hogy az Országgyűlés munkáját vegye át egy választásokon alapuló Ideiglenes Nemzetgyűlés.⁹² Más kérdés, hogy ezt nem sikerült Kádárnak keresztülvinnie, és még egyénenként sem tudott a kormányába beszervezni volt parasztpárti és kisgazda embereket.

Rónai Sándor a biztonság kedvéért ezt azzal egészítette ki, hogy – a szakszervezeti javaslatra utalva – nem szabad visszatérni a kétkamarás rendszer és a termelők tanácsának ötletéhez. A jelenlegi megbízható képviselőkkel is elérhető „az államélet demokratizálásának” útja, a „szocialista törvényesség”.⁹³ Déry Tibor letartóztatásának vitájában a kormányzótanács megalakításának javaslata – Biszku Béla felfogásában nemzeti parlament összehívásaként – egyenesen a rendszer megdöntésére való szervezkedés vádpontja lett.⁹⁴

Forradalom az Országházban

Az első emblemikus forradalmi esemény október 23-án estefelé történt az Országház előtt, amikor is hatalmas tüntető tömeg jelent meg a legkülönbébb követelésekkel a Kossuth téren, aminek két következménye volt. A sokaság Nagy Imre megszólalását követelte, ami meg is történt, s ez nem kis szerepet játszott abban, hogy miniszterelnökké választották. Október 24-én az Elnöki Tanács foganatosította kormányfői megbízását, így az országgyűlési esemény és beszéd elmaradt. A másik követelést is teljesítették,

* Nagy Sándor Sztálin-díjas író a Csongrád megyei képviselőcsoport 1957. január 12-i ülésén kétkamarás rendszert javasolt a jugoszláv termelők tanácsának mintájára: „[...] ez biztosító szerepként ellenőrizné a párt- és népfrontvonalon létrejövő képviselők munkáját. A SzU [Szovjetunió] is szakított a parlamentarizmussal és helyébe hozta a tanácsrendszert. Lehetséges, hogy ezt a bürokratikus centralizmus eltorzította, de Lenin alatt döntő jelentőségű, népi, választott és végrehajtó szerv volt. Egy ilyen új szerv nálunk is létrejött a munkásosztály ösztönös kezdeményezése révén a munkástanácsok formájában, de a kormány nem mert rájuk támaszkodni, mert úgy vélte, hogy ellenforradalmi talajon keletkeztek. Több figyelmet kell fordítani a munkástanácsokra.”

12. Az október 23-i tüntetés az Országház előtt. 1956. október 23.

nevezetesen az Országház kupolájának tetejére felszerelt és belülről megvilágított ötágú vörös csillagot leoltották.⁹⁵

Az Országház épületében különleges államvédelmi alakulat látta el az őrzési feladatokat. Október 23-án mindössze 11 államvédelmi sorkatona és néhány tiszt teljesített szolgálatot Végh József ÁVH-alezredes irányításával. A fegyveres felkelés kitörése után, október 23-án éjjel a Honvédelmi Minisztérium utasítására az őrszázalajból egy század, mintegy 120 fő érkezett a védelem megerősítésére. Később ehhez csatlakozott még egy kisebb felfegyverzett volt partizáncsoport, mintegy 14 fő. Az Országházat nem érte támadás, mindössze október 24-én délutántól szórványlövöldözést észleltek. Ebben szerepet játszhatott Nagy Imre megjelenése a Parlamentben, illetve a szalma címerrel ellátott zászló lecserélése tisztán nemzeti színű zászlóra. Később a déli, 1. számú kaput tartották egy ideig tűz alatt a fegyveresek. Az Országház őrségének sem kapacitása, sem parancsa nem volt arra, hogy a környező épületeket megszállja vagy akár csak

átfésülje.⁹⁶ Az épületet és az Akadémia utcai pártközpontot 24-étől kívülről szovjet harckocsizó alakulatok védtek. Ide összpontosítottak jelentős erőket, egyes források szerint az Országházat hét, más források szerint tizenegy T-54-es harckocsi és három vagy négy páncélautó védte. Egy a magyar őrséghez tartozó tiszt többedmagával a térre érkezőket felszólította a távozásra, hivatkozott a gyülekezési és felvonulási tilalomra, de mindhiába. Az október 25-e délelőtti tragikus vérengzés történetét feltárni igyekvő irodalom megállapítása szerint nem lehet pontosan tudni, hogy a sortűzek honnan indultak ki. Annyi bizonyos, hogy ezt viszonozták a téren lévő szovjet harckocsizó egységek, illetve részt vettek benne a térre érkező harckocsik és fegyveres egységek.⁹⁷ A végzetes lövöldözés és a pánik közben a tömeg benyomta a Parlament VII-es és X-es számú kapuját, és sokan bemenekültek az épületbe. A Parlamentben lévő őrség jelentése szerint ők nem vettek részt a gyilkos tűzharcban, ugyanakkor más szemtanúk azt állítják, hogy az őrség is lőtt a tüntetőkre, illetve nekik is voltak sebesültjeik. Viszont a tisztek azt jelentették, hogy a Parlamentbe menekülő emberek életét mentették meg.

Miután október 28-án megszüntették az Államvédelmi Hatóságot, ez az alakulat tovább nem teljesíthetett szolgálatot az épület védelmében. 26-án még 30-40 szovjet harckocsi helyezkedett el a téren, de később a szovjetek is kivonultak Budapestről. A Ház előtt magyar harckocsik vették át az őrséget, az oldalukra festett Kossuth-címerrel, ami jelezte, hogy a forradalom oldalán állnak. Október 29-én jelent meg Tildy Zoltán egykori szárnysegédje, Keresztes János, akit Tildy nyomban megbízott a palotaőrség megszervezésével. Keresztes átvette az épület katonai biztosításának parancsnokságát, és kilenc főt a régi egységből magához rendelt. Az 1945 utáni ruházatot nyomban megrendelte katonái részére.* Október 31-én az őrséget magyar alakulatok vették át.⁹⁸ November 2-án a *Magyar Nemzet* így tudósított: „A parlament Kossuth-hídi kapujánál két tiszt áll őrséget. Új a rangjelzésük: a főhadnagy zubbonygallérján két aranycsillag, a századosén három.”⁹⁹ Az épületben azonban szinte szabaddá vált a bejárás, számos forrás tanúskodik arról, hogy küldöttség-küldöttség hátán – forradalmi szervezetek, munkástanácsok, pártok, egyszerű emberek különféle kérésekkel, a sajtó képviselői – jártak a Parlamentben, Nagy Imrével, Tildy Zoltánnal, olykor Dobi Istvánnal** vagy éppen másokkal tárgyaltak. November elején Keresztes Jánost, Tildy Zoltán egykori testőrét nevezték ki az őrség parancsnokának, más forrás szerint Maléter Pál rendelte el november 3-án az épület teljes átfésülését és fegyvermentesítését. A nagy sürgés-forgásban a régi kormány és emberei bennrekedtek az épületben. Dobi István így emlékezik ezekre a napokra: „Én viszont egy helyben maradni nehezen tudok. Rónai

* Hadtörténelmi Levéltár, Katonai Bíróság iratai, 071/1957. Keresztes János hetedrendű vádlott volt a Pállinkás Pallavicini Antallal szembeni perben, és a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel miatt 1 év és 6 hónap börtönrre ítélték.

** Dobi István úgy emlékezett, hogy Kisújszállás küldöttsége fegyvert kért, hogy fellépessen a forradalmárokkal szemben. Ennek okán az 1957. augusztus 20-i, alkotmánynap központi ünnepséget a Kádár-hatalom Kisújszálláson rendezte, amelynek szónoka Dobi István és Kádár János volt. Népszabadság, 1957. augusztus 22.

13. Nagy Imre a Szabad Kossuth Rádió parlamenti stúdiójában. 1956. október 28.

Sándor helyiségében összejönnek ugyan sokan, a miniszterek jó része ide szorul. Ultizni egyszer rászántuk magunkat. Nem megy, senkinek sem megy. Szinte kiesik a kártya a kezünkből, szörnyű lelkiállapot.” Reggelenként Tildy Zoltánné rántott levesre invitálta a bent lévőket.¹⁰⁰

A Magyar Rádió ostroma után ide költözött a rádió stúdiója is, innen közvetítették a Kossuth rádió adását. Négy-öt szoba állt rendelkezésre, később visszaköltözött az adás a Bródy Sándor utcai eredeti székházba, csak a politikai műsorok maradtak a kis stúdióban, hogy minél közelebb legyenek a kormányhoz, és azonnal rendelkezésre álljanak. Ez volt az a terület, amelyet az újságírók, így a külföldi tudósítók is használhattak. Mindszenty József hercegprímás is ezért érkezett kiszabadítása után Tildy Zoltán meghívására november 3-án este a Parlamentbe.* Itt mondta el Nagy Imre

* Szabó Csaba: *Mindszenty József bíboros szabadon töltött napjai 1956-ban*. In: Gyarmati György (szerk.): *ÁVH – POLITIKA – 1956*. Budapest, 2007, 230–232. November 4-én Tildy Zoltán

közismertté vált mondatait november 4-én 5 óra 20 perckor és később: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van.”

November 4-én reggel szovjet fegyveres erők vették körül az épületet. Az esemény azonban nem fajult ostrommá, nyilván a csekély számú őrég, no meg az ablakokba kitett fehér zászlók miatt. A szovjetek feladata a Parlament békés kiürítése volt, s ez megtörtént. Mint ismeretes, egyedül Bibó István államminisztert találták az egyik szobában, ő nem volt hajlandó elhagyni az épületet, de 6-án őt is kitessékelték. Korábban Dobi Istvánt, Rónai Sándort és Kristóf Istvánt egy Keresztes János nevű őrnagy négy fegyveressel lekísérte az északi szárny egyik alagsori szobájába, ahová csak Dobi érkezett meg, a másik két ember nem kívánt velük menni.* A szovjet egység parancsnoka már saját dolgozószobájukban találta a három embert. Őket nevezte meg a rend helyreállításáért felelős személyeknek. Kristóf javaslatára, akit csak lehetett, hazaküldtek. November 4-én többezres tömeg gyűlt ismét össze a Kossuth téren. Egy 25 fős küldöttség akarta felkeresni Dobi Istvánt, de az erős lövöldözés hamarosan szétoszlatta őket. Dobi utólag úgy állította be, hogy november 4-én visszatérve munkájához a NET megvonta a bizalmat a Nagy-kormánytól, és kinevezte a Kádár-kormányt, köztük miniszternek Rónai Sándort, az Országgyűlés elnökét. (Rónai így egyszerre lett a kormány tagja és az elvileg azt ellenőrző parlament elnöke.) Dobi István ezzel törvényesnek nevezte a kormányváltást.**

Az Elnöki Tanács kilenc hónapig bitorolta a parlament jogait, ami páratlan volt a magyar történelemben, és olyan döntéseket hozott, amelyeket 1956 augusztusában már az Országgyűlés kompetenciájába tartozónak tekintettek, így például a begyűjtés eltörlését. Rendelkezett a statáriumról, azaz a rögtönbíráskodásról, a közbiztonsági őrizetről, vagyis az internálásról, a gyorsított büntetőeljárás szabályozásáról, továbbá a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról.

Nagy Imre és Losonczy Géza távozása után reggel fejtelenség alakult ki az Országházban. A szovjet csapatok fél 8 körül zárták le a Kossuth teret, és ultimátumot intéztek a bent levőkhöz, hogy távozzanak. Az akkor még ott tartózkodók közül Tildy Zoltán és B. Szabó István kisgazdapárti miniszterek, valamint Vas Zoltán és mások elmentek, miközben a Kádár-kormány hívei benn maradtak az épületben. Mint említettük, a le-

kérésére ismételten bement a Parlamentbe, ahol azonban magára hagyták, és két katonatiszt javaslatára, az ő kíséretükben ment át az amerikai követségre.

* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 4.1 A-2067/I. Dobi István szerint Kristóf István és Rónai Sándor ügyesen megszökött. Dobi lent az alagsorban találkozott Mindszenty József bíborossal, Tildy Zoltán és B. Szabó István államminiszterekkel.

** *Napló*, 1953–1958. 2. kötet. Az országgyűlés 33. ülése. 1957. május 9. 1663–1664. Rónai Sándor egészen 1957. február 28-ig tagja volt a kormánynak. „Az Elnöki Tanács működését az ellenforradalom alatt és november 4. után mindvégig az Alkotmányban meghatározott keretek között látta el” – mondta beszédében Dobi István. Lásd még Fejtől István: *Zavarok Nagy Imre és Kádár János archontológiája körül*. Múltunk, 1993. 1. sz. 102–113.

gitim kormány részéről egyedül Bibó István miniszter egy memorandumot fogalmazva várta be a szovjet csapatokat, és önként nem volt hajlandó távozni onnan. 4-én reggel a Kádár-kormány rádiófelhívásában már szerepelt Rónai Sándor neve. Bibó István így emlékezett akkor és ott találkozásukra: Tildy Zoltán megkérdezte Rónait, mit szól ehhez, mire Rónai annyit mondott, nem tud a dologról.

„Na és tagja volnál-e, ha föltennék neked a kérdést? – Rónai erre azt felelte, hogy kérlek szépen, én mindig híve voltam a koalíciónak és minden jó magyar ügyben benne vagyok. Mire némi éllel azt vetettem közbe, hogy én ebben a helyzetben csak egy jó magyar ügyet látok. Dobi István sötéten közbeszólt, mondván: nagyon sokféle szemüvegen lehet nézni ezt a magyar ügyet. Én meg azt replikáztam neki, hogy sokféle szemüvegen lehet nézni, de ha az ember leteszi a szemüveget, csak egyféleképpen.”¹⁰¹

Térjünk vissza most az október végi, november eleji napokhoz a Parlament épületébe, és tegyük fel a kérdést: vajon a Ház alkalmazottai körében hatottak-e a forradalom szándékai? Ismeretes, hogy az épület dolgozói nem az Országgyűlés alkalmazottai voltak, de munkahelyük egységbe tömörítette őket. Az alábbi két dokumentum mutatja, hogy a Parlamentben október 31-én megalakult az Ideiglenes Forradalmi Bizottság, amely november 1-jén fontos határozatokat hozott.

Az Országház dolgozói Ideiglenes Forradalmi Bizottságának felhívása

1956. október 31-én megválasztották az Országház dolgozóinak Ideiglenes Forradalmi Bizottságát, melynek javaslatára a dolgozók az alábbi határozatot fogadták el:

- 1./ Az Országház dolgozói a Magyar Értelmiségi Forradalmi Bizottságának október 28-án kihirdetett felhívását és nyilatkozatát magukévá teszik és ahhoz csatlakoznak.
- 2./ A dolgozók határozottan állást foglalnak amellett, hogy minden erejükkel küzdenek a forradalom vívmányainak megszilárdításáért, továbbfejlesztéséért és harcolnak mindennemű restaurációs kísérlet ellen. Követelik, hogy a szovjet csapatok azonnal vonuljanak ki hazánk területéről.
- 3./ Követeljük az ÁVH összes bűnöseinek törvényes úton történő mielőbbi legszigorúbb felelősségre vonását, az önkényes eljárások helyett.
- 4./ A szabadságharc mártírjai emlékének és a szabadságharc hősei érdemeinek törvényi megőrkítésére a Nemzeti Kormány készítsen elő törvényjavaslatot.
- 5./ A személyi kultusz törvényi és jogszabályi maradványait haladéktalanul töröljék.
- 6./ A nemzeti felszabadító harc kezdetének napját a Kormány nyilvánítsa nemzeti ünnepé, és november 7-ét tegye munkanappá.

- 7./ A Kormány mielőbb vizsgálja felül a politikai vonalvezetést és vigyen az Országgyűlés elé Magyarország semlegességére vonatkozó törvényjavaslatot.
- 8./ Egyéb kérdésekre vonatkozó javaslatait a Forradalmi Bizottság a Minisztertanács Kabinetje elé terjeszti.
- 9./ Az Országházat, felbecsülhetetlen értékű műemlékünket, a további rongálódástól megóvjuk és a keletkezett károk helyrehozatalát azonnal megkezdjük.
- 10./ Kérjük az Országház összes dolgozóját, hogy a végleges Forradalmi Tanács megválasztására november 2-án délelőtt 11 órára jelenjenek meg a hivatalban. Ugyanakkor esedékes fizetésüket is felvehetik.

Budapest, 1956. november 1.

Az Országház dolgozóinak Ideiglenes Forradalmi Bizottsága

JAVASLATOK

a Nemzeti Kormány Kabinetje részére

Az Országház dolgozóinak Ideiglenes Forradalmi Bizottsága a dolgozók javaslatára az alábbi kérdések kidolgozását és intézkedések meghozatalát tartja szükségesnek:

- 1./ Haladéktalanul el kell távolítani az Országház dolgozói közül a Rákosi-Gerő klikk híveit és az apparátusba beépített ÁVH tagokat a Nemzetőrség által azonnal őrizetbe kell vételni.
- 2./ Szükségesnek tartjuk megszervezni a megalakult koalíciós pártok hivatali szerveit.
- 3./ A Nemzeti Kormány Kabinetje munkájának támogatása érdekében szükségesnek tartjuk a hivatali apparátus munkájának megkezdését és a Magyar Közlöny mielőbbi kiadását új jogszabályainkkal.
- 4./ A rend megteremtése és biztosítása érdekében meg kell teremteni a nemzeti forradalom vívmányainak biztosítását szolgáló államigazgatási szervezetet.
- 5./ Mielőbb meg kell vizsgálni külföldi segély, illetőleg kölcsön igénybevételének lehetőségét, feltételeit és haladéktalanul igénybe kell venni.
- 6./ A Kormány rendeletileg mondja ki, hogy a címekkel és állásokkal járó ellátási és szolgáltatási kiváltságokat egyszer s mindenkorra eltörli.
- 7./ A dolgozók elítélik azt a megkülönböztetést, ami a fizikai és szellemi dolgozók között a hivatalnál fennállott és szükségesnek tartják, hogy a feladatok megoldása – ideértve a Nemzetőrség szolgálatának ellátását is – a legteljesebb együttműködés alapján történjék.
- 8./ A hivatal dolgozóinak többsége a teljesnek meghirdetett Kormány egyes személyeinek tagságával nem ért egyet és szükségesnek tartja, hogy a rákosista idők képviselőit a vezetésből azonnal zárják ki.

- 9./ A hivatal dolgozói már korábban kérték a kádernyilvántartások eltörlését, illetőleg az anyagok felszámolását. Miután ez mindeddig nem történt meg, ennek végrehajtásaként a dolgozók határozata alapján az ideiglenes bizottság az anyagokat a dolgozóknak személy szerint kiadta. Ezzel kapcsolatban javasoljuk, hogy az eddigi személyzeti osztályok működését szüntessék meg.
- 10./ Az Országház fizikai dolgozóinak munkaidejével és bérezésével kapcsolatos kérdéseket haladéktalanul rendezni kell.
- 11./ Követeljük a varsói szerződésben való részvételünk haladéktalan megszüntetését.

A hivatal dolgozói és az Ideiglenes Forradalmi Bizottság teljes erejével támogatni kívánja a Kabinetet a forradalom vívmányainak megszilárdításáért folytatott munkájában.

Az Országház dolgozóinak
Ideiglenes Forradalmi Bizottsága¹⁰²

Pontosan nem tudjuk, hogy az ideiglenes vagy a végleges Forradalmi Bizottság elnöke volt-e Keresztury Sándor, de őt a későbbiekben emiatt elbocsátották. A 27 fős testületből egy nem datált dokumentum szerint 12 főt elbocsátottak munkahelyéről. A dokumentum fel is sorolja a neveket: Keresztury Sándor elnök, Halász József, Pásztor István, Papp István, Köte Sándor, Székely Gábor, Pióker Istvánné, Balogh Jenő, Boruzs Mihály, Diósadi Gábor, Czender József, Fazekas János, Felvégi István, Hartványi Ferenc, Katona Béla, Kiszeky Tibor, Piskolti Sándor, Badics Péter, Bédi János, Illés János, Várbogyai Jenő, Rajházi Imre, Bereznay Tibor, Nyárádi István, Kinicsék József, Szilágyi Imre, Árkos Ádám, Zalavári Tiborné. Közülük a legmagasabb rangban Halász József, a Minisztertanács Titkárságának vezetője volt.

A belügyminisztériumi vizsgálatból tudjuk, hogy megalakult a parlamenti tűzoltók forradalmi bizottmánya is, amelynek vezetője először Horváth József szakaszvezető, később Kemecsei László hadnagy lett. Nem kizárt, hogy más szakmákban is alakultak forradalmi szervek, de erről nincs adatunk.

Később a Belügyminisztérium teljes, személyekre bontott átvilágítást végzett, és erről 1958. december 1-jén¹⁰³ jelentést tett az Országgyűlés elnökének. A jelentés mindenekelőtt a Parlament csúcsán elhelyezkedő ötágú vörös csillag eltávolításának körülményeit vizsgálta. A vörös csillag leszedését már az október 23-i esti Kossuth téri tüntetés tömege követelte, de miután ennek munkálatait lehetetlen volt rövid idő alatt elvégezni, a világlátását kapcsolták ki. A vizsgálat szerint néhány nap múlva Tildy Zoltán testőre, Keresztes János, a parlamenti őrség parancsnoka utasította Kemecsei László tűzoltó hadnagyot, az őrség egyik parancsnokát, és Czuth Károly tűzoltó őrmestert, hogy végezzék el a munkát. Ők nem vállalták el a feladatot. Ezt követően 1956. október 30-án dr. Szűcs Sándor, a Tildy-titkárság és Kővágó József megbízottja utasította Szívós Sándort, az Építésügyi Minisztérium 24. számú Építőipari Vállalat igazgatóját, hogy szedjék le a csillagot. Nekik volt szakértelmük ehhez a munkához,

így eltávolították, mégpedig Simon László munkavédelmi megbízott és Kelemen József főépítész irányításával.

A vizsgálat kiterjedt esetenként a munkatársak származására, családi körülményeire, korábbi politikai hovatartozására. Így merült fel kompromittáló adat öt dolgozónál.* 1957-ben a Minisztertanácshoz tartozó műszaki és gondnoksági csoport 96 emberével átkerült az Országgyűlés Irodájához, minden valószínűség szerint a jelentést ezért küldték a Parlament elnökének.

A vizsgálat kiterjedt arra is, hogy a parlamenti munkatársak közül kik voltak azok, akik később is követelésekkel léptek fel a vezetéssel szemben. November közepén Zsibrita László szovjetellenes kijelentéseket tett, ennek hatására az összegyűlték küldöttséget választottak Katona Béla vezetésével, és felkeresték Halász Józsefet, a Minisztertanács titkárát. A szovjet csapatok kivonását követelték, és azt, hogy a Kádár-kormány akadályozza meg, hogy elhurcoljanak magyar fiatalokat, ne lőjenek ágyúkkal az utcákon a járőrelőkre, továbbá adjanak béremelést, és a parlamenti dolgozóknak olyan igazolványt, amelynek felmutatásával szabadon közlekedhetnek az épületben. Halász József ezekkel egyetértett, mire eltávolították az állásából 1957 első hónapjaiban. A küldöttség valamennyi tagját elbocsátották, esetleg felmondtak, mielőtt ez megtörténhetett volna.

Megtorlás

Tekintsünk ki most a Parlament épületéből. Hogyan viselkedtek, milyen magatartást tanúsítottak az országgyűlési képviselők a forradalom alatt? Tekintettel arra, hogy Rónai Sándort a váratlan kereskedelmi miniszterség erősen lekötötte,** Vass Istvánné alelnök és Kádas István jegyző kapott megbízatást,*** hogy tájékozódjanak a képviselők október

* Az egyik dr. Takács József 46 éves könyvtáros volt, aki 1944–45-ben Szolnok polgármestereként tevékenykedett. 1945-ben eljárás indult ellene, amelynek végén 3 hónapos szabadságvesztésre ítélték. Az ő kezdeményezésére alakult meg a nemzeti bizottság. Néhány kommunista elküldésére tett javaslatot, őket fel is függesztették. Megengedte, hogy irodájában összejöveteleket tartsanak, és külföldi adásokat hallgattak rádióján. Felviczy Tamás 30 éves könyvtárost 1955 decemberében a BM századosaként küldték el. A BV Titkárságának lett a vezetője, tagja volt a forradalmi bizottságnak, és részt vett egy a szovjet csapatok kivonását és az ÁVH-sok felelősségre vonását követelő anyag elkészítésében. Dr. Sebestyén Pál 65 éves, tudományos főmunkatárs, könyvtáros, Horthy rendkívüli és meghatalmazott minisztere, állandó külügyminiszter-helyettes volt. A fia 1946-ban disszidált. Majlinger József 46 éves fűtő, volt nyilas, ellenséges kijelentéseket tett. Géczy Antal 71 éves hivatalsegéd egykori nyilas volt.

** Az MSZMP IKB csak 1957. február 26-án javasolta a kormánynak Rónai felmentését miniszteri megbízatása alól összeférhetetlenség (!) miatt. Némethné Vágyi Karola – Urbán Károly (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. 1957. január 25. – 1957. április 2. Budapest, 1993. 226.

*** Kádas István a Szociáldemokrata Pártnak volt tagja, és Rónai Sándor választotta erre a feladatra főállásban. Kádas István szélsőbaloldali magatartásával kapcsolatban vita volt az IKB 1957. június 22-i ülésén. Lásd Baráth Magdolna – Ripp Zoltán (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt*

23-a és november 4-e, illetve az ezt követő időszakban mutatott magatartásáról.¹⁰⁴ Az első összefoglaló jelentést is ők jegyezték 1957. január 21-én a december 15-e és január 15-e közötti beszélgetésekről. Ekkor 148 vidéken lakó képviselőből 133-ról szereztek információt egyéni vagy csoportban lebonyolított beszélgetések során, illetve a 149 fővárosiból 81-gyel ültek le beszélni. A vidékiek esetében a megyei párt- és tanácsi vezetőkől, valamint a kormányösszekötőktől is kértek információt. A jelentés szerint a többség – főként a munkás- és parasztszármazásúak – a kormányhatalom mellett a forradalmi szervekkel szemben álltak ki, védték a termelőszövetkezeteket a felbomlás ellen, valamint a tanácsapparátusban dolgozó kommunistákat. Többeket megfosztottak hivatali állásuktól, különösen a tanácselnököket, gyárigazgatókat. Ezzel szemben hat kivétellel az értelmiségiek úgy mond „hatása alá kerültek az ellenforradalmi propaganda hamis jelszavainak”. Példaként említették Mészöly Gyula Bács megyei és Gosztonyi János Vas megyei képviselőt. Utóbbi 1957 januárjában azt mondta, hogy október 23-a még nagy dátum lesz hazánkban, de nem az ellenforradalom kezdetének időpontjaként. Az értelmiségiek közül sokan visszatáncoltak, majd – a Kádár-hatalom megerősödését látva – elismerték a kormányt és annak politikáját. Vassné és Kádas István úgy látta, hogy néhányuk olyan mértékben támogatta a forradalmat, hogy azok méltatlanná váltak a képviselőségre. Ilyen volt például Miklós Árpád mérnök Budapestről, aki november első napjaiban elhagyta az országot. Másoknál további vizsgálatot tartottak szükségesnek.

1956/57 fordulójával több megyében összehívták a képviselőket az első értekezletre, és igyekeztek munkára fogni őket. Itt olykor még viták voltak az események megítéléséről és értékeléséről. A forradalom mellett nyilatkozott Erdey-Grúz Tibor akadémikus, az említett Gosztonyi János és Csongrád megyében Nagy Sándor Sztálin-díjas író.* Felvetődött a többpártrendszer, a koalíciós kormány kérdése is. Ez még a megyei képviselőcsoportok elnökeinek első, január 16-i és 17-i értekezletén is terítéken volt. Az értekezlet több javaslatot fogalmazott meg az Országgyűlés megváltoztatása érdekében, például a képviselők bevonását fontos törvények előkészítésébe és a rendszeres tájékoztatásukat, vagy a bizottságok munkájának azonnali megkezdését.

Vassné és Kádas István ezt követően a további budapesti és a Budapesten lakó vidéki képviselőkkel konzultált. Így álltak össze azok a változó listák, amelyeket Vassné írt alá.¹⁰⁵ A képviselők általában csak 1957 januárjában – akkor is főként vidéken – merték megkezdeni helyi munkájukat. Fogadóórákat tartottak, meglátogatták a helyi tanácsot.

ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. kötet. 1957. május 21 – 1957. június 24. Budapest, 1994. 272–275.

* MNL OL XVIII-6-v 9. d. Nagy Sándor hozzászólását az 1957. január 12-i Hódmezővásárhelyre összehívott Csongrád megyei képviselői értekezleten a jegyzőkönyv így rögzítette: ő „volt az egyedüli a képviselők között, aki bár nem mondotta ki, hogy nem ért egyet a kormánynyilatkozattal, azonban az események értékelését nem fogadta el, mondván, hogy ez nem ellenforradalom volt, hanem nemzeti forradalom, bár beismerte, hogy előfordultak ellenforradalmi tevékenységek, de szerinte az elenyésző csekélység volt. Kinyilatkoztatta, hogy ezen nézetének mindenkor, és mindenhol kifejezést ad, ahol hallatja szavát, akkor is, ha az életét teszi kockára.”

Szembesültek a parasztság bizalmatlanságával és bizonytalanságával a begyűjtés eltörlesztését, az erőszakos tagosítást, a szövetezést illetően.

Milyen magatartás bontakozik ki a különféle jelentésekből az október 23-a és november 4-e közötti forradalmi napokból? Vassné beszámolójával ellentétben ez nem a képviselők diplomájával függött össze, hanem azzal, hogy ki milyen munkahelyen, milyen beosztásban dolgozott, és korábban milyen magatartást tanúsított. A termelőszövetkezetek nagy része felbomlott, volt, aki elsőként lépett ki, de volt, aki egyben tartotta elnökként szövetkezetét. Változó volt a forradalmi szervek viszonya a képviselőkhez. Egyeseket leváltottak tisztségükből, elküldtek munkahelyükről. Volt olyan megyei forradalmi szervezet, amely kollektíven megfosztotta a képviselőket mandátumaiktól (Somogy megye), esetleg elkobozták képviselői igazolványukat, más megyében maguk mondtak le róla, és küldték el lemondó levelüket a pártközpontba. Megint másokkal szemben vizsgálat indult, néhányukat le is tartóztatták, például Losonczi Pált – a NET későbbi elnökét –, aki csak a szovjet csapatok megérkezésekor szabadult ki.* Egyes információk szerint volt, akit bántalmaztak. Többben a karhatalomba léptek be a forradalom után. Két magas megyei beosztású képviselő Csehszlovákiába menekült. Megint mások tárgyalásokba bocsátkoztak a forradalmi szervezetekkel. Volt, aki félelemből, és volt, aki meggyőződésből. A félelem motiválta például Elek János magatartását, akinél házkutatást tartottak, és aki ezt követően nyíltan megtagadta korábbi elvtársait, pártját. Ez indította el a vele szemben lezajlott vizsgálatot, és vezetett a Országgyűlésből való kizárásához. Az a kevés, aki meggyőződésből csatlakozott a forradalomhoz, részt vett munkástanácsok, nemzeti bizottságok munkájában. Közülük kerültek ki a felelősségre vont képviselők, különösen azok, akik vezető szerepet vittek megyei vagy országos szinten. Másokat ingadozónak minősített Kádas és Vassné, különösen azokat, akik csak december és január folyamán sorakoztak fel a hatalom oldalán. Ők voltak a nagy többség. Beálltak a sorba, megalkudtak, látva a kibontakozó megtorlás keménységét és kiterjedtségét, félelmükben meggyőzték magukat az események alakulásáról. Mások, akik részesei, kivételezettjei voltak a hatalomnak, és szemben álltak a forradalommal, helyben, de az Országgyűlés plénümán is intenzív agitációt fejtettek ki a Kádár-rendszer mellett.¹⁰⁶

Vassné és Kádas István későbbi összefoglalója új megállapítást nem tartalmazott. Számszerűen a következő csoportosítást készítették a 298 képviselőről:

- a Szovjetunióban tatózkodott: 9 fő (ebből visszajött Egri Gyula és Révai József);
- akik tudomásuk szerint párt- és állami funkcióban nem lehetnek: 8 fő (Ács Lajos, Hidas István, Horváth Márton, Házi Árpád, Matusek Tivadar, Non György, Szalai Béla, Vég Béla);**

* Másokat a megyében nem ért bántalom, értékelte az 1956. október 23-i napokat Sásdi János, a Somogy megyei képviselőcsoport vezetője 1957. január 17-én Budapesten. Náluk hárman is jelen voltak a Forradalmi Bizottság megalakulásakor Kaposváron. MNL OL XVIII-6-v 73. d. Ugyanakkor 27-én a Forradalmi Bizottság megfosztotta mandátumuktól az országgyűlési képviselőket.

** Az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. február 19-én úgy döntött, hogy Horváth Márton képviselői mandátumáról mondjon le, viszont Földvári Rudolfot vissza kell hívni, illetve további vizsgálatot

- előbbieik közül elbírálendő írók és politikusok: 8 fő (Szabó Pál, Nagy Sándor, Kónya Lajos, Veres Péter, Bognár József, Erdei Ferenc, Darvas József, Janza Károly);
- tisztázatlan szerepűek, vizsgálat alatt állók: 6 fő (Hegyi Imre Borsod megyei, Szigethy Attila és Magosi Károly Győr-Sopron megyei, Elek János Hajdú-Bihar megyei, Dávid Ferenc Szolnok megyei, Vajdai Lajosné budapesti képviselő);¹⁰⁷
- betegség miatt képviselői munkát nem végzők: 4 fő (Kovács Béla Bács megyei, Majláth Jolán budapesti, Máté János veszprémi, Urbán Ilona Békés megyei képviselő);
- megyei képviselőcsoportok életmódjuk miatt leváltásukat javasolják: 3 fő (Lovas Lajos és Süveges Dániel Szolnok megyei, Nádházi András Békés megyei képviselő);
- ingadozó, passzív: 6 fő (Bereczki László Heves megyei, Borsós Ida és Takács Károly Pest megyei, Járai Ervin Veszprém megyei, Hódosi Ilona és Mileji István Zala megyei képviselők);
- lemondott: 3 fő (Inklovics Mária Heves megyei, Erdey-Grúz Tibor Pest megyei, Földvári Rudolf budapesti képviselő);
- a HM bizottsága által leszereltetett: 3 fő, ebből 1 letartóztatásban (Környei József volt ezredes, Szabolcs-Szatmár megyei, Madarász Ferenc volt vezérőrnagy Veszprém megyei, Márton András volt ezredes, Győr-Sopron megyei képviselő);*
- külföldre ment: 2 fő (Miklós Árpád és Bozsik József budapesti képviselők);
- Romániában van: 2 fő (a még vissza nem tért Lukács Györgyre és Vas Zoltánra gondoltak);
- letartóztatásban van: 1 fő (Kopácsi Sándor ezredes, Budapest volt rendőrfőkapitánya);
- felajánlkozott a forradalomnak: 1 fő (Kiss Imre volt Veszprém megyei tanácselnök);
- lemondása függőben van: 1 fő (Bognár Rezső akadémikus, egyetemi tanár, Hajdú-Bihar megyei képviselő);**
- állásfoglalása nem világos: 2 fő (ez alatt Dinnyés Lajos és dr. Kende Zsigmond értendő);
- meghalt: 1 fő (Guba Mihály volt Szolnok megyei képviselő, földműves).

kell vele szemben fogatosítani. A többiek esetén ekkor a mandátumukról nem volt döntés. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. I. m. 139–140., 151.

* Márton András volt letartóztatásban. Őt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokának nevezte ki Nagy Imre kormánya.

** Bognár Rezső január 29-én mondott le, de Vassné és Rónai rábeszélésére április 27-én mégis vállalta a képviselőiséget.

Ebben a felsorolásban már szerepeltek az MSZMP megyei ideiglenes intéző bizottságainak* 1957. február 26-ára elkészült javaslatai is, de ezek közül többet nem vettek figyelembe Kádasek, mert nem a forradalom alatti magatartásuk miatt kezdeményezték lemondásukat, hanem alkalmatlanság, népszerűtlenség vagy a helyi munka hiánya miatt.**

Végeredményben az Ideiglenes Intéző Bizottság az áprilisi ülésein döntött a képviselői eltávolítások ügyéről. Az előterjesztő Rónai Sándor volt.*** Egyfelől a Rákosi-Gerő-csoportba tartozókat számolták fel.**** Ők tagjai maradtak az MSZMP-nek, egyeseknek vezető állást kínáltak, és megengedték nekik, hogy mandátumaikról simán lemondjanak. Csak a Moszkvában tartózkodóknak kellett még egy esztendő kinn maradniuk. Későbbi döntés szerint Gerő Ernő öt éven át, Rákosi Mátyás haláláig száműzetésben volt.¹⁰⁸

Különbözőképp sújtották a forradalom oldalára állókat. Közülük is voltak, akik számára a lehetőséget megadták arra, hogy lemondjanak képviselőségükről. Ilyen volt Vas Zoltán, Lukács György, Márton András, Kopácsi Sándor, Környei József, Madarász Ferenc, Süveges Dániel, Vajdai Lajosné és Szigethy Attila. (Az utóbbival szemben folytatott vizsgálat április első felében még nem fejeződött be, de május 9-én már megfosztották mandátumától.) A határozat ekkor még Inklovics Mária, Erdey-Grúz Tibor és Földvári Rudolf esetén is így szólt. (Meg kell jegyezni, hogy Inklovics Mária és Süveges Dániel esetében nem politikai okok húzódtak a háttérben.) Miklós Árpád pedig

* A forradalom után az MSZMP vezettestületeit, a Politikai Bizottságot, a Központi Bizottságot és az alsóbb szerveket mind ideiglenes jelzővel látták el. Így a PB az Ideiglenes Intéző Bizottság nevet viselte. Ez egészen az 1957. június 27–29-i Országos Értekezletig tartott, ahol megválasztották a végleges országos vezetőségeket.

** Például Baranya megyéből Parragi Györgyöt, Győr-Sopron megyéből Hortobágyi Jánost, Hajdú-Bihar megyéből Matolcsi Jánost, Zala megyéből Dénes Istvánt, Csongrád megyéből Löwö Ferencet, Várkonyi Lászlót, Dombi Jánosné, Szeged városából Rusznyák Istvánt, Karácsonyi Bélát, Vigh Istvánnét, Nógrádból Hajdu Józsefet, Borsodból Ócsai Istvánt, Gém Ferencet, Kádár Bélát, Koczina Gyulát. Bács-Kiskun megyéből 8 főt, többek között Dugon Pált, Papp Sándort, Varga Ferencet, Dénes Istvánt, Kukucska Jánost, Bíró Mihályt, de azért, mert a választói területükön ismeretlenek, munkát nem fejtenek ki, vagy alkalmatlanok. Hajdu József gépkocsival Csehszlovákiába szökött, ami meggyeszte nagy felháborodást keltett. A CSKP röplapokat gyártott, és ezeket dobta át a határon, amiket Bódi Jánosné képviselő igyekezett terjeszteni környezetében.

*** Rónai egy feljegyzésben február 1-jén azt szorgalmazta az Országgyűlés vezetése nevében, hogy a képviselők döntő többségének szilárdan a kormány mögött kell állnia. MNL OL XIX-2-gg 48. d. Az előkészítésre lásd Rónai felszólalását az MSZMP képviselőcsoportjának 1957. március 16-i ülésén, az Ideiglenes Intéző Bizottság állásfoglalását javasolta a képviselők vissza- és behívásáról.

**** Ide tartozott Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Hegedüs András, Bata István, Kovács István, Ács Lajos, Hidas István, Dénes István, Szalai Béla, Horváth Márton. Lásd Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. 1957. április 5. – 1957. május 17. Budapest, 1993. 83–84. Andics Erzsébetet az április 16-i határozatban csak elnöki tanácsi tagságáról mondták le, az ülésen már képviselőségéből is távozott. Ács Lajos, KV-titkár, aki a lengyel nagykövetségre menekült, tiltakozott, hogy őt a Rákosi-Gerő-csoportba sorolják, mindhiába. Levelét lásd Uo. 112.

14. Az Országgyűlés mártírja,
Szigethy Attila képviselő

elhagyta az országot, ezért az ő ügyét elkülönítve a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottságból az elnökhelyettes Parragi György terjesztette az Országgyűlés plénuma elé. Miklós Árpádot Parragi az ország elhagyása miatt hazaárulónak nevezte.¹⁰⁹

A parlamenti tárgyalásra a helyzet változott. A plenáris ülésen végül Inklovics Mária és Süveges Dániel mellett politikai okból Kiss Imre, Kopácsi Sándor, Elek János, Földvári Rudolf képviselőket, valamint a parasztpárti Márton Andrást és Szigethy Attilát fosztották meg mandátumaiktól úgy, hogy az elnök a következő hamis tényállást közölte: „Ezek a képviselők azonban maguk is érezték, hogy cselekményük és magatartásuk következtében méltatlanokká váltak a nép bizalmára, ezért lemondtak képviselői mandátumukról.”¹¹⁰ Valójában a politikai reverzálist, tehát egy eleve aláírt lemondási nyilatkozatot használtak fel többekkel szemben.

Tisztségeiktől való megfosztásra is sor került. Zentai Józsefet felmentették jegyzői feladatai alól. Nem a plenáris ülésre tartozott, de a bizottsági elnöki, alelnöki tisztségekben is változás történt. Hiába kapacitálta Rónai a Kulturális Bizottság elnöki tisztéről lemondott Veres Pétert, ő kitarthat elhatározása mellett. Nem úgy Erdei Ferenc, aki decemberben lemondott, de január végén visszavonta lemondását.*

* Erdei Ferenc és Veres Péter leveleit lásd *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. I. m. 113–114. Erdei sajátosan többpárti jelölést feltételezett 1953-ban, és a Nemzeti Parasztpárt képviselőjeként tekintett magára. Miután a Petőfi Párt vezetése megvonta tőle a bizalmat, így mandátumáról is letett. Ez annyiban igaz, hogy de jure az NPP nem lett felszámolva, és központi irodája is minimális létszámmal megmaradt, de facto azonban megszűnt.

Az Országgyűlés 1957. májusi ülészakán összesen 28 főt cseréltek le. (2 fő, Guba Mihály és Szentiványi Lajos meghalt, Erdey-Grúz Tibor, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára a második Kossuth-díj után önként lemondott, miután felfogása elmentés volt a kormányéval, majd decemberben a főtitkári tisztségtől is megvált.) Ez a 298 képviselő valamivel több mint 9 százaléka. A 28-ból a forradalom melletti kiállítás miatt bélyegezték meg 14 embert. Közülük Lukács György számára, akit Nagy Imre csoportjával Romániába deportáltak, megadatott a lehetőség az önkéntes lemondásra.¹¹¹ Ugyanez vonatkozott Vas Zoltánra is. Kónya Lajos író és költő – szemben a Sztálin-díjas Nagy Sándorral^{**} – nem tagadta meg a forradalmat, így őt ugyan nem tartóztatták le és nem ítélték el, de 1957–1959 között állástalan volt, mígnem gimnáziumi könyvtárosként el tudott helyezkedni. Lemondással távozott a parlamentből Vajdai Lajosné, aki a fővárosi Hazafias Népfront szervezetével került konfliktusba. Október 26-án a székházat lényegében elfoglalták az egyetemisták. November 4-e után itt kerestek legális lehetőséget a további ellenálláshoz. Amikor Vajdainának választania kellett, hogy kihez áll, a népfront apparátusához vagy a fiatalokhoz, ő az utóbbiak mellett döntött.

A halál Szigethy Attilát érte el, aki 1947 és 1957 között volt országgyűlési képviselő. Még a Nemzeti Parasztpárt színeiben jutott képviselőségre, s lett 1954-ben Nagy Imre híve. 1956. október 26-án a győri Ideiglenes Nemzeti Tanács elnöke volt, majd október 31-én a Dunántúli Nemzeti Tanács elnökévé választották. November elején a konszolidációért dolgozott. A forradalom után Kádárék igyekeztek magas rangban megnyerni maguknak, mindhiába. 1957 februárjában még a Hazafias Népfront delegációjával tartott Bulgáriába, bekapcsolódott az Országgyűlés munkájába, és részt vett a Kereskedelmi Bizottság 1957. márciusi ülésén, de május 3-án letartóztatták.¹¹² A börtönben öngyilkosságot követett el. A Magyar Országgyűlés mártírjának tekintendő.

Kopácsi Sándort, Budapest volt rendőrfőkapitányát egyenesen a Nagy Imre-perben vonták vád alá, és nyilvánították bűnösnek. Életfogytig tartó börtönrre ítélték.¹¹³ Földvári Rudolfra 1958. július 18-án ugyancsak életfogytig tartó börtönbüntetést róttak ki. Így emlékezik képviselősége megszűnésére:

Erdeit a Hazafias Népfront jelölte, vagyis Rákosi Mátyás és az MDP. Ezt nem volt nehéz belátni, ezért vonta vissza lemondását. A népi írókat, mint Veres Pétert, az Írószövetség elnökét igyekezett megnyerni a hatalom, Németh Lászlót és Szabó Lőrincet például Kossuth-díjjal jutalmazták 1957-ben. Lásd erre Ständeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Budapest, 1996. 228–234.

* Kádár János az 1957. május 7-i MSZMP IKB-ülésen így beszélt Erdey-Grúzról: „[...] elmondotta nekem, hogy ő nem párttag, annak idején a párt ajánlatára választották őt meg Gödöllőn, a gödöllőiek nagyon jól megvoltak addig nélküle, amíg nem volt a képviselőjük, ezután is meglesznek. Ő nem tartja erkölcsös dolognak, hogy ő az ilyen funkciót megtartsa magának, most amikor vannak kérdések, amivel nem ért egyet és ő nem párttag.” *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. I. m. 201.

** Marosán György külön megdicsérte a KB február 26-i ülése előtt Nagy Sándor *Sztrájkolnak-e az írók?* című egész oldalas cikkét. (Népakarat, 1957. február 24.) Úgy fogalmazott az MSZMP-be belépő író szövegéről, hogy: „Lényegében ez volt az első író, aki kimondta, hogy a Kádár csoportnak igaza volt.” *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. I. m. 197.

„Amikor visszamentem a gyárba, még országgyűlési képviselőnek számítottam. Folyósították az 1500 forintos képviselői járandóságot minden hónapban. Csak később tudtam meg, hogy az MSZMP Titkársága 1957. április 8-án elhatározta, hogy lemondok a mandátumomról. Ez úgy történt, hogy elővették a mandátum átadásakor aláíratott biankót, és akkorra dátumozták, amikor szükségük volt rá. Május 10-én pedig bejelentették a Parlamentben a lemondásomat.”

További súlyos büntetést, 10 év börtönt kapott Márton András ezredes a Kovács István vezérőrnagy és társai bűnperben 1958. szeptember 9-én.¹¹⁴

A katonatisztek közül Környi József ezredes és Madarász Ferenc vezérőrnagyot május 9-én távolították el az Országgyűlésből, de Janza Károly – aki Bata István után 1956. október 26-ától volt a honvédelmi miniszter – csak novembertől volt kénytelen távozni.^{**} Ennek az volt az oka, hogy az MSZMP PB ősszel tűzte napirendjére a hadsereg kérdését a forradalom időszakában, és 1957. október 9-i ülésén foglalkozott Janza Károly és Madarász Ferenc személyes felelősségével. Mindkettejüket hibáztatták a hadsereg fellépésének hiányával, így áldozatul estek a tisztogatásnak, az MSZMP-ből kizárták és katonai rangjuktól megfosztották őket, de a bírósági eljárást elkerülték.¹¹⁵

Bozsik József, a Budapesti Honvéd labdarúgója csapatával 1956. november 1-jétől nyugat-európai turnén vett részt. 1956. december 22-én kellett volna visszatérnie. A Magyar Labdarúgó-szövetség az ezt követő dél-amerikai turnét nem engedélyezte, de Bozsik elutazott a csapattal, és csak 1957. február 27-én tért vissza. Az MLSZ három hónapra a klubmérkőzésektől, és további három hónapra a nemzetközi meccsektől eltiltotta. Bozsiknak mindössze ez volt a „bűne”.

Kiss Imre, Veszprém megye képviselője írásban ajánlotta fel szolgálatait a megyei forradalmi bizottságnak, és kijelentette, hogy kész fegyverrel harcolni minden megszálló csapat ellen. Ő sem kerülhette el mandátumától való megfosztást, pro forma a lemondást.

A májusig lebonyolított tisztogatással még nem fejeződtek be a vizsgálatok. Így mondott le önként Bonta József Fejér megyei képviselő a mandátumáról 1957. május 22-én, miután a szőlővárosi bíróságon kihallgatták, és kiderült, hogy a tröszt munkástanácsának, valamint Dunapentelén a városi nemzeti bizottságnak a tagja volt, és az építőtrösztnél szerepe volt 200 liter benzin kiutalásában a forradalmárok számára azért, hogy lánggránátokat készíthessenek. A lemond(at)ást a június 3-i plenáris ülésen jelentette be a házelnök.¹¹⁶

Három ember feljelentésére vizsgálat indult Bus György Bács-Kiskun megye egyik párton kívüli képviselője ellen. Bus részt vett falujában a nemzeti bizottság megalakí-

* Földvári Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Életútinterjú*. Budapest, 2011. 308–310. A politikai reverzális korábban is eszköz volt a képviselőkkel szemben.

** Novembertől nem folyósították a képviselői tiszteletdíját, de a levezető elnök csak az 1957. december 19-i ülésen jelentette be lemondását. MNL OL XVIII-6-a 12. d. és *Napló*, 1957. december 19-i ülés, 2099.

tásában, sőt azt képviselte a járási bizottságban is. Az október 28-án megalakult polgárőrségnek is vezetője lett, de két nap múlva lemondott. Bus György az Országgyűlés elnökének október 28-i rádióbeszédére hivatkozott, amely szerint arról szólt, hogy fenn kell tartani a rendet. Ő ennek érdekében tevékenykedett. Ezúttal Vassné és Kádas István is a képviselő mellett foglalt állást, 1958-ban a megyei szervek negatív értékelése ellenére melléte nyilatkoztak.* Viszont 1958-ban már nem találjuk a megválasztott képviselők között.

Az Országgyűlés másfél éves meghosszabbítása után az 1958-as jelöléseket megelőző értékeléseknél a forradalom alatti magatartás mint egyik fontos szempont Vassné és Kádas István minősítésénél előtérbe került.** Egyfelől a szilárdság mint pozitív szempont, másfelől az ingadozás, egy időben ellenzés mint negatív. Utóbbiba volt sorolható szerintük¹¹⁷ Nagy Sándor (Csongrád megye), Wolf Johanna (Fejér megye), Magosi Károly (Győr-Sopron megye), Varga János (Heves megye), Molnár Erik (Heves megye), Takács Károly (Pest megye), Papp Sándor és dr. Sívó József (Somogy megye), Dávid Ferenc (Szolnok megye),*** Makai János (Vas megye), Miley István és Dedinszky János (Zala megye),**** valamint Germadics Vilmos (Budapest).*****

* „Bus György elvtárs nagyon értelmes becsületes parasztember. Az ellenforradalom alatt a falu lakosságának kérésére ő vette át a faluban a vezetést. Az ellenforradalmárokat őt is feketelistára tették.” MNL OL XVIII-6-v 9. d. és XVIII-6-b 8. d.

** 1958 elején bizalmas értékelést kért a képviselőről Vassné a megyétől, amelybe a népfrent titkárokat is bevonták.

*** Dávidról a megyei jellemzés a következőket írta: „[...] a forradalmat követően nem mert kimenni a választók közé. A képviselőcsoport ülésein 1956 végén, 1957 elején [...] helytelen politikai kirohanásokat rendezett. Eltúlozta az ellenforradalom előtt elkövetett hibákat, s el is torzította. Olyan kijelentéseket tett, nyomorba döntöttük a magyar parasztságot. Mindég tiltakozott az ellen, hogy az interpellációs kérdéseket korlátozzuk, s 1957. májusi országgyűlésen is komoly beruházásokat igénylő interpellációs kérdések mellett állt ki.” MNL OL XVIII-6-v 9. d.

**** Dedinszky János, a nagylengyeli Kőolajipari Vállalat geológusa ellen Darabos Iván megyei első titkár egy külön „feljelentést” írt: „[...] kimondottan ellenforradalmi magatartást, illetve cselekedetet nem tanúsított. Magatartására jellemző volt, hogy nyíltan nem állt az ellenforradalmi erők oldalára, de ugyanakkor nem is támogatta a forradalmi erőket. Tudomásunk szerint esténként – s különöse családi körben jelentkezett – kapcsolatot tartott azokkal a műszakiakkal, akik különböző ellenforradalmi bizottságokban részt vettek.

Az egyik munkástanácsi ülésen, valamint megfelelő baráti környezetben több esetben hangoztatta, hogy az ellenforradalom előtti időkben a parlament csak egy formai testület volt, kevés volt a parlamentre rábízva, s maga a választási rendszer sem volt demokratikus, mert amikor őt megválasztották országgyűlési képviselőnek, s ezt megfelelő nyomtatványon tudomására hozták, akkor egyből alá kellett írnia, egy másik nyomtatványt is, amely arról szólt, hogy lemond az országgyűlési képviselői tisztségéről. Ez a konkrét tény is azt mutatja, hogy az ellenforradalom alatti és utáni időben nevezett képviselő, mint általában sok értelmiségi dolgozó, megzavarodott.” MNL OL XVIII-6-v 9. d.

***** Germadics Vilmosról Kádas és Vassné megbocsátóan írt: „[...] ő valóban megingott az októberi ellenforradalom után. Szovjetellenes és kormányellenes kijelentéseket tett munkások előtt, ami azok nehezen bocsátottak meg neki. A munkáshatalom erősödésével együtt fokozódott az aktivitása és tisztázódtak benne a zavaros nézetek. Megítélésénél figyelembe kell venni,

Közülük az 1958-as választásokat követően Molnár Erik és Gosztonyi János maradt képviselő. A jelölési szempontoknál az már fel sem merült, hogy a forradalom alatt, illetve azt követően valaki milyen magatartást tanúsított, mindösszesen annyi, hogy azokat kell indítani, akik az elmúlt években megállták a helyüket, valamint általánosságban az, hogy céltudatosan erősíteni kell a kommunisták befolyását.¹¹⁸ Miután a képviselők jóval nagyobb arányban cserélődtek, mint ahogy a forradalom alatti magatartás felmerült, így ez már lezáró szempont maradt a képviselők megítélésénél, és más – statisztikai, reprezentatív, érdembeli, befolyási, esetenként alkalmassági – szempontokat érvényesítettek a megyei párttestületek és a Politikai Bizottság.

A politikai szelekció és ellenőrzés elsődleges fórumainak a képviselőcsoportok bizonyultak, ezt a szerveződést használta fel Vassné és Kádas István a képviselők átröstálására.

Az Országgyűlés az első intézmények között volt, amelyet Kádárék átvizsgáltak a politikai megbízhatósági szempontból. Az úgynevezett vezető kádereket vizsgáló két bizottság még később is dolgozott, a szélesebb állami szervezetek átválogatása pedig egészen 1960 végéig elhúzódott.* Szemben az állandó bizottságokkal, ahol a kritikus időpontban, vagyis az 1957. május 9-i plenáris ülés előtt még az 1956 októberét közvetlenül megelőző időszak képviselői kezdeményező magatartás nyomain fellelhetőek voltak, de ez már egy későbbi történet.

hogy pártönkízüli mérnök.” MNL OL XVIII-6-v 9. d. Germadics Vilmossal szemben feljelentő levél érkezett, amely szerint nem értett egyet a kormánnyal és a párttal, a sztrájkot helyeselte, előadást tartott a túlkapásokról, magatartása elutasító. Ezek az információk munkahelyéről, a Ganz Vagongyárból érkeztek.

* Az úgynevezett ellenséges elemek állami posztokról való kiszorítására vonatkozó PB-határozat 1957. szeptember 17-én született meg. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei. I. m. 476–477. 1960. július 31-ig ennek jegyében a Személyügyi Titkárságra 63 ezer személyt terjesztettek fel, közülük 1273 embert, azaz 2,1%-ot leváltottak, és alacsonyabb munkakörbe helyeztek. MNL OL 288. f. 21/1960/1. ő. e.

I. 6.

VISSZARENDEZŐDÉS (1957–1958)

A forradalom közvetett hatásait is számba kell vennünk a parlament történetét illetően. Ezek a hatások a forradalom után jelentkeztek, és különféle motivációkból a politika, sőt a rendszer részleges átalakítását igényelték. Egy ideig ezek a szándékok léteztek, alternatívaként megjelentek. Csapást jelentett az ilyen törekvésekre az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-i határozata, ezt követte az 1957. január 6-i kormánynyilatkozat.* Most már csak idő kérdése volt, hogy a jobbító szándékok a részterületeken is vereséget szenvedjenek, és eltűnjenek a színről. Különösen 1958-tól a revizionizmus bélyegét akasztották rájuk, és egyenesen üldözötté váltak. Ezt a folyamatot, amely a politikai élet szinte minden területén jelentkezett, a szakirodalom visszarendeződésnek nevezi.

A többpártrendszerrel, ezzel értelemszerűen a többpárti választásokkal és az új parlamenttel Kádár csak hetekig kacérkodott. Tárgyalt Kovács Bélával, a Kisgazdapárt elnökével, megismerkedett a kibontakozás kisgazda programjával,¹¹⁹ aztán úgy döntött, hogy saját gyengeségük lehetetlenné teszi más politikai partner megjelenését vagy fennmaradását, a legfontosabb az MSZMP életre galvanizálása és országos, helyi hálózatának reorganizálása.

A leginkább ismert a gazdaság reformja, ahol néhány közgazdász intézményes formában működhetett, és tehette le javaslatait a kormány asztalára. 1956 végén Varga István volt kisgazdapárti professzor vezetésével létrehozták a Közgazdasági Bizottságot, amely kidolgozta terveit, de 1957 késő tavaszán elsüllyesztették azokat. Később az ilyen nézeteket vallókat megbélyegezték. A társadalmi szervezetek és a párt viszonya volt

* Az 1956. december 5-i határozat szólt az „ellenforradalom négy okáról”. Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Budapest, 1979. 15–27. Az 1956. január 6-i kormánynyilatkozatot lásd Népszabadság, 1956. január 6. A nyilatkozat minden erővel védelmezi az államot, és érvényesíti a proletárdiktatúrát mindazokkal szemben, akik a kapitalista-földesúri rendszer visszaállítására törekednek. A cikk megerősítette az Országgyűlés létjogosultságát, és deklarálta, hogy a kormány tevékenységnek fő irányát az Országgyűlés döntései szabják meg.

a másik terület, itt a szakszervezetek függetlenségét már 1957 elején újra felszámolták. Következett az önálló paraszti érdekvédelmi szervezet létrehozása, amelyet Fehér Lajos kezdeményezett, de a politikai vezetés végül elvetette. Az egységes ifjúsági szervezetnek, a KISZ-nek 1957 márciusában történő kibontakozása megpecsételte a rétegszervezetek létét, és még abban az esztendőben egymás után felszámolták ezeket. Végül az önálló tagsággal rendelkező Hazafias Népfront gondolatának elvetése zárta a sort. Legtovább az agrárpolitikában tartotta magát a másság, ahol véglegesen eltörölték a begyűjtést, és a szövetkezetesítést sem erőltették egy ideig. Végso soron a politizálás stílusa változott, a kultikus elemek eltűntek, visszafogottabbak lettek a kampányok, tartóssá vált a magánélet békén hagyása.

Visszarendeződés volt érzékelhető az Országgyűlés működésében is. A kérdés itt az volt, hogy kitartanak-e az 1956. augusztusi döntések és azok következményei mellett, vagy visszatérnek a parlament merev kézi vezérlésére. Az 1957. januári kormánynyilatkozat¹²⁰ még úgy fogalmazott, hogy az Országgyűlés rendszeresen ülésezik és dönt az alkotmányban reája ruházott jogkörben. „A kormány tevékenységének fő irányvonalát a megfelelő törvények, törvényerejű rendeletek és döntések útján az Országgyűlés, a helyi végrehajtó szervként pedig a tanácsok határozzák meg.” A szöveg ugyan nem utal az 1956. augusztusi törekvések folytatására, de ez olvasható ki belőle. Így értelmezte ezt Vass Istvánné alelnök és Rónai Sándor házelnök is, amikor az 1957. január 16–17-i megyei képviselőcsoportok elnökeinek értekezletén expozét tartott.¹²¹ Rónai hozzátette, hogy a részletes kormányprogram a szakbizottságok elé kerül, s abból így lesznek törvények.¹²² Az elnök azonban csak 1957. február 20-ára hívta egybe a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi, a Terv- és Költségvetési, a Mezőgazdasági, a Kereskedelmi, az Ipari, valamint a Szociális és Egészségügyi Bizottság elnökeit. Értékelte az 1956. augusztus és október közötti munkát, és kijelentette, hogy fokozott erővel kell azt folytatni. Segítséget kell adni az Elnöki Tanács és a Minisztertanács törekvéseinek. Rónai érvényben lévőnek tekintette az augusztusi országgyűlési határozatot, és felszólította a bizottsági elnököket, hogy rövid időn belül hívják össze testületeiket, és hajtsák végre a határozatot. Erre reflektálva Antos István miniszterhelyettes, a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke március közepére tervezte az ország gazdasági helyzetéről szóló jelentést, majd április elején az Országos Tervhivatal számolhat be a tervezés állásáról, április második felében pedig az 1957. évi költségvetést vitatná meg. Az volt az elképzelése, hogy ezt majd 8–10 ülésen át tárgyalják. Egyben felkérte a KSH-t, hogy készítsen statisztikai

* Volt olyan szövegváltozat is, amely szerint „a Kormány biztosítja, hogy az Országgyűlés – mint a Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve – a népszuverenitásból folyó összes jogait gyakorolhassa”. MNL OL M-KS 288. f. 5/10. 8. e.

** MNL OL XVIII-6-v 73. d. Az ülésen többen a nyilvánosság előtt a parlament vagy legalábbis bizottságainak aktivizálását javasolták. Matusek Tivadar a képviselőcsoportok megyei politikai vezetőtestületi szerepét kezdeményezte.

*** „[...] vagy ha nagyos sürgős intézkedésről van szó – hangsúlyozom, nagyon sürgős rendeleti intézkedésről – akkor, mint törvényerejű rendelet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elé kerül.” MNL OL XVIII-6-v 73. d.

tájékoztatót az ország gazdasági helyzetéről. Pesta László, a Szociális és Egészségügyi Bizottság elnöke egyetértett Rónai Sándor azon felvetésével, hogy bizottsága a Vöröskereszt kérdését tárgyalja meg. Úgy vélte viszont, hogy az augusztusi határozat kevés, a képviselők egyéb kérdéseket is meg kívánnak beszélni, például várják az egészségügyi miniszter beszámolóját a terveiről. Pongrácz Kálmán, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elnöke jelezte, hogy több szakértő bevonásával foglalkoznak az építésügy újjaszervezésével. Meghaladni javasolta azt a hibás gyakorlatot, hogy a bizottságot sokszor megkerülte a Minisztertanács fontos jogszabályok kiadásával. Helyesnek ítélte viszont, hogy a NET elé kerülő törvényerejű rendeleteket előzetesen a bizottság lássa. Z. Nagy Ferenc, a Mezőgazdasági Bizottság elnöke ugyancsak azt mondta, hogy a nagyobb jelentőségű rendeleteket a kihirdetésük előtt bizottság elé kell vinni. Rövidesen meg szeretnék hívni miniszterüket. Véleménye szerint a legdöntőbb a mezőgazdaság fejlesztési irányának megszabása. Kristóf István ebben a körben elismerte, hogy az Elnöki Tanács nem mindig tudta az alkotmány szerint végezni feladatát. Ez azt jelentette, hogy első ülését 1957. március 9-én tartotta, vagyis az 1956-os nagy jelentőségű rendeleteit, valamint az 1957. évi első 23 határozatát törvénytelenül hozta. Az Ipari Bizottság a Terv- és Költségvetési Bizottsághoz alkalmazkodott. Földes László a magánkereskedelemről szóló rendelet mielőbbi megalkotását tartotta sürgősnek. A következő hét végére ígérte az első ülésüket. Rónai Sándor a Terv- és Költségvetési Bizottság ülését ítélte kiemelten fontosnak, még azt is vállalta, hogy azt ő hívja össze. Közös határozatként kimondták, hogy a bizottságok ezt követő ülésein részt kell venniük az illetékes minisztereknek, a NET fontos határozatait kihirdetésük előtt bizottságok elé kerülnek, sőt a már eddig nyilvánosságra hozott határozatok, rendeletek felülvizsgálatával is foglalkozhatnak. A Kereskedelmi Bizottság következő heti ülésén való részvételre felkéri Tausz János megbízott tárcavezetőt.

A visszarendeződés jeleit mutatta az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. március 26-i határozata, de nem elsősorban amiatt, hogy a testület külön napirendként tárgyalta a törvénytervezetet az összeférhetlenségről és mentelmi jogról, valamint az országgyűlési képviselők visszahívásáról, hanem amiatt, hogy a határozat kimondta: „a jövőben fontos politikai jellegű törvény-tervezeteket mielőtt azok kormánysszervek elé kerülnek, a párt megfelelő szerveivel meg kell tárgyalni”.¹²¹

Rónai Sándor 1957. április 2-án terjesztette az MSZMP IIB elé az Országgyűlés összehívásának tervét.¹²² Kooptálni szerette volna Kádár Jánost, Marosán Györgyöt, Kállai Gyulát stb., vagyis 25–30 embert az ötvenes évek eleji koncepciók perék nyomán kizártakból, de Apró Antal ellenezte ezt azon a címen, hogy nehéz lenne szelektálni, továbbá Kádárék mint kormánytagok így is jelen lehetnek az üléseken. Ki nem mondottan ebben a volt szociáldemokratákkal szembeni fenntartások is megnyilvánultak. Az IIB elfogadta Apró érveit.*

* Rónainak feltételezhetően ez önálló elgondolása volt, amit a frakcióvezetőség 1957. március 16-i ülésén vezetett elő, mint az Országgyűlés kiegészítését 30–40 fővel az 1945-ös és 1947-es nem-

A napirendet viszont elfogadták. Egy legitimációs ülés elé nézett a törvényhozás, de azért a parlament mandátumának meghosszabbítása a választásoktól való félelem jele volt.*

Rónai 1957. április 10-re hívta össze a megyei képviselőcsoport elnökeit, ahol közölte velük a menetrendet, ezen belül azt is, hogy az alkotmányt úgy módosítják, hogy a továbbiakban ne kelljen a minisztériumok megváltoztatására összehívni az Országgyűlést. Megígérte, hogy a jövőben gyakrabban hívják össze a parlamentet, mivel viszont „298 képviselőből 215 tagja valamelyik állandó bizottságnak és azt lehet mondani, hogy rajtuk keresztül az Országgyűlés lényegében állandóan együtt van”. Ezt már csak vigaszként mondhatta, mert ezután jött a hidegzuhany, vagyis az interpellációk benyújtásának tilalma. Erre az volt az álságos magyarázat, hogy a minisztertanácsi beszámolónál – Rónai szerint – mindenről lehetett beszélni. Ezzel, mint a füst, elszállt az a hatvan benyújtott interpelláció, amit az 1956. októberi ülésre a képviselők elkészítettek. Interpellációs lehetőséget a későbbi üléseken helyezett kilátásba. A házelnök kiadta a megfelelő instrukciót:

„A felszólalásokkal kapcsolatosan egyre helyezzenek nagy hangsúlyt a képviselők: az ellenforradalom le van verve, de nincs megsemmisítve, illegalitásba vonult. Az Országgyűlésnek nagyon egységesnek kell lennie az ellenforradalommal szemben. Kifejezésre kell juttatnia minden megnyilatkozásban azt a szilárdságot, hogy a népi demokratikus rendszert, a szocializmust akarja.”¹²³

Sőt még fegyelmet is követelt, ne forduljon elő beszélgetés, cédulaküldözgetés, fülbesúgások – mondta.

Az 1957. évi parlamenti ülés előkészítése elhúzódott, és több IIB-ülésen, sőt az IKB-én is szerepelt, részben a képviselők közötti politikai tisztogatás, részben a kormány személyi, részben a tartalmi kérdések miatt. Rónai Sándor, az Országgyűlés elnöke egyben az IIB és az IKB tagja is volt, így az IIB ülésein az ő neve alatt futottak az előterjesztések.** Az április 27-i előterjesztés ütemtervszerűen foglalkozott a napirenddel, az előadókkal és a felszólalókkal. A felszólalásoknak még az idejét is közölte. A saját beszédéhez, vagyis az elnöki megnyitóhoz címet is biggyesztett: „Az ellenforradalom

zetgyűlésben már szereplő képviselők közül. Ezt azzal indokolta, hogy egyfelől ez ellensúlyozná az Országgyűlés mandátuma meghosszabbításából adódó rossz hatást, másfelől a korábban mandátumától megfosztott és most kormánytagok bekerülése jó visszhangot keltene, végül meg erősítené és nívóját emelné közgazdászok, tudósok, pedagógusok és más szakemberek bekerülése a parlamentbe. MNL OL XIX-A-2-gg 48. d.

* *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. I. m. 341–342. és 359–360. A magyar parlamentek történetében a második leghosszabb idejű törvényhozás működött 1953-tól 1958-ig.

** MNL OL XVIII-6-b 8. d. Az április 12-i javaslat csak a napirendet hozta, de kitért a Mentelmi és Összeférhetlenségi Bizottságra, nevezetesen arra, hogy ki legyen a lemondott Ács Lajos helyett az elnök. Rónai Földes Lászlót javasolta, amit elfogadtak.

megbélyegzése (10 perc)”. Őt követte Dobi István politikai beszámolója 40–50 percben. Megtudhatjuk belőle, hogy Rónai összehívta az MSZMP-csoport (frakció) vezetőségét, és a javaslatot közösen véglegesítették. A megüresedett képviselői helyekre, a NET-be és a bizottságokba való kooptálásra azonban már a pártfrakció vezetősége sem érezte magát kompetensnek, ezt az MSZMP IKB Káderosztályára bízta.

Április 3-án ismét terítéken volt az IIB előtt az Országgyűlés következő ülése. Elfogadták a napirendet, alig három nappal az ülés előtt hirdették meg a sajtóban az ülést, ahogy Apró Antal mondta: „Ne csináljunk ebből országos reklámot.”¹²⁴ Az Országgyűlés olyan fontos volt Kádár Jánosnak, hogy két nappal az esemény előtt, május 7-ére összehívta az Ideiglenes Központi Bizottságot, és azon előzetesen részletes tájékoztatót tartott az eseményről. Lényegretörően ismertette ott elmondandó beszédét is.¹²⁵ A kormányban két tárca bizonytalan volt, az utolsó pillanatban dőlt el, hogy ki tölti be azokat, a címer kérdésében viszont dűlőre jutottak.*

A képviselőcsoportokra bízta a hozzászólók kijelölését, végül 15 honatya szólt hozzá a kormány beszámolójához, valamennyien teljesítették a házelnöki kívánalmakat. Voltak közöttük csoportvezetők és megbízható pártönkívüliek, mint Péter János, Beresztóczy Miklós, Parragi György és Z. Nagy Ferenc. Még bármilyen napirend megszavaztatása előtt Rónai elfogadtatott egy üdvözlő táviratot a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa részére, és szót adott Dobi Istvánnak, a NET elnökének, akinek jóvá is hagyta beszámolóját a két ülés közötti tevékenységről, és megerősítette a kormányról hozott döntését. Ezt Kádár külön felszólította, az ülés többek között ezért csúszott május 9-ére.¹²⁶ A háromnegyed éves parlamenti szünettel csúcsot döntött a magyar Országgyűlés!

Kádár János első beszéde az első nap hangzott el. Kijelentette, hogy az ellenforradalom kezdettől terrorisztikus fasiszta diktatúrát akart megvalósítani. Indulatos, uszító beszéde szélsőséges érvelés volt azokkal szemben, akik akárcsak ideig-óráig a forradalom mellett álltak, és erről az állásponttól nem tértek le november 4-e után sem. Kádár másrészt többször hangsúlyozta, hogy kormánya a legmesszebbmenőig türelmet tanúsított, de ez nem jelenti azt, hogy a szervezőket és gyilkosokat nem fogják felelősségre vonni. Ez világossá tette, hogy a megtorlás folytatódik, s jótányit sem engednek a politikai rendcsinálásból. Ehhez képest jelentett be szociális-jóléti intézkedéseket minden réteg irányába. Ígéretet tett az egyénileg dolgozó parasztság támogatására, a munkás-paraszt szövetség ilyen értelmű megerősítésére, mi több az értelmiség és a városi kispolgárság felé nyitott politikára. A többpártrendszer visszaállítását viszont nyilvánosan elvetette. A vallás szabad gyakorlását tiszteletben kell tartani, de az ellenzéki politizálást az egyházaknak tiltotta. A választások elhalasztását azzal próbálta magyarázni, hogy felesleges energiafelesztés, miközben más fontos feladatra

* A két bizonytalan kormánytag Nánási László és Kisházi Ödön volt. Utóbbi bekerült a Minisztertanácsba. A címet Kádár ekkor bemutatta az Ideiglenes Központi Bizottságnak, amely tudomásul vette azt. A *Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. I. m. 201.

15. Kádár János 1957. május 9-én beszél az Országgyűlésben

kell koncentrálni. Újabb béremelést ígért, de ezzel szemben fegyelmezett munkát és takarékoskosságot követelt. Az értelmiségtől politikai hűséget várt el. A Szovjetunió és a több országai mellett szigorú elköteleződést írt elő.

A harmadik befejező napon módosították az alkotmányt, ezen belül az állam címerét és zászlaját. A zászlón nem kellett feltüntetni a címet, ami a forradalom lyukas zászlójára utalhatott. E vitában szólalt fel Nánási László, a Nemzeti Parasztpárt egykori főtitkárhelyettese; aki nevetségesen a címer búzakoszorúját „búzásítani” akarta, mivel az inkább rozsrá hasonlított. Ez mutatta, hogy mit sem változott a társutasok plenáris ülésén való szerepeltetése. Többnyire felkérésre tettek eleget a megszólalásnak, minden ülésen volt is egy-egy ilyen szervilis képviselő, aki az „útítársak” közül megnyilvánult. Az egykori parasztpárti képviselők közül Szabó Pál és Veres Péter 1960-ig egyszer sem szólalt meg.*

* A hozzászólók között találjuk Darvas Józsefet, Erdei Ferencet, Czéh Józsefet, Gosztonyi Jánost, Nánási Lászlót és Székely Bélát.

A szavazás egyhangúsága nem volt kérdés. A parlament megadta a „legitimációt” a kormánynak* és az Elnöki Tanácsnak, no meg saját mandátuma meghosszabbításának. Az ülés végén az 1956. augusztusi határozatokat határidő nélkül elhalasztották.

1957. május 14-én az IIB elhamarkodottan már a következő parlamenti ülésről döntött, amit ismét kétszer is csúsztatni kellett június 3-ára. A napirendek közül az IKB az 1957. évi tervet, az IIB az állampolgárságról és a külföldiekkel való házasságról szólót előre letárgyalta. A határozat megint csak kiemelte, hogy az ülészak politikai jellegét „a hozzászólók kiválasztásával kell biztosítani”. Sőt az IIB külön visszatért a személyekre. Előírták a Külügyi Bizottság ülését, napirendjét, és azt, hogy foglaljon állást az atomfegyverek eltávolításával kapcsolatban. Az Országgyűlés ugyanakkor nem ratifikálta a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok jogi helyzetével kapcsolatos megállapodást, hanem azt az Elnöki Tanácsra bízta, és a parlament előtt Kristóf István NET-titkár 1957. december 19-én jelentette be. Az ülésen június 6-án váratlanul, mintegy napirend előtt Anton Jugovnak, a Bolgár Népköztársaság miniszterelnökének adott felszólalási lehetőséget a levezető elnök.¹²⁷

A következő képviselőcsoport-elnöki értekezletet Rónai Sándor május 22-ére hívta össze. Vass Istvánné az ötvenes évek elejére emlékeztetően név szerint ismertette a tervhez és a költségvetéshez a hozzászólókat, mégpedig tárcánként. Az Országgyűlés alelnöke a hozzászólások tartalmát azzal orientálta, hogy a költségvetés kereteit emelni nem lehet. Az államigazgatási eljárás szabályairól szóló témához Erdei Ferencet és Suhajda Józsefet nevezte meg kijelölt hozzászólóként. Ez a törvény egyébként kedvezett a lakosságnak, amennyiben segítette az emberek eligazodását az államigazgatási eljárások sűrűjében. Új volt, hogy a jogsértő határozat ellen bírósághoz lehetett fordulni. Az állampolgársági törvénytervezethez ugyancsak két hozzászólót nevezett meg Vassné: Dinnyés Lajost és Gyarmati Sándornét. Ez növelte az Elnöki Tanács jogait az állampolgárság megadását vagy az attól való megfosztást illetően. Nemkülönbön a NET kompetenciájába került a külföldön tartózkodók állampolgárságuktól való megfosztása.

Az állampolgársági és a külföldiekkel való házasságkötésről szóló törvényjavaslatot együttesen tárgyalták. Három új bizottságot hoztak létre: az államigazgatásit, az építésügyit és a munkaügyit.

Ezúttal voltak interpellációk, de számukat behatárolták. A költségvetésnél az ülés idejére készen állt a felszólalók sora, és az is, hogy mely tárcákhoz szólnak hozzá, vagyis a koreográfia erősen emlékeztetett az 1956 előtti évekre. Rónai Sándor a hozzászólási, interpellációs többletigényeket azzal szorította le, hogy közölte, az előző ülészak úgy mond magas színvonalát meg kell tartani, sőt ha lehet, tovább kell emelni. A parlament szerepéről a következőket mondta: „Nálunk az Országgyűlésben minden megnyilat-

* Miután Kádárnak és társainak senkit sem sikerült a parasztpártok vezetői közül bevonni a kormányba, megindult letartóztatásuk, az IIB döntött Tildy Zoltán, Bibó István és Pártay Tivadar őrizetbe vételéről. Egyúttal Földvári Rudolf letartóztatását is eldöntötték. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. I. m. 290–291.

kozásnak olyan irányban kell hatni, hogy tudjuk minél erősebbé tenni népi demokráciánkat. A képviselők nem szemben állnak egymással, hanem egy közös cél érdekében harcolnak.” Szerinte a szónokok kijelölése a legdemokratikusabb formában történik, nevezetesen a megyei csoportok és az elnökség együttműködésével. Megismételte az előző ülészak előtt hangoztatott érvet arról, hogy az ellenforradalom elleni harc még nem ért véget, azt tovább kell folytatni. Az interpellációkkal kapcsolatban azt a régi érvet hozta, hogy az Országgyűlés dolgozik, és nem fecseg. Fenyegetően kijelentette, hogy a megyei sajtót megfigyelmezik, ne találják szenzációként az interpellációkat. Nyomatékosította ő is, hogy a költségkeretet nem szabad túllépni.

Rónai ezt követően a bizottsági munka felé kívánta terelni a képviselőket. Elmondta, hogy a három új bizottsággal a 298 képviselő közül 270 főt foglalkoztattak, és ott alulról jövő kezdeményezés alapján törvényjavaslatok kidolgozására lesz lehetőség. A készülő népi ellenőrző szervezetre is célzott, amelyben a képviselőknek szerepet szánt. Lehetőséget látott a költségvetés menet közbeni ellenőrzésére. A három új bizottság létrehozására Pongrácz Kálmán, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elnöke előterjesztésében sor is került. Emellett a Mezőgazdasági Bizottság létszámát megemelték 21-ről 26 főre, Hajdú-Bihar és Zala megye képviseletével. Az államigazgatási bizottságnak át kell vennie a Pongrácz-féle bizottság elnevezésében szereplő feladatköröket, például a tanácsok felügyeletét.

Voltak is bizottsági kezdeményezések, amelyek túlmutattak a megszokott kereteken, és amelyeket az 1956 augusztusa utáni élenkülés, nagyobb szabadság és a helyzet képlekenységéből adódó mozgástér motivált. Az egyik ilyen volt Harrer Ferenc, a Magyar Radikális Párt volt elnökének államigazgatási javaslata, az építéshatóság és az építési operatív tevékenység kettéválasztásáról, ami bizottsági támogatással járta meg a kormányzati köröket. Ilyen volt a Szociális és Egészségügyi Bizottságban Bárczi Gusztáv kezdeményezése a szociális terület országos felmérésére és helyzetértékelésre. Ezt a munkát Pesta László bizottsági alelnök révén Bárczi 1957-ben egy albizottságon keresztül elvégezte, és a bizottság azt javasolta, hogy jöjjön létre egy Országos Szociális Tanács. A kormány azonban elfektette az ügyet. Az egyetlen, ami eredményre vezetett, az a Mezőgazdasági Bizottsághoz kapcsolódott. A bizottság korábban a szőlőtermelés kérdéseivel a Minisztertanácshoz fordult, amely utasította a földművelésügyi minisztert és a pénzügyminisztert a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés távlati tervének elkészítésére. Az Ipari Bizottsággal közösen 1957 októberében az agrárgépesítés hiányát tette szóvá, ez nyilvánosságot is kapott,¹²⁸ és bizonyos mértékben felemelték a beruházásokra fordítható összeget.

Ugyan bizottságot nem érintett, de felmerült, hogy az állami ellenőrzést rendeljék az Országgyűlés fennhatósága alá úgy, mint a korábbi korszakokban, Állami Számszék elnevezéssel. Ebből aztán kisarjadt az ösbolsevik reminiscenciákat hordozó Népi Ellenőrzési Bizottság, amelyet törvény szilárdított meg 1957 decemberében,¹²⁹ mégpedig 1989-ig, mint a kormány alá rendelt szervezet.

1957. június 27–29-e között ülésezett az MSZMP Országos Értekezlete. A határozat szerint az államhatalom további erősítésére van szükség, mégpedig a proletárdiktatúra kíméletlen érvényesítése érdekében. Az Országgyűlésre rövid egymondatos értékelés vonatkozott: „Államunk erősítésében, állami életünk fejlődésében igen fontos szerepet játszik az Országgyűlés, amely hű kifejezője a népi demokráciának, tevékenységét azonban az eddiginél jobban ki kell fejleszteni.”¹³⁰

Az eddigiekből kitűnt, hogy a plenáris üléseket az MSZMP vezetése a korábbi módon, szigorú kontroll alatt tartva kívánta a politikai egység kifejezőjeként megrendezni, ez érvényes volt az interpellációk tartalmára és irányultságára is. Ebben sem igazán akarta a képviselőket nagyobb önállósághoz juttatni.*

* A két ülészak és az MSZMP Országos Értekezlete után jelent meg Rónai Sándor cikke, amelyben a májusi és júniusi ülések munkáját úgy értékelte, hogy azok *dokumentálták* az „ellenforradalom” vereségét, és győzött a néphatalom, a „szocialista tábor összefogott ereje a nemzetközi reakció erői felett”. Rónai Sándor: *Az országgyűlés májusi és júniusi ülészakáról*. Társadalmi Szemle, 1956. 2. sz. 9–16.

I. 7.

DEFENZÍV CIKLUSOK (1958–1967)

+ [107]

Az 1958 végével kezdődő új ciklusban minden maradt a régi, ami az Országgyűlés struktúráját illeti. Megmaradtak a bizottságok, a képviselőcsoportok, az évenkénti 2-3 néhány napos ülészak. Igaz, hogy most már az előző évi költségvetés végrehajtásáról szóló jelentés is terítékre került. Mindössze nyolc törvényjavaslatot tárgyaltak a képviselők, ezek között viszont ott volt a Polgári törvénykönyv, a bányászatról, a honvédelemről és az oktatásról szóló törvény, valamint a Büntető törvénykönyv. 1961-ben végre a második ötéves tervről is megszületett a törvény. Ugyan az éves tervek nem kerültek parlament elé, de a költségvetések igen, tehát a bizottságoknak volt némi lehetőségük a korrigálásra.

1960 kora őszen a politikai vezetés megállapította, hogy a gazdaságban igen kedvezőtlen jelenségek mutatkoztak, aminek megállítására fékezni kellett egyes folyamatokat. A gyors fejlődés következtében zavarok keletkeztek a nemzetközi fizetési és az árualap-vásárlóerő mérlegben, valamint a beruházások és az ipar anyagellátásában. 1959-től fogyasztásra és felhalmozásra együttesen többet osztottak el, mint amennyire az erőforrásokból futotta. A PB ezért 1960. november 29-én a már elfogadott ötéves terv irányelveinek módosítása mellett döntött titkos határozatban.¹³¹ Ez újabb szelekciót helyezett kilátásba a beruházások tervezésénél. Előírta, hogy növelni kell a szövetkezeti lakásépítést, egyéb területeken, például munkásszállások, bölcsődei, napközi otthoni térítéseknel pedig meg kell vizsgálni az állami támogatások csökkentését. A célok között szerepelt a nemzetközi fizetési mérleg és az éves tervek egyensúlyának megteremtése. Ezt az ipari termelés emelésének erősítése révén és az irányítás átszervezésével igyekeztek megvalósítani.* Ami a települések lehetőségeit illeti, a PB a Gazdasági Bizottság javaslatára például úgy határozott, hogy már 1961-re csökkentsék a tanácsok állami támogatását, szüntessék meg az állami vállalatok hozzájárulását és

* Az 1961. február 28-i PB-ülésen a főváros lakosságának drámai növekedése ellen nem is az ipar fejlesztésének visszafogásával, hanem adminisztratív eszközök alkalmazásával és az intézményi szféra (kutatóintézetek, felsőoktatási intézmények) kitelepítésének megtervezésével igyekeztek eredményt elérni. MOL M-KS 288. f. 5/100. ó. e.

a lakbérpótlék átutalását a közsegfejlesztési alaphoz. Azt is előírták, hogy az év során mennyi használható fel a közsegfejlesztési alapból. Együttesen ez 300 millióval vetette vissza a tanácsok bevételeit.*

1961 elejére a helyzet tovább romlott, ami most már nemcsak a terv csúszását, hanem a centralizáció további erősödését eredményezte. 1961 áprilisában a Politikai Bizottság azon túl, hogy kénytelen volt segítségért fordulni a Szovjetunióhoz a devizahiány enyhítése, az egyensúlyi perspektívák megőrzése érdekében, még a kongresszuson elfogadott irányszámokat is kénytelen volt feladni, miközben a minisztériumokkal sem egyeztetett. Az Országos Tervhivatal variánsok kidolgozására utasította. A háttérben leginkább a mezőgazdaság szövetkezetesítéséből adódó termelés kiesés, a katonai kiadások jelentős növekedése, a Kínával folytatott gazdasági kapcsolatok várható drasztikus csökkenése állt.¹³² Bár a PB a tervet júliusban el akarta fogadtatni, arra végül csak októberben került sor. Ilyen körülmények között sem az ágazati, sem a területi lobbik nem tudtak érdemi befolyást gyakorolni a végső tervszámokra.

Az 1959-es költségvetésnél Antos István pénzügyminiszter igen röviden utasította vissza a kormány nevében a beruházási többletigényt. 1960-tól Nyers Rezső volt pénzügyminiszterként az előterjesztő. Az 1960-as 67 milliárd forintos főösszegű büdzsénél Zsigmond László képviselő a 400 000 forintos módosítást is elhárította, bár a költségvetés tartalékot is tartalmazott.¹³³ Az 1961. évi költségvetésnél 1200 millió forint többletigény merült fel, miközben a tartalék 2000 millió forint volt. Ekkor többen is hozzászóltak a vitához. A kormány két javaslatot befogadott, az egyik a sütőipar 34 millió forintos beruházása, a másik a baromfityenyésztés érdekében a takarmánykeverő üzemek számának növelése volt. Ugyanakkor a helyben keletkezett túlteljesítések és többletek nem voltak „tervesíthetők”, a nyereség nem maradhatott a tanácsoknál, azok egy részét elvonták. Nyers visszaverte a közsegfejlesztési alap korlátozására vonatkozó rendeletek feloldását is (kötelező 20%-os tartalékolás, 15%-os hozzájárulás a központi forrásokhoz stb.).** A költségvetéseket a parlament egyhangúlag elfogadta.

1961. október 21-én végre terítékre került az ötéves terv. A magyar vezetés reményeit a Szovjetunióba vetette, bízott az ütemes fejlesztés eredményeiben és a katonai kiadásokat mérséklő külpolitikai nyugalom helyreállításában, de azért Fehér Lajos, az MSZMP – mondhatjuk – vezérszónoka az egyszerre szilárd és egyszerre rugalmas tervezés szlogenjét dobta be a köztudatba, ami annyit jelentett, hogy a vezetés akár el is térhet mind pozitív, mind negatív irányba az eredeti elképzelésektől. Ajtai Miklós, az Országos Tervhivatal elnöke meg is erősítette Fehér Lajos szlogenjét, és mindjárt rugalmasan el is fogadta a Terv- és Költségvetési Bizottság 11 módosító indítványát, és elutasította a karcagi kórház megépítésére vonatkozó egyéni javaslatot. A képviselők más pénzügyi teherrel járó kezdeményezést nem tettek, ellenben szervezeti hiányosságokat felemlítettek. Z. Nagy Ferenc – Fehér Lajos embere – a kritikusabb hang, a szak-

* 1961-re 1620 millió forinttal számoltak.

** Nyers Rezső az 1961. évi béke és a jobb munka költségvetésének nevezte. *Napló*, 1961. 1128.

értő igazgatás, a bürokrácia lebontása, a kormányzattal szemben a megyei igazgatás és mindenekelőtt a szövetkezeti önállóság mellett érvelt. (Z. Nagyt 68 évesen 1967-ben már nem jelölték országgyűlési képviselőnek.) Molnár László megyei tanácsi építőipari vállalatok szervezését forszírozta.

Szeptember 12-én Kádár Jánost az Elnöki Tanács saját hatáskörben másodszor is miniszterelnökké nevezte ki, továbbá több változtatást hajtott végre a kormányban. Kádár ide összpontosította az operatív embereket. Miniszterelnök-helyettes lett Kállai Gyula, Biszku Béla, Fock Jenő, és az maradt Apró Antal. A parlamentben a lépés alkotmányosságát senki nem merte szóvá tenni, helyességét a tervvitában Koval Pál miskolci képviselő igen. A munkások szájába adta:

„Ha a kemény kéz politikája azt fogja eredményezni, hogy szervezettebb lesz a munka, jobb lesz az anyagellátás, jobban körmére koppintanak azoknak, akiknek semmi sem drága, vagy akik a nép vagyonára spekulálnak, akkor csak jön a keményebb kéz a kormány vezetésében. Úgy vélekedtek munkásaink: ha a keményebb kéz egyben következetesebb politikát jelent mind külpolitikában, ők ezzel a legmesszebbmenően egyetértenek és minden erejükkel, tudásukkal támogatni fogják az ilyen politikát. Ugyanakkor egy sor javaslatot tettek, hogyan lehetne még jobban megszervezni a munkát.”¹³⁴

Kádár János zárszót mondott,¹³⁵ és ebben sietett leszögezni, hogy nincs szükség új kormányprogramra, és a gazdaságban az átszervezést mint homályos elképzelést említette. Maga is mértéktartóan, de kritikus volt az irányító szervezetekkel kapcsolatban. A feszült külpolitikai helyzetről beszélt, arról, hogy miért kellett csatlakoznia az országnak a fegyverkezési programhoz, miért növelte meg a kormány a sorkötelesek szolgálati idejét, és mindez hogyan kapcsolódik a békepolitikához. A világpolitikai feszültséget átmenetinek tekintette, viszont a Szovjetunió melletti eltökéltséget állandónak. Hosszú, csevegő, nem kormányfői beszédben igyekezett megnyugtani az embereket, megnyerni a lakosságot maga, a pártja mellett. A hirtelen kormányváltás magyarázatát megkezdte. Leginkább Kádár szorgalmazta azt, hogy az Országgyűlés tanácskozása legyen agitatívabb jellegű. A párt első titkárának és a kormányfőnek a beszédét a parlament vita nélkül, tapssal tudomásul vette.

Kádár beszéde iránt nagy volt az érdeklődés, és viszonylag kedvező visszhangra talált, különösen közvetlensége, egyszerűsége, világossága tetszett az embereknek.¹³⁶ Ez megerősíthette véleményét az Országgyűlés funkciójáról a közvélemény alakításában. Már 1960 végén kritikus hangokat lehetett hallani a Politikai Bizottságban is, például az nem tetszett Kádárnak, hogy a ciklus elején az MSZMP-csoport alakuló ülésén hiába mondta, hogy le kell vetkőzni a „kincstári” vonásokat. A parlament rendületlenül folytatta a fentről mereven irányított ülésezést. Sándor József, Kádár közvetlen munkatársa és szócsöve az 1960. december 8-i frakcióvezetőségi ülésen¹³⁷ felvetette, hogy a törvénykezés mellett a miniszterek beszámolóival szerepeljenek a parlament előtt,

például a szövetkezetesítés állásáról. Ne csak kijelölt felszólalók beszéljenek a plénumon, hanem a megyei képviselőcsoportok is bízzanak meg embereket ezzel. Az ülésszakok idejét sem szabad korlátozni. Engedni kellene az interpellációkat. A frakció vezetősége értette a kritikát, és Rónai is kissé felbátorodott: javasolta, hogy tájékoztatásuk ilyen szándékukról a PB-t. A PB 1961. január 31-én napirendre is tűzte a témát.¹³⁸ Rónai Sándor a megyei képviselőcsoportok működése mellett nem tudott más eredményről beszámolni, sőt a bizottsági üléseknél is visszaesést regisztrált. Tervszerűtlen, ritka, minden fórumon letárgyalt, véglegesen eldöntött kérdéseket tűztek napirendjükre. A PB-határozat szerint több törvényt kell hozni, a képviselők legyenek aktívabbak, hozzászólásaikat merítsék a választóikkal való szorosabb kapcsolat tapasztalataiból. A parlament sokakat érdeklő kérdéseket tárgyaljon meg, ezért kissé gyakrabban ülésezzen, és a jobb megszólalások érdekében korábban kell kezdeni az előkészítést. A hozzászólások legyenek önkéntesek, az előterjesztéseket a kormánytag tegye meg, és a bizottsági előadó csak a bizottság álláspontját ismeresse. Felvetődött az ügyrend módosítása is, de ez nem valósult meg. A PB kísérletnek tekintette 1961-et, és egy év múlva a tapasztalatok alapján vissza kívánt térni az Országgyűlésre.

Az 1961. februári ülésre az önként jelentkezés még nemigen ment, bár három interpelláció elhangzott. Ősszel, különösen az oktatási törvény vitáján már többen is megszólaltak. Segítettek, de nem írták meg a felsőbb szervek a beszédek. Egyes bizottsági ülések megelégnültek. Az Építési Bizottság például két albizottságot is kiküldött.

Eltelt az esztendő, és a PB valóban visszatért az Országgyűlésre, de mintha a testület nem tartotta volna fontosnak, hogy mi történik az ország házában üléstermében. Az 1962. február 6-i ülés¹³⁹ döntései lényegében nem érintették a működést. Kiss Károly ugyan 1962 februárjában viszonylag hosszabban számolt be a parlamentben a NET működéséről, de ezt nem követte vita, az ülésszakok száma ugyanúgy három maradt, mint 1961-ben. A rövidebb üléseken kevés hozzászóló akadt, összesen öt ülésnapot dolgoztak a képviselők. Még a Rákosi-korszakhoz képest is majdhogynem csúcsot döntöttek. Kormány- vagy miniszteri beszámolóra nem kerítettek alkalmat, a villamosenergia fejlesztéséről, átviteléről és szétosztásáról szóló, nem éppen a legfontosabb törvény mellett más nem került a parlament elé. Ez kedvezőtlenül befolyásolta az állandó bizottságok ülésszámát is. Az interpellációk száma szerényen emelkedően volt (11), de a téli egynapos ülésszakokra egy sem maradt. A PB több javaslatról azt kérte, hogy tegyék át az alkotmányt felülvizsgáló kongresszusi bizottság elé.* A frakcióvezetőség két kérdést nem utalt át ennek a bizottságnak, vagyis azok úgy, ahogy voltak, lekerültek a napirendről. Ezek közül az egyik az állandó bizottságok megyei tanácsokkal való kapcsolatát forszírozta, ami a tanács-parlament viszonyának elvi kérdését vetette fel. Ez a kérdés évtizedekig lappangott anélkül, hogy megvitatták volna.

* Ezek között három szerepelt. Az első, hogy a KNEB elnökének legyen tanácskozási joga, és évente – vitával egybekötve – számoljon be az Országgyűlésnek. A másik, hogy a bizottságok a törvény-előkészítés szakaszában kapcsolódjanak be a munkába. A harmadik, hogy a bizottságok tárgyalják meg a NET nagyobb jelentőségű törvényerejű rendeleteit.

A másik arra a lehetőségre vonatkozott, hogy a bizottságokban kisebbségben maradt javaslat a plénum elé kerülhessen.

Vass Istvánné igyekezett a maga módján javítani az Országgyűlés és a képviselők helyzetén. Már 1963. augusztus elején átküldött a pártközpont osztályára egy elaborátumot, amely azonban ezen a szinten elhalt. A lengyel szjejm példáját hozta fel, amikor az előterjesztések tanulmányozására 1-2 hónapos időt kért, javasolta, hogy a képviselők kapják meg a végrehajtási utasításokat is, a költségvetésnél állítsák vissza az általános és részletes vitát. Próbálta összehívni a bizottsági elnököket a munkatervek ellenőrzése érdekében, szerette volna az Országgyűlés alelnökeit, jegyzőit jobban bevonni a közös munkába, hivatalosan elnökségnek nevezni őket, és olykor sajtótájékoztatót tartani. Kéthavonta a területi csoportok és a bizottságok elnökök tanácskozásiát proponálta, hogy a képviselőket rendszeresen tájékoztassák a fejleményekről. Kezdeményezte, hogy legalább a tömbországok parlamentjeiről kapjanak rendszeresebb tájékoztatót és dokumentációt. A szjejm könyvtárának mintájára szeretett volna az Országgyűlési Könyvtár segítségével bibliográfiát biztosítani a képviselőknek a napirenden szereplő kérdésekről.

Az elnökség és a frakcióvezetőség megvitatta az előterjesztést. A frakcióvezetőség ülésén Orbán László összefoglalójában az egyéb kérdések (tanácsok munkája, ifjúság nevelése, szociális és kulturális életünk izgató kérdései, fontos törvények, határozatok végrehajtása) napirendre tűzését szorgalmazta, továbbá azt az elgondolást vetette fel, hogy a PB előtt három év tapasztalatai után kell ismét forszírozni a napirendre vételt, vagyis 1963-ban nem. Az interpellációk szorgalmazásában egyetértettek. Persze a frakcióvezetőség kompetenciájával is voltak gondok. A javaslatok jó része eliminálódott.*

A ciklus sajátja a merev központi vezérlés maradt, csak az időszak második felében jutottak arra a gondolatra, hogy a Politikai Bizottság által kiválogatott hűséges képviselő-együttes esetleg önszántából is az állampárti központ szándékának megfelelően nyilatkozik. A parlament propagandaértékét úgy nem lehetett hasznosítani, hogy unalmas, sematikus szövegeket készítenek a képviselőknek, ha gyermekkorban tartja az állampárt és a pártállam őket, ha a minimális mértékben sem tekintik önálló gondolkodó lénynek az embereket. Kádár kormányzati tapasztalatával is arra jutott, hogy az államigazgatás a kormány és a Politikai Bizottság erőteljes nyomására, az ügyesség, a rendőrség, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság ellenőrzésére sem működik hibátlanul, sőt komoly hiányosságai vannak. Ezekből az évektől kezdte megérteni, hogy az Országgyűlés nyilvánossága is egyik szerény szereplője lehet a felső- és középvezetői kontrollnak.

* 1963. május 15-én Beresztóczy Miklós, az Országgyűlés békepap alelnöke is papírra vetette javaslatait. Nincs nyoma annak, hogy visszhangja lett volna. Beresztóczy közös szakmai csoportok szervezését javasolta. A képviselőcsoportokat úgy tekintené, mint frakciókat. Az Országgyűlés elnöke kapjon rangjának megfelelő megbecsülést, vegyen részt a koszorúzásokon, felvonulásokon. Beresztóczy kitért a hírszolgálat szerepére is. MNL OL M-KS 288. f. 21/1965/24 ő. e.

A külpolitikai kérdésekben is meg kellett találni az Országgyűlés helyét a gépezetben. Az igazán fontos világpolitikai kérdésekben sosem a külügyminiszter, még csak nem is a kormány, hanem Magyarország egészét, a munkás, a paraszt és az értelmiségi szövetséget, az össznépi államot képviselő parlament szólalt meg. A hatvanas évek eleji átmeneti éles konfliktusok idején az országot formálisan a legmagasabb szinten reprezentáló helyszínként használták a Parlamentet. Ezekben az években gyakrabban foglalkozott az Országgyűlés nemzetközi politikával. Eleinte műltpolitikai eseményeknek volt a színtere az ülésterem, majd a nyugati világgal való konfrontáció felmutatása volt fontos a kormánynak és a Politikai Bizottságnak. 1961-re esett a kubai válság és a berlini fal felhúzóása. Az 1961. őszi ülésen mozgósították az Országgyűlést a szovjet politika és a magyar kormány támogatására, így a Külügyi Bizottság által kezdeményezett nyilatkozatot fogadtattak el a „T. Házzal”. Emiatt szólalt meg Kádár János is. 1962 februárjában folytatódott ez a Vietnámi Demokratikus Köztársaság parlamentje melletti szolidaritási nyilatkozat megszavazásával, és egy külpolitikai sikerrel, az Indonéziával kötött barátsági és együttműködési szerződés ratifikációjával fejeződött be 1962 novemberében.

A törvényhozás viszont továbbra is tartaléklágon üzemelt. 1959-ben az éves költségvetésen és a költségvetési beszámolókon kívül egyetlen törvényt fogadtak el, az 1959. évi III. törvényt a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről. A 685 szakaszból álló nagyszabású munkán 1953 óta dolgoztak. 1957-ben nyomtatásban kiadta és vitára bocsátotta a tervezetét a minisztérium. A szakbizottság ugyan két ülést szánt a javaslat megvitatására, és módosító indítványai voltak, az igen terjedelmes anyagot az általános és részletes vita összevonásával tárgyalták, majd összesen három hozzászólás után kézfelemeléssel egyhangúlag megszavazták.* Hasonlóan rövid vitát szerveztek – 2-3 hozzászólóval – a bányászatról és a honvédelemről 1960-ban. Az érdektelenség ebben az esztendőben kifejezésre jutott abban, hogy volt ülés, ahonnan a fegyelmezés ellenére 102 képviselő hiányzott.

1961-ben az oktatási rendszerről szóló tervezet vitája sokakat inspirált megszólalásra. Rónai Sándor az előkészítő értekezleten külön kiemelte, hogy ezúttal az önként jelentkezés hasznosnak bizonyult.¹⁴⁰ 1949 óta ez a téma a NET elé utaltatott, most a parlament jóvátette hiányosságát, mégpedig az előzetes és nyilvános konzultációsorozattal.** A gimnáziumokban bevezették az 5+1-es rendszert, ami annyit jelentett, hogy egy napot a fiatalok az iskolán kívül munkával töltöttek el. Emellett rendelkezett a dolgozók iskoláiról is. Felsőfokú képzésbe azokat vehették fel, akik a középiskola elvég-

* A törvénykönyv kiemelten védte az állami és szövetkezeti tulajdont, de védelemben részesítette a magántulajdont is, ezen belül a termelőeszközök feletti magántulajdont. Ugyanakkor érvénytelenítette a jogszabály „a dolgozó nép érdekeivel, vagy a szocialista együttélés szabályaival” ellentétes szerződéseket.

** Az oktatási törvény a tankötelezettséget 6-tól 16 éves korig emelte. Az alsófokú oktatás általános és továbbképző iskolákból tevődött össze. Ezt követte a 3 éves szakmunkástanuló-képzés, a középfokú képzés, ezen belül a 4 évfolyamos gimnázium, a szakközépiskola és a technikum.

zése után legalább egy évet gyakorlati munkán vettek részt. A törvény munkacentrikus jellege okozta bukását, miután bebizonyosodott, hogy az értelmetlen és kivitelezhetetlen.* 1965 novemberében Ilku Pál művelődésügyi miniszter egyedülálló napirendet hozott a „T. Ház” elé. Az oktatási törvény végrehajtásáról szóló beszámolót tartott, és bár cáfolta a reform válságba kerülését, a középiskolák rendszerét több alapvető ponton átalakítandónak tartotta.

1961 decemberében a másik nagy terjedelmű jogszabály a 340 paragrafusból álló Büntető törvénykönyv elfogadása volt. Az egységes Btk. a társadalmi rendszer struktúráját védő eszközök széles tárházát adta az alkalmazói kezébe. A miniszter kiemelte expozéjában, hogy az eddigieknél is hatékonyabban védi az állami, a társadalmi és a gazdasági rendet.¹⁴¹ A súlyos államellenes bűncselekményeknél lehetővé tette halálbüntetés kiszabását. Büntette a tervtől való eltérést, a pazarló gazdálkodást, a gazdasági szervek megtévesztését, újdonságként a vásárlók megkárosítását. Szigorító szemponttá vált az ittas állapotban elkövetett bűntett. A törvényjavaslat a büntethetőség körét több vonatkozásban kiszélesítette, más vonatkozásban szűkítette. Például nem tekintette büntethetőnek a koldulást. A büntethetőség korhatárát 12 helyett 14 évre emelte. Az igazság drákói szabályozása a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságnak is túl erős volt, ezért azt javasolta, hogy a meggondolatlan, indulati kijelentéseket a bíró saját belátása szerint enyhíthesse. A miniszteri előterjesztés és a módosító indítványok persze ezúttal is harmonikusan megfértek egymással, így az egyhangú elfogadásnak nem volt akadálya.

A ciklusban a törvényhozás igen nagy hányada, akárcsak korábban, a NET-re hárult, az Országgyűlés a négy év alatt nyolc önálló törvényt alkotott.

A mezőgazdaság szövetkezetesítése mint a ciklus legfontosabb belpolitikai intézkedéssorozata nem került el az Országgyűlés épületét sem, bár immár a befejezés közeledténél, mintegy „győzedelmes” aktusát örökölte meg a Losonczy Pál és Fehér Lajos kettős 1960 decemberében. Egyben a szövetkezetesítés gyorsítása ellenére magyarázatot kellett adni a beruházások átcsoportosítására, a kereskedelmi nehézségekre is, és ígéretet tenni a termelés volumenének növekedésére.

Az 1963-as esztendő nem hozta meg a választás átalakítását egyéni képviseleti rendszerre, a PB tolta maga előtt a politikai rendszer megújuló szerény reformját is, bár kezdett megszilárdulni a szlogen, hogy a proletárdiktatúra az össznépi állam felé fejlődik, és ennek okán fejleszteni kell a demokratikus vonásokat. Az alakuló ülésre 1963. március 21-én került sor, ahol Kádár János mint kormányelnök beszélt.

* Vö. Kelemen Elemér: *Oktatáspolitikai irányváltások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990)* Új Pedagógiai Szemle, 2003. 9. sz. Nem a törvény vitájában, de ugyanazon az ülésszakon Kádár János is visszatért a közoktatásra, és jelezte, hogy a származási megkülönböztetéseket meg kell szüntetni a felvételnél, nem célja a hatalomnak a gyermekek direkt politikával való traktálása. (Marx órs helyett a Mókus órs elnevezést helyeselte.) Ahogy most a pedagógusokat, más tárgykörben másokat is megkérdezni terveznek fontos jogszabályok előkészítésénél, vagyis a társadalmi viták folytatását ígérte. *Napló*, 1961. 1489–1493.

Rosszul indult ez a ciklus, mert az Elnöki Tanács csak bemutatta az új törvényerejű rendeleteket a parlamentnek. A másik baljós előjel az volt, hogy az alakuló ülésen vita nélkül lecsökkentették kilencre az állandó bizottságokat, és összesen 97 főre a bizottságokba delegált tagok számát. Ez nagyban gyengítette a parlament amúgy is szerény hatáskörét. Nehezítette az érdekérvényesítés esélyét, hogy az elnök az a Vass Istvánné lett, aki nem volt a PB tagja, de még csak KB-póttag sem,* és a két alelnök, Beresztóczy Miklós és Polyák János inkább reprezentatív funkciót töltött be. Vassné mintha már elnök lenne, az alakuló ülés előtt összehívta a potenciális képviselőcsoportok és bizottsági elnökök értekezletét 1963. március 12-ére, és biztatta őket, hogy az 1963. évi költségvetés vitájához szervezzenek embereket. Ez sikerült is, a vitában 30-an vettek részt. Ugyanakkor ellenezte interpelláció benyújtását, mondván, ebben a vitában mindent szóvá lehet tenni. (A következő, októberi ülésszakon 16 interpelláló jelentkezett.) 1963-ban csak két ülésszak volt, 1964-ben három, 1965-ben három, 1966-ban is csak három, 1967-ben pedig, a választások előtt még egy háromnapos ülésre került sor. Összesen harminc ülésnap volt, szemben a korábbi harmincegyel.

Kádár János beszédében viszont bizalmi tőkeként értékelte a választást, kijelentette, hogy az egyházakkal javul a kapcsolatuk, bár fenntartják a világnézeti harcot. Megismételte az MSZMP VIII. kongresszusának tételeit a szocializmus alapjainak lerakásáról, és befejezésként úgy értékelte a NET közkegyelmi rendeletét, mint ami a törvényesség helyreállítása jegyében született: kifejezi a rendszer megbocsátó humanizmusát, ugyanakkor a szigor helyén való alkalmazásáról nem mondott le. Ehhez kérte az Országgyűlés támogatását. Vassné megszavaztatta Kádár beszédét, és a parlament azt egyhangúlag támogatta.

Hét hónap múlva, az 1963. október 24–26-i háromnapos ülésszakon Kiss Károly vita nélkül szóban beszámolt a NET tevékenységéről, elhangzott a – már előre jelzett – meglehetősen sok interpelláció, valamint a kormány gazdaságpolitikai beszámolója, amelyet Fock Jenő, a Minisztertanács elnökhelyettese tartott. Fock szakított a beszámolóig addig szokásos kincstári-optimista hangnemével. Alig volt a gazdaság területének olyan szektora, ahol ne kritikusan nyilatkozott volna, sőt kimondottan a problémákra összpontosított, mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, mind az építőiparban. Közölte, hogy mely területek azok, amelyekben nem sikerült az ötéves tervet teljesíteni, kiemelte a jelentős feszültségeket hordozó tényezőket (például gyártmányfejlesztés, ipartelepítés), a komoly nehézségeket jelentő ágazatokat (építőipar). Külön szólt az ipari centralizációról, de kilátásba helyezte a gazdasági mechanizmus továbbfejlesztését, a tervezés, az ösztönzés, a finanszírozás, az elszámolás rendjének

* Jellemző eset történt 1966 szeptemberében, amikor Hegyi Jánosné, a Veszprém megyei képviselőcsoport vezetője azzal a kéréssel fordult Vassnéhoz, hogy a Várpalota fejlődésével kapcsolatos javaslatokat juttassa el a Minisztertanácshoz. Vassné visszaküldte a megyei dokumentációt azzal, hogy ő csak átadni tudja az irományokat, másra nincs lehetősége. Egyszerűbb, ha közvetlenül fordulnak a kormányhoz, gyorsabb is. Ha esetleg a kormánytól nem kapnak választ, akkor tudnak a jogszabályok szerint lépni az ügyben. MNL OL XVIII-6-c 4. d.

16. Fock Jenő miniszterelnök az ülésteremben. 1967. április 14.

megváltoztatását.* A mezőgazdasági földek védelméről 1961-ben elfogadott VI. törvény ellenére jelentős gabonabehozatalra kényszerült az ország. A világháború előtti exporthoz képest ez megdöbbentő adat volt. A vetésterület csökkenéséhez hozzájárult a rossz talajelőkészítés és az időjárási viszontagságok. Fock Jenő felhívta valamennyi agrártermelő figyelmét arra, hogy növeljék a gabonatermesztő területeket. A negyven felszólaló között ott volt Trautmann Rezső építésügyi, Losonczy Pál földművelésügyi és Kossa István közlekedés- és postaügyi miniszter. Az utóbbi a hazai és nemzetközi áruszállítás súlyos helyzete miatt kényszerült nyilvános magyarázkodásra.

A miniszterelnök-helyettes beszámolója meglepte a parlamentet. Egy képviselő a szünetben csodálkozásának adott hangot a beszéd hangnemét illetően, Fock Jenő válaszában meg is jegyezte, hogy a bajokról jobb, ha ők beszélnek, mint ha külföldről hallanák az emberek: „A hiányosságokat a külföldi újságokból és rádiókból tudta meg dolgozó népünk, és sajnos sok esetben a külföldi rádió adásainak annakidején igaza volt.”¹⁴² Kétségtelen, hogy a népes hozzászólók alulmúlták a miniszterelnök-helyettest. Innen datálódott a belpolitikai tájékoztatás korszerűsítésére vonatkozó 1965. júniusi PB-döntés, amelynek eredményeként a vezetők a korábbinál gyakrabban jelentek meg a televízióban és a rádióban: 1965-ben öt, 1966-ban tizenegy, 1967-ben tizennégy, 1968 szeptemberéig tizennyolc felsővezetői interjúra került sor. Külföldi útjaik után

* „A kormány utasítása alapján az illetékes állami szervek e feladatok megoldásán már dolgoznak. Javasataikat a jövő év első felében terjesztik a kormány elé.” *Napló*, 1963. 208.

közvetlenül nyilatkoztak a sajtó képviselőinek. Terjedőben volt annak felismerése, hogy jobb, ha ők beszélnek a gondokról, és nem mások.¹⁴³

A kérdés az volt, hogy a zárt összejöveteleken túl a képviselők vajon bátrabban bírálják-e a kormányt, vagy sem. Tény, hogy az 1964. januári ülészak költségvetési vitája elérte az elmúlt évi ülészakokon a hozzászólók számát. A pénzügyminiszter expozéja idején zsúfolásig megteltek a diplomáciai páholyok, és az egész ülésnapon tele volt a karzat. Tímár Mátyás azonban cáfolatát adta az őszi expozénak. Az 1963. évet szerinte a töretlen fejlődés jellemezte, és azzal a meggyőződéssel ajánlotta a megemelt tervet és költségvetést az Országgyűlésnek, hogy az előrelépés folytatódik. Az ismerős figyelmeztetések elhangoztak: céltudatosság, takarékoság, gyorsabb beruházás, önköltségcsökkentés, az anyagi erőforrások hatékonyabb felhasználása stb. A képviselői javaslatokat a kormány egytől egyig napirendre tűzi – ígérte.* A parlament egy emberként állt ki a beterjesztett javaslat mellett.

A nyári ülészakon a tervgazdaság és életszínvonal leginkább neuralgikus és mindenkit érintő kérdése került elő miniszteri beszámolóként, nevezetesen Tausz János beszélt tárcájáról, a belkereskedelemről. A társadalom mindennap megélt, leginkább nyilvánvaló és szembeötlő jelenségeiről lehetett megfogalmazni a képviselői, a lakossági elégedetlenséget. Ennek ellenére a sikerektől duzzadó beszámolót a képviselők egyhangúlag elfogadták. Még Nyers Rezső is csak nagyon óvatosan fogalmazott, amikor a rögtönzések felől a gazdaságpolitikára alapozott kereskedelempolitika körvonalázódásának irányáról beszélt, mintha a piaci viszonyok megteremtése nélkül bármit is lehetne csinálni a hiány megszüntetésére. Apróbb elemeiben azonban felfedezhető volt gondolataiban a piac bővítésének szándéka. Ilyen volt az új termékek bevezetésekor a rugalmasabb árpolitika, a termékínálatban a verseny gondolata, az önellátás és a szabadpiaci beszerzés arányának csökkenése miatti aggodalom. Nyers emlegette a nemzetközi kereskedelemben a fogyasztási cikkek választékának bővítését is.

A gazdaság másik neuralgikus területe, az 1937. évi VI. törvényt felváltó építésügyről szóló javaslat novemberben került napirendre. Trautmann Rezső kezében voltak a tennivalók, mert az MSZMP KB 1964. február 20-i határozatában rögzítette a paneles építkezés felfuttatását és a magánérs építkezés feltételeinek segítését.¹⁴⁴ A tervzetnél inkább az volt érdekes, hogyan nyilatkozott róla Harrer Ferenc,¹⁴⁵ aki 1957-ben kezdeményezte a törvényben és végrehajtási rendeletében megfogalmazott elvek tisztázását és szabályozását. Nos, Harrer visszautalt a bizottságban hat évvel korábban megfogalmazott elvekre, és ezek teljesülését állapította meg. Vagyis, hogy az építésügy általános igazgatása egy minisztériumban valósuljon meg, hogy élesen különjön el a hatósági és az operatív tevékenység, végül az összes szervek, tehát a minisztériumok is ügyfélnek tekintendők. Széles körű tárgyszeretet tükröző véleményében elégedettségének adott hangot, különösen amiatt, hogy a helyi hatósági eljáró szervekkel párhuzamosan a városokban és községekben építésügyi állandó bizottságok szervezését írta elő a törvény.

* Ezt nyomatékostotta a *Magyar Nemzet* 1964. február 1-jei vezércikke is.

Az ülésen néhány módosító javaslat is elhangzott, amelyből egyet az előterjesztő is elfogadott.

Losonczi Pál terjesztette elő a vízügyről szóló törvényjavaslatot, amelyet három bizottság összevont ülésen tárgyalt, és amelyen a végrehajtási rendeletet szóban ismertette a minisztérium illetékese. A törvény átfogóan szabályozta a vízgazdálkodás egészét: a vizek védelmét és kártétele elleni védekezést, a vízhasznosítási teendőket, a felszíni és felszín alatti vízkészletek hasznosítását, a vízszükségletre irányuló intézkedéseket. A három bizottság együttes ülése ezúttal jelentősebb módosításokat javasolt a törvényen. Például a vízbírság kivetését minden szennyező üzemre vagy a tanácsok szerepének átemelését a végrehajtási rendeletből a törvénybe. Utóbbi az Országgyűlés törvényi szabályozásának precedens értékű változtatását jelentette. Losonczi Pál a három bizottság egybehangzó javaslatait elfogadta.

Alig több mint egy hónappal Hruscsov bukása és két héttel Lyndon B. Johnson amerikai választási győzelme után Péter János külügyminiszter beszámolt a parlament előtt. A szokásos keleti és nyugati eredmények felsorolása után külön említette a magyar–vatikáni megállapodást, és hogy a Római Magyar Pápai Intézet visszakerült a magyar katolikus egyházhoz.¹⁴⁶ Magyarország nemzetközi helyzete egyértelmű javulásaként értékelte az esztendő.

A külügyminiszter expozéjához Lehel Ferenc evangélikus lelkész felszólalása jelentett új hangot. Hívó és nem hívó, magyar és nyugati emberek közötti párbeszédéről, koegzisztenciáról beszélt, és szelíd hangon a közeledés reményét fejezte ki. Kállai Gyulára utalt, amikor az ő véleményével, hogy Magyarország nem híd, hanem part, egyetértett, „de a part szituációjához tartozik, hogy átgondoljon az egész testvéri közösség számára problémákat” – mondta.¹⁴⁷ A békemunka jelentőségét emelte ki Vető Lajos evangélikus püspök is. Lehel Ferencet Kállai Gyula követte, aki a nyugati világgal szemben élesebben fogalmazott, viszont beszédében sajátos fénytörésben mutatkozott többszöri hivatkozása a függetlenségre, majd ezt a szovjet–magyar viszonyban úgy értelmezte, hogy a Szovjetunió politikája a XX., a XXI. és a XXII. pártkongresszuson elfogadott határozatokra épül, és a magyar politika ezek szellemével egyetértésben a VII. és VIII. kongresszuson elfogadott határozatokra. Hozzátette, hogy a szocialista országok között a sokoldalú gazdasági együttműködés bővülése nem automatizmus, hanem a kölcsönös előnyökre, a szuverenitásra és az önállóságra alapozódik. Magyarország hűsége töretlen a Varsói Szerződéshez, de nyíltan felveti, hogy jelentős javulást eredményezne egy megneemtámadási szerződés megkötése a VSZ és a NATO között. A magyar–osztrák viszony „példaképe és mintaképe lehet a különböző társadalmi, gazdasági rendszerű országok békés egymás mellett élésének”.¹⁴⁸ Az ülés más hangnemű volt a megszokott külpolitikai megnyilvánulásokhoz képest, de ez a Hruscsovvá való szoros kapcsolat megszakadásának és az új moszkvai vezetéssel szembeni fenntartásoknak és aggodalomnak volt a kifejezője, ennek következtében átmenetinek bizonyult.

Az 1965-ös esztendő a költségvetés elfogadásával kezdődött. Már az előzetes bizottsági viták feszültséget sejtettek. 1965. január 11-én¹⁴⁹ Vassné feltételezhetően a kor-

mány rosszzallását fejezte ki a képviselőcsoportoknak, miután elharapódzott a megyei kijárási különalku-sorozata a költségvetés elfogadása előtt és azt követően. A február 10–11–12-i plenáris vitán nem mérséklődött a képviselők elégedetlensége megyéjük, városuk, településük juttatásával kapcsolatosan. Sok mozgástere a kormánynak nem volt, mert a 98 milliárd forintos költségvetési főösszeghez képest mindössze 174 millió forint bevételi többletet irányzott elő a javaslat. Váci Mihály költő-képviselő a szünetben megkérdezte Kádár Jánost, hogy miért nincs interpelláció az ülészakon. Kádár azt válaszolta, hogy nem tudja, azt a magas elnökségtől kellene megkérdezni,* bár két napja hallgatja a vitát,

„[...] és reggeltől estig más sem hallok, mint interpellációkat, azzal az egy eltéréssel, hogy most nem vagyunk kötelesek rögtön válaszolni, hanem majd később kell válaszolnunk. Ezzel kapcsolatban szeretném megjegyezni, bizonyos idő óta bevezettük, hogy az országgyűlési napló alapján összegyűjtjük az ülésen felvetődött gondolatokat, javaslatokat, bírálatokat, s ezek egy előterjesztésben a következő minisztertanács napirendjén szerepelnek, mégpedig úgy, hogy határidővel, felelőssel ki van jelölve, ki, mivel foglalkozik.”¹⁵⁰

A parlamentben felvetődött képviselői javaslatokat a Minisztertanács jegyezte, és egy 3000-es, vagyis nyilvánosságra nem hozott határozatában leosztotta a kormánytagoknak. Ez a második Kádár-kormány idején lett gyakorlat, és megmaradt a Kállai-, a Fock- és a Lázár-kormány idejére is. Bár gyakran elutasító vagy kitérő választ fogalmaztak a miniszterek, ráadásul a levél a nem nyilvános szférába került. A képviselő tett valamit, a lelkiismeretét megnyugtatta a levél, de igazán nem harcolt meg a maga igazáért.

Tímár Mátyás a sok beruházási többletjavaslatot elutasította vagy további vizsgálatra utalta. Különösen a mezőgazdaság területéről érkezőket, mi több visszadobta a labdát, és azt javasolta, hogy a Mezőgazdasági Bizottság vizsgálja meg az arányok és az öntözés kérdését.** A tanácsok gazdálkodásánál kilátásba helyezte az öt évre megszabott dotációt és az ennek megfelelő rugalmasabb gazdálkodást. Ezúttal kritika érte a kormányt, hogy az éves terveket rendszeresen nem terjeszti az Országgyűlés elé. Tímár így válaszolt:

„Véleményem szerint a költségvetési tárgyalás lényegében az éves terv tárgyalását is magában foglalja és helyesebbnek látszik – ez a kialakult vélemény – ha a tervek közül az Országgyűlés a perspektivikus, az ötéves terveket tárgyalja meg.

* Vass Istvánné a képviselőcsoportok és a bizottsági elnökök értekezletén valóban azt javasolta, hogy amikor a költségvetési vita folyik, akkor ne legyen interpelláció, mert a hozzászólásokban minden kérdést érinteni lehet. *Napló*, 1964. 883.

** Az iskola- és kollégiumépítés, a pedagóguslakás-hiány megoldásának problémáját is az illetékes bizottságokhoz utalta Tímár Mátyás. „E bizottságok kialakítanak majd bizonyos irányelveket, s ezeket az illetékes minisztériumok figyelembe fogják venni a további évek tervei és költségvetései tekintetében.” *Napló*, 1965. 1112.

A költségvetés számaiban az éves tervek inkább kézzelfoghatóvá, konkrétábbá válnak. A felszólalások nagy része is azt mutatja, hogy a terv és a költségvetés nem választható szét. Egyébként a költségvetés a terv legfontosabb pénzügyi mérlege, pénzügyi vetülete, úgyhogy valójában a két kérdés azonos.”¹⁵¹

Kádár János felszólalásában – bár abban a munkafegyelmi, a külpolitikai és morálizáló kérdések domináltak – megelőlegezte a gazdasági mechanizmus átalakítását is. A gazdaságot szerinte minden – a tervezés, az irányítás, a kivitelezés, a szállítás és az értékesítés – területén javítani kell. Minden jel arra mutat, hogy alapos vizsgálatot követel a gazdaságirányítás teljes rendszere, és ki kell dolgozni az észszerű továbbfejlesztéshez szükséges elgondolásokat. „Az erősen központosított gazdasági irányítás lassú, nehézkes, nem mozgékony.”¹⁵² Az áruk rossz minőségűek, korszerűtlenek, versenyképtelenek a nemzetközi piacon. Az anyagi ösztönzők is a mennyiségi teljesítést preferálják, a minőségi követelmények ellen hatnak. Az üzemek önállóságát növelni kell. Azt prognosztizálta, hogy egy év múlva kerülnek a javaslatok az illetékes szervek elé.

A Minisztertanács 1965. február 18-i ülésén is előkerült a legutóbbi Országgyűlés költségvetési vitája. Tímár Mátyás volt a leginkább mérges a történetekre. Kádár Jánosnak viszont tetszettek a felszólalások, de a kormány szempontjait is méltányolta. Úgy döntöttek, hogy a költségvetés tárgyalásán legyen egy keret – mondjuk a költségvetés 0,2–0,3%-a –, amelyre a képviselők módosító indítványokat tehetnek, és azt az előterjesztő befogadja.* Kádár azt javasolta, hogy a miniszterek a parlamentben válaszoljanak a felvetésekre, ha kell, iktassanak be néhány órás szünetet. A felszólalási idő ne legyen kötött, ne legyen 15 perc, és az sem jó, ha megyénként csak két szómon van. Tímár Mátyás azt javasolta, hogy a bizottsági tapasztalatok alapján szűrjék a plenáris ülés megszólalóit, és a bizottságok írjanak felterjesztéseket a kormánynak. Végül Kállai Gyula kapta a feladatot, hogy tisztázza a frakcióvezetőséggel és a parlament tisztikrával ezeket a kérdéseket.

Április 4-e huszadik évfordulóján külföldi meghívottakkal rendeztek ünnepi ülést, ám ezt követően csak novemberben ült össze a „T. Ház”, vagyis a zárszámadás kimaradt a törvényhozás programjából, így Kállai Gyula ráért az egyeztetéssel.

Nyáron nem tartottak ülést a Parlamentben, de a kormányváltást lebonyolították. Kádár János helyett június 30-án Kállai Gyula vette át a Minisztertanács elnöki tisztségét. Őt és minisztertársait is a NET nevezte ki. A kormánynak három elnökhelyettese maradt, Apró Antal, Fehér Lajos és Fock Jenő. Érdekes módon Kállai ezt a csalást, hogy az alkotmány szerint a Minisztertanácsot az Országgyűlés választja meg, azzal igyekezett legitimálni, hogy a NET beszámolóját a parlament 1965. november 13-án

* 1963. szeptember 9-én Pullai Árpád hasonló javaslatot tett a frakcióvezetőség előtt, mire Sándor József felszólalt és közölte, hogy az 1962. évi költségvetésben 200 millió forint erre félre lett téve. Ez jól mutatta, hogy az összegekről mennyire voltak tájékozottak a képviselők, vagy esetleg a pártvezetők. MNL OL M-KS 288. f. 21/1965/24 ó. e.

elfogadta, benne az ő és miniszter társai kinevezését is. Ezt az alkotmányjogi skandalumot senki nem tette szóvá.

Kállai Gyula mindehhez képest vélte úgy, hogy közel öt hónap elteltével sem késő bemutatkozó beszédet tartani a parlamentben. Tette mindezt az oktatási törvény vitájának végén, de még Ilku Pál miniszter válasza előtt. A miniszterelnök felhatalmazást kért az Országgyűléstől, hogy a tervet és értelemszerűen a költségvetést eldöntse a kormány, miután a következő ötéves tervet csak 1966-ban nyújtják be.¹⁵³ Ebben nem volt semmi rendkívüli, és Kállai is csak retorikai fordulatnak tekintette, hiszen a beszédét nem követte vita, még kevésbé határozathozatal.

A beszédet a pocskolós, az anyagiasság, a lakáshiány és demográfiai hanyatlás, a turizmus és kémkedés, az oktatási rendszer problémái foglalták el, de azért egy-két mondatban kitért az Országgyűlésre. Jogosnak ítélte a parlamenti munka népszerűsítését, hatékonyságának növelését.

„Kétségtelen, hogy az Országgyűlés ülésezhetne többet, gyakrabban is, sok kérdést, amit Népköztársaságunk Elnöki Tanácsa elé terjesztünk, az Országgyűlés is tárgyalhatta volna. Ezáltal a parlament politikai fórumát még jobban hasznosíthatnánk az ország ügyeinek megoldására, politikánk, elképzeléseink ismertetésére. Véleményem szerint az Országgyűlés bizottságai is, élve az Alkotmányban és a házszabályzatban rögzített jogaikkal aktívabb és kezdeményezőbb szerepet vállalhatnak magukra, mind az Országgyűlés, mind a kormány számára fontos politikai, gazdasági, kulturális kérdésekben, javaslatokat dolgozhatnak ki.”¹⁵⁴

Néhány esetet felsorolt, amikor a kezdeményezés képviselőktől indult ki, és a kormány intézkedett, majd így zárta mondandóját: „A kormány természetesen a jövőben is nagy gonddal tanulmányozza a képviselők javaslatait...”¹⁵⁵

Kállai ígéretei annál inkább indokoltak voltak, mert az Országgyűlés szerepe semmiben nem tükrözte alkotmányos hivatását. 1963-ban történt, hogy az Országgyűlés egyetlen törvényt fogadott el, a költségvetésről szólót, és ezzel még az ötvenes évek eleji teljesítményét is alulmúlta. Ennél sokkal nagyobb eredményt 1965-ben sem mutatott fel, miután a költségvetés mellett a másik törvény a magyar nép felszabadulásának történelmi jelentőségéről szólt. Ebben a ciklusban a zárszámadásról nem terjesztettek jelentést az Országgyűlés elé, azt a NET „tárgyalta”.¹⁵⁶ 1964-ben négy, 1966-ban három törvényt fogadtak el, vagyis összesen tízet. Olyan teljesítményt a bizottságok sem tudtak felmutatni, mint 1957-ben. A megyei képviselőcsoportok és az interpellációk révén érkező területi nyomással kellett csak megbirkóznia a kormánynak. A kis költségűeknek engedett, de amikor ez nagyobb méreteket kezdett ölteni, leállította a nyomást. A gyenge befolyású parlamenti elnökség és frakcióvezetőség erőltet kezdeményezései lepereregtek a pártvezetőség körül.

A MSZMP Központi Bizottsága 1966. május 25–27-én döntött a gazdasági reform bevezetéséről. A szakirodalom is ehhez a dátumhoz köti a reformidőszakának kezdetét,

bár a gazdasági mechanizmusról 1964 óta folyt az előkészítő munka és a vita.¹⁵⁷ A bevezetés dátuma pedig a jól ismert 1968. január 1. Bizonyos reformértékű intézkedések azonban történtek már korábban is. Az 1966-os költségvetési vita expozéjában Tímár Mátyás az 1966. év eleji árintézkedések* célját már úgy fogalmazta meg, mint amelyek az értéket jobban kifejező árányok bevezetését szolgálták, csökkentették a dotációt, illetve változásokat idéztek elő a fogyasztásban. 1966-ra pedig további intézkedéseket jelentett be. A kormány nem írt elő teljes termelési mutatót az ipari tárcák részére, reformot vezetett be a szállítási szerződésekben, az export-import beruházásokat, felújításokat egyszerűsítették, átalakították a prémium- és nyereségrészesedési rendszert, a vállalatok érdekeltségét a devizagazdálkodásban, növelték a hatásköröket a tanácsi gazdálkodásban, stb. Miután számos iparágban alacsony volt a tőkés export volumene, a vállalatok kötelezettségévé tették az exportcikkék gazdaságosságának javítását.

Az Országgyűlés vitája részben a reformok jegyében telt el. A dilemmát az adta, hogy sikerekben gazdag öt évet és ötéves tervet kellett hirdetni, miközben – a bajok halmozódásának jegyében – meglehetősen radikális átalakításra kellett rámondani az áment. Ez a dilemma a parlament költségvetési vitájában is tükröződött. Tímár Mátyás megkerülte a kérdést, nem úgy Friss István, aki korábban a dogmatikus tábor egyik vezéralakja volt, de erre az időszakra belátta hibáit, és „megtért” a reformerek közé. Friss megengedett magának annyi önkritikát – ami egyben mentegetődzés is volt –, hogy korábban nem lehetett látni a túlzott centralizáció hátrányait, nem voltak meg ennek a tudományos feltételei, stb. A kérdés napirenden maradt az év közepére is. Fock Jenő az ötéves terv vitájában úgy fogalmazott, hogy a reform nem kérdőjelezi meg az MSZMP gazdaságpolitikáját, hanem fontos tényezője a gazdaságpolitika továbbfejlesztésének.

Gáspár Sándor a reform elengedhetetlen következményére, a szakszervezetek befolyásának növelésére hívta fel elsősorban a figyelmet. Bognár József a reform legkövetkezetesebb támogatója szerepében mutatkozott. Tímár Mátyás ezúttal rugalmasan elfogadta a Terv- és Költségvetési Bizottság igen szerény módosító javaslatait.”

A harmadik ötéves terv országgyűlési tárgyalására és elfogadására már az MSZMP KB májusi ülése után került sor, 1966. június 23–24–25-én, háromnapos ülésszakon. Ajtai Miklós, az Országos Tervhivatal elnöke szerint a fejlődés üteme attól függ, hogy mennyire sikerül a hatékonyságot növelni, és nem a mennyiségi eredményektől. Ezzel azokhoz csatlakozott, aki úgy vélte, hogy a gazdaság extenzív fejlesztése a végéhez ért. Fock Jenő részletesen ismertette a gazdasági reform céljait, feladat- és ütemtervét. Mindezek mezőgazdasági vonatkozásairól Fehér Lajos beszélt.

* Február 1-től felemelték a húsfélék és tejtermékek árát, leszállították a zsír, a szalonna, a textiltermékekét. A béremelés és a családi pótlék emelése 2 milliárd 800 millió forint költséget jelentett. *Napló*, 1966. 1495.

** Uo. 1631. A javaslatok közül a kisegítő ápolónői létszám emelése 10 millió forintos többletet jelentett. Ezenkívül 1400 óvodai férőhely és 110 általános iskolai napközis csoport létrehozása pluszban, illetve a tanulók közlekedési segélyének némi emelése jelentett terhet.

Novemberben a választási rendszer átalakítása került a parlament elé. Kétféle választójogi rendszer volt, amely most az egyéni képviseleti megoldásban egységesült.* Ezzel az 1956-os, de elhalasztott, aztán Kádár Jánosnak a ciklus elején ígért elhatározása realizálódott. A hatvanas évek eleji alkotmányreform is megkezdődött, de az MSZMP PB majd csak nagy késéssel, 1968. február 20-án küldött ki öttagú bizottságot Biszku Béla vezetésével (Kállai Gyula, Gáspár Sándor, Nyers Rezső, Borbándi Gyula), amely javaslatait több körben tárta a testület elé.

1967 elején, az éves költségvetés elfogadásakor azonban Biszku Béla, tekintettel a közelgő választásokra, az Országgyűlés szerepéről értekezett, és kevesellte az 50 millió forintos tartalékot, amelyet a költségvetésben a képviselői kezdeményezések ki-elégítésére beállítottak.** Kilátásba helyezte, hogy a Terv- és Költségvetési Bizottság előzetesen a költségvetés koncepcióját is megvitathatja. Elhivatottnak érezte magát arra, hogy – az MSZMP nevében – megdicsérje a parlament adott ciklusban elvégzett munkáját, mondván, hogy az „igen jelentős eleme lehet a szocialista demokratizmus sokoldalú továbbfejlesztésének [...] Úgy gondoljuk, nagyobb hangsúlyt kell kapnia az országgyűlés és a kormány viszonyában a kormány függőségének, beszámolási kötelezettségének.”*** Beszél a képviselők jobb és nagyobb megbecsüléséről is. Van, amikor semmibe veszik őket, nem kapnak megfelelő választ, miközben közérdekből járnak el. Tímár Mátyás sietett ezekkel a javaslatokkal egyetérteni, és az előzetes tervek megvitatására is ígértet tett.¹⁵⁸

A ciklus utolsó felszólalója Kádár János volt, aki mérleget vont az elmúlt négy évről. Szerinte az Országgyűlés nagy munkát végzett, mi több, döntő szerepe volt a fejlődésben. Például az ország nemzetközi tekintélyének és becsületének növekedésében kiemelkedő szerep hárult a törvényhozásra. Ezt különösen a nem jelölt képviselők száma mondta köszönetként és vigasztalásul.**** Akit nem jelölnek, ne tekintse magát bukott embernek. Bukott képviselő itt nincs – mondta. Azért hozzászólt, hogy a következő ciklusban a képviselőknek több dolguk lesz. Nemcsak a választókerületükben, hanem a parlamentben is. Ezzel a miniszterek várható nagyobb fokú ellenőrzésére célzott.¹⁵⁹

* Lásd a választásokról szóló fejezetet.

** Ezt a tartalékot egyébként a képviselők ki is használták: 400 bölcsődei és 1000 óvodai férőhely, összesen 3,7 millió forint összegben. A Mezőgazdasági Bizottság belvízrendezés céljára 35 millió forintos keretet kért. Ezt az Országgyűlés elfogadta. *Napló*, 1966. 1896.

*** *Napló*, 1967. 1953. „Az országgyűlés révén teljesebben jutna érvényre az egész nép tapasztalata, az állampolgársági érdek” – vélte másutt Biszku Béla.

**** Az összefoglaló szerint a nem jelölt képviselőkkel vagy megyei párttitkárok, vagy HNF-titkárok beszéltek. Legtöbbször tudomásul vették, különösen amiatt, hogy sokakat több megyében megyei vagy járási tanácsagnak jelöltek. Néhányan méltatlankodtak, a nők közül kettő sírva fakadt. Nem jelölték Pest megyében Czéh Józsefet, aki 20 éve volt képviselő, ő azon sértődött meg, hogy nem az országos népfőnt beszélt vele. MNL OL M-KS 288. f. 31/1967/16. ő. e.

I. 8.

A KONZERVATÍV REFORM (1967–1972)

+ [123]

Az új gazdasági mechanizmus éveihez érkeztünk. A gazdasági reform kezdetben összekapcsolódott a politikai reformmal. 1967-ben vette fel a hivatalos elnevezést, vagyis a kor nyelvén úgy hívták, hogy közjogi reform vagy alkotmányreform. Az 1968-as előterjesztések még új alkotmányt céloztak, amelyben az Országgyűlés tevékenysége olyan értelemben szélesedett, hogy az alkotmány meghatározta volna ellenőrzési funkcióit is, beleértve a bizottságok ebben való szerepét. Az Elnöki Tanács feladatainak, egyáltalán létének gyökeres újragondolása is terítékre került. A Minisztertanács is átalakult volna, például jogalkotó szerepe, főbb belső szervezete is bekerült volna az alapszövevénybe. Az 1968. augusztusi csehszlovákiai beavatkozást követően a folyamat lefékeződött és átalakult. Nem vetődött fel többé új alkotmány kidolgozásának a terve, hanem csak az alkotmány módosítása. Ennek egyik ideológiai korifeusa Kállai Gyula, a PB tagja, az Országgyűlés elnöke volt.¹⁶⁰ Felfogása szerint a szocialista demokratizmus az élet minden területére kiterjed, beleértve a pártot, az államhatalmi rendszert, a tömegszervezeteket, a kulturális életet, a tanácsrendszert, a munkahelyi, lakóhelyi, üzemi demokráciát egyaránt. Ez egyszerre jelentett atyáskodó intézkedéseket, valamint érdekeszámítást, a képviselet erősítését. Az intézkedéssorozat egészen a hetvenes évek közepéig elhúzódott, egyre inkább a paternalista vonásokat felvéve. A képviseleti megoldások szerényeknek bizonyultak, és nem érintették a rendszer alapponosait. Ezért lehet a politikában a konzervatív reform kifejezést használni.

Az MSZMP KB és a Minisztertanács 1969. március 5–6-i együttes ülésén külön napirendként foglalkoztak az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztésének időszaki kérdéseivel.¹⁶¹ Már az új cím is jelezte, hogy szerényebb feltételekkel látnak munkához. Korábban új törvény született a termelőszövetkezetekről, ami jelezte, hogy az agrárvilágban ez a folyamat megelőzte a gazdaság egészében végbemenő átalakítást. Még 1969-ben foglalkoztak az új gazdasági mechanizmust legközvetlenebbül érintő kérdéssel, nevezetesen az üzemi demokráciával. A párt kérdései kerültek elő az MSZMP KB 1969. november 26–28-i ülésén. Az igazságszolgáltatás fejlesztése, a nők és az ifjúság helyzete is felvetődött, de az utóbbi határozatokban inkább a paternalista vonások

erősödtek meg. Ezt követte a választási törvény minimális módosítása és a harmadik tanács törvény kiadása. Az ütemtervben a további kérdéseket az MSZMP X. kongresszusa döntéseinek megfelelően ezt követően tervezték.*

Kállai Gyula miután 1967-től az Országgyűlés elnöki posztjára került, úgy ítélte meg, hogy a parlamenti demokrácia fejlesztése központi helyet foglal el a szocialista demokratizmus kibontakoztatásában.¹⁶² Azt az illúziót hangoztatta, és ehhez mindvégig ragaszkodott, hogy az Országgyűlés ülései a nyilvánosság előtt zajlanak, nyílt politikai fórumok, ezért rendkívül fontos szerepet töltenek be az ország közvéleményének alakításában. Abban a hitben ringatta magát, hogy tömegek érdeklődő várakozással tekintenek az ülésszakok elé. A másik megalapozatlan vélekedése az volt, hogy a képviselők egyre intenzívebben konzultálnak választóikkal, és általuk a nép véleménye fogalmazódik meg az ülésszakokon. Kállai az ellenőrzés mellett az adott kereteken belül akarta tökéletesíteni, intenzívebbé tenni az Országgyűlés tevékenységét. A választási rendszert kedvezőnek ítélte, akárcsak a Hazafias Népfrentot, amely szerinte kiválóan alkalmas arra, hogy tömegeket vonjon be a politikai célok megvalósításába.

1967. április 14-én megtartotta alakuló ülését az újonnan megválasztott Országgyűlés. Kállai Gyula lett az elnök, a volt miniszterelnök, aki a Politikai Bizottság tagjaként és tekintélyes politikusként azt a reményt jelentette, hogy az Országgyűlést komolyabban számba veszik. Rövid bemutatkozó beszédében ennek a szándéknak hangot is adott. A két alelnök tapasztalt ember, Vass Istvánné és Beresztóczy Miklós lett, akik kiválasztása ugyan reprezentatív szándékot – egy nő és egy pap – is kifejezett, de gyakorlatiasságuk hasznossá válhatott. A jegyzők csak abban az esetben számítottak, ha valóban működőképesse válik az elnökség, és ebbe bevonják őket. Dobi István távozásával a NET elnöki székéből végképp leáldozott a volt koalíciós viszonyoknak, helyette a volt téveselnök és földművelésügyi miniszter, Losonczy Pál megválasztása leginkább üzenet volt a parasztságnak. Ha volt valamilyen reformszándék, akkor az így is, úgy is a NET törvényhozói szerepét érintette, tehát ez a tisztség veszített jelentőségéből. Mindenesetre Losonczy Pál is tagja volt az MSZMP PB-nek, tehát ott ült a tényleges döntéshozók között.

Az Országgyűlés megválasztotta bizottságai elnökeit és titkárait, egyben az ügyrend módosításával 11–21 főre visszaállt a létszámuk. Megválasztották az Interparlamentáris Unió elnökét és vezetését is. Szokatlan volt, hogy az alkotmány 23. §-ának (2) bekezdésére való hivatkozással megválasztották a Minisztertanácsot, hivatalos nevén még mindig a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, Fock Jenő vezetésével. Minisz-

* A PB arról döntött, hogy bizottságokat kell felállítani a következő kérdések előkészítésére: 1. A társadalom és államszervezet alkotmányos kérdései. Ennek vezetője Szirmai István lett. 2. A törvényhozás és kormányzás fejlesztése. Korom Mihály vezetésével. 3. A választási rendszer fejlesztése. Orbán László vezetésével. 4. Az államigazgatás fejlesztése. Tímár Mátyás és Erdei Ferenc vezetésével. 5. A tanácsrendszer fejlesztése. Papp Lajos vezetésével. 6. Az igazságszolgáltatás, a bírói, ügyészi szervezetfejlesztés. Szakács Ödön vezetésével. 7. Az állami szervek pártirányításának fejlesztése. Hány Béla vezetésével. MNL OL M-KS 288. f. 31/1969/15. ö. e.

terelnök-helyettes lett Apró Antal, Ajtai Miklós, Fehér Lajos, Tímár Mátyás. Fock Jenő egyben ígéretet tett arra, hogy mindjárt a következő ülésen beszámol a kormány tevékenységéről.

Még a beszámoló előtt, május 5-én Kállai Gyula összehívta a megyei munkacsoportok elnökeit és a bizottsági elnököket értekezletre,¹⁶³ ahol kifejtette elgondolásait az Országgyűlés szerepéről. Sok újdonság nem volt mondandójában ahhoz képest, ami már a választások előtt Biszku Bélától elhangzott. A NET feladatai egy részének átvételét, a kormány félévenkénti és a miniszterek rendszeres beszámoltatását tervezte, a költségvetés nagyobb vitájára gondolt, vissza akarta hozni a zárszámadást. Felkarolta azt az ötletet is, hogy egyes nagy fontosságú témákat – legyenek azok akár gazdasági, akár politikai, akár kulturális kérdések – napirendre lehetne tűzni és határozattal lezárni. Persze a határozati szöveget nem parlamenti testületre bízta volna. A bizottságoknál megismételte az 1956 óta meg nem valósult régi ügyeket. Éves parlamenti programot helyezett kilátásba, az ülésszakokat gyakrabban kell tartani, és növekedjen az ülések hossza.

Az ülésekről készült összefoglaló mindazt tartalmazta, amit az írott anyagok és Kállai Gyula elmondott, továbbá azt, hogy a bizottságok önállóan tegyenek javaslatot a plénum szónokaikra, esetenként a tanácsok munkája önálló napirendként is kerüljön terítékre. Az interpellációkra adjanak a miniszterek érdemi választ, és mielőbb tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Törekedni kell arra, hogy minél több képviselő kapjon szót, ezért kerülni kell a felesleges ismétléseket, és a szónokok röviden beszéljenek. A bizottságok vonják be munkájukba a legjobb szakembereket. A választókerületi munkára úgy tekintettek, mint az Országgyűlés egyik legjellemzőbb követelményére: „A képviselőcsoportok alkalmasak arra, hogy ezt a kapcsolatot rendszeressé, szervezetté tegyék, a megyén (a fővároson) belül összehangolják, és kellő politikai tartalommal segítsék megtölteni.”¹⁶⁴

Ezzel szinte egy időben, május 6-án az Országgyűlés és az Elnöki Tanács munkájának továbbfejlesztéséről Korom Mihály is írt egy javaslatot,¹⁶⁵ mely növelni kívánta a parlament politikai szerepét, szélesíteni törvényalkotási tevékenységét, biztosítani ellenőrző szerepét. A konkrétumokat illetően hasonló javaslatokat tett, mint Kállai Gyula, ráadásul egy ciklus alatt valamennyi kormánytag beszámolóját igényelte, és azzal is számolt, hogy ha azt a plénum nem fogadja el, akkor bizottság elé kell vinni az ügyet, vagy fel kell menteni a minisztert. Egy-egy különösen jelentős, a közvéleményt foglalkoztató kérdés vizsgálatára az Országgyűlés kiküldhet vizsgálóbizottságot is, amelynek feladat- és jogkörét a plénum esetenként határozza meg. Korom szerint évente négy ülésszakot kell tartani, és át kell tekinteni a bizottsági struktúrát, új bizottságra azonban nem tett javaslatot. A bizottságok munkájáról ciklusonként egyszer tájékoztatni kell a plénumot. Az Országgyűlés elnökének megbízása az új Országgyűlés megalakulásakor szűnjön meg, és tanácskozási joggal hívják meg a NET és a Minisztertanács üléseire. A nemzetközi kapcsolatok tervét össze kell hangolni országos szinten. Korom felvetette a pártirányítás kérdését, nevezetesen: úgy kell-e kezelni, mint egy tömegszer-

vezetet? Ez annyit tett, hogy a parlament pártfelügyelete a Párt- és Tömegszervezetek Osztályától átkerült a Közigazgatási és Adminisztratív Osztályhoz.*

Az ülésről készült összefoglalót valamennyi képviselőcsoport és bizottság a nyár folyamán megismerte és megvitatta. Várákozással tekintettek mindannyian a megvalósulás elé. Vita volt a hozzászólások időkorlátairól. Szirmai István egyenesen odáig ment, hogy minden ülészakon számoljon be a miniszterelnök, és évente egyszer külpolitikai tájékoztatót kell tartani. Az interpellációk mellett már itt felvetődött az egyik csoport-ülésen az egyszerű kérdés intézménye. Mások azt forszírozták, hogy a törvényeket is fejezetenként vitassák meg, egyúttal minden esetben legyen meg a végrehajtási rendelet. Volt, aki az állam szervezetét, mechanizmusát is törvényhozás tárgyának gondolta. Törvényeket csak törvényekkel lehessen módosítani, és ha ez másként történik, a NET-nek indoklást kelljen adnia. Volt, aki az új gazdasági mechanizmus bevezetését is törvénykezési kérdésnek tekintette. Mások a szóhasználatot megváltoztatták volna: pártunk és kormányunk helyett, pártunk, Országgyűlésünk és kormányunkra. Az éves beszámolókat forszírozták, de nemcsak a kormányt, hanem a NET-et, a legfőbb ügyészt, a Legfelsőbb Bíróság elnökét illetően is. Volt, akinek nem tetszett a határozatok szövegfordulata, a tudomásulvétel, hanem az elfogadás vagy elutasítás szavakat használta volna. Az is felmerült, hogy a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság a NET vagy az Országgyűlés szervezete legyen. Éves program szerint dolgozzon a parlament, és azt hozzák a képviselők tudomására. Az érthetőség felmerült mind a törvényeknél, mind a költségvetésnél. Volt, aki erkölcsi kérdéseket (például a fiatalok helyzete) is napirendre vett volna. A bizottsági üléseken a nem bizottsági tag képviselőknek is legyen lehetőségük részt venni. A bizottságok – például albizottságok révén – azt is vizsgálják, hogy a törvények és az alsóbb jogszabályok összhangban vannak-e egymással. A bizottságok kapják meg a minisztériumok munkatervét, és készítsék el saját ügyrendjüket, hívják meg képviselőiket (például a Legfelsőbb Bíróság évi teljes ülésére, kereskedelmi vállalatok, intézmények ellenőrzésére). A Mezőgazdasági Bizottság kérte a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa üléseinek jegyzőkönyvét. A Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság ülésén időszerűnek tartották az ügyrend és az 1956. évi 1. számú határozat felülvizsgálatát.

A különféle ötletekről összefoglaló készült, de igazán a Kállai-féle elgondolást vették minden testületben komolyan, és a végrehajtás során neki volt lehetősége arra, hogy a politikai vezetőtestületek előtt ezeket érvényesítse. Nézzük meg, hogyan sikerült a terveket realizálni.

A kormánybeszámolót nem tudták előzetesen eljuttatni a képviselőknek. Ennek ellenére szokatlanul sokan kaptak megszólalási lehetőséget, összesen 57-en. A miniszterelnök zárszavában visszautalt az Országgyűlés jelentőségéről az alakuló ülésen

* A NET-tel kapcsolatban Korom Mihálynak csak két ötlete volt, egyrészt az önálló titkárság felállítása a tanácsok irányítására, másrészt a tanácsok beszámoltatása generálisan vagy egyes kérdésekről.

tett kijelentésére, és még hozzátette, hogy a közéletben száműzni igyekeznek minden formalizmust, a kormány a merész ötletek, a bátor javaslatok, a kitartó, fegyelmezett munka híve.¹⁶⁶

Ami az ülésszakok számát illeti, az 1967–1971 közötti négy évben megvalósult az évenként négy, illetve 1970-ben az április 4-e alkalmával az egynapos ünnepi ülés- és ülésszak, öt ülés- és ülésszak. Viszont egyetlen volt csak négy- és egynapos (1970. szeptember 30. és október 1–3.), a többi háromnapos, sőt öt kétnapos és négy egynapos is volt (1967. április 14-e, az alakuló ülés, 1970. április 3-a, 1970. december 18-a és 1971. február 10-e).

Ami a képviselők hozzászólási készségét illeti a költségvetéshez, hullámzó élenkség mutatkozott (1968: 44, 1969: 26, 1970: 36, 1971: 14), az első zárszámadásnál még 25-en nyilatkoztak meg, a többinél csökkent az érdeklődés (17 és 11). A 4. ötéves terv esetén igen sokan beszéltek, összesen 55-en. Ugyan a nemzetközi szerződések ciklusa volt ez a négy év, a barátsági, segítségnyújtási és együttműködési szerződések újramegkötései kerültek sorba a plénum elé, a megszólalás minimális volt. Egyedül a szovjet–magyart sikerült feltornáznia hatra. Az évenkénti miniszterelnöki beszámolók iránt a figyelem a felénél is kevesebb megszólalóra zuhant. A ciklusban mindössze három beszámoló hangzott el: a külügyminiszteré (4 hozzászólás), a jogalkotásról az igazságügy-miniszteré (5), valamint az Országos Vízügyi Hivatal vezetője, ami a többoldalú érdekeltség miatt több hozzászólást hozott (18). Tizenkét önálló törvény szerepelt a „T. Ház” napirendjén, ami mutatta, hogy valamelyest megerősödött a NET-tel szemben az Országgyűlés törvényhozói szerepe. Például kikerült az Elnöki Tanács karmai közül A munka törvénykönyve (20 hozzászóló).^{*} Nagyobb érdeklődés mutatkozott az összevont vitában tárgyalt, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló törvényről (33), az ugyancsak összevont vitában lemenő vasutakról és közlekedéspolitikai koncepcióról (23), valamint a szakmunkásképzésről szóló törvényről (29). Feltűnően kevesen (7-en) vettek részt a harmadik tanácstörvény megvitatásában.

A költségvetésekhez a Terv- és Költségvetési Bizottság által benyújtott módosító indítványokat a 1968-ashoz elfogadta a kormány. A vita során kilenc képviselő nyújtott be további módosításokat. Ezeket a kormány és a Terv- és Költségvetési Bizottság nem fogadta el, hanem a következő években ítélték teljesíthetőnek. Ezzel a betérjesztők is egyetértettek, tehát összevontan elutasítás lett a sorsuk. Voltak más javaslatok, amelyek nem igényeltek módosítást, de a kormány részéről további vizsgálódást követeltek meg. Ennek tudomásulvételét megszavaztatta az elnök. A végszavazás általánosságban és részleteiben egyhangúlag történt. 1969-ben a bizottság 100 millió forintos, egy képviselő további 10 millió forintos módosítását elfogadták.

* Fock Jenő az 1968. októberi beszámolójában vissza is utalt arra, hogy azt előzetesen letárgyaltatták a bizottságokkal, majd az ottani vélemények alapján átdolgozott szöveget nyújtották be a plénum elé.

1968. március 29-én első alkalommal lezajlott a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész összevont és vitára bocsátott beszámolója. A beszámolókhöz a belügyminiszter és az igazságügy-miniszter is kiegészítésként hozzászolt, egyben a két beszámolóhoz írásban is készült előterjesztés. Az elnök jelezte, hogy a vitában felmerült javaslatokat, észrevételeket ugyanúgy továbbítják a kormány felé, mint más napirendeknél.

A népi ellenőrzés munkájáról szóló 1968. évi V. törvény a Népi Ellenőrzési Bizottság alapstátuszán nem változtatott. A KNEB vezetőit a NET nevezte ki a Minisztertanács javaslatára, a Minisztertanács felügyelete és irányítása alatt állt, tevékenységéért a Minisztertanácsnak és a NEB-nek volt felelős. Megmaradt az a pont, hogy munkájáról az Országgyűlésnek is köteles beszámolni, de jelentéseit a Minisztertanács elé terjesztheti. Tevékenysége az államhatalmi szervekre, nevesítve a Minisztertanácsra nem terjed ki.

Korom Mihály beszámolója a jogalkotásról, jogalkalmazásról 1969. április 18-án nagyszabású programot vázolt fel már annak ismeretében, hogy az MSZMP KB és a Minisztertanács március 5–6-i együttes ülésén hivatalosan is beindította az alkotmány módosítását és több magas szintű jogszabály megváltoztatását. Ezzel kapcsolatban hívta fel a figyelmet arra, hogy nincs megállapítva az úgynevezett törvényhozási tárgyak köre, ami zavart okoz az illetékességet illetően. A törvényekhez kormányrendeletek kapcsolódnak, amelyekhez további végrehajtási szabályok társulnak. Harrer Ferenc az 1957-ben lefektetett elveit ismételte meg. Az államhatalmi és államigazgatási tevékenység kettéválasztását azért tartotta fontosnak, mert a tanácsokat mint hatalmi szervezeteket nem irányíthatná központi igazgatási szervezet. Figyelmeztetett arra is, hogy az Országgyűlés, de a kormány és a helyi tanácsok belső szervezeti kérdései sincsenek tisztázva. Nezvál Ferenc emlékeztetett arra a javaslatra, amely szerint a jogszabályokat már előkészítésük szintjén meg kellene ismertetni a bizottságokkal, miután ezek alig valósultak meg. A jogszabály-előkészítés demokratizmusát, az előzetes kritika fontosságát hangoztatta, például az alkotmány módosítását vagy megalkotását illetően.

A határozathozatalnál általában egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül fogadták el az előterjesztéseket, legyen az törvény vagy beszámoló. A kivétel A munka törvénykönyvének volt, amikor Kállai Gyula az el nem fogadott módosításokat összevonta, és így szavaztatott. Ekkor valaki egy szál maga ellenszavazatra nyújtotta a kezét.¹⁶⁷ A termelőszövetkezetekről szóló törvényjavaslat esetében a módosításoknál is volt egy tartózkodás. Ekkor Orbán László javasolta, hogy ne összevontan tegye fel a módosításoknál szavazásra az elnök a javaslatokat. Kállai Gyula erre egyrészt az ügyrendre hivatkozott, amelyben nem volt benne, hogyan kell szavaztatni, másrészt arra, hogy nagyszámú elutasított módosítás esetén nehézkes az egyenkénti szavazás. Feltette a kérdést, hogyan szavaztassa meg ezek után a módosító indítványokat. A jegyzőkönyv szerint a minden felől érkező bekiabálások, hogy egyszerre!, hatására nem végeztette el az ügyrendi szavazást, hanem úgy vette, hogy mindenki az ő elgondolását támogatta. Így három tartózkodás volt.¹⁶⁸ Dégen Imre államtitkár vízgazdálkodásról

szóló beszámolójánál egy képviselő tartózkodott.¹⁶⁹ A szakmunkásképzésről szóló javaslat szavazásánál 1969. szeptember 25-én az előterjesztő által elfogadott a bizottságok módosító javaslatainál is volt egy tartózkodás. Az el nem fogadott módosítást egy ellenszavazattal és egy tartózkodással fogadták el, de a végszavazás egyhangú volt.¹⁷⁰ Az 1970. évi költségvetésnél nem volt módosító indítvány, de Szabó József a határozathozatalnál közbekiáltott, hogy általánosságban elfogadja, részleteiben viszont nem fogadja el a költségvetést. Így az összevontan szavaztató elnök általánosságban egyhangúlag, részleteiben egy ellenszavazattal fogadtatta el a tervezetet.¹⁷¹

Az ügyrend kisebb módosítását a ciklus elején a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság terjesztette be, amit hozzászólás nélkül fogadtak el. Tanácskozási joggal meghívták az államtitkárokat az ülésekre.

A személyi kérdéseket illetően megállapodtak abban, hogy haláleset miatt kizárólag időközi választásokat tartanak. A Legfelsőbb Bíróság elnöke mellett a bizottsági helyeket és a NET-nél egy helyet kellett betölteni.

1968. március 29-én a beszámoló után Szalay Zoltánt felmentették, és Szakács Ödönt egyhangúlag megválasztották a Legfelsőbb Bíróság elnökének. Szakács Ödönt röviden bemutatta az elnök.¹⁷² 1969. április 18-án Szénási Géza legfőbb ügyészt újraválasztották. A bizottsági helyekre az elnök tett javaslatot, 1970. március 4-én elégségesnek tartotta a jelöltek foglalkozását, vagyis szakértelmét bemondani, az Országgyűlés így is sima egyhangúsággal választotta meg őket.¹⁷³

A kormány előre nem kalkulált külpolitikai beszámolót iktatott be 1968 júniusában az Országgyűlés plenáris ülésére. Ennek motivációja az volt, hogy az enyhülés tünetei mutatkoztak a nemzetközi viszonyokban, hogy megvolt az esélye a tárgyalások megoldásának, ahogy Péter János jelezte, „[...] vitáink lassan-lassan egyre kevésbé lesznek hitvitajellegűek és egyre inkább szenvedélyektől mentesen, tudományosan folynak. Annak érdekében azonban, hogy a feszültségek enyhülése, valamint a tisztulási folyamat tovább haladjon előre, nagy külpolitikai erőfeszítésekre van szükség.”¹⁷⁴ A külügyminiszter bizalmát és reményét fejezte ki, hogy a csehszlovák belső folyamatok végső kifejeleteikkel hozzájárulnak a tömb országai nemzetközi tekintélyének növeléséhez. Gosztonyi János már nem volt ilyen optimista, különösen a *Literarnya Listyben* „Szintén egy évforduló” című cikk megjelenése után, amit úgy értékelt, mint támadást az MSZMP és a Csehszlovák Kommunista Párt politikája, a csehszlovák–magyar barátság ellen. A „Kétezer szó” című felhívást pedig úgy, hogy az előkészített, konkrét program minden szocialistaellenes erő mellett. A magyar álláspont ennek ellenére nem változott – hangoztatta. Bízna a szocializmus erőinek teljes győzelmében. Kelen Béla is óvatos megjegyzést tett Péter Jánosnak a csehszlovák helyzetet megkerülő expozéjára. A szövetségi rendszerhez tartozás sok mindent felülíró értékére hivatkozott. Méhes Lajos a nyugati diákmozgalmak okait fejtegette, és a szokásos kommunista bírálatot fejtette ki az anarchista megmozdulásokkal szemben a munkásosztály vezető szerepéről. Péter János külügyminiszteri stallumára hivatkozva hárította el, hogy más országok belső állapotáról állást foglaljon. A beszámolót az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Fock Jenő 1968. októberi beszámolójában már a végeredményről, „az internacionalista segítségről” beszélt, és a konszolidáció sikerességéről, azt üzenté, hogy ennek érdekében minden területen aktivizálni akarják a két ország kapcsolatát. A kérdést Romániával és Jugoszláviával szemben is igazoltnak és lezártnak tekintette. Másnap válaszával azzal nyomatékosította, hogy aznap aláírták a szovjet–csehszlovák egyezményt, ami lehetőséget jelentett a magyar csapatok teljes és végleges kivonására a szomszéd országból, miután ott tartósan csak a szovjetek maradtak. Péter János hozzászólásában arról igyekezett meggyőzni a közvéleményt, hogy a kormány külpolitikai lépései szervesen gyökereznek belpolitikai törekvésekben, és ezeket szolgálta.

A kormánybeszámolót ezúttal fontosnak tartotta a vezető grémium is, ezért Kállai nem egyszerűen megszavaztatta a parlamenttel, hanem rövid nyilatkozatot javasolt mellé, amelyben az Országgyűlés tudomásul vette, megerősítette és jóváhagyta a beszámolót.¹⁷⁵

Szokatlan eseménynek volt a helyszíne 1970. március 4-én a parlament. Négyes beszámolót hallgathattak meg a képviselők. Fock Jenő az ötéves tervben meghatározott célokról, a reform bevezetésének tapasztalatairól, a lakáskérdésről, az árákról és bérekről, tehát a belpolitikáról adott számot. Ezen belül megjelölte az Országgyűlés elé kerülő három legfontosabb demokratizáló tervezetet, az alkotmányt, a tanács törvényt és a választójogi törvény módosítását. Péter János úgy értékelte, hogy kedvező lehetőségek adódtak a béke és a nemzetközi biztonság megerősítésére, de ezeket rendkívül bonyolult nemzetközi feltételek között kell felhasználni. Magyarország fő törekvése az, hogy az európai biztonságnak intézményessé tételét elősegítse. Úgy látta, hogy fokozatosan érlelődnek az európai biztonsági konferencia összehívásának feltételei. Ilku Pál a művelődés- és ifjúságpolitika kérdéseit, Apró Antal a külgazdasági, ezen belül a KGST-vel kapcsolatos vitákat ismertette.

A kormány beszámolóihoz a sok hozzászóló azt mutatta, hogy a képviselők szívesen kifejtették véleményüket, és most már nem feltétlenül a teljes egyetértés és támogatás volt a szigorú központi elvárás. Kötött külpolitikai és szabadabb belpolitikai keretben mondhatták el egyéni véleményüket a helyzetről. Különösen a demokratizálás, a tanácsi mozgáster kilátásba helyezett tágitása, a tanács törvény beígért megváltoztatása bátorította a képviselőket. A megyei képviselői csoportok egyre inkább hangot adtak a területi elv érvényesítésének az ágazati elvvel szemben, vagy leginkább a két elv harmonikusabb összehangolási igényének. Ortutay Gyula a miniszterelnök 1970-es beszámolóját a fejlődést felvillantó, biztató, de egyben kritikus elemzésnek ítélte. Értékelte a nyílt és világos hangnemet, egyben úgy gondolta, hogy az arra kötelez, hogy hasonlóan vessék fel a képviselők gondjaikat.*

* Ortutay Gyula az általános iskola fejlődésének akadozását tette szóvá. Az osztatlanság, a csoportlétszám, a taneszközökkel való ellátatlanság, az olvasási készség, a természettudományi ismeretek mind-mind súlyos helyzetet regisztráltak, különösen vidéken. *Napló*, 1970. 2434–2438. (Ugyanezt kifogásolta Kovács Éva képviselő.)

Az 1969. évi zárszámadás vitájában először szólalt fel Dabronaki Gyula, a KNEB elnöke, aki legfontosabb vizsgálataikról (építőipari beruházások elhúzódnása, a lakossági szolgáltatások kielégítetlensége) számolt be a jelenlévőknek.

Időközben 1970. augusztus 11-én terítékre kerültek a PB ülésén¹⁷⁶ az alkotmányos kérdések. Az előterjesztés a következő kívánalmakat fogalmazta meg az alkotmánnyal kapcsolatban: az Országgyűlés fő funkciója a törvényalkotás, vagyis az alkotmányba kell iktatni azokat a biztosítékokat, amelyek ezt a tevékenységet szélesítik. Emellett azt is jelezni kell, hogy szerepe van az ellenőrzésben és a kormányzati szervek kialakításában. Ez a keret nyitva hagyta a NET helyettesítő szerepének csökkentését vagy meghagyását. A kormányt illetően az államigazgatás legfelsőbb szerveként való megerősítését javasolta, részletezte volna operatív szerepét, különösen a tanácsok irányításában. A NET-et csak alkotmányos ellenőrzésre kárhóztatta volna. A tervezet egyik vitatott kérdése volt az alkotmányvédelem. Az a javaslat szerepelt az előterjesztésben, hogy ezt a parlamentre kell bízni, amely önálló állandó bizottságot hozhat létre ennek érdekében, és úgy működik, mint a többi bizottság. Állásfoglalásait vagy az Országgyűlés, vagy a NET, vagy a kormány elé terjeszti. A határozat ezzel szemben a NET-et ruházta fel ezzel a funkcióval. A javaslatban az is szerepelt, hogy az 1971-ben megválasztásra kerülő új Országgyűlés fogadja el az új alkotmányt, és az alakuló ülésén válasszon egy 21–25 főből álló előkészítő bizottságot.*

1970 októberére véglegesítőddott az a vélemény az MSZMP vezetői előtt, hogy az Országgyűlés fő funkcióit erősíteni, a NET feladatait pontosítani kell, de a legfontosabb, hogy ki kell fejezni a kormány megnövekedett szerepét, vagyis, hogy az az állami vezetés legfőbb operatív testülete. „Rendszeresen foglalkozik az állami politika kialakításával és végrehajtásával, a gazdasági élet fejlesztésével és szabályozásával, a kulturális és szociális feladatok megoldásával, a társadalmi rend és a közbiztonság védelmével, a törvényesség biztosításával és a központi állami szervek, valamint a tanácsok munkájának összeegyeztetésével.”¹⁷⁷

A választási ciklusban tehát nem sikerült az alkotmány módosítását elvégezni, a ciklus befejező aktuusa a tanácsokról szóló, régen ígért törvényjavaslat tárgyalása volt 1971. február 10-én. Az 1971. évi I. törvény az 1957-tel kezdődő óvatos decentralizációs és dekoncentrációs politika folytatását jelentette. A törvény a tanácsot a demokratikus centralizmus elvén működő népképviselői, önkormányzati és államigazgatási szerveként definiálta, és ez szakítás volt a korábbival, amely a tanácsot az államhatalom helyi szerveként határozta meg. Az önkormányzatiság azonban nem járt együtt a fogalom strukturális, hatásköri, gazdálkodási kérdésekben való kibontásával, és az sem változott,

* Bihari Ottó úgy ítélte meg, hogy az alkotmányozás több fejezetének kimunkálására a szakértők és politikusok teljesen felkészületlenek, így azt javasolta, hogy húzzák el, és 2–3 lépcsőben végezzék el az alkotmányozást. A központi államhatalmi részt egyébként befejezettnek tekintette. Biszku Béla ezzel nem értett egyet. (Bihari Ottó az alkotmányozás egyik legfőbb szakértőjének számított.)

hogy a tanácsok a centralizált államgépezetben elsősorban az egységes államszervezet alkotóelemei, államigazgatási szervei maradtak. Az erőteljesebb képviselői funkció mégis megjelent, különösen a városok, továbbá a közvetetten választott középszint, a megyei és a fővárosi tanács esetében.

A Végrehajtó Bizottság még inkább a tanács legfontosabb hatalmi szervévé vált. 1971 után ez a testület irányította a szakigazgatási szerveket, felügyelte a tanácsi vállalatokat, irányította az intézményeket, továbbá előkészítette és végrehajtotta a tanácsülések döntéseit. A tanács testület nehézkesen működött, üléseik száma leggyakrabban nem haladta meg a minimálisan előírt évi négyet. Az önálló rendeletek alkotására egyébként is igen csekély lehetőség adódott.

A szakigazgatás kettős alárendeltsége a tanács törvény elfogadása után megszűnt. A gazdaságirányítási reform előtt a tanácsok nem voltak érdekeltek a működési területükön folyó gazdasági tevékenység eredményességében. A reform után a tanácsok gazdasági tevékenysége kiszélesült, részt vettek a tervezés, a költséggazdálkodás, a fejlesztési alappal való gazdálkodásban és a vállalatgazdálkodásban is. Képviselői, delegálási mintaértékük viszont megszűnt az Országgyűlés előtt. Önállóvá, viszont teljesen egyenlővé vált választási rendszerük és eljárásuk. A tanács törvényt 1971. február 10-én a régi parlament elfogadta.¹⁷⁸

A kormány egész tevékenységének megvitatása jellemzővé vált az Országgyűlésben. Ez Fock Jenő és a kormánytagok kiegészítő hozzászólásainak köszönhető, bár ezek a kiegészítések a képviselőket váratlanul érték. A képviselők többet szólaltak meg, egyesek bátrabban a képviselőcsoportjuktól fedezve, de legfeljebb bizonyos társadalmi jelenséget vagy minisztériumi szintet bíráltak, dicséretbe csomagolva. 1969 elején még bátrabb hozzászólásra buzdította Kállai a képviselőket, de kijelentette, hogy a kormány dönti el, miből akar törvényt alkotni. Az Országgyűlés kezdeményezést nem tett, vagy azt is megrendelésre. Rendszeressé vált a kisebb jelentőségű módosító indítványok beterjesztése és az ezzel kapcsolatos periferikus tartózkodó, esetleg 1-1 ellenszavazat megjelenése. Leginkább az interpellációk gyakoribbá és rendszeressé válásában mutatkozott meg a parlament „önállósága”.

Kállai elhárította, hogy alaposabban tájékoztassák a képviselőket, vagy hogy kezdettől fogva részt tudjanak venni az előkészítésben, avagy esetleg albizottságban valamilyen érdemi munkát végezzenek. Az alternatívákban tervezés is felvetődött, de ezt is elutasította.

Némi rendszeresség volt megfigyelhető az Országgyűlés tevékenységében. Ez nem jelentette azt, hogy a parlament diktálta a tempót, inkább hogy alkalmazkodott a párt és a kormány kettősehez. Az összehangoltság némileg fejlettebb formáját öltötte az éves munkaprogram, bár a kormány miatt ezt nem mindenben lehetett tartani. A központi instrukciók hatottak a bizottságokra is, amelyek önállóbban és többet üléseztek, továbbá NET-előterjesztéseket is napirendre vettek.

* * *

Kállai Gyula elnöksége alatt a kezdeti lelkes akarás lelohadt, a konzervatív reform szerény eredményekre vezetett. A ciklussal azonban nem zárult le a reformidőszak folyamata, hiszen még hátravolt néhány törvény, különösen az alkotmány módosítás elfogadása. Ez azonban már nem Kállai Gyula irányítása mellett bonyolódott le. Viszszavonulása egyik utolsó aktusaként azonban megbízták mint a Hazafias Népfront országos elnökét az országgyűlési alkotmányozási bizottság vezetésével.*

Az új elnök, Apró Antal nem Kállai hangján szólalt meg az alakuló ülésen, nem is említette a reform kifejezést, hanem minden vonatkozásban a központi hatalom erősítéséről beszélt, és ezzel egyidejűleg a helyi szervek önállóságának növeléséről. Az Országgyűlés fő feladatának a közös munkát tekintette a X. pártkongresszus határozatainak megvalósításáért.¹⁷⁹

Az előző ciklushoz képest újdonság volt, hogy a miniszterelnököt és a Minisztertanács tagjait külön-külön szavazta meg a parlament.¹⁸⁰ Nem volt viszont újdonság az, hogy mindjárt a második ülésen, 1971. június 23-án Fock Jenő megszólalt két miniszterrel együtt. Ezúttal nem beszámolót tartott, hanem szakítva a korábban megszokott „nincs szükség új kormányprogramra” formulával, kormányprogrammal állt elő. Ennek bázisa természetesen az MSZMP X. kongresszusának határozata volt. Ezt nyomatékkal említette, mert már ekkor érezhető volt a kormány és a szakszervezetek közötti vita. Kiemelte a vállalati tervezés jelentőségét, ugyanakkor rámutatott, hogy sok helyen ez még formális. A nagy fejlesztési projektek mellett ígéretet tett a hosszabb távú tervek Országgyűlés elé terjesztésére, ami azután az első olajválság okán elsikkadt. A külgazdaság, ezen belül a KGST-integráció egyre nagyobb jelentőségét emelte ki, bár nem tett említést a magyar elképzelések vereségéről. Mondandójának egyik középponti eleme a hatékonyság növelése volt. Hangsúlyozta, hogy az árak részleges szabaddá tételében a visszaélések ellenére sem kívánnak visszaközni. Az árak, a pénzgazdálkodás körüli zavarokat a gazdasági mechanizmus eszközeivel igyekeznek kezelni. 3,5 milliárd forintot állítottak be szolgáltatásfejlesztési alapra. Fock kiemelt területnek nevezte a lakásépítési terv teljesítését. Az államéletben a reformot az alkotmány elfogadásával befejezettnek tekintette. Feladat azonban volt elég, és ebben az Országgyűlés és bizottságainak segítségét kérte. A tanácsok új szerepének kibontakoztatása még csak épp hogy elkezdődött. A családjogi törvény jövőbeni módosítása a nők helyzetének javítását célozza. Ezt követően vázlatosan törvénykezési programot adott a következő évekre. A törvénykezési program ugyan megvalósult, 1972 után azonban – mint ismert – a gazdasági reform megállt, majd az olajárrobbanás egyre súlyosabb helyzetbe hozta Magyarországot, az eladósodás folyamata felgyorsult, de erre már nem a Fock, hanem a Lázár-kormány rosszul és hibát hibára halmozva reagált. Zárszávaiban visszavetért a reformra, és a gazdasági vezetők képzéséről szólva kijelentette, hogy nincs teljes egyetértés még a célokban sem, helyenként, időnként érdekellentétek jelentkeznek.

* Az alkalmi bizottságba Kállai Gyula és 25 társa a második ülésen lett megválasztva. *Napló*, 1971. 218.

Az Országgyűlésben helyet foglaló képviselők viszont – úgy érezték – a reformban általánosságban teljes mértékben egyetértettek. Mégis vitát látott a szabályozórendszer szerepéről a legnagyobb vállalatoknál. Fock kijelentette, hogy ez a kormányzat célja, a dotáció csökkentése és más termékek preferálása. A beruházások rangsorolása is elengedhetetlen, ez politikai kérdés is.

Fock Jenő miniszterelnökként a ciklus alatt még egyszer tartott beszámolót, 1973 márciusában,* ekkor azonban már nem reformkomform intézkedésekről számolt be, hanem ellenkezőleg, az egész ipari termelés 55%-át produkáló 50 gazdálkodó egység, 180 vállalat tevékenységének megkülönböztetett figyelemmel kíséréséről, ezen belül 8–10 vállalat központi menedzseléséről és dotálásáról. Emellett egy sor központi fejlesztési programmal igyekeztek a termelési szerkezetet átalakítani. Kitartott az értékarányos árrendszer kialakítása mellett, bár ezt hosszan kellett indokolnia. A lakásépítési terv teljesítéséről tudott csak beszámolni, a lakáshiány enyhüléséről nem. A tanácstörvénynek a védelmét és nem a továbbfejlesztését tartotta fontosnak. A vita éles és szemrehányó volt, a miniszterelnök beszédét hosszan magyarázta, néhány elégedetlen felszólalóra részletesen kitért. Bizonyos sértődöttség volt érezhető válaszában. Mindez az általános elbizonytalanodást jelezte.

Fock Jenő valamilyen mértékben érezte az országgyűlési visszhang, elfogadottság vagy elutasítottság jelentőségét. Bár a kormány és személyes sorsa nem ettől függött, egyfajta fokjelzője volt az elitben megmutatkozó hangulatnak. Az 1973-as erősebb bírálat mutatta, hogy ő és kormánya lefelé menő ágba ért.

A miniszterelnök messzemenően együttműködött az Országgyűléssel. Erről tanúskodnak a konstruktív egyeztetések Apró Antallal, és 1974. március 29-i levele,¹⁸¹ amelyben a frakcióvezetés határozataira reagált a kormány egy nappal korábbi ülése alapján. Ebben szinte minden kezdeményezéssel egyetértett. A jelentős törvénymódosításokat az Országgyűlés elé terjesztik, a kisebb jelentőségűeket, illetve a fontosabb kormányrendeleteket az illetékes miniszter a bizottságok elé viszi. Az ellenőrző funkció további erősítése érdekében gyakoribbá teszik a miniszterek és államtitkárok beszámolóit. Nem valósult meg a kormány ígérete arról, hogy az 1974. decemberi ülészakon a nehézipari miniszter beszámolót tart. A költségvetés két ütemben történő tárgyalásával is egyetértettek, de az MSZMP KB ülése előtt csak szóbeli előterjesztést adhattak, illetve csak ez után lehetett kialakítani a parlamenti javaslatok befogadására szánt tartalék keretet. Egyetértettek azzal az igénnyel is, hogy a miniszteri felszólalások jobban kapcsolódjanak a vitában elhangzott képviselői felszólalásokhoz, és hogy az interpellációkra adott válaszok tömörebbek legyenek.

Az 1971-et követő évek valamelyest növelték az Országgyűlés szerepét. Ezt mutatta az alkotmány módosításának néhány eleme, az ennek hatására megváltoztatott ügyrend és a kormány új határozata az államigazgatási szerveknek a képviselői tevékenység

* Ez alkalommal a képviselők megismerkedhettek a beszámoló írásos téziseivel is. Lásd MNL OL XVIII-6-k 3. d.

fokozottabb támogatására. A tanácskozásokra való felkészülés feltételeiben bizonyos javulás volt észlelhető. Időben érkeztek az írásos anyagok. A beszámolókhöz is tézisek készültek. A költségvetéshez és zárszámadáshoz kiegészítő információs anyagot készítettek. Az alkotmány után a törvénykezés bővült, az ügyészségről és a büntetőeljárásról például a korábbi törvényerejű rendeletek helyett törvény készült. Kormányprogram született, a kormánybeszámolókkal és egyéb beszámolókkal, a költségvetésekkel és zárszámadásokkal félévente napirenden tartották a kormány munkáját, csak a részletes, a mély és kritikus elem, vagyis a kormány érdemi ellenőrzése hiányzott ezekből a konzultációkból. A miniszteri beszámolókból kevés volt, a külügyminiszter mellett két miniszter és egy államtitkár számolt be. A kormánybeszámolókhöz és egyéb napirendekhez hozzászóló miniszterek is tartottak kvázi beszámolókat, de erre a képviselők nem tudtak reagálni. Az interpellációknak csak a számuk nőtt (33-ról 41-re), de ezek tartalma kíváncsiul hagyott maga után. A bizottságok is részt vettek a parlament ellenőrző szerepének teljesítésében, de működésük érdemi része a nyilvánosság elől elzárva történt.

1971 és 1975 között még részben az új reformkurzus ihlette a kodifikációt. Idetartozott a szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény, amely önkéntesen létrehozott szocialista közösségként deklarálta ezt a szervezeti formát, kiemelte társadalmi értékét, és demokratikus belső viszonyokat garantált tagjainak, illetve szabályozta területi és ágazati érdekképviseleti szervezeteinek működését. Idetartozott a népgazdasági tervezésről szóló törvény is, amely a direkt utasításos tervgazdasággal szemben a közgazdasági eszközöket részesítette előnyben.

1972-ben az alkotmány módosítása is napirendre került. Ez azonban fő tendenciájában nem a reformot segítette, hanem egy etatista jóléti berendezkedés kialakítását.

I. 9. JÓLÉTI TÖRVÉNYHOZÁS ÉS VISSZAVÉTEL (1972–1980)

1972. április 19-én Kállai Gyula betérjesztette és néhány hozzászólást – köztük Kádár János ünnepi beszédét – követően elfogadták az alkotmány módosított szövegét. A következő években a törvényhozás az alkotmányra alapozódott. Most tekintsük át ennek következményét.*

Az alkotmány rögzítette a gazdaságban és az összes többi szférában is a javak bürokratikus újraelosztásának (redistribúciójának) elvét és gyakorlatát. Ezt története során periférikusan, bár fokozódó mértékben egészítették ki a piaci elosztás elemei, de úgy, hogy a bürokratikus redistribúció mindvégig rendszermeghatározó erővel rendelkezett. Mind az 1949-es, mind az 1972-es alkotmány szerint az állami tulajdon az egész népé, a tulajdonosi érdekeket maga az állami irányítás biztosítja. Az újraelosztást valóban a politikai szféra, jelesül az összekapcsolódó párt- és államhatalmi apparátus irányította úgy, hogy az döntő befolyást jelentett nemcsak az állami, hanem a szövetkezeti, tanácsi szféra felett is. A szocialista korszakra végig a hierarchikus intézményrendszerek és a politikai jellegű irányítás dominanciája volt jellemző, amelyben a vertikális hatalmi függőségek játszották a meghatározó szerepet. Az elosztás és újraelosztás, a hierarchikus irányítás mint alapelv az alkotmányban is érvényesült, és ennek következtében a politikai rendszer a polgári államszervezési megoldásokat csak olyan módon és mértékben vette át, amennyire ez a redistributív megoldásokat elősegítette. Az alkotmány így a valóságnak megfelelően fejezte ki azt, hogy ez a társadalmi berendezkedés nem a magántulajdonra, hanem valamiféle közösségi tulajdonra épül. Az alkotmányos szóhasználat állami és szövetkezeti tulajdonról beszélt, amit a „társadalmi tulajdon” kifejezésével foglaltak össze.

Az alkotmány emellett tartalmazta a magántulajdon korlátozott jelenlétét is, elismerte a személyi és a kisárutermelésben a magántulajdon létjogosultságát. Ez azt jelentette, hogy a rendszer erősen korlátozott módon, de vegyes gazdaságként hatá-

* Az alkotmány politikai rendszerre vonatkozó részére, az Országgyűlést, az Elnöki Tanácsot és a kormányt befolyásoló változásokra lásd az alkotmányról szóló fejezetet.

rozta meg magát. A magántulajdon szerepe, nagysága és aránya a korszakban változó. A gazdaság vegyes jellegére építve alapozódtak meg azok a reformelképzelések, amelyek a piaci koordináció visszaépítésére törekedtek, a „terv plusz piac” elvének érvényre juttatásától remélték a szocialista gazdaság hatékonyságának megteremtését. Azt mondhatjuk, hogy a piaci szocializmus irányába történt elmozdulás az egyik markáns változás a rendszer működésében.

Az alkotmány különleges minőségként foglalkozott az állami tervezéssel, azt a gazdasági élet meghatározójának tekintette, ami egyben azt jelentette, hogy a magántulajdonban lévő gazdasági szférán kívül a tervezés valamilyen módon az egész gazdasági-intézményi szféra uralását (irányítását, ellenőrzését, fejlesztését) biztosította. A tervezési folyamatokat jogilag részletesen szabályozták, nemcsak intézményeket hoztak létre a tervezés megvalósítására, hanem az a gazdasági és politikai élet szinte minden szféráját áthatotta. Magát a működés rendjét adta a tervezés, amely több volt, mint egy költségvetés elkészítése. A tervezés mint a működés alapmechanizmusa meghatározta a központok, a vállalatok és intézmények, valamint a vállalatok egymás közötti viszonyát, az irányítás menetét és eszközrendszerét, továbbá a vertikális és horizontális alkuk összetett folyamatát hozta létre, amelyben a felül- és alultervezés, a teljesítmény visszatartása nem diszfunkcionális eleme, hanem a rendszer sajátja volt. A szocializmus nem központilag tervezett, hanem központilag irányított gazdaság volt, amelyen belül azonban a Kádár-rendszert az irányítás átalakításának, reformjának ciklusai jellemezték olyan értelemben, hogy tendenciájában háttérbe szorultak a direkt irányítás eszközei, és azt a piaci rendszerben is alkalmazott eszközök váltották fel. A tervgazdálkodás, a „központilag irányított társadalom” ennek ellenére a korszak egészében fennmaradt. A tervezés az egyik meghatározó terepe volt a gazdaság és a politika összekapcsolódásának, összefonódásának, ezen belül döntő faktor volt a párt hatalmi kontrolljának biztosítása a tervek felett.

A népgazdasági tervezésről szóló törvényt¹⁸² Párdi Imre terjesztette az Országgyűlés elé, nem sokkal az alkotmány elfogadása után, 1972. december 14-én. Párdi a népgazdasági tervet a párt második programjának nevezte, vagyis a politikai program megvalósítójának, amely messzemenően számol az általános politikai követelményekkel.¹⁸³ A törvény hosszú távú, középtávú és éves terveket különített el. Az irányítás alapvető eszközeként a középtávú tervet jelölte meg. A középtávú terv kitért a nemzeti jövedelem növekedésére és felhasználására, a műszaki fejlesztés irányaira, a beruházások nagyságára és elosztására, a foglalkoztatás, a fogyasztás és reáljövedelem alakulására, a szociális, egészségügyi, kulturális, lakás- és kommunális ellátásra, a külkereskedelemre, a terület- és telepítéspolitikai irányelveire. A törvény részletezte a tervezés követelményeit és rendszerét. Az Országgyűlés feladatát a hosszú távú terv irányelveinek megvitatásában és jóváhagyásában jelölte meg, és szerepelt benne, hogy törvényt alkot a középtávú tervről, és az állami költségvetés tárgyalásakor áttekinti az éves terv előirányzatait, és rendszeresen értékeli a végrehajtást. A betérjesztő a Minisztertanács. Az országos szervek mellett tervkészítésre köteleztként jelölte meg a tanácsokat és a gazdálkodó

szervezeteket. A tanácsok maguk állapítják meg terveiket, de figyelembe kell venni az országos tervek előírásait. Az összhang a gazdálkodó szervekre is előírás. Ugyanakkor rögzítette a törvény, hogy a megvalósítás érdekében főként a gazdasági szabályozás eszközeit kell alkalmazni. A tervben kell meghatározni az árpolitikát és az árszabályozást, a pénzügypolitikát, a vállalati jövedelemszabályozást, a hitelpolitikát, a bérszabályozást, a területfejlesztés és a külkereskedelem szabályozását.*

Az elosztási viszonyokban a tőkés elszármaztatás helyére az alkotmány másfajta elvet, a munka szerinti elosztás elvét állította. Ez egyben a munkához való jog és a végzett munka mennyisége és minősége szerinti díjazás biztosítását is jelentette, de kiegészült a pihenéshez, az egészségvédelemhez, az öregségi, betegségi, munkaképtelenségi ellátáshoz, valamint a művelődéshez való joggal, aminek garantálására az alkotmány külön eszközöket rendelt. A munkához való jog a kelet-európai szocialista rendszerekben a teljes foglalkoztatáshoz vezetett, ami nemcsak a hivatalos ideológia szerint volt a rendszer egyik alapvető vívmánya, de egyfajta társadalmi helyzetté is vált, a legitimitáció egyik alappillére volt. A második, harmadik generáció azonban már kész tényként vette tudomásul, így legitimitációs ereje csökkent. A teljes foglalkoztatottság azonban nem pusztán politikai szándék megvalósulása, hanem genezisében kísérő jelensége volt az extenzív növekedési folyamatnak, amelynek eredményeként krónikus munkaerőhiány alakult ki és maradt fenn az intenzív fejlődés időszakában is, tehát a politika szféráján kívüli, gazdasági törvényszerűségek biztosították a fenntartását.

Az 1972-es alkotmánymódosítás után négy feladatkör a társadalmi rend alapvető jellegzetességei közé került. Az egyik a házasság és a család intézményének védelme volt, a másik az ifjúság fejlődésére, szocialista nevelésére és érdekeinek védelmére fordított figyelem, a harmadik az állampolgárok életének, testi épségének, egészségének védelme, illetve betegség, munkaképtelenség, öregség esetén a támogatásuk. A sorban a negyedik helyre a tudományos munka, a művészet és az állampolgárok műveltségének szervezése és támogatása került.

A kiemelt területek új szabályozására részben már az alkotmány módosítása előtt, részben a módosítás évében, részben később került sor.** Így volt ez a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952-es törvény 1974-es módosításával,¹⁸⁴ illetve az 1972. évi II. törvény elfogadásával az egészségügyről.

* Az, hogy a tervek konkrétan mit tartalmazzanak, a Minisztertanács 1046/1972. (XII. 22.) számú határozatában szerepelt. Magyar Közlöny, 1972. december 22.

** Egyik jellemző terület volt a magyar tudományos élet, amely az MSZMP KB 1969. júniusi tudománypolitikai irányelveinek elfogadása után ment keresztül változáson. Ez elsősorban abban mutatkozott meg, hogy a rá következő években a kutatás-fejlesztési ráfordítások növekedési üteme mintegy kétszeresen haladta meg a nemzeti jövedelmet, és ennek következtében hat év alatt megkétszerezte. A megrendelések azonban állami jellegűek voltak, és a szervezeti, koncepcionális átalakítás is e keretek között maradt, beleértve az 1972-ben elfogadott Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervet. Ugyanakkor a másik alkotmányos alapelv, a tudományos kutatás szabadságának biztosítása továbbra sem történt meg, amit társadalomtudósok tevékenységének megkérdőjelezése és többek emigrációba kényszerítése is jelzett.

Az előbbi a család és a házasság szabályozottságát és védelmét szolgálta, biztosította a házasságban a felek egyenjogúságát, valamint a gyermek fejlődését és nevelését. Megkönnyítették az örökbefogadást.

Az egészségügyről szóló törvény¹⁸⁵ ugyanazon az ülésen került terítékre, mint az alkotmánymódosítás. Ez leszögezte, hogy az általában ingyenes és egységes ellátás biztosítása az állam feladata, ennek megfelelően egységes állami irányítást írt elő, amely az egészségügy valamennyi területére kiterjedt. A magánszféra belépésére a törvény nem biztosított lehetőséget. Az ingyenesség 1975. július 1-jétől állampolgári joggá emelkedett az orvosi és kórházi ellátás, illetve ez utóbbin belül a gyógyszerellátást illetően. Az egészségügyi rendszer további számos eleme ingyenesen vagy igen nagy támogatással állt az állampolgárok rendelkezésére.

A szociális jogok kiterjesztésében is a hetvenes évek közepén állt be fordulat. Addig eltérő lehetőségekkel rendelkeztek a munkások és a parasztok. A térszervezők 1958 óta, a szakszervezeti tagok 1971 óta, a kisiparosok 1961 óta részesülhettek nyugellátásban. Az egységes társadalombiztosítási rendszer kiépítésére 1975-ben került sor.¹⁸⁶ Ezzel a munkaviszonyban és megbízásban állók, továbbá családtagjaik egyenlő feltételek mellett szereztek jogot a betegségi, a nyugdíj-, a balesetellátásra és a családi pótlékra. A szakszervezeti dolgozók a táppénzt és a terhességi-gyermekágyi segélyt helyettesítő juttatásokat nem az államtól, hanem a szakszervezettől kapták ezt követően is, bár ez közel azonos társadalombiztosítási jogot jelentett. 1980-ra a nyugdíjkorhatár is egységesült.

Az egyik utolsó jelentős intézkedésként született meg 1976-ban a közművelődésről szóló törvény,¹⁸⁷ amelyben a kulturális sokszínűség tolerálása, a sokoldalúan kiművelt emberkép az egyoldalú politikai elkötelezettséggel rendelkező állampolgárok eszményével keveredett. Az állam itt is magára vállalta a még intenzívebb fejlesztő és irányító szerepet. A célkitűzés az volt, hogy megteremtődjön a társadalom legkülönbözőbb – a családi, lakóhelyi közösséget is magába foglaló – szervezetei között az egymásra épülő, tervszerű permanens művelődési folyamat nagyszabású terve.

Összességében az 1972. évi alkotmánymódosítás egyik figyelemre méltó újítása az volt, hogy kodifikált egy olyan etatista jóléti társadalmi modellt, amelyben az állam és annak gazdasági intézményei egy minden állampolgárra kiterjedő jóléti szolgáltatás infrastruktúráját működtetik. Ez a szociális, az egészségügyi és a szó tág értelmében vett kulturális (sport, közművelődés, tudomány, művészet) szférára egyaránt kiterjedt. Ideológiai megalapozásában igen erőteljes szerepet játszott a társadalmi körülmények humanizálásának filozófiája. Ehhez szervesen kapcsolódott a munka- és bérbiztonság, valamint a lakáshoz jutás lehetőségének ugyan valóra nem váltott, de szándékolt megvalósítása.

Ez a paternalista modell tükröződött az 1971-ben elfogadott ifjúsági törvényben is.¹⁸⁸ A törvény a gyermek- és ifjúkor egészében egy nevelő, gondoskodó intézmény- és tevékenység-háló kiépítését célozta a fiatalok szocialista emberré nevelése érdekében. Magában foglalta ez a gyermek- és ifjúságvédelmet, az oktatási rendszer feladatainak bővítését, az oktatási-képzési lehetőségek kiterjesztését a munkahelyekre és a fegyveres

erők intézményeire, a pályaválasztás, elhelyezkedés és beilleszkedés segítését, továbbá a szociális, egészségügyi, sportolási és kulturálódási (például klubmozgalmi, turisztikai) lehetőségek kiterjesztését. Némileg változtak a közéleti részvétel lehetőségei is, amennyiben a KISZ mellett bizonyos jogokhoz jutottak az egyesületek és az iskolai önkormányzati szervezetek (például ifjúsági parlamenteket kellett tartani). A Minisztertanács 1974-ben létrehozta az Állami Ifjúsági Bizottságot, amely Központi Ifjúsági Alappal gazdálkodhatott.

Mindezek felett állt az MSZMP, amely az 1949-es alkotmánnyal ellentétesen most szerepelt az alapokmányban, és vezető szerepe alapjogi megerősítést nyert.

Meg kell említeni, hogy a tömbországok alkotmánya, ezen belül az 1949-es eredeti és a később módosított magyar alkotmány is tartalmazott olyan polgári jogelveket, mint az állampolgári egyenlőség, a jogegyenlőség, az állampolgári jogok stb. Ugyanakkor meghatározták az állampolgári kötelezettségeket is. Ezek egy része nem volt több büntetőjogi kategóriáknál vagy erkölcsi deklarációnál, mint például a munkakötelezettség rögzítése.

Az 1972-es dokumentum olyan alapelveket is megfogalmazott, mint a tudományos és művészi alkotótevékenység szabadsága, a törvény előtti egyenlőség, a nők és férfiak egyenlőségének joga, a lelkiismereti szabadság és a vallás szabad gyakorlásának joga, a szólás-, a sajtó- és a gyülekezési szabadság, az egyesülés, a személyi szabadság és sérthetetlenség joga, a levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartása. Továbbá minden nemzetiség számára biztosította az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, a kultúrája megőrzését és ápolását. Ezek a jogok azonban alacsonyabb jogszabályok alapján és jogon kívüli eszközökkel csak korlátozottan, vagy például az egyesülés, a szólás-, a sajtó- és gyülekezési szabadság esetén egyáltalán nem érvényesültek. A politikai gyakorlatban némi változásnak az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmányának 1975. augusztus 1-jei aláírását követően lehetünk tanúi, amelyben Magyarország nemzetközi kötelezettséget vállalt az emberi jogok és alapvető szabadságjogok, a gondolati, lelkiismeret, vallás- és meggyőződési szabadság tiszteletben tartására. 1976-ban a VIII. és IX. törvényerejű rendelettel Magyarország ratifikálta az ENSZ két, akkor már tízéves egyezségokmányát. Az egyik a polgári és politikai jogokról, a másik a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szólt.

A gyakorlat azonban nem, vagy csak igen vontatottan változott. A sajtóirányítás a korszak egészében többszörösen biztosított volt. Nemcsak a főszerkesztők és helyetteseik, de a hatvanas évek elején helyenként még a rovatvezetők és az újságírók is rajta voltak a hatásköri listákon. A *Népszabadság* és a megyei napilapok az MSZMP tulajdonában voltak, utóbbiaknál a kinevezések a megyei pártbizottságok hatáskörébe tartoztak. A sajtóban a párttagok és a lapokon belüli pártszervezetek, illetve a belső és öncenzúra szerepe mellett a központi pártapparátus – különösen az Agitációs és Propaganda Osztály – közvetlen kapcsolatot tartott a vezető újságírókkal, rendszeresen „eligazította őket”, nem is beszélve a kulturális sajtóban meglévő személyes kapcsolati szálakról. A magyar sajtó sokszínűsége, illetve annak korlátai, ha nem is „fölülről”

voltak kitalálva, de engedélyezve és tiltva bizonyosan. A párt rendkívül erős jelenléte mellett az állami irányítás is szoros volt, ezt látta el a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala. A szoros irányítás nemcsak az írott sajtóra, hanem a rádióra és az egyre nagyobb jelentőségre szert tevő Magyar Televízióra is kiterjedt.*

Az MSZMP a gyülekezési és egyesülési jogok, a tudomány és a művészetek szabadsága, a sajtószabadság, a vallásszabadság és a nemzetiségek kérdésében csak a rendszerváltást hozó politikai válság időszakában volt hajlandó a valódi alkotmányos feltételek létrehozásáról és érvényesítéséről érdemben új álláspontot kialakítani. Ezekben a kérdésekben a politikai irányítás mellett végig jelentős mértékben érvényesült a titkosszolgálati eszközöket felhasználó adminisztratív, rendőri módszerek alkalmazása. A vallásgyakorlás lehetőségeit még a hatvanas években is egyházi személyek üldözése és más jogi korlátok erőteljes érvényesítése akadályozta, ezt később a titkosszolgálati eszközök alkalmazása váltotta fel, és csak ennek keretében volt tetten érhető a megegyezésre való törekvés. Az MSZMP Központi Bizottsága még 1989 júliusában sem a múlt őszinte feltárására építve kísérte meg rendezni viszonyát a sok esetben megfélemlített és megalázott egyházakkal. Mindez szemben állt Kádár János 1972-ben ünnepinek is nevezhető felszólalásával, amikor azt találta mondani, hogy „[a]z alkotmány a törvények törvénye, az állam fundamentuma, a társadalom jogi felépítményének alapja”.¹⁸⁹

Ami a képviselői aktivitást illeti, az visszafogottabb volt az előző négy esztendőnél, a költségvetéshez átlag 26-an szóltak hozzá. A 14 törvény közül a legtöbben, 16-an, a szövetkezetekről szólóhoz, a házasságról, a családról, a gyámságról szólóhoz pedig 14-en szóltak hozzá. A többenél a megszólalás tíz fő alatt maradt. Fock Jenő már nem olyan gyakran tartott kormánybeszámolót, a két megszólalásához 26 és 29 képviselő tette hozzá véleményét. A NET, a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolójához nem volt hozzászóló. Évente egy-egy kormánytag is megszólalt, köztük elhangzott a már-már szokásos külügyminiszteri expozé, aztán a könnyűipar és végül az élelmiszeripar és a fagazdaságok helyzetéről tartottak beszédet. A tanács törvény végrehajtásáról a hivatalvezető tájékoztatta a Országgyűlést. Az agrárvilág képviselői szólaltak meg nagyobb számban (31 fő), a többi beszéd közepes, 20 fő alatti érdeklődést váltott ki.

Az ülésszakok száma ugyanúgy évente négy volt, mint az előző ciklusban, viszont tizenhárom ülés csak kétnapos volt, és csak kettő volt háromnapos, az alakuló ülés mellett pedig volt egy egynapos is. Rövidültek a viták, a költségvetésekhez például a korábbi ciklusban összesen 120-an, most 105-en szóltak hozzá. Különösen a miniszterelnök

* Törvény a sajtóról csak 1986-ban született (lásd később), amelynek első mondata így szólt: „A Magyar Népköztársaság Alkotmánya biztosítja a sajtószabadságot”. A törvény mégis megvonta ennek határát, amennyiben az írott és elektronikus sajtóban megjelenő tájékoztatás többek között nem sérthette az alkotmányos rendet és Magyarország nemzetközi érdekeit. Lap-, rádió- és televízióalapításra magánszemélynek nem biztosított lehetőséget, végső soron megerősítette az állam monopolhelyzetét az elektronikus médiában, a hírszolgálatban, de legális kaput nyitott a lapalapításra nem állami szervezetek számára.

beszámolóikhoz volt az előző ciklusban intenzív a megszólalás, közel száz, míg ez az érdeklődés most a felére esett. A törvények sem hoztak kiemelkedő érdeklődést, egyedül az egészségügyről szólónál volt tíznél több jelentkező, ezzel szemben 1967 és 1971 között ez öt törvény esetében fordult elő, sőt egyszer, a termelőszövetkezetekről szólónál 33 nem kormánytag szólalt meg. A szakmunkásképzés szabályozása a 29 fővel megközelítette ezt a nagyságrendet. A legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolója is vitát gerjesztett, mintegy igazolta azt a vélekedést, hogy hozzájuk is szólásra kell engedni a képviselőket, ugyanakkor az 1971–1975-ös ciklusban ennek pont az ellenkezője játszódott le. Az Elnöki Tanács beszámolóikhoz nem mutatkozott egyik ciklusban sem érdeklődés. Viszont nem volt egyetlen ünnepi, reprezentatív ülés sem 1971 után.

Az Országgyűlés a ciklus alatt technikailag nem romlott. Az elnök arról számolt be 1974 márciusában, hogy a Fock Jenővel való megegyezés alapján ha az Elnöki Tanács elé törvénymódosítás kerül, azt előbb az illetékes bizottság megtárgyalja. Az ügyrend módosítása okán új bizottság jött létre, és a Hazafias Népfrontot kérték meg, hogy tegyen javaslatot az összetételére. Az Építési és Közlekedési Bizottság tagjait 1972. december 14-én¹⁹⁰ választották meg.

Maga Apró Antal a bizottsági elnökök és a képviselőcsoportok elnökeinek értekezletén igyekezett instruálni, befolyásolni a hozzászólásokat.* Olykor korlátozásokat is bevezettek, nevezetesen arról, hogy mely megyékből szólaljanak fel. Más esetben a Központi Bizottság határozatainak közvetlen realizálása miatt kérte, hogy támogassák az előterjesztőt. Az értekezletekre elhozta az előterjesztőket is, hogy előre tájékoztassanak az ülésen elmondott expozéjukról.

Apró Antal akkurátusan készítettett összefoglaló értékeléseket, és ezeket meg is vitattatta a bizottsági elnökök és a képviselőcsoportok elnökeinek értekezletein.** Az 1972-es esztendővel elégedett volt az elnök, különösen a hét törvényt, ezen belül az alkotmányt, illetve az ezzel összhangban álló jogszabályokat és az ügyrend módosítását említette. Büszke volt a két törvénykezdeményezésre, bár az alkotmány nagyon is erőltetetten tekinthető annak, illetve a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság által benyújtott, ügyességről szóló törvénytervezet is.*** Az kétségtelen, hogy egyes törvényjavaslatokhoz meglehetősen sok módosító indítványt fogalmaztak meg az állandó bizottságok. Az ügyességről és a bíróságról szólóhoz például 23-at fogadott el

* Az egészségügyi törvényről szóló vitához 19-en akartak hozzászólni, köztük 9 orvos. Törőcsik Gábor irodavezető 1972. április 14-i feljegyzésében javaslatot tett az orvosok számának csökkentésére. Összesen öt képviselőre gondolt. Az alkotmány „vitájára” és hozzászólóira külön megbeszélést szerveztek, amelyen Apró Antal, Biszku Béla, Pullai Árpád és Orbán László vett részt. MNL OL XVIII-6-v 2. d.

** 1973. február 3-án volt a vitája az 1972. évi működésnek. MNL OL XVIII-6-v 67. d.

*** Törőcsik Gábor irodavezető készített egy feljegyzést Apró Antalnak 1972. május 18-án: „[...] a mai kormányülés úgy határozott, hogy a kormány az ügyességről szóló törvényjavaslatlaltal egyetért, s erről értesíti az Országgyűlés elnökét. Egyben a törvényjavaslatot megküldi az Országgyűlés elnökének.” Elvben a betérjesztő vagy az Országgyűlés elnöke, vagy a Jogi Bizottság, vagy egy képviselő. Törőcsik azt javasolta, hogy a bizottság legyen. MNL OL XVIII-6-k 2. d.

az előterjesztő. Csökkent viszont a képviselőktől közvetlenül érkezett módosítások száma. Eredménynek számított, hogy gyakran készült a tervezetekhez indoklás, sőt a végrehajtási utasítást is időben megkapták a képviselők.

Apró Antal nem volt elégedett az interpellációkkal, szóvá tette, hogy egyeseket kormányzati tényezők igyekeztek lebeszélni. Biztatta a képviselőket, hogy csak jegyezzenek be 6–10 interpellációt ülészakonként. Azt vette észre, hogy többen beszélnek szabadon, papír nélkül, hogy az új képviselők is egyre inkább belelendülnek. Ennek ellenére a rövidséget, az ismétlések elkerülését szorgalmazta. Azt is elismerően nyugtázta, hogy a kormány egy év alatt 123 képviselőnek küldött választ a parlamentben elhangzott javaslatára vagy kérdésére.

Apró tervezett ugyan miniszteri beszámolókat, például a lakásépítésről, de hiába próbálkozott, bár az alkotmány mellett az ügyrend és a Minisztertanács tagjainak és államtitkárainak jogállásáról és felelősségéről szóló törvény segítette ezt a szándékát. A lakáspolitikai határozatok csak 1980-ban és 1982-ben kerültek a KB elé, de ezt követően sem született parlamenti beszámoló a kérdésről.¹⁹¹ Mai szóval civil kezdeményezésre indult, és Schnitzler József Hajdú-Bihar megyei képviselő tette a javaslatot¹⁹² a miniszterelnöki beszámolója alkalmával arra, hogy alkossa meg a parlament a környezetvédelmi törvényt. Ezt Fock Jenő elfogadta, és megkezdődött a nemzetközi tájékozódás, majd döntés született, hogy az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium a kérdés gazdája, a tervezet kidolgozója. A PB-be is eljutott a kezdeményezés, és a parlamenti elnökség még ebben a ciklusban tervezte tárgyalását, de végül nem realizálódott. Mint ahogy a nehéziparról szóló tájékoztató sem.

Amennyire nem romlott az Országgyűlés munkájának technikája, úgy változott tartalmában a parlament. Fock Jenő két felszólalásának fogadtatásáról, hangulatáról már volt szó. A reformértékű törvényeket felváltotta a paternalista szemléletű állagörző törvényhozás.

A tanácsok több mint hároméves mérlegét vontta meg az Országgyűlés 1974. október 4-én.¹⁹³ Az összegzést úgy tette szóvá az előterjesztő és a kormány is, hogy a törvény jó, bevált, időtálló. Ez az értékelés egyben megvédte a tanácsokat a centralizációs tendenciáktól, bár a közös tanácsok szervezése ennek ellentmondott, akárcsak az a gondolat, hogy a pénzmaradványokat el kell vonni és központilag újraosztani. A változatlanság ugyanakkor nem sarkallt az önkormányzatiság fejlesztésének elősegítésére, az önállóság gyakorlatának meggyökeresedésére.

A reform szellemével ellentétes törvényt hozott a parlament 1974. október 3-án a külkereskedelemlről. Legelsőként nyomatékosan deklarálta, hogy a külkereskedelem állami monopólium, tehát nemhogy magánszemélyek, de még szövetkezetek sem folytathatnak ilyen tevékenységet. Az állami vállalatoknak külkereskedelmi jogot kellett szerezni annak érdekében, hogy ezt a munkát folytathassák. Ez alól kivétel abban az esetben volt, ha a szerződés tárgya termelési együttműködésre vagy szakosításra vonatkozott, és benne a jogot szerzett vállalat is helyet kapott. Eseti megbízással a jogosult cég másokat is bevonhatott, például tárgyalásokba, kiküldetésekre.

Kimondva-kimondatlanul két irányba szerveződött a külkereskedelem. A tőkés világgal kapcsolatot tartó vállalkozások külföldön akár vállalatot is létesíthettek, vagy érdekeltséget szerezhettek. Az úgynevezett tervországok viszonylatában vagy esetleg tőkés országokkal kötött államközi szerződések esetén már nem volt ilyen mozgástér. Szerződéskötésre volt kötelezhető a külkereskedelmi vállalat, vagyis részben érvényben maradt az utasításos gazdálkodás, mi több, ez az utasítás nemcsak a külkereskedelmi vállalatra volt érvényes, hanem annak belföldi termelést végző partnerére is. Ráadásul a törvény referenciát erősített meg a tervországokkal való kapcsolatra. Ha a miniszter hozott határozatot, akkor fellebbezésnek sem volt helye. A külföldiek kereskedelmét és képviselését idehaza állami engedélyhez kötötték, illetve állami ellenőrzés alá helyezték.

A ciklus záróakkordjaként módosították az alkotmányt, és bevezették az ötéves ciklusokat mind a parlamenti, mind a tanácsi választásokkor, illetve ehhez igazították a Legfelsőbb Bíróság és a legfőbb ügyész kinevezését. Mindezt az ötödik ötéves terv indulása előtt. Jobb későn, mint soha.

A következő ciklus előtt leváltották az összes reformelkötelezett politikai vezetőt, Nyers Rezsőt, Fock Jenőt, Fehér Lajost, Aczél Györgyöt és másokat. Az alakuló ülésen, 1975. július 4-én viszont Apró Antal maradt országgyűlési elnök, az alelnökök száma eggyel nőtt, az egyázfi, volt külügyminiszter, Péter János mellett ott találunk egy hölgyet, Raffai Saroltát, illetve egy régi képviselőt, Inokai Jánost. Péter János egyfajta parlamenti külügyminiszter szerepet vett fel, a háromra emelkedő alelnökszámot is a megnövekedett külügyi tevékenységgel indokolták.¹⁹⁴ Apró Antal messzemenően elégedett volt a választási eredménnyel és a parlament összetételével, azt az igazi népszuverenitás letéteményesének tekintette. Erősen bízott benne, hogy az alkotmány módosítása nyomán kialakult és bevált munkamódszer alapján a parlament teljesíteni fogja funkcióját. A fejlett szocialista társadalom építésének útjába nem állhat semmi, az új ötéves terv biztosítja a lendületes gyarapodást. Szükséges, hogy az egyéb törvények esetében figyelembe vegyék az állampolgárok és a társadalmi szervezetek észrevételeit. Ami a külpolitikai törekvéseket illette, valóban elégedett lehetett a Helsinkiben megrendezett biztonsági és együttműködési értekezlet sikerével. A fő feladatnak a XI. pártkongresszus határozatainak végrehajtását tekintette, egyben a megszokott módon intézte a NET két ülészak közötti döntéseinek bemutatását és rutinszerű jóváhagyását, majd következett az alakuló ülés személyeinek megszokott egyhangú és gyors megválasztása. Losonczy Pál került a régi NET-elnök, Cséteri Lajos pedig a régi NET-titkár helyére, Gáspár Sándor és Trautmann Rezső pedig az elnökhelyettesi tisztébe. Feltételezhetően Apró Antal beleszólt a bizottságok és azok tisztségviselőinek megválasztásába, a bizottsági elnökök esetében igyekezett alkalmas személyeket javasolni, hiszen, mint korábban, az ő befolyásuk egy-egy előterjesztésnél nem volt érdektelen, bár megközelítően perdöntő sem. Az alkotmány és az előző ciklusban elfogadott törvény szerint külön választották a miniszterelnököt, aki Lázár György lett. Külön megválasztották a kormányt, ezúttal öt miniszterelnök-helyetessel (Aczél György, Borbándi János, Havasi Ferenc, Huszár István, Székér Gyula), továbbá az alkotmány pontosítása szerint a legfőbb ügyészt és

a Legfelsőbb Bíróság elnökét. Lázár György megismételte Apró Antal nagyon elégedett véleményét a választásról, a XI. kongresszus iránymutató jellegét, egyben a kormány fontos kötelességének tartotta a szocialista demokrácia szüntelen fejlesztését. Optimista volt a gazdasági nehézségek közös legyőzésében, a töretlen fejlődésben. Számított arra, hogy folytatódik a munkaverseny. A külpolitikai üzenete sem tért el az Országgyűlés elnökeétől, legfeljebb abban, hogy a KGST-országok gazdasági együttműködésének programjába, az integrációba vetett reményeinek adott hangot.

Szeptember végéig kellett várni, hogy a Lázár-kormány programját megismerje az ország lakossága. Lázár György beszéde magabiztosan indított:

„Itthon és külföldön ismert és elismert tény, hogy a magyar nép egyre javuló feltételek között, biztonságban él és dolgozik, szépülő, gazdagodó hazájában. Népi rendszerünk erős és szüntelenül fejlődik. A Magyar Népköztársaságban alkotmányos rend, szocialista törvényesség van. Szilárd a közbiztonság, az állampolgárok jogai maradéktalanul érvényre jutnak. Eredményeink, következetes békepolitikánk, szolidaritásunk a függetlenségükért küzdő népekkel elismerést és megbecsülést vált ki a haladó emberekből.”¹⁹⁵

Első ígérete a Minisztertanács munkájának magasabb nivóra emelése volt. Aggodalommal beszélt az egyensúlyi zavarok, a világpiacon ármegmozgások kedvezőtlen hatásairól, a tett intézkedések, vagyis az exportképesség fejlesztésének gyengeségeiről, de a megoldást általánosságokban szabta meg, még további erőfeszítésekre buzdította hallgatóságát, a közvéleményt. Hasonló módon beszélt az ötéves terv betérjesztéséről. Kulcsfontosságúnak a termelési szerkezet és az energiaágazat korszerűsítését nevezte. Elmondta, hogy a fő figyelmet a kiemelt nagyüzemek rekonstrukciója kapja, de a fejlesztést minden ipari területen, a mezőgazdaságban, a közlekedésben, a hírközlésben, a kereskedelemben is folytatják. A külgazdasági kapcsolatokban a fejlődő országok irányába történő orientációt nevezte meg. Emellett az életszínvonal emelését is kilátásba helyezte, de számadatokat nem közölt. A gazdaságirányítási rendszerben nem tervezett változtatást, csak igazításokat. Ezen belül az árakat említette. Fejlesztést ígért a tudomány és az oktatás, a kultúra területén is. Ígéretet tett a tanácsi, munkahelyi demokrácia fejlesztésére, végül felsorolta a törvénykezés programját: az államigazgatási eljárásról, a városépítésről, a honvédelemről, az állami vállalatokról, a környezetvédelemről és az államháztartásról szóló törvények betérjesztését. A külpolitika egyöntetű támogatását Helsinki szelleme hatotta át, nem volt meglepő, hogy a hozzászólások Lázár György ígéreteit erősítették, és a szavazás egybehangzóan támogatta a kormányt.*

* A zárszámadás volt a második napirend, de Apró Antal azt javasolta a bizottsági és megyei képviselőcsoport elnökeinek, hogy erről ne nyissanak vitát, miután a kormánybeszámolóhoz bármivel meg lehet nyilvánulni. Így is lett. MNL OL XVIII-6-k 7. d.

Az ötödik öt éves terv ennek jegyében a biztató jövő képét festette a parlament elé. Bár az eladósodás és a világgazdaság fejlett régióitól való lemaradás veszélye fenyegetett, a politikai vezetők nem terveztek életszínvonal-csökkentő lépéseket, hanem azt a stratégiát választották, hogy meggyorsítják a struktúraváltást, a gazdaság korszerűsítését, az exportképesség jelentős fejlesztését, és ezen az alapon az életszínvonalat és szinte minden mást egyidejűleg gyarapítanak. Bár Bognár József nehezen érthető tudományos szaknyelven figyelmeztetett ennek rendkívüli nehézségeire, a Terv- és Költségvetési Bizottság nevében mégis elfogadásra ajánlotta a tervet. Az egyetlen konkrét javaslat a tudományos kapacitások koncentrációja volt, valamint a kutatás és a gazdaság közelebb hozása egymáshoz. Visszautalt 1968-ra, és a mechanizmusreform gyakorlatában megszerzett kultúrában reménykedett. Bízott a szelektív iparfejlesztés, a mennyiség helyett a minőséget előtérbe állító szölamok erejében, a világgazdasági korszakváltás fogalmának elterjedtségében, és nem utolsósorban a politikai vezetés bölcsességében. Reménykedett, hogy az ország „nagy történelmi tapasztalatai” a szocializmus építésében jelentős változásokat segítenek elő, miközben azt hangoztatta, hogy olyan átalakulás előtt állunk, amely ismeretlen feltételeket és tempót követel meg. Túlértékelt az emberi tényezőkben bekövetkezett változás irányát és az ifjabb generációk képességeit. Végül is a parlament egésze a 32 hozzászólás egymásutánosságában ebben a reményben ringatta magát, és fogadta el egyhangúlag a tervtörvényt.*

Lázár György legközelebb 1978. július 6-án tartott kormányértékelő beszédet. Már 1976-ban látszott, hogy a kormányprogramban, és még inkább az öt éves tervben lefektetett gazdasági stratégia elhibázott, a gazdaság korszerűsítésének gyorsítása aligha képes a világgazdaság fejlett régiójával felvenni a versenyt, a külső finanszírozás volumene növekszik, miközben a vezetés nem mondott le a szinte minden területen növekedést, a jóléti gyarapodást kommunikáló belpolitikai céljáról.¹⁹⁶ Ezt a célkitűzést 1977-ben még finanszírozták a nyugatiak és Brezsnyev, így a magyar gazdaság növekedésének mutatószámai és valósága a terveknek megfelelően alakult. Csak az eladósodás növekedett aggasztóan.

Beszédét az alkotmányos jogok érvényesülésével, az állam gondoskodó jótéteményeivel kezdte, ezt kötötte össze a több évtizedes hatalommal, a munkás, paraszt és értelmiségi triász, vagyis a szocialista nemzeti szövetségre alapuló politikával. Elismeréssel és megelégedéssel szólt minden gazdálkodó és társadalmi szervezet, intézmény munkájáról és megnövekedett tetteikészségéről. Visszafogottabban nyilatkozott a kormányzati intézményrendszeréről. Többsége elfogadható színvonalon működik, bár hosszú idő telik el a helyzetfelismerés, a döntés és cselekvés között. Nem érvényesíti a kormányzat következetesen a hatékonysági követelményeket, és kevés befolyást gyakorol az egyensúlyi viszonyok alakulására. Lassú az ügyintézés, az ellenőrzés formális, bátortalan, enyhe. Ezt követően büszkélkedett az öt éves terv félidejében elért

* Napló, 1975. 356. A tervtörvényt követően az 1976. évi költségvetés vitája szokatlanul gyorsan, alig hat hozzászólóval, módosító indítvány nélkül zajlott le.

teljesítménnyel, az egyensúly hiányát elsősorban a világgazdasági okokkal magyarázta. A hitelekkel szerinte óvatosan kell bánni, a belföldi felhasználás csak kisebb ütemben növekedhet, mint a nemzeti jövedelem. Jobb tervezés és hatásosabb szabályozás, különösen a termelői árrendszer megváltoztatása szükséges. Gyorsítani kell az ipar és a mezőgazdaság termelési szerkezetének átalakítását, ami összehangolt központi irányítást kíván. A beruházások túlméretezettek, és lassan valósulnak meg, hibás, pazarló a munkaerő-gazdálkodás. A lakosság életkörülményei viszont kedvezően alakultak, bár a részletek itt is gondokkal telítettek.¹⁹⁷

Lázár György önkritikus alapállását átvették a képviselők is, ám helyzetjavító ötletek sora mellett fenntartották véleményüket a XI. kongresszus, az öt éves terv céljainak teljesítése mellett. Lázár Németh Károlyra hivatkozva a lehetőségek jobb kihasználásában látta a kiutat. Az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta Lázár beszámolóját, és ezzel megerősítette az alapvetően hibás politikát, amit az MSZMP és kormánya folytatott.

A kormány tagjainak és az államtitkároknek a beszámoló az alapkérdéseket megkeverülő, helyenként önkritikus reszortmegnyilatkozások voltak, amelyek tartották magukat a Minisztertanács és az MSZMP álláspontjához. Ilyen volt a munkaügyi miniszter beszámolója a munkaerő-gazdálkodásról. A korszak alapvető problémája a munkaerőhiány volt. Ez egyfelől szociális intézkedésekből adódott (gyes bevezetése, nyugdíjkorhatár csökkentése), másfelől a hibás ipartelepítésből, harmadrészt a hibás vállalati bértömeg-gazdálkodásból. A kormány buzdított a helyes üzemszervezés megvalósítására, közvetített, toborzott stb. Másrészt viszont adminisztratív eszközökkel keserítette az emberek életét. Akadályozta a munkaerőpiac szabadságát, irányított elhelyezkedési kényszert alkalmazott. A miniszter olyan átfogó program kialakítását ígérte, amely megoldást jelent a munkaerő-problémákra. Ezen belül központi rendezést igényelt a bérviszonyokban, tervezett átfogó képzési rendszert tartott szükségesnek. Két év múlva a miniszterelnök ugyanolyan elégedetlen volt a munkaerőhelyzettel, mint korábban. Az Országgyűlés mindkét beszámolót elfogadta.

A frakcióvezetőség, a parlament elnöksége is elégedett volt az addigi teljesítménnyel, és Apró Antal az MSZMP XI. kongresszusi határozatára hivatkozva semmilyen újítást nem kívánt bevezetni az Országgyűlés szervezetében és munkastílusában.* Megismételte a korábbi elhatározásokat a tárgyalások menetéről, a kormányzat kötelezettségvállalásáról. Ami a törvényerejű rendeleteket illette, az előző ciklusban mindössze három került bizottságok elé. A bizottsági javaslatokat a miniszter nem volt köteles elfogadni, de tájékoztatta erről a kormányt, és ez már megnyugtatta a vezetőket. A megszokott

* Apró nézeteit publikációban is összefoglalta. Ebben többek között azt igyekezett bizonyítani, hogy az Országgyűlés működése folyamatosan fejlődik, különösen az alkotmány és az ügyrend 1972-es módosítása után. Példákat is hozott: társadalmi vitákra támaszkodik a törvényhozásban a parlament, a képviselők megkapják a végrehajtási utasításokat is, növekszik a módosító indítványok száma (sic!), stb. Apró Antal: *A magyar parlament helye és szerepe a szocializmus politikai rendszerében*. In: *Uő: A szocializmus építésének útján*. Budapest, 1975. 280–291.

tervek szerint szaporítani akarták a miniszteri-államtitkári beszámolókat, 1976-ra például négyet terveztek. A társadalmi vitákat szorgalmazták a törvényhozások előtt.

Az 1976. évi kodifikációs tervet majdnem teljesen sikerült beváltani. Csak a téli ülésszakról maradt le az állami vállalatokról szóló törvényjavaslat.¹⁹⁸ Apró Antal egy másfél éves összefoglalót készített a parlament munkájáról.¹⁹⁹ Az értékelés dicsérte a plenáris üléseken hozzászólókat.

„Az ülésszakok vitái a tárgyalási anyagok gondos áttanulmányozásáról, alapos tárgyismeretről, s a képviselők eleven tömegkapcsolatairól tanúskodnak. Megállapítható, hogy a felszólalásokra már nem volt jellemző az előző években nem egszer jelentkező túlzott helyi jelleg.”

Az összesítés vitatkozó kritikus hangnem jeleit vélte felfedezni a hozzászólásokban. A 164 képviselői javaslat a kormány elé került, és a miniszterek és országos hatáskörű szervezetek vezetői időben megválaszolták. A szöveg ellentmondásba keveredett magával, amikor a minőséggel, az ismételésekkel, a felolvasásokkal, a tárgyhoz kapcsolódás hiányával volt elégedetlen. A bizottsági előadók is gyakran ismételték a törvényeket előterjesztő miniszterek gondolatait, nem tükröződött bennük a bizottsági ülések viszonylag szabad légköre, olykor a vita. Gyakran hivatalos véleményt fejtettek ki, és nem a bizottság álláspontját, és végképp nem a kisebbségi véleményt. Csökkent az interpellációs kedv, miután a helyi kéréseket a kormánytagok rendre visszautasították. A bizottságok folytatták megszokott munkájukat, három törvény esetében az előkészítő szakaszban bekapcsolódtak a vitába. A másfél év alatt 4 törvényerejű rendeletet is megtárgyaltak. A bizottsági üléseken meghallgattak több minisztert, önállóan napirendjükre tűztek témákat, csak hatásuk nem volt érzékelhető. Önálló törvénykezdeményezésük nem volt, mindössze módosító indítványokat terjesztettek be a törvényekhez, de nem a költségvetéshez! A költségvetéshez megszűntek a kis összegeket módosító indítványok a ciklus többi esztendejében is.

A PB 1977. október 4-én²⁰⁰ foglalkozott az Országgyűléssel, és olyannyira elégedett volt vele, hogy új határozatot nem kellett hoznia. Az alkotmány és ügyrend új előírásait elégségesnek tekintette a további előrelépésre, vagyis a gyakorlatot kell olyanná tenni, hogy a képviselők érdemben vehessenek részt a törvényhozás munkájában. A javítás persze nem árt, így Apró Antal az 1977. december 2-i bizottsági és területi csoportok elnökeinek értekezletén olyan részletkérdésekről beszélt, amelyekben hatékonyabbá tehető a parlament, és amelyekre a PB felhívta a figyelmet. Például jelezte, hogy az éves tervet a továbbiakban sem vitatja meg a plénum, de mindenki írásos tájékoztatást kap, továbbá a költségvetési felszólalásában az OT elnöke szóban ismerteti majd a tervet.* A bizottságokban is javítani akarták a képviselők és a sajtó tájékoztatását. Apró mode-

* MNL OL XVIII-6-k 9. d. Az ülésen Hetényi István, az OT államtitkára a költségvetéssel együtt a tervet is ismertette.

rálta a felszólalásokat és az interpellációkat is. A PB-re hivatkozva a helyi ügyek felől az országosak felé irányította figyelmet, és rövidítést kért. Ugyancsak a PB-re hivatkozott, amikor azt az instrukciót adta, hogy a költségvetési kéréseket ne módosító indítványokban fogalmazzák meg a képviselők, mert a kormány valamennyi javaslatot megvizsgál, és ha lehetséges, akkor teljesít. Sem a PB, sem a parlament frakcióvezetősége, sem az elnökség, de a képviselők felől sem érkezett különösebb javaslat az előrelépésre.

A törvények értékelése vegyes. Hiányosságai ellenére pozitívnak tekinthető a környezetvédelemről hozott jogszabály. A kerettörvényt már az 1975. szeptemberi ülés előtt beterjesztették, de Apró Antal, valószínűleg a téli ülésszakot hosszúnak ítélte, ezért abban az évben nem tárgyalta le.* A törvény jelentőségét az adta, hogy először fogadtak el ilyen tárgyú rendelkezést Magyarországon, a környezetet a maga komplexitásában helyezte jogi védelem alá, és szabta meg a környezet valamennyi elemére kiterjedően a védelmi tevékenységet. A környezetvédelmet beillesztette a tervezés folyamatába, de a rangsorban alárendelt szerepet szánt neki. (Az 5. ötéves tervben nevesítették először ezt a tárgyat.) Általános megállapításokat, követelményeket sorolt a tudományos megalapozásról, a korszerűségről, az oktatásba, közművelődésbe való beillesztésről, a társadalmi munka és a nemzetközi szerződések igénybevételeiről. Ezt követték a részletes rendelkezések, melyek a földre, a vizekre, a levegőre, az élővilágra és a tájra, településre vonatkozó előírások voltak. Végül a felelősséggel és a büntetéssel kapcsolatos paragrafusok, illetve a környezetvédelem irányítására vonatkozó rész következett, amely a legfelső szervben a Minisztertanácsot jelölte meg. A kormány végrehajtási utasítása is elkészült, szerény kezdetnek számított az évi 500 millió forintos alap megszervezése, aminek csekélységét egy képviselő meg is jegyezte. A tárgyalásnak annyi hozadéka volt, hogy a környezetvédelem számos gondjára és komplex kezelésére ráirányította a közvélemény egy részének figyelmét.

Az élelmiszerekről szóló praktikus törvény²⁰¹ megszabta a közfogyasztásra szánt élelmiszerek előállításának és forgalomba hozatalának – kezelésének, csomagolásának, tárolásának, szállításának – a módját és a minőségellenőrzés szabályait. A törvényjavaslathoz alig volt hozzászóló.

Az alkotmány gondoskodó felfogását hordta magán, de a sokoldalú, folyamatosan művelődő ember eszményére alapozó nézetrendszer képviselte a Pozsgay Imre kulturális miniszter által beterjesztett, a közművelődésről szóló törvény.²⁰² Ennek alapja az MSZMP KB 1974. március 19–20-i határozata volt a közművelődés helyzetéről és fejlesztési feladatairól.²⁰³ A törvény rögzítette, hogy a közművelődésben való részvétel állampolgári jog. Állami, munkahelyi, tanácsi, társadalmi szervezeti intézményrendszerrel számolt a művelődési igény kielégítésére. Az oktatási intézményeket is bevonta a munka elvégzésébe. Tartalmi követelményeket is támasztott ezekkel az intézményekkel szemben. A művelődés alapintézményei a művelődési házak és a közkönyvtárak. Feladatokat szabott meg a művészeti, a tudományos, a múzeumi, az egészségügyi és

* A törvényről 34 helyen szerveztek előzetes vitát. Napló, 1976. 450.

sport-, valamint a szórakoztató intézmények számára. Megjelölte a tömegkommunikáció, különösen a televízió és a rádió feladatait. A közművelődés irányítása állami feladat, az államnak közművelődés-politikája van, amelynek egységét és ellenőrzését, szakember- és anyagi ellátottságát a Minisztertanács biztosítja. Magánkezdeményezéseknek ebben a rendszerben nem volt helye.

Ugyancsak az alkotmányra hivatkozott a közérdekű bejelentésekről szóló korszerűsített törvény.²⁰⁴ A Hazafias Népfront keretein belül társadalmi vita, a Magyar Jogász Szövetségben pedig szakmai vita volt az előzetes javaslat.²⁰⁵ Kiemelték az államigazgatási szférából, annál szélesebb körben gondolták alkalmazandónak. A „panasztörvény” újdonsága volt, hogy javaslatot is lehetett tenni. Bármilyen szervhez lehetett fordulni, a kisiparosok és kiskereskedők esetén azok érdekvédelmi szervezetei voltak az illetékesek. Az egyéni érdeksérelmet vagy jogsérelmet elszenvető bejelentőt védelem illette meg, fellebbezési lehetősége is volt. Bár módosító indítványt a plenáris ülésen senki nem tett, és a törvény sem volt különösebben hosszú vagy bonyolult, azért 11-en kifejtették véleményüket.

Ennél jelentősebb volt a sokat késztetett állami vállalatokról szóló törvénytervezet 1977. december 16-án.²⁰⁶ Ez is alkotmányi paragrafus alapján született, és a 11/1967. (V. 13.) Korm. számú rendeletet írta fölül. A főbb elgondolásait áprilisban a PB is tárgyalta.²⁰⁷ Abból az elvből indult ki, hogy a központi irányítás mellett a vállalat önállósága, kezdeményezőkézsége is megmaradjon. Az alapvető jogok az állam kezében maradtak. Az állam irányítja (szabályozórendszer és hatósági előírások útján) és ellenőrzi a gazdálkodást és minden más tevékenységét. A vállalat önállósága jogilag is garantált, de korlátozta, hogy tevékenységi körét az alapító határozza meg, viszont az ehhez szükséges kiegészítő tevékenységéről már maga döntött. Az alapító, vagyis az állam eszközöket nem vonhatott el, kivétel a Minisztertanács. A vállalat önállóan társulhatott. Tervet, mérleget, eredménykimutatást kötelező volt készíteni, esetleg az alapító utasíthatott más adat beszolgáltatására. A vállalat köteles volt szocialista munkaversenyt szervezni. Az ágazati minisztereknek egyetértési jogokat adott, például kezdeményezhette a vállalat utasítását. Az üzemi demokrácia, vagyis az alkalmazottak beleszólásának kereteit is megadta.

A telephelyek, a trösztök vállalatai megtartották önállóságukat, saját érdekeltségüket és felelősségüket. Viszont a Minisztertanács megállapíthatta a közüzemi vállalatok körét, amelyek részére szolgálati kötelezettséget írhatott elő, vagyis utasítási jogot gyakorolt. Középtávú fejlesztési tervét is az alapító szerv hagyta jóvá.

A vállalat feladata nem egyszerűen profiljába tartozó gazdasági tevékenység volt, hanem a dolgozók tulajdonosi tudatának előmozdítása, szocialista életformájának, gondolkodásmódjának és általános műveltségének fejlesztése, szakmai-politikai ismereteinek gyarapítása, jóléti, szociális és kulturális, valamint sportigényeinek kielégítése. Másrészt a tanácsokkal együttműködve a települések fejlesztésében is volt feladata.

A vitában az erőtlen kritikai részmegjegyzéseken kívül senki sem fogalmazott meg aggályokat. Ezt a törvénytervezetet is egyhangúlag szavazták meg.

Az áruellátás fokozatosan javult a Kádár-rendszerben, bár ekkor még gyakoriak voltak az időszaki hiányok.* Az 1978. július 1-jével hatályba lépő törvénnyel²⁰⁸ elérkezett az ideje annak, hogy a fogyasztó érdekeit és a vásárlók jogait törvény védje, illetve rögzítse irányításának, működésének, ellenőrzésének alapelemeit. Bizonyos társadalmi vitára sor került a Kereskedelmi Bizottság kezdeményezésére, amelyet a Hazafias Népfront bonyolított le, ezenkívül elküldték a tervezetet több más szervezetnek is. Különböző kizárások érvényesültek a magánkereskedelem előtt, például csak kiskereskedelmi forgalomban működhetett, vagy például idegenforgalmi utazások közvetítése tilos volt számára. A „Forgalom szabályai” részben a vevőket védő előírások szerepeltek. A 34. § (3) bekezdése megtiltotta a szeszes italok, dohányipari termékek és más egészségre ártalmas árucikkek reklámozását. Az irányítás és ellenőrzés megoszlott a Belkereskedelmi Minisztérium és a tanácsok között. Ezzel együtt, miután a belkereskedelemhez mindenki értett, aránylag sokan szoltak hozzá, de a két illetékes bizottság együttes ülésének módosító indítványai mellett más nem terjesztett be új javaslatot, így a szavazás a megszokott gyorsasággal és egyöntetűséggel lebonyolódott.

A ciklus utolsó negyedében a pénzügyekről szóló törvény²⁰⁹ rögzítette az állami költségvetés országgyűlési hatáskörét, a költségvetés és zárszámadás megvitatását és a törvényalkotást. A 10. § (1) bekezdésének b) pontja a következőképp fogalmazott: az Országgyűlés „határoz a költségvetési gazdálkodás átmeneti viteléről akkor, ha az év költségvetéséről szóló törvényt nem hirdették ki a költségvetési időszak kezdete előtt”. Több paragrafus tartalmazott még kisebb hatásköröket a parlament számára, például az Országgyűlés költségvetési szervet alapíthatott.

1980-ban fogadták el az atomenergiáról szóló törvényt,²¹⁰ amely megtiltotta a fegyveres felhasználást, a békés felhasználásnak pedig a biztonsági rendszabályait részletezte. Atomreaktor építéséről a döntési jogot az Országgyűlés helyett a Minisztertanács kezébe adta.

Az 1972–1980 közötti időszakban az Országgyűlés tevékenysége két szálon futott. Továbbra is a Politikai Bizottság és a Minisztertanács irányította működését.** Az alkotmány elfogadása után a státusza némileg változott. Az alapvetően fontos törvények közül több került a hatáskörébe. A PB és a kormány olyan törvénykezési programot

* Csak a húst és húskészítményeket osztották szét központilag, a gabonafélék exportját a kormány engedélyezte, néhány terméket (pl. építési anyagokét) és a vállalatokat szállítási szerződésekkel kötötték meg. A termékgazdálkodás szabadabb rendje az 1968-as reformhoz kötődött. Csikos Nagy Béla államtitkár, az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke a reform szellemében kiemelte, hogy az ármegállapítást a kereskedelmi és termelő vállalatokra bízta 1968 óta, és ez – a kivételtől eltekintve – bevált. Míg 1968 előtt a szabad áras forgalom az áruk 10-13%-át adta, addig 1978-ban 45%-ot. A kenyér árát a kormány határozta meg, de a finom péksütemények szabad árasak voltak. *Napló*, 1978. 1457.

** A PB 1979. február 20-án úgy határozott, hogy „a jövőben az Országgyűlés ülésszakainak éves munkatervét összehangolás végett a Központi Bizottság éves munkatervével egyidejűleg terjeszsek a Politikai Bizottság elé”. MNL OL M-KS 288. f. 5/766. ő. e.

fogadott el, amely az alkotmány előírásait realizálta, például a szövetkezetekről, az ifúságról, az egészségügyről, a társadalombiztosításról, a tanácsokról, a bíróságokról, az ügyészségről, a Minisztertanács tagjainak, államtitkároknak a jogállásáról és felelősségéről, a házasságról, a családról és a gyámságról, a közművelődésről, a környezetvédelemről, a közérdekű bejelentésekről és az élelmiszerekről.

Másfelől az Országgyűlés költségvetésekkel, zárszámadásokkal, a kormány be-számolóinak százszázalékos elfogadásával legitimálta politikáját. Kétarcú gazdasági szabályozókat épített ki, amely stabilizálta az 1968-as reformintézkedéseket és annak ellensúlyát. Egyszerre érvényesítette a központi utasításos beavatkozást és a gazdasági szabályozókkal megteremtett részleges önállóság eszközeit. Ilyen törvény volt például a tervezésről, a bel- és külkereskedelemlről, az állami vállalatokról, a pénzügyekről vagy a honvédelemről szóló törvény.

Az Országgyűlés státusza alig változott az alkotmány elfogadása után. Az állam-hatalmi mellé odakerült a népképviselési jelző is, az alkotmányt ellenőrző szerepét is feltűntették, a kormányt pedig kötelezték, hogy programot adjon, és arról beszámoljon. A szaktárcák és szakterületek eredményeiről, bajairól a kormány tagjai és az államtitkárok készítettek számadást. Utóbbiak esetén azonban a kormányfővel való alkudozás eredménye volt, hogy ki és miről számol be. Így nem került szóba a lakás-építés és Budapest ügye, bár azt a frakcióvezetés is támogatta. Ugyan törvény írta elő a hosszú távú terv megvitatását és jóváhagyását, de ez sem merült fel témaként. Egyedül a közlekedés fejlesztéséről készült távlatos koncepció, amely végrehajtásának állásáról is hallhattak a képviselők. A lakásépítés újabb 15 éves terve ugyan kidolgozás alatt állt, de ennek betervezése elmaradt.

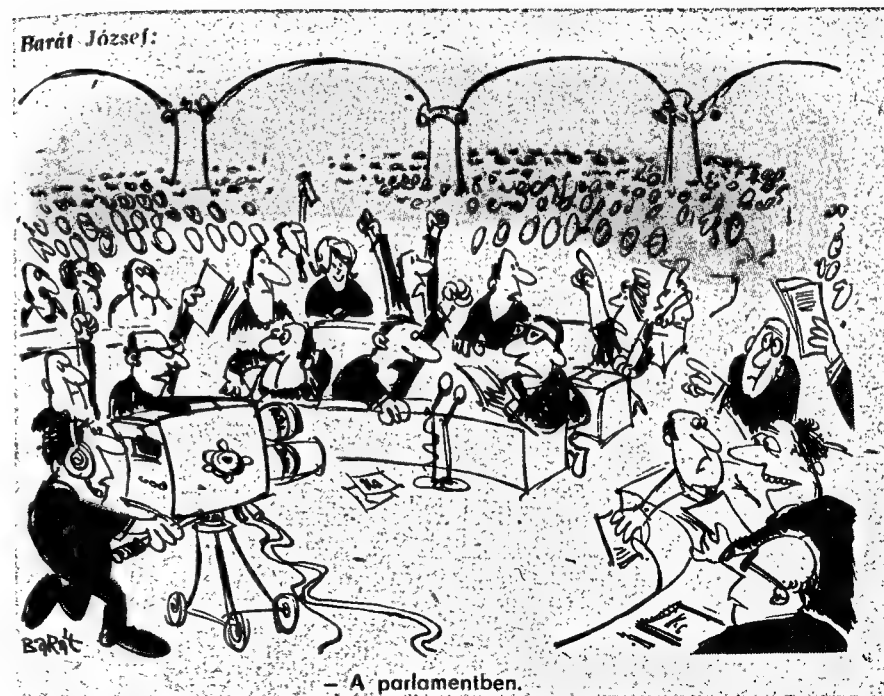
A társadalmi vita intézményét gyakrabban vették igénybe a jogszabályalkotásban. 1976-ban a kormány határozatot hozott a módszerekről, az együttműködés metódu-sáról. Miután elsődleges szerepe a Hazafias Népfrontnak, illetve a hivatalos társadalmi szervezeteknek volt, általában a megkérdozettek meghatározott kört érintettek.

Személyi kérdésekben továbbra is a legteljesebb szervilizmus érvényesült. Az 1971 előtti ciklushoz képest minden ügyben az egyhangúság jellemezte a szavazásokat, mó-dosító indítványokat is bizottságok terjesztettek be, amelyeket az előterjesztő rendre befogadott.

A bizottságok értek el valami eredményt, néhányszor Apró Antalón keresztül a Mi-nisztertanácshoz, legtöbbször azonban közvetlenül az illetékes miniszterhez fordultak. Kormány szintű koordinációt javasoltak például a gyógyszeripar nagyobb ütemű fejlesztése, a légi közlekedés feltételeinek javítása vagy a mezőgazdasági gépgyártás érdekében.

* * *

Az 1978-as esztendő minden várakozást alulmúlt. A belső felhasználás a tervezett 3% alatti helyett 7%-kal, ezen belül a felhalmozás a csökkenés helyett 15-16%-kal nőtt. Az egyensúly a tervezett javulás helyett számottevően romlott. A tőkés relációban a kivitel a tervezett 12%-os helyett 4-5%-kal, a behozatal a tervezett 3-5% helyett 15%-kal emel-

17. Barát József válasza a Ludas Matyi kérdésére: miben lehetnének bátrabbak?

kedett.* Az 1978. december 6-i MSZMP KB-ülés végre levonta ennek a közgazdászok körében évek óta hangoztatott tételnek a részleges következményeit.²¹¹ Az 1979-es költségvetés alapvető célja ezért az egyensúly javítása lett, vagyis a növekedést mér-sékelni kell.²¹² Bognár József, a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke a bizottságok beletörődését konstataálta, és azt mondta, hogy „[a] törvényhozó hatalomnak [...] ilyen vonatkozásban az lehet a funkciója, hogy néhány, a kormányzati cselekvés lehetősé-geit és határait meghatározó, illetve a közvéleményt orientáló és mozgósító lényeges összefüggésre és tendenciára rávilágítson”.²¹³ Ezzel mintegy rögzítette és kijelölte az Országgyűlés kormánypárti jellegének szerepét. Segítő bírálatról és a közvélemény befolyásolásáról egy időben beszélt. Ő is leszögezte, hogy fordulat állt be az 1978-as és 1979-es költségvetés között. Az előbbi abból a feltételezésből indult ki, hogy magas

* Az okokat a következőkben látták: a gazdaságpolitika, a tervezés, az irányítás összhangjának hiánya, ellentmondása. „Ezek abban jutnak kifejezésre, hogy fellazultak a vállalatgazdálkodás feltételei, a munka javítása nélkül lehet nagyobb jövedelemhez jutni, a népgazdasági érdekek rovására gyakran helyi érdekek érvényesülnek. Sok az egyedi kedvezmény, ennek következtében gyengül a szabályozó rendszer normatív szerepe és eluralkodott az egyenlősire való törekvés.” MNL OL XVIII-6-k 10. d.

növekedési ütemmel javul az egyensúly. Az 1979-es vizont abból a belátásból szerveződött, hogy a jelenlegi gyártási struktúrában a termékek jó része nem értékesíthető gazdaságosan, „mert a termelés nem tart lépést a külső és a belső piacok igényeivel, azaz több termék könnyen több elfekvő árut jelenthet”. Bognár József összességében úgy látta, hogy Magyarországon a változás belátásához képest még szó sincs fordulatról. Reményeit a kedvező külpolitikai teljesítménybe, az addigi gazdasági eredmények kumulálódó hatásába, a műveltségi színvonal növekedésébe, a felhalmozott vezetési tapasztalatokba vetette, valamint a még kitartó bizalomba a kormányzat iránt. Az elfogadására biztatta képviselőtársait.

Egy esztendő múltán Faluvégi Lajos pénzügyminiszter a gazdaságpolitikai célok megvalósulásáról beszélt, megkezdődött a gazdasági egyensúly helyreállítása, nevezetesen az eladósodás nem növekedett olyan mértékben, mint egy évvel korábban. Egyben a gazdasági ösztönzők, például a termelői árrendszer arányainak átalakításától is javulást reméltek. A vállalatok esetében 31 ipari és 22 mezőgazdasági vállalkozást köteleztek teljes felülvizsgálatra és akcióprogram elkészítésére. Ez még nem volt drákói intézkedésnek tekinthető. Mondandójának veleje az volt, hogy a tendenciák kedvezőek, és hosszabb távon lassú javulást hoznak. Nem is volt gond a költségvetés elfogadásával. A háttérben azonban a viták, az aggodalmak jellemezték a gazdaságpolitikai vezérkart. Mindeközben a lakosságot érintő megszorítások felvetették a „ki a felelős az eladósodásért?” kérdését.

I. 10.

STAGNÁLÁS (1980–1985)

+ [155]

1980 a belpolitikai események kulminációs pontja, a programhirdetések éve volt. Márciusban rendezték meg az MSZMP XII. kongresszusát, június 8-án összevont országgyűlési és tanácsi választásokat tartottak, szeptember végén ismeretessé vált a kormányprogram a parlament és a közvélemény előtt, december 17–18-án pedig törvénytervezetet nyújtottak be a hatodik ötéves tervről. Vajon meg tudta-e győzni az MSZMP a választópolgárokat arról, hogy kivezeti Magyarországot a nehéz helyzetből, és nem vezeti-e még súlyosabb válsághelyzetbe? Vajon milyen szerepet játszott az Országgyűlés ebben a folyamatban?

Az MSZMP XII. kongresszusán a politikai intézményrendszer korrekciója nem vetődött fel. A meglévő keretek jobb, hatékonyabb működtetésére törekedtek, az Országgyűlés így is egy teljes bekezdést kapott, amelyben összefoglalták a hetvenes évek közepi értékelést, és ezzel úgy ítélték meg, hogy az egész központi államirányítás rendbe van téve. Ezt figyelembe véve arra jutottak, hogy az Országgyűlést egy kicsit jobban kell működtetni, mint ahogy eddig.

A gazdaságban az eredmények mellett a bajok okát jórészt a külső feltételek romlásában fedezte fel a pártdokumentum. Emellett nem megfelelő ütemben, gyorsasággal reagált a gazdaságpolitika és maga az egész gazdaság a körülmények megváltoztatására. A felelősség kérdését megkerülte. A prioritást a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlyának megteremtése és a hatékonyság erőteljes növelése kapta. E mellé azonban nem rendelt drasztikus intézkedéseket, hanem a mérsékelt kiegyensúlyozás volt a jellemzője.

A választások megnyugtatták a pártvezetőket, a részvétel a megszokott mértékű volt, az eredményt hozták az adatösszesítők, a parlament összetételében a tervezett arányok és főként a megyei és központi pártvezetők személyi elképzelései szinte kizárólagosan érvényesültek. Kevesebb új képviselő (38,9% helyett 35,2%) és némileg több párttag lett (69,9% helyett 71,6%).* Egy teljesen lojális Országgyűlés sereglött 1980. június 27-én

* Az újak között bekerült Havasi Ferenc KB-titkár, Korom Mihály, Huszár István, Stadinger István, Ábrahám Kálmán, Benkei András és mások, a rendszer magas pozícióban lévő exponensei.

az alakuló ülésre, ahol a párt Politikai Bizottságából kimaradt Apró Antalt elnöknek, Cservénka Ferencné és Péter Jánost alelnöknek választották. Egy hölgy és egy egyházi. Az ülések a továbbiakban ugyanúgy zajlottak, mint korábban, mindenkit egyhangúlag és nyílt szavazással választottak meg. Losonczy Pál a NET elnöke, Gáspár Sándor és Trautmann Rezső az elnökhelyettese, Katona Imre a titkára lett. Kormányfőnek ismét Lázár Györgyöt választották, helyetteseinek pedig Aczél Györgyöt, Borbándi Jánost, Faluvégi Lajost és Marjai Józsefet.* Az állandó bizottságok létszámát egységesen 21 főre emelték, így 207-ről 221 főre növekedett a létszámuk.

A bizottsági elnöki és megyei képviselőcsoport-vezetők decemberi ülésén Apró Antal kijelentette, hogy a tapasztalat szerint az Országgyűlés hatáskörén, szervezetén változtatni nem kell. Azon sem kell változtatni, hogy az irányítás a PB kezében van, és a pártcsoport vezetősége minden kérdést egyeztet a miniszterelnökkel. Megismételte kérését a plenáris üléseken a rövid – 10–12 perces – hozzászólásokra, és szeretne volna, ha nem hangoznának el a megye életéről vagy gazdaságáról szóló beszámolók. A miniszterelnökkel megállapodott abban, hogy a hozzászólásokban megfogalmazott kérdésekre még egyazon ülésen igyekszik válaszolni a miniszter vagy az államtitkár. Jelezte, hogy az előző ciklusban kb. 400 esetben válaszoltak az effajta problémákra.²¹⁴ Továbbra is biztatta a jelenlevőket az interpellációra. Ő személy szerint az interpellációk 99%-át támogatta, de ha túl hosszúak, azt nem méltányolja.

Lázár György szeptemberben a pártkongresszus határozatára építve mondta el kormánya programját. A szocialista demokrácia erősítésével kezdte, ami a munkahelyi beleszólástól a társadalmi szervezeteken át az Országgyűlés megkérdezéséig terjedt. Gyorsan hozzátette azonban, hogy 1978-ban megszületett az új párt- és kormánypolitika, vagyis a megszorítások alkalmazása, és az új gazdasági mechanizmus eszközei ismételt használatának elhatározása. 1979-től pedig kedvező jelenségek mutatkoznak a gazdaságban, megindult az ország az egyensúly felé, miközben nem kellett az ágazatok fejlesztéséről sem lemondani. Kilátásba helyezte a közgazdasági szabályzóban egy nagyobb léptékű változtatást, amely a vállalatok nyereségérdekeltségét növeli, az árakat a reáliákhoz közelíti, és ehhez igazítja a támogatásokat és a hitelpolitikát. Növelik a trösztökön és nagyvállalatokon belül a részegységek önállóságát. Támogatják a veszteséges vállalatok gyökeres átszervezését. Az életszínvonal megőrzését biztosítják. A felszámolásról, a munkanélküliségről továbbra sem esett szó. Lázár fő számadatai-

A megyei csoportvezetők között 11 új volt, köztük 5 új képviselő. A bizottsági elnökök közül 4-en voltak újak, és 3 új titkár volt. 1981. április 12-én az elhunyt Vass Istvánné helyére időközi választáson bejutott még egy PB-tag, a Budapesti Pártbizottság első titkára, Maróthy László.

* A plenáris ülést megelőzte a képviselők előzetes tájékoztatása, Kádár János a párttagokat, Kálai Gyula a pártönkivülieket instruíta. Fennmaradt Apró Antal levele, amelyben az alakuló ülésre rövid köszöntő beszéd szövegének megírását kérte Dárvai Istvántól, a Magyar Hírlap főszerkesztőjétől, országgyűlési képviselőtől, instrukciókkal. (MNL OL XVIII-6-k 12. d.) Gondolt okozott az alakuló ülésen az oktatási és kulturális tárca összevonása, miután ez egy időben történt az alakulással. Végül is törvénytelen módon akkor döntött róla a NET, amikor a parlament ülésezett. A miniszter Pozsgay Imre lett. *Napló*, 1980. 17.

ban ismertette a készülő terv irányát. Végül az államigazgatás korszerűsítését helyezte kilátásba, és változatlan külpolitikáról biztosította a képviselőket.

Az Országgyűlés – természetesen – egyetértéssel és mérsékelt optimizmussal fogadta a munkaprogramot. Mégis ott bujkált a felszólalások között a kétkedés, amelyre Lázár György kénytelen volt reagálni. Stagnálás vagy fejlődés, minőség vagy mennyiség, van-e tartalékunk, milyen feltételei vannak a munkaprogram végrehajtásának? – sorjáztak a kérdések. A vitában Kádár János is szükségesnek látta hozzászólni, hogy a képviselők egyhangú igent mondanak Lázár expozéjára és vita nélkül az 1979-es zárszámadásra.

Kádár János a belpolitikai kérdésekre térve először a politikai intézményrendszerrel kapcsolatban említette, hogy az MSZMP vezető szerepe eszmei és politikai, amit párttagjai révén meggyőzéssel igyekszik érvényesíteni, határozatait csak saját 800 ezres tagságára nézve hozza, azok másokra nem kötelezőek. Mentegetődzött amiatt is, hogy az alkotmányba bekerült ez a vezető szerep. A párt ilyen taktikus szerepfelfogása mellett az állam egyre növekvő befolyását hangsúlyozta a gazdasági és kulturális életben. A társadalmi szervezeteket illetően megint csak önállóságukat és rendeltetésüknek megfelelő működésüket nyomatékosította. A szakszervezeteket említette példaként, amelyek egyszerre segítik a gazdaságot és képviselik tagságuk érdekeit. „Ez nem üres szó, hanem valódi igény és szükséglet” – mondta.²¹⁵ A politikai intézményrendszer érintetlenül hagyása mellett beszélt a határozatok végrehajtásának gyengeségéről, a túlszervezettségéről, bürokratizmusról. Arról is igyekezett meggyőzni a hallgatóságot, hogy a pártönkivülieket és a vallásos meggyőződésűeket sem sújtja hátrány, egyenrangú partnerei a szocialista nemzetnek, így áll össze a nemzeti egység. Ennek letéteményese a Hazafias Népfront, de az Országgyűlés is. Kádár igyekezete arra irányult, hogy a politikai intézményrendszerrel megnyugtató, elfogadható képet fessen fel.

Ezt követte gazdasági eszmefuttatása. Az 1978-tól való javulás tételét hangoztatta, és hosszan sorolta a jól működés példáit, a vezető szervek és a nyilvánosság előtt pertraktált bajok ellenpontosaként.* Ismét a piaci szocializmus mellett érvelt, és kijelentette, hogy ezen az úton tudunk belátható időn belül az iparilag fejlett országok sorába jutni. Nem tette magáévá a miniszterelnök önkritikáját, mondván mindenki a maga körében gyakoroljon önkritikát, értve ez alatt az egész országot, még a rest munkásokat is.

Kádár János beszédének a parlamentben jó fogadtatása volt. Decemberben a VI. ötéves terv tárgyalásakor elhangzott, hogy az 1979-es tendencia 1980-ban folytatódott, az eladósodás mérséklődött, a reáljövedelem stagnált, viszont a lakás-, az egészségügyi és szociális ellátás céljai megvalósultak. Ez erősítette az 1978-as korrekció, a XII. pártkongresszus és a két esztendő költségvetésének érvényességét, így a képviselők bíztak az ötéves terv helyességében. Segítette ebben őket a kielégítő dokumentáció és az előzetes értekezleteken való tájékoztatás. Az ülésen Havasi Ferenc KB-titkár, új

* „A Központi Bizottság és végrehajtó szervei, a megyei pártbizottságok, a Minisztertanács, a Gazdasági Bizottság olykor olyan üléseket tart, amelyekre, ha fekete hajjal megy be az ember, akkor megöszülve jön ki, mert ott többnyire bajokról, nehézségekről, problémákról, az elmaradó üzemekről, ágazatokról tárgyalnak.” *Napló*, 1980. 126–127.

képviselő az életszínvonal stabilizálásának jelentőségét emelte ki. Az MSZMP nevében igyekezett a terv mellett agitálni. A módosító indítványokban mégis volt egy csipetnyi bizalmatlanság a kormány iránt, mert ha a terv változtatásra szorul, akkor azt a parlament elé kívánták hozni.²¹⁶ Ezzel együtt elfogadták a tervet, és egy füst alatt az 1981. évi költségvetést is.*

* * *

A ciklusban az évszakonkénti ülésszakokat megtartották, de 11 kétnapos ülés és 8 egynapos ülés zajlott le, tehát a legkevesebbet üléseztek a négy ülésszakos – tavaszi, nyári, őszi, téli – évek közül.²¹⁷

Az új ciklus elején összegezték, hogy milyen tárgyalási és tájékoztatási anyagokat kapnak a képviselők. A tárgyalási irományok kiegészültek a végrehajtási utasításokkal, a beszámolókhöz esetleg külön statisztikai kiadványokkal. Megkapták emellett a szó szerinti jegyzőkönyvet. Apró Antal 1981 elején jelezte, hogy a szűkebb körnek megrendelték a Statisztikai Zsebkönyvet. 1981 derekán a KNEB tájékoztatók megküldésére is ígéretet tett a bizottságok részére.²¹⁸

Apró Antal már 1981 tavaszán úgy látta, hogy csökken a törvényalkotó munka, így a négy ülésszak megtartása érdekében emelni kell a beszámolók számát a korábban megalkotott törvények végrehajtásáról. Mindjárt 1981-ben megváltoztak az arányok, és a költségvetést, a zárszámadást leszámítva egy törvényjavaslatot terjesztettek az Országgyűlés elé (az államigazgatási eljárás szabályairól szólót), így lett 4–5 beszámoló (a jogalkotásról, a közművelődésről, a belkereskedelemről és idegenforgalomról, a közrendről és közbiztonságról, valamint a vízgazdálkodásról). A hozzászólásoknál kísértetiesen megismétlődött az évekkel korábbi helyzet az üres szólalmokról, a hosszadalmas semmitmondásról, a megyei, választókerületi beszámolókról. Az elnök persze az úgynevezett országos érdek felé igyekezett terelni a képviselőket, ezért intette őket, hogy joguk van elutasítani a helyi, marginális vagy alaptalan kívánságokat. Figyelmeztetett azonban arra, hogy kötelesek választóikkal folyamatos kapcsolatot tartani. Ilyen szöveg volt az is, hogy a választókerületi munka úgymond „politikai”, vagy hogy a tömegkapcsolatokat tovább kell erősíteni. Ez burkolt és modernebb megfogalmazása volt az agitációs feladatokat teljesítő képviselőnek. A megyei csoportokat ezúttal is kérte, hogy elsősorban a politikai tömegkapcsolatok megerősítésében adjanak segítséget. Persze tudta, hogy ez már nemigen megy. Nem tetszett Aprónak az interpellációk témája sem. Arra törekedett, hogy a Központi Bizottság és a Minisztertanács tagjai közül minél többen szólaljanak fel, mert úgy vélte, ez a plénum munkáját érdemibbé teszi, és elősegíti a közvélemény alaposabb tájékozódását.

* *Napló*, 1980. 311., 324. A két törvény egyidejű tárgyalása mellett Czinege Lajos honvédelmi miniszter beterveztette a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvénymódosítást, amely a sorkatonai szolgálat idejét 18 hónapra csökkentette.

Apró konzervativizmusa ellenére Törőcsik Gábor parlamenti irodavezető 1981. februárban készített egy írást a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a tématerület ismeretében az Országgyűlés tevékenységének továbbfejlesztésére az elnök részére. Persze ez sem volt különösebben merész, de legalább fél lépéssel tovább ment az eddieknél. Ugyan a KB-osztály csak egy év múlva tervezte a napirendre vételt, Törőcsik 1981. márciusban elküldte a főnökének az írást. A törvénykezést két irányba fejlesztette volna:

1. Kerüljön a törvények módosítása is a parlament asztalára, kivéve azokat, amelyek szervezeti jellegűek, és nem érintik az állampolgárok alapjogait és kötelezettségeit.
2. A fenti esetek képezzék mérlegelés tárgyát, viszont a nemzetközi szerződések ratifikálása, amely nem érinti az állampolgárokat közvetlenül, maradjon a NET-nél.

Az ellenőrző szerepnél azt javasolta, hogy a kormány munkatervében rögzítse a tervezett beszámolókat. Úgy számolt, hogy évi 3–4 beszámoló mellett a 15 miniszter és 10 országos hatáskörű szervezetet vezető államtitkár egyszeri számonkéréséhez 7–9 év szükséges. A fontosabbaknál rövid szöveges elvi határozatokra gondolt, amely megadja a tennivalók súlypontjait. Ezt kidolgozhatja akár a minisztérium, akár az illetékes bizottság, de ezt meg kell szavaztatni, és eldöntendő, hogy a hivatalos lapban közzétegyék-e. Törőcsik emlékeztetett arra is, hogy a népgazdasági tervezésről szóló 1972. évi VII. törvény külön rögzíti, hogy az Országgyűlés megvitatja a hosszú távú népgazdasági terv irányelveit, és határoz azok jóváhagyásáról. Csak annyit javasolt, hogy rendszeressé kell tenni a részkonceptiók előterjesztését. Felvetette, bár csak általánosságban, a parlamenti ad hoc bizottságok kiküldését, továbbá az ötéves terv félidei ellenőrzését. Nem tartotta lehetetlennek, hogy az éves költségvetés irányelveiről minden érintett bizottság nyilvánítson véleményt. Ami a költségvetés megváltoztatását illeti, bizonyos értékhatár felett a kormány csak az illetékes állandó bizottság jóváhagyásával intézkedhessen. Az év közben a bizottságokban felmerült igényeket a kormány külön tartalékon kielégítheti. Nyilván nem szerzett tudomást róla, hogy ezt a PB már 1977-ben elutasította. Megfontolandónak tartotta, hogy a KNEB elnöke ne csak ciklusonként egyszer számoljon be. Kíváncsún lenne az is – vélekedett –, ha legalább ciklusonként egyszer a titkár helyett a NET elnöke számolna be a testület tevékenységéről.

A személyek választásának módját rögzíteni kellene az ügyrendben – folytatta az irodavezető. Nem említette a titkos szavazást, de bizonyos tisztségek esetében ez jöhetett szóba.* Ciklus közben is az Országgyűlésnek kellene megválasztania a minisztereket, és nem ártana az életrajzukkal bemutatni őket a parlament előtt. A sajtó egyébként is

* A titkos szavazás bevezetésével erős aggályai voltak. Szerinte ennek személyek megválasztásakor van értelme, de a választókerületek közönsége nem tudja ellenőrizni képviselője álláspontját. Ez az érv gyengécske volt, miután a kézfelemeléssel való szavazást sem igen lehetett kontrollálni. A titkos szavazással szemben a további érv annak időigényessége volt. 1950 előtt ez általában két napot vett el. Az alakuló ülésnek pedig fél nap sem kellett. Ügyrendmódosítást követelt a bevezetése is.

leközli ezeket. Néhány bizottságot átnevezett volna, és javasolta a Környezetvédelmi, valamint a Munkügyi és Szociális Bizottság létrehozását.

Ez a javaslat együttesen szolgált alapul arra, hogy 1982-ben a frakció vezetésével, a miniszterelnökkel és májusban a bizottsági elnökökkel és megyei csoportvezetőkkel tartandó munkaértekezleten megbeszéljék az előrelépés kérdéseit. Apró később többet átvett, például a fontos törvényjavaslatok, sőt a rendelettervezetek előzetes bizottsági tárgyalását, a hosszú távú koncepciók betervezését, de csak azokat, amelyek az alkotmány és az ügyrend keretein belül megoldhatóak.²¹⁹

* * *

1982 és 1983 összehasonlításában a kormány által a bizottságoktól kért törvényerejű rendeletek és a rendeletek száma 3-ról 9-re emelkedett. Ezen belül volt a választási rendszer tapasztalatának értékelése is. Az MSZMP KB 1982. november 11-én²²⁰ e tapasztalatok birtokában mondta ki a verdiktet, hogy alapvetően nem módosítják az előírásokat, de általánossá teszik a kettős jelölést, bevezetik a pótképviselői, póttanácsági intézményt, az országos listát, és egyszerűsítik a szervezetet és az eljárást. Ezt követően felkérték a HNF OT-t, hogy mondjon véleményt, majd ismét a KB elé került az ügy, s ekkor nyilvánosságra hozták a változtatás irányát.²²¹ Nagy társadalmi vitát szerveztek róla, majd a törvényjavaslatot végül 1983 telén az Országgyűlés elfogadta. Markója Imre igazságügy-miniszter büszkélkedett is vele, hogy a törvénytervezetet a sajtóban is közzétették, és több mint 1300 fórumon, csaknem 25 000 észrevétel és javaslat érkezett a tervezethez.²²² Ezek után a szakbizottság csak kisebb módosításokat hajtott végre az előzetes javaslaton, amit a nemzeti egység megnyilvánulásaként, szinte ünnepélyes körülmények között – a párt nevében felszólaló Korom Mihály és a népfront nevében felszólaló Pozsgay Imre beszéde után – egyhangúlag elfogadtak.

A választójogi törvény után az MSZMP vezetőtestületei úgy határoztak, hogy az Országgyűlés és a tanácsok munkáját is figyelmük előterébe állítják. A Politikai Bizottság kétszer is foglalkozott velük,* hogy aztán a KB 1984. október 9-én napirendjére tűzhesse, és döntést hozhasson közeljövőjükről.²²³ Az Országgyűlés működésének legtöbb területét felsorolták, és mindenütt rögzítették a jobb, hatékonyabb működés követelményét. Még a költségvetési tartalék visszahozását is kilátásba helyezték. „Lehetséges esetekben alternatívákat kell kidolgozni. A személyi kérdések eldöntésekor indokolt bevezetni a titkos szavazást” – írták. E két javaslatot az Országgyűlés elnöksége, de egy ideig a képviselők is elengedték a fülük mellett. Végül a határozat leszögezte, hogy a munkamegosztás a három szervezet – az Országgyűlés, a NET és a Minisztertanács – között bevált, megváltoztatása nem indokolt.

Törőcsik Gábor javaslatai jórészt benne voltak ebben a határozatban, amely a kisebb változtatások elgondolására épült. A parlament helyét a politikai rendszerben meg sem karcolták, még a bizottságok működését sem segítették elő, de ha a képviselők közül

* 1984. július 17-én és szeptember 25-én. MNL OL M-KS 288. f. 5/916. és 5/562. ő. e.

valaki bátran vállalta véleményét, magára vonhatta a figyelmet „T. Házban.” Szólam maradt a nyílt, önálló és aktív politizálás.

Ez mégis sok volt Apró Antalnak, a hátralévő őszi és téli ülésszakot lebonyolította, majd a 71 éves politikus nyugdíjaztatta magát, és 13 év után átadta helyét a nála nyolc évvel fiatalabb Sarlós Istvánnak.*

A választási ciklus különösebb újdonságot nem tartogatott sem Apró Antal, sem Sarlós István elnöksége alatt. Talán az előzetes társadalmi viták szélességét lehet említeni, ami nemcsak a választójogi, hanem a terület- és településfejlesztés hosszú távú feladatairól szóló koncepciónál is megmutatkozott.** Utóbbinál emiatt vetette fel Faluvégi Lajos, hogy nem célszerű minden érdekképviselői szervezetnél külön-külön megvitatni egy-egy témát, hanem összefogottan, azon szervezet berkeiben, ahol a legnagyobb az érdekeltség, és megvan az áttekinthetőség.²²⁴ Már az októberi KB-ülés előtt a beszámolóknál határozatot fogadott el a parlament, bár szöveges dokumentum ezt követően sem a külügyi, sem a tanácsai beszámolónál nem született.

Ami a gazdaságot illeti, Magyarország egyre növekvő nehézségei nyomán 1981-ben belépett az IMF-be és a Világbankba. Áprilisban Tímár Mátyás még sikeres hitelezési politikáról számolt be az Országgyűlésnek, különösen az exporthitelezés eredményeire volt büszke. Ekkor az országot a nemzetközi pénzügyi piacon még jó hitelképességű országnak tekintették. A bank 1980-ban nyereségesen működött. Az Országgyűlés vita és szavazás nélkül tudomásul vette a tájékoztatót. A vitamentességet Apró Antal csak a bizottsági elnöki és képviselőcsoport-vezetők értekezletén közölte, de az ülésen nem jelentette be a hozzászólási tilalmat, csak gyorsan lezárta a témát. Ezt persze senki sem tette szóvá.***

Az 1981. évi költségvetés már a világbanki akarat ismeretében történt. Az MSZMP KB 1981. december 3-i döntésének megfelelően Hetényi István az elbizakodottságtól óvta hallgatóságát.*** Novák Béla bizottsági előadó megnyugtatóan még közölte, hogy az EKG-ban a recesszió tart, és az infláció 11,3%, szemben a hazai 4,8–5,2%-kal.²²⁵ A plenáris ülés az 1982. évi költségvetést módosító indítvány nélkül, egyhangúlag megszavazta.²²⁶

* Napló, 1984. 2039–2041. Apró felmentésének szavazásakor volt egy tartózkodás. Sarlóst egyhangúlag szavazták meg.

** A hivatalos adatok szerint a HNF OT 90 tanácskozást szervezett mintegy 10 ezer résztvevővel. Eredetileg a tavaszi ülésre tervezték, de az elnök kérésére, őszre halasztották a KSH beszámolóját a statisztikáról szóló 1973. évi V. törvényről. A beszámolóról, akárcsak a következőről a mezőgazdaság és az élelmiszeripar helyzetéről, valamint a földtulajdont, a földhasználatot és a földvédelmet szabályozó törvények végrehajtásáról, illetve az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvényt egyhangúlag tudomásul vette az Országgyűlés. Az év során megvált az egyöntetűség.

*** A felhasználás az előállított jövedelemnél nagyobb volt, de hozzátette, hogy a különbség lényegesen kisebb, mint néhány évvel ezelőtt. 1982-ben beruházásra az 1981. évvel azonos összeget terveztek, az egy főre jutó reáljövedelem emelkedése 2%-ot tett ki.

1981. december 13-án Lengyelországban Jaruzelski tábornok bejelentette a szűk-ségállapotot. Megalakult a Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsa, amelynek feladata volt kivezetni az országot a válságból. A szovjet–amerikai kapcsolatok mélypontra süllyedtek. A külföldi bankok gyors ütemben vonták ki betéteiket a Magyar Nemzeti Bankból. A devizatartalékok is zuhantak, az országot a fizetésektelenség veszélye fenyegette. Magyarország ráadásul még nem volt az IMF-nek hivatalosan a tagja. A pénzügyi válságot ugyan rendkívüli körülmények között átvészelte az ország, de a külgazdasági stratégiát és az egész költségvetési politikát újra kellett gondolni. A viták elindultak, de lényegbevágó változást nem hoztak. Bár a külkereskedelemben jóval rugalmasabb vállalkozási megoldásokat léptettek életbe, de mint Veres Péter külkereskedelmi miniszter mondta a zárszámadási vitában, a javulást elsősorban a gazdaság jobb teljesítőképességétől várták.²²⁷ Mindenesetre az adósság csökkentése az 1983-as költségvetésben minden korábbinál szigorúbban elsőbbséget élvezett, illetve mérsékelni kellett a belföldi felhasználást. Az egyéb célok az exportképesség javításának feltételeként voltak teljesíthetők.* A bizottságok most már azt méltányolták, hogy a válsághárítás nagyobb zökkenők nélkül lebonyolódott, az áremelkedéseket a lakosság tudomásul vette, és hogy a többi terület megtartotta a színvonalat. A képviselők helyeselték a kormány tervezett megszorító intézkedéseit, de aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy ezek gátolják a kibontakozást. A veszteséges üzemeket illetően, ha szükséges, radikálisabb intézkedésekre biztatták a kormányt. Sokan abban reménykedtek, hogy ha nyíltan szembesítik az embereket a reális helyzettel, a hatalom mellé állnak.

A restriktív megoldást a szakértők és a gazdaságpolitikai vezetők is csak időleges állapotnak tekintették, a kérdés az volt: hogyan lehet ebből kiménkülni? Az egyik oldalon a központi vezérlés hívei, míg a másik oldalon „a piac rászabadítása a gazdaságra” elv hívei álltak. Kádár János, Lázár György és mások az előbbi megoldást preferálták. A restriktív gazdaságpolitika a tervezett eredményt hozta, de a dollár elszámolású aktívumot nem érték el.**

Egy év múlva Hetényi István az 1985. évi költségvetési expozéjában kivételesen nem a decemberi, hanem az 1984. áprilisi KB-határozatra hivatkozott. Ekkor már

* A növekedés a tervek szerint a rubelviszonylatú kivitelben 7–8%, a behozatában 1–2%, tőkés viszonylatban a kivitelben 6%, a behozatal viszont csökken 1–2%-kal. A beruházások csökkenésének terve 10% volt. Szurdi István, a Terv- és Költségvetési Bizottság előadója kiemelte, hogy nagyon sokan szólaltak meg a vitában, de egyetlen képviselőtől sem hangzott el olyan javaslat, amely megterhelte volna a költségvetést.

** Az 1983-as téli KB-ülésen Kádárék álláspontja csak úgy érvényesülhetett, ha a restriktív politika folytatódik, alacsony növekedéssel, és a belső felhasználás, a beruházások 10%-os visszafogásával, de a lakossági fogyasztás szinten marad. Viszont a külkereskedelmi többlet 700–800 millió dollár lehetett. Most már az egyetlen, a lakosságot érintő eredmény a reáljövedelem, az életszínvonal megtartása volt. Az 1984. évi költségvetés szinkronban volt – mint mindig – a KB december 7-i elhatározásaival. A képviselők lényegében az előző évi álláspontot foglalták el. Az Építési és Közlekedési Bizottság méltányolta a versenytárgyalási rendszer létrehozását, ugyanakkor az Ipari Bizottság a központi kézi vezérlés javítását, a termelési tényezők összehangolását szorgalmazta. A piaci reform és központi irányítás vitája az Országgyűlésben is halványan tükröződött.

mindenki tudta, hogy a következő esztendőben vége szakad a szigorú megszorításos gyakorlatnak, és visszatérnek a növekedési pályára. Az 1984-es úttal elégedett Hetényi bejelentette, hogy az ország fizetőképességét megőrizték, a konvertibilis adósságállomány csökkent, a nemzeti jövedelem 2–2,5%-kal, a fogyasztás 1%-kal, a lakosság jövedelme 9%-kal, az életszínvonal 8,5%-kal növekedett. Ugyanaz maradt az alapfeladat, vagyis a külgazdasági egyensúly megszilárdítása, de a nemzeti jövedelem 2,3–2,8%-os növekedésével számoltak, és növelhető volt a belföldi felhasználás és fogyasztás is. A reálberek nem csökkennek, hanem stabilizálódnak, a reáljövedelmek 1,5–2%-kal emelkedhetnek. A szocialista szektor beruházásai az 1984-es szinten maradnak. A bizottságokban a képviselők egyöntetűen reálisnak mondták a tervet, legfeljebb kisebb feszültségpontokat jeleztek szakterületüknek megfelelően. A Terv- és Költségvetési Bizottság előadója szó szerint ismételte a pártkörökben általánosan elterjedt hiedelmet: „Csak a gyorsabb növekedés teheti lehetővé termelési szerkezetünk gyorsabb átalakulását.”²²⁸ A következő néhány év messzemenően rácáfolt erre az illúzióra, de mire ezt belátták, akut válságba került Magyarország.

Ami az Országgyűlés törvénykezését illeti, a módosítások domináltak, vagy a korábbi törvények átfogó megújítása. Az előbbire példa az államigazgatási eljárásról szóló törvény, amelyet eredetileg 1957-ben hoztak, és 90 paragrafusból állt. A módosítás kb. egyharmadát érintette, és a szerkezet is változott. A tervezet célja az eljárás egyszerűsítése, meggyorsítása, a bíróság előtt megtámadható határozatok bővítése volt. Az államigazgatási határozatok zömét a tanácsok hozták, ezért került sor Papp Lajos, a Tanács Hivatal vezetőjének felszólalására. Az utóbbira az oktatási törvény volt a példa, amely röviddel 1961-es születése után megkérdőjeleződött, de az MSZMP KB csak 1972-ben foglalkozott vele részletesen, majd tíz év után, 1982 áprilisában tért rá vissza. Ez a részletes, hosszú távú program az oktatás minden területére kiterjedt, és a tartalmi fejlesztést helyezte előtérbe, ami annyit jelentett, hogy a hároméves óvodai és a nyolcosztályos általános iskolai rendszerre építve képzelte el hazai köznevelést. Ezt követte egy beszámoló a köz- és felsőoktatás programjáról, majd a párthatározatot alapul véve terjesztette az Országgyűlés elé a megújult oktatási törvényt Köpeczi Béla miniszter 1985 áprilisában, amelyet a kornak megfelelő előremutató jogszabályként értékel az oktatástörténeti szakirodalom. A ciklus tehát megkülönböztetett figyelemmel fordult az oktatás felé.

Ezzel szemben nem volt közvetlen* párt döntéssel előkészített, a közművelődésről szóló beszámoló, amit Pozsgay Imre tartott, és amely élesen vetette fel a művelődés

* 1980. július 30-án az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága foglalkozott a többfunkciós művelődési intézmények kialakításával, augusztus 10-én a Művelődéspolitikai Munkaközösség az anyanyelvi műveltség helyzetével, majd 1981. december 8-án a PB a könyvkiadás és könyvterjesztés helyzetével, a művelődéspolitikai és gazdálkodási szempontok összehangolásával. 1982. február 9-én az Agitációs és Propaganda Bizottság a műemlékvédelem gondjait vizsgálta, majd néhány hónap múlva az ismeretterjesztést. A PB 1982 novemberében vette napirendjére a kulturális szolgáltatásokkal kapcsolatos gazdasági szabályozórendszer problémáját.

társadalmi egyenlőtlenségeit, valamint az állami irányítás ebben való gyengeségeit, a beruházási anomáliákat. Az új, a Művelődési Minisztérium sziszifuszi harcát eleve-nítette fel a mindenre kiterjedő permanens művelődési modell megteremtéséért, az értelmiség bevonásáért ebbe a munkába. Az Országgyűlés vitája volt a legmagasabb fórum, ahol e terület figyelmet kaphatott a politikai vezetéstől és a közvéleménytől.

A fontosabb törvényeket és beszámolókat továbbra is megelőzte a közvetlen párt-döntés. A két merőben új törvény közül az Alkotmányjogi Tanács létrehozásáról szó-lót a PB előzetes állásfoglalása kísérte,* akárcsak a személyi összetételére vonatkozót. A másikat, a tisztességtelen gazdasági tevékenység tilalmáról szólót²²⁹ az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1984. február 28-i határozata előzte meg az ellenőrzési tevé-kenység javításáról, a felelősségre vonás szigorításáról.²³⁰ Ez a törvény már versenytí-lalmakat léptetett életbe, de a fogyasztókat is védte a megkárosítással szemben, illetve tiltotta a gazdasági verseny korlátozását, például az árkartellezést és az árukapcsolást, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést, a tisztességtelen ár érvényesítését. A jogszabály a jogkövetkezményeket is meghatározta, ezen belül a bíróság kártérítésre kötelezhet-te a jogsértőt, vagy gazdasági bírság kivetését rendelhette el. A bírósági megoldással szemben enyhébb, egyeztető eljárásra is lehetőséget adott, ha a felek azt közösen kérték.

Ugyancsak foglalkozott a KB a külgazdasági kapcsolatok alakulásával, fejlesztésével 1982. június 23-án,²³¹ bár ezt közel két év múlva követte a külkereskedelmi törvényről a beszámoló. A párt testületei figyelmének középpontjában az ipar állt, ez már szóba került 1982. október 12-én, amikor a PB az állami vállalatok irányításának fejlesztéséről hozott határozatot, de 1983. július 6-án kimondottan az ipar helyzetével, feladataival foglalkozott a Központi Bizottság. Ezt követte októberben a parlamenti beszámoló és a másfél napos vita.

Az ellenőrzés fontosságát nemcsak a tisztességtelen versenyről szóló törvény nyo-matékosította, hanem a KNEB 1983. októberi beszámoltatása és a róla szóló törvény 1984. áprilisi módosítása. A KNEB-ről a PB 1983. június 21-én úgy határozott, hogy továbbra is a Minisztertanács égisze alatt működjön, de elnöke legyen a kormány teljes jogú tagja, vagyis jogállását az Országgyűléshez is kötötte. Kapjon szerepet az állami költségvetés véleményezésében. Számvevőszék vagy más hasonló intézmény létrehozá-sát a PB nem látta indokoltnak.²³² A törvény többek között kiemelte, hogy a KNEB az Országgyűlésnek is köteles beszámolni. Ennek részletei és a bizottságok előtti szerepe azonban homályban maradtak, és hiába vetődött fel a vitán, nem tisztázódott.**

* A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985. I. m. 502–503. Az Alkotmányjogi Tanácsról részletesebben lásd az alkotmányról szóló fejezetet.

** Napló, 1984. 1692. Szokola Károlyné nyomatékot adott javaslatában annak is, hogy a bizottságok minden esetben igényt tartanak a végrehajtási rendelet megismerésére, „[a]z országgyűlési képviselők ugyanis minden törvényt – ahogy ezt a ma napirenden levő törvényjavaslatot is – a gyakorlati alkalmazás szempontjából vizsgálják. Ha nem látják a végrehajtási rendelettervezetet, nem tudnak érdemben véleményt mondani. Vagy ezt úgy teszik, hogy abból számos kérdés nem a törvénybe kívánczik, hanem a végrehajtás módjára vonatkozik. Ha ezt tehát nem ismerik, ez irányú észrevételeket is a törvényjavaslat kapcsán teszik meg.”

Végül meg kell említeni a jogalkotásról szóló beszámolót, amit Markója Imre igazságügy-miniszter tartott 1982. március 25-én.* Az emberi jogok érvényesítésének gyakorlatát elvszerűnek és következetesnek nevezte beszédében.²³³ Kétségtelenül kö-vetkezetes volt, miután a nyolcvanas évek elejére a rendőri és titkosszolgálati munka professzionalizálódott és finomodott, az ellenzéki kezdeményezéseket elfojtotta, tagjait elszigetelte, a sajtóigazgatás a nyilvánosságot teljes mértékben uralta, a jogszabályi eszközöket úgy használták, hogy az ellenszegülő vagy mást akaró cselekedetekre al-kalmazható legyen. Ugyanakkor erre az időszakra csak a végső esetben vetették be az erőszak módszereit, igyekeztek a látszatnak megfelelni. A gondosan kialakított és felépített diktatórikus berendezkedésnek azonban már csak néhány éve volt hátra.

* Lásd erre a törvényhozásról szóló fejezetet.

I. 11.

AZ ÁTMENET PARLAMENTJE (1985–1988)

Az 1985. június 8-i választások a nyári szabadságolási-üdülési időszak kezdetére estek, miáltal a megszokott érdektelenség is szembetűnőbb volt. Ezt ellenpontosztta az a néhány kivétel, amit a kötelező többes jelölés és a választógyűlések jelölési joga, illetve a spontán jelölések váltottak ki. A gyűlések előadói a szokásos hivatalos szöveget adták elő a XIII. pártkongresszusról, a VI. ötéves terv eredményeiről, a település vagy településrész fejlődéséről, illetve megemlékeztek a „felszabadulás” 40. évfordulójáról. Helyenként azonban az elégedetlenség is hangot kapott: a nehezebb helyzetbe került nyugdíjasok és a pályakezdő fiatalok gondjairól, az áremelkedésekről, a lakáshelyzet, a közbiztonság, a környezetvédelem egyre súlyosbodó gondjairól szóltak fel a lakók. Mind az országgyűlési képviselők, mind a tanácsstagok esetében előfordult, hogy spontán jelöltek kapták meg a jelölőgyűlések támogatását. Az országgyűlési jelölések során a 704 hivatalos jelölttel szemben 54 választókerületben 152 fő jelölését kezdeményezték, közöttük Budapesten pedig hat ellenzékiként számontartott is elindult. Utóbbiak közül 76 jelölt kiesett, de 70-en felkerültek a szavazólapra.²³⁴

A választások során viszont ismert és régi pártpolitikusok buktak ki, de a pótképviselőséghez elegendő 25%-ot megkapták. Ilyen volt Budapesten két korábbi miniszter, Szurdi István (33,3%) és Benkei András (38,3%), Röder Edit (28,3%) neves ügyvéd, akit Bánffy György színművész utasított maga mögé, Pióker Ignác, a neves sztahanovista 31,7%-kal, Pethő Tibor és (47,4%) Darvasi István (26,1%) lapszerkesztők, Nagy Richárd (46,5%), a Magyar Televízió korábbi elnöke, és Kelen Béla ismertebb pártapparátusbeli 40%-kal. Vidéken: Huszár István (48,3%) korábbi miniszterelnök-helyettes, Fock Jenő (45%) korábbi miniszterelnök, Uszta Gyula (38%) altábornagy, a Partizánszövetség főtitkára, és Biszku Béla (31,7%), az MSZMP egyik vezető személyisége. Különösen meglepő volt Király Zoltán szegedi televíziós újságíró sikere, aki az első fordulón maga mögé utasította Komócsin Mihályt (32,8%), a helyi MSZMP potentátját. Ugyancsak megbukott Veszprém megye diktátora, Pap János,²³⁵ akit Varga Miklós az első

fordulóban győzött le. Pap a szavazatok 16%-át kapta.* A pótválasztáson pedig biztosan, 81,3%-kal győzött. Kiélezett küzdelemben lett képviselő Stadinger István (53,9%), a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, Korom Mihály (53,9%) igazságügy-miniszter, Puja Frigyes (54,8%) volt külügyminiszter, Brutyó János (54,2%), a SZOT volt főtitkára és elnöke, az MSZMP KEB volt elnöke, Nyers Rezső (63,7%) és Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszterhelyettes (68%).²³⁶ Hozzátehetjük, hogy az országos listára kimentett képviselőknek nem kellett a versenyt kiállniuk.** Kiesett a kilencből hat megyei első titkár és a tízből több tanácselnök. Bejutott viszont a Fővárosi Tanács elnöke, Szépvölgyi Zoltán 69,5%-os eredménnyel.

Ugyanakkor a biztos befutók között is voltak politikai vezetők. A Politikai Bizottságból ketten indultak egyéni helyen, Maróthy László (80%) és Aczél György (70%), mindketten bejutottak. Berecz János (75,5%) és Szűrös Mátyás (86%) KB-titkárok ugyancsak. Az Országgyűlés elnökhelyettesei közül Cservenka Ferencné egyéniben (60%), Péter János az országos listán jutott képviselőséghez. Jó eredményt ért el például az ismert bankvezér, Fekete János (76%), valamint a veterán Apró Antal (73,7%).*** Várkonyi Péter külügyminiszter harmas jelölés közepette vette az első forduló 62,1%-kal.

Hatvanöt „ejtőernyős”, vagyis központi jelölt közül tizenhárom fő pótképviselőként szenvedett vereséget, a tíz pótválasztásra utalt személyből egy sem lett képviselő, öt pótképviselőként elérte a 25%-ot, köztük Biszku Béla, egy fő megbukott, a többiek nem indultak.²³⁷

Ahogy Kukorelli István megállapította, az 1985-ös választásokon volt a legjelentősebb változás a magyar parlamentben. A változás fő iránya: „[...]” jelentős fluktuáció, generációváltás, középkorú férfiak jelenléte, értelmiségiek növekvő aránya, termelési szféra dominanciája, sikeres szakmák előtérbe kerülése. A megválasztott képviselők közel háromnegyed része vezető beosztású, mikro- vagy makroszinten hatalommal

* A népnyelv megyéjüket úgy emlegette, hogy Komócsin vármegye, Veszprémet pedig Paplandnak hívták. Huszár Tibor: *Az elitől a nomenklaturáig. Az intézményesített káderpolitika Magyarországon (1945–1989)*. Budapest, 2007. 94.

** Az MSZMP vezető személyiségei voltak: Kádár János főtitkár, Németh Károly főtitkár-helyettes, Havasi Ferenc, Óvári Miklós PB-tagok, Gyenes András, a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke. Állami vezetők: Losonczy Pál NET-elnök, Trautmann Rezső NET-elnökhelyettes, Katona Imre NET-titkár, Sarlós István, az Országgyűlés elnöke, Péter János, az Országgyűlés alelnöke, Lázár György, a Minisztertanács elnöke. Társadalmi szervezetek reprezentánsai: Kállai Gyula, a Hazafias Népfront elnöke, Pozsgay Imre, a HNF főtitkára, Gáspár Sándor, a SZOT elnöke, Hámori Csaba, a KISZ KB első titkára, Duschek Lajosné, az MNOT elnöke, Szabó István, a TOT elnöke.

*** Az túlzás, hogy „[a]z 1985. évi országgyűlési választások igazi vesztese Kádár János és a központi pártapparátus lett.” (Tőkés Rudolf: *A kialakult forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957–1990*. Budapest, 1998. 275.) A társadalompolitikai célok nem voltak olyan fontosak, hogy megközelítő teljesítésük egyenlő legyen egy vereséggel, a párttagok és a befolyásos helyi káderek némi előretörése nem jelentett különösebb problémát a pártközpontnak. Az egyedüli indulás 90%-os szavazatarányát nem lehet összevetni a kötelező kettős jelölés arányaival. Az országgyűlési képviselők magatartásában a következő években – tisztelet a kivételnek – a pártközpont és a kormányhoz alkalmazkodó, követő jelleg volt a meghatározó.

rendelkező közéleti személyiség.” A parlament professzionalizálódott,²³⁸ ennek jele 1985. június 28-án, az első üléseken nem mutatkozott meg. Mégis, a régiek észlelték a korábbi ciklushoz képest bizonyos hangulatbeli változást.²³⁹ Az Országgyűlés tisztségviselőit, az Elnöki Tanács elnökét, elnökhelyetteseit, tagjait, az Alkotmányjogi Tanács elnökét, tagjait, az állandó bizottságok elnökeit, titkárait és tagjait simán, hozzászólás nélkül az MSZMP KB és a HNF OT, illetve csak a HNF OT javaslatára, egyhangúlag megválasztotta, és az Interparlamentáris Unió magyar csoportja vezetését szavazás nélkül tudomásul vette. Az Elnöki Tanács közbeiktatásával, egyhangúlag megszavazták a Minisztertanács elnökét és a kormányt, illetve a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt.²⁴⁰ Legfeljebb az ragadta meg a vajtfülűek figyelmét, hogy Sarlós István elnök „fégyelmezett, színvonalas és elkötelezett” munkát kívánt minden képviselőnek. Csak a belső kör tudtával először kérdezték meg a kiválasztott bizottsági elnököket, hogy kikkel kívánnak együtt dolgozni, és az így szakértőbbé vált összetételű bizottságokat tették fel szavazásra a plénium számára. (Straub F. Brunó akadémikus, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanács elnökének irányításával Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság alakult.) Sarlós zárszavában elmondta akkor jól hangzó bonmotját, hogy „az Országgyűlés kormánypárti, a kormány viszont országgyűlés-párti”.²⁴¹ A zárszóval világossá tette, hogy elődjével ellentétben a parlament kemény kézbentartására, irányítására törekszik.

1985 azért is maradt emlékezetes, mert az elégedetlen és türelmetlen reformgondolatok évek óta kavaroztak a humán értelmiség és egyetemi hallgatók fejében, és ennek hol tágabb, hol szűkebb nyilvánosság előtt mindinkább hangot adtak. A legkényesebb területre, az államrendszere vonatkozóan Bihari Mihály egy nem nyilvánosságnak szánt kiadványban, a Politikatudományi Társaság Évkönyvében már ebben az esztendőben közzétette elgondolásait,^{**} amely még nem ment túl a rendszer keretein, de mégis tabukat döntögetett. A törvények uralmát hirdette, mégpedig a törvényhozási tárgyak körének alkotmányos rögzítésével, a viták nyilvánossá tételével. A parlament ülésszakai gyakoribbá, az üléseket hosszabbá alakította volna. A formális megszólalásokat érdemivé változtatta volna, és eszerint alakította volna az ügyrendet. Ez a képviselők nagyobb mértékű függetlenítését, informálását követelte volna meg. Ennek érdekében az Országgyűlési Könyvtárát és annak dokumentációját kívánta segítségül hívni. Első lépcsőben meg kell szüntetni a NET helyettesítő hatáskörét, a másodikban szavazásra kell bocstani a köztársaság elnöki rendszer bevezetését. Részletesen nem kifejtett, de

* 1987-ben aztán létrehozták az Ifjúsági és Sportbizottságot is.

** Bihari Mihály: *Az állami képviselő szerepe a szocializmus politikai rendszerében*. In: Szoboszlai György (szerk.): *Biztonság és együttműködés*. (Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve) Budapest, 1985. 14–21. Egy év múlva hasonló publikációs keretek között Gombár Csaba a pluralizmus, a pártelvűség igenlését fogalmazta meg, ami a parlamentarizmus elve által kijelölt szabályok között létezik. Gombár Csaba: *Demokratikus rendezőelvek*. In: Szoboszlai György (szerk.): *Anarchizmus és rendezőelvek*. (Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve) Budapest, 1986. 24.

további jogi garanciákat igényelt a Minisztertanács parlamenti felelősségének növelésére. A választási rendszert illetően a jelöltkiválasztásnál a pártapparátusok szerepének visszafogását javasolta. Népszavazást kezdeményezett a tanácselnökök közvetlen választásáról. Települési decentralizációt hirdetett, és a képviselői szervek horizontális szerveződését szorgalmazta.

Az alakuló ülésen, 1985. június 28-án még az MSZMP KB 1984. október 9-i állásfoglalása sem valósult meg a személyi kérdésekben a titkos szavazás bevezetéséről. Az a javaslat sem ment át a Politikai Bizottságon, hogy a parlament tisztségviselői és az Elnöki Tanács tegyenek esküt az Országgyűlés előtt.²⁴² Ezzel együtt simán lezajlott az ülés.

Lázár György 1985. október 10-én hirdetett kormányprogramot.²⁴³ Már a nyár elején kirajzolódott a tervek és a valóság ellentéte, ő még mindig az MSZMP XIII. kongresszusának gazdaságpolitikai irányvonalát szajkózta, az egyensúlyt megszilárdító, a gazdasági növekedést gyorsító, a műszaki fejlesztés prioritását hirdető és az életszínvonalat javító VII. ötéves tervet helyezte kilátásba. Reményeit a nagyvállalatok és a KGST kooperációs szerződések kihasználásába vetette, amelyek fejlesztik a húzóágazatokat. Az infrastruktúra-fejlesztést, vagyis a képviselőjelöltek választási ígéretei szempontjából a leginkább preferált témát ezzel szemben továbbra is a háttérbe utalta. Az irányítási rendszer több évre nyúló, lassú átalakításáról szólt, de itt sem fogalmazott meg különösebben radikális megoldásokat, mindössze a bankrendszer korrekcióját, a vállalatok homályos vagyongerdekelttségének megteremtését, az adórendszer korszerűsítését ígérte. Szerény szociálpolitikai célokat tűzött ki. A reáljövedelmek átlagos növekedését két százalékos körültre tervezte. A reálbérek átlagos színvonalának kezdetben megőrzését, majd érzékelhető növelését, a lakásépítési és a lakhatáshoz való hozzájutás programjának folytatását helyezte kilátásba.

A képviselők sorozatban biztosították támogatásukról a kormányfőt, egyedül Szabó Kálmán közgazdász, a Budapest 36. számú választókerület pótválasztással bejutott képviselője, egyetemi tanár tett utalást az Országgyűlés ügyrendjének – ahogy fogalmazott „működési szabályzatának” – megvitatására a parlamenti tisztségviselőknél szélesebb körben.²⁴⁴ Az ellenőrzés jogkörének kibővítését hozta szóba: a főhatóságok munkájáról szóló beszámolókat, a törvények végrehajtása elmulasztásának megállapítását igényelte. Az Országgyűlés hangulatát jelezte, hogy Szabó Kálmán felszólalására, bár ő is támogatta a kormányprogramot, ütemes tapssal reagáltak a képviselők. Király Zoltán a nyíltabb, az Országgyűlésben is az őszintébb beszéddel és az ügyrend ilyen értelmű módosításával hívta fel magára első hozzászólásában a figyelmet. A Lázár-kormány programját az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta, annál inkább, mert a kormányfő külön kiemelve egyetértett Szabó Kálmán és Király Zoltán több ellenőrzést szorgalmazó javaslatával.²⁴⁵ Ilyen volt a szavazás az 1984-es költségvetés végrehajtásáról szóló törvényről, amelyhez hozzászólás sem volt, bár a Terv- és Költségvetési Bizottság ülésén 61-en szólaltak meg. Az egyetlen interpellációra adott válaszban a kormány ipari minisztere, Kopolyi László ígéretet tett a szétaprózott jogszabályok (bányatörvény,

gáztörvény, atomenergia-törvény, villamosenergia-törvény, vízügyi törvény) helyett az egységes energiatörvény beterjesztésére.

Az 1985. december 20–21-i ülészak aztán egy csúnya törvénykezési melléfogással kezdődött. Markója Imre igazságügy-miniszter az alkotmányból és a választójogi törvényből egyaránt kifejejtette az országos választási listán megüresedett helyek pótlásáról szóló szabályozást. Ezt kellett pótolni, mégpedig úgy, hogy az Országgyűlés a hiányzó képviselőket beszavazta a parlamentbe, vagyis megsértette a választás népképviselési jellegét.

A fő napirend a VII. ötéves tervről szóló törvény volt. Bognár Józsefnek jó szimata volt, és megsejtette a veszélyhelyzetet, így 1985 szeptemberében az elnöklété alatt működő Terv- és Költségvetési Bizottság egy olyan átfogó ad hoc bizottság megalakítására tett javaslatot, amelynek tagjai a különféle gazdasági jellegű szakbizottságok delegáltjaiból és szakértőkből állt össze. Bognár hangsúlyozta, hogy tudományos kutatók bevonása nélkül egyetlen fejlett országban sem készülnek gazdaságpolitikai cselekvési programok sem a kormányzati, sem a törvényhozási szférában. Az ötéves terv elfogadását ajánlotta ugyan a „T. Háznak”, de továbbra is nyugtalanítónak tekintette a tőkés adósság növekedési ütemét. Mindenekelőtt az exportképesség fejlesztését szorgalmazta, fordulatot várt el a külgazdasági problémák kezelésében. Valamennyi bizottság közös állásfoglalását olvasta fel, amely szerint

„[...] a fékezési politika az elmúlt években még nem párosult olyan szelektív cselekvési rendszerrel, amely gazdaságos vagy megfelelő intézkedésekkel gazdaságossá tehető exportkapacitások teljes feltárására vezetett volna. E felismerés alapján az Országgyűlés utasította a bizottságokat, hogy a következő 1986-os esztendőben az illetékes szervek és külső szakértők bevonásával végezzenek és vitassanak meg olyan elgondolásokat, amelyek helyzetünk és a világgazdasági körülmények ismeretében további növekedési és export-források feltárására vezet.”²⁴⁶

Egyben javasolta, hogy ezt az elnök koordinálja, és a Terv- és Költségvetési Bizottság a munkálatokról egy esztendő múlva számoljon be a plénumnak. A bizottság más bizottságokkal együtt összesen 25 módosító javaslatot terjesztett be a törvénytervezethez. A negyven hozzászólás még egy módosítást hozzatett a bizottsági javaslatához, amelyet az előterjesztő, Faluvégi Lajos, az OT elnöke elfogadott. A nyilatkozatról nem volt szavazás, a törvényjavaslatot a módosításokkal együtt az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta. Sarlós István itt súlyos hibát követett el, amikor nem emelte Bognár József javaslatát magasabb szintre, és nem hozatott létre parlamenti ad hoc bizottságot, de ezt ekkor senki nem kifogásolta, pedig Bognár József javaslata a kormány és a plenáris ülés viszonyában új helyzetet teremthetett volna.

Az 1986-os költségvetés vitája áttérőldött a bizottságokba, de módosítás nem volt, a Ház vita nélkül fogadta el ezt a törvényjavaslatot is. Puskás Sándor, a Terv- és Köl-

ségvetési Bizottság előadója külön kijelentette, hogy kíváncsún tartja, hogy a sajtó az eddigiekénél részletesebben – a vitákat is érzékeltetve – tájékoztasson az Országgyűlés, és különösen a bizottságok munkájáról. A szavazás ezt követően kis meglepetéssel zárult. Volt ugyanis egy ellenszavazat. Sarlós István erre megjegyezte: „Ha demokratikus gyakorlatunk fejlődik, akkor nem az lesz a meglepetés, ha valaki ellene szavaz, hanem az, hogy csak egy valaki szavaz valami ellen.”²⁴⁷ Ezt a beszólást megtapsolták a képviselők, miközben Sarlós ismételt „elfeledkezett” a nagyobb nyilvánosság igényére vonatkozó javaslatról, bár a nap végén a fegyelemre utaló összefoglalót tartott. Az ülészak befejező részében a két interpelláció közül az elsőnél a képviselők – annak ellenére, hogy az interpelláló elfogadta a választ – 75 ellen- és 13 tartózkodó szavazatot adtak le. Sarlósban felvetődött a gondolat, amit később meg is fogalmazott: minek a szavazás, ha a képviselő elfogadja a választ?

Az 1986-os esztendőt Sarlós Istvánnak sikerült jelentéktelenségbe és érdektelenségbe süllyesztenie. A tavaszi ülészak két napig, a nyári egy napig, az őszi és téli két napig tartott, bár egyes képviselők már 1985 szeptemberében kevésnek ítélték a négy ülészakot. Az eredeti éves tervhez képest is voltak csúszások. Nem terjesztették be az egészségügyről szóló törvény módosítását, a jogpolitikáról az anyagot és az országgyűlési határozatot, az 1987. évi állami költségvetés irányelveit és a szabályozórendszer módosításait csak a bizottságok elé vitték. A földről szóló törvényjavaslat is késett. Ez persze csak részben volt az Országgyűlés, nagyrészt a kormány és az MSZMP PB mulasztásának tekinthető. Tavasszal még elhangzott az eredetileg tervezett négy helyett* három interpelláció,** nyáron, ősszel és télen egyetlenegy sem. Összesen két kérdést nyújtottak be az őszi és téli ülészakon. Az 1949 óta legelsőként feltett kérdésben Kovács Ádám és kutatócsoportja találmányáról, a Celladamról érdeklődött Király Zoltán az egészségügyi miniszternél.*** Összesen öt törvény született, ebből az első – az illetékről – nem jelentőségéről híresült el. Hozzászólás sem igen akadt a napirendnél (2 fő). Az illetékről szóló törvény egyik módosító indítványánál történt meg először, hogy

* Az el nem hangzott interpelláció a szabolcsi dr. Mezey Károlyé lett volna, s az alkoholelles törvény megalkotása érdekében Csehák Judit miniszter volt a címzett.

** A Vas megyei Szalai Istvánné márciusban egyes importtermékek belföldi forgalmazása tárgyában intézett interpellációt Szikszay Bélához, az Országos Anyag- és Árhivatal elnökéhez. A választ Szalainé és a parlament nem fogadta el. A Kereskedelmi Bizottság megvizsgálta az esetet, és a következő ülésen, június 26-án az elnök bejelentette az írásban benyújtott ismételt válasz elfogadását. Az ügy pillanatok alatt lefutott, az Országgyűlés azonnal és egyhangúlag szavazott. *Napló*, 1986. 534–536. és 541–542.

*** A másodikban Morvay László a lakónyilvántartás ki- és bejelentkezés során történő visszaélésekről kérdezte a belügyminisztert. A visszaélések jellegét a kérdező nem fejthette ki, mert az ülészak elején az elnöki bejelentés után az ülészak végén a képviselő nem fogalmazhatta meg a saját szavaival kérdését, hanem azonnal megkapta a választ. *Napló*, 1986. 773. és 904–905. Ez 1987 márciusában változott meg, amikor Szentágothai János hosszan tette fel kérdését. *Napló*, 1987. 1052–1054. Nem hangzott el viszont Lékai Gusztáv 1986. december 17-én benyújtott kérdése Hetényi István pénzügyminiszterhez az 1951 óta változatlan mértékű napidíj értékállóságáról. A kérdésben rejlő ironiát feltételezhetően sértésnek vélte Hetényi. MNL OL XVIII-6-14. d.

a szavazatokat aprólékosan, szektoronként kellett megszámolni, és így 193 igennel azt az Országgyűlés megszavazta. Ez napokig szóbeszéd tárgya volt, sőt egyesek Hetényi István pénzügyminiszter lemondását is indokoltak tartották.* A sajtóról szóló tervezetről sem folyt igazi polémia, a kilenc megszólaló között ott volt Berecz János az MSZMP KB nevében és Bányász Rezső, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke. A honvédelmi miniszter és a külügyminiszter beszámolója sem bolygatta fel a kedélyeket. Viszonylag több hozzászóló jelentkezett az építésügyi és városfejlesztési miniszter, valamint a Magyar Posta elnökének beszámolójához. Nagyobb vita – 21 hozzászólóval – a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról szóló javaslatához volt. Érdeklenségbe fulladt a költségvetési beszámoló, viszont némi érdeklődés kísérte az 1987. évi költségvetési javaslatot.

Előrelépés volt, hogy a sajtótörvény a sajtószabadságot alkotmányos jognak deklarálta, és leszögezte, hogy mindenkinek joga van a sajtó útján közölni nézeteit, alkotásait, amennyiben azok nem sértik az alkotmányos rendet. A törvény az alacsony szintű 1959. évi szabályozást váltotta fel. Egyik alapkérdés az volt, hogy ki alapíthat sajtóterméket. A törvény az időszaki lapok esetén megengedte, hogy társadalmi és gazdálkodó szervezetek, valamint egyesületek is – engedéllyel – közreadhassanak ilyen nyomdaterméket. A televíziózást és rádiózást az állam továbbra is monopolizálta, de helyi műsorokat és stúdiókat – ugyancsak engedéllyel – más szervezetek is létrehozhattak. Az újságírók kötelességeit szigorú előírásokkal bástyázták körül, külön kiemelték a sajtótermékek vezetőinek megnövekedett felelősségét. A jogszabály alapvetően nem érintette a sajtóírányítás állami és pártmonopóliumát, kritikája szinte azonnal megjelent,²⁴⁸ és nem véletlen, hogy alig néhány évet ért meg. A törvényt viszont – ekkor – egyhangúlag elfogadták.

Sarlós taktikája az volt, hogy a választások miatt növekvő képviselői aktivitást a kormány és a bizottságok érdemibb kapcsolatán keresztül igyekezett levezetni. Szorgalmazta az akkor még elvétve alkalmazott módszert, hogy a KNEB vizsgálati anyagait vigyék bizottságok elé.²⁴⁹ A nagy nyilvánosság előtt zajló plenáris üléseket minél rövidebben és minél agitativabban akarta megvalósítani. Elérte, hogy módosító indítványokat csak bizottságokon keresztül lehessen elővezetni. A plenáris ülések veszélyeire figyelmeztetett a már említett néhány nyilvános felszólalás, néhány „elszabadult” képviselő és több személyes javaslat, megjegyzés, amelyekből az elnök nyugtalanságra, mozgólódásokra következtetett. Ilyen, a hatalom szempontjából már-már kockázatos volt Bognár Józsefnek a bizottság egyetértésével előterjesztett javaslata, amely az exportképesség javítása érdekében belenyúlt volna a vállalati szférába. Mégpedig a plenáris ülés nyilvánossága előtt. Ráadásul ezt Sarlós elnök közreműködésével, mintegy tekintélyével szerették volna a képviselők, különösen Bognár József elérni. A bizottság megelégedte azt, hogy a bürokrácia kiegészített a nagyvállalati lobbival, és ezzel szemben kívánt gátat emelni. Ez kisebb botrányokkal fenyegetett. Világos, hogy Sarlós igyekezett elkerülni a kellemetlen csetepatétát.

* *Napló*, 1986, 399. és MNL OL M-KS 288. f. 31/1986/9. ő. e. Az elnök szavazatszámolóját szólított be az ülésterembe, ami 1949 óta nem fordult elő.

Volt, aki a plenáris ülések minimalizálásával, az évente négy üléssel nem értett egyet. Nyers Rezső például politizálóbbr parlamentet képzelt el olyan napirendek tárgyalásával, mint például a kormány beszámolója időszzerű kül- és belpolitikai kérdésekről. Jónak látta volna továbbá, ha kivétel nélkül minden törvényerejű rendeletet bizottságok elé hoznának, sőt a kinevezésekbe is beleszólhatnának egy bizonyos szintig, és bizalmat vagy bizalmatlanságot szavaznának a jelölteknek.²⁵⁰

Az ügyrenddel kapcsolatos elégedetlenség egy levél nyomán bukkott felszínre. A budapesti Benjámin Judit március 24-én az elnöknek írt, amelyben szünetet és felszólalási lehetőséget kért a módosító indítványok megszavazása előtt.²⁵¹ Napirendre került az ügyrend átigazítása, de – biztos ami biztos – zárt ülésen: Sarlós úgy látta jónak, hogy maga viszi végig és terjeszti be a javaslatot. A zárt ülés az Országgyűlés akkori történetében szinte egyedülállónak számított.²⁵² Sarlós javaslatát minden elképzelhetőnek tartott közeg előtt jó előre lefuttatta, még az MSZMP-frakció és a PB is állást foglalt róla.²⁵³ A megyei képviselőcsoportok üléseire központi emberek mentek ki, például Grósz Károly, Óvári Miklós, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Havasi Ferenc, Gáspár Sándor, Berecz János, Pál Lénárd és Tolna megyébe maga Sarlós István.²⁵⁴

Sarlós messzemenően nem értett egyet a perifériális, helyi ügyek érdekében megfogalmazott interpellációkkal. Már az 1985. szeptember 17-i megyei képviselőcsoport vezetői előkészítő értekezletén kijelentette: „Senki ne haragudjon meg, ha a benyújtott interpelláció tartalmának ismeretében vitatkozni kezdünk arról, hogy az interpelláció-e vagy sem.”²⁵⁵ Stadinger István ezzel szembehelyezkedett. A kompromisszum az lett, hogy az interpellációkat igyekeztek válasz és parlamenti szavazás nélküli úgynevezett kérdések bevezetésével átterelni más jellegű parlamenti tematikába. Ismét terítékre került az általános és részletes vita kérdése is, de nem dőlt el véglegesen. A bizottságok viszont előzetesen gyakrabban tárgyalhattak törvényerejű rendeleteket és kormányrendeleteket. A törvényerejű rendeletek előzetes megvitatása egyben hitelesebbé tette az Elnöki Tanács formális működését.

Sarlós elérte, hogy kicsit jobban kézben tartsa a sajtót is. 1986. február 1-gyel külön vált a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalától az Országgyűlés Sajtóirodája. A bizottsági ülésekről az elnökökre bízta a sajtó jelenlétét, egyben megvalósíthatta tervét, hogy az előkészítő értekezletekről kitiltotta az újságírókat. A televízió kameráit és a fotósokat eltüntette az ülésterem közepéről, redukálta az akkreditációk számát.*

* Az eredeti elképzelése Sarlósnak úgy alakult ki, hogy a bizottsági elnökökkel és a megyei képviselőcsoportok elnökeivel a ciklus elején konzultált, és így összeállított egy javaslatcsomagot, amit átküldött Óvári Miklós KB-titkárnak a pártközpontba, Lázár György miniszterelnöknek és Losonczy Pál NET-elnöknek. Már ebben a bizottsági munkára igyekezett összpontosítani. Például azt szorgalmazta, hogy az Elnöki Tanács által kinevezendő államtitkárokról az illetékes bizottság mondjon véleményt. Elképzelhetőnek tartotta, hogy a plenáris üléseken a bizottságok is tartsanak saját munkájukról beszámolót. Támazkodjanak szakértőkre, sőt a szaktárcák a fontos kérdéseket tárgyaló üléseire hívják meg a bizottságok képviselőjét, s a miniszterek rendeleteikről adjanak tájékoztatást a bizottságok előtt. Ezek nagy része persze nem valósult meg. Felkarolta azt az ötletet is, hogy legyen egy úgynevezett „különfélék” napirend, ahol a miniszter tetszőleges kérdésekről

A választások végeredményével bekerült néhány olyan új honatya is, aki kiszámíthatatlan magatartást tanúsított. Az egyéb figyelmeztető jelek a következők voltak:

1. A képviselők már 1985 végén elégedetlenkedtek, hogy az esetek többségében az ülést közvetlenül megelőzően kapják meg a törvénytervezeteket. Ezt Lázár miniszterelnök vitatta, tehát a konfliktus fennmaradt, és azt jelezte, hogy a képviselők egy része komolyan veszi feladatát. Mások általában a tényleges információt hiányolták. Szirtesné Tomsits Erika budapesti képviselő a plenáris ülések felélénkítését a módosító indítványok beterjesztésének és vitájának lehetővé tételével kívánták elősegíteni. Miután levelére nem kapott választ, a Ház előtt ügyrendi felszólalásban tette szóvá panaszát.²⁵⁶ Az ügyrend folyamatosan napirenden tartása a lehetőségek tágitásának igényét mutatta.

2. Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtitkára 1985. szeptember 28-án nyilvános almanachban akarta a képviselők adatait megjelentetni „A Magyar Népköztársaság parlamenti képviselői 1985–1990” címmel. Horváth István volt belügyminiszter a javaslatot támogatta. Sarlós október 2-i válaszelevelében indoklás nélkül kategorikusan ellenezte ezt, minden bizonnyal a nyilatkozatoktól, körlevelektől, panaszoktól, vagyis a kellemetlenkedő civilektől akarta „megkímélni” a képviselőket.

3. Király Zoltán 1986. február 6-án írt levelében önálló indítványt kívánt előterjeszteni a katonai kiadások előző évi szinten való befagyasztása érdekében, egyúttal felhívással akart fordulni a Helsinki Záróokmányt aláíró országok parlamentjeihez, hogy cselekedjenek hasonlóan. A levelet elküldte Kádár Jánosnak és Pozsgay Imrének is. Sarlós István feltételezhetően lebeszélte Királyt erről.²⁵⁷

4. Az ellenzék és a civil szervezetek kezdeményezései nem tűntek ártatlannak. A vízierőművek, vagyis Bős–Nagymaros építése leállításának ügyben már 1984 novemberében volt egy több mint 6000 állampolgár által aláírt beadvány az Országgyűléshez, amit az elnök ad acta helyezett.* Vargha János, a környezetvédelmi mozgalom vezetője 1986 januárjában ismételt levelet küldött Sarlósnak további 1104 felnőtt és 65 tanuló aláírásával. Ezt már a Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság elé terjesztette az elnök. Straub F. Brunó meg is hallgattatott egy szóbeli előterjesztést április 9-én. Megállapították, hogy a lakosságot nem tájékoztatták megfelelően, és nem tisztázódott a helyi tanácsok bizonyos mértékű kompetenciája, más gondjuk azonban nem volt az ügygel. Egyben ismételt tájékoztatást kértek a beruházásról. Vargha Jánost és csapatát ez nyilvánvalóan nem nyugtatta meg, bár ekkor az ügy látszólag megmaradt az érintett települések lakói gondjának.

5. Voltak potenciálisan „veszélyes” képviselők, akik a plenáris ülésen a nyilvánosságnak nem szánt kérdéseket is hajlandók voltak megpendíteni, vagyis a hatalom számára kellemetlen aktivitást mutattak. Mások politikai lojalitása erősen kötődött a helyi

ad tájékoztatót, de ugyanez kivételesen megtörténhet mezei képviselővel és bizottsági elnökkel is. Ez sem valósult meg, legfeljebb maga az elnök használta ki, hogy övé az utolsó szó joga.

* 1985 szeptemberében több képviselő kapott levelet, amely az Országgyűlés tárgyalását követelte a vízlépcső ügyéről, továbbá független szakértők bevonásával ismételt vizsgálatot indítványozott. Ez a levél eljutott az elnökhöz is. MNL OL XVIII-6-1 2. d.

választókhoz, érdekekhez. Ők jóval többen voltak. Ide tartozott Czoma László, aki Zala megye 5. számú választókerületében időközi választások után került az Országgyűlésbe 1986. március 20-án.²⁵⁸

Czoma 41 évesen, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum igazgatójaként spontán jelölt volt az előző évi választásokon, akit a hivatalos két jelölttel szemben a lakosok támogattak. Egy felháborodott hivatalos levélben Szalay István, a Hazafias Népfront Városi Bizottságának tagja, a helyi Választási Elnökség titkára fordult az Országos Választási Bizottság (OVB) elnökéhez segítségért kérve Czoma érdekében. Kiderült ugyanis, hogy a spontán jelölés során a két másik jelölt és a hivatalos szervek mindent megpróbáltak annak érdekében, hogy Czoma indulását megakadályozzák. A tanácsiak és a HNF között konfliktus keletkezett, hogy Czoma László jogszerű indítását tudomásul vegyék-e. Rágalomhadjárat indult, az egyik jelölőgyűlésről készült és Czoma jelölését bizonyító videót elkobozták, a ceruzával való szavazás következtében 1500 érvénytelen szavazat keletkezett, vagyis meghamisították az eredményeket. Ez elterjedt a választókörzetben, és a szimpátiát Czoma felé terelte. Az első körben ő végzett az első helyen, de nem kapta meg a szavazatok 50%-át. A pótválasztást nem lehetett megtartani, miután nem volt legalább két jelölt. Az OVB-nek írt levélben, hogy nem sürgősséggel Kádár János asztalán termelt, és most már a Politikai Bizottságnak kellett rendeznie az ügyet. Ezt követően írták ki 1986. február 22-ére az időközi választást, ahol a tanácselnök indult ellene. A választás lezajlott, és az egyébként MSZMP-tag Czoma Lászlót hozták ki győztesnek. Arra lehetett számítani, hogy egy emberrel több kellemetlenkedő lesz a parlamentben.²⁵⁹

Sarlós István megnyilatkozásaiból az volt érzékelhető, hogy elnöki funkcióját a hatalomtechnika uralja, vagyis hogy az Országgyűlést a nyilvánosság előtt a hatalom szolgálatába állítsa. Ami új volt nála, az az, hogy igyekezett a parlamentben, a bizottságokban egy nem nyilvános teret létrehozni, ami némileg hasonlított a Kádár-rendszer egészének működéséhez, és amelyben őszintén és konstruktívan meg lehetett vitatni kérdéseket. Idejét és igyekezetének nagy részét az új kihívás, a nyilvános szféra moderálása töltötte ki. A „T. Ház” MSZMP szervezetének ülésén mondanivalóját ez kötötte le, hiányoztak a tényleges kérdések, a válság problémái, és az, hogy ennek a parlamentnek lehet-e valami köze az ország fajsúlyos gondjaihoz. A másfél éves munkáról Sarlós István által jóváhagyott értékelés készült. Ez az MSZMP XIII. kongresszusa határozatának abból a passzusából indult ki, hogy növelni kell az Országgyűlés szerepét az ország életében, elsősorban a kormányzati tevékenység meghatározásában, ellenőrzésében. Leszögezte, hogy az Országgyűlés a határozat szellemében folytatta tevékenységét, és betöltötte alkotmányos szerepét, ami elsősorban a bizottsági előkészítésben volt tetten érhető. Az ügyrend módosítását is ebből a szempontból emelte ki. Ezt követően hangzott el a szokásos statisztika (felszólalások, javaslatok, interpellációk, kérdések száma), amelynél kihangsúlyozta, hogy növekedett eggyel a bizottságok száma, és a összlétszámuk 242 fő lett. Ez a 386 képviselő 63%-át tette ki. Másfél év alatt a bizottságok 121 (20 együttes, 22 kihelyezett) ülést tartottak 202 napirenddel. Ebből 113 saját

kezdeményezésű volt, 9 törvényerejű és 14 kormány szintű rendeletet vitattak meg. Viszont albizottság kiküldésére csak két alkalommal került sor. (Egy ad hoc bizottság is működött.) Megélénkült a bizottságok nemzetközi kapcsolati munkája is. A megyei képviselőcsoportok, a képviselők működését illetően semmilyen újdonságot vagy előrelépést nem tudott felmutatni az összefoglaló.²⁶⁰ A szokásos statisztikai összefoglaló tökéletesen alkalmatlan volt az Országgyűlés szerepének bemutatására, nem is érintette azokat a kérdéseket, amelyek a parlamentben fel kellett, hogy vetődjenek. Az összesítés az MSZMP vezetőinek megnyugtatóra szolgált, és egyszerűen azt reprezentálta, hogy az Országgyűlés a szokásos módon működött.

* * *

Elérkezett az 1987. évi költségvetés év végi tárgyalásának ideje. 1986. december 19-én Hetényi István rövid expozében jelezte, hogy megvalósíthatóak a XIII. pártkongresszus és a VII. ötéves terv célkitűzései, ugyanakkor az 1986-os esztendőről elismerte, hogy nem kifejezetten ebbe az irányba haladt a magyar gazdaság, miután az adósságállomány jelentősen nőtt, a bevételi tervek nem teljesültek, és a kiadások meghaladták az elképzeltet. A közölt adatok is meglehetősen beszédesebbek voltak. A terv az volt, hogy 1986-ban a deficit nem emelkedik 1985-höz képest, ezzel szemben 11 hónap alatt mindösszesen 23 milliárd forinttal meghaladta az egy évvel korábbi szintet. Ezt a tendenciát az állami és pártvezetők már 1986 közepén világosan látták. Hasonló kép bontakozott ki az MSZMP-nek az Országgyűlésben is többször hivatkozott 1986. november 19-ei központi bizottsági ülésén, ott Havasi Ferenc vázolta a romló állapotot, bár az adósságnövekedésből következő veszélyeket elhallgatta. Lassú, megrázkódtatások nélküli átalakulás képének perspektíváját vázolta fel, félve a munkanélküliségtől és a szociális, életszínvonalbeli feszültségektől.²⁶¹ Havasi és Hetényi az okok között első helyen a megújulásban tapasztalható késedelmeket nevezte meg – felelősök nélkül. Az MSZMP vezetői és a kormány mellett vitathatatlanul az Országgyűlés is a felelősök között szerepelhetett volna, mert képtelennek bizonyult a hatékony ellenőrzésre, tehetetlenül szemlélte a bekövetkező eseményeket. Még azt is hagyta, hogy saját – elégtelen – programja teljesítése érdekében szót emeljen.

Az egyetlen eszköz, amit működtetni volt képes, az a Terv- és Költségvetési Bizottság ad hoc bizottsága, amelynek tevékenységéről – maga az elnök – Bognár József tartott beszámolót, és ismertette a több bizottság képviselőiből és tudományos szakértőkből álló grémium álláspontját. Ez jórészt azoknak az elveknek a nyomatékosításából állt, amelyek korábban követelményként megfogalmazódtak, de a kormányzat a megvalósítás érdekében alig tett valamit. Faluvégi Lajos, a Minisztertanács elnökhelyettese a kormány nevében el is fogadta a javaslatokat, és ígéretet tett arra, hogy helyt adnak nekik azokban a tervekben, akcióprogramokban, amelyeket az Országos Tervhivatal állít össze. Bognár ezzel a parlament feladatát letudta, és a kérdés felett napirendre tért, vakon bízva Faluvégi szavaiban.

Bognár ezúttal is a költségvetés elfogadása mellett érvelt, és bár Fodor István felvetette, hogy az 1986-os költségvetést felelősséggel szavazta-e meg az Országgyűlés, ez

alkalommal ő is bizalmat adott a kormánynak. Puskás Sándor konkrét javaslatokkal váltotta aprópénzre Bognár József elgondolásait. Az állami támogatások csökkentését szorgalmazta, és a kereskedelmi bankok segítségével érdemi lépések megtételét a szelektív fejlesztés elősegítése érdekében. A kétlelkűség tükröződött egy másik hozzászólásban. A problémák elodázására hívta fel a figyelmet a Heves megyei Eck Tibor, amikor a több mint 170 ezer embert foglalkoztató textilipar helyzetét mutatta be, és azt kérte, hogy a Minisztertanács szerve, az Állami Tervbizottság 1987 első negyedében tűzze napirendjére a kérdést, és végre tisztázza az ágazat jövőjét.²⁶² Szavaiból a lobbizás is kitetszett, amikor ugyan nem pénzt és különleges bánásmódot kért, de olyan döntést remélt, amely esélyeket biztosít a hazai ipar számára az időnként koordinálatlan importtal szemben, biztosítja a jövedelemtermelő képesség fokozását, amely megteremti a műszaki fejlesztés gyorsítását, az árualap bővítését.

A képviselőkben feszülő indulatokat a Szolnok megyei Király Ferenc fogalmazta meg, amikor az egyszerű emberek, a „Kovács Jánosok” sokéves egészségét és életét áldozó megfeszített munkájára emlékeztetett. Ő kapta a legnagyobb tapsot. Lázár György miniszterelnök felszólalása és Hetényi István gondokat kisebbitő, az adóreformot belengető, sok képviselőt megnyugtató zárszava után az Országgyűlés két nem és hét tartózkodás mellett adta áldását az 1987. évi költségvetésre, miközben semmilyen eszközben még csak nem is gondolkodott senki, hogy a dagadó válságból közösen keressen kiutat Magyarország legfelső népképviselői fórumaként. Holott ez az utolsó utáni pillanat volt annak érdekében, hogy a Magyar Országgyűlés folyamatos és nyilvános kontrolljával érdemi befolyást gyakoroljon a be nem vallottan szintén súlyos válsággal küszködő államvezetésre és pártvezetésre. Sarlós István e helyett a két év óta követett metódust folytatta. Egyeztetett a miniszterelnökkel az éves programot illetően. Nem tett önálló javaslatokat törvények megalkotására, módosítására, nem kívánt beavatkozni a döntéshozatali háromszög – az Országgyűlés, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács – hatásköri rendszerébe, nem szorgalmazta a beszámolók szaporítását, nem tett érdemben semmit a KNEB szerepének az Országgyűléshez kötésére, hanem alelnöktársaival a megszokott rutint követte, mintha mi sem történt volna. Még a szokásrendhez illeszkedő és eltúrt javaslatlételi szerepkör erősítését sem szorgalmazták. Megelégedtek a kormányzati írásbeli válaszok hagyományos rendjével. Sarlós, mint a régi kádárista vezetőgárda embere, nem kereste a Hazafias Népfront védőszárnyai alatt kibontakozó reformkezdeményezésekhez való kapcsolódást, ellenkezőleg, jól jött neki, hogy az Országgyűlés évente négyszer két-két napra aktivizálódik. Ennek megfelelően a szokásos módon készítette elő és terjesztette a Politikai Bizottság elé az első ülés tervezetét, és a határozatnak megfelelően 1987. március 19-én összeült az Országgyűlés, hogy az egyetlen, a földről szóló törvényjavaslatot megtárgyalja.*

* Emellett a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész beszámolóit és összevont vitáját, valamint az interpellációk és kérdések szerepeltek a programban.

Pedig nemcsak elkészült, de rövidesen nyilvánosságot is kapott a *Fordulat és reform* című tanulmány, amelyet a Pénzügykutató Intézet fiatal közgazdászai jegyeztek, és amely radikális modellváltó kiutat javasolt a válságból.²⁶³ Ennek feltételeként társadalmi reformot hirdetett, amelynek támasza az elvi iránymutatás szférájába visszavonuló párt lehetne. A reform másik talapzata az állam szervezetét és a választás átalakítása révén a képviseleti rendszert érintette volna. „A gazdasági, majd társadalmi alkotmányosságnak, törvényességnek a legfőbb letéteményese a parlament. Meg kell erősíteni a törvényhozói tevékenységet” – szögezte le a szöveg.²⁶⁴ A fejlesztés irányait a következőkben látták a szerzők: egyrészt a frakciószabadságban, másrészt a szakértők, szakértői csoportok szabad alkalmazásában, harmadrészt az interpellációk szabad benyújtásának lehetőségében. (Utóbbiban tévedtek az anyag írói, miután ez megvolt, legfeljebb az elnök kérdőjelezhetette meg a benyújtott interpelláció létjogosultságát.) Az anyag emellett gazdasági alkotmányosságot igényelt, aminek legfontosabb mozzanata az volt, hogy a tervek ne legyenek kötelezőek a gazdálkodó szervezetekre nézve. Úgy vélték, hogy alapjaiban újra kell szabályozni a kormány jogait, egyáltalán gyökeresen változtatni kell a jogrendszeren, amihez az Országgyűlés valódi vitáira lesz szükség. Ami az aktuális és konkrét javaslatokat illette, véleményük szerint egyfelől új kormányt kell kinevezni, és a parlamentben meg kell vitatni az ország helyzetéről szóló kormányjelentést és kormányprogramot, amely a jegybankot az Országgyűlés alá rendeli. Növelni kell a képviselők szakmai és politikai beleszólási lehetőségét. A válságágazatokat ki kell jelölni, ezt követően megteremteni a rendezés új intézményeit, az Országgyűlésnek pedig bizottságot kell alakítania a kormány válságágazatokat menedzselő programjának folyamatos ellenőrzésére, értékelésére. A nemzetközi szerződések érintő állami nagyberuházások országgyűlési és társadalmi vitájának lebonyolításáig az Országgyűlés függessze fel a beruházásokban való magyar részvételt. A kormány javasoljon pontos menetrendet az új törvényjavaslatok vitájára és elfogadására.

A *Fordulat és reform*hoz kapcsolódó egyik háttértanulmány részletesen foglalkozott a gazdasági és társadalmi reform összefüggéseivel, ezen belül az Országgyűlés reformjával. Negatív lépéseket látott az ügyrend módosításában és annak zárt tárgyalásában. Hiányolta, hogy nem kerültek a parlament elé a társadalmat leginkább foglalkoztató ügyek, és a kormány sem látta szükségét ezek vitájának, bár a Hazafias Népfrontban és a KISZ-ben voltak eszmecserek az MSZMP KB 1986. novemberi ülése után. A személyi változásokkal is megkerülték a parlamentet. Összességében leértékelődött a képviselet annak ellenére, hogy a bizottságokban megélénkült a szakmai munka. Különösen a Terv- és Költségvetési Bizottság kezdeményezését értékelte a szöveg.* Ezt követően megismételte az összefoglaló tanulmányban megfogalmazott javaslatokat, és kiegészítette a NET funkciójának csökkentésével, a gazdasági alkotmányosság érvényesítésével,* valamint az állampolgári jogok és jogbiztonság biztosításával.

A *Fordulat és reform* a hatalom birtokosainak címezte javaslatait, parlamenti választást nem követelt, a meglévő Országgyűlés részvételére számított elképzelései megvalósításában.

Egy lépéssel tovább ment az ugyanabban a *Medvetánc*-mellékletben szereplő, Bihari Mihály által jegyzett, *Reform és demokrácia* címet viselő terjedelmes tanulmány, amely nem állampárti rendszert, hanem hegemon pártrendszert feltételezett, pontosabban hegemonisztikus hatalmi blokk kialakítását javasolta, amelyben az MSZMP a domináns tényező. Ez az elemzés átmenetnek tekinthető a modellváltás és rendszerváltás között. Megjelent benne a pluralizmus, de szigorúan behatárolt formában. Egyben feltételezte az államhatalom önállóságát, amelyben a főhatalom valódi birtokosa az Országgyűlés, a törvényhozás teljes spektrumával, amit csak az alkotmányos jelentőségű törvények népszavazás útján való meghozatala korlátoz. A fontos törvényeket társadalmi vita és kétfordulós (általános és részletes) tárgyalás szabályozza. Az Országgyűlésben biztosítani kell a képviselők szabadságát, a kormány ellenőrzésének jogát többek között a bizalmi szavazás intézményének visszaállításával. A képviselők főállású személyek, akik szakértők segítségével, a folyamatos szabad vita révén gyakorolják jogaikat. Ehhez kapcsolódik a választójogi reform, a parlamentnek felelős politikai kormányzat, illetve a közvetlen elnökválasztás, az Alkotmánybíróság, a Közigazgatási Bíróság felállítása és az autonóm települési önkormányzatok megteremtése. Bihari Mihály egy átfogó jogalkotási programot is elgondolt, ebben a gazdaságpolitikai döntések nem szerepeltek.

Ezeket az elemzéseket és javaslatokat a kádári vezetés képviselői nem vették komolyan. Néhány reformer politikus azonban másként vélekedett. Ők a Hazafias Népfrontban Pozsgay Imre védőszárnyai alatt tömörültek. Félig nyilvános, szakmai viták folytak, de ez meg sem érintette a parlamentet. Az Országgyűlés irányítói és tagjainak túlnyomó többsége igazodott az MSZMP instrukcióihoz.

* A másik bizottság, amit kiemelt a tanulmány, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi volt a családjogi törvényben a válás megnehezítésével szembeni sikeres fellépése miatt. *Fordulat és reform*, I. m., 87–88.

* „[...] csak országgyűlési vita után törvényben lehessen lefektetni és ennek megfelelően módosítani a legfontosabb vállalati adókat és más pénzügyi szabályokat.” *Fordulat és reform*, I. m. 88.

I. 12.

KÉSEI KIJÓZANODÁS

1987 júniusában aztán fordulat állt be. Losonczi Pál nyugdíjba ment, helyét a NET élén Németh Károly foglalta el, ennél fontosabb volt, hogy Lázár György az állampárt főtitkár-helyettesi kinevezése ürügyén megvált a miniszterelnöki székétől, helyére Grósz Károly került. A mi szempontunkból annak van különös jelentősége, hogy Sarlós István, mégpedig nem saját kérésére,* kikerült a Politikai Bizottságból. Emellett a KB-titkárok és a miniszterek körében is változások történtek.

A júniusi változások hátterében az addig folytatott politika csődjének lassú felismerése húzódott. Medgyessy Péter, az új pénzügyminiszter 1986-os beszámolója szerint a vállalatoknak nyújtott támogatások 20%-kal haladták meg az 1985. évit, így a hiány több mint kétszerese lett az Országgyűlés által jóváhagyottnak, a veszteséges vállalatok által viselt összeg túllépte az egy évvel korábbi szintet. A másik oldalon a közintézmények számára biztosított 6,3%-os növekedés nem jelentette az ellátási színvonal reálértékben való megőrzését. A jelentősen növekvő támogatás ellenére a lakáshelyzet feszültsége különösen a fővárosban nem csökkent. Medgyessy a bizottságokban megmutatkozó elégedetlenség hatására gyakoribb tájékoztatást ígért. Bejelentett költségvetést módosító intézkedéseket is, azaz a 43,8 milliárd forint helyett 30 milliárd forinthez közelítő hiányt, valamint a tanácsai támogatások 2%-os csökkentését. Az intézkedések sorában nem szólt arról, hogy melyek követelnek törvényt vagy törvénymódosítást, azt azonban megígérte, hogy a zárszámadást és a költségvetést az illetékes bizottsággal közösen átláthatóbbá teszik. A bizottságok a beígért kibontakozási programhoz néhány kérést, javaslatot fogalmaztak meg, amit Kiss Dezső, a Terv- és Költségvetési Bizottság előadója foglalt össze. A vitában senki sem úgy zárta mondanivalóját, hogy az előterjesztést támogatja és elfogadásra ajánlja. Puskás Sándor szemrehányást tett a kormánynak, hogy az ad hoc bizottság megállapításait nem szívelte meg. Kijelentette, hogy a költségvetés ellenőrzésében a parlamentnek nagyobb szerepet kell kapnia. „Javaslom, hogy a jövőben az

* A PB zárt ülésen kívánta tárgyalni a személyi kérdéseket, de ez feltételezhetően a párttagok és a párton kívüli képviselők előzetes tájékoztatásának tapasztalata miatt nem következett be.

év közben a tervezettől eltérő hiány, netán többlet kialakulásakor a pénzügyminiszter keresse meg felhatalmazás végett a parlamentet” – mondta.²⁶⁵ Megállapította, hogy a felszámolási eljárások megtorpanak, nincsenek olyan cégek, amelyek a felszámolandó vállalat értékesítésével foglalkoznának, a kereskedelmi bankok nem vállalkoznak ennek megoldására, különösen, hogy nincs felhatalmazásuk devizaügyletekre. Király Zoltán tette fel a kérdést: hol áll az Országgyűlés hivatásának teljesítésében, a parlamenti munka megújításában? Nyers Rezső korábbi, a sajtóban megfogalmazott programjára hivatkozott: növelni kell az Országgyűlés szerepét, különösen az állami költségvetéssel kapcsolatos dilemmák feltárásában, bizonyos esetekben alternatívák előterjesztésében. A következő menetrendet vázolta fel: a közelmúlt folyamatainak mélyreható elemzése, beleértve a felelősség megállapítását, ezt követi a jövő alternatíváinak kidolgozása, ami alapja egy új kormányprogramnak. Ez a társadalmi bizalom visszaszerzésének egyetlen esélye. Ezért még a nyár folyamán szenteljen az Országgyűlés egy ülésszakot a helyzet elemzésére és a felhatalmazásra az őszi kormányprogram elkészítésére. „Sürget az idő, cselekednünk kell” – fejezte be Király.²⁶⁶ A törvényjavaslatot a költségvetés módosításával együtt öt ellenszavazattal és tizennégy tartózkodás mellett elfogadták.

A kérdés az volt, hogy a parlament vezetése megszívlelte-e Király Zoltán javaslatát, miután a pénzügyminiszter utalt arra, hogy az alapvetően nem a kormány kompetenciája. Sarlós István ezúttal nem takaríthatta meg az egyeztetést és a nyilatkozatot. Egyrészt a felelősség megállapítására az MSZMP Központi Bizottságának ülésére hivatkozva utasította el Király kezdeményezését, másrészt a többalternatívás kibontakozási program végrehajtására létrehozott bizottság kiküldésével nem értett egyet, és teljesen a kormánnyra hagyatkozott. Sarlós és elnöksége elhárította Király kezdeményezéseit, vagyis a parlament továbbra sem változtatott magatartásán.

Az Országgyűlés jellegét nem befolyásolhatta jobban más, mint Ábrahám Kálmán, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKHT) elnökének beszámolója a szervezet munkájáról és a környezetvédelem helyzetéről Magyarországon. E kérdéskörrel kapcsolatban igen sokaknak volt mondandója, miután szinte valamennyi megye küszködött kisebb-nagyobb gondokkal, ráadásul a *Magyar Hírlap* vezércikke is úgy vezette fel a tanácskozást, hogy leszögezte, a környezet állapota romlik.* 1987. június 25-én levelet kapott Sarlós István, amelynek aláírója Mécs Imre volt, aki jelezte, hogy független környezetvédők a képviselőkhez fordultak hatékony és reális környezetvédelmi stratégia kidolgozása érdekében.** Egyben kérték az Országgyűlést, hogy Ábrahám Kálmán beszámolóját ne fogadják el. Három alapvető problémájuk volt az előterjesztéssel. Az első, hogy az állapotrajz és a feladatok nem feleltethetők meg

* „A részeredmények, a környezeti ártalmak enyhítésére hozott állami intézkedések ellenére, környezetünk állapota, sajnos, tovább romlik.” Bánki András: *Országgyűlés*. Magyar Hírlap, 1987. június 25.

** A levél aláírói: Péterffy Ágoston, Sólyom László, Kindler József, Pásztor Erzsébet, György Lajos, Kodolányi Gyula, Moksony László, Langmár Ferenc, Vargha János, Herczog Mária, Perczel Anna, Vit László, Pajkossy Gábor, Bába Iván, Vásárhelyi Judit, Rév István és Tóth Tamás voltak.

egymásnak. A második, hogy a célok és a feladatok nem alkotnak összefüggő programrendszert. A harmadik, hogy a társadalmi részvételre elavult koncepciót tartalmaz. Elégségesnek tartja a meglévő szervezeti kereteket, nem foglalkozik azzal, hogy a helyi lakosok hogyan szólhatnak bele a döntésekbe. Kezdeményezték, hogy az Országgyűlés kötelezze az OKHT-t, hogy terjesszen elő új programot, és ezt a képviselők választói időben megismerhessék és véleményezhessék. Az elnök nem jelezte a levél érkezését, az Országgyűlés így figyelmen kívül hagyta a kezdeményezést, a 18 hozzászólás után a beszámolót egy tartózkodással elfogadta a parlament.

* * *

1987. szeptember 16-án mutatkozott be Grósz Károly miniszterelnök, és tette le az Országgyűlés asztalára a munkaprogramját.* Munkaprogramnak nevezte tervezetét, mert nem akart elhatárolódni a VII. ötéves tervtől és a Lázár-kormány erre épülő programjától. Egy hangulatjelentés szerint a folyosón több képviselő kilátásba helyezte tartózkodását vagy ellenszavazatát.²⁶⁷ Medgyessy Péter őszinte megnyilatkozása és különösen Grósz Károly dinamikus fellépése várakozást keltett a parlamenti képviselők körében. Grósz Károly egyrészt korrekciókat jelentett be, másrészt új stabilizációs célokat és eszközöket tűzött ki. Hibásnak nevezte a korábbi politika prioritásait, a növekedés gyorsítását és a gazdaság szerkezetének megőrzését. A kormányt, az irányító adminisztrációt és a vállalati szférát nevezte meg felelősként azért, hogy ide jutott az ország. A legfontosabbnak a gazdaság szelektív bővítését, a hatékonyság megvalósítását tekintette. Ebben kitüntetett helye van a tudásnak, az alapképzés megerősítésének, a továbbképzés hatékony rendszere kiépítésének és a megújuló vezetőképzésnek. Nagyarányú munkaerő-átcsoportosításra lesz szükség, vélte, ennek segítése érdekében létrehozzák a foglalkoztatási alapot. A külföldi nagyberuházásokat nem állítják le, de felgyorsítják. Például 15 hónappal előre hozzák a bős-nagygyarosi létesítmény befejezését. A támogatások leszorításával 1990-re szeretnék megszüntetni a költségvetés hiányát. Tulajdonosi reformot csak mérsékelten terveznek, az állami és szövetkezeti szektor marad a domináns, de megszűnik zártsága, erősödik a kooperáció. Létre kell hozni a piaci versenyt. Ehhez képest Grósz még mindig illúziókat táplált a KGST jövőjéről. Az adóreformot már beterjesztették az Országgyűlés elé, de a bérrendszer is napirendre kerül. Az áremelések bejelentését összekapcsolta a szociális intézkedésekkel és a lakáshoz jutási programmal. A döntés-előkészítésben és a döntési folyamatokban mentesítik a kormányt a részletkérdésektől, szakértői hálózat kialakítását, a gazdálkodók önállóságának növelését tervezik, olcsóbb államot működtetnek majd. Ami az Országgyűlés szerepét illeti, a kormány munkáját jobban

* A Minisztertanács munkaprogramja megjelent a *Magyar Hírlap* mellékleteként 1987. szeptember 19-én. A beszédet Lázár György, Németh Miklós és Szabó István előzetesen véleményezte. MNL OL M-KS 288. f. 5/1006. ó. e. Kádár beszédét Grósz Károly és Óvári Miklós nézte át. Uo. 1007. ó. e.

a parlament ellenőrzése alá helyezik, továbbá a miniszterelnök ígéretet tett a kormány parlamenti titkárságának létrehozására a két szervezet jobb kapcsolata érdekében. Intenzívebb viszonyt helyezett kilátásba a sajtóval, a társadalmi szervezetekkel, de politikai reformról nem beszélt.²⁶⁸

A miniszterelnök expozéját szokatlanul sok, 43 hozzászólás követte. A felszólalók között volt két miniszter, az ipari, valamint a mezőgazdasági és élelmiszerügyi, az állam-pártot pedig Kádár János képviselte. A képviselők egy része érzelmileg túlfűtött, szónokias hozzászólásban biztosította támogatásáról a kormányt. Gyakran hangzottak el olyan kifejezések, mint a felelősség, az őszinteség, a teljes nyíltság, a realitás, a cselekvés, a tenni akarás, az elszántság, a kiskapuk teljes lezárása, a kételkedés és hit, a közösség, az együtt megtalált kivezető út, a történelmi helyzet stb. Mások lobbiztak, és költséges tanácsokkal látták el a kormányt, egyes területek modernizációját hangsúlyozva. Czoma László „szűzbeszédében” is támogatta a programot. Hasonlóan a többi megszólalóhoz, úgy értékelte, hogy bizalomigényt jelentett be a kormány, és garanciaigénnyel lépett fel az Országgyűlés. Eltökéltnek látta Grósz Károlyt a „szándék-program” lendületes végrehajtására. Ő maga az államigazgatás reformját szorgalmazza. A képviselőket a kormányfő őszintesége ragadta meg. Kádár János is erre apellált felszólalása elején. Többször támogatást kért a parlamenttől. Mintegy ráerősítve Grósz beszédére, feltette a kérdést, hogy ki a felelős azért, hogy ide jutott az ország. Első helyre a pártvezetést és az állami vezetést tette, és magát is, miután hosszú időn keresztül volt a legfelelősebb beosztásban. A hibák között kezdte sorolni, hogy nem mérték fel az 1974-es árobbanás hatásait, valamint a világgazdasági válság Magyarországra gyakorolt szerepét, és ennek megfelelően tartották a közepes fejlődési ütemet. A beszéd további része azonban a változásoktól idegenkedő, egy öreg konzervatív politikus szószaporítása volt. Visszatért az 1968-as reform néhány tételéhez, és azzal mentegette pártját, hogy sosem akarták megállítani a reformfolyamatot, csak a tisztán közgazdasági eszközök alkalmazását gátolták. A munkanélküliség, az infláció, a kizsákmányolás útját nem járhatják a szocialista országok – nyomatékosította. „Az én világszemléletemből is következik – mondta –, hogy a társadalom alapja a munka.”²⁶⁹ Az egypártrendszer fenntartása mellett állt ki, még az MSZMP némi átalakításával kapcsolatban is szkeptikus hangot ütött meg. A honatyák így is nagy tapssal honorálták hosszan elnyúló beszédét.

A miniszterek ugyanakkor tárcájuk nagyszabású rekonstrukciójához igyekeztek megnyerni az Országgyűlést, egy-egy érdekelt képviselő támogatásával. Nyers Rezső vázolta a program törékenységét, a szinte megoldhatatlan nehézséget, bár azt jó irányba mutatónak tekintette. Javaslatai között több az Országgyűlést érintette. Az egyik a költségvetés általános és részletes tárgyalásra való alkalmassá tétele volt. Kerüljön sor a tárcái igények egyeztetésére parlamenti szinten. Az Országgyűlés vegyen részt a jelentősebb külföldi kötelezettségvállalások megvitatásában és a döntésekben, egyben a kormány hozza nyilvánosságra évente az ország fizetési mérlegét és adósságállományát. Növelni kell a Magyar Nemzeti Bank súlyát az Országgyűlésben a kormány ellenőrzése érdekében. A harmadik, hogy a kormány dolgozzon ki alternatívákat, „ellenterveket”, és hozza

nyilvánosságra azokat.* Végül javasolta a szocialista versenymozgalom megszüntetését és újjászervezését önelszámoló brigádmozgalommá, és hogy az épüljön a vállalati gazdasági munkaközösségek rendszerére. Szirtesné Tomsits Erika adóbizottságra tett javaslatot, szorgalmazta a bér- és valutareformot, továbbá a szociálpolitikai csomagterv kidolgozását javasolta. Hellner Károly budapesti képviselő az éves operatív munkaprogram Országgyűlés elé terjesztését kérte Grósz Károlytól. Puskás Sándor Heves megyei és Kovács László Pest megyei képviselő egy megjegyzése szerint a parlament saját eszközeivel segítse, bírálja, ellenőrizze a munkaprogram végrehajtását. Király Zoltán a nagyberuházások és a honvédelmi költségvetés, a politikai intézményrendszer felülvizsgálatát, a sajtónyilvánosság szabadságát feszegette. Indítványozta, hogy a következő választáskor a miniszterelnök tegyen javaslatot minisztereire.** Ez azonban kevésnek nevezhető a lehetőségekhez képest. A parlamenti önkritika hiányzott az ülésről – fogalmazta meg Weyer Béla a *Magyar Nemzet* vezércikkében:

„Ha én képviselő lennék, feltétlenül az okok közé sorolnám az elmúlt időszak parlamenti gyakorlatát is, amely a legfontosabb gazdaságpolitikai döntéseknél is *statisztaszerepre* korlátozta az Országgyűlést, amely így aztán másfél napos ülésein, imponáló hatékonysággal és gyorsasággal, ám érdemi vita nélkül fogadott el olyan terveket, szavazott olyan *milliárdokról*, melyek hatása ma is érződik. A felelősség pedig szinte tisztázhatatlan, hiszen mondhatják: *még az Országgyűlés is megszavazta...*”²⁷⁰

Grósz Károly a parlamenttel kapcsolatos javaslatok közül elhárította a bős-nagymaros beruházás leállítást, nem reagált a honvédelmi költségvetés kérdésére, a politikai reformot feszegető felvetésre – akár csak Kádár – munkastílusbeli korszerűsítésre tett ígéretet. A kormány ellenőrzésénél rábízta magát a parlamentre:

* Ekkor szokatlan dolog történt a parlamentben. A képviselők közbetapsoltak, ami évtizedek óta nem történt e ház falai között. A *T. Ház 1987. szeptember*. Magyar Nemzet, 1987. szeptember 17. Az újságíró tréfásan hozzátette: „Olyan sokan tapsolták meg Nyers Rezső szavait, hogy közülük biztos lesz vállalkozó az alternatívák kidolgozására.” Az ellentervjavaslatra 1987. október 16-án Hoós János, az OT államtitkára levélben válaszolt Nyers Rezsőnek. Elutasította a konkrét javaslatot, de a változatokban történő tervezés megoldását elvileg helyeselte és megvizsgálásra érdemesnek tartotta. MNL OL XVIII-6-1 14. d.

** A plenáris ülés nyilvánossága előtt tett szemrehányást egy interpellációja visszautasítása miatt, amit a nyári ülésszak előtt akart elmondani az ötéves terv és a költségvetés módosítása miatt. Ezt a választ kapta: „Nehogy azt higgye, hogy a kormány elnöke válaszolni fog magának.” (*Napló*, 1987. 1402.) Király Zoltán hozzászólását „[h]osszantartó lelkes, ütemes taps” követte. Az ülés után Grósz Károly nemzetközi sajtóértekezletet tartott. Ezen a „ki a jó képviselő?” kérdésre válaszolva kitért Király Zoltán felszólalására, és megvédte a képviselőt, mondván olyan kérdéseket tett fel, amelyek az embereket foglalkoztatják. „Akik ezen vitakoznak, nem ismerik, vagy nem jól ismerik a magyar politikai kultúrát, vagy pedig nem ismerik a miniszterelnököket!” Magyar Hírlap, 1987. szeptember 19.

„Mi nem tudunk olyan módszert elképzelni, amely számunkra kellemetlen lenne. Nincs a világon egy olyan kormány, amelynek ne az lenne a legjobb, ha munkáját állandóan ellenőrzik, ha látják, hogy mit tesz, hogy mit miért tesz. Sokkal könnyebb elszámolni utána. Úgy gondolom, nem a kormányon múlik, hogy ennek módjait megtalálja.”²⁷¹

Ugyanakkor Nyers Rezső javaslatát az MNB parlament alá rendeléséről elhárította. A kormány munkaprogramját az Országgyűlés az ellenszavazatok és tartózkodó szavazatok megkérdése nélkül – kvázi egyhangúlag – elfogadta. A parlamentnek fel volt adva a lecke, hogy a Grósz-kormány érdemi ellenőrzését kidolgozza. Még egyazon ülésszakon benyújtott, a személyi jövedelemadóról és az általános forgalmi adóról szóló törvényjavaslat tárgyalása mindenestre bizakodásra adott okot. Ennek előkészítése valóban a nyilvánosság előtt zajlott, a képviselők legtöbbje konzultált választóival, a bizottságok lelkiismeretesen végezték érdekegyeztető feladatukat, a módosító indítványokról a képviselők szavaztak.*

Az MSZMP PB szeptember 22-én pozitívan értékelte az Országgyűlés ülésszakát.²⁷² Hiányzott a Hazafias Népfrent és a KISZ támogató felszólalása, Kádárnak azonban nem ez volt a legfőbb baja. Király Zoltán megszólalását sokallta, a karzat hangulata nem tetszett neki, a pártélet normáira célozgatott, és az ügyrend szigorítására utalt. A tisztikar, különösen az elnök bizonytalanságát szapult, nem tetszett neki, hogy Király a Népfrent égisze alatt képviselői klubot szervezett. Az MSZMP-ből és a KISZ-ből való kizárást helyezte kilátásba, végül feltehetően a hozzászólások hatására belátta, hogy nem szabad ügyet kreálni a dologból, ahhoz azonban ragaszkodott, hogy a párttagok frakcióját működésbe kell hozni.

1987. október 14–16-án három lépésben Sarlós István összehívta a parlamenti jegyzőket, bizottsági elnököket és titkárokat.²⁷³ A tárgy az Országgyűlés helyzete volt. Egyöntetűen továbbfejlesztés, egyben az alkotmány és az ügyrend megváltoztatása mellett foglaltak állást. A Nyers Rezső által vezetett adóügyi ad hoc bizottság is megkezdte működését, és széles körű elemző munkát vett tervbe a jövő évi adózás hatásait illetően.** A Minisztertanács 1987. október 15-én létrehozta parlamenti titkárságát

* Tovább gyűrűztek az ügyrendi aggályok, és a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság az intézményrendszer reformja ürügyén kilátásba helyezte az ügyrend módosítására egy parlamenti bizottság létrehozását. Két bizottság is szorgalmazta, hogy a költségvetési reformra vonatkozó javaslatot a kormány dolgozza ki, ezt a levezető elnök a plénum rangjára emelte. Mint ahogy egy adóügyi ad hoc bizottság létrehozására is felhatalmazást nyert az elnök. Géczi István kezdeményezésére elfogadták azt, hogy a következő ülésszakon létrehozzák az Ifjúsági és Sportbizottságot.

** Az Ipari Bizottság október 21-én tájékoztatót hallgatott meg a műszaki fejlődés gyorsításáról és a mikroelektronika-alapú technológiák fejlesztéséről. A Mezőgazdasági Bizottság a két ülésszak között négy ülést is tartott. Törvényerejű rendeletet és miniszteri rendeletet tárgyalt a növényvédelemről, aztán október 21-én a vízgazdálkodásról és a vízellátásokról kapott tájékoztatást, november 20-án a szarvasmarha-ágazatról és a tejiparról, az exportlehetőségekről

Sárközy Tamás vezetésével, melynek feladata a közvetítés volt a kormány és a parlament között.*

A téli ülésszak 1987. december 16–17-én, két napig tartott, és mindjárt feleslegesen Sarlós kezdeményezésére²⁷⁴ a személyi javaslatokat zárt ülésen tárgyalták.** Grósz Károly tartotta a szavát, és beszámolt a parlamentnek az elmúlt hónapok történéseiről.*** A gazdaság helyzetében bekövetkezett javulásról nem sikerült említést tennie, miközben a társadalomban erősödött a türelmetlenség.**** Gesztusként a szovjet–amerikai csúcstalálkozót üdvözlő országgyűlési nyilatkozatot nem a kormány, hanem a parlament külügyi bizottságának előkészítésére ajánlotta. További „cselekvés” volt a kormány átszervezése. (Ennél a napirendnél a tanácsok irányítását egy képviselő a Belügyminisztériummal szemben önálló hivatal felállításával látta volna el, de a kormány előterjesztését egyhangúlag elfogadták, ami azt jelentette, hogy a tanácsok egy lépéssel távolabb kerültek a központi államigazgatástól. Megszűnt a Minisztertanács Tanácsi Hivatala.) Az 1988. évi költségvetés tárgyalása újdonságot hozott. A Pénzügyminisztérium 1987. november 16-ára meghívta a Terv- és Költségvetési Bizottság tagjait, és egyrészt a költségvetési irányelvekről tájékoztatta őket, másrészt külön tájékoztató füzetben a „szuper titkos” adatokat is átadták nekik.*****

A költségvetésnek Medgyessy Péter volt az előterjesztője, és legfontosabb szempontként a határozott előrelépést nevezte meg a kormány munkaprogramja megvalósítása érdekében. Ugyan elismerte, hogy 1987-et nem lehet a stabilizálódás indulása évének

konzultált. A Szociális és Egészségügyi Bizottság a gerontológiai kérdéseket tűzte napirendjére – albizottsága jelentése alapján – november 6-án, továbbá november 1-jén a dohányzás csökkentéséről tárgyalt. Több kérdést tűzött maga elé a Településfejlesztési és Környezetvédelmi és a Kulturális Bizottság. 1987. november 10-én a Terv- és Költségvetési Bizottság Tájékoztatót tűzött napirendjére az 1988. évi költségvetés irányelveiről, bár határozatot nem hozott.

* Grósz Károly erre már nemzetközi sajtótájékoztatóján kitért, ahol különösen a parlamenti bizottságok szerepének növelését említette a kormánydöntések előkészítésének szakaszában. A másik két forma a megyei képviselőcsoportokkal való folyamatos és kötetlen párbeszéd, továbbá a miniszterelnök rendszeres beszámolója a plénumon. Magyar Hírlap, 1987. szeptember 19.

** Tallós Frigyes budapesti képviselő újdonságnak nevezte azt, hogy a miniszterelnök minden jelölről jellemzést adott. Bánffy György szerint felesleges volt zárt ülést tartani, hiszen „egy ország érdeklődését joggal kötheti le, hogy kiknek a kezébe kerül a kormányzati hatalom”. *Parlamenti pillanatok*. Népszava, 1987. december 17.

*** A PB is Grósz Károly beszámolóját javasolta. MNL OL M-KS 288. f. 5/1012. 6. e.

**** Ezt a *Népszabadság* is érzekelte. Lásd Szabó László: *Cselekedni, bízni*. *Népszabadság*, 1987. december 19. A költségvetésre nemmel szavazó Fehérné Eke Katalin Borsod megyei képviselőt szólaltatta meg a *Magyar Nemzet*, és a csalódottságát így fogalmazta meg: „Valamikor hittek az adott szóban az emberek, majd a hit átfordult bizalomba. Már csupán a remény maradt. Ez pedig kevés a meggyőződéssel kimondható »igen«-hez képest.” *A T. Ház 1987. december*. Magyar Nemzet, 1987. december 18.

***** „A fizetési mérleg, az adósságállomány, valamint az adósságszolgálat adatainak nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos javaslatára választ adni a Magyar Nemzeti Bank illetékes. Felvetését ezért Tímár elvtárhoz továbbítottam” – írta Medgyessy november 6-án levelében Nyers Rezsőnek. MNL OL XVIII-6-1 14. d.

tekinteni, de majd 1988 az lesz! Azt egyben a negatív fejlemények évének prognosztizálta. Jelezte, hogy némileg változott a költségvetés kontrollszerkezete. A tanácsok és a központi szervek költségvetésének módosításához, a tartalék felhasználásához az Országgyűlés engedélye szükséges, előzetes tájékoztatási kötelezettséget ír elő a kormány számára a szénbányászat, a vaskohászat, a hústermelés és -értékesítés, a MÁV, a szanálási és Foglalkoztatási Alap előirányzatainak növelésére.* Ugyancsak a parlament jóváhagyására van szükség, ha a normatíváknál változtatni akar a kormány. A tanácsok feletti országgyűlési védőernyőt a parlament helyi lobbista összetétele indokolta, mint ahogy az a plenáris ülés hozzászólóinak számából is kitetszett. A bizottságokban elhangzott javaslatok közül némelyeket beépítettek a Ház elé került előterjesztésbe. Mészáros Győző, a Terv- és Költségvetési Bizottság előadója röviden úgy foglalta össze a költségvetés tényeit, hogy lényegesen növelendő a teljesítmény, a felhasználás és a lakosság életszínvonala viszont jelentős mértékben csökken. (A beígért infláció 15% volt.) A parlament magatartását úgy minősítette, hogy „részletesebben és körültekintőbben kívántunk ebben az évben foglalkozni a költségvetéssel”.²⁷⁵ Konkrét kezdeményezés, sőt ötlet nélkül a kormány mögé állt a bizottság a reform folytatásába, és tudomásul vette a katonai kiadások fenntartását. Ahogy Bánffy György mondta: „Inter arma silent musae – fegyverek közt hallgatnak a múzák [...]. És most úgy látszik, háború van. Nem kattognak a géppisztolyok, nem robbannak gránátok, most a pénz világának kegyetlen szigorúságával hadakozunk.”²⁷⁶ Többen az egészségügyi és szociális ágazat érdekében szólaltak meg, de egy alternatív javaslatra indítványt csak a Terv- és Költségvetési Bizottság jegyzett a családi pótlék szerény (400-ról 500 forintra) emelésével, amit az Országgyűlés elfogadott. A költségvetést a parlament nagy többséggel (4 nem, 18 tartózkodás) elfogadta.

Még aznap gyorsan letárgyalták a jogalkotásról és az 1960 előtt kibocsátott jogszabályok rendezéséről szóló törvényt. Petrik Ferenc igazságügyi miniszterhelyettes 1987. december 15-én előzetesen a sajtóban exponált cikkének egyik fő mondanója az volt, hogy a parlamentnek meghatározó szerepet kell adni a jogalkotásban:

„A jövőben csak törvény szabályozhatja a társadalmi szervezetek jogállását, a tulajdonviszonyokat, a munkaviszony alapvető kérdéseit, az egyesületi-gyülekezési jogot, új adót is csak törvény állapíthat meg, s csak ezen a szinten szabályozható a személyi nyilvántartás, a miniszteri rendelet és az államtitkári rendelkezés kibocsátása pedig csak magasabb szintű jogszabályon alapulhat.”**

* „A csengő számokról” van szó, azokról a költségvetési fogódzókról és határértékekről, amelyek közvetlen ellenőrzése ezentúl az Országgyűlés tiszte lesz. Még a tavaly parlamenti bizottsági üléseken vetette fel Szabó Kálmán budapesti képviselő, professzor, hogy támasszák fel ezt a parlamenti demokratizmust és kormányzati feyelmet egyaránt szolgáló eljárást.” *Csengő számok*. *Népszabadság*, 1987. december 18.

** Dr. Petrik Ferenc: *Demokratikus jogalkotás*. Magyar Hírlap, 1987. december 15. Petrik Ferenc a törvényerejű rendeletekkel szemben már korábban a törvényhozás mellett érvelt. Dr. Petrik Ferenc: *A jogalkotás elvi kérdései*. Állam és Igazgatás, 1986. március.

18. Bánffy György színművész a Parlamentben. 1988. október 6.

A törvény elfogadását követően nem volt akadálya a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság kezdeményezésére egy ad hoc munkabizottság megbízatásának, amely az ügyrendet vizsgálja felül.²⁷⁷ Vezetője a tapasztalt és megbízható Korom Mihály volt. Ezzel Kádár János korábbi óhaja is teljesült.

December 18-án a *Magyar Hírlap* azzal a főcímmel jelent meg, hogy „Alkotmány-módosítás: nő az Országgyűlés szerepe”.^{*} A *Magyar Nemzet*ben röviden megszólaltatták Czoma László képviselőt, aki kifejtette nézetét arról, hogy szükség van egy új alkotmányra.” (Az MSZMP KB ülésén még bizonytalan volt, hogy új vagy módosított alkotmány kerüljön a törvényhozás elé 1988-ban.)²⁷⁸ Király Zoltán ehhez képest szerényebb, de ütősebb javaslattal állt elő: az Elnöki Tanács megszüntetésével, a Népköztársaság elnöke intézmény létrehozásával.²⁷⁹

* A vezércikk is kizárólag erről szólt, lásd Erdélyi András írását, cím nélkül. *Magyar Hírlap*, 1987. december 18.

** A *T. Ház* 1987. december. *Magyar Nemzet*, 1987. december 18. Az Országgyűlés szerepe egy árnyalattal valóban növekedett azzal, hogy újabb állandó bizottságot hozott létre. December 17-én a képviselők megszavazták Géczi István vezetésével az Ifjúsági és Sportbizottságot. *Napló*, 1987. 1760.

Eltelt egy negyed év, és Grósz Károly nem számolt be a parlamentnek. A nyilvánosságnak úgy nyilatkozott, hogy az élet természetes rendje, hogy ne kizárólag napi bajainkkal foglalkozzunk, egyébként is a kormány és az Országgyűlés közötti kapcsolat harmonikus, a konzultációk megelégnültek, amit elősegít a Parlamenti Titkárság működése.²⁸⁰ Azért Villányi Miklós pénzügyminiszter tájékoztatója az új adórendszer bevezetésnek első tapasztalatairól elhangzott, bár az elnökség nem gondolta úgy, hogy ezt követően legalább az adóügyi ad hoc bizottság képviselőjének szót kellene adni. A tavaszi ülészekre, márciusra több kisebb horderejű törvény-módosítást és egy, a közlekedésről szóló törvényt terjesztett a Minisztertanács a Ház elé. Viszont kissé megszorodtak az interpellációk, hatot nyújtottak be, abból kettőt nem fogadtak el, és akadt egy kérdés is. Befejezésként Peják Emil XVIII. kerületi képviselő tett javaslatot nemzeti törvény megalkotására.²⁸¹ A kormány nevében Markója Imre igazságügy-miniszter meglehetősen ráérősen 1988. év végére ígért végleges tájékoztatást.

Sarlós Istvánnak nemigen akadt munkája az első hónapokban. Egyedül Südi Bertalan jánoshalmi képviselő fordult hozzá országos népszavazás tartásának kezdeményezésével a nyugdíjkorhatár megemelése ellen. Sarlós azonban ezt a szándékot képlekenysége miatt elhárította.²⁸²

Ennél kényesebb ügy is terítékre került. A Magyar Demokrata Fórum 1988. január 30-án a Jurta Színházban nyilvános konzultációt szervezett a demokrácia és parlamentarizmus kérdéseiről, amelyre mintegy harminc országgyűlési képviselőt és előadónak Bihari Mihályt, Kukorelli Istvánt és Schmidt Pétert is meghívták. A pártközpont azonban közbelépett, és a párttagokat eltanácsolta a rendezvényről, így a konzultáció meghiúsult. A vitát azonban megtartották, ahol a liberális ellenzék exponensei a többpártrendszer is felvetették.²⁸³ 1988. február 2-án Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csúrka István, Fekete Gyula, Für Lajos és Kiss Gy. Csaba eljuttatta Sarlós Istvánhoz a Magyar Demokrata Fórum elfogadott nyilatkozatát azzal, hogy ismertesse az országgyűlési képviselőkkel. Ebben a mintegy 500 résztvevő egyetértett abban, hogy a jelenlegi parlament hozzon új választójogi törvényt, és a megválasztásra kerülő új Országgyűlés alkosson alkotmányt. Tisztázza az állam és a párt viszonyát, teremtsen tiszta képet a jogokról és azok garanciáiról, hozza létre az Alkotmánybíróságot. A jelenlegi Országgyűlés működését is meg kell reformálni. Ennek érdekében működjön folyamatosan, és teremtsék meg a feltételeit, így a képviselői irodát is. Legyen teljesen nyilvános a parlament működése, előzetesen nyilvánosságot kell adni a törvénytervezeteknek, legyen teljesen szabad az interpelláció, egy-egy kérdésben vagy folyamatosan lehessenek frakciók. Intézményszeresíteni kell a bizalmi szavazást mind a kormány, mind egyes miniszterek felett, ezek és a személyi döntések legyenek titkosak. Az MDF bizottságot hozott létre a parlamenti reform előkészítésére. A hivatalos sajtó nem közölte a nyilatkozatot, a dokumentumot azonban eljuttatták Grósz Károlynak is, így rá maradt a reflexió, Sarlósnak annyi dolga maradt, hogy nem tájékoztatta az országgyűlési képviselőket. Az Országgyűlés reformjának kérdése azonban ettől kezdve megkerülhetetlen volt.

Sarló István 1988. április 13-án tartott munkamebeszélést a törvényhozó testület és a hivatali apparátus munkájáról. Ekkor már folyt az MSZMP májusi Országos Pártértekezletének előkészítése, a határozati javaslatok megszövegezése. Nem az MDF nyilatkozata, hanem az egyes pártszervezetekben és a pártapparátusban megfogalmazódó elégedetlenség motiválta Sarlóst. Az üres, semmitmondó, korábban megszokott és elfogadható szövegtervezetek csapták ki a biztosítékot, például hogy az Országgyűlés legfőbb feladata a törvényhozás, vagy betölti szerepét, javul a munkája, stb. Egyetértett azzal, hogy hozzák létre az alakuló ülés által választott parlamenti elnökséget, amely előkészíti a plénum által jóváhagyandó éves programot több ülésszakkal, a NET helyett ez hívja össze az üléseket, kihirdeti a törvényeket, figyelemmel kíséri az ügyrendet, jóváhagyja az Országgyűlés költségvetését, koordinálja a képviselők információval való ellátását. A megyei tanácstestületeket az elnökség felügyelete alá kell rendelni. Elnöki rendszert képzelt el. Fajsúlyos ügyek sora került a törvényalkotási listára: az új alkotmány és ügyrend, a választás rendje, a népszavazás, a társulások, a bér- és nyugdíjrendszer, a szociálpolitika, a lakáspolitikai, az energia- és a nemzetiségi törvény. A költségvetést érthetővé, átláthatóvá kell tenni, általános és részletes vitát kell rendezni. Az apparátusi vitán további ötletek is felmerültek, például a KNEB opponensi véleményt készíthet a parlament részére, érdeklődés szerinti csoportosulások, klubok szervezhetők, függetlenített titkár jelölhető ki a bizottságok mellett, továbbá két új bizottság (tudománypolitikai, sajtó) szervezése.²⁸⁴

Kulcsár Kálmán is készített egy javaslatot a pártértekezlet határozatához, amit eljuttatott Grósz Károlynak és Fejti Györgynek. Ő is a NET hatáskörének az „észszerűség határáig” való szűkítését, az ügyrend módosítását, a választójogi törvény megváltoztatását, az Alkotmányjogi Tanács megszüntetését és az Alkotmánybíróság megteremtését javasolta. Saját bevallása szerint ez az elaborátum volt a legfontosabb a miniszteri megbízatásában.²⁸⁵

Az MSZMP május 20–22-én tartott pártértekezletén hozott határozat a politikai reformot továbbra is kizárta. (Kádár János hallani sem akart új alkotmány kimunkálásáról, bár Samu Mihály jogász professzor ezt felvetette.) A meglehetősen furcsa „szocialista pluralizmus” kifejezést használta a párt vezető szerepére, ami egyenlő volt az adott politikai struktúra fenntartásával. Ez a képlékeny kifejezés a párt szóhasználatában is legitimé tette a pluralizmus kifejezést. A dokumentum azonban a konzervatív értelemben használta a szót. A népképviselőről kijelentette, hogy legyen a nyílt politizálás fóruma, az Országgyűlésnek a törvénykezésben kizárólagos jogköre van, nagyobb szerepet vigyen az érdekegyeztetésben, a közös érdek képviselésében, a törvények végrehajtásának ellenőrzésében, a kormányzati munka kereteinek meghatározásában, a kormány ellenőrzésében. Párttag képviselők érvekkel érvényesítsék a párt politikáját. Igaz, más szavakkal, de a semmitmondás megszokott fordulatait ismételte.

A pártértekezlet igazán lényeges változásokat a személyi kérdésekben hozott. Kádárt „felfelé buktatták”, és elnököt csináltak belőle. A holdudvarának tekinthető vezető

garnitúrájából eltűnt Németh Károly, Lázár György, Gáspár Sándor, Aczél György, Óvári Miklós, Havasi Ferenc, Maróthy László. Sarlós István ugyan az MSZMP KB tagja maradt, a június 29-én kezdődött nyári ülésszakon Németh Károly NET-elnök, Gáspár Sándor helyettes elnök és Sarlós István nyugállományba vonult.* Sarlós maradt képviselő, sőt a NET helyettes elnökévé választották Straub F. Brunó elnök mellé. Az utódja a volt szociáldemokrata, Budapest 6. sz. választókerületében 53,9%-kal az első fordulóban mandátumot nyert képviselő, bizottsági elnök Stadinger István lett. Stadinger jelölésénél kért szót Király Zoltán, és szemrehányást tett a levezető elnöknek, Cserevka Ferencnek, hogy elmulasztotta feltenni a kérdést: van-e más jelöltre javaslat. Ezt követően Király kettős jelölést szorgalmazott, és mindjárt Gajdócsi Istvánt javasolta, egyben kérte az MSZMP-csoport összefövetelét. Ezután hangzott el a javaslat a választás egy ülésszakkal való elhalasztására, a párttagok és a pártönkíüliek úgymond frakciójának összehívására, a bemutatkozás vagy bemutatás elmaradására. Az Országgyűlés szuverén tisztségviselő-választása igényének elementáris megnyilvánulása volt ez. Végül Stadinger Istvánt és Horváth Lajos alelnököt titkos szavazással megválasztották, de Stadinger a 354-ből 129 ellenszavazatot kapott, három szavazólap pedig érvénytelen volt. Nemcsak a pártértekezleten, de a törvényhozásban is valami új vette kezdetét.

* Az országos listán szerzett képviselőségéről lemondott Gáspár Sándor, Lázár György, Óvári Miklós, Havasi Ferenc és Németh Károly.

I. 13. FORDULAT A PARLAMENT MŰKÖDÉSÉBEN (1988–1990)

Az iszonyatos összegeket felemésztő nagyberuházás, a bős–nagygyarosi vízlépcső-rendszer kivitelezése – a nehezülő és a lakosságra háruló pénzügyi nehézségek miatt – egyre többeket hangolt az építkezés ellen. A tiltakozás ráadásul nem volt kifejezetten rendszerellenes politikai töltetű, sokan a hatalomhoz lojális emberek is az ügy mellé álltak, köztük parlamenti képviselők is. 1988. május 27-én több ezer ember tüntetett az osztrák nagykövetség előtt. Egy szeptember eleji háromnapos konferencia érzékeltette, hogy a tiltakozás nemzetközi méreteket öltött. Miután ismertté vált a kormány elhatározása a folytatás mellett, szeptember 12-én minden korábbinál nagyobb tömeg vonult az Országház elé, és már politikai tartalommal telítődött a tüntetés. A jelenlévők népszavazást követeltek az ügyben. Az egyik oldalról tüntetések és petíciók,²⁸⁶ a másik oldalról az MSZMP makacssága és a párttag képviselők népszavazás elleni kötelező szavazása feszült egymásnak.

Mindennek következtében a PB úgy döntött, hogy Maróthy László környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter az Országgyűlés 1988. október 6-i ülésén számoljon be a beruházás állásáról. Egy nap múlva nagy vita kerekedett az ügyből, a televízió élő adásban közvetítette az eseményt. A kormány tagjai közül is felszólaltak az építkezés folytatása mellett, taktikai vita alakult ki a név szerinti és a titkos szavazás körül, végül felállással voksolva 317 igennel, 19 ellenszavazat és 31 tartózkodás mellett elfogadták a beszámolót, és az építkezés folytatására igent mondtak. Egyben ad hoc bizottságot hoztak létre, amely négy bizottság négy-négy tagjából tevődött össze, és amely a vitában elhangzott észrevételeket, javaslatokat kísérte figyelemmel, illetve a beruházás ellenőrzését végezte.²⁸⁷

A *Hitel* folyóiratban megjelent 19-ek arcképcsarnokából jól érzékelhető volt, hogy az egyet nem értő szavazók között párttagok is voltak.* Az Országgyűlés ülése csak

* Balla Éva, Barcs Sándor, Bánffy György, Boldizsár Iván, Borza Istvánné, Bozsó Lajosné, Bubl Gyula, Czoma László, Király Zoltán, Kollár Katalin, Lakos László, Lékai Gusztáv, Mezei Károly, Moravcsik Ferencné, Nemes Tamás, Rózsa Edit, Südi Bertalan, Szabó Kálmán, Szentágothai János. *Hitel*, 1988. 4. sz.

biztatást jelentett a tiltakozóknak. Nemzetközi tüntetéssorozatot terveztek, és megkezdtek az aláírásgyűjtést a népszavazás érdekében. Egyben megindult az országgyűlési képviselők visszahívásának kezdeményezése. A Fidesz például Vida Miklós alelnököt támadta meg, aki zárt ülést javasolt a név szerinti szavazás ellenében a Parlamentben.

* * *

Az őszi ülészak a gazdasági társaságokról szóló törvény megalkotásával kezdődött.²⁸⁸ Ez a kardinális jelentőségű gazdasági törvény alig néhány hozzászóló után lefutott. A sürgős előkészítést Grósz Károly miniszterelnök azon felismerése vezérelte, hogy a gazdaság jelentős nyugati segítség nélkül összeomlik, de a hitelállomány már így is csillagos eget ostromolja, vagyis külföldi tőkebevonásra van szükség. A tőke azonban piacgazdaságba érkezik, tehát ezt meg kell teremteni, másrészt a belföldi tőkemozgást is be kell indítani, amihez a lakosság pénzeszközeinek mozgósítására lesz szükség. A KGST-ben is kezdték tudomásul venni a piacgazdasági formákat. Grósz ezt nyáron akarta bevezetni, de az előkészítésben teljhatalmat kapott Sárközy Tamás őszre ígerte a rendkívül bonyolult, szerteágazó, a végső változatban 339. paragrafust tartalmazó törvényt.²⁸⁹ A koncepció a szocialista piacgazdaság elméleti modelljének követelményeit tartotta szem előtt, és hat társasági forma szabályozására vállalkozott. Azt a szerepet mindenképpen teljesíteni kellett, hogy a lakossági megtakarítások áramoljanak vissza a gazdaságba, a külföldi tőke kapjon kedvet a befektetésekre, és a versenyszférában jöjjenek létre az állami tulajdon hasznosításának új szervezeti formái. A törvény tulajdonosi deklarációt nem tartalmazott, Sárközynek az volt a véleménye, hogy azokkal a közgazdászokkal szemben, akik szerint tulajdonosi reform ment végbe, összekeverték a tulajdont és a tulajdonlást. A részvénytársaság nem tulajdonforma, hanem vállalati szervezeti forma. A koncepció az volt, hogy az állami és a szövetkezeti szektorban el kell kerülni a tömeges átalakulást, a gazdasági társaságok elsősorban a hagyományos alakulatok mellé lépjenek, és fokozatosan egészítsék ki azokat. Megszűnt a cégek szektorális elkülönülése, a törvény a szabályozást liberalizálta, különösen a külföldiek lehetőségeit illetően. Az államigazgatási befolyást lebontotta, és a törvényességi felügyeletet a cégbíróságokra bízta. A törvényben garanciák voltak a versenyvédelemre, a kisebbségvédelemre, a hitelezővédelemre és a nyilvánosságra.

A nagyszabású és gyors munka több szakmai vitán és hatszori átdolgozáson ment keresztül, mire az Országgyűlés elé került. Az akkor már kritikus törvényhozói közeg is egyhangúlag fogadta el, viszont az adótörvények módosítását novemberre halasztotta.²⁹⁰ A törvény más jogszabályokra is kihatott, így ezek módosítása még a decemberi parlamenti ülésen is feladatot adott a képviselőknek.

A novemberi ülés hosszas ügyrendi vitával indult Stadinger István előző ülészakon tanúsított elnöki magatartása miatt.* Ezt követte Grósz Károly miniszterelnöki tiszteről

* A stílus miatti aggodalom érződött ki a *Magyar Hírlap*ból. *Cirkusz*. Magyar Hírlap, 1988. november 25.

1. Lékai Gusztáv
2. Bánffy György
3. Boldizsár Iván
4. Szentágotthai János
5. Dr. Csoma László
6. Dr. Lakos László
7. Dr. Balta Éva
8. Szabó Kálmán
9. Király Zoltán
10. Dr. Mezei Károly
11. Bubla Gyula
12. Moravcsik Ferencné
13. B. Rózsa Edit
14. Barcs Sándor
15. Dr. Nemes Tamás
16. Dr. Kollár Katalin
17. Borza Istváné
18. Dr. Südi Bertalan
19. Bozsó Lajosné

19. A vízlépcső ellen szavazó 19 képviselő portréja a Hítel című folyóiratban

való lemondása és Németh Miklós megválasztása, illetve Nyers Rezső államminiszteri megválasztása.* Németh Miklós nem tartott programbeszédet, de Hellner Károly képviselő javaslatára, miszerint az Országgyűlés adja meg a felhatalmazást számára,

* Bődöné Rózsa Edit megkérdezte, mi a magyarázata az államminiszteri tisztség bevezetésének. Grósz Károly azzal magyarázta Nyers Rezső megválasztását, hogy a közgazdasági kérdésekben megalapozottabban tudjon dönteni a napi elfoglaltságokkal bajlódo miniszterelnök. *Napló*, 1988. 2507–2508. Németh Miklós szerint arról, hogy ki legyen a miniszterelnök, 264 képviselőt megkérdeztek, akik közül 127 Némethet, 68 Nyers Rezsőt, 62 Pozsgay Imrét jelölte. Németh Miklós: *Mert ez az ország érdeke*. Budapest, 2014. 17.

hogy megválassza kormányát, úgy felelt, hogy egy függetlenedő kormány van kiformalódóban, egyben időt kért a Minisztertanács megváltoztatásának feladatához.* 1988. december 20-án a kormány átszervezésének betervezése alkalmából szólalt meg ismét Németh Miklós, és egy rugalmas, önálló, nemzeti elhivatottságú kormányfilozófiát ígért, egyben egy összevont Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium létrehozásához kérte és kapta meg a parlament támogatását. A hivatal élére Derzsi Andrást miniszternek – bár az MSZMP és a HNF egyetértésével, de – a kormány tette meg.²⁹¹ Az ellenszavazatok és a tartózkodások nagy száma azonban erős bizalmatlanságot mutatott.

A bizalmatlanságot mindenekelőtt a Grósz-kormány stabilizációs tervének kudarcra táplálta. A Tervhivatal elnökének beszámolójához Puskás Sándor a bizottságok vitáinak összegzésével járult hozzá. Ez elkeserítő képet mutatott. A stabilizáció azért kapott bizalmat itt – mondta –, mert a reformok gyors és következetes folytatását ígérte. A gazdaság hatékonysága egy év alatt nem javult. A terv azt ígérte, hogy határozott lépéseket tesz a szerkezet átalakítására. Bár a konvertibilis adósságállomány a tőkés export növelése és a belső felhasználás visszafogásával teljesült, a belső felhasználás csak részben volt eredményes. A gazdaságirányítás – folytatta Puskás – nem tartja kézben a folyamatokat. A szerkezetváltás ösztönzése nem sikerült, egyes vállalatok tovább termelték a veszteséget, még mindig az informális kapcsolatok voltak a meghatározók, de a likviditási zavarokat az egész gazdaságban szétterítették. Nem alakult ki a szelektív finanszírozás gyakorlata. A külföldi tőke a fejletlen pénz- és tőkepiaci feltételek miatt nem érkezett meg. A hiány nőtt, ami radikális csökkentést vetít előre. A fogyasztás csökkentése viszont megvalósult. Az év végére a lakosság tovább már nem terhelhető. Fokozódott az inflációs nyomás. Az eredmény annyi, hogy az ország megőrizte fizetőképességét, és az exportteljesítményét növelte.

Az értékelést hosszas vita követte. Beck Tamás kereskedelmi miniszter az exportképesség fokozásában látta a kitorési pontot. Ezzel együtt a prognózis inkább a bizonytalanságra és a veszélyforrásokra irányította a figyelmet. A képviselőket is sokkal inkább a félelem mozgatta, semmint a bizakodás és az előrelátás lehetősége, egyben megnyugodtak a kormány felelősségvállalása miatt. Félelem a fizetőképesség elvesztése és az olyan kényszerintézkedések miatt, amelyeket a környező országok „válsággyakorlata” tett ismertté, és amelyeket Magyarországon nem szeretnének látni. Így aztán mind az adótörvényeket, mind a költségvetést megszavazták.

* Nemzetközi sajtótájékoztatón viszont nyilatkozott mindkét megválasztott államférfi. Nyers Rezső népfrontjellelű kormány megvalósításáról beszélt, de közelebbről nem határozta meg, mit ért ez alatt. Németh folytatja akart lenni elődje programjának, a hangsúlyt a végrehajtás képességére kívánta helyezni. Nyers a magántulajdon szerepe szélesítéséről és növeléséről beszélt. Felhívta a figyelmet a vegyes tulajdonformák fejlődésére. Gazsó–Lakatos: *A kormány képes végrehajtani programsorozatát*. Magyar Hírlap, 1988. november 25.

Még az ülés előtt, június 14-én Király Zoltán beterveztette Sarlós Istvánnak egy demokráciacsomag-tervet tizenöt képviselő aláírásával.* Az indítvány az MSZMP Országos Értekezletére és annak határozatára, valamint a politikai intézményrendszer átalakításának felgyorsítására hivatkozva több terület megvitatását kezdeményezte. Szervezeti és törvénykezési intézkedésekre tett javaslatot. A szervezeti intézkedések végrehajtására egyrészt két évre országgyűlési felelősséggel egy reformügyi államminiszter, másrészt egy ötfős Reformügyi Bizottság megválasztását javasolta. 1988 decemberéig a következő törvénytervezetek beterveztését sorolta fel: választójogi, az elnöki intézményt létrehozó, az MSZMP alkotmányos jogait garantáló, egyesülési és gyülekezési, szakszervezeti, emberjogi, nemzetiségi, állampolgári kezdeményezést és népszavazási, új tanács- vagy önkormányzati, sajtó-, alkotmánybírói, állampolgári szóvivői törvényt, végül az új alkotmány előkészítését helyezte kilátásba. A tervezetek nyilvános társadalmi vitáját szorgalmazta, továbbá, hogy az Országgyűlés, ha szükséges, folyamatosan ülésezzen. Végül mindehhez biztosítani kell a pénzügyi fedezetet.²⁹²

A kormány nevében november 24-én Pozsgay Imre terjesztette a parlament elé a kormány javaslatát a jogalkotásról. Az intézményrendszer reformjának lényeges eleme volt szerinte a jogállamiság megteremtése. Ugyanakkor az alkotmány előtt és után más jelentős jogalkotási feladatokat is el kell végezni. A részleteket illetően a következőket említette: 1. az államszervezet átalakítása,** 2. az állampolgári jogok biztosítása.*** Korszerűsítendőnek ítélte az oktatási és az ifjúsági törvényt, továbbá felülvizsgálatra szorulónak a törvényekben a személyi szabadságjogokat.

Pozsgay Imre ezzel a koncepcióval²⁹³ a kormány által vezérelt teljes átmenetet az Országgyűlésre terhelte. Ez egyben azt is jelentette, hogy a parlamenten kívül formálódó ellenzékre ugyan tekintettel, de alapjában véve a kormány (és az MSZMP) akarata szerinti jogállami megoldást lehetne keresztülvinni, vagyis a rendszerváltás helyett a modellváltást megvalósítani. Kulcsár Kálmán szerint ekkor Pozsgay valamilyen har-

* Avar István, Balla Éva, Bánffy György, Boros László, Csipkó Sándor, Eke Károly, Horváth Ferenc, Horváth Miklós, Király Ferenc, Kovács László, Lakos László, Südi Bertalan, Szabó Kálmán és Zsigmond Attila képviselők voltak az aláírók.

** Ezen belül: új házszabály kimunkálása, a köztársasági elnök közjogi funkcióinak lehetősége, a kormány hatáskörének újrafogalmazása, a bizalmi kérdés, viszony az elnökhöz és az Országgyűléshez, a bírósági rendszer modernizációja, az ügyészség beillesztése az átalakított államszervezetbe, az alkotmánybírói létrehozása, az állami ellenőrzés új alapokra helyezése a számvevőszék megteremtésével. Meg kell vizsgálni az ombudsman intézményének bevezetését, új törvény kell a tanácsokról, amely az önkormányzatiságot erősíti.

*** Az egyesülési és gyülekezési jogról szóló törvény, a szakszervezeti törvény, új választójogi törvény, törvény a népszavazásról, a petíciós jog törvényi szabályozása, a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggő kérdések tisztázása, sajtótörvény, törvény a nemzetiségi jogokról, a sztrájkjogról és a Magyar Tudományos Akadémiáról.

madik útban gondolkodott, de ennek a harmadik útnak nem voltak meg a kidolgozott és szilárd határai.*

Mint ahogy azoknak a célkitűzéseknek a megvalósítására sem, amit az MSZMP Központi Bizottsága 1988 őszén és ezt követően az alkotmány módosításával kapcsolatban elhatározott. Ezek között a legfontosabb a gyülekezési és egyesülési jogról szóló törvények érvényesítése, valamint a népszavazás intézményének létrehozása volt.

Ehhez képest ugyanebben az időben Bihari Mihály hatalomtechnikai menetrendeket készített, amely a jelenlegi parlamenttel csak néhány, az átmenethez szükséges törvény elfogadását tervezte, például választójogi törvényt, aztán az önfelosztás után kiírták volna a választást. Terve szerint ezután alakulna meg egy Alkotmányozó Nemzetgyűlés vagy az Országgyűlés, és a többi törvényt, beleértve az alkotmányt is, már ez fogadná el. Előzetesen azonban a pártok megállapodtak volna abban, hogy nem kérdőjelezzik meg a katonai szövetséghez tartozást és a demokratikus szocializmus történelmi alternatíváját. Az ő felfogásában a demokratikus szocializmus nem formációelméleti, vagyis nem ideológiai kategória, hanem értékek, célkitűzések összessége.²⁹⁴

Az 1988-as esztendő – Kukorelli István megállapításával egyezően – az országgyűlési reform kezdeti évének tekinthetjük.²⁹⁵ A demokráciacsomaggal, a tervezett nagy horderejű átalakításokkal megnőtt és minőségileg átalakult az országgyűlési képviselők felelőssége. Dilettáns döntéshozókból félprofesszionális politikusokká kellett válniuk.

1988 végén megszorodtak az új pártok megalakulásáról szóló bejelentések. A társadalmi vagy más néven civil szervezetek, szellemi és politikai mozgalmak egyre-másra változtak át új vagy történelmi pártformációkká, például a Kiszgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt vagy a Szociáldemokrata Párt. Csengey Dénes szellemes kitételével: egypártrendszer volt több párttal. Az MSZMP korábbi koncepciója az egypártrendszerű szocialista pluralizmusról teljesen illuzórikussá vált. Az érvek akarva-akaratlanul a nyugati polgári liberális demokrácia irányába tendáltak, minden vitaponton, minden részletben erősebbnek bizonyult ez a követendő modell. Ez lett a viszonyítási pont, szemben a fosztóképzőként használt szocializmus fogalommal. A szakmai diskurzus terepe egyre inkább átterelődött a liberális demokrácia irányába. Ezt mutatták az egyesülési és gyülekezési törvények körüli fejlemények.

Nagy jelentősége volt annak, hogy a törvényjavaslatokat társadalmi vitára bocsátották, ahol már nem egyszerűen a transzmissziós szervezetek vettek részt, hanem a másként gondolkodók és független szervezetek is. Nem is beszélve arról, hogy a legális szervezeteket, jelesül a Hazafias Népfrontot felhasználták ellenzéki személyiségek arra, hogy álláspontjukat kifejtse, sőt nyilvánosságot is kaptak.

* „De ez az „út” valójában nem volt, és azóta sincs kimunkálva, s kétséges, hogy egyáltalán mennyire követhető.” Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon 1988–1990*. Budapest, 1994. 118.

Elsőként az egyesülési és gyülekezési jog szabályozása került a közjogi reform folyamatában napirendre. A vitában szóba került, hogy e jogokat elidegeníthetetlen emberi és állampolgári jogként kell kezelni, hogy definiálni kell az állam biztonsága és a közrend védelme kifejezéseket, hogy bírósági jogorvoslatra lehetőséget kell adni. Olyan tiltó kategóriák kerültek ki a vita nyomán a szövegből, mint a szövetségi rendszerhez, a Varsói Szerződéshez és a KGST-hez tartozás bírálata. A tömegszervezetek alakulásánál sokallották az 1000 fős indulási létszámkritériumot.

A vita hatására Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter szerint a két törvényjavaslatot teljesen újra kellett írni. Elmondta, hogy nem feledkeztek meg a pártokról és egyben az MSZMP-ről, hanem külön törvény készül rájuk vonatkozóan, de az még nincs napirenden. Mindez a pártállam vezetőinek bizonytalanságát jelezte a többpártrendszerrel.

Az Országgyűlés 1989. január 10-én vitatta meg és 11-én hozott határozatot a két törvényjavaslatról.²⁹⁶ Polémia volt arról, miért halasztotta a kormány a pártokról szóló törvényt későbbre. Indokolt volt a kérdés, mert 1989 elején de facto többpártrendszer volt Magyarországon. Kulcsár Kálmán miniszter a szervezetek és a jogalkotók felkészületlenségével magyarázta ezt, vagyis megígérte, hogy belátható időn belül benyújtja a párttörvényt a kormány. Az Országgyűlés nagy többséggel fogadta el Kulcsár választát és a két tervezetet.

Az egyesülési jogról szóló törvény a mindénkit megillető alapvető szabadságjognak tekintette az egyesülést, amit csak az alkotmány és törvény korlátozhat. A szakszervezetekre és a politikai pártokra is kiterjedt a joghatálya, rögzítette, hogy e két formációnak csak magánszemélyek lehetnek tagjai. Az alapításhoz legalább tíz tagra volt szükség. A bírósági nyilvántartásba vétel nem volt megtagadható, ha e törvénynek megfelelt az egyesület. A jogszabály rendelkezett az alapszabályról, a szervezeti rendről, a tagok demokratikus jogairól és kötelezettségeiről, szövetségeiről, az egyesület gazdálkodásáról és megszűnéséről.

A gyülekezési jogról szóló törvény a gyülekezésről ugyancsak alapjogként rendelkezett. Ide értendő volt a békés összejövetel, felvonulás és tüntetés, melyeken a résztvevők véleményüket szabadon és közösen kinyilváníthatták. A rendőrségen bejelentési kötelezettséget írt elő, de a rendőrség csak az adott helyszínt tilthatta be az előírt feltételek sérelme esetén. Volt lehetőség a tiltás bírósági felülvizsgálatára. A törvény a rendezvény békés és károkozásmentes jellegének biztosítására tartalmazott további előírásokat. Ezek veszélyeztetése láttán fel is oszlatóhatók. A jogszabály lehetővé tette, hogy az Országháznál, a Kossuth téren is lehessen tüntetést szervezni. Az ezt tiltó 1989. évi III. tc. 4. §-a 59 napot élt meg.

A két törvénnyel nyugat-európai színvonalú rendelkezés született a magyar parlamentben. A választójogi törvény tervezete már nem futott be ilyen sima karriert. Ugyan ezt is társadalmi vitára bocsátották, de október folyamán kiderült, hogy az egypártrendszerre megformált tervezet anakronisztikussá válik, mire a választás eljön. Ezt az álláspontot képviselte egy új szervezet is, a Független Jogász Fórum.²⁹⁷ Az ügyrend viszont korszerűsödött, ráadásul nem a kormány, hanem az Országgyűlés saját

elhatározásából. A kormány az alkotmány elfogadására koncentrált. Első körben az alkotmányozás szabályozási elveit vitatta meg és küldte egyhangúlag társadalmi vitára. Ez 1989. március 9-én történt. A vita nem ért véget. A törvény tervezetét május 10-én hozták nyilvánosságra.*

Az alkotmány tervezetének megvitatása három másik törvény megszületésének feltétele volt: az Alkotmánybíróságról, a pártokról és a választásokról. A pártokról és a választójogról szóló tervezeteket közzétették.**

A demokratikus viszonyok térhódítását mutatta Németh Miklós második kormánya minisztereinek jelölése 1989. május 10-én. Az MSZMP KB és a HNF OT nem kívánt javaslatot tenni, így a miniszterelnök nevezte meg a jelölteket. A NET változtatás nélkül elfogadta és továbbította az indítványt az Országgyűléshez. Javasolta Békesi László pénzügyminiszteri, Glatz Ferenc művelődési miniszteri, Horn Gyula külügyminiszteri, Horváth Ferenc ipari miniszteri, Hütter Csaba mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszteri, valamint Kemenes Ernő OT-elnöki megbízatását. Németh Miklós a kormányváltást indokoló parlamenti beszédében így fogalmazott:

„A korábbi hatalmi struktúrák átalakításában ott tartunk, hogy a konzervatív erők már nem képesek a visszarendeződést, a reformerők pedig még nem képesek a döntő fordulatot elérni. Az a veszély áll fenn, hogy a politikai rendszer válsága egyben kormányzati, államszervezeti, közhatalmi válsággá válik. Ebben a helyzetben egy erős és a reformok iránt elkötelezett kormány léte nemzeti érdek.”²⁹⁸

A kormány egyértelműen a parlamentre kíván támaszkodni, legfontosabbnak tekinti, hogy fenntartsa a gazdaság működőképességét, átvigye a szerkezetátalakítást, megteremtse a többpárti demokratikus választások előfeltételeit, és egyben biztosítsa a társadalom békéjét és nyugalomát. Németh bejelentette, hogy ügyintézőnek, vagyis átmenetinek tekinti miniszterelnöki feladatát, nem népszerű, hanem észszerű döntéseket akar hozni, el fogja kerülni a felelőtlen ígérgetést. A pénzügyi helyzetről a következőket mondta:

„Ennek az adósságnak jelenleg évi 3 milliárd dollárt meghaladó összeg a törlesztési és kamatterhe. Ezen túl fizetnünk kell a tőkés importért mintegy 5 és fél milliárd dollárt, ami együtt már 8 és fél, 9 milliárd dollár kiadás. Ezzel szemben áll egy 6 milliárd dollár körüli exportbevétel. Az egyensúlyhoz hiányzó összeget csökkentheti, ha aktív az idegenforgalom egyenlege, de a többi csak újabb hitelek

* Az alkotmánymódosításról szóló törvény tervezete. Magyar Nemzet, 1989. május 10. A szövetségi tervezetet az Igazságügyi Minisztérium azért adta közre, hogy azt vitassák meg, továbbá hogy a politikai egyeztetések alapjául szolgáljon.

** Törvényjavaslat a politikai pártokról. Magyar Nemzet, 1989. május 18. és Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról, Törvényjavaslat a köztársasági elnök és alelnök választásáról. Törvényjavaslat a helyi tanácsok választásáról. Népszabadság, 1989. június 5. A köztársasági elnököt (alelnököt) a tervezet szerint a választók közvetlenül választják.

felvételével tudjuk kiegyenlíteni. Évente tehát fel kell vennünk két és fél, három milliárd dollár hitelt csak azért, hogy adósságunk terheit fizetni tudjuk, s ebből fejlesztésre semmi nem jut.”²⁹⁹

Ebben a magatartásban már benne volt a költségvetéssel való variálás tapasztalata. Az 1989. évi költségvetést három változattal terjesztette a kormány a parlament elé, de valójában egyik sem volt reális. Szabó Kálmán képviselő, közgazdász professzor a bizottságban azt javasolta, hogy építsünk a költségvetésbe úgynevezett csengő számokat, azaz olyan határokat, amelyek elérésénél a kormánynak a parlament elé kell menni, így lehetőség lesz tavasszal egy új, jobb költségvetés elkészítésére. Király Zoltán négy társával ráadásul más összegeket vett volna el, például a társadalmi szervezetek támogatásának vagy a munkásörségnek szánt összegek csökkentését, vagyis, ha nem is teljesen más, de újabb változatot javasolt az összegek elosztására.* Egyben figyelmeztetően mondta a két államminiszter feladatára utalva, hogy némi bizalomcsepp ugyan még van a parlamentben, de az reális gazdasági csomagterv nélkül egy év múlva elpárolog.

Németh Miklós tájékoztatta az Országgyűlést a központi államigazgatás átszervezéséről, elsőként az Állami Egyházügyi Hivatal, másodikként az Állami Ifjúsági és Sporthivatal megszüntetéséről. Átalakul az iparirányítás, az ár, bér, verseny, munkaügy szervezete. A kormány kész a bizalmatlansági indítvánnyal önmagát a parlamentben megmérgettni. 1948 óta az első kormány ez, amelynek tettei demokratikus eljárás közepette számonkérhetők.

Az Országgyűlés folytatta a gazdasági reformhoz nélkülözhetetlen törvénykezést. Május 30-án elfogadta a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakításáról szóló törvényt, amely többek között az állami vállalatok társasággá történő átalakulásának lehetőségét biztosította.³⁰⁰ Ide kapcsolódott az állami vállalatokról és a szövetkezetekről szóló törvények módosítása.³⁰¹ Az átalakulást egyes képviselők üdvözölték, mások a tervezet visszavonását követelték. Például Bödöné Rózsa Edit azt javasolta, hogy alakuljon parlamenti ad hoc bizottság az új koncepció kidolgozására. Véleménye szerint a törvényjavaslat a kiváltságokat konzerválja, lehetővé téve, hogy ellenőrizhetetlenül és visszafordíthatatlanul végbemenjen egy tulajdonreform. A szövetkezetekről és a földről szóló törvények következtében az ingatlanok elidegenítése szabaddá vált, kivéve az erdőket. A képviselők közül többen csak átmenetinek tekintették a szabályozást, és mielőbb új szövetkezeti törvényt sürgettek. Mások az eredeti tulajdonosok megjelenését remélték a törvénytől. Megint mások a földek felelőtlen kiárusításától óvták a vidéket. Volt, aki az erdőkre vonatkozóan sürgetett új törvénytervezetet, mások külön vadászati törvényt kértek. Végül a törvényeket nagy többséggel elfogadta a parlament.

* Az volt a további javaslata, hogy építsünk be bizonyos csengő számokat, azaz olyan határokat, amelyek elérésénél év közben a kormány tájékoztatja a parlamentet.

1989. június 1-jén Németh Miklós beterjesztette gazdasági csomagtervét, amelyben bősséggel szólt politikai kérésekről is. Visszaütötte az ellenőrizhetetlen privatizációra vonatkozó vádakot.* A magyarságpolitika megújításáról is beszélt. Elmondta, hogy a megújult kormány szövetségeseiket keres, ugyanakkor a Kádár-korszaktól sem határolódott el teljesen. Kádár történelmi helyének kijelölésében a vádaskodás, a pillanatnyi politikai előnyszerzésnek alárendelt ítélkezés nem játszhat szerepet – hangsúlyozta. Június 16-án a megbékélés szimbóluma kell, hogy legyen. A kormány megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy a Nagy Imre-per anyagainak tanulmányozása alapján megtörténjen a jogi és politikai rehabilitáció.**

Ezt követően a miniszterelnök rátért a csomagtervre. Bejelentette, hogy az ország nettó kamatozó adóssága 14,5 millió dollár. Az államháztartás adóssága az első negyedév végén 630 milliárd forint, ezt potenciálisan növeli a 160 milliárdos állami garancia, ami vállalati hitelekhez kapcsolódó vállalás. A még adósságként nem jelentkező pénzekkel együtt a teljes összeg 950 milliárd forint. A kormányzati szektor túlméretezett. A csomagterv azt célozza, hogy 1989 végére megteremthető legyen egy olyan egyensúly, amely lehetővé teszi a gazdaság külső és belső egyensúlyát. A csomagterv szerény mértékben teljesítményösztönző, és a vállalkozásokat serkentő megoldásokat, antiinflációs elgondolásokat, differenciált és szelektált kiadáscsökkentést tartalmaz. Különösen jelentős a csökkentés a védelem és a fegyveres testületek területén és az igazgatásban. A korlátozó elemek nem érintik az oktatást, a kultúrát, az egészségügyet és a tudományt, és a terv párosul egy szerény szociálpolitikai csomaggal is. Nagy ellenállás várható, főleg az alacsony hatékonyságú exportot lebonyolító vállalatoknál. Feltételezhető ezek megszüntetése, amivel nő a munkanélküliség, tovább rontva sokak életkörülményeit. A miniszterelnök néhány céget meg is említve a felszámolások megindulását vetítette előre. A szerkezetváltásnak a mikroszférában való elindulását prognosztizálta, de csak működőképes piaci mechanizmus körülményei között. Jelszava az volt, hogy „váljunk a több százezer kis- és középvállalkozó országává!” Emellett – mondta – a lakosság további terhelését minimálisra akarja szorítani a terv, vagyis a szociálpolitika reformjára is szükség van. Olyan biztonsági hálót kell kiépíteni, amely megakadályozza a problémák továbbterjedését. A preferált rétegek közé sorolta a nagycsaládosokat, a nyugdíjasokat és a rokkantakat. Megszervezik az elsős kisdíjak tankönyvellátását. Igyekeznek megerősíteni a helyi önkormányzatokat, és a feladatokat megosztják egymás között, ezért új tanácstörvényre lesz szükség. Békesi László a csomagterv szellemében egyúttal beterjesztett egy költségvetés-módosítást.

Németh Miklós beszéde sokakat magával ragadott, még olyan képviselőket is, akik igen kritikusan viszonyultak a kormányhoz.³⁰² A miniszterelnök fellépése a parlament

* Ugyanezen az ülésen terjesztette be a parlament elé Kulcsár Kálmán a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló törvényjavaslatot, amit három tartózkodás mellett elfogadtak.

** Nagy Imre és társainak temetése alkalmából volt értéke Kulcsár Kálmán előterjesztésének, amely eltörölte a Btk.-ban az államellenes bűncselekményekre kiróható halálbüntetést.

falain kívül is hatott: a közvélemény-kutatások adatai szerint Németh az első helyre került a népszerűségi listán, megelőzve Pozsgay Imrét.

A csomagtervhez kapcsolódva kérte Németh Miklós két hónapra a Nagymarossal összefüggő munkálatok felfüggesztését, a Duna felső szakaszán az építkezés folytatását. Südi Bertalan követelte Maróthy László lemondását,³⁰³ Kőrös Gáspár pedig bizalmatlansági indítványt kezdeményezett a miniszter ellen.³⁰⁴ A végleges döntést a plénum előtt október 31-én közölte a miniszterelnök, nevezetesen hogy a szerződést a két fél vizsgálja felül, és érvénytelenítsék a Nagymarosra vonatkozó részt. A novemberi ülésen bejelentették Maróthy László lemondását a minisztérium éléről.³⁰⁵

A június végi, július eleji négynapos ülésszakon két napot az interpellációkkal és kérdésekkel töltöttek el a képviselők. Párhuzamosan zajlottak a politikai egyeztető tárgyalások, ahol az ellenzék a sarkalatos törvények benyújtását megvétőzta, és kifogást emelt a Büntető törvénykönyv olyan módosítása ellen, hogy abból maradjon ki a közveszélyes munkakerülés mint bűncselekményi kategória.* Nonszenszszé vált a „közveszélyes” kifejezés is olyan körülmények között, amikor az emberek kényszerűségéből nem dolgoznak.**

A kormány nevében Pozsgay Imre 1989. június 27-én vállalkozott arra, hogy a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások miatt a sarkalatos törvények tervezeteit visszavonja. Az Országgyűlés megszavazta Szirtesné Tomsits Erika javaslatát, hogy a köztársasági elnök intézményéről a tervezetet a kormány október elejéig terjessze az törvényhozás elé.³⁰⁶

A zárszámadás körüli vitáknál fellángolt a csomagterv tárgyalásánál már egyszer lecsillapodni látszó indulathalmaz, a kormány szerencséjére lecserélték a pénzügyminisztert, így Békesi László az 1988. évi sikertelenséget még az előző kormányra „kenhette”, és elfogadták az előterjesztést. Külön kitért a mezőgazdasági termelősövetkezetek helyzetére. 1450 mezőgazdasági üzemből 920-nál van szabadon felhasználható forrás, de mintegy 500-nak az eredményei tovább csökkentek, adósságaik nőttek, kritikus helyzetbe kerültek. Ez különösen súlyos, mert a támogatások 25 milliárd forinttal meghaladták a tervezettét. Általában a támogatások 1988-ban 235 milliárd forintot vittek el, miközben a szervezetek teljes nyeresége 238 milliárd forint volt. Súlyos hibának nevezte a bevásárlóturizmusra költött konvertibilis valutát, de úgy ítélte meg, hogy itt visszalépni nem lehet. A Terv- és Költségvetési Bizottság is azért nem nyújtott be a napirend tárgyalásánál bizalmatlansági indítványt, mert új kormány vezeti az országot.

Igen régen szólalt meg nemzetiségi nyelven képviselő, ezúttal Jakab Róbertné kezdte felszólalását szlovákul, majd magyarul folytatta.³⁰⁷ Békesi László válaszában arra tett

* A második paragrafus (5) bekezdése a közveszélyes munkakerülés büntetőjogi és szabálysértési eszközökkel való üldözését szüntette meg. A jogalkotó nemzetközi egyezségekre hivatkozott, amely szerint senkit sem lehet kényszer- vagy kötelező munkára kényszeríteni. Bár a nemzetközi szerződést 1976 óta érvényesíteni kellett volna a magyar jogban, ez csak 1989-ben jutott a hatalom eszébe, amikor a munkanélküliség réme idehaza is realitássá változott.

** Egyben mindenkit mentesítettek, aki ilyen ítélet miatt szenvedett. 1989. évi XXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1989. július 7.

ígéretet, hogy a készülő kormányprogram választ ad a felmerült kérdésekre, és azon vannak, hogy az Állami Számvevőszék 1990-től megkezdje működését. 43 nem és 66 tartózkodás mellett fogadták el a zárszámadást.

Ezt követően Békesi László az államháztartási reform koncepcióját ismertette. A cél az, hogy a következő három évben az államháztartás a nemzeti jövedelem 15–20 százalékkal kisebb hányadát központosítsa. Ennek alapfeltétele az államadósság fokozatos apasztása, a tulajdonreform megvalósítása, a támogatások csökkentése. Az új elosztáspolitikai feltétele az, hogy a bérek liberalizálódjanak, és bizonyos szociálpolitikai támogatások kerüljenek a fizetésekbe. Nem lehet érintetlenül hagyni a nagy ellátási rendszereket, és a tanácsokat saját erőforrásokhoz juttatva kell önállóbbá tenni. Puskás Sándor kiemelte, hogy ezt a törvényt a bizottság kezdeményezte. Fontosnak nevezte, hogy a Magyar Nemzeti Bankot ne a kormány, hanem az Országgyűlés felügyelete alá helyezték. Új értelmezést kell adni a hitelpolitikának és a külföldi kölcsönök felvételének. Végül javasolta, hogy az államháztartási reform kidolgozásának folytatásához vonják be a munkálatokba a legkiválóbb szakértőket, és a legszélesebb érdekeket kifejező személyeket. A bizottságnak a vagyonértékelésről szóló törvényjavaslatot sürgető kiegészítő határozati javaslatával együtt jól vették a képviselők a koncepciót, mindössze két ellenszavazatot kapott (20-an tartózkodtak).³⁰⁸ Az adórendszer működési tapasztalatait alaposan megvitatták, és Békesi László előterjesztését kiegészítésekkel elfogadták.

A honvédelmi törvény módosításának a célja az volt, hogy a hadkötelezettségen belül mód nyíljon olyan 28 hónapos polgári szolgálatra, amely lehetővé teszi lelkiismereti alapon a fegyver nélküli szolgálatot. Megváltozik az eskü és a megszólítás is: elvtárs helyett bajtárs.³⁰⁹

A kerekasztal-tárgyalás következményei

Június 13-án megkezdődtek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások az Országház Vadásztermében. A tárgyaló feleket Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke üdvözölte, és az alakuló ülést elnökölte. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon az ellenzék elérte, hogy a közjogi változások ne előzhessék meg a megállapodást, amivel megoldódott az, hogy az MSZMP a törvényhozás elé terjeszthesse a nyilvánosságra hozott tervezeteket. Az Országgyűlés hosszas vita után elkészített éves terve ezzel felborult. Németh Miklós a június 27-én kezdődött nyári ülésszak elején jelentette be, hogy a kormány ugyan benyújtotta a tervezeteket, de a megállapodás szerint visszavonta azokat.

Az ellenzék elfogadta azt, hogy a gazdasági tárgyalások formálisan azonos súllyal jelenjenek meg a megállapodásban. Egyelőre azonban nem hoztak létre albizottságokat ezekre a tárgyalásokra. Az alpmegállapodásba belevették azt a kitétel, hogy a kormány a törvényhozás előtt minden rendelkezésre álló eszközével biztosítja azok érvényesülését.

20. A háromoldalú Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai a sarkalatos törvényekről az Országház Vadásztermében. 1989. augusztus 25.

Szeptember 18-án aláírták a tárgyalás eredményeit, amelyek közül a törvényhozást érintette az alkotmány módosítása a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az alkotmánybíráskodásról, az országgyűlési képviselők és a köztársasági elnök választásáról, a népszavazásról és népi kezdeményezésről, valamint a Büntető törvénykönyv és a büntető eljárási törvény módosításáról. Ezeket nevezték sarkalatos, vagyis a rendszerváltás közjogi kereteit meghatározó törvényeknek.* További tárgyalásokat irányoztak elő a köztársasági elnök választásáról, az új tájékoztatási, az informatikai, a közszolgálati normákról, a munkásörtség sorsáról és a munkahelyi diszkrimináció tiltásáról.

A szeptemberben induló ülészakon azonban – a Btk. kivételével – még nem tárgyalták a sarkalatos törvényeket. Ezzel együtt a törvényhozás új helyzetbe került, részben a szavazógép bevezetésével, részben a négy MDF-es képviselő bekerülésével.** Roszik Gábor (MDF–Fidesz) három társa nevében szólalt fel napirend előtt, és értékelte az Országgyűlésnek, valamint a képviselőknek a rendszerváltásban betöltött szerepét.

* Az ezt megelőző törvények egy része is ilyennek tekinthető. Ezek első csoportja 1989 első felében megszületett. Ilyen az egyesülési és a gyülekezési jogról, a sztrájkokról, a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló törvény. Nem is beszélve a gazdasági törvények sorozatáról, amely 1989 előtt megkezdődött. A rendszerváltás után sarkalatos törvénynek azokat nevezték, amelyek elfogadásához vagy módosításához az Országgyűlésben jelen lévő képviselők kétharmadának igen szavazatára volt szükség.

** Az időközi új képviselők mandátumának igazolása és ennek tudomásulvétele rutinszavazás volt, ezért tekinthető szimpomatikusnak, hogy Roszik Gábort (Pest megye 4. sz. választókerülete) 41 ellenszavazattal és 47 tartózkodással vette tudomásul a parlament.

Ebben az értelemben – mondta – büszke, hogy ennek a parlamentnek a tagja lehet. Szűrös Mátyás elnöki bevezető szavaival megerősítette azt, aminek szellemében Roszik Gábor megnyilatkozott: „[...] tagadhatatlan, hogy nőtt az Országgyűlés tekintélye, amit az is bizonyít, hogy 40 éve nem volt annyira fontos és nem folyt érte olyan küzdelem, mint az idén az időközi választásokon azért, hogy ki kerüljön a parlament székeibe, padsoraiba, hogy ki legyen országgyűlési képviselő.”³¹⁰ Ezt követően Németh Miklós emelkedett szólásra, és úgy igyekezett meggyőzni az Országgyűlést a sarkalatos törvények tárgyalásáról és elfogadásáról, hogy a kormányt a képviselőkkel egy sorba állította, kissé sértődötten. Azonban ezen a sértődöttségen felülemelkedett, bár hangsúlyozta, hogy a megállapodás még nem törvény. „A nép választott képviselői e házban ülnek, törvényt csak ők alkothatnak” – mondta.³¹¹ Egyben javasolta, hogy az Országgyűlés bizottságaiban vitassa meg az alacsony összegű nyugdíjban részesülők egyszeri támogatását. Ígéretet tett arra, hogy a spontán privatizációs visszaélésekkel szemben is fellép a kormány.* Roszik Gábor mindjárt az első napon beadott egy önálló indítványt arról, hogy október 23-a legyen nemzeti ünnep és munkaszüneti nap. Ezt a parlament napirendre is tűzte, de később nem fogadta el.

A belügyminiszter előterjesztésére először a külföldre utazásról és az útlevélről szóló törvényt fogadta el az Országgyűlés. A magyar állampolgárok alapvető jogának minősítette a törvény a külföldre menetelt, a hazajövetelt és az útlevélhez jutást. Kizárást csak olyan személyekre vonatkozóan rendelt el, akik ellen három évnél súlyosabb büntetést kiróható eljárás folyik, akiket szabadságvesztésre ítélték, és azt még nem töltötték le, akik államtitkok birtokában vannak, katonai szolgálatot teljesítenek vagy behívóparancsot kaptak.³¹²

A Büntető törvénykönyv módosításáról szeptember 27-én döntött az Országgyűlés.³¹³ Mivel például összeesküvés vádjával perbe lehetett volna fogni az Ellenzéki Kerekasztalt és valamennyi résztvevőjét, ki kellett iktatni vagy meg kellett változtatni az összes olyan törvényi tényállást, amelyek révén elvben állam elleni bűncselekménnyel vádolhatnák a tárgyaló felek valamelyikét vagy akár mindegyikét. Nem kizárólag a Btk. volt érintve, hanem más jogszabályok is, amelyekben politikai természetű csapdák rejtőztek, például a rémhírterjesztés, a tiltott határátlépés, sajtórendészeti esetek stb.

„Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása” néven új bűncselekményt vettek lajstromba, amelyet a köznyelv puccsnak nevezett, és ez a katonai eszközökkel való visszarendeződés vagy az azzal való fenyegetés elleni védelmet szolgálta.

Az összeesküvés olyan szervezet létrehozása ellen irányuló bűncselekmény lett, amely az alkotmányos rend erőszakos megdöntésére irányul, vagy ezzel fenyeget.

* Október 18-án az Országgyűlés elnöke levelet olvasott fel a parlamentben, amely szerint a gazdasági tárgyalások mindhárom résztvevője aggodalmát fejezte ki azért, mert áron alul kelnek el külföldieknek gyárak. Kérték az Országgyűlés beavatkozását az egészségtelen folyamatba. Nagy Sándor 27 képviselő támogatásával önálló indítványt nyújtott be december 18-án az elkötyavetyélés ügyében egy bizottság létrehozása érdekében az Állami Vagyonügynökség megalakulásáig.

A lázadást tömegzavargásnak minősítették, amelynek célja az Országgyűlés, az Elnöki Tanács, a Legfelsőbb Bíróság, a Minisztertanács alkotmányos jogköre gyakorlásának erőszakkal való megakadályozása vagy az ezzel való fenyegetés. Bűncselekménynek számít a részvétel is a lázadás előkészületében.

A rombolás politikai bűncselekménynek minősül abban az esetben, ha motivációja az állam és társadalmi rend gyengítése.

A hazaárulás Magyarország függetlensége, területi épsége, illetve más fontos érdeke ellen irányuló cselekmény. Emellett szerepelt a hűtlenség és kémkedés, az államtitok és szolgálati titok megsértésének kategóriája. Mindezekkel szemben a feljelentés elmulasztását is bűncselekménynek minősíti a Btk.

Az izgatás kategóriájára bevezették azt a kitételt, hogy olyannak kell lennie, ami a köznyugalmat megzavarja. Ez kizárta azt, hogy hatósági intézkedésekkel szembeni elégedetlenség miatt valakit bűnvádi eljárás alá vonjanak. A közösség elleni izgatás és a rémhírterjesztés akkor valósul meg, ha azt nagy nyilvánosság előtt követik el.

A más szocialista ország elleni kémkedés kikerült a Btk.-ból, mert ezeknek az országoknak a köre változik, s a védelmet nemzetközi szerződésekkel kell megvalósítani. Az egyes kategóriák így is súlyosak maradtak, általában 5-től 15 évig vagy életfogytig terjedő börtönnel voltak sújthatók.

A sarkalatos törvényekről október 17-e és 30-a között hozott döntést a parlament. Az SZDSZ-es Balla Éva sikertelenül igyekezett meggátolni a köztársasági elnök választásáról szóló határozattervezet napirendre tűzését. Ez volt az első eset, hogy két ellenzéki párt képviselői éles hangon vitatkoztak a parlamentben.

Az MSZP létrejötte után Németh Miklós szükségesnek tartotta, hogy a kormányt definiálja. Eszerint nemzeti kormánynak tekintette magát, amelynek irányvonala az európai értelemben vett baloldali és szocialista. Egységes erő, amely a parlamenttel együttműködve halad előre stratégiájának érvényesítése érdekében.

Az alkotmány tárgyalását nehezítette, hogy a szöveghez szinte minden bizottság módosító indítványt nyújtott be, amelyek csaknem száz javaslatot tartalmaztak. Kulcsár Kálmán már expozéjában kijelentette, hogy a kormány a politikai tárgyalásokon született megállapodás tartalmi összefüggéseit érintő módosításokat nem fogadja el. Végeredményben több mint 100 módosítást iktattak az alaptörvény szövegébe, és 94 további kétharmados módosításról szavaztak. A végszavazáskor meggyőző fölénnyel, 333 igen, 5 nem és 8 tartózkodás mellett fogadták el a törvényt. Nem fogadták el például azt a javaslatot, hogy a köztársasági elnököt mindenkor népszavazással válasszák meg, de azt sem, hogy töröljék, ha az országgyűlési választás előtt történik megválasztása, akkor közvetlenül szavazzanak róla. Elvetették azt is, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke interpellálható. Mándity Marin indítványát a nemzetiségekről viszont elfogadták.*

* Az alkotmány módosítása magával hozta más törvények megváltoztatását. Ekkor még nem ismerték az ún. salátatörvény fogalmát, vagyis később terjesztették a törvényhozás elé ezeket a szabálmódosításokat. Ez több hónapot vett igénybe, az alkotmány módosítása ezt a feladatot 1990. április 30-ai határidővel jelölte meg. Ilyen volt a Munka Törvénykönyve egy bekezdésének

Következett a pártokról szóló törvény. Már az egyesülési jogról szóló törvény vitája során felvetődött, hogy a pártokról is rendelkeznie kellene az Országgyűlésnek, de ekkor még nem született meg a politikai döntés a pártok engedélyezéséről. Erre az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 10–11-i ülésén szánta rá magát. Ugyanakkor fékezte is az átalakulást a destabilizálódástól való félelem miatt, így a fokozatos és kiegyensúlyozott előrehaladás követelményét állította a közvélemény elé.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások részeként fogadták el a pártok szabályozását. Éles viták folytak a munkahelyi szerveződés kérdéséről. Ez az MSZMP vezetőit is megosztotta. Még a tárgyalások előtt felvetődött a finanszírozás kérdése, hiszen állami támogatás nélkül a pártok másként nem élhettek meg, nem működhettek. Németh Miklós egy 50 millió forintos keretet ajánlott fel, amin aztán az ellenzékiek az elosztás módját illetően elkezdtek vitatkozni, de nem jutottak dűlőre. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások alatt vetődött fel az MSZMP és szatellitszervezetei vagyonával való összekapcsolás problémája is. Az ellenzék népszerű jelszava volt, hogy a többpártrendszer nem kerülhet többbe, mint az egypártrendszer, vagyis az MSZMP vagyonának és költségvetési forrásainak felosztásából kívánták a pártok igényeit kielégíteni. Ebbe bele is ment az MSZMP-delegáció. 1989-re végül is 100 millió forintot osztottak szét a bevallott taglétszám alapján. Ezzel ugyan a Fidesz, az SZDSZ, az MDF és a KDNP nem értett egyet, és az lett az eredménye, hogy az osztozás a tényleges erőviszonyokat nem tükrözte.

A pártokra vonatkozó szabályok az Országgyűlésben további módosításokon estek át. A Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság egyhangúlag a munkahelyekről való kivonulás mellett állt ki. Így látta ezt a függetlenek frakciója is. Volt egy el nem fogadott javaslat, hogy a pártokat ne támogassa az állami költségvetés, viszont tegyék lehetővé számukra a gazdálkodást. A munkahelyről való kivonulás határidejének 1990. június 30-át jelölték meg a képviselők, és megszabták, hogy az oktatási intézményekben nem lehet pártokat szervezni. A törvényt 85%-os arányban megszavazta a parlament.³¹⁴

A törvény a pártok rendeltetéséből indul ki. A párt „a népakarat kialakításához és kinyilvánításához, valamint a politikai életben való állampolgári részvételhez szervezeti kereteket nyújt”. A pártok az egyesülési jog hatálya alá kerültek, vagyis létezésük az alapjogok közé tartozott. Kritérium volt, hogy bejegyzett tagsággal rendelkezzenek, és bejegyzésükkor alávéssék magukat a törvénynek. A törvény szövege rögzítette azt is,

módosítása 1989. november 24-én, amely az általános állampolgári jogok érvényesítéséről rendelkezett munkaviszony esetén. 1989. évi XLI. törvény a Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1989. december 11. Ilyen volt az alkotmánymódosító törvény, amely a bíróságokról, a büntetőeljárásról, a polgári perrendtartásról, a honvédelemről szóló jogszabályokat módosította. 1989. évi XLII. törvény az Alkotmány módosításával összefüggő egyes törvények módosításáról. Magyar Közlöny, 1989. december 11. Kulcsár Kálmán szavaival: a büntetőjogi reform már 1988 végén elindult, de az ügyész törvény módosítása is az alkotmányhoz igazodott. 1989. évi XLVI. törvény a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény (Ütv.) módosításáról. Magyar Közlöny, 1989. december 27.

hogy a fegyveres erők és a rendőrség hivatásos állományának tagjai pártok országos és megyei szerveiben tisztséget, illetve a rendőrök szolgálati helyükön működő pártszervezetben vezető tisztséget nem tölthetnek be. A párt társadalmi szervezetként működik tovább, ha két országgyűlésiképviselő-választáson nem állít jelöltet.

A pártok vagyonának forrását illetően a törvény a tagdíjat, a költségvetési támogatást, a vállalkozások vagyoni hozzájárulását, a párt által alapított vállalkozások adózott nyereségét és az adományokat jelölte meg. Az állami vállalatok azonban ki voltak zárva az adományozásból. Az MSZMP állampárti múltja visszamenő jelentős vagyona ebben a felsorolásban nem volt benne. Ezzel el kellett számolnia.

A törvény értelmében az állami költségvetési támogatási összeg 25%-át egyenlő arányban az országgyűlési képvisellel rendelkező pártok között kellett felosztani. A fennmaradó 75%-ot a választási eredmények százalékában osztották szét a pártok között. Már itt szerepelt az 1%-os támogatási limit. A törvény előírta, hogy a párt milyen gazdálkodó tevékenységet folytathat, és hogy éves pénzügyi kimutatását köteles közzétenni. Gazdálkodásának törvényességi ellenőrzését az Állami Számvevőszék végezte. Ezzel együtt a pártok alulfinanszírozása, választási költségigénye teret nyitott korrupciós jelenségeknek.

* * *

A Nemzeti Kerekasztal által elfogadott alkotmánymódosítás megnövelte az Alkotmánybíróság jogait, a panasztevők körét és létszámát. Erről is vita volt a tárgyaló felek között, az ellenzékiek a tárgyalások legvégén úgy mentek bele az egyezségbe, hogy teljesül a normakontroll, a törvények megsemmisítési joga, valamint a vizsgálatok kezdeményezésének állampolgári joga. Az Országgyűlés 1989. október 18-án fogadta el a változtatást, így az október 23-án hatályba lépett. Az Alkotmánybíróság székhelye Esztergom lett.³¹⁵

Az alkotmány IV. fejezete egyébként foglalkozott az Alkotmánybírósággal. Feladatát elsősorban jogszabályok alkotmányosságának vizsgálatában és felülbírálásában határozta meg. Amit alkotmányellenesnek látott, azt nem felfüggeszthette, hanem minden esetben megsemmisíthette, ideértve a törvényeket is. Alkotmánybírósági eljárást törvényben meghatározott esetben bárki kezdeményezhetett. A 10 helyett 15 fős testületet az Országgyűlés választotta, és megválasztásukhoz a parlament tagjainak kétharmadára volt szükség. A bírók nem lehettek tagjai pártnak, és a hatáskörükbe tartozó feladatokon kívül politikai tevékenységet nem folytathattak.

A külön törvény kimondta, hogy tagnak olyan kiemelt tudású elméleti jogászok (egyetemi tanárok, illetőleg az állam- és jogtudomány doktorai) vagy legalább húszévi szakmai gyakorlattal rendelkező jogászok választhatók, akik a 45. életévüket betöltötték. Nem választhatók olyanok, akik a választást megelőző négy évben a kormány tagjai vagy párt alkalmazottai voltak, illetve vezető államigazgatási tisztséget töltöttek be. A tagság összeegyeztethetetlen volt minden állami, önkormányzati, társadalmi és politikai vagy gazdasági tisztséggel és megbízással, a bírák csak tudományos, oktatói,

lektori, szerkesztői és művészeti megbízást vállalhattak. Tilos volt számukra politikai nyilatkozatokat tenni. A 12. § leszögezte, hogy a tagok függetlenek, döntéseiket kizárólag az Alkotmány és a törvények alapján hozzák meg. Mentelmi jog illette meg őket.

Az első titkos választásra 1989. november 23-án került sor. A jelölőbizottság öt főt javasolt az Országgyűlésnek: Ádám Antalt, Kilényi Gézát, Solt Pált, Sólyom Lászlót és Zlinszky Jánost. Két főt a kormánypárt, két főt az ellenzék ajánlott, egyet pedig közösen. Az Alkotmánybíróság az öt fővel 1990. január 1-jén kezdte meg működését.*

A választási rendszerről már a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során hosszadalmas és az ellenzéket is megosztó viták zajlottak. A fő kérdés az volt, hogy vajon egyéni választókerületben kinek van esélye mandátumot szerezni. Eredetileg az MSZMP és az SZDSZ felszólította az egyéni választókerületek rendszerének bevezetését, a történelmi pártok és a Fidesz kevésbé, később az időközi választások eredményeként az MSZMP sem bízhatott akár az ismert arcokban sem. Feladta kész javaslatát a 80%-os egyéni körzeti jelölési szisztémára. Az MDF indítványát fogadták el a kétfordulós, vegyes választási rendszerről. Eszerint fele-fele arányban lehetett volna listáról és egyéni kerületből mandátumhoz jutni. Ehhez járult az MSZMP javaslataként az országos lista, amelyről a töredékszavazatok szerint juthatnak be a pártok. Korlátot is állítottak a túl sok párt bejutásának megakadályozására. Feltételeket szabtak a listaállításra, a bejutási küszöb 4%-os lett, és 750 ajánlócédulát kellett összegyűjteni az egyéni jelölteknek.

A parlamenti elfogadás azonban még tartogatott módosításokat. Most a hivatalban lévő és indulni kész képviselők módosító javaslatokkal zavarták meg az így is bonyolult rendszert. Végso soron a rendszer aránytalanabb, az erősebb pártokat jobban támogató lett. Az egyéni választókerületek száma 176 lett, a területi listás mandátumok száma 152 maradt, az országos kompenzációs listáról szerezhető mandátum 58-ra csökkent. Nem lett minden egyes elemében következetes a végso megoldás, de megszületett a kompromisszum. Biztosítékok kerültek a törvénybe, végso soron demokratikus, ugyanakkor kormányozható parlamenti megoldást biztosított a választási szisztéma.³¹⁶

A sarkalatos törvények elfogadása nem volt mentes az aláírás megtagadásával szembeni ellenlépésektől. Az SZDSZ és a Fidesz bejelentette, hogy vétójával nem akadályozza meg, de nem is írja alá a Nemzeti Kerekasztal megállapodását, mert megítélésük szerint olyan kérdésekben nem jött létre egyezség, amelyek veszélyeztetik az átmenetet, így nem látják a valóban szabad választások megvalósítását. Egyben bejelentették, hogy négy kérdésben népszavazást kezdeményeznek: a köztársasági elnök megválasztása, a munkahelyi pártszervezetek betiltása, a munkásörtség felszámolása és az MSZMP

* *Napló*, 1989. 5568–5569. A második szavazásra már az új parlamentben került sor. 1990. július 2-án ismét öt főt választottak: Herczegh Gézát, Lábady Tamást, Schmidt Pétert, Tersztyánszky Ödönt és Vörös Imrét. Solt Pált a Legfelsőbb Bíróság elnökévé nevezték ki, így helyére Szabó Andrászt választották 1990. július 24-én. A háromszakaszos választás arra volt jó, hogy az 1990-ben választott parlamentnek lehetősége maradjon további jelölésre.

vagyonával való elszámolás.* Ennek az élet igyekezett az MSZMP, az időközben átalakult MSZP a kormány segítségével elvenni. Az MSZP elfogadta az elszámolást elődpártja vagyonával, törvényt fogadott el a munkahelyi pártszervezetek felszámolásáról, és elfogadtatta a munkásörségről szóló törvényt, amelynek 1. §-a egy tömondatból állt: „A munkásörség megszűnik.” A határidő az év vége volt.³¹⁷ Ez azonban nem volt elég a referendum megakadályozásához. Összegyűltek az aláírások, és a népszavazásról szóló törvény értelmében ki kellett írni a szavazást. Időközben az Országgyűlés kitűzte a köztársasági elnök választásának időpontját 1990. január 7-ére, és további népszavazást a címről. Hiába volt azonban a négyigenes népszavazás ellen az MDF bojkottfelhívása, hiába volt a szocialisták „három igen, egy nem” jelszava, a radikális antikomunista hangvételű, az MSZP-t utódpártként beállító kampány eredményre vezetett. 1989. november 26-án a szavazásra jogosultak 58%-a elment voksolni, és az első három kérdésre 95%-ban igent mondtak, az utolsóra pedig 0,14%-on múlt az igenek aránya. A referendum nyertese az SZDSZ, nagy vesztese pedig a Szocialista Párt lett.

Új törvénykezés

Október 30-án elfogadták az Állami Számvevőszékről szóló törvényt is. Az előterjesztő Puskás Sándor, a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke volt. Az ÁSZ parlamenti kezdeményezésre született újjá, a képviselők kezébe adva az állami pénzek elköltésének ellenőrzését. Balla Éva csak az ÁSZ egyik elnökhelyettesét szerette volna megszavazni, de ezt az Országgyűléssel szembeni bizalmatlanságot kifejező indítványt elvetették. A kétharmados törvényt nagy többséggel elfogadta a parlament.³¹⁸

Az ÁSZ a törvény szerint ellenőrizte az államháztartás gazdálkodását, a központi költségvetés zárszámadását. Jogköre kiterjedt az állami költségvetési intézmények ellenőrzésére, az állami vagyon kezelésére és a pártok gazdálkodására. A törvény elfogadásával létrejött az Országgyűlés saját ellenőrző szervezete.

Elnöknek dr. Hagelmayer Istvánt, a Pénzügykutató Intézet köztisztviselőjében álló igazgatóját nevezték ki. Ő állt a Számvevőszék élén 1989. október 31-étől egészen 1996-ig. Az összeférhetetlenségről nem született olyan szigorú rendelkezés, mint a legelső, még 1870-ben keletkezett törvényben. Hagelmayer István elfogulatlanságát tetteivel igazolta, amihez a paragrafusokhoz és az ÁSZ szellemiségéhez való elkötelezettség segítette hozzá, valamint az általános elvárás a független és pártatlan intézmény vezetéséhez. Az alelnököt november 23-án választották meg Nyikos László személyében.³¹⁹ El kellett fogadni a Számvevőszéknek a szervezetét és a költségvetését is, ezt már az

* Pozsgay Imre erre úgy emlékezik vissza, hogy 1989. május 30-án az Országgyűlés elfogadta a népszavazásról szóló törvényt. „E törvény egyik előkészítő harcosa, szorgalmazója voltam. A sors iróniája, hogy először [...] velem szemben alkalmazták november 26-án.” Pozsgay Imre: 1989. *Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban*. Budapest, 1993. 134.

elnök terjesztette két lépcsőben az Országgyűlés elé 1989. december 18-án és 1990. január 31-én.³²⁰

Novemberben ismét a gazdaságpolitikáé volt a főszerep. Elsőnek Kemenes Ernő, az Országos Tervhivatal elnöke terjesztette elő a kormány hároméves gazdaságpolitikai programját, majd Békesi László az 1990. évi költségvetés irányelveiről tájékoztatta a törvényhozást. Ezt követően az adónemek (általános forgalmi adó, vállalkozási nyereségadó) kerültek terítékre, majd az állami vagyon utáni részesedésről szóló törvény.

Németh Miklós a népszavazási kampány által erősödő indulatok megfékezése és az Országgyűlés támogatása érdekében mintegy felvezette ezeket a napirendeket, és előrebocsátotta, hogy nehéz, népszerűtlen intézkedésekre kerül sor. Megismételte beszámolóját az adósság helyzetéről, ami 1989. végére elérte a 20 milliárd dollár, azaz az 1200 milliárd forint körüli szintet. Ez a bruttó hazai termék 70%-a volt. A nettó adósság meghaladta a 14 milliárd dollárt, a 860 milliárd forintot.* Az ország fizetési mérlegének hiánya kritikus mértéket ért el, 1,3–1,5 milliárd dollár között alakult. Elmondta, hogy az áruforgalmi mérleg 500–550 millió dolláros többletet ígér, az idegenforgalmi mérleg 450 millió dolláros hiányt mutat. Ha ezeket az adatokat nem mérsékli az ország, a külföldi hitelezők leállítják a finanszírozást. A fizetéseképtelenség azt jelentené, hogy 1990-ben 1,5 milliárd dollárral kellene redukálni a belföldi felhasználást, ami az infláció elszabadulását, a tömeges munkanélküliséget, az életszínvonal nagymértvű csökkenését vonná maga után.

Az alapkérdés – megítélése szerint – az, hogy békésen, törvényesen, alkotmányos úton el tud-e jutni az ország a választásokig. A válasza, hogy van rá esély, de az Országgyűlésnek és a kormánynak szüksége van más pártok segítségére. Ismételten hangsúlyozta az ország függetlenségét és a független nemzeti intézmények működtetését. Független mindenekelőtt külpolitikai értelemben. Szembehelyezkedett a boszorkányüldözéssel, az államigazgatás elbizonytalanításával, és kezdeményezte a pártokkal annak tisztázását, hogy mely állami munkakörökben vannak politikusok, és melyekben szakemberek. Összefogásra szólított fel annak érdekében, hogy a politikai diszkrimináció ne nyerjen teret. Ezt követően a Bokor Imre *Kiskirályok mundérban* című könyve kapcsán lefolytatott vizsgálatra utalt, beszélt Czinege Lajos lemondásának rangjáról, lakásából való kiköltözéséről és a honvédelmi miniszter várható jelentéséről. A tisztikar és a sorállomány döntő többsége a törvényeknek maradéktalanul eleget tesz, tisztességgel látja el szolgálatát. A honvédség korszerűsítése novemberben tovább folytatódik. Külön értékelte az Országgyűlés teljesítményét, amely az ő miniszterelnöksége alatt mintegy 60, többségében átfogó, kódexszerű törvényt alkotott, annyit, amennyit 1980 óta összesen.

* Az egy főre jutó nettó adósságállomány 1350 dollár, azaz minden magyar állampolgárra nyolcvanegyezer forint jutott. A kamatfizetési kötelezettség 1989-ben 1,4 milliárd dollár, azaz 85 milliárd forint. 1990-ben ez az összeg 1,4 milliárd dollár, valamint a lejáró hitel 1,6 milliárd dollár, de a következő években ez folyamatosan emelkedő nagyságrend lesz. Az államháztartás összes adóssága 1989 végére 1100 milliárd forint lesz, amit alacsonyabban vallottak be a valóságosnál.

Kemenes Ernő számára ugyan világos volt, hogy a kormány mandátuma hamarosan lejár, miután a gazdasági válság nem oldódik meg automatikusan a kormányváltással, így az előrelátás elengedhetetlen. Egyik döntő tényező lesz a piacváltás és a keleti reláció, vagyis a KGST-t is piaci alapokra kell helyezni. A tulajdonreform jótékony hatására is számítanak, de a kormányzat rövid határidővel az állami tulajdon működési, kezelési rendjére szabályozást tervez. Végül a lakástámogatások megváltoztatásáról beszélt, amit a képviselők elfogadhatatlannak tartottak. Az elégedetlenség magasra csapott, a felszólalók egymás után kemény szavakat vágtak a kormány fejéhez, élesen támadták az évek óta folyó restriktív szemléletet, amely nem jelöl meg kitörési irányt. Nagy Sándor a vita értelmét is megkérdőjelezte. Király Zoltán sem látta értelmét a hároméves terv előterjesztésének, egy fél éves prognózist javasolt, amit terjesszen a kormány decemberben a parlament elé. Követelte továbbá, hogy helyezték a Magyar Nemzeti Bankot az Országgyűlés felügyelete alá. Deklarálja a kormány, hogy a forint- és devizabankbetétek érinthetetlenek, amennyiben pedig hozzányúlna, akkor az Országgyűlés hívja vissza a kormányt.* A hosszú kormányülés és az OT elnökének hosszas válasza után az Országgyűlés nagy többséggel nem vette tudomásul a beszámolót, mire Kemenes Ernő közölte, hogy nem is volt szükség a szavazásra, miután ez csak tájékoztató volt. Ekkor kitört a vihar a Házban. A kormány bukását látták e pillanatban. Eke Károly felolvastatta történelmi párt levelét, amelyben támogatták a kormányt,³²¹ és azt javasolta a függetlenek nevében, hogy tárgyalják meg azonnal az Országgyűlés feloszlására – Bánffy György által – beterjesztett indítványt. Sarlós oldotta meg a gordiuszi csomót azzal, hogy más kérdést tetetett fel Horváth Lajos levezető elnökkel, nevezetesen azt, hogy egyetért-e a parlament azzal, hogy a vita alapján a kormány a decemberi ülésre beterjessze az átdolgozott, meghatározott időre szóló programját. Ezt viszont a képviselők nagy többséggel megszavazták. Békesi László már eleve első olvasatra vezette elő a jövő évi költségvetés tervezetét. A hirtelen jött parlamenti és kormányválság megoldódott.

A decemberi ülésre Kemenes Ernő már nem három-, hanem egyéves gazdasági programot terjesztett be, ami a bizottsági viták nyomán jelentősen módosult. A reformbizottság nem tartotta elég markánsnak a program antiinflációs jegyeit, bár a bizottság és a képviselők is támogatták a javaslatot. Ugyancsak Kemenes Ernő volt az előterjesztője a lakásgazdálkodási reformnak is, amely már a bizottságok előtt a képviselők keresztüztüztébe került. A tervet az MSZP frakciója is elutasította.** Végül az illetékes bizottság izzadott ki magából kompromisszumos javaslatot, amit a plénum elfogadott.

Ezt követte az igazán tétre menő napirend, az 1990-es költségvetés, amit Békesi László pénzügyminiszter vezetett elő. Rózsa Edit képviselő szerint a helyzetet olyan, mintha egy sámlin állnánk, kötéllel a nyakunkon, és annyi a választási lehetőségünk, hogy leugrunk-e a sámliról, vagy kirúgják alólunk. „Miniszter úr, ugrunk?”³²² A Terv-

* A javaslatot módosító indítványként meg is szavazta az Országgyűlés. *Napló*, 1989. 5703.

** A karzatról először hangzott el füty, amikor Berecz János ahelyett, hogy a lakáskonceptióról beszélt volna, az MSZMP XIV. kongresszusáról és a frakció megalakulásáról számolt be.

és Költségvetési Bizottság támogatta a javaslatot. A költségvetés elfogadását segítette Németh Miklós kérésére Helmuth Kohl felszólalása is. Végül is, a képviselők lenyelték a békát.

Az Országgyűlés Fodor István elnök előterjesztésében a pártok – az SZDSZ kivételével – egyetértésével úgy döntött, hogy a választások mielőbbi megtartása érdekében önfeloszlással befejezi tevékenységét március 16-án.*

Utolsó hónapok

1990-ben még élénk parlamenti munka folyt két hónapig, január 23-ától március 14-éig. Tíz ülésnapot tartottak, igaz, hogy közte volt a március 14-i ünnepi ülés, de még ezen is dolgoztak a képviselők. A január végi és a február 1-jén, illetve a február 27-én induló és március 2-án záruló üléseken két interpellációs napot tartottak, amelyen szép számmal hangoztak el interpellációk és kérdések. Január 23-án összesen 23 napirendet fogadtak el. Néhány törvényhozás e két hónap eseményei közül különös figyelmet érdemel. Az első a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló alkotmányerejű törvényjavaslat volt. Az 1989–1990-es rendszerváltás folyamatában teljesen átalakult az állam és az egyházak kapcsolata. A lelkiismereti és vallásszabadságról már június 5-én törvénytervezetet fogadott el a Minisztertanács, noha parlamenti megszavazására még hónapokat kellett várni. A NET időközben törvényerejű rendelettel szüntette meg az Állami Egyházügyi Hivatalt, és módosította az egyházi állások betöltéséhez szükséges előzetes állami hozzájárulás rendszerét. Megalakult az Országos Egyházügyi Tanács a kormány vezényletével. Megkezdődött az ingatlanok visszaszolgáltatása. Augusztus 20-án megtartották a Szent Jobb-körmenetet. Ugyancsak NET törvényerejű rendelettel engedélyezték újra a szerzetesrendeket. Tárgyalások kezdődtek a Vatikán és Magyarország között a diplomáciai kapcsolat helyreállításáról. Megnyílt a tanév kezdetével a nagy múltú Fasori Evangélikus Gimnázium.

Az állam és egyház teljes szétválasztását garantálta 1990-ben az a széles körben megvitatott törvényjavaslat, amit a kormány a parlament elé tárt. A lelkiismereti és vallásszabadság az embert születésétől fogva megillető alapvető szabadságjog, amelynek gyakorlásában senkit sem lehet akadályozni, de ezekre való hivatkozással nem lehet megtagadni az állampolgári kötelezettségek teljesítését. Ezt lehetővé kell tenni a börtönökben és a hadseregben, az egészségügyi, a szociális, a gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben is. Az egyházak nyilvántartásba vétele a bíróságok hatáskörébe tartozik. Az állam az autonóm egyházak ügyeibe nem avatkozik bele. Az egyházak egyenjogúak.

* Az Országgyűlés 37/1989. (XII. 23.) OGY határozata az Országgyűlés feloszlásáról. Magyar Közlöny, 1989. december 23. Az első pont tartalmazta azt a beszűrást, hogy „– figyelemmel arra, hogy betöltötte történelmi szerepét, és annak érdekében, hogy biztosítsa a békés átmenethez szükséges választások mielőbbi megtartását – 1990. március 16. napjával elhatározza feloszlását.” Egyben a határozat rögzítette egy törvényalkotási programra vonatkozó javaslat elkészítését is.

21. Németh Miklós, Roszík Gábor, Zsigmond Attila és Tamás Gáspár Miklós az ülésteremben. 1990. február 27.

A tervezetet a parlament nagy többséggel elfogadta.³²³ Rövidesen hatályukat veszítették az állam és egyházak között még az ötvenes évek elején kötött megállapodások.

A Belügyminisztérium harmadik főcsoportfőnöksége több önálló részlegből állt a rendszerváltás idején.* Közülük a III/3-as részleg végezte az ellenzék titkosszolgálati megfigyelését, lehallgatását, függetlenül attól, hogy a különböző szervezetek, illetve pártok legálisan működtek-e. E csoportfőnökség ráadásul beszervezett és fizetett ügynökök, magyarul besúgók révén is szerzett információkat. 1990 első napjaiban azonban lelepleződött a rendszer. Ennek egyik oka a jövőtől való félelem, a titkosszolgálat belső bizonytalansága volt. A dokumentációt már 1989 végén kezdték szabálytalanul megsemmisíteni, de az ellenzékéről szóló jelentéseket rutinszerűen tovább gyűjtötték, összegezték, és küldték a kormány és a Magyar Szocialista Párt legfelső vezetőinek. Január 5-én az amerikai Watergate-botrány után elnevezett Dunagate-ügyről az SZDSZ és a Fidesz tartott sajtótájékoztatót, amelyben követelték az ügyben érintett belügyi vezetők lemondását, az adatgyűjtés leállítását, az iratanyag zárolását. Az információkat az egyik hivatásos tiszt, Végvári József őrnagy szolgáltatotta ki, sőt a Fekete Doboz

* A III/1-es a Hírszerző Csoportfőnökség, a III/2-es a Kémelhárító Csoportfőnökség, a III/3-as a Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség, a III/4-es a Katonai Elhárítás Csoportfőnökség, a III/5-ös az Operatív-Technikai Csoportfőnökség nevet viselte.

nevű videós stáb operatőrét is becsempészte a Belügyminisztérium épületébe, hogy kompromittáló felvételeket készítsen az iratokról. A két párt, hogy nagyobb nyomatékot adjon tiltakozásának, január 20-án tüntetést szervezett a BM elé. Ezek után nem lehetett elismerni az ügyet. Annál is kevésbé, mivel a kormány nyilatkozatot tett közzé a szolgálat törvényellenes működésének megszüntetéséről. A belügyminiszter zároltatta az iratokat, és vizsgálóbizottságot állított fel. A bizottság gyorsan végzett, és igazoltnak nyilvánította a vádakokat. Erre a belügyi vezetők és végül 1990. január 23-án Horváth István belügyminiszter is lemondott. A kormány gyorsan lépett, és először maga, majd egy napra rá a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi, valamint a Honvédelmi Bizottság terjesztette elő a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló törvényt, amelyet 1990. január 25-én az Országgyűlés elfogadott.³²⁴ Németh Miklós január 23-án a parlamentben elmondott javaslata szerint új szervezetet hoztak létre (Nemzetbiztonsági Hivatal, Információs Hivatal, Katonai Biztonsági és Felderítő Hivatal), továbbá kezdeményezte, hogy az igazságügyi miniszter felügyelje a titkos eszközök használatát, és erről havonta számoljon be a másnap megválasztott országgyűlési bizottságnak, amelybe minden pártfrakció delegált egy-egy tagot. A törvény nyomán a Minisztertanács rendeletet adott ki a nemzetbiztonsági szolgálatok működésének ideiglenes szabályozásáról.

A parlamenti bizottság március 2-ára készítette el a jelentését, amelyben a legérzékenyebb pont az volt, hogy ki kapott, ki tudott a titkosszolgálati anyagokról. Tamás Gáspár Miklós meg is említette többek között Németh Miklós, Szűrös Mátyás, Pozsgay Imre, Horn Gyula és Nyers Rezső nevét, és felszólította őket, hogy a választások után vonuljanak vissza a politikai életből. Németh Miklós azzal védekezett, hogy a belügyminiszterre bízta a belbiztonság rendbetételét, és a jelentések jelentőségét igyekezett bagatellizálni. Tévedtek, amikor csaknem a teljes iratanyag megsemmisítéséről értekeztek. Az ügy tovább rontotta a szocialisták választási esélyeit.*

Végül – Horváth Jenő képviselő, előterjesztő szavaival – egy örökségről kell emlékezni, nevezetesen a képviselők jogállásáról, tiszteletdíjáról, költségtérítéséről és kedvezményeiről szóló törvény megalkotásáról. E kétharmados törvénnyel tervezték azt a feltételrendszert megteremteni a parlament tagjai a jövőendő utódaik számára, amelyben hivatásukat gyakorolták. Ezt a kormánytól függetlenül a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság terjesztette a törvényhozás elé. A bizottság megítélése szerint a törvény jogállamiság építése irányába tett további jelentős lépés. A változás irányát a bizottsági előadó így jellemezte: „A képviselet megtisztelő közmegbízásból megtisztelő közhivatallá válik, és a főmunka melletti, párhuzamosan végzett tevékenységből egyre inkább a képviselő elfoglaltságának egészét igénylő feladatot jelent.”³²⁵ Nem egyszerűen az egzisztenciális feltételeket biztosító rendelkezések voltak a törvényben meghatároz-

* A választások után az ügy tovább folytatódott, de ekkor már a beszervezett ügynökök kiléte volt a kérdés, nevezetesen az, hogy ki zsarolható a parlamentben és a kormányzati tisztségekbe került politikusok közül.

22. Király Zoltán Csongrád megyei képviselő felszólal a Parlamentben. 1989. március 10.

va, hanem a jelöltségvédelem, az összeférhetetlenségi kiegészítő szabályozás, valamint a munkajogi kérdések a képviselőségbe való be- és kilépéskor. A képviselők a vita során dühödten estek neki a tervezetnek, sokallták a jövődó honatyák a fizetését. Az előterjesztő látva, hogy ebben a kérdésben nem lehet örökséget hagyni, így nem is próbált ismételt konszenzusra jutni, a legközelebbi alkalommal a költségekkel kapcsolatos passzust kivették a javaslatból. Ezúttal 252 szavazat, vagyis a kétharmados többség az ismételt voksoláskor sem jött össze, a hiányzó képviselők eldöntötték a javaslat sorsát.

Március 1-jén ezzel szemben csak azért is módosították az alkotmányt, és a köztársasági elnök közvetlen, nép általi választását név szerint megszavazták. Tamás Gáspár Miklóssal vitatkozva Király Zoltán, az Országgyűlés „rossz szelleme” így érvelt: „Lehet, hogy szép emlékek nem maradnak az emberekben erről a parlamentről, de én azt gondolom, hogy az a szépségtapas, amelyet odatehettünk erre a működésre az elmúlt évek során, az utóbbi fél-, egy évben hasonlóképpen megtörténhetett az erre nyíltan és tisztességgel figyelő állampolgárok szemében.”³²⁶

Jegyzetek

- ¹ Feitl István: *Az első népfrontválasztás*. Társadalmi Szemle, 1994. 5. sz. 73–85.
- ² Több kísérlet összehasonlító ismertetését adja Gedeon Péter: *A pártállam szerkezete és a posztoszocialista átmenet Magyarországon*. Politikatudományi Szemle, 1996. 1. sz. Kornai János nyomán a pártállami rendszer strukturális modelljét alkotja meg: Csanádi Mária: *A pártállamok összehasonlító modellje: az újratermelődés, a reformok és átalakulások hasonlóságainak és eltéréseinek hatalmi-szerkezeti háttére*. Politikatudományi Szemle, 2005. 1. sz. Végül a klasszikus politikai intézményrendszert kísérli meg vizuálisan ábrázolni Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*. Budapest, 2011. 338.
- ³ A kormányzati hatalomnak erőteljes szerepe van a parlamentáris rendszerekben is. Pesti Sándor: *Parlament és parlamentarizmus Magyarországon (1848–1945)*. Politikatudományi Szemle, 2002. 1–2. sz. 264–265.
- ⁴ Ortutay Gyula: *Napló III. (1967–1977)* Budapest, 2010. 196.
- ⁵ Többek között Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944–1990*. Budapest, 1998.
- ⁶ Az alábbi funkciókat említi Robert A. Packenham nyomán Ágh Attila *A parlamenti szerep a demokratikus átmenetben* című tanulmánya. *Demokratikus átmenetek...* In: Szoboszlai György (szerk.): Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, Budapest, 1991. 90.
- ⁷ Ez már az 1956-os ügyrendmódosítás 27. §-ának (2) bekezdésében szerepel. Az Országgyűlés ügyrendje. Budapest, 1956. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Hazsabay_1956_kh/?pg=12&layout=s&query=27.%20%C2%A7 (A letöltés ideje: 2019. október 17.)
- ⁸ Baráth Magdolna (szerk.): *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei*. 1956. november 7. – 1958. január 25. Budapest, 2009. és Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk.): *Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei I*. 1953. július 10. – 1954. január 15. Budapest, 2018.
- ⁹ Az Országgyűlési Naplók ciklusonkénti terjedelme: 1949–1953 között 2425 hasáboldal, 1953–1958 között 2780, 1958–1962 között 1898, 1963–1967 között 2060, 1967–1971 között 3224, 1971–1975 között 2508, 1975–1980 között 3498, 1980–1985 között 2188, 1985–1990 között 6850 hasáboldal.
- ¹⁰ Kolosi Tamás: *Társadalmi struktúra és szocializmus*. Budapest, 1974. Uő: *Struktúra és egyenlőtlenség*. Budapest, 1983.
- ¹¹ Szalai Erzsébet: *A hatalom metamorfózisa*. Valóság, 1991. 6. sz. 1–26. Uő: *A hatalom szerkezete Magyarországon a politikai rendszerváltás után*. Politikatudományi Szemle, 1993. 2. sz. 19–23.
- ¹² Körösnéy András: *Nómenklatúra és törésvonal*. Válasz Gazsó Ferenc bírálatára. Társadalmi Szemle, 1997. 2. sz.
- ¹³ Az 1949. április 2-i MNP KV-ülésen így beszélt Rákosi. MNL OL M-KS 276. f. 56/6. ő. e. Lásd továbbá Izsák Lajos: *A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon*. Történelmi Szemle, 1992. 1–2. sz. Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*. Budapest, 2017. 93–104. és 428–432. Lásd még Feitl István – Palasik Mária: *Magyar Köztársaság 1946*. In: Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Kende János (szerk.): *Demokratikus köztársaságok Magyarországon*. Budapest, 2007.
- ¹⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54/36. ő. e.
- ¹⁵ MNL OL M-KS 276. f. 65/175. ő. e.

- ¹⁶ A választási agitáció feladatai. Orbán László előadásai az MDP-propagandisták tanfolyamán. 1949. 5.
- ¹⁷ Feitl István: *A kettős fordulat éve: 1949*. In: Uő – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest, 2000. 368–380.
- ¹⁸ Vö. Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Budapest, 1988. 320–321.
- ¹⁹ Az 1949. évi XVIII. törvény. *Törvénytár* 1949. I. kötet. 1950.
- ²⁰ *Napló*, 1949. 69–70.
- ²² Uo. 81.
- ²² Uo. 82.
- ²³ MNL OL XVIII-5 1. d.
- ²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54/50. ő. e.
- ²⁵ Mártonffy Károly: *A II. Országos Magyar Jogászkongresszus*. Állam és Igazgatás, 1949. 1. sz. 372. A kelet-európai alkotmányozás 1952-ig tartó szakaszának értékelésére lásd Szente Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet 1945–2005*. Budapest, 2006. 400–402.
- ²⁶ *Az alkotmány ünnepe*. Szabad Nép, 1949. augusztus 20. A Magyar Nemzet vezércikkben kapcsolta össze a három tényezőt: Szent István, az alkotmány és az új kenyér ünnepét. *Hármas ünnep*. Magyar Nemzet, 1949. augusztus 20.
- ²⁷ MNL OL XVIII-6-a 12. d.
- ²⁸ MNL OL M-KS 276. f. 54/75. ő. e.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ MNL OL M-KS 276. f. 54/81. ő. e.
- ³¹ Gyarmati György: *Politikai szempontok érvényesülése a tanácsrendszer előkészítő munkálataiban*. Történelmi Szemle, 1981. 2. sz. 178–190.
- ³² Marosán György: *Nincs visszaút. Emlékeim az 1948–1956-os évekből*. Budapest, 1988. 105.
- ³³ *A békevédelmi törvények*. Jogtudományi Közlöny, 1951. 4. sz. 165–173.
- ³⁴ Nánási László: *Emlékezetből*. Budapest, 1983. 270.
- ³⁵ *Napló*, 1951. 570–571.
- ³⁶ Uo. 606.
- ³⁷ MNL OL M-KS 276. f. 54/139. ő. e.
- ³⁸ MNL OL M-KS 276. f. 54/144. ő. e.
- ³⁹ Az 1951. évi 7. és 30. tvr. A munka törvénykönyvéről és a dolgozók egységes társadalombiztosítási nyugdíjáról.
- ⁴⁰ *Napló*, 1951. 993.
- ⁴¹ *Napló*, 1952. 1095–1100.
- ⁴² MNL OL M-KS 276. f. 52/20. ő. e. Az MDP Politikai Bizottsága ugyancsak Rákosi előterjesztésében 1952. augusztus 12-én fogadta el a javaslatot. MNL OL M-KS 276. f. 53/104. ő. e.
- ⁴³ MNL OL M-KS 276. f. 54/192. ő. e.
- ⁴⁴ 1953. évi I. törvény Joszif Visszarionovics Sztálin generalisszimusz emlékének megöröklítéséről. Magyar Közlöny, 1953. március 9.
- ⁴⁵ MNL OL M-KS 276. 54/234. ő. e.
- ⁴⁶ A beszédet lásd Szabad Nép, 1953. július 5. továbbá Nagy Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások (1948–1954)* II. kötet. Budapest, 1954. 349–376. Továbbá *Napló*, 1953. 12–26.
- ⁴⁷ *Napló*, 1954. 80.
- ⁴⁸ MNL OL M-KS 276. f. 71/40. ő. e.

- ⁴⁹ Az 1954. évi V. törvény a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény módosításáról és az 1954. évi VI. törvény a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1954. június 29.
- ⁵⁰ *Napló*, 1954. 441.
- ⁵¹ Uo. 442.
- ⁵² MNL OL M-KS 276. f. 53/188. ő. e.
- ⁵³ MNL OL M-KS 276. f. 53/193. ő. e.
- ⁵⁴ MNL OL M-KS 276. f. 53/194. ő. e.
- ⁵⁵ *Napló*, 1954. 543.
- ⁵⁶ *Források Budapest múltjából V/a. 1950–1954*. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 9.) Budapest, 1985. 415. A Hazafias Népfront vitára szóló felhívásának szövegét lásd *A magyar népfront története. Dokumentumok 1935–1976*. II. kötet. Főszerkesztő: Szabó Bálint. Budapest, 1977. 180.
- ⁵⁷ A PB 1954. november 3-án foglalkozott a kérdéssel. MNL OL M-KS 276. f. 53/202. ő. e. A törvényt lásd Az 1954. évi XI. törvény, Magyar Közlöny, 1954. december 22.
- ⁵⁸ Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958. Politikai életrajz II*. Budapest, 1999. 109.
- ⁵⁹ MNL OL XIX-2.-gg 3. d.
- ⁶⁰ *Napló*, 1955. 617.
- ⁶¹ Uo. 624.
- ⁶² MNL OL XIX-2.-gg 3. d.
- ⁶³ *Napló*, 1955. 912.
- ⁶⁴ Uo. 953.
- ⁶⁵ Uo. 1070–1071.
- ⁶⁶ Az 1956. évi I. tv. Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybeiktatásáról. Magyar Közlöny, 1956. február 16.
- ⁶⁷ Bihari Ottó: *A képviselők és tanácsstagok – a dolgozók küldöttei*. Társadalmi Szemle, 1956. 4. sz. 31.
- ⁶⁸ *Pártunk mindig a nagy tömegek, az egész nép pártja volt és az is marad. Rákosi Mátyás elvtárs beszéde a politikai helyzetről és a párt feladatairól*. Szabad Nép, 1956. május 19.
- ⁶⁹ Beér János: *A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának tanulságai és az államépítés feladatai hazánkban*. Állam és Igazgatás, 1956. 5. sz. 257–272.
- ⁷⁰ Horváth János: *A Lengyel Népköztársaság Sejmjének működése*. Állam és Igazgatás, 1956. 4. sz. 238–244.
- ⁷¹ MNL OL M-KS 276. f. 71/40. ő. e.
- ⁷² *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Főszerkesztő: Izsák Lajos. Budapest, 1998. 447.
- ⁷³ Beér János: *Országgyűlésünk munkájának megjavításáról*. Társadalmi Szemle, 1956. 6–7. sz. 11–31.
- ⁷⁴ MNL OL 274. f. 53/291. ő. e.
- ⁷⁵ Pongrácz Kálmán: *Az országgyűlés és az országgyűlési képviselők munkája*. Állam és Igazgatás, 1956. 7–8. sz. 385–392.
- ⁷⁶ *Napló*, 1956. augusztus 2-i ülés, 1547–1556.
- ⁷⁷ Pálmány Béla: *A parlament 1956-ban*. Valóság, 1994. 10. sz. 66.
- ⁷⁸ *A magyar mezőgazdaság jövőjéről, az állandó bizottságok hatásköréről tárgyalt az országgyűlés mezőgazdasági bizottsága*. Esti Budapest, 1956. október 22.

- ⁷⁹ A decemberi országgyűlésen megtárgyalják az új begyűjtési törvényt. Esti Budapest, 1956. október 23.
- ⁸⁰ MNL OL 276. f. 53/303. ő. e.
- ⁸¹ MNL OL 276. f. 53/306. ő. e.
- ⁸² „5. Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.” Izsák Lajos – Szabó József – Szabó Róbert (szerk.): *1956 plakátjai és röplapjai*. 1991, 15–18. és 37. Közli Gyarmati: *A Rákosi-korszak*, 407–408.
- ⁸³ Vida István (szerk.): *1956 és a politikai pártok. Politikai pártokat az 1956-os forradalomban*. 1956. október 23. – november 4. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1998. 129.
- ⁸⁴ Nagy: I. m. 136–139.
- ⁸⁵ *1956 és a politikai pártok*, I. m. 385–386.
- ⁸⁶ Vö. Feitl István: *Parlamentarizmus és önjagatás az 1956-os forradalomban*. Múltunk, 1985. 2. sz. 236–237.
- ⁸⁷ *1956 plakátjai és röplapjai*, I. m. 193.
- ⁸⁸ Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1935–1979*. IV. kötet. Budapest, 1990. 161.
- ⁸⁹ Lásd Izsák Lajos: *Az 1956-os forradalom pártjai és programjai*. Múltunk, 1992. 2–3. sz.
- ⁹⁰ Népakarat, 1956. november 29. 3.
- ⁹¹ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 290. f. 58. ő. e.
- ⁹² *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet, 1957. január 25. – 1957. április 2. I. m. 166.
- ⁹³ Uo. 207.
- ⁹⁴ Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet, 1957. április 5. – 1957. május 17. Budapest, 1993. 70.
- ⁹⁵ Érzéketlen beszámolót ad az esti tüntetésről Nádas Péter *Fővesztett forradalom* című írása. Élet és Irodalom, 2006. október 20.
- ⁹⁶ Kő András – Nagy J. Lambert: *Kossuth tér 1956*. Budapest, 2001. 307.
- ⁹⁷ Vö. Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Budapest, 2003. 74–81
- ⁹⁸ Pálmány: I. m. 76. és Kő–Nagy J.: I. m. 312.
- ⁹⁹ Lontay László: *Este nyolckor a parlamentben*. Magyar Nemzet, 1956. november 2. 2.
- ¹⁰⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 4.1 A-2067/I.
- ¹⁰¹ Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Debrecen, 1989. 148.
- ¹⁰² MNL OL XVIII-6-b 8. d.
- ¹⁰³ MNL OM XVIII-6-b 9. d. III/1.
- ¹⁰⁴ MNL OL XVIII-6-v 9. d.
- ¹⁰⁵ MNL OL XIX-2-gg 48. d.
- ¹⁰⁶ Erre bőséges információt találunk Horváth Lajos *A magyar országgyűlés 1956–57-ben* című könyvében. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2004.
- ¹⁰⁷ Hegyi Imre tevékenységét a megyei népfrentiroda megbízott vezetőjeként lásd Benkő Péter: *A Hazafias Népfrent és a népi mozgalom 1957-ben*. Múltunk, 1995. 3. sz. 76–77.
- ¹⁰⁸ Feitl István: *A moszkvai emigráció és az MSZMP*. Múltunk, 1991. 4. sz. 3–30.
- ¹⁰⁹ *Napló*, az 1957. május 9-i 33. ülés, 1668.
- ¹¹⁰ Uo. 1667.
- ¹¹¹ A Lukács Györgyre vonatkozó rövid vitát lásd *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. I. m. 224–225. A Lukácsal és Vas Zoltánnal

- kapcsolatos határozatra az 1957. április 9-i IIB-ülésen került sor. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei* III. kötet. I. m. 58.
- ¹¹² *1956 kézikönyve. Megtorlás és emlékezés*. III. kötet. Budapest, 1996. 52–53.
- ¹¹³ Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan*. Budapest, 1989.
- ¹¹⁴ *1956 kézikönyve. Megtorlás és emlékezés*. III. kötet. Budapest, 1996. 205.
- ¹¹⁵ Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei*. 1957. július 2. – december 28. Budapest, 2006. 543.
- ¹¹⁶ MNL OL XVIII-6-a 12. d.
- ¹¹⁷ A felsorolt valamennyi képviselőről ír Horváth Lajos könyvében a következő oldalakon: Nagy Sándor 54, Wolf Johanna 65, Magosi Károly 72, Varga János és Molnár Erik 88, Dávid Ferenc 135–136, Takács Károly 112, Papp Sándor és Dr. Síró József 122, Makai János 156, Dedindzky János 171, Milei István 172, és Germadics Vilmos 46.
- ¹¹⁸ MNL OL 288. f. 21/1958/26. ő. e.
- ¹¹⁹ Izsák Lajos: *Az 1956-os forradalom pártjai és programjai*. Múltunk, 1992. 2–3. sz. 108–109. Uő: „1956 végén, 1957 elején Magyarországon gyakorlatilag az ötvenes évek elejére kialakított politikai rendszer állt helyre.” Uo. 112.
- ¹²⁰ Népszabadság, 1957. január 6.
- ¹²¹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. I. m. 324.
- ¹²² Uo. 341–342.
- ¹²³ MNL OL XVIII-6-v 73. d.
- ¹²⁴ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. III. kötet. I. m. 179. és 191.
- ¹²⁵ Uo. 199–204.
- ¹²⁶ A kormány felsorolását lásd *Napló*, az 1957. május 9-i ülés, 1665–1666.
- ¹²⁷ Baráth Magdolna – Ripp Zoltán (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. IV. kötet. I. m. 29., 63. és 87.
- ¹²⁸ *A parasztképviselők a kormányhoz fordulnak...* Gazdasági Figyelő, 1957. október 17.
- ¹²⁹ 1957. évi VII. törvény a népi ellenőrzésről. Magyar Közlöny, 1957. december 30.
- ¹³⁰ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve*. Budapest, 1957. 266.
- ¹³¹ MOL M-KS 288. f. 5/211. ő. e.
- ¹³² MOL M-KS 2188. f. 5/228. ő. e. A Politikai Bizottság 1961. április 11-ei ülésének jegyzőkönyve.
- ¹³³ *Napló*, 1960. 551.
- ¹³⁴ *Napló*, 1961. 1353.
- ¹³⁵ Uo. 1465–1510.
- ¹³⁶ MNL OL M-KS 288. f. 21/1961/17. ő. e.
- ¹³⁷ MNL OL M-KS 288. f. 21/1961/19. ő. e.
- ¹³⁸ MNL OL M-KS 288. f. 5/220. ő. e.
- ¹³⁹ MNL OL M-KS 288. f. 5/257. ő. e. és 21/1962/16. ő. e.
- ¹⁴⁰ MNL OL XVIII-6-v 64. d.
- ¹⁴¹ *Napló*, 1961. 1521.
- ¹⁴² *Napló*, 1963. 360.
- ¹⁴³ MNL OL M-KS 288. f. 41/101. ő. e.

- 144 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Budapest, 1978. 48–55.
- 145 *Napló*, 1964. 774–777.
- 146 Békés Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990.* Budapest, 2004. 245–246.
- 147 *Napló*, 1964. 874.
- 148 Uo. 883.
- 149 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
- 150 *Napló*, 1965. 1058–1059.
- 151 Uo. 1112.
- 152 Uo. 1057.
- 153 *Napló*, 1965. 1323.
- 154 Uo. 1331.
- 155 Uo. 1332.
- 156 1963. évi 13. tvr. A Magyar Népköztársaság 1962. évi költségvetésének végrehajtásáról, 1964. évi 16. tvr. A Magyar Népköztársaság 1963. évi költségvetésének végrehajtásáról, 1965. évi 13. tvr. A Magyar Népköztársaság 1964. évi költségvetésének végrehajtásáról, 1966. évi 14. tvr. A Magyar Népköztársaság 1965. évi költségvetésének végrehajtásáról. Még 1967-ben sem fogadott el a parlament ilyen törvényt lásd 1967. évi 20. tvr. A Magyar Népköztársaság 1966. évi költségvetésének végrehajtásáról.
- 157 Vö. Berend T. Iván: *A magyar gazdasági reform útja.* Budapest, 1988.
- 158 *Napló*, 1967. 2045.
- 159 Uo. 2053–2058.
- 160 Vö. Kállai Gyula: *Szocialista állami életünk fejlődésének néhány időszaki kérdése.* Budapest, 1969.
- 161 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970.* 1974. 315–316.
- 162 *Az Országgyűlés elnökének látogatása a Budapest szerkesztőségében.* Budapest, 1970. 1. sz. 1–4.
- 163 MNL OL XVIII-6-v 65. d.
- 164 MNL OL M-KS 288. f. 31/1967/2. ó. e.
- 165 Uo.
- 166 *Napló*, 1967. 43.
- 167 Uo. 367.
- 168 Uo. 499–501.
- 169 *Napló*, 1969. 1987.
- 170 Uo. 2136.
- 171 Uo. 2380.
- 172 *Napló*, 1968. 959.
- 173 *Napló*, 1970. 2403.
- 174 *Napló*, 1968. 1164.
- 175 Uo. 1303.
- 176 MNL OL M-KS 288. f. 4/524. ó. e.
- 177 MNL OL M-KS 288. f. 31/1969/17. ó. e.
- 178 1971. évi I. tv. A tanácsokról. Magyar Közlöny, 1971. február 19.
- 179 *Napló*, 1971. 10–11. Az alakuló ülésről szóló PB-határozatot lásd MNL OL XVIII-6-k 1. d.

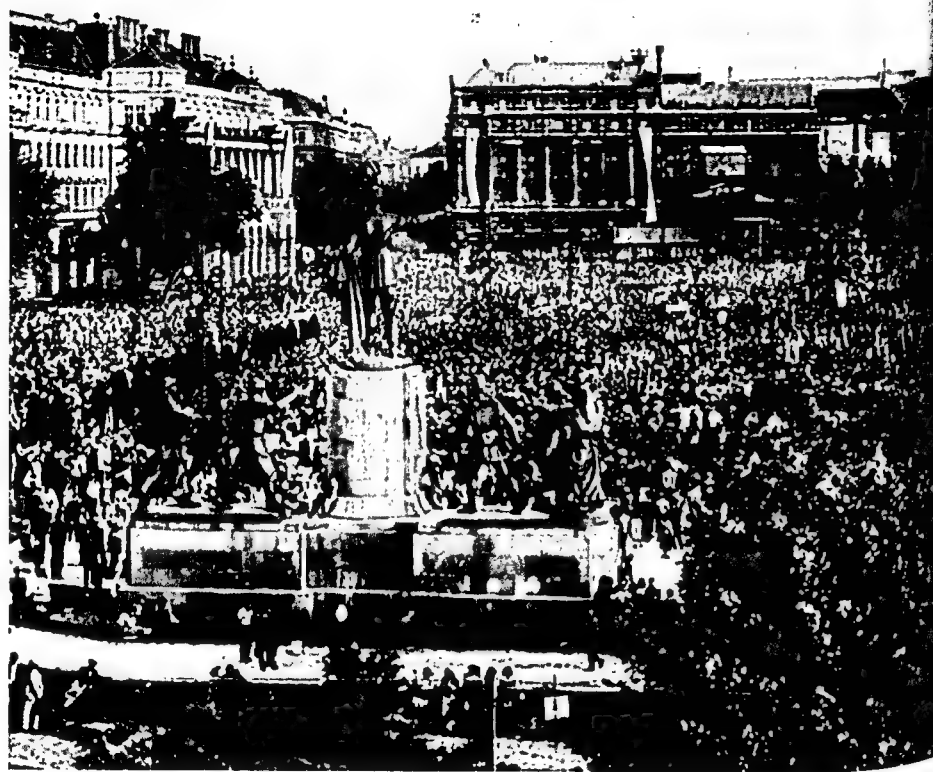
- 180 *Napló*, 1971. 14–15.
- 181 MNL OM XVIII-6-k 7. d.
- 182 1972. évi VII. tv. a népgazdasági tervezésről. Magyar Közlöny, 1972. december 22.
- 183 *Napló*, 1972. 1201.
- 184 1974. évi I. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről. Magyar Közlöny, 1974. május 14.
- 185 Az 1972. évi II. törvény az egészségügyről. Magyar Közlöny, 1972. április 29.
- 186 Az 1975. évi II. törvény a társadalombiztosításról. Magyar Közlöny, 1975.
- 187 Az 1976. évi V. törvény a közművelődésről. Magyar Közlöny, 1976.
- 188 Az 1971. évi IV. törvény az ifjúságról. Magyar Közlöny, 1971. október 2.
- 189 *Napló*, 1972. 568.
- 190 Uo. 1237.
- 191 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1981–1985.* I. m. 101–104. és 326–333.
- 192 *Napló*, 1973. 1301.
- 193 A tanácsotörvény végrehajtásáról szóló beszámoló. *Napló*, 1974. 2181–2276.
- 194 MNL OL M-KS 288. f. 31/1976/5. ó. e.
- 195 *Napló*, 1975. 44.
- 196 Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai 1956–1988.* I. kötet. Budapest, 2015. 208–209.
- 197 Vö. Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–1986.* Budapest, 1995. 133.
- 198 A tervet lásd MNL OL XVIII-6-k 7. d.
- 199 MNL OL XVIII-6-k 8. d.
- 200 MNL OL M-KS 288. f. 5/728. ó. e.
- 201 1976. évi IV. törvény az élelmiszerekről. Magyar Közlöny, 1976. július 11.
- 202 1976. évi V. törvény a közművelődésről. Magyar Közlöny, 1976. október 26.
- 203 *A közművelődés helyzete és fejlesztési feladatai.* Budapest, 1974.
- 204 Az 1977. évi I. törvény a közérdekű bejelentésekről, javaslatokról és panaszokról. Magyar Közlöny, 1977. március 30.
- 205 *Napló*, 1977. 1019.
- 206 1977. évi VI. törvény az állami vállalatokról. Magyar Közlöny, 1977. december 27.
- 207 MNL OL M-KS 288. f. 5/716. ó. e.
- 208 1978. évi I. törvény a belkereskedelemlről. Magyar Közlöny, 1978. április 6.
- 209 1979. évi II. törvény a pénzügyekről. Magyar Közlöny, 1979. június 28.
- 210 1980. évi I. törvény az atomenergiáról. Magyar Közlöny, 1980. április 5.
- 211 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980.* I. m. 914–926.
- 212 *Napló*, 1978. 1889.
- 213 Uo. 1901.
- 214 MNL OL XVIII-6-k 13. d.
- 215 *Napló*, 1980. 123.
- 216 Uo. 183–184.
- 217 MNL OL XVIII-6-k 13. d.
- 218 Uo.
- 219 MNL OL XVIII-6-k 14. d.
- 220 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985.* I. m. 432–433.
- 221 Uo. 511.

- 222 *Napló*, 1983. 1563.
 223 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985. I. m.* 777–781.
 224 *Napló*, 1985. 2175.
 225 *Napló*, 1981. 652.
 226 Uo. 716.
 227 *Napló*, 1982. 904.
 228 *Napló*, 1984. 1988.
 229 1984. évi IV. törvény a tisztességtelen gazdasági tevékenység tilalmáról. Magyar Közlöny, 1984. október 31.
 230 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985. I. m.* 652–655.
 231 Uo. 367–379.
 232 1984. évi II. törvény a népi ellenőrzésről szóló 168. évi V. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1984. április 26.
 233 *Napló*, 1982. 762.
 234 Tőkés Rudolf: *A kialakult forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957–1990.* Budapest, 1998. 273.
 235 Szabó Miklós: *Pap János.* Beszélő, 1994. 9. sz. 3.
 236 MNL OL M-KS 288. f. 31/1985/5. ó. e.
 237 Uo.
 238 Kukorelli István: *Változások az Országgyűlés összetételében az 1985-ös választások után.* Medvetánc, 1987, 3–4. sz. 140. Vagy Uő: *Így választottunk...* (Politikatudományi Füzetek 9.) Budapest, 1988. 88.
 239 Csikósne Hunics Györgyi – Machos Csilla: „Nempolitikus” realpolitikuskok: az átmenet parlamentjének képviselői. Társadalmi Szemle, 1995. 3. sz. 60.
 240 *Napló*, 1985. 8–15.
 241 Uo. 18.
 242 MNL OL M-KS 288. f. 31/1985/5. ó. e.
 243 *Napló*, 1985. 45–60.
 244 Uo. 98–100.
 245 Uo. 165.
 246 Uo. 206–207.
 247 Uo. 371.
 248 *Fordulat és reform.* Medvetánc, 1987, 2. sz. melléklete, 40–42. és 118–125.
 249 MNL OL XVIII-6-1 6. d.
 250 MNL OL XVIII-6-v 70. d.
 251 MNL OL XVIII-6-1 3. d.
 252 (w. b.): *Zárt ülésen módosította ügyrendjét az Országgyűlés.* [Interjú dr. Bölcsey Györggyel a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elnökével.] Magyar Nemzet, 1986. június 27.
 253 MNL OL M-KS 288. f. 5/967. ó. e.
 254 MNL OL XVIII-6-v 71. d.
 255 MNL OL XVIII-6-v 70. d.
 256 *Napló*, 1987. 1023–1025.
 257 MNL OL XVIII-6-1 2. d.
 258 *Napló*, 1986. 383.
 259 MNL OL M-KS 288. f. 31/1986/5. ó. e.
 260 MNL OL XVIII-6-1 7. d.

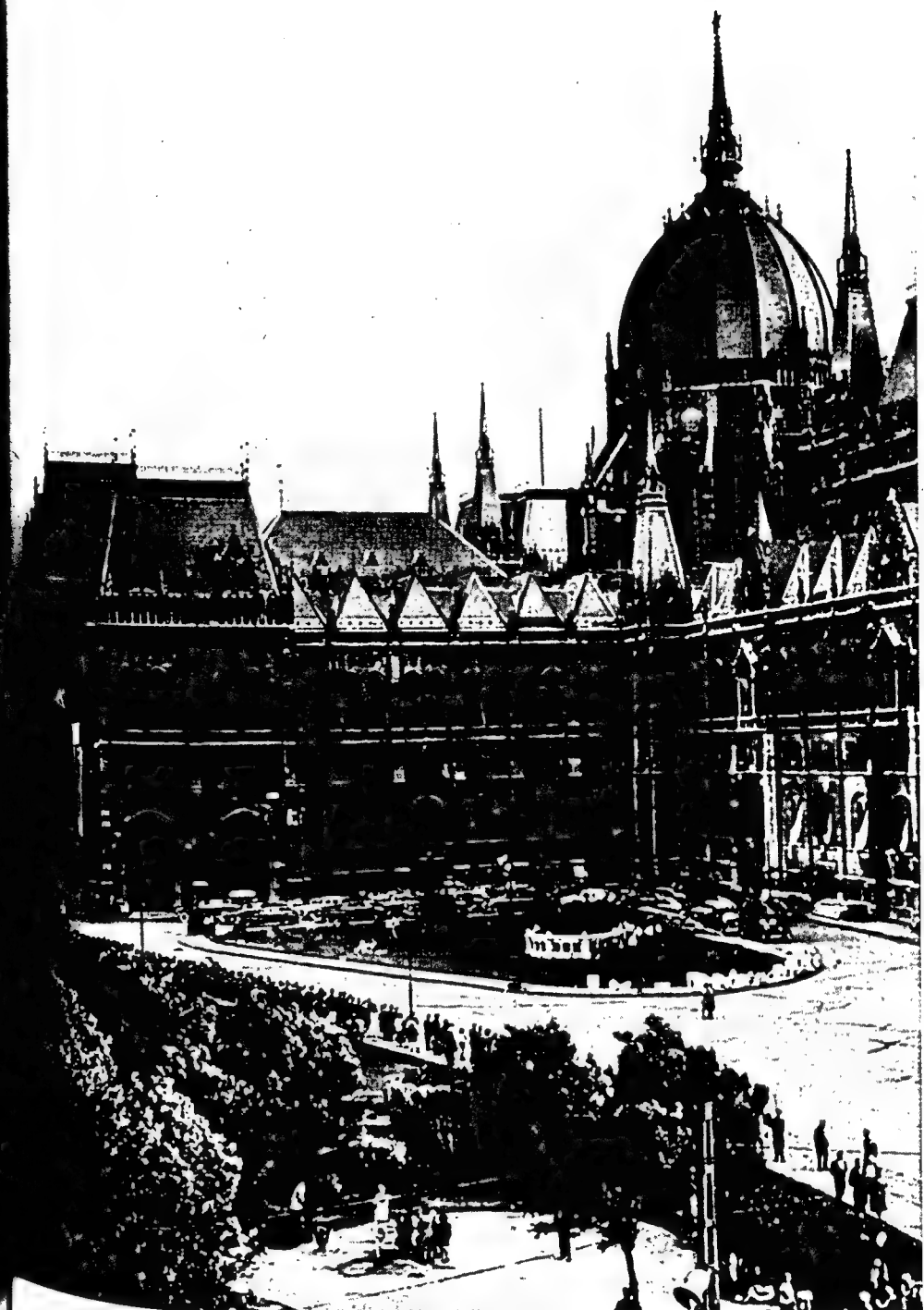
- 261 Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–1986.* Budapest, 1995. 248–256.
 262 *Napló*, 1986. 834–838.
 263 *Fordulat és reform, I. m.*
 264 Uo. 37–38.
 265 *Napló*, 1987. 1094.
 266 Uo. 1099–1101.
 267 Gádor Iván: *Praktikák nélkül.* Magyar Hírlap, 1987. szeptember 18.
 268 *Napló*, 1987. 1209–1227.
 269 Uo. 1239.
 270 Weyer Béla: *A képviselő felelőssége.* Magyar Nemzet, 1987. szeptember 16.
 271 *Napló*, 1987. 1422.
 272 MNL OL M-KS 288. f. 5/1008 ó. e.
 273 MNL OL XVIII-6-1 9. d.
 274 A miniszterelnöknek nem tetszett a zárt ülés. *Átszervezés nem pótolhatja a teljesítményt* (Grósz Károly interjúja a Magyar Rádiónak). Magyar Hírlap, 1987. december 17.
 275 *Napló*, 1987. 1601.
 276 Uo. 1636.
 277 *Napló*, 1987. 1760–1761. A PB jóváhagyását lásd MNL OL M-KS 288. f. 5/1012. ó. e.
 278 *Napló*, 1987. 1712.
 279 Uo. 1709.
 280 Gassó L. Ferenc: *Távlati programokra van szükség.* Magyar Hírlap, 1988. március 17.
 281 *Napló*, 1988. 1953–1956. és MNL OL XVIII-7 15. d.
 282 MNL OL XVIII-6-1 13. d.
 283 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, 2006. 89–90., Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Budapest, 2003. 79.
 284 MNL OL XVIII-6-1 13. d.
 285 Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon 1988–1990.* Budapest, 1994. 90–92.
 286 *Petíció 124 ezer aláírással.* Országgyűlési Tudósítások, 1989. március. 8.
 287 *Napló*, 1988. 2463.
 288 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról. Magyar Közlöny, 1988. október 10.
 289 Sárközy Tamás: *A társasági törvény előkészítése.* Valóság, 1989. 3. sz.
 290 *Napló*, 1988. 2288.
 291 Uo. 2813.
 292 MNL OL XVIII-6-1 13. d.
 293 MNL OL XVIII-6-m 4. d.
 294 Bihari Mihály: *Átmenet a diktatórikus szocializmusból a demokratikus szocializmusba.* Világosság, 1989. 4. sz.
 295 Kukorelli István: *A jogállamért!* Budapest, 1988. 28–29.
 296 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról és az 1989. évi III. törvény a gyűlekezési jogról. Magyar Közlöny, 1989. január 24.
 297 Ripp: I. m. 237–238.
 298 *Napló*, 1989. 3770–3771.
 299 Uo. 3775.
 300 1989. évi XIII. törvény a gazdasági szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról. Magyar Közlöny, 1989. június 13.

- 301 1989. évi XV. törvény a szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény módosításáról.
302 *A hívó szó visszhangja. Népszabadság*, 1989. június 2.
303 (V. A.): *Südi kontra Maróthy*. Magyar Hírlap, 1989. június 2.
304 *Csak húsznál több a bizalmatlan*. Magyar Hírlap, 1989. június 27.
305 *Napló*, 1989. 5376.
306 Uo. 4297–4301.
307 Uo. 4332.
308 Uo. 4387.
309 Kárpáti bajtárs. *Népszabadság*, 1989. június 28. 1989. évi XXII. törvény a honvédelemről
szóló 1976. évi I. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1989. július 7.
310 *Napló*, 1989. 4647.
311 Uo. 4650.
312 1989. évi XXVIII. törvény a külföldre utazásról és az útlevélről. Magyar Közlöny, 1989.
október 19.
313 1989. évi XXV. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosítá-
sáról. Magyar Közlöny, 1989. október 15.
314 1989. évi XXXIII. törvény a pártok működéséről és gazdálkodásáról. Magyar Közlöny, 1989.
október 30.
315 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról. Magyar Közlöny, 1989. október 30.
316 1989. évi XXXIV. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. Magyar Közlöny, 1989.
október 30.
317 1989. évi XXX. törvény a munkásörtség megszüntetéséről. Magyar Közlöny, 1989. október 21.
Vö. Wiener György: *Választás és rendszerváltás*. In: Földes György – Hubai László (szerk.):
Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Budapest, 2010. 305–336.
318 1989. évi XXXVIII. törvény az Állami Számvevőszékről. Magyar Közlöny, 1989. november
10.
319 *Napló*, 1989. 5569.
320 *Napló*, 1990. 6431.
321 *Napló*, 1989. 5474–5475.
322 Uo. 5909.
323 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. Magyar
Közlöny, 1990. február 12.
324 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének
átmeneti szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1990. február 14.
325 *Napló*, 1990. 6300.
326 Uo. 6712.

II. A PARLAMENT SZEREPÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

23. Választási gyűlés 1953-ban

II. 1.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSIKÉPVISELŐ-VÁLASZTÁS

+ [231]

1949. május 16-án szenzációs hírt röptettek világgá Magyarországról a hírügynökségek. Az előző napi országgyűlési választásokon a szavazásra jogosultak csaknem 95 százaléka vett részt, és a szavazók ugyancsak több mint 95 százaléka az öt párt és a négy tömegszervezet közös listájával induló Magyar Függetlenségi Népfrontra (MFN) adta le voksát. Általános és titkos választásokon a magyar történelemben ehhez fogható részvételi arány és ezt megközelítő elsőprő győzelem még sohasem volt.

Hasonló arányok jöttek ki a rá következő negyven év további választásai során. Rákosi vezényelte le az 1953. május 17-i szavazást, majd a következőt 1958. október 16-ára halasztották, mivel az 1956-os forradalom után 1959. május 17-ig meghosszabbította mandátumát az Országgyűlés, de 1958-ban idő előtt feloszlatta magát.¹ A hosszabbítás vitatható volt, de nem volt kifejezetten ellentétes az alkotmánnyal, amelynek 18. §-nak (2) bekezdése rögzítette, hogy háború vagy egyéb rendkívüli körülmény esetén az Országgyűlés megbízásának meghatározott időre való meghosszabbítását is kimondhatja. 1958-tól a tanácstagi választást összekapcsolták a parlamentivel. (Ezt időlegesen különválasztották, 1973-ban sor is került az önálló választásra.* Néhány év múlva azonban a politikai döntéshozók meggondolták magukat, az 1976. évi VI. törvényben visszaállították az együttes voksolást, és a tanácstagok mandátumát 1980-ig meghosszabbították, így 1973 és 1980 között nem volt tanácstagi választás.²)

A következő parlamenti szavazás, vagyis az 1963. február 24-i néhány hónap csúszással történt, ezt követően az 1967. március 19-i, az 1971. április 25-i és az 1975. június

* A gazdasági reform éveiben az MSZMP Központi Bizottsága a tanácsai és parlamenti voksolás időbeni elválasztásával a helyi választás jelentőségét, sajátos tematikájának hangsúlyát akarta emelni, valamint a kampány által nyújtott lehetőségeket négy helyett sűrűbben, kétfévente kívánta kamatoztatni. Az 1971-es választások után a tanácsok mandátumát csak két évben határozta meg. (Lásd az 1970. évi III. törvény az országgyűlési képviselők és tanácstagok választásáról szóló 1966. évi III. törvény módosítására. 20. §.) 1973. április 15-én volt a Kádár-korszak egyetlen önálló tanácsai választása.

15-i négyévenként sorakozott egymás után, bár nyári időszakra választást tenni csak abban az esetben van értelme, ha az esemény nem különösebben fontos.

1975 áprilisában áttértek az ötéves pártkongresszusok és tervek alapján az ötéves ciklusra, ennek megfelelően a választások időpontját 1980. június 8-ára és 1985. június 8-ára tették. Hét választás esett Kádár Jánosról elnevezett korszakra. Az 1990. március 25-i kétfordulós választásra úgy került sor, hogy az Országgyűlés mandátumának lejárta előtt feloszlatta önmagát. A létszám a következőképp alakult:

Az Országgyűlés létszámának alakulása

Év	1949	1953	1958	1963	1967	1971	1975	1980	1985
Típus	Listás	Listás	Listás	Listás	Egyéni	Egyéni	Egyéni	Egyéni	Egyéni
Létszám	402	298	338	340	349	352	352	352	387 ¹

¹ 1949-ben 60, 1985-ben 35 képviselő jutott be az országos listán. 1985-ben erre a listára is szavaztak az állampolgárok.

Emellett voltak időközi voksolások is.

Változások választási ciklusok között

Ciklus →	1949– 1953	1953– 1958	1958– 1963	1963– 1967	1967– 1971	1971– 1975	1975– 1980	1980– 1985	1985– 1990 ²
Elhalálozott	5	9	8	13	12	15	10	14	11
Lemondott	3	43	4	2	–	–	1	–	11
Megfosztva	?	1	–	1	–	–	–	–	–
Összesen	8	53	12	16	12	15	11	14	22
Behívottak	23	52	11	16	7	7	9 ¹	8 ¹	15 + 5 ^{1*}

¹ Időközi választás során megválasztott képviselő.

² Az országos lista adatai nélkül.*

Választójog, választási eljárás

Nem befolyásolta a választási eredményeket a választójog alakulása. Mindvégig általános, egyenlő, közvetlen, titkos és arányos szavazás volt, sőt 1953-ban leszállították a korhatárt 18 évre. Választójoga volt minden állampolgárnak, kivéve, akit a közügyektől eltiltottak, aki szabadságvesztés büntetését töltötte, vagy előzetes letartóztatásban, ren-

* Időközi választáson mandátumot szerző jelöltek: Roszik Gábor, Debreceni József, Marx Gyula, Raffay Ernő, (MDF), Tamás Gáspár Miklós (SZDSZ).

24. Díszítik a szavazóhelyiséget az 1953-as választások előtt

dőri felügyelet alatt állt,* végül aki elmebeteg volt. A választási eljárás viszont lehetőséget kínált az eredmény befolyásolására. A választási elnökségeket és a választókerületi bizottságokat a Függetlenségi, illetve a Hazafias Népfront jelölte ki. A szavazatszedő bizottságokat a népfront javaslatára a választási elnökségek alakították ki. A szavazatok összesítése így befolyásolhatóvá vált. Ezt illusztrálta két esemény. Az egyik a Rákosi-féle szisztémából, 1953-ból való volt, a másik Kádár Jánosnak a Központi Bizottság előtti elszólalásából.

A választási csalás lehetősége nemcsak megvolt, hanem a fogaskereknek tökéletes illeszkedése következtében ki sem lehet igazán deríteni egy nagyszabású csalás jellegét és tényét, miután a szavazócédulák nem állnak rendelkezésünkre. Azt szinte teljes bizonyossággal tudjuk, hogy az 1947-ben alkalmazott eszközök közül névjegyzék-manipulációra 1949-ben is sor került. 1947-ben a választások előtt néhány nappal a választói névjegyzékből 400 000 embert hagytak ki és fosztottak meg szavazati jogá-

* Az 1983. évi szabályozás szerint e helyett: „aki szigorított őrizetben” volt.

tól. A névjegyzékek összeállítása 1949-ben eredetileg „nem volt harci kérdés”. A párt vezetőinek intenciói alapján Tömpe István belügyminisztériumi osztályfőnök 1949. február 22-ei utasításában a névjegyzékek pontosítását fontos közérdeknek minősítette, és előírta a közigazgatási vezetőknek, hogy a hanyag végrehajtást tekintsek az egyik legszigorúbb fegyelmi vétségnek.³ A munka ezt követően annak érdekében folyt, hogy a listák hiánytalanul, valamennyi választásra jogosult magyar állampolgár nevét tartalmazzák. Az MDP Operatív Választási Bizottságának 1949. április 11-ei ülésén Szirmai István azonban szóvá tette, hogy Sopron megye választójogi névjegyzékében 1947-ben 84 ezer szavazásra jogosult állampolgár szerepelt, most viszont 108 ezer. Ez azt mutatta, hogy olyanok is visszakerültek a listára, akik két éve nem szavazhattak. Válaszában Zöld Sándor – értve a megjegyzés élet – lényegében elismerte, hogy a névjegyzékek összeállításával foglalkozó szervek nem kaptak olyan utasítást, hogy az 1947-ben kihagyott személyeket ne vegyék fel a listákra. Ígéretet tett egy újabb revízióra, és a hatmillió felé közeledő szavazásra jogosult állampolgár létszámának „csökkentését” helyezte kilátásba.⁴ Miután a választójogot 5,7 millió ember kapta meg, a „kihagyási akció” kétszázszáz nagyságrendű lehetett, azaz a választópolgárok csaknem 3,3 százalékát érintette. Tudjuk azt is, hogy az 1953-as választásokat megelőzően a Belügyminisztériumnak külön jelentést kellett készítenie a választói névjegyzékről, amelyből kiderül, hogy a választópolgárok létszáma csak az új korosztályok belépésével növekedett. A politikai szelekció tehát érvényben maradt, bár ezt megkönnyítette, hogy az internáltak és a rendőri felügyelet alatt állók eleve ki voltak zárva a szavazásból. Ugyanez érvényben volt 1958-ban is.

1953-ra újabb biztosítékot iktattak be a szavazás „sikerességének” garantálására. Bár a választási bizottságok mind „kipróbált kommunistákból” álltak, a belügyminiszter a megyei választási bizottságok mellé apparátust rendelt, egy úgynevezett számlálóbiztossal az élen. (Őt valójában az MDP-központ delegálta.) A járási eredmények összesítését neki kellett elvégeznie, majd azonnal továbbította az adatokat az MDP Párt- és Tömegszervezetek Osztályán Ács Lajosnak, az egyik KV-titkárnak, aki arról azon nyomban jelentést tett Rákosi Mátyásnak. Ha minden rendben találtatott, Ács engedélyt adott a választási biztostnak arra, hogy az adatokat közölje a választási bizottság elnökével, akit kötelezték, hogy először a megyebizottság vezetőjét tájékoztassa. „A szavazatok végső megszámlálása tehát a Központi Vezetőség Párt- és Tömegszervezetek Osztályán, külön részlegen történik” – olvashatjuk a párt főtitkára számára készült korabeli feljegyzésben.⁵

A központi korrekcióról Kádár János egy alkalommal az MSZMP Központi Bizottsága előtt elszólta magát:

„Szép eredményeink ígérkeznek – mondta. – De talán nem értenek félre, ha azt is megemlítem – és kérem, nehogy így győzzünk! –, hogy a legutóbbi választások eredményeit itt a központban egy kicsit meghamisítottuk. Amikor ugyanis befutottak az eredmények, kiderült, hogy 102%-ra győztünk. Ezt az eredményt

egyszerűen meghamisítottuk, levágtunk belőle vagy 6%-ot – de kérem, hogy ez maradjon közöttünk. Hogy egy ilyen szám jött ki, ennek persze több oka is van. A választói névsort megcsináltuk. Az alapján rendben is van, de száz százalékgig soha nem szokott rendben lenni! Mindig van utazó, költöző ember, aki természetesen nem akarna lemaradni a listáról, de még úgy adódik, hogy még vannak, akik lemaradnak. Aztán mert ez a választás irányítóinál is ismert tény, így boldog-boldogtalannak adnak igazolást, sokszor olyannak is, akinek törvény szerint nem jár.”⁶

Ezt a korabeli köznyelv így fejezte ki:

– Mit szól hozzá, hogy a lakosság 99,8%-a szavazott a Népfrontra?

– Ez szép eredmény, de rejtély számomra, hogy én miért csak azzal a 0,2%-kal találkozom.

A részvételi számok és az eredmények tehát a Kádár-rendszerben a legrosszabb esetben plusz-mínusz néhány százalékgig pontosak voltak,* vagyis nem kerülhetjük meg, hogy szembe ne nézzünk azzal a – nem kis mértékben szociálpszichológiai – kérdéssel, hogyan tudták elérni az MSZMP vezetői, hogy az ország lakosainak nagy része az urnák elé járuljon, és legitimálja a hatalmat. Ebből a szempontból el kell választanunk egymástól az 1949-es, az 1953-as, az 1958-as és az 1967-es, illetve az azt követő, végül az 1985-ös választásokat.

A leglényegesebb változás a listás szavazási rendszerről az egyéni választókerületi rendszerre való áttérés volt 1967-ben.⁷ A választójog ilyen értelmű módosítása az SZKP XXII. kongresszusára vezethető vissza, nevezetesen arra a gondolatra, amely a diktatúrát igyekezett enyhíteni, de nem a polgári berendezkedés egyes elemeinek átvételével, hanem az öngazgatás bizonyos módozatainak kiszemezgetésével a rendszer alaptereinek belül, vagyis a lakosok közvetlen részvétele ellenőrzött lehetőségeinek korlátozott és szelektív bővítésével. Így került többek között a látókörbe a képviselők és képviseltek közelebb hozásának szándéka. Ez megérlelte azt az elhatározást, hogy át kell térni az egyéni választókerületi rendszerre. 1956 augusztusában az Országgyűlés el is fogadott egy olyan határozatot, amely felhívta a Minisztertanácsot, hogy az igazságügy-miniszter révén terjessze be a választójogi törvény módosítását legkésőbb 1957. április 1-ig. Vagyis az 1957-re esedékes választásokat a tanácsstagokhoz hasonló rendszerben kívánta lebonyolítani a parlament. 1957-ben azonban hosszabb időre eliminálódott ez az elképzelés. Hét évvel később, az akkori választásokat követően Kádár János ismét megfogalmazta az új Országgyűlés első, 1963. március 21-i ülésén a szándékot, majd Kállai Gyula, a Minisztertanács elnökhelyettese megerősítette abban az évben és 1964-ben is. 1965-ben már MSZMP KB-határozattá emelkedett, végül 1966-ban kongresszusi

* Az 1985. június 26-ai központi bizottsági ülésen a szokásostól eltérően vita alakult ki a választás eredményeinek értékelése körül. Az előadó, Horváth István zárszavában az eredmények jelentőségének alátámasztása érdekében kijelentette, hogy a 95 százalékos részvételi arány a lehető legminimálisabb zaklatás nélkül jött össze. MNL OL M-KS 288. f. 4/212. ő. e.

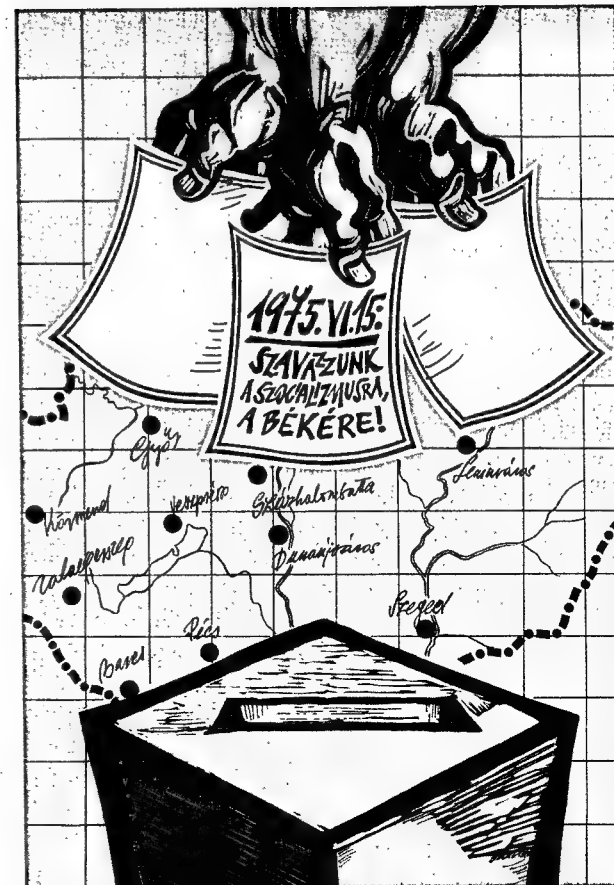
irányelvű és törvénnyé vált.* Az 1956-ban elhatározott egyéni választókerület szerinti választást 1967-ig halasztották, egészen a „reformkor” hajnaláig.

A jelölés technikája volt a következő választást befolyásoló elem. A lajstromos szavazás időszakában az állampártnak kizárólagos hatása volt a jelöltek összetételére. Amikor rátértek az egyéni választókerületi rendszerre, akkor a jelöltekre a választópolgárok a lakóterületen, továbbá az üzemekben, vállalatoknál, termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban, a hivatalokban és intézményekben, valamint a fegyveres testületeknél és rendészeti szerveknél tartott gyűléseken tettek javaslatot. A hatalmi biztosítékot az jelentette, hogy a jelölési jog a Hazafias Népfrontnál maradt, s a választók gyűlésének csak ajánlási joga volt. Az 1966. évi III. tv. 30. §-ának (1) bekezdése az állampárt irányítása alatt álló népfrontnak adta oda a jelölés jogát. A HNF a gyűlések által jelöltek közül tett újabb javaslatot, majd a HNF Országos Elnöksége benyújtotta a nevet vagy a neveket az Országos Választási Elnökséghez, amely technikailag intézkedett. Ez a reform idején, az 1971. évi III. törvénnyel változott meg.** Korom Mihály igazságügy-miniszter ezt garantálnak tekintette, és elvi, politikai jelentőségűnek ítélte.*** Ugyanakkor országgyűlési beszédében korrigálta saját előterjesztését, és az indoklásban a következő mondattal egészítette ki: „Az országgyűlési képviselők és tanácsstagok továbbra is a Hazafias Népfront politikáját képviselik, ezért jelölésük politikai előfeltétele a Hazafias Népfront programjának elfogadása.”⁸

Ugyanez a törvény lehetővé tette a többes jelölést.**** 1967-ben mindössze 9, 1971-ben 48,***** 1975-ben 34, 1980-ban pedig 15 választókerületben volt kettős jelölés, ami a 352 választókerülethez képest elenyészőnek tekinthető. 1985-ben bevezették a 35 fős országos lajstromot, erre nem volt az egyszerű állampolgárnak ráhatása. Ennek következtében a létszám is nőtt, 387-re. Ebben az évben a kettős jelölés nem szabad volt, hanem kötelező. Lényeges változás volt továbbá, hogy az egyéni képviselői jelölés joga a jelölőgyűlésekhez került. A Hazafias Népfront a gyűléseken csak javaslatot tehetett, a jelöltekről a gyűlések döntöttek úgy, hogy a megjelent választópolgárok

- * A kerületeket úgy alakították ki, hogy mintegy 30 ezer ember kapjon egy képviselőt. A képviselők visszahívásának nem csupán az elvét mondta ki a törvény, hanem az visszahívási eljárásra vonatkozó rendelkezéseket is. Visszahívható a képviselő akkor, ha megbízásának nem tud eleget tenni, vagy megbízására méltatlanná válik. E mellé kapcsolódott a „rendszeres” beszámolási kötelezettség évente egyszer, de minimálisan ciklusonként egy alkalommal. (Schmidt Péter és Bihari Ottó a jogi szakirodalomban is szorgalmazta a változtatást.)
- ** A törvény 8. §-ának (2) bekezdése ezt így változtatta meg: „A jelölőgyűléseken a jelöltekre javaslatot tehetnek a Hazafias Népfront szervei, a társadalmi szervezetek, az üzemek (termelőszövetkezetek, más szervek) dologzóinak közössége, illetőleg tagsága, továbbá bármely választópolgár.” Magyar Közlöny, 1970. október 14.
- *** „Népünk szocialista egysége, a párttagok és pártönkívüliek testvéri, szocialista közössége, az elmúlt negyedszázad nagy politikai, gazdasági, ideológiai sikerei, a dolgozó tömegek közéleti aktivitása, politikai érettsége és felelősségtudata olyan garanciák...” *Napló*, 1970. 3060.
- **** Több jelölt esetén a kitöltetlen szavazólapot az első helyen álló jelöltre tekintették érvényesnek, majd 1971-től érvénytelennek.
- ***** Egy kerületben három jelölt indulhatott.

25. Választási plakát az 1975-ös választásokhoz

legalább egyharmadának támogatását megszerezte a jelölt.* A jelölőgyűlésen bármely állampolgár tehetett javaslatot. Ez már nem népszavazásszerű választás volt, de nem is politikai alternatívák szerinti. A választók még ekkor sem arról határoztak, hogy a Hazafias Népfront által deklarált, valójában az MSZMP által kidolgozott politikai célkitűzések mellett vagy azok ellen szavaznak, hanem a személyi alkalmasság vagy alkalmatlanság mellett.

Az 1985-ös választások az MSZMP szempontjából sikerrel zárultak.⁹ A választókerületek mintegy 66%-ában a Népfront kettős jelölését változtatás nélkül jóváhagyták, az előterjesztett javaslatok 97%-át elfogadták (714-ből 19-en nem kaptak bizalmat). Az

* Az 1983. évi III. tv. az országgyűlési képviselők és tanácsstagok választásáról. Magyar Közlöny, 1983. december 27. Bevezették a pótképviselői intézményt, vagyis az a meg nem választott jelölt válhatott pótképviselővé, aki megkapta az érvényes szavazatok egynegyedét.

állampolgárok által javasolt 174 főből 74 lett jelölt (39%). Egyetlen ellenzéki képviselő sem került a törvényhozásba.

Nagy kérdés, hogy valódi választás volt-e vagy sem. Amennyiben kizárólag a rendszeren belüli alternatívákban gondolkodunk, vagyis csak kormánypárti jelölteket lehet a törvényhozásba juttatni, a kötelező kettős vagy többes jelölés elfogadható. Amennyiben politikai alternatívák közül választhat a szavazó, akkor teljességgel elfogadhatatlan a szisztéma. Az ellenzék megpróbált jelölteket állítani, vagyis a rendszer átmenetet képezhetett volna a politikai alternatívák közötti választáshoz.

Ki lehetett képviselő?

Az 1949. április 13-i tikársági ülésen* az MDP vezetői 88%-os részvételre számítottak, és a Népfontra szavazók arányát 87,2%-ra becsülték, vagyis 340 képviselőt vártak. Ennek 70%-át gondolták az MDP-ből, azaz 238 képviselőt, 16,2%-át, azaz 55 képviselőt az FKGP-ből, 10%-át, azaz 34 képviselőt az NPP-ből, 2,7%-át, azaz 9 főt az FMDP-ből, és 1,1%-át, azaz 4 főt az MRP-ből. A törvényhozás szociális megoszlását a következőképp tervezték: a 340 képviselőnek 40,9%-a lehetett munkás, 27,6%-a paraszt, 26,2%-a értelmiségi, 5%-a alkalmazott, 1 fő pedig kisiparos. A nők számát 64 főre, 18,8%-ra kalkulálták. A Titkárság kikötötte, hogy két pap képviselőt jelölni kell. Ennek megfelelően Balogh Istvánt, az FMDP elnökét három megyében is jelölték. Kötelezték Rajk Lászlót, hogy kérdezze meg Károlyi Mihályt, akar-e képviselő lenni. (Nem akart.) Veres Pétert gondolták Hajdú-Bihar megyei listavezetőnek. Április 21-én a PB ülésére ez csak kismértékben változott, mindössze egyetlen emberrel több, 239 volt az MDP-sek száma, és egy fővel csökkent a radikálisoké. (Két fővel csökkent a nők létszáma.) A szociális összetételre is érzékeny testület úgy döntött, hogy a parasztszármazású értelmiségieket visszaminősíti eredeti foglalkozásúakká, és esetleg 1-2 képviselőt még behoz a parlamentbe, hogy arányuk 8–10 fővel javítva növelhető legyen. A kisgazdákkal való alkudozás révén hozzájárult ahhoz, hogy két helyen mások legyenek jelölhetők. Parragi Györgyöt viszont még egy listán jelölni kellett, feltételezhetően a bekerülés biztonsága miatt. Szekfü Gyula jelölésével esélyes helyen egyetértettek, amennyiben vállalja. (Vállalta.) Illyés Gyula jelölését viszont nem támogatták. Még néhány jelöltet ide-oda tologattak, és elfogadták a listát.¹⁰ Érzékelhető volt, hogy más pártokkal a személyeket illetően alkudozásba mentek bele, például a kisgazdákkal, pontosabban Dobi Istvánnal el akarták érni, hogy négy főt ne jelöljön, de ebből csak két fő realizálódott. A 70%-os többséget azonban kikötötték. Rákosi Mátyást a megyei, fővárosi és országos listákon öt első helyen jelölték, köztük az országos és a budapesti listán. Az MDP-ből első helyet kapott még Farkas Mihály, Marosán György, Rajk László, Révai József, Gerő Ernő, Rónai Sándor, Kádár

* MNL OLM-KS 276 f. 54/38. 6. e. Az előterjesztő a később letartóztatott és kivégzett Szőnyi Tibor, a Káderosztály vezetője volt.

János. A szövetséges pártok közül Dobi István (3 helyen), Erdei Ferenc és Veres Péter. Az első három helyen minden megyében szerepelt kisgazda vagy parasztpárti ember, volt, ahol két helyen is. Budapesten azonban nem. Az országos listán Rákosi mögött Dobi állt, az ötödik volt Veres Péter, és eredetileg a hetedik Balogh István.

Az előzetes becslésekhez képest többen adták le szavazataikat,¹¹ így a tervezettnél több, összesen 402 képviselő került a törvényhozásba. Köztük olyanok is, akiket előzőleg nem vizsgáltak át elég alaposan. Nem véletlen, hogy Rákosi Mátyás a Függetlenségi Népfront 1949. május 17-i elnökségi ülésén politikai megbízhatósági kontrollt követelt a szövetséges pártoktól azokkal a képviselőkkel szemben, akik mandátumhoz jutásával nem számoltak.¹²

A következő „rákosista” választás az 1953-as volt. A 19 megye és a főváros állított listát, az országos listát megszüntették, pótképviselőket is választottak. A képviselők száma 402-ről 298-ra zuhant. 104 képviselőt kellett kihagyni, ami eleve szelekciós megoldást kínált a pártvezetőségnek. 1953. január 7-én az MDP KV Titkársága – Kovács István előterjesztésére – úgy döntött, hogy jelentősen fel kell frissíteni, és ki kell hagyni:

- a./ a reakciós, kétes, jelentélen funkcióba került volt kisgazda és más polgári pártok tagjait,
- b./ a volt Szociáldemokrata Párt tagjainak jelentős részét (elsősorban a jobboldali, kétes, ingadozó, stb. elemeket),
- c./ a kommunista párttag képviselők közül azokat, akik funkciójukban nem felelnek meg, kiket az elmúlt idők folyamán leváltottak, akik ellen súlyos fegyelmi eljárás volt folyamatban, stb.,
- d./ a kommunista és más pártbeli képviselők közül azokat, akik nem elég fejlődőképesek, s akik helyébe indokoltabb friss erőket bevinni.”¹³

Ezzel szemben az újak, a különböző apparátusokban vagy a termelőmunkában kinőtt, kitüntetett emberek legyenek, például sztahanovista, élmunkás és a legkiválóbb értelmiségiek. A képviselők kb. 75%-a legyen MDP-tag, a többiek pártonkívüliek. Munkás kb. 45%, téves és önálló paraszt 25%, értelmiségi 25%, egyéb (alkalmazott, kisipari dolgozó stb.) 5% lehet. A férfi-nő arányt 85-15%-ban határozták meg, a fegyveres erők arányát 5%-ban.

A Titkárság szerint arra kell törekedni, hogy a jelöltek között minél többen legyenek a meglévő parlament tagjai. A szociáldemokratákat érintő pontot azzal egészítették ki, hogy becsületes, párthű embereket azért be kell venni, a párttagok közül pedig azokat kell kihagyni, akik politikailag kifogásolhatók, és helyettük hűséges és széles tömegkapcsolatokkal rendelkező embereket kell behozni. A párttagok 75%-át kétharmadra csökkentették, szerették volna emelni a munkásból és parasztból lett értelmiségiek arányát a munkások és parasztok rovására. A nők arányát nem akarták rontani, ha megfelelő embereket találnak. A fegyveres erők részarányát 6-7%-ra emelték. Végül a három nagy egyház papjai közül is kellett találni jelölteket, a számok meghatározása nélkül.

Javaslatot kértek a pártközpont osztályaitól a fővárosi és megyei pártbizottságoktól, a Belügyminisztériumtól, a Honvédelmi Minisztériumtól, az Államvédelmi Hatóságtól, az Egyházügyi Hivataltól és a három transzmissziós szervezet (Szakszervezetek Országos Tanácsa, Dolgozó Ifjúsági Szövetség, Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) vezetésétől. 1953. március 18-ára összeállt a képviselők és pótképviselők névjegyzéke.* A javaslatban a régi képviselők aránya csak 43,3% volt; különösen a megyék cserélték le az embereket, például Komárom megye egyetlen régi képviselőt sem javasolt. A tervezetnél kevesebb paraszt besorolású jelölt, de a közvetlen termelőmunkában dolgozó 43 főhöz képest az eredeti foglalkozása szerint munkás 152 fő volt. (Budapestben ez az arány a funkcionáriusok javára 33-hoz a 3.) A teljes mintában ténylegesen munkás 14,3%, paraszt 13, 6% volt. Párttag 72,3%, vagyis a helyi szervek ezt is túlteljesítették. A megyeiekkel az előterjesztés szerint harcot kellett folytatni, hogy volt szociáldemokratákat jelöljenek. A nők 15%-os aránya (45 fő) az előirányzat alatt maradt. A megyei pártbizottságok titkárai két kivételtől eltekintve jelöltek lettek. Felvetődött Czapi Gyula egri érsek jelölése is, de nem vették fel a névjegyzékbe, helyette szerepelt Beresztóczy Miklós esztergomi vikárius, továbbá Máté János veszprémi vikárius, valamint Bereczky Albert református püspök és Vető Lajos evangélikus püspök. Javasolták továbbá az élsportolók közül Papp László olimpiai bajnok ökölvívót.

Itt lépett be a főtitkár-miniszterelnök, ugyanis bizottságot küldtek ki a véglegesítésre Rákosi Mátyás vezetésével, valamint Gerő Ernő, Ács Lajos, Házi Árpád és Földvári Rudolf részvételével.

Április 2-án a PB ismét tárgyalta a jelöltek jegyzékét.¹⁴ Kisebb személycserékkel elfogadták a listát, de felhatalmazták a Titkárságot a végső változat elfogadására. Április 15-én pontosítottak, és döntöttek a reverzális aláírásáról. A szociális összetétel némileg változott: az eredeti foglalkozás szerinti munkás 157 (52,6%), paraszt 51 (17,2%), értelmiség 69 (23,2%), egyéb 21 (7%). Az MDP-tagok száma 202 (67,8%), ebből 1948-ig szociáldemokrata 30 (14,9%). A pártönkívüliek közül más pártnak volt tagja: 29 fő – FKGP (ebből 3-an már MDP-tagok), 15 fő – NPP (ebből 3-an szintén MDP-tagok), egyéb párt: 4 fő, papok száma 4 fő. A többi 50 nem volt tagja pártnak. 131 régi képviselő volt, az arányuk 44%. A nők 53-an (17,8%) voltak a jelöltek között. A kitüntetettek száma 190 fő volt, köztük 26-an Kossuth-díjasok. A mellőzött képviselők száma: MDP – 170, FKGP – 35, NPP – 27, FMDP – 7, MRP – 2, és 1 pártönkízüli.**

Az 1953-as választásnál más pártok indulóival nem kellett számolni, így alkudozás sem volt. Dobi Istvántól és Erdei Ferencről azonban javaslatot kértek, hogy kiket ajánlanak virtuális pártjukból képviselőnek, majd jelezték, hogy kiket nem fogadnak

* MNL OL M-KS 276. f. 54/235. ó. e. Ács Lajos KV-titkár volt az előterjesztő.

** Közülük az érdekesebb nevek a következők voltak. Az MDP-ből: Bóka László, Drahos Lajos, Fehér Lajos, Görbe János, Kiss Roland, Komócsin Mihály, Major Tamás, Mező Imre, Mód Aladár, Mónus Illésné, Münnich Ferenc, Nagy László, Nyers Rezső, Orbán László, Pothornik József, Ratkó Anna, Rácz Gyula, Révész Ferenc, Somogyi Miklós, Szurdi István. Az FKGP-ből: Antall József, Csala István, Filó Sámuel, Ortutay Gyula. Az MRP-ből: Halász Aladár.

el közülük.¹⁵ Végül is Erdeinek 16-ból 14 volt párttársát, Dobinak pedig 31 főből 13-at kellett tájékoztatnia a kimaradásról, mintha az FKGP és az NPP jelöltjei vagy a két párt tagjai lettek volna a ciklus alatt. Viszont a területi listákon* kettőt Dobi István, egyet egyet Bognár József, Erdei Ferenc és Darvas József vezetett, vagyis itt még nyomokban fellelhető volt a régi koalíciós szempont, illetve előírták, hogy minden megyében legyen legalább egy volt kisgazda jelölt.**

Külön nehézséget okozott a reverzális aláírása. Rákosinak beszélnie kellett Dobi Istvánnal, Erdei Ferencel, Darvas Józseffel és Bognár Józseffel az aláírás érdekében.

Voltak, akik nem vállalták a jelölést – 22 ember –, ebből Veszprém megyében feltűnően sokan, 7-en, közülük 6 fő pártönkízüli, 1 fő pedig párttag volt. Horváth István pápai textilmérnök kiállt véleménye mellett, kijelentve, hogy nem ért egyet a párt politikájával, például a húsvéthétfő munkanappá tételével vagy az árpolitikai kérdésekkel. A jelöltséget nem vállalók között volt Vörös Imre, a Budapesti Műszaki Egyetem rektora és Erdei László, a BME tanára. A legtöbben pártönkízüliek voltak, egyvalaki pedig régi kisgazda.

A jelölőgyűlések előírászerűen lebonyolódtak, egy Népfrent-jelentés szerint az egyik megyében 29 helyen tartottak jelölőgyűlést, és mindenütt forró, kitörő lelkesedéssel, és mélységes bizalommal, büszkén jelölték Rákosi Mátyást a lista élére.¹⁶

Végül a központi pártapparátusból minden fontos posztot betöltő káder, a megyei első titkárok nagy többsége, a megyei szintű pártbizottságokból még további 10 funkcionárius, két budapesti kerületi titkár, 9 vidéki függetlenített párttitkár, 9 szakszervezeti titkár vagy elnök, 4-4 DISZ-es és MNDSZ-es vezető, 14 fegyveres testületi tag – köztük Bozsik József, a Budapesti Honvéd labdarúgója – lett az Országgyűlés tagja. (Hatan közülük a Szovjetunióban tanultak.) Az Elnöki Tanács vezérkarát két tisztségviselő – Dobi István elnök és Darabos Iván titkár – képviselte az új törvényhozásban, mint ahogy az Országgyűlés garnitúráját: Rónai Sándor elnök és Nagyistók József alelnök. A Minisztertanács tagjai közül – tárcavezetők és helyetteseik – 32 fő lett honatya. Az újságírók és írók tízen voltak, köztük Veres Péter, Nagy Sándor, Urbán Ernő, Kónya Lajos, Parragi György, Szabó Pál, illetve Erdei Ferenc felesége, Majláth Jolán mint

* Budapest, Békés, Borsod, Zala: Rákosi Mátyás. Baranya: Farkas Mihály. Bács: Erdei Ferenc. Csongrád: Révai József, Fejér és Komárom: Dobi István. Győr: Hegedűs András. Hajdú: Szabó István, (miniszterhelyettes, második Veres Péter). Heves: Molnár Erik. Nógrád: Kristóf István. Pest: Házi Árpád. Somogy: Nagy Imre. Szabolcs: Darvas József. Szolnok: Gerő Ernő. Tolna: Bognár József. Vas: Piros László. Veszprém: Kossa István.

** Z. Nagy Ferenc így emlékezik a kisgazdák jelölésére: „Kimaradt az országgyűlésből a régi harcos kisgazdapárti parasztok sorából korábban még »ki nem tisztogatott« Kovács István, Patonay Elek, Szabó Kálmán, de nem kapott mandátumot Filó Sámuel, Kiss Gergely, Csala István sem, akit Rákosiék egy időben Dobival szemben próbáltak kijátszani, de nem tudta beváltani a személyéhez fűződő reményeket. És Rákosiéknak most már Ortutay Gyula sem volt megbízható baloldali értelmiség, őt sem jelölték képviselőnek. A múlt országgyűlés kisgazdapárti csoportjából mindössze három paraszt maradt: Dobi István, Guba Mihály és én. Felbukkant egy csomó új ember, akik a régi kisgazdapárti mozgalmakban egyáltalán nem, vagy alig vettek észre.” Z. Nagy Ferenc: *Ahogy én láttam...* Budapest, 1965. 323.

26. A munkás-paraszt összefogást reprezentáló derűs plakát az 1953-as választásokhoz

történet. A tanácsi apparátusban 15 fő dolgozott, megyei, városi, községi tanácselnökök, helyettesek, esetleg osztályvezetők. Igen sokan voltak, 33-an, akik valamilyen közintézménynél voltak beosztásban, ide a legkülönbözőbb munkahelyek tartoztak, például a Magyar Tudományos Akadémia, a Szövetkezetek Országos Szövetsége, a Termelőszövetkezetek Tanácsa, az Országos Testnevelési és Sportbizottság három vezetője, minisztériumok alsóbb beosztottjai, Barcs Sándor, a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója, Benke Valéria, a Magyar Rádió elnöke és mások. Értelmiségiek és volt koalíciós emberek is ide sorolhatók, mint Ladányi Ferenc színművész, Dinnyés Lajos volt miniszterelnök, Nagy Dániel és Z. Nagy Ferenc exkiszagda politikus. A nemzetiségeket a Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkára reprezentálta. Bekerült Bárczi Gusztáv, a Gyógypedagógiai Főiskola igazgatója is. Egy személy jutott be a Népfront kecskeméti megyei irodájából, ami jelezte Rákosi szándékát ennek az intézménynek az elsorvasztására. 38 fő volt, aki a munkásosztályt képviselte, köztük néhány üzemi

középvezető, de ide sorolták a mezőgazdasági munkásokat, például a traktorosokat is. 12 mérnök, 4 orvos, 4 egyetemi tanár, 7 pedagógus, 4 pap volt még tagja a testületnek. Harrer Ferenc és Szentiványi Lajos nyugdíjasként voltak elkönyvelve. Két képviselő volt háztartási alkalmazott, három főt pedig lehetetlen volt besorolni, mert a Pártfőiskolán tanult. Az agrártársadalomban foglalkoztatottak közül téveszelnők 16 volt, 8-an dolgoztak állami gazdaságban, 22-en tévesztagok és 2-en egyénileg gazdálkodók voltak.

Az 1958-as modell

A Kádár-korszak hét országgyűlési választása közül az egyik majdhogynem olyan volt, mint a másik. Tét nélküli ceremóniák sora, amelyen főként megszokásból is vettek részt a voksolni hajlandók, bár tudták, hogy a dolgok nem itt, hanem másutt dőlnek el. S ez igaz volt a választásokkal kapcsolatos ügyekre is. A Jászai Mari téri „fehér házban” határoztak arról, hogy milyen rendszerben, mikor szavazzanak az emberek, ki, hol és mit nyilatkozzon a kampány időszakában, erről mi jelenjen meg az újságokban, a rádióban, a tv-ben, és végül, hogy ki üljön képviselőként a parlament széksoraiban, kik legyenek a törvényhozás és a kormányzat tisztségviselői. Az MSZMP vezetői Rákosi Mátyáshoz képest vigyáztak arra, hogy a választás politikai ügyeit ne a szűk vezetőtestület, a Politikai Bizottság, hanem a Központi Bizottság döntse el. A képviselők személyét illetően azonban mindvégig a PB volt a legutolsó „fellebbviteli fórum”.

1953 után 1957 tavaszán volt esedékes egy újabb országgyűlési választás. Az MSZMP vezérkara érzekelve a magyar társadalom elfojtott, de létező ellenállását, jobbnak látta a parlament mandátumának két évvel való meghosszabbítását. 1957 második felére a helyzet azonban megváltozott. Az igen széles körben lebonyolított tanácsi választások eredményei azt mutatták, hogy az ország visszahúzódtott egy óvatos-kivárá rezignáltságba, miközben már a passzív ellenállástól sem kellett tartania a hatalomnak. Az országgyűlési választásra nem kellett két évet várni. Kádár János nem kívánt sok időt adni „Rákosi parlamentjének”, saját törvényhozást akart, amely szilárdan áll mögötte, nem úgy, mint az 1953-as forrongó októberi napokban. Rehabilitálni óhajtotta azokat a kommunistákat, akik a törvénytelenések miatt nem voltak képviselők. Maga is ezek közé tartozott. Másrészt működő parlamentet képzelt el, amelynek politikai kisugárzása van, amelyben ha beszédet mond, arra odafigyelnek az emberek. A választásokon viszont továbbra sem kívánt politikai bonyodalmakat. Világosan leszögezte: népszavazásra van szükség, amely jóváhagyja az addig folytatott vonalvezetést. Félretette az 1956 nyarán kidolgozott reformterveket az egyéni választókerületi rendszerre való áttéréstől, maradt a tiszta listás szavazás, amelynek jelöltjeit a megyei apparátusok javaslata alapján a központ véglegesítette. Kádár János már 1958 elején kijelentette: ha kell, hónapokat szánunk a jelöltek kiválasztására.

A KB 1958. július 25-én döntött a közös országgyűlési és tanácsi választások előkészítéséről és lebonyolításáról.¹⁷ Az alacsony létszámot, a 298-at 40 fővel meg kívánták

emelni. A PB döntött, de előzetesen megkérdeztek frekventált politikai pozícióban lévő személyeket, a kiszagdak közül Dobi Istvánt és Ortutay Gyulát; 1-2 régi pártvezetőt, valamint a megyéket. Ez igen hasonlított az MDP metódusára. Szempontokat is megadtak. Nem akartak túlságosan nagy fluktuációt, ugyanakkor lehetőleg népszerű embereket szerettek volna, de szilárd kommunista többséggel, hogy egyszerre érvényesüljön a munkásosztály vezető szerepe és a nemzeti összefogás gondolata, és végül hogy a nők legyenek kicsivel többen. Utóbbi szerényen realizálódott 60 főben. A fluktuáció megközelítette az 50%-ot. (1980-ban 37% volt.) A pártönkíüliek 70-en maradtak, közülük listavezető lett Dobi István, Ortutay Gyula, Kisházi Ödön, Nánási László. Rajtuk kívül nevesebbek: Bognár József, Erdei Ferenc, Szabó Pál, Veres Péter* és Kovács Béla. Kovács Béla jelölését a PB a disszidens körök megzavarása érdekében vállalta, miután ő – a szovjetek által történt 1947-es elhurcoltatását túlélve – legendás alakja volt és maradt a Független Kiszagdapártnak.** A listavezetők az új vezetést reprezentálták, köztük a rehabilitált börtönviseltek. Budapestet a Kádár János és Marosán György kettős vezette, a többi megyében például Benke Valéria, Biszku Béla, Gáspár Sándor, Fock Jenő, Münnich Ferenc, Apró Antal, Rónai Sándor, Fehér Lajos, Aczél György, Kállai Gyula, Szakasits Árpád álltak a lista élén.

A parlament összetételét illetően az egész korszakot meghatározó vita Kádár János és Marosán György között a Központi Bizottság 1958. július 25-i ülésén zajlott le. Marosán megingathatatlan kommunista többséget, 280–300 harcos agitátort akart látni a Ház üléstermében. A pártönkíüliek szilárdabbak legyenek, mint a párttagok – hangoztatta. Kádár mérsékeltebb volt. Nem baj, ha a képviselők akár háromnegyede is párttag – fejtette ki –, de a parlament nem pusztán propagandaszerv, hanem „káderképző” is, ahol mind több megyei apparátusi és társadalmi szervezetben dolgozó fiatal politikus mutathatja meg, mire képes. Nem árt az sem – mondta –, ha ott vannak „szövetségeseink”, a Dinnyés Lajos-típusú emberek.

Az Országgyűlés káderképző, utánpótlás-nevelő funkciója abban az értelemben nem teljesült, hogy a csak oda beválasztott fiatalokból nem vált senki politikussá. Általában egy ciklust szolgáltak, mert a következő négy évben már nem voltak fiatalok. Sokkal nagyobb esélye volt azoknak, akik a KISZ-ben értek el magasabb pozíciót. Számukra megnyílt az út valamilyen állami vagy pártkarrier felé, és a képviselőség ennek mintegy mellékterméke volt. Közéjük tartoztak a KISZ KB első titkárai, például Komócsin Zoltán, Méhes Lajos, Pullai Árpád, Maróthy László és Hámori Csaba.

* Veres Péterrel kapcsolatban a PTO-n feljegyzés készült 1963. január 26-án balmazújvárosi választói beszédeiről, amely nyugtalanságot és bizonytalanságot erősített az amúgy is rossz politikai légkörben. A pesszimista hangulatra ráerősített, „nem mutatott előre, nem erősítette a tsz tagságot, hogy van kiút az ő nehéz helyzetükből, nem beszélt jó példákról, csak a bajokról”. Veres ezt később úgy magyarázta, hogy nem akart programbeszédet tartani, ő reálpolitikus, és nem tud lakkozni. MNL OL M-KS 288. f. 21/1963/45. ó. e.

** Kovácsot Ortutay Gyula közvetítésével maga Kádár János beszélte rá a képviselőség vállalására. Lásd Palasik Mária: *Kovács Béla 1908–1959*. Budapest, 2002. 98.

Az 1958-as vita az első titkár javára dőlt el, elképzelései mégsem váltak valóra. Egyrészt a képviselők majdnem 82%-a párttag lett, másrészt a magyar parlament nem lett lázas bolsevik konvent, bár a későbbiekben is hangsúlyos szempont maradt az új képviselők kiválasztásakor, hogy legyenek fontos közéleti személyiségek, kiemelt munkát végző funkcionáriusok vagy a termelésen és a tudományos munkában kiemelkedő eredményeket elérő emberek, akik ismertek, és nagy befolyással rendelkeznek környezetükben. Egyszerre legyenek alkalmasak a tömegek mozgósítására, valamint a párt és a kormány politikájának képviselésére.

A jelölőgyűlésekért 1963-tól egyre inkább a Hazafias Népfront megyei szintű szervezte volt felelős, de azért a háttérben ott állt a pártszervezet. A jelölőgyűlést levezető elnököt is a HNF adta. A feladat nem volt kevés, különösen a tanácsi körben. Először az előadó hosszabb-rövidebb beszéddel kezdte mondandóját, ez politikai összefoglaló volt, majd ismertette a jelölteket. Miután a tanácsi választás együtt futott az országgyűléssel, ez elterelte a figyelmet az országgyűlésről, és a legtöbben helyi problémákat tettek szóvá. Már 1963-ban a tanácsi jelöléseknél megemlítették, hogy a Népfront szűkebb volt, mert sorozatban utasította vissza a kettős jelöléseket. Másutt elkülönítve szervezték az országgyűlési képviselők jelölőgyűlését, ahol sokkal kevesebben jelentek meg. (1980-ban országosan a 352 képviselői helyre 657 gyűlés esett.) A korszakban általában két jelölőgyűlést szerveztek, vagyis a választópolgárok elenyésző (2–4) százaléka vett részt ilyen eseményeken. Nem beszélve arról, hogy a jelölőgyűlések egy részét munkahelyen tartották, vagyis a lakók jó része nem értesült róla. A beszámolók ezzel szemben elégedetten, tömeges részvételtől számoltak be. Ezt a Hazafias Népfront és a helyi MSZMP öniszervező magatartása magyarázza.

Azzal is számoltak, ha a jelölőgyűléseken javasolt, de az MSZMP-nek nem tetsző jelölt befutna. Ebben az esetben „a pártszervezet politikai munkával találja meg annak a módját, hogy a Hazafias Népfront helyi bizottsága ilyen jelöltet ne jelentsen be az illetékes választókerületi bizottsághoz”.¹⁸

Amennyiben a többes jelölés megfelelő emberekre vonatkozott, a pártszervezetnek előzetesen állást kellett foglalniuk mindkét vagy mindhárom jelölt mellett, továbbá abban, hogy milyen sorrendben szerepeljenek a szavazólapon, és erről értesíteni kellett a Népfront Bizottságot. Még egy biztosíték volt a rendszerben, nevezetesen a megyei népfrontosok is csak javaslatot tettek a jelöltekre, és a Hazafias Népfront Országos Elnöksége nyújtotta be az Országos Választási Bizottsághoz a végleges listát. Ahhoz az OVB-hez, amelynek tagjait a Politikai Bizottság név szerint fogadta el.

Az előkészületek érdekében a jelölőgyűlések előtt az MSZMP-bizottságok mindegyike összehívták a Népfrontban, a tanácsokban, a társadalmi szervezetekben működő kommunistákat, és minden párttagnak kötelezővé tették a jelöltek támogatását.

* Ebből 1 gyűlés volt 148 körzetben, 2 gyűlés volt 124 körzetben, 3 gyűlés volt 69 körzetben, 4 gyűlés volt 11 körzetben. Mindösszesen 5 körzet volt, ahol a jelölt nem vett részt. A résztvevők száma: 247 523, a felszólalók száma 3952 fő. MNL OL M-KS 288. f. 31/1980/9. ó. e.

Az 1967-es modell

1967-ben az egyéni választókerületi rendszerre való áttérés miatt csökkenteni kellett a vidéken megválasztott, de Budapesten lakó jelöltek számát. (1963-ban 84 fő került így a parlamentbe.) Csökkentették a központi apparátust is a helyiek javára. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésének küszöbén egy speciális igény is megjelent, növelni szerették volna a közgazdászok számát. A kettős jelölést ezt követően szorgalmazták, de a központi jelölt mellé második jelölt csak a KB jóváhagyásával volt állítható.

A Kádár-korszakban mindvégig megmaradt a jelöltekről és ezáltal a képviselőkről való döntés két szintje: a megye és a központ. Az arányok azonban 1967 után lényegesen megváltoztak. A Politikai Bizottság statisztikai irányelveket bocsátott ki, ezt figyelembe véve készítettek javaslatot a megyék, a lista újra a PB elé került, amely véglegesítette a névsort.* Volt egy központi lista, amelyet az alsóbb szerveknek kötelező volt elfogadniuk, de erről is egyeztetés folyt. 1967-ben irányelvként adták ki, hogy növelni kell a helyi jelöltek számát a központiakkal szemben. A központi jelölttel szemben nem indulhatott senki. 1967 után a megyei pártbizottságok által állított jelölteket a PB csak jóváhagyta. Ezt követően tájékoztatták a Hazafias Népfrontot, illetve más szervezetek kommunista vezetőit. Ez a tájékoztató nem a jelöltről, hanem a jelölőgyűlések lebonyolításáról szólt. Ha más név is felmerült, kötelezték a párttagokat, hogy a HNF-ben csak az a jelölt induljon, aki megfelel a követelményeknek. Ebben a rendszerben nőtt a PTO befolyása, mert rábízták az előzetes egyeztetést a budapesti és megyei pártbizottságokkal. 1966. november 10-én Pullai Árpád aláírásával egy olyan előterjesztés készült, amely csak a központi jelölteket tartalmazta, és csatolva volt hozzá a pártközpont, a megyék és a KB PTO javaslata. A központi jelöltek száma a megye nagyságától függően 2–8 fő között mozgott. Budapest volt a kivétel, ahová a központ 30 főt, a főváros 22 főt gondolt. Valamennyi megyében volt eltérés a javaslatok között, Nógrádban és Zalaiban még az elsőnek kiszemelt favoritok esetében is.¹⁹

A központi lista nagysága kétszer változott lényegesebben. A korszakban 340–352 fő között mozgó képviselőszám 1967-ben a korábbi 126 főről 76-ra csökkent, azaz 36%-ról 21%-ra (1971-ben 74, 1975-ben 69 fő volt), majd 1985-ben az országos lista visszaállításával a szám 30-ra, azaz 8,5%-ra mérséklődött. Mivel a megyei javaslatokat

* 1967-ben így erőltették rá például Somogy megyére Losonczy Pált, Szabolcs megyére Biszku Bélát, Budapest IV. kerületre Németh Károlyt, a XII. kerületre Szirmai Istvánt és a XIV. kerületre Péter Jánost. Vita volt Pethő Tibor és Boldizsár Iván jelölése körül. Szirmai István egyetértett a VII. kerületi pártbizottság véleményével, amely szerint: „Pethő Tibor az ellenforradalom előtt és idején a Magyar Nemzet rovatvezetője volt. Ez időben, s még 1956. november 4-ét követően is igen éles jobboldali beállítottságú Nagy Imre, Losonczy, Vársárhelyi, Boldizsár (ez utóbbi három is itt dolgozott) rendszerellenes, szovjetellenes politikai vonalat képviselt. E magatartása miatt nem került vissza az 1958-ban újjászervezett laphoz. 1960 óta dolgozik ismét a lapnál. A lapban megjelenő progresszív írásai mellett, a lapnál dolgozó kommunisták többségével a viszonya rendkívül rossz, ahol teheti, nehezíti, gátolja azok munkáját. Ezen elvtársak félnék is tőle nagy befolyása és kapcsolatai miatt.” Pethő ennek ellenére képviselő lett. MNL OL M-KS 288. f. 21/1967/1. ő. e.

a Politikai Bizottság néhány módosítással elfogadta, azt mondhatjuk, hogy a megyei befolyás a Kádár-korszakban fokozatosan növekedett. Főként 1967-től, miután áttértek az egyéni választókerületi rendszerre, ami a képviselők helyi kötődését (a visszahívási lehetőség miatt is) növelte. Mindinkább a helyi érdekekért lobbizni képes jelöltek kerületek előtérbe. Egy idő után szinte versengtek a megyék egy-egy befolyásos politikus indításának lehetőségéért. Kevésbé tekintették őket „ejtőernyősöknek”, leginkább a főváros volt túlterhelve a központ embereivel. A helyi jelölteket illetően a központ egyre kevésbé kötözködött. Ezt mutatta, hogy az 1980-as választások előkészületei során a PB által jóváhagyott megyei javaslatok közül időközben öt főt visszavontak. A helyettük javasoltakat nem vitték országos testület elé, hanem az illetékes KB-titkár hagyta jóvá.²⁰ Ugyanekkor 15 kettős jelölés volt. Az eredetileg PB által elfogadott 14 körzet mellett a helyiek még 9-et kezdeményeztek, de ezek közül a szükséges szavazatokat csak egy kapta meg, akit a KB-titkár ugyancsak jóváhagyott.

Az időközi választások jelölését is a PB fogadta el a megyei pártbizottságok javaslatára, a Hazafias Népfront megyei bizottságának egyetértésével.

A Politikai Bizottság által kiadott jelöltállítási irányelveket olvasva azt hihetnénk, hogy az MSZMP vezetői a törvényhozást egy reprezentatív felmérésre készülő közvélemény-kutató szemüvegén át akarták összeállítani. Mintha megfelelő számú munkás, paraszt, értelmiségi, nő és fiatal garantálhatta volna a társadalom különböző rétegeinek képviseletét.

Természetesen a statisztikai optimumot sosem sikerült elérni, mindenekelőtt azért, mert a jelölés alku, sőt helyenként belső ütközet eredményeként dőlt el. Ami nem volt kérdés, az a parlamentben lévő biztos párttöbbség: a párttagok aránya nem is csökkent kétharmad alá. A fluktuációt viszont már nehéz volt visszaszorítani. A megyék mindig sokkal több képviselőt akartak lecserélni, mint amit a központ kívánatosnak talált. A központi jelöltekre a pártvezetésnek azért is szüksége volt, hogy helyet biztosítsanak a nemzetiségi szervezetek képviselőinek, a központi állami intézmények, a társadalmi szervezetek reprezentánsainak, néhány jutalomra szánt munkásmozgalmi embernek, vezető értelmiségnek, művészeknek. Csak a példa kedvéért, 1971-ben a következő művészek szerepeltek az országosan kiemelt helyeken: Simon István és Benjámin László költők, Darvas József és Gyurkó László írók, Petrovics Emil zeneszerző és Major Tamás színész. A központ biztosította az egyháziak jelenlétét is, pontosan hat főt, ami 1980-ban növekedett eggyel az Izraelita Hitközség képviseletének engedélyezése következtében. A hatvanas évektől Kádár János arra az engedményre is hajlandó volt, hogy nem ragaszkodott a valamennyi magas rangú pártvezető, még kevésbé kormánytag képviseletéhez, a megyékből viszont vagy a tanácselnököknek, vagy a párttitkárnak (esetleg mindkettőnek) ott kellett ülnie a törvényhozásban.

A Kádár-korszakban volt egy állandó mag, akik végig képviselők voltak. Ez egyrészt a szövetségben erősen kipróbált volt koalíciós partnerekből állt, akiknek vagy haláluk szakította meg képviselői karrierjüket, vagy végig tagjai maradtak az Országgyűlésnek. (Az elhunytak közül említhető például Dobi István, Ortutay Gyula, Harrer Ferenc,

27. Országgyűlési választások 1971-ben: egy menyasszony leadja szavazatát

Dinnyés Lajos, Erdei Ferenc, Darvas József, Mihályfi Ernő, Nánási László.) A rendszer alkonyáig képviselő maradt például Pesta László, Bognár József, Barcs Sándor, Boldizsár Iván (utóbbi 1988-ban hunyt el). Az egyháziak száma stabilizálódott, de Péter Jánosnak és Beresztóczy Miklósnak alelnöki tisztség is járt a parlamentben. A kommunista politikusok közül Kádár igyekezett egy népes képviselői holdudvart maga körül tartani. Ide sorolható többek között: Aczél György, Apró Antal, Benke Valéria, Brutyó János, Cservenka Ferencné, Cseterki Lajos, Fehér Lajos, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Gosztorny János, Győri Imre, Inokai János, Kállai Gyula, Kelen Béla, Kisházi Ödön, Komócsin Zoltán, Losonczy Pál, Molnár Frigyes, Nemeslaki Tivadar, Németh Károly, Nezvál Ferenc, Nyers Rezső, Orbán László, Pap János, Sályi István, Sándor József, Sarlós István, Szabó István, Szirmai István, Szurdi István, Tausz János, Trautmann Rezső, Uszta Gyula, Vass Istváné.

A hetvenes évek elejétől szempont volt, hogy növekedjen azok száma, akik képesek a bizottsági munkában hozzáértően országos kérdésekkel foglalkozni.

Az 1983–1985-ös modell

Az MSZMP KB 1982. november 11-i²¹ ülésén foglalt állást előzetesen a választási rendszer továbbfejlesztéséről, majd felkérte a tervezett változtatások véleményezésére a Hazafias Népfront Országos Tanácsát. 1983 márciusában megfogalmazott véleményében egyetértett a kettős és többes jelölés, az érvényes szavazatok legalább 25%-ának megszerzése esetén a pótképviselői rendszer, valamint a 10%-os pótképviselő-mentes országos lista bevezetésével. Javasolta, hogy az országos listára a HNF Országos Tanácsa jelöljön, visszahívásukról az Országgyűlés döntsön. Egyben a visszahívási jog reálissá tételét forszírozta. A kezdeményező a HNF vagy a választók 10%-a legyen, ha ez megvan, akkor titkos szavazással döntenek a képviselő sorsáról. Javasolta továbbá a HNF OT az egyenlő és szerény kampányt, aminek az volt a célja, hogy a választópolgárok megismerjék a jelölteket. Az is elhangzott a viták során, hogy a jelöltek kiválasztását ne az MSZMP, hanem a Népfront végezze a többi szervezet bevonásával, továbbá a döntés joga a jelölőgyűlésé legyen. A pótképviselőséggel szemben felmerült, hogy ez a variáns – adott esetben – kisebbségben maradt jelöltet juttathat a parlamentbe.²² 1983-ban az országos listát az alkotmány rögzítette.²³

A bekerülési szempontokat a hivatalos szervek alig-alig változtatták meg. Fontosabb volt az országos és helyi potentátok bejutásának biztosítása a „T. Házba”. Ezt úgy igyekeztek teljesíteni, hogy a legtöbb helyen a hivatalos ellenjelöltek esélytelen, esetenként utasításra induló személyek voltak. Az egyenlőséget és egyforma esélyt, az előírt társadalmi összetételt azzal biztosították, hogy azonos vagy hasonló paraméterekkel rendelkező riválisokat indítottak, például nő ellen nőt. A kiválasztás a kis létszámú központi jelölt kivételével a megyei, budapesti pártszervezetek feladata maradt, amelyek ekkor fokozottan támaszkodtak az alsóbb, elsősorban városi, kerületi pártszervezetekre. Az előzetes jelöltkiválasztásban kitüntetett szerepet vittek a pártbizottságok által megbízott úgynevezett Operatív Bizottságok, amelyek működése még kevésbé volt transzparens, mint a pártszervezeteké. A felszínen továbbra is a Hazafias Népfront megyei testületei álltak. Lengyel minta nyomán Kukorelli István a jövőre nézve az úgynevezett konventek felállítását javasolta.²⁴ A jelölőgyűlések száma az 1980-as 657-hez képest 846-ra nőtt 1985-ben.²⁵ A városokban az általánosan jellemző két gyűlés közül az egyiket valamilyen munkahelyen tartották. Az MSZMP megyei szervezetei ellentmondásosan viselkedtek a spontán jelöltekkel szemben. Volt, ahol támogatták, volt, ahol ellenezték fellépésüket függetlenül attól, hogy párttagok voltak-e, avagy sem.

Ezzel együtt megváltozott a gyűlések jellege. „Az 1985-ös választási gyakorlat erősítette a jelölés jellegét, a jelölőgyűlések tényleges jelölési fórumokká lettek, a jelöltek személye, programja volt a központban sok helyütt.”²⁶ Ugrásszerűen növekedett a spontán jelölések száma. Kettős jelölés 1980-ban 15 volt, 1985-ben 294, hármas 71, négyes pedig 7.²⁷ Az 1980-as kilenchez képest 1985-ben 280 volt spontán ajánlott, közülük 78 lett jelölt. Már a kettős jelölések miatt is 1980-hoz képest majdnem duplájára nőtt a hozzászólások száma. A társadalomstatistikai követelményeket csak megközelítően,

korrekciósan sikerült teljesíteni. A kettős jelölés volt a meghatározó, hármas 54, négyes 4 választókerületben fordult elő.* Ez a választás volt az, amely 1949 óta a legnagyobb – 63%-os – változást eredményezte a képviselők körében. (1971-ben, 1975-ben és 1980-ban a képviselőknek kevéssel több mint egyharmada cserélődött.)

A választás mindenekelőtt egy alapvető problémát rejtett magában. A jelölteknek egyéni arcot, saját programot kellett megfogalmazniuk, az nem lehetett ugyanolyan mindkét személynél, mert akkor a polgárok nem kerülnek választási helyzetbe. Az országgyűlési képviselőség így is presztízst jelentett, tehát vállalkozó volt elég, viszont ritka volt a karakteres, saját program: a jelöltek leginkább a Hazafias Népfront programjára hagyatkoztak. Előtérbe került viszont a jelöltek személyes bemutatkozása. Tóth Károly nyilvános publikációban mutatott rá arra, hogy az indulás politikai programhoz kötése korlátozza a passzív választójogot, bár ekkor az alkotmány is rendelkezett a társadalmi rendről.²⁸ A Népfront-korlátok között volt lehetőség elképzelések megfogalmazására, ezeket azonban aligha lehet a későbbiekben számonkérni a jelölttől. Tóth úgy vélte, hogy ezen kidolgozottabb országos és helyi program segíthet, amihez a jövőben a jelölt csatlakozhat.

A választási rendszer reformját illetően a pozitív értékelés vált dominánssá az MSZMP-n belül is. Azt gondolták, hogy továbbfejlesztésével a parlamentben és a tanácsokban intézményesülnek a különféle csoportérdekek, míg a részkérdésekben megmutatkozó véleményeltérések a viták élénkülését hozzák. Nincs más teendő, mint hogy a rendszeren belüli különféle társadalmi szervezetek, mozgalmak határozottabban megfogalmazzák akaratukat, és ez a jelöltekben is kifejeződjön.

Egyetlen „kategória” nem jelenhetett meg a Parlament falai között: az ellenzék, a párt politikájával elégedetlen állampolgárok képviselője, legyen az baloldali vagy jobboldali. Az egyetlen kivétel Kovács Béla volt, a Független Kisgazdapárt legendás alakja, aki 1958-ban – máig pontosan tisztázatlan körülmények között – vállalta a jelölést. A parlament munkájában azonban betegsége, majd halála miatt már nem vett részt. 1985-ben hat helyen kísérelték meg ellenzékiek, hogy felkerüljenek a jelöltek közé. Egyiküknek sem sikerült.

Kádár János mindvégig kitartott az 1957-ben rögzített alapelvénél: ellenzéki nem juthat mandátumhoz. Amikor megtudta, hogy a demokratikus ellenzék tagjai felléptek jelölési szándékkal, Kádárnak már e tény is elegendő volt arra, hogy a kötelező többes jelölés rendszerét megkérdőjelezze.

A végiggondolásra azonban már nem maradt idő. Mire 1990-ben elérkezett a választások ideje, Kádár János halott volt. Nem élhette meg a „csodát”: parlamentje igazi törvényeket hozva maga számolta fel azt a rendszert, amelyből vétetett.

* 19 népfrontos jelölt nem kapta meg a jelöléshez szükséges szavazatot. MNL OL M-KS 288. f. 31/1985/5. ó. e.

II. 2. A PÁRT

+ [251]

A politológiai és történeti szakirodalomban általánosan elfogadott nézet szerint Magyarország és a környező országokban, valamint a Szovjetunióban a tárgyalt időszakban pártközpontú diktatórikus politikai rendszer volt. Az állam és pártszervezetek összefonódtak, és az államhatalom alárendelődött az irányító pártszervek akaratának. Az állami apparátus végrehajtó szerepet játszott a vezető pártszervek instrukcióinak megfelelően. Ennek ideológiai alapja a proletárdiktatúra fogalomban összefoglalható teória volt, és a „párt vezető szerepe” formulában nyert kifejezést. A párton belül demokratikus centralizmus érvényesült. Elsősorban a kongresszusi felmenő folyamatban jutott érvényre a demokrácia, ezenkívül a központ, központok akarata számított, vagyis alig létezett a demokrácia világa. Az 1980-as évek második felében ez a rendszer fella- zult, de a hatáskörök központosítása 1988-ig fennmaradt. A jogállamot és a többpárti parlamentáris pluralizmust felszámolták.

A hatalom az állampárt kezében volt. Az államapparátus és a pártvezetőség teljes összefonódásáról Rákosi Mátyás világosan beszélt, és mint eredményt emlegette. Mielőtt kinevezték miniszterelnöknek, az 1952. augusztus 14-i KV-ülésen ezt mondta:

„Itt már koalíciós megoldásra nem gondolunk, ami ugyancsak egy lépés abba az irányba, hogy az állam- és pártvezetés vagy megfordítva, a párt- és az államvezetés teljesen összefonódik, és az egész vonalon biztosítva van, hogy a párt határozatait az államapparátus minden zökkenő, minden fenntartás nélkül végrehajtsa.”

Kádár János is azzal indult 1957-ben, hogy a pártszervezeteknek az állam felett ellenőrző és irányító szerepet kell betölteniük. Ez a tétel mindvégig meggyőződése maradt. Amikor Kádár János 1958 elején átadta a miniszterelnökséget Münnich Ferencnek, a pártapparátus gyengeségét emlegette.

* MNL OL M-KS 276. f. 52/20. ó. e. Rákosi példaként sűrűn hivatkozott a több országaira és a Szovjetunióra.

Az állam elválása a párttól nem következett be, csak 1988-tól.

A közös jellemzők mellett országonként és időszakonként markáns eltérés mutatkozott. A régiót és a Szovjetuniót az 1949–1953 közötti években egyaránt a sztálini totalitarizmus, Magyarországon és más kelet-európai országokban a kiépülő centralizáció, vezérkultusz, terv- és hadigazdaság, ennek megfelelő kizárólagos ideológia, a szocialista tábor szinte teljes bezárkózása jellemezte. Az 1953 utáni időszakot nálunk a represszió enyhülése, a vezérkultusz megszűnése, a kötött hadigazdálkodás oldódása kísérte.

A Kádár-korszakot egészében a decentralizáció, a hatvanas évektől a részleges és korlátozott piacosság színezte, az ideológiai totalitarizmus oldódása és a pragmatizmus karakterizálta. Ezen belül az állam önállóságának elismerése, a jog szabályozásának kiterjesztése, egyfajta gyakorlatiasság érvényesült. Megjelent az érdekbeszámítás, a regionális és részérdekek érvényesülése, előtérbe került a szakértelem a hatalmat befolyásoló és gyakorló bürokráciában, technokráciában. Ez azonban nem változtatott a hatalom monopolisztikus gyakorlásán, csak más eszközökkel valósította azt meg. Az MSZMP közvetlen közhatalmi jogosítványokkal rendelkezett egészen megszűnéséig, folyamatosan jogalkotói hatalmat birtokolt, a fontos személyi pozíciók meghatározásában kizárólagos szerepet játszott. Végezetül, de nem utolsósorban meg kell említeni, hogy a nemzeti állampártok kifelé nemzetközi hatalmi rendszerként működtek, befelé összefonódtak és – az utolsó időszakot leszámítva – kiszolgáltatottak voltak a Szovjetunió Kommunista Pártjának.²⁹

A mindenható Titkárság

A magyar parlamentarizmus felszámolása nem egyik pillanatról a másikra ment végbe. Ennek folyamata az 1947-es választástól 1950 elejéig tartott. Ez egyben a pártállami rendszer megteremtését is jelentette. A parlamenti autonómiát és a jogrendet ugyan nem változtatták meg, de a 1947-es választások törvénytelenégei ismertek.³⁰ Még így is jelentős erőt képviselhetett volna az ellenzék, ha a Magyar Függetlenségi Pártot nem fosztják meg mandátumától, és ha az ellenzéki pártokat nem félemlítik meg, illetve az ellenzék egy részét a parasztpártokkal együtt a Népfront mézesmadzagával nem teszik megalkuvóvá. A Szociáldemokrata Párt választásokon bejutott 67 képviselőjének – mint arról már volt szó – több mint felét lecserélték, letartóztatták, emigrált vagy elnémították. A parlamentarizmus felszámolásához tartoznak a különféle, a parlamentet alapvetően nem befolyásoló trükközések. Például a 100 munkásnál nagyobb üzemek államosítása 1948 tavaszán, ahol előbb fogadták el a vállalatvezetők kirendeléséről szóló kormányrendeletet, s csak ezt követően terjesztették a törvényhozás elé az államosítás törvénybe iktatását. Összességében a parlamenten belüli és kívüli pozíciókat elfoglalták 1948 derekára, a többpártrendszer 1948 végére, 1949 elejére likvidálták, így az újabb választások után az alkotmány gyökeres átalakításának és a parlament díszletté súlyosításának nem volt akadálya.

Rákosiék a parlamenttel kapcsolatos politikai, személyi, szervezeti-technikai döntéseinek nagy részét nem a kongresszus által választott Központi Vezetőség, még csak nem is elsősorban a Központi Vezetőség által választott Politikai Bizottság, hanem az MDP KV Titkársága hozta, amelynek eleinte Marosán György és Szakasits Árpád – mint elnök – személyében volt szociáldemokrata tagja, továbbá Kádár János is, akit később ugyancsak letartóztattak. Emellett megbízható emberek ültek a stabil helyeken, mint Rákosi, Gerő Ernő és Farkas Mihály, a tényleges hatalmi triumvirátus, továbbá Révai József, és az MDP második, 1951-es kongresszusa után Nagy Imre, Hegedüs András és Kristóf István, később Hidas István. Ez a hatalmi centralizáció uralta a parlamentet minden szempontból, közvetlenül az országgyűlési elnökön, illetve az alelnökökön és a képviselőcsoport vezetésén keresztül. Nem volt nehéz dolguk, a képviselőknek, ugyanis még technikai értelemben sem volt önálló akaratuk, kezdeményező lehetőségük.

A Politikai Bizottság 1950-ben és 1951-ben egy-egy ülésen beszélt országgyűlési ügyekről, 1951-ben a nyugdíjtörvényről, de ezt sem terjesztették be, hanem átdolgozásra ítélték. 1952-ben is mindössze három esetben volt terítéken parlamenti ügy, ebből az egyik Rákosi miniszterelnökké választása volt, a második a polgári perrendtartás kérdése, és csak a harmadikon, az 1952. november 26-i ülésen – napirenden kívül, szóban – Rákosi előterjesztésében történt meg az Országgyűlés összehívása december 15-ére.³¹

Az 1949. június 1-jei titkársági ülésen³² az alakuló és rá következő néhány parlamenti ülés menetrendjét és minden kérdését megbeszélték és eldöntötték. Az előterjesztő Orbán László volt, aki még olyan részletekre is kitért, hogy ne a korelnök, vagyis Harrer Ferenc (MRP), azaz más párt képviselője olvassa fel a köztársasági elnök levelét, hanem már az új, az MDP-s tiszti kart képviselő személy. A 25 fős bizottságoknál 17 főt adott az MDP, a 15 fősöknél 10-et, a 36 fős parlamenti Politikai Bizottságnál 23 főt, a 19 bizottsági elnök esetében 12-t.* A választásokkal a többpárti egyeztetések felett úgy gondolták, eljárt az idő. Elvetették a Parlament épületében a pártok önálló helyiségének elgondolását is, és az ültetés nem pártonként történt, hanem keverten. Az MDP-képviselőket a pártközpontba hívták össze, nehogy valakinek eszébe jusson más pártok frakciózása. Ekkor döntötték el, hogy kik legyenek az Országgyűlés tisztségviselői. Az alakuláskor az ügyek előkészítésére titkárságot állítottak fel, melynek három tagja volt: Mónus Illésné, a háznagy, Kiss Károly és Orbán László. Gerő Ernő referátumára határoztak a kormányra vonatkozó szerkezeti változtatásokról szóló törvényről, vagyis az új minisztériumokról, továbbá a Népgazdasági Tanácsról, amelyet a tervgazdaság csúcsszervezetének szántak, és ez alá rendelték minden gazdasági szervet.

* Orbán a pártoknak frakciót nem javasolt, de kezdeményezte, hogy hozzanak létre egy úgynevezett Népfront Parlamenti Bizottságot Révai József vezetésével, 8 MDP-, 3 FKGP-, 2 NPP-, 1 Balogh-párti és 1 radikális párti taggal. Ez a bizottság tehetett volna javaslatot a politikai kérdésekről a Titkárságnak vagy a Politikai Bizottságnak, de az elgondolást elvetették, nem kívánták a „népfront-frakció” égisze alatt a többpártrendszer legalizálni.

A következő ülésszakon az alkotmányé volt a főszerep. 1949. június 15-én az alkotmány előzetes tervezetét fogadta el a Titkárság,³³ majd a részletes koreográfiát, beleértve a pártok felszólalóit is, ezenkívül egy parasztasszonyt, egy fiatalot, egy értelmiségit és egy katonát. Még Szekfü Gyula neve is felvetődött.³⁴ Az MDP szónokainak szövegét Marosán György, Losonczy Géza és Donáth László hármasa nézte át, más pártok felszólalását még nem „cenzúrázták”. Ekkor határozták el, hogy csak a Honvédelmi, a Mentelmi és az Összeférhetetlenségi Bizottságba jelölnek elnököt, a többenél ráért az új ügyrend elfogadásakor.*

1949. augusztusában és szeptemberében az MDP KV Titkársága mindenre kiterjedően szabályozta nemcsak az Országgyűlés, hanem a NET működését is. Ekkor fogadták el a NET szervezetét, ügyrendjét, ekkor döntöttek arról, hogy a NET törvényerejű rendeleteket bocsáthat ki. A tisztségviselők, az országgyűlési képviselők és a személyzet javadalmazását megállapították.³⁵ Elfogadták a törvényeket, decemberben alaposan foglalkoztak Sztálin születésnapjának ünnepségeivel, ezen belül az Országgyűlés magatartásával.³⁶ 1949. december 7-én a Titkárság elfogadta a képviselőcsoport vezetését és titkárságát. A titkár Mónus Illésné lett. A csoport titkársága kapta a feladatot, hogy készítsen tervezetet a képviselők foglalkoztatására, munkájuk ellenőrzésére.³⁷

Nem követjük nyomon az ülésekre készült előterjesztések tartalmát, miután azok igen hasonlóak voltak, rutinszerűvé váltak.³⁸ Legfeljebb annyi megjegyzést kell tenni, hogy amíg az Országgyűlés elnöke nem volt a Titkárság vagy a Politikai Bizottság tagja, addig az illetékes titkár, esetenként az osztályvezető volt az előterjesztő.

A költségvetés és az első ötéves terv, aztán a parlament ügyrendjének elfogadása után elérkezett az ülésszakok ritkításának ideje. Automatikusan működött a szöveges esetén is a hozzászólásra kijelölés művelete. Viszont a képviselőket, ha már parlamenti munkájuk nem kötötte le őket, valamivel el kellett foglalni, hiszen jószérivel csak biodíszletnek kellett a terembe, akik engedelmesen végigülnek a „vitákat”, lelkesen tapsolnak, és egyhangúlag szavaznak az elnök „intésére”. Ezek az évek egyébként is az agitációval, az állandó mozgósítással teltek, így erre használták a képviselőket is.

A hazai 1949-es, úgymond jó kampánytapasztalatok alapján folyamatos mozgósító tényező lehet a képviselő. Ennek elősegítése érdekében a pártszervezeteknek készíteniük kell egy országos és járásokra, városokra lebontott beosztást 1950. január 25-ig.

* Marosán György javaslata még mind a 19 bizottságról szólt.

** Drahos Lajos elnöknek Horváth Márton „segít” elkészíteni 15 perces beszédét – szólt a határozat. MNL OL M-KS 276. f. 54/ 77. 8. e.

*** MNL OL M-KS 276. f. 54/59. 76. 8. e. A tagok: Gerő Ernő, Marosán György, Kossa István, Kiss Károly, Olt Károly, Drahos Lajos, Mónus Illésné, Hegedűs András és Hegyi Gizella lett. A Titkárság tagjai: Olt Károly, Kiss Károly, Drahos Lajos, Mónus Illésné.

**** T. Varga György az 1949. november 20-i titkársági határozatát hozza fel példaként az Országgyűlés 1950. decemberi üléséről a párt alkotmányos jogrendszer feletti természetéről. A Titkárság Olt Károly vezetésével ötfős bizottságot hozott létre a parlamenti szónokok kijelölésére. T. Varga György: *Adalékok és szempontok a Magyar Dolgozók Pártja hatalmi helyzetéhez*. Múltunk 1998. 2. sz. 178.

A párt országos káderosztálya külön feladatként jellemzést ír majd minden képviselőről február 10-ig. Ez lesz a képviselők káderanyagának az alapja. Ezt követően a megyei pártbizottságok által készített terv alapján járásonként beszámoló gyűlést tartanak, amit február 1-ig közölnek a – 200–300 – érintett képviselővel.

A tervezést úgy oldották meg, mint a kampányfeladatot, de erre a helyi pártszervezetek nem voltak berendezkedve. Az életük végeláthatatlan akciók sorozatából állt, ez képezte nap mint nap feladataikat. A szájba rágós tervezet és a területi beosztás ellenére a képviselők csak alkalmanként tettek eleget jelentési kötelezettségeiknek, a megyei pártbizottságok úgyszintén, így a határozat jórészt papíron maradt.

Még az 1953. május 17-i választás után sem változott a helyzet, ezt mutatta Kovács István Nógrád megyei párttitkár levele Rónai Sándorhoz 1953. szeptember 30-án.³⁶ A megyei pártszervezet képtelen volt értekezletet szervezni a képviselőknek, egyszerűen nem mentek el. Maga Rónai sem volt elérhető, de ő megígérte, hogy heti két napot lenn tölt.

1953 őszén, a Nagy Imre-kurzus lendületében persze változott a helyzet, így a PB új határozatát könnyebben teljesíthették a képviselők.* 1954. március 1-jén ismételt levél kísérelte meg a megyei pártbizottságokat rávenni, hogy lehetőleg háromhavonta hívják össze a képviselőket. A PB 1955. május 19-én³⁷ is igyekezett a helyzeten változtatni, minधिába.

A Politikai Bizottság mint főhatalom

Nagy Imre miniszterelnökségétől fogva a legfontosabb döntéshozatali szerv a Politikai Bizottság lett. A rend nem változott. Az ülések ideje, a részletes forgatókönyv, a törvénytervezetek mind a testület elé kerültek. Olyan presztízsz problémák is helyet kaptak a PB-n, mint hogy a nem miniszter PB-tagok – persze Rákosi Mátyást kivéve – ne a bársonyszékeken üljenek, hanem mögöttük, az első sor előkelő helyén.³⁸ Az üléseket előkészítő javaslatokat az MDP képviselőcsoportjának vezetésével egyeztetve eleinte Ács Lajos, majd Vég Béla KV-titkár terjesztette a testület elé. 1956-ban átvette a feladatot Apró Antal. Nevezett 1955. április 11-én így írt Vég Béla KV-titkárnak az egy héttel később kezdődő ülésszakról: „A határozatnak megfelelően a tárgyalások menetrendjét átalakítottuk [mármint a PB], és a külügyminiszter beszédéhez 5-6 hozzászóló lesz, közöttük javasoljuk, hogy egy katolikus és egy református pap is szólaljon fel.” Ezt követően közölte, hogy az egész ülésszakra a felszólalók „le vannak értesítve, a beszédek készülnek”, a miniszterekkel külön megbeszélést tartott, a pénzügyminiszter be-

* Az egyik képviselőt felszólító levél így fogalmazott: „A képviselőtárs beosztási területén 1954. évben végzett munkájáról az Országgyűlés Elnökének jelentést nem küldött, így ennek hiányába munkáját nem tudjuk értékelni. Ezért arra kérjük a képviselőtársunkat, hogy 1954. évben végzett parlamenten kívüli munkájáról egy összesítő jelentést szíveskedjék küldeni.” MNL OL XVIII-6-v 1. d.

szédét Gerő Ernő, a külügyminiszterét Rákosi Mátyás és Hegedüs András lektorálta. Emellett a beszédek elkészítésébe és politikai ellenőrzésébe a Központi Vezetőség apparátusának is be kell kapcsolódnia. Többeket már informált. Külön kiemelte, hogy Végh még aznap délelőtt tartson az osztályvezetőkkel megbeszélést, és figyelmeztesse őket erre a feladatukra. A levelet azzal fejezte be, hogy az Egyházügyi Hivatal vezetője szóljon a kijelölt papoknak a 15-20 perces felszólalásukról.* A levél érzékelteti, hogy a PB milyen mértékben és módon szervezte az Országgyűlés működését. A parlament működésének közvetlen pártmoderálását mutatja az a másik levél, amelyet Apró Antal 1956. február 6-án postázott Vég Bélának. Az Országgyűlés két nappal később esedékes ülésén az MDP KV döntése szerint Non György legfőbb ügyészi tisztségbe iktatását kellett szentesíteni, a NET titkárnak posztjára pedig Kristóf Istvánt megválasztani. A levél így fejeződött be: „Ezért javaslom, hogy mind a kinevezéssel, mind a visszahívással kapcsolatban még ma, de legkésőbb holnap reggel Rónai elvtárs hivatalos *pártutasítást* [kiemelés tőlem – F. I.] kapjon”.³⁹ Ez a dokumentum mutatja, hogy a párt döntések hivatalos, jogszabályi erejű határozatokként jelentek meg. Gépelt, vagyis írásos határozati kivonatokban értesítették a végrehajtásban illetékes személyeket, még a politikai bizottsági tagokat is, a titkársági és PB-döntésekről. Ez a Kádár-korszakra is érvényes gyakorlat volt.

A felszólalásokat sokáig külön szervezték. Az első alkalom, hogy képviselők szólásra jelentkeztek, a Nagy Imre által beterjesztett, akkor nagy jelentőségűnek tekintett, a tanácsokról, valamint a tanácsstagok választásáról szóló törvényjavaslatok tárgyalásakor volt 1954 szeptemberében. A megelőző öt év gyakorlatához képest volt szokatlan nívó, hogy Bódi Jánosné nógrádi parasztasszony, Klujber László móri vájár, Wirth Ádám Pest megyei pártbizottsági munkatárs, Mileji István Zala megyei tééselnök, másrészt a választásról Nánási László és Kaszapovics András⁴⁰ önként jelentkezett mondandójával. Valamennyien szót is kaptak a vitában. Mellettük persze beszéltek a felkért hozzászólók is.

A parlamenti nemzetközi kapcsolatok volt a következő téma, amely állandó jelleggel vagy a Politikai Bizottság, vagy a Titkárság előtt szerepelt. 1954 előtt azonban az Országgyűlésnek nem voltak ilyen kapcsolatai. Először 1954. augusztus 11-én foglalkozott a PB azzal, hogy Rónai Sándor és Non György vegyen részt az Interparlamentáris Unió bécsi kongresszusán, illetve ennek nyomán ugyancsak a PB döntött a magyar tagozat megalakításáról 180 taggal.** A Darabos Iván által jegyzett előterjesztés szinte valamennyi részletkérdésre kiterjedt. Az 1956-os forradalom leverése után az 1957-es IPU-konferencia magyar delegációjának összeállításakor a Politikai Bizottság magas rangú küldöttséget, Rónai Sándort, Molnár Eriket és Péter Jánost küldte ki annak érdekében, hogy a mundér becsületét megvédjék. A konferenciáról Rónai be is számolt

* MNL OL M-KS 276. f. 71/40. 6. e. A két pap Máté János veszprémi püspöki helytartó és Vető Lajos evangélikus püspök volt. *Napló*, 1955. 883–887, 890–894.

** MNL OL M-KS 276. f. 53/189. és 194. 6. e. A Titkárság döntött 1951 végén az IPU-ban való passzivitásunkról is.

a testület előtt.⁴¹ Ilyen beszámolóra más alkalommal nem került sor. Az IPU mellett a parlamenti delegációk fogadása és küldése volt a másik téma, amely a párt vezetőtestületeit érdekelte. Egy idő után a párt és az állami delegációcserék közös tervben, összehangoltan kerültek a PB elé.

Olykor párt döntések születtek különleges apróságokról vagy speciális szituációkról. Ilyen volt az Országgyűlés elnökének üdülése, bár ez összefüggött PB-tagságával. Ilyen volt a Parlament épületében egyes rendezvények megtartása, például a budapesti DISZ-es fiatalok farsangi bálja.⁴² 1955. április 16-án arról döntöttek, hogy készüljön filmhíradó a soron következő ülésszakról.* Komócsin Zoltán felvetette egy brosúra kiadását az 1955. novemberi ülésszakról, ám ez egyáltalán nem tetszett a Titkárságnak.⁴³ 1956. február 6-án⁴⁴ a PB arról határozott, hogy rendszeresíteni kell azt a gyakorlatot, hogy a képviselők kézfelemeléssel szavazzanak. S valóban Rónai Sándor február 8-án, az első szavazáskor figyelmeztette a képviselőket, hogy emeljék fel a kezüket a szavazáskor.⁴⁵

A törvényjavaslatok közül a fontosabbak 1953-ig részben a Titkárság, majd ezt követően a PB elé kerültek. Egy részük egyszerű megvitatást igényelt, volt, amelyik többször visszakerült a testület elé, ilyen volt a kétszer tárgyalt 1951. évi nyugdíjtörvény, amelyből aztán nem lett törvény, hanem csak törvényerejű rendelet. A polgári perrendtartásról szóló törvényt háromszor tárgyalták, egy alkalommal a Titkárság.⁴⁶ Miután a tervezet meglehetősen hosszú és komoly szakértelmet kívánt, a testület a részletes elbírálásra külön bizottságot küldött ki a Házi Árpád, Péter Gábor, Friss István, Keleti Ferenc és Molnár Erik összetételben. A „szakértők” egy hónapot kaptak a munka elvégzésére. Ez sikerült is nekik, és 1952 májusában elfogadták a törvényt. Volt olyan, hogy egy-egy javaslatot nem hagytak jóvá, mint 1953 elején az állampolgársági törvényt. A második tanács törvény esetén 1954-ben Apró Antal előterjesztő első alkalommal javasolt társadalmi vitát a tanácsokra építkezve, ezt azonban a PB nem vette jó néven, és elégségesnek ítélte, ha a sajtó foglalkozik a tervezettel.

Az 1957 utáni korszak sok szempontból más gyakorlatot alakított ki, mint a megelőző, de az első években folytatta elődje metódusát. Az IIB 1957. március 26-i ülésén az összeférhetlenségi törvénytervezet vitáján csak úgy mellékesen igen lényeges döntést hozott: „A jövőben fontos politikai jellegű törvénytervezeteket, mielőtt azok kormányzervek elé kerülnek, a párt megfelelő szerveivel meg kell tárgyalni.”⁴⁷ Ez az MDP állampárti gyakorlatát megerősítette az MSZMP vonatkozásában is.

Az 1957. december 6-i és a 17-ével kezdődő ülésszakokra vonatkozó javaslat annyiban változott, hogy a hozzászólások ideje nem szerepelt a nevek mellett. A PB csúsztatta az időpontot, nem tartotta szükségesnek, hogy a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolója felett vitát rendezzenek. Előírta, hogy a jövőben az ülések előkészítésénél a napirendek vázlatát meg kell adni.⁴⁸

* MNL OL M-KS 276. f. 54/361 6. e. Komócsin Zoltán az ülés megnyitásáról, a pénzügyminiszter, a külügyminiszter és a párt vezérszónokának megszólalásáról javasolt filmfelvételeket. A Titkárság viszont csak az első napról volt hajlandó rövid felvételt készíttetni.

Apró elvtárs

I / 346 / 1979 / 4

Szigorúan bizalmas!

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1979. év november hó 13

ülésén az Országgyűlés során követendő ülésének összehívására

hozott határozata:

A Politikai Bizottság helyesli, hogy a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1979. december 20-án /csütörtökön/ délelőtt 11 órai kezdettel összehívja az Országgyűlés téli ülésének az alábbi napirend megtárgyalására:

1/ Törvényjavaslat az 1980. évi állami költségvetésről

Előadó: Faluvégi Lajos elvtárs

Egyetértessel, hogy a Központi Bizottság képviselőletében az ülésen Óvári Miklós elvtárs szólaljon fel.

Tudomásul venni, hogy a Kormány nevében László György elvtárs szólal fel.

Tudomásul venni továbbá, hogy az ülésnek előreláthatóan két napig tart.

A határozatot kapták: Apró, Kórm, László, Losonci, Óvári, Rács elvtársak

Végrehajtás után megsemmisítendő!

Magyar Országos Levéltár

28. Legfelsőbb szintű döntés az Országgyűlésről. MSZMP PB határozatát elküldték Apró Antal elnöknek

Részletes jogszabályi vita – mint az MDP-ben – azonban általában nem volt, csak az alapvető kérdésekben hoztak határozatot. Ilyen volt a Btk., a polgári perrendtartásról, az építésügyről, az egészségügyről, a honvédelemről, a közművelődésről, a kereskedelmi, a pénzügyi és az államigazgatási eljárásról szóló törvény, a Polgári törvénykönyv és módosítása, a választási rendszer módosítása, A munka törvénykönyve, a bánya- és az erdőtörvény stb. Többször, több éven keresztül foglalkoztak a párttestületek az alkotmány módosításával. Az éves és ötéves terveket, a költségvetéseket mind a PB, mind a KB megvitatta. A parlament elé kerülő koncepciókat is ide lehet érteni, például a közlekedésről szólót vagy a jogpolitikai irányelveket.

A PB az Országgyűlés tevékenységének értékelését is elvégezte, olykor az MSZMP Központi Bizottsága is foglalkozott az Országgyűléssel. Ehhez a pártközponti szervei jelentéseket igényeltek az Országgyűlés vezetőitől, illetve a frakcióvezetéstől. Ezeket megvitatták, majd előzetesen véleményt formáltak az Országgyűlés egészéről és belső ügyeiről, így például az ügyrendek megváltoztatásáról, a képviselők javadalmazásáról vagy az államhatalom legfelsőbb szervei szervezeti rendjének egymáshoz való viszonyáról.

A kádári időszak alatt a Központi Bizottság is foglalkozott néhány alkalommal az államirányítás, ezen belül az Országgyűlés kérdésével. Ezt megelőzték vagy követték

a pártkongresszusok határozata, amelyek általában az úgynevezett szocialista demokrácia fejlesztésének keretében tettek említést az állam demokratikusságáról, és ezen belül az Országgyűlés szerepéről. Ez alól kivétel az 1957. nyári Országos Értekezlet, amely az MSZMP hatalmi szerepének növelését, a proletárdiktatúra öklét nyomatékossította. Az 1959 végén ülésező VII. kongresszus a néphatalom szervei között első helyen sorolta fel az Országgyűlést. Az állam fejlődésének fő jellemvonása – szölte a határozat – a szocialista demokratizmus erősödése, ami megkívánja többek között az Országgyűlés fokozottabb aktivitását és munkája színvonalának emelését. Az 1962 végén ülésező VIII. kongresszus egyik tétele az volt, hogy a proletárdiktatúra egyetemes népi államalakul át. „Tovább javítjuk a népképviselői elv szerint választott államhatalmi szervek munkáját az Országgyűléstől a községi tanácsokig. A törvényalkotás folyamatában támogatni kell a népi kezdeményezéseket, és gyakrabban kell széles körű tanácskozásokat szervezni a néppel.”⁴⁹ Az 1966-os IX. kongresszus egy mondatot fogalmazott meg, nevezetesen: „Növelni kell az Országgyűlés szerepét a törvényalkotó tevékenységben és az Elnöki Tanács, valamint a kormány munkájának ellenőrzésében.”⁵⁰ Az 1970. novemberi X. kongresszus, bár a legrészletesebben szölte a parlament munkájáról, más szavakkal, de megismételte a korábbi határozatokat. „Ezek a megfogalmazások szerény mozgásokat ígértek a parlamentet illetően. Még az alkotmány módosulása sem kínált érdemi változást.

A következő, az 1975-ös XI. kongresszus elégedetten nyilatkozott az Országgyűlés elmúlt éveinek teljesítményéről. Feladatként azt emelte ki, hogy tovább kell erősíteni a törvényalkotás nyilvánosságát, szélesebb körben és rendszeresen meg kell vitatni a tervezeteket. Az 1975-ös programnyilatkozat megismételte az össznépi állammá válás tételét, de leszögezte, hogy az állam osztálytartalmában proletárdiktatúra. Első helyen az erőszakoservezeteket említette, és csak másodikon a szocialista demokrácia kibontakoztatását. Ebben nem volt külön szerepe az Országgyűlésnek.⁵¹ Az 1980-as XII. kongresszus a megszokott elégedett hangnemben fogalmazott az állam tevékenységét illetően, de munkáját tovább kell javítani. Ami az Országgyűlést illette, a dokumentum minden elemében eredményes munkát regisztrált, további fejlődést írt elő, különösen a bizottságok munkájában, a képviselők aktivitásában és az ellenőrzésben.⁵² 1985-ben a válság körülményei között a XIII. kongresszus dokumentumaiban a szocialista demokrácia mellé először kerül az önállóság fogalma. A kormányzat esetében ehhez kapcsolódott a decentralizáció, az Országgyűléshez azonban nem társultak ezek a kifejezések, maradt

* Az Országos Értekezlet külön pontban foglalkozott az Országgyűléssel: „4. Államunk erősítésében, állami életünk fejlődésében igen fontos szerepet játszik az Országgyűlés, amely hű kifejezője a népi demokráciának, tevékenységét azonban az eddiginél jobban ki kell fejleszteni.” Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1979. 93.

** „[...] erősíteni kell szerepét a kormányzati szervek működésének politikai ellenőrzésében és munkájuk támogatásában” – fogalmazott a határozat. Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970. Budapest, 1974. 692.

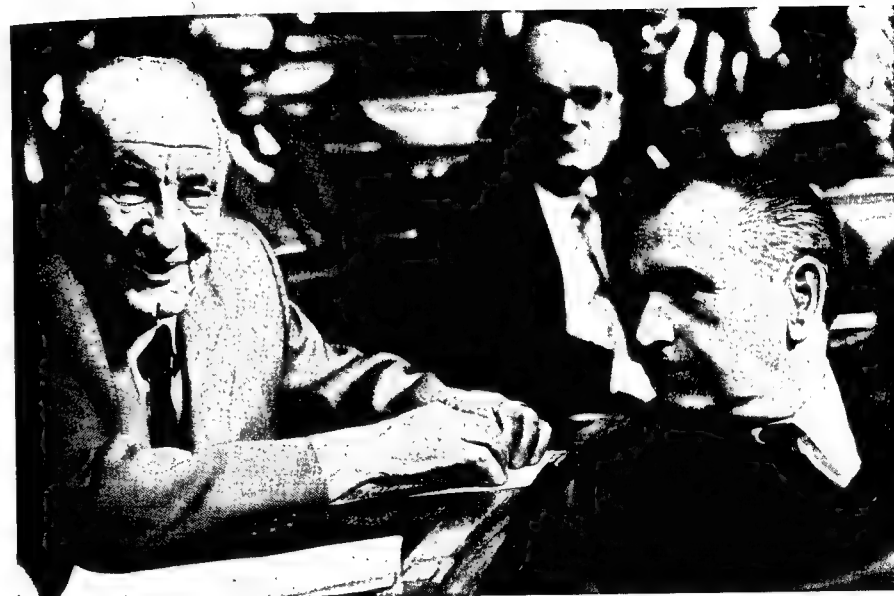
a semmitmondó szöveg az ország életében betöltött szerep növeléséről, a következetesebben érvényesülő alkotmányos funkcióról a kormányzati tevékenység meghatározásában, ellenőrzésében.⁵³ Mindezek a kongresszusi határozatok mutatták, hogy az MSZMP a változatlan pozíciójában volt és maradt az Országgyűléshez való viszonyában. Az időközi parlamenti elnöki beszámolóiban a kongresszusokra hivatkozás mintegy legitimációként szolgált a mindenkor eredményes teljesítmény bemutatására, és csak igen szerény mértékben a változtatásra, ami a hetvenes években és a nyolcvanas évek elején érződött az egyes törvények feletti társadalmi viták szervezésében és a bizottságok szerepének növekedésében. A legfeltűnőbb diszkrépancia az 1988-as Országos Pártértekezlet határozata és a valóságos igények között húzódott. Ekkor már felvetődött a politikai rendszer reformja, az Alkotmánybíróság létrehozása, az ügyrend képviselői önállóságot teremtő átdolgozása, a NET szerepének minimalizálása, a kormány és a törvényhozás viszonyának megváltoztatása, de mindez hiányzott a határozatból.

Az Országgyűlés alárendelődését az MSZMP pártállami magatartásának azonban nem a kongresszusi határozatok jelzik, és még csak nem is magyarázzák. Ezek a deklarációk akár még egy demokratikus párt programjába is belefértek volna. Az MSZMP azonban olykor külön foglalkozott a politikai rendszer alakításával, és erről központi bizottsági nyilatkozatokat tett, illetve PB-határozatokat fogalmazott meg. Ilyen történt 1959. október 22-én, 1971. november 3-án, és 1984. október 9-én a KB-ülésen.

Általánosságban az állami szervek pártirányításában a reformidőszakban, pontosabban 1971-ben történt változás, amikor is a kicsinyes gyámkodást elvben felváltotta egy olyan alapelv, amelyben a pártirányítás politikai jellege dominált, és az adott állami szervben dolgozó párttagok és pártszervezetek útján valósult meg, vagyis az állami szerveknek növelték az önállóságát és felelősségét. Igyekeztek kiküszöbölni a szükségtelen párhuzamosságokat, viszont fokozták az állam ellenőrzését.⁵⁴ E tételek azonban alkalmatlannak bizonyultak a párt és az állam elválasztására. Ennek hivatalos felismerése a nyolcvanas években történt meg, amikor is az a felfogás nyert egyre inkább teret, hogy a pártszervek önkorlátozása és az állami szervek önállóságának további növelése a kiút. Az MSZMP központi szervei nem kormányzati teendőket látnak el a továbbiakban, hanem stratégiát megszabó és ellenőrző, bíráló funkciót. Ez a nyolcvanas évek második felében realizálódott.

Visszavonulás

A korszak utolsó ciklusában megváltozott az MSZMP és az Országgyűlés viszonya. Eleinte minden a megszokott rendben folyt, de 1987-ben kezdett felértékelődni a parlament. Ez párhuzamosan ment végbe a kormány jelentőségének megnövekedésével. Az alapvető politikai üzenetet a kormányfő fogalmazta meg, de programbeszédének és első fogadtatásának a helyszíne az Országgyűlés lett. Kádár ugyan hosszán szólalt fel, de első titkárként is csak másodhegedűs szerepben. Grósz Károly a kormányzati

29. Kádár és utódja, Grósz Károly 1988-ban

apparátus nevében vállalta az ország irányítását és a felelősséget. A *Magyar Hírlap* újságírója, Gádor Iván összegezte így az 1987. szeptemberi ülészek atmoszféráját: „[...] ez az őszi ülészek más, mint az összes megelőző.”⁵⁵ Nemcsak a miniszterelnök, hanem a képviselők is akarva-akaratlanul szembesültek felelősségükkel, felszabadultak a kötöttségek alól, és legtöbben elkerülték az évtizedek óta megszokott tiszteletköröket, nyíltan fogalmaztak aggályokat. Nem egyszerűen a stílus változott meg, hanem ezzel együtt sokakban az MSZMP-hez, az állampárthoz való viszony.

Az MSZMP 1988. májusi pártértekezlete után Grósz Károly lett a főtitkár és a miniszterelnök egy személyben, de a központosítással nem tudott élni, a válság mélyült, az MSZMP-t egyre erősebb legitimációs válság és belső ellentétek feszítették, így az egyetlen megoldás a kormány és az Országgyűlés függetlenedése maradt. Már 1988. május 31-én úgy döntött a PB, hogy új, átfogó törvénykezési csomagot kell a parlament elé terjeszteni, ezen belül új alkotmányt kell megalkotni, és ezt a kormányzat készíti elő. A PB 1988. második felében egyre kevésbé ütőképes szervezet, önálló politikai állásfoglalásra, irányításra gyenge, tekintélyét elveszíti, a KB-re hagyatkozik. Az 1989-es esztendőben az MSZMP végképp válságba kerül, az ellenzék fokozatosan erősödő pozíciója révén a kormány és a parlament kettősségével szembesül. 1988-ban az állampárti szerep az Országgyűlés relációjában lényegében megszűnt.

Szólnunk kell a képviselők és a parlamenti tisztségviselők kiválasztásának folyamatáról is. Vajon a nómenklatúra részét képezték-e a képviselők és a tisztségviselők? Amennyiben az elit és nómenklatúra megkülönböztetését vesszük alapul, feltétlenül. Az elit kiválasztódik, a nómenklatúrát kinevezik – különbözteti meg a két kategóriát Huszár Tibor.⁵⁶

Ki nevezi ki az embereket? Ezt a hatásköri listák előírászerűen, pontosan megadták, és a pártszervezetek jogosítványa volt a kinevezés, ezen belül döntési jogok voltak megnevezve, illetve a döntések mellett jóváhagyási jogok, amelyek általában vétőjogot jelentettek. Testületeket jelöltek meg döntési pontoknak, de olykor személyeket is, KV- vagy KB-titkárokat. Számukra sokszor az egyetértési jog volt fenntartva. A jog a kinevezésre, felmentésre, áthelyezésre, egyes esetekben a fegyelmi kérdésekre és külön a kitüntetésekre volt érvényes. Ide kapcsolódott a pártiskolába vagy más intézménybe való beiskolázás lehetősége is. (Főleg az ötvenes évek elején több képviselőt pártiskolába küldtek, ezért nem is tudott részt venni az üléseken.) Külön intézményrendszer biztosította a káderezést; a döntések előkészítését, ez a rendszer volt a Káderosztályok és káderek hálózata. A mennyiséget illetően érdemes megemlíteni egy korai példát. 1951. július 11-én foglalkozott az MDP KV Titkársága a hatásköri listával, és ekkor összesen 2261 fő tartozott ide, amiből a PB 64, a Titkárság 764, a Szervező Bizottság 1433 főt fogadott el.⁵⁷ A szakirodalom 1500–4000 fő közé teszi a pártállami időszakban a nómenklatúrához tartozó, mindenre kiterjedő státuszokat.

Az országgyűlési képviselőket nem vették számításba a nómenklatúrajegyzékekben, őket a többpárti parlamentekben is a pártok jelölték és delegálták. Ez magától értetődő volt az 1949–1990 közötti időszakban is. A jelölés legitimációs játékát végig betartották. Nem úgy a parlament tisztségviselők esetében. Az 1949-es alkotmány 12. §-ának (3) bekezdése szerint „[a]z Országgyűlés tagjai sorából elnököt, 2 alelnököt és 6 jegyzőt választ”. Később az alkotmány 21. §-ának (1) bekezdése volt a hivatkozás alapja. Itt már nem engedték, hogy az Országgyűlés a maga szuverenitása szerint jelöljön és szavazzon. Az elnök, az alelnökök, a jegyző és rövid ideig a háznagy jelölése az első, az 1949-es alakuló ülésen, pontosabban 1949. június 8-án pro forma a Magyar Függetlenségi Népfront joga volt, miután kizárólag annak jelöltjei jutottak be az Országgyűlésbe. A tisztikart így is terjesztették be, és nyomban, közfelkiáltással meg is választotta a parlament.⁵⁸ Valójában az MDP PB 1949. június 3-án Rákosi Mátyás javaslatára fogadta el a személyeket, és a bizottságok összetételére vonatkozó javaslatot.⁵⁹ Rákosi egyben felhatalmazást kapott, hogy a többi párttal – ne alkudozzon, hanem – közölje a határozatot. A PB továbbá úgy döntött, hogy Kovács István a MFN elnöksége megbízásából hívja össze a Népfront Választási Bizottságát, és az állítsa össze az országgyűlési bizottságok névsorát, de Kovács sem ajánlatot tett, hanem ő is egyszerűen közölte a többi párttal, hogy milyen arányok lehetnek a bizottságokban. Ugyanakkor az elnökökre és tagokra vonatkozó név szerinti javaslatokat a Titkárság külön döntésére bízta, vagyis a pártok javaslatainak felülbírási jogát

fenntartotta magának az MDP pártvezetése. A következő választások után, 1953-ban nem kellett tekintettel lenni más pártokra, így a Függetlenségi Népfront is formális javaslatot tett, és a képviselők tapssal megválasztották a tisztségviselőket. A harmadik választás után, 1958-ban a tisztikarra a HNF Országos Tanácsa, a bizottságokra az Országgyűlés elnöke tett ajánlást a HNF OT egyetértésével. A formalitás annyit változott, hogy 1963-tól az MSZMP KB és a HNF OT közös javaslatára választották meg a tisztségviselőket, és ez nem is volt mondvcsinált, miután a hatásköri listában is a Központi Bizottságnál szerepelt az ajánlás. Nem érdemes az összes választás után felsorolni a ceremóniát, elég példaként a bizottsági üléseken a bizottsági tisztségviselőket említeni, ebben az esetben a HNF OT tett javaslatot, és azt a bizottsági tagok elfogadták. Persze a háttérben itt is az MSZMP PB állt. Az Interparlamentáris Unió elnöke és három alelnöke ugyanez volt érvényes, de a 11 fő vezetőségi tagra már nem. A másik példaként az Alkotmányjogi Tanács megalakulását érdemes felhozni. Az MSZMP KB Titkársága 1984. március 19-én a Politikai Bizottságtól kapott felhatalmazás alapján helyeselte, hogy a tanács elnökének Bognár Rezső akadémikust, Hajdú-Bihar megyei képviselőt, a tanács titkárának Róder Edit ügyvédet, budapesti képviselőt jelöljék. Ezen túlmenően név szerint felsorolta a határozat valamennyi tagot, beleértve azt az öt főt, aki nem volt képviselő. Ekkor még az érintettek nem tudtak jelölésükről, ennek közlésére Korom Mihály kapott felhatalmazást, továbbá arra is, hogy „a jelölésre vonatkozó javaslatot – az Országgyűlés elé történő beterjesztés céljából – küldje meg Kállai Gyula elvtársnak, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökének”.⁶⁰ A szövegből kiérződik, hogy nem számítottak a HNF OT javaslatára, az ajánlást véglegesnek tekintették.

A hatáskörök azonban ennél bonyolultabb állapotokat mutattak. Rendelkezésünkre áll egy irat, amely az 1976. január 19-i helyzetet tükrözi. Eszerint az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályához mint a központi pártapparátuson belüli szervezethez tartozott az Országgyűlés valamennyi kérdésben, így személyi ügyekben is. Ez a szervezet készítette elő a döntéseket. Kérdés, hogy csak adminisztratív módon, vagy beleszólt-e a jelölésekbe is. A PB számára előkészítette a pártcsoport vezetésére vonatkozó javaslatot, és ebben a PB döntött, előkészítette az Országgyűlés alelnökeire, jegyzőire, a bizottságok elnökeire és titkáira vonatkozó javaslatot, és ezekben a kérdésekben a PB állást foglalt megválasztásuk, illetőleg kinevezésük és felmentésük ügyében. Továbbá „előzetesen jóváhagyja a párttag, és véleményezi a pártonkívüli országgyűlési képviselők jelölését”.⁶¹ Az MSZMP KB Titkárságának más hatásköre nem volt, mint állást foglalni a miniszterhelyettes rangú vezetőkkel kapcsolatban, jelesül az Országgyűlés Irodája vezetőjéről. Az illetékes titkár és osztályvezető előzetes egyetértésére volt szükség az országgyűlési bizottságok tagjai közül azok esetén, akik az Országgyűlés MSZMP-csoportja vezetésének hatáskörébe tartoztak. A dokumentum nem rögzíti, de feltételezhetően a párttag képviselőkről lehet szó. A bizottságok teljes tagságának, a párttagok és nem párttagok arányának meghatározásáról tehát pontos információ nem áll rendelkezésre.

A hatásköri listán némi módosulás következett be 1988. július 13-án, amely szerint továbbra is két forma érvényesült. Döntési jogot egyrészt abban az esetben kaptak a vezetőtestületek, ha saját választási jogkörbe tartoztak a személyek. Az úgynevezett előzetes állásfoglalás pedig más szervek kinevezési jogosítványaira vonatkozott. Ezt megelőzően 1988. június 28-án változtatta meg a PB saját hatáskörét, illetve tett javaslatot a KB-nak, amely szerint a KB csak az országgyűlés elnökének személyében foglal állást, vagyis az alelnökök, akik a hetvenes évekhez képest KB-hatáskörbe kerültek, most visszakerülnek a Politikai Bizottsághoz. A PB-hez tartoztak ekkor a képviselőjelöltek és a bizottsági elnökök is. Döntési jogkört a PB a frakcióvezető személye esetén gyakorolt.* Épp jókor, mert június 29-én ugyancsak csak javaslat volt az MSZMP KB és a HNF OT részéről Stadinger István elnökre, de Király Zoltán hiányolta a levezető elnök kiegészítő kérdését, hogy van-e más jelölt. Ezzel megfogalmazódott az Országgyűlés önálló joga arra, hogy tisztségviselőit maga válassza meg. Ez volt az igazi nóvum! 1989. március 10-én Szűrös Mátyást már parlamenti jelölőbizottság előkészítő munkája révén választották elnöké. Ezzel az Országgyűlés de facto is visszanyerte tisztségviselői feletti szuverenitását.**

Az állampárt képviselőcsoportja

Ide tartozik a képviselők kommunista csoportja, más szóval az MDP-, MSZMP-frakció, bár hivatalosan nem nevezték frakciónak. Ez mindvégig létezett, bár szerepe gyakran minimálisra zsugorodott. A képviselőcsoport 1949–1953 között a parlament ülésszakai tartott üléseket, ezek nem kötődtek az ülésszakhoz, hanem egyes területekről tanácskoztak, vagy általános politikai beszámolókat tartottak. Minden esetben a Titkárság döntött összehívásáról és programjáról.

Nem így a frakcióvezetőség, különösen az 1956 utáni évtizedekben, amely a források szerint olykor rendszeresen ülésezett, és az Országgyűlés soron következő ülésének kérdéseit, a parlamenti munka általános értékelését, olykor más egyebeket, például a külügyi feladatokat megbeszélte. A vezetőséget kinevezték, bár a képviselőcsoport választotta meg őket, de ez mindig formális aktus volt. Még az MSZMP KB kádernemzetéről szóló, 1986. március 18-i határozata is megerősítette, hogy a párton belüli vezetői döntésekben a pártszervek a hatáskörök szerint döntenek,⁶² vagyis a teljes párthierarchiát érintő – beleértve az országgyűlési képviselőcsoportot is – a felsőbb pártszervek hoznak határozatot. A párt korabeli szervezeti szabályzata úgy fogalmazott, hogy az állami és társadalmi szervezetben a párttagoknak kommunista csoportot kell alakíta-

* A KB Titkársága a továbbiakban nem gyakorolt a nomenklátúrajogokban hatáskört. MNL OL M-KS 288. f. 4/240–241. ó. e.

** Az MSZMP KB 1989. május 8-i döntésével szüntette meg a káderhatásköri listát, és jogszabályokkal biztosította érvényesítését. Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1989*. Budapest, 1994. 605–606.

niuk, amely vezetőséget választ, és amelynek tevékenységét a központi pártszervezet irányítja. A csoport köteles végrehajtani az irányító szerv utasításait. Ez külön érvényes volt az Országgyűlés párttagjaira, mi több, a vezetőségből a tagokat visszahívhatták.

1953. szeptember 30-án, amikor Révai József, a 6 fős parlamenti csoport vezetője (elnöke) beterjesztette javaslatát az országgyűlési képviselők parlamenten kívüli foglalkoztatásáról, a PB úgy döntött, hogy a háromhavonta vagy szükség esetén még sűrűbben az elnöknek küldött jelentésekből a csoport vezetőségének irányítása mellett egy apparátus dolgozza fel a tapasztalatokat, és a javaslatokról az illetékes szerveket tájékoztassa. Ugyan a határozat papíron maradt, a frakcióvezetőségek funkciója ennek ellenére nem volt jelentéktelen. Hosszú idő keresztül az ő feladatuk volt az ülések előkészítésére vonatkozó javaslat első változatának összeállítása. A motorja ennek a NET titkára volt, miután a parlamentben ő volt tekinthető a főállású tisztségviselőnek.* 1953. július 3-tól Szabó Piroskát Darabos Iván váltotta ebben a pozícióban. 1953. november 13-án Darabos Iván már mint a pártcsoport elnökhelyettese arról értesítette Vég Béla KB-titkárt,⁶³ hogy a parlamenti csoport vezetősége a PB számára elkészítené javaslatát a munkarendről és a szónokokról. A PB határozata után, az ülés előtt két héttel kell a kijelölt szónokokat és az előkészítő bizottság tagjait értesíteni, hogy a beszédek elkészítésére megfelelő idő álljon rendelkezésre. Darabos Ivánt Kristóf István váltotta a NET-titkári tisztségben 1956 februárjában, egyben megörökölte a csoportelnök-helyettesi munkát is. A csoport vezetősége az 1956-os ülések előkészítésében is részt vett. A csoportvezetőség ülésén vetődött fel az a javaslat, hogy Vass Istvánné segítse Rónait a munkájában. Az 1956-os forradalom után a képviselők revíziójában Rónai Sándor nem a pártcsoport vezetésére támaszkodott, hanem Vass Istvánnéra és Kádas Istvánra.

A képviselőcsoport vezetőségét Vass Istvánné tájékoztatta 1957. március 16-án a felülvizsgálat eredményéről. Közös vélemény volt, hogy létre kell hozni az MDP helyett az MSZMP képviselőcsoportját. Ekkor Kristóf István volt az elnök.⁶⁴

1957. december 12-én kelt az előterjesztés, amely az MDP parlamenti csoportja vezetőségének megújítását célozta. Az Apró Antal elnök, Kiss Károly helyettes elnök, Házi Árpád, Köböl József, Kristóf István titkár, Kukucska János, Rónai Sándor, Szabó Pirokska, Vass Istvánné összetélt változatlanul, mindössze két fővel, Komócsin Zoltánnal és Olt Károllyal növelte volna.⁶⁵ A PB megtartotta a 9 főt, és kihagyta a korábban bizalomvesztett Köböl Józsefet és Házi Árpádot.⁶⁶ A kommunista csoport 1958-ban az első parlamenti ülésszakon ülésezett, és úgymond megválasztotta a vezetőségét. 1957 végétől a pártcsoport vezetősége rendszeresen összejött, és elsősorban az ülésszakok előkészítése volt a feladata. Rónai Sándor Apró Antalnak küldött 1958. augusztus 14-i előterjesztésében az Országgyűlés soron következő ülésére vonatkozó javaslatában

* Az 1953 utáni vezetőség kollektívaként nem működött, miután az ötből két fő, Györe József és Komócsin Zoltán vidékre került, maradt Révai József elnök, Darabos Iván elnökhelyettes mint a NET titkára, Kiss Károly és Rónai Sándor mint az Országgyűlés elnöke.

nyomatékosította, hogy az ülészak felszólalóira a pártcsoport vezetősége tegyen javaslatot, „figyelemmel arra, hogy a felszólalások – tekintettel a választásokra – agitativ jellegűek legyenek”.⁶⁷

1958. november 26-ára, a választási ciklus alakuló ülése napja reggelére Rónai Sándor összehívta a kommunista párttag képviselőket a képviselőcsoport megalakítására és vezetőségének megválasztására. Az elnök Kiss Károly lett, titkár Sándor László, tagok: Kristóf István, Cseterki Lajos, Olt Károly, Rónai Sándor, Vass Istvánné, Szabó Piroska és Bakó Ágnes.⁶⁸ Kikerült Komócsin Zoltán, Kukucska János és Apró Antal. 1962-től Fehér Lajos illetékes titkár is bekapcsolódott a munkába. A napirendek között feltűnt a képviselők parlamenten kívüli munkája, a bizottságok működése, az Országgyűlés nemzetközi kapcsolatainak, a delegációk összetételének kérdései, a megyei képviselőcsoportok elnökei értekezletének témái és az ülések szokásos előkészítése. A pártvezetőség alaphangját azonban a PB véleménye befolyásolta leginkább, így volt ez az 1960. december 8-i ülésen is, miután Kádár János és a PB nemtetszését fejezte ki az országgyűlési munkáról. Ekkor például elhatározták, hogy értékeli az ülészakok teljesítményét.⁶⁹ 1960. január 18-i állásfoglalásukat a képviselők parlamenten kívüli és a képviselőcsoportok munkájáról eljuttatták az MSZMP KB tagjainak. Ugyanakkor Sándor József annak a véleményének adott hangot, hogy a vezetőség rendszeresebben foglalkozzon az Országgyűlés elvi és gyakorlati kérdéseivel. 1961-ben olyan PB-előterjesztést szerkesztett a vezetőség, amely a parlament általános értékelését tartalmazta. 1961. december 11-én Kiss Károly és Rónai Sándor a pártcsoport nevében együtt írta alá a következő parlamenti ülésre vonatkozó PB-előterjesztést. 1962 februárjában ismét értékelés készült az Országgyűlés munkájáról a PB számára.⁷⁰

Bár általános értékelés nem került a PB elé, a frakcióvezetőség 1964. május 29-én kialakította véleményét az interpellációs jog értelmezéséről és gyakorlásának továbbfejlesztéséről, és ezt a megyei képviselőcsoport üléseinek napirendjére vették.⁷¹ Az Országgyűlés helyzete 1969-től az alkotmány módosításának elfogadásáig, 1972-ig kikerült a pártcsoport-vezetőség kompetenciájából, ilyen már csak ezért sem került terítékre.

1968. december 22-én irányelveket fogadtak el saját munkájukhoz. Ez leszögezte: „Az Országgyűlésben dolgozó kommunisták egységes fellépésének és összehangolt tevékenységének elősegítése érdekében az Országgyűlésben MSZMP csoport működik.”⁷² A csoportot a PB és az MSZMP KB Titkársága irányítja. A vezetőséget a PB nevezi ki. A vezetőség a politikai, szervezeti és munkamódszerbeli kérdésekkel foglalkozik, és segíti az irányító pártszerv és az Országgyűlés tisztikarának munkáját. Ülésein megtárgyalja a párthatározatokból adódó feladatokat, a parlament éves programját, az ülészakok előkészítését, az értékelő jelentéseket. A PB és a Titkárság felé kezdeményezési, véleményezési joga van. Kezdeményezheti például a frakcióüléseket, esetleg személyi, fegyelmi kérdésekkel is foglalkozhat, és a HNF OT vezetőinek segítségét kérheti. Együttműködési kötelezettsége van az Országgyűlés elnökével és a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályával.

Az 1971–1975 közötti ciklusban változott a vezetőség összetétele. Elnök helyett titkár irányította a munkát, aki Orbán László lett. További tagok: Apró Antal parlamenti elnök, Kállai Gyula, Pullai Árpád, aki a párt illetékes titkára is volt, Cservenka Ferencné, Sándor József, Varga Gáborné parlamenti alelnök, Havasi Béla, Kovács Károly. Egyben jelen volt az üléseken meghívottként Varga Péter, az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályáról, valamint Törőcsik Gábor hivatalvezető és jegyzőkönyvvezető. 1972 márciusában a képviselőcsoport az alkotmányos parlamenti ülés előkészítését, májusban az ügyrendet, az új Országgyűlés éves működésének értékelését és a soron következő ülészak napirendjét tárgyalta.⁷³ Apró Antal közben tartotta az előkészületeket. Külön tárgyalta a Minisztertanács elnökével, az illetékes párttitkárral, a frakcióvezetőséggel és a bizottsági, megyei csoportelnökökkel. Éves munkaprogram és az egész ciklusra összefoglaló értékelés készült, amelyeket a frakcióvezetőség ülésén megvitattak. Az 1974. február 20-i ülésen úgy határoztak, hogy a jelentősebb törvénymódosításokat az Országgyűlés elé kell terjeszteni. Másokat az Elnöki Tanács előtt bizottságok is tárgyalják meg, továbbá gyakoribbá kell tenni a miniszeri és államtitkári beszámolókat, a költségvetés kétütemű bizottsági tárgyalását pedig fenn kell tartani. Erről nem terjesztettek be javaslatot a PB-nek, hanem közvetlenül Fock Jenőt tájékoztatta Apró Antal. Megelégedéssel konstataálták, hogy az 1973. januári állásfoglalásaik érvényesültek, és a képviselői tiszteletdíjat megemelték, jobb lett a bizottsági előadók felszólalása, korábban került nyilvánosságra az ülészakok időpontja, a képviselői felszólalások tárgyszerűbbek, rövidebbek lettek, és a sajtó munkája is javult, bár Orbán Lászlónak a hiányosságok miatt még lépéseket kell tennie. A frakcióvezetőség tekintélyét mutatta, hogy a Minisztertanács 1974. március 28-án a javaslatokat megtárgyalta, és azokkal szinte kivétel nélkül egyetértett.⁷⁴

A következő ciklusban ismét változott az összetétel, bekerült a frakcióvezetésbe Biszku Béla mint titkár, és Katona Imre. 1975. november 18-án ajánlást tettek a közművelődési törvénynek az MSZMP Agit-Prop. Bizottsága és PB előtti tárgyalására, mielőtt benyújtják a parlamentnek. Ismét áttekintették az előző ciklus végén tett ajánlások sorát, és megtoldották továbbiakkal, elsősorban a bizottsági munka elősegítése érdekében. Javasolták, hogy a 15 éves lakásépítési terv 1977-ben kerüljön az Országgyűlés elé. Ezt azonban még a tekintélyes vezetőségnek sem sikerült elérnie.*

Az 1977. márciusi 1-jei ülésen tárgyalta az Országgyűlés másfél éves munkáját, és bár Apró Antal változtatás nélkül jóváhagyta volna az 1975-ös frakciódöntést, a vezetőség néhány kisebb jelentőségű változtatást javasolt, mint például az interpellációs lehetőségek javítása, a bizottsági beszámolók lehetőségének megvizsgálása, a 100 millió forintos költségvetési tartalék visszaállítása a képviselői igények kielégítésére, a sajtó sablonos tudósításainak bírálata, a kormánytagok gyakoribb felszólalása stb.

* A PB 1979. február 20-án sem tartotta indokoltnak napirendre tűzni a kérdést, így az 1979. évi tavaszi ülészakot meg sem tartották. MNL OL XVIII-6-k 10. d.

Az 1978. február 28-i ülés az 1977. október 4-i PB-állásfoglalásra épült, de önálló napirendi kezdeményezéseket is tett, így Budapest, a lakásépítés és a közlekedés további helyzetére vonatkozóan. 1979-ben – ahogy a javaslat szövege – egyik sem realizálódott. Egy év múlva – 1979. február 8-án – megállapították, hogy az Országgyűlésben sok az ismételt, értéktelen szövegelés, és az interpellációk esetében sem történt változás. Mindezek után azonban csak annyit mondtak, hogy az érintettek vonják le a megfelelő következtetéseket, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket.⁷⁵

Az 1980-ban kezdődő ciklusban a korábban illetékes MSZMP KB titkárrá emelt Korom Mihály lett a frakció titkára, és tagjait lecsökkentették Apró Antalra, Katona Imrére, Horváth Miklósról és Szentistváni Gyulánéra. Ez összefüggött azzal, hogy a hetvenes évek második felében az Országgyűlés szerepe ismét ellényegtelenedett. Az alakuló ülés előtt – 1980. június 24-én – kettéválasztották a képviselőket, és külön foglalkoztak az MSZMP-tagokkal, azaz a képviselőcsoporttal Korom Mihály vezényletével. Őket Kádár János tájékoztatta, míg a nem párttagokat Kállai Gyula elnökletével Sarlós István.

A vezetőség 1980 szeptemberében úgy döntött, hogy szakít az évi egy üléssel, és minden ülészak előtt összejön. Az 1980. decemberi ülés előtt november 27-én a következő évi programtervet tudomásul vették, de ismét előzetesen kívánták látni, mielőtt az állami egyeztetés megtörténik. Márciusban azonban egy olyan feljegyzés készült, amely szerint ez lehetetlen, mert a kormánytól kell kiindulnia a kezdeményezésnek.⁷⁶ Egyúttal az 1968-as működési irányelveiket aktuálisnak tekintették, és értékelték a bizottságok következő évi terveit. 1981. szeptember 14-én utólag rábólintottak Apró Antalnak az őszi ülészakot előkészítő ténykedésre, és az ülések merev behatárolását kifogásolták. Az előterjesztők azonnali válaszadása mellett foglaltak állást, és nem tetszett nekik, hogy egyes megyékben a képviselőket egyéni munkaterv készítésére kényszerítik. December 7-én ismét üléseztek, és helyeselték azt, hogy a „központi felszólalók” a saját és ne valamely szervezet nevében beszéljenek. 1982. március 3-ára javaslatok készültek az Országgyűlés és a képviselőcsoportok munkájának továbbfejlesztésére, és több apróbb elgondolást támogattak, amit Apró Antal a megyei csoportok elnökeivel és a bizottsági elnökökkel közölt. A június 1-jei ülésen érződött, hogy a vezetőség elégedetlen a kormány munkájával, ezért azt javasolta, hogy a Minisztertanács tartson beszámolót az Országgyűlés előtt. Ezúttal az állandó bizottságok 1982. évi munkájáról is készült rövid feljegyzés. Az őszi ülészak előtt, szeptemberben arról döntöttek, hogy az Országgyűlés tevékenységéről szóló anyagot közzé lehet tenni az úgynevezett „fekete-fehér” Tájékoztatóban, amely egy zárt nyomtatvány volt, de a képviselőkhez és a Népfrent megyei titkáraihoz eljutott. A korábbi állásfoglalások megismétlődtek, ami jelezte, hogy a vezetőség álláspontja nem érvényesült, bár apróságokról volt szó. Hasonlóan alakult az 1983. évi programhoz tett megjegyzésük is 1982 decemberében. Nevezetesen, hogy a következő évben Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke elemzőbben szóljon a testület munkájáról, és Kádár János is szólaljon fel végre. Egyik sem teljesült, pontosabban a bizottsági magatartás aktívabb lett, állapították meg 1983 márciusában. Az 1984 tavaszi

ülésszak előtt a vita orientálására összpontosítottak: az Alkotmányügyi Tanácsról és a népi ellenőrzésről szóló törvényről mérsékelt, a közoktatás és a felsőoktatás távlati fejlesztési tervéről viszont nagyobb vitát terveztek.

A nyolcvanas években úgy lehet összefoglalni a frakcióvezetőség működését, hogy az Országgyűlés életébe alig szólt bele, utólag legitimálta a párton belül Apró Antal, aztán Sarlós István egyeztető ténykedését, kezdeményezéseit, amelyek technikaiak és szerény jelentőségűek voltak, de a párt vezetőtestületei és a kormány nem vették figyelembe ezeket. A 9 fős korábbi és befolyásosabb politikusokkal megtűzdelt csapat ritkábban ugyan, de hatékonyabban működött. A ciklusonkénti ülésezés nem változtatott az 5 fős együttes hatásán, és az sem, hogy szorosan az illetékes pártosztályhoz kapcsolódóan működött.

Az utolsó ciklusban szintén öt főt választottak a frakcióvezetőségbe. A titkár Óvári Miklós lett, a tagok Sarlós István, Katona Imre, Pozsgay Imre és Szabó Miklós. 1988-ban az Országos Pártértekezlet után Óvári Miklós helyébe Szűrös Mátyás lépett, Sarlós István lelépése után az új parlamenti elnök, Stadinger István lett tag.⁷⁷ 1986-ban a vezetőség két alkalommal is foglalkozott az ügyrend módosításával, és javaslatokat tett a PB számára. Sajátosan úgy döntöttek, hogy nem közvetlenül, hanem a megyei és budapesti pártbizottságok útján tájékoztatják a képviselőket arról, hogy az ügyrend módosítását támogatták, és kéri a kommunista képviselőket, hogy ők is ezt tegyék.

Időközben a pártközpontban ismét felvetődött a pártirányítás és ezen belül az Országgyűlés és az MSZMP szerepe. A szakértői javaslat az volt, hogy ne legyen egy sor kérdésben előzetes párt döntés, hanem csak utólagos értékelés. Ezt a törvényhozásban, a kormány és tagjai beszámoltatásában, az interpellációkban és a tájékoztatásban egyaránt javasolták a szakértők. A párttagokon keresztül való politizálás másfajta képviselőcsoportot feltételezett, mintegy visszatérést a hajdan volt többpárti frakció felé. Madarász Tibor szakértő azt javasolta, hogy a törvények politikai koncepciójában foglaljon állást az MSZMP, de a teteles szövegben ne. Változna a stílus, a párt álláspontja képviselőin keresztül markánsan megjelenne, ezt előzetesen kidolgozná a frakció, esetleg a központi pártszervezettel közösen. A tervezetek előzetesen hosszabban, széleskörűen kerülnének megvitatásra, az ülészakok gyakoribbakká válnának. A PB 1988. szeptember 20-án nemcsak a legfelsőbb állami szervek egymáshoz való viszonyával, az Országgyűlés ügyrendjével, hanem az úgynevezett párt vezető szerepének érvényesítésében alkalmazott módszerekkel is foglalkozott. Megállapította, hogy napirendre kell venni a hatásköri listát, a frakció összehívásának mikéntjét, a párttag képviselőkkel való eszmecsereit. A KB és a PB nyilvánosan véleményezze az Országgyűlés éves programját, az ülészakok napirendjét. A szavazásokkor az egységes fellépésről kizárólag a KB döntsön. Ezúttal kimondta, hogy az összehangolt tevékenység érdekében a teljes

* MNL OL M-KS 288. f 31/1986/7. ő. e. Sarlós István vetette fel az Országgyűlés Elnökségének elgondolását. Ez a technikai előkészületeket venné le a pártszervek válláról. 1986-ban azonban az elgondolást csak az Országgyűlés Hivatala támogatta.

kommunista csoport közösen működik, és nem csak a frakcióvezetőség. A működés abban áll, hogy összehívják őket, és megtárgyalják az aktuális kérdéseket, sőt segítik a vezetőtestületeket az MSZMP álláspontja kialakításában. Nem szakítottak azzal a felfogással, hogy a frakcióvezetőséget a PB nevezi ki. A frakcióvezetőség a szokásos feladatok mellett figyelemmel kíséri a képviselők választókerületi, bizottsági és plenáris ülésen végzett munkáját. Kisebb csoportokban is összehívhatja a képviselőket. A frakciófegyelemről az volt az ismételt álláspont, hogy kötelező szavazást csak a KB és csak előzetes indoklás után írhat elő. Az akkor már szerveződő parlamenti csoportokba saját belátásuk szerint vagy felkérésre léphetnek be a kommunista képviselők. A parlamenten kívüli ténykedésben a Hazafias Népfrontra támaszkodjanak, de a helyi pártszervek segítsék őket.⁷⁸ Negyven év után az MSZMP vezetői kezdték felismerni a frakció vagy pártcsoport jelentőségét. Mielőtt ebből gyakorlat keletkezett volna, megszűnt az állampárt, és kettévált a képviselőcsoport is. A megmaradt MSZMP is frakciót létesített, vezetője Berecz János lett, de szerepe alig volt az átalakuló parlamentben. A Magyar Szocialista Párt frakciója jelölőbizottsággal készítette elő a csoport vezetőségének megválasztását. 1989. november 22-én nyílt szavazással a megválasztott vezetőség élére Hámori Csaba került, tagja Filló Pál, Huber Jenő, Simon Péter, Tóth János és Varga Lajos képviselő lett. Az utolsó négy hónapot a többpárti parlamenthez illeszkedve dolgozta végig a 140 fős csoport. »

II. 3. ALKOTMÁNY

+ [271]

Másolt alkotmány

1949. augusztus 18-án a Magyar Országgyűlés egyhangú szavazással elfogadta az 1949. évi XX. törvényt, Magyarország első írott alkotmányát.⁷⁹ Bár Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, a törvényjavaslat előadója gondosan kerülte a szovjet és más népi demokratikus országok alkotmányainak másolására való utalásokat,⁸⁰ ismert volt, hogy a konstrukció jórészt a Szovjetunió 1936-ban elfogadott alaptörvényének fordítása. Losonczy Géza, az MDP vezérszónoka természetesnek is vette ezt a rokonságot, mondván, hogy kinek a példáját követné a szöveg, mint azon országokét, amelyek a demokrácia őszinte és következetes hívei.

A Szovjetunió alkotmánya népszerűsítését már 1946-ban elkezdte a Magyar Kommunista Párt, midőn Politikai Akadémiáján Rudas László tartott előadást a tárgyban, s amelyben azt súlykolta hallgatóságának, hogy a szovjetdemokrácia az emberiség és a demokrácia fejlődésének a legmagasabb pontja.* A brosúra két hozzászóló szövegét is tartalmazta, nevezetesen Boldizsár Ivánét és Moór Gyula jogtudósét. Tárgyunk szempontjából most Moór Gyula megszólalása a fontos, aki ugyan nem élt a Szovjetunióban – Rudassal ellentétben –, így a gyakorlatban nem tudta kontrollálni az alaptörvény érvényességét és érvényesítését, de így is több fenntartással élt vele kapcsolatban. Figyelembe kell venni azt is, hogy a Vörös Hadsereg jelenlétére tekintettel kellett lennie minden megszólalónak. Moór Gyula szkeptikus volt a tagköztársaságok kiválási jogát, a képviselők visszahívhatóságának lehetőségét, de főként a néptömegek alulról vezényelt vagy kontrollált demokráciáját illetően, s azt a félelmét tette szóvá, hogy megfelelő kulturáltság nélkül nem a nép lesz az irányító, hanem ellenkezőleg, ő az irányított. Erős fenntartással élt az egypártrendszerrel, kétségbe vonva, hogy a többpártrendszer csak ott lehetséges, ahol osztályellentétek vannak. Ugyanakkor helyeselte, hogy a Szovjetunió közeledett a parlamentáris rendszerhez, amikor is törvényeket

* Rudas László: *A Szovjetunió alkotmánya*. Budapest, 1946. A Magyar Rádió már 1946. január 17-én 17 perces műsorral számolt be a sztálini alkotmányról. Simándi Irén: „Alkotmánytan” a Magyar Rádióban. Az 1949. évi alkotmány. Jogtörténeti Szemle, 2012. 3. sz. 20.

30. Az új, Rákosiék által kreált címer az alkotmány elfogadásakor.
1949. augusztus 18.

a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa, vagyis az ország parlamentje hozhat, s a különálló végrehajtó szerv a Népbíróságok Tanácsa, illetve bizonyos mértékig elkülönül ezektől a harmadik államhatalmi ág, nevezetesen a bíróságok.

Rudas ezzel szemben úgy érvelt, mint egy utópikus világ megvalósulása, ahol eszményi állapotok léteznek, ahol valóság az, hogy nincs kizsákmányolás, mert a termelőeszközök köztulajdonban vannak, ennek következtében nincs harc, mert a nézeteltérések nem olyan élesek, hogy több pártot kelljen működtetni, és mindenki él a munkához és művelődéshez való jogával. Ez a megtévesztő idealizmus hatott kezdetben és tette vonzó mintává a szovjet, illetve a környező országok alkotmányát.⁸¹

Az alkotmány fentebb idézett idealizálása évtizedeken át fennmaradt, még a jogtudományi publikációkban is. Úgy hivatkoztak rá, hogy a parlament prioritása jelenik meg benne. Eszerint az Országgyűlés a legfelsőbb államhatalmi szerv, amely „gyakorolja a népszuverenitásból eredő összes jogot”.⁸² Elméleti modellként feltétlen dicsérték, mint ami az államszervezet jogait az Országgyűlésre vezeti vissza, és tőle származtatja valamennyi hatáskört. Ez az érvelés két dologgal nem számolt. Egyfelől azzal, hogy a jogdelegálás milyen mértékű, vagyis, hogy az Elnöki Tanács és a Minisztertanács együttesen milyen fölénnyel rendelkezik az Országgyűléssel szemben. Nevezetesen a két szervezet messze túlhatalommal bírt a törvényhozáshoz képest, ráadásul az ellenőrzésnek sem voltak meg az eszközei, később a hatásos eszközrendszere. A másik a politikai rendszer egészének figyelmen kívül hagyása, pontosabban a párt, azaz a párházlat

és a parlament egymáshoz való viszonya, az egypárturalom totális fölérendelése az Országgyűlésnek.

Kezdetben arra hivatkoztak, hogy a polgári, azaz a burzsoá alkotmányok is tartalmazták az állampolgári jogokat, beszélnek sajtószabadságról, egyesülési és gyülekezési jogról, a törvény előtti egyenlőségről, de ezek a jogok úgy mond papíron létező jogok. Szemben a proletárdiktatúrával, ahol a hatalom a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság kezében van, és a termelési eszközöket nem a kizsákmányolók birtokolják, hanem állami és szövetkezeti tulajdonban vannak. Ebben az esetben az osztályerőviszonyok gyökeresen más minőségben vannak jelen, mint a polgári társadalomban, s ez az alapja a jogrendszer teljesen más felépítésének, a demokratizmus eltérő értelmezésének. Ezt az elgondolást nevezték – ahogy a vallási hitelveket – lenini–sztálini tanításnak, amelynek egyik alaptétele a hatalmi ágak egysége volt. A Szovjetunióban ráadásul ezt hitelesítette az 1946. február 10-i parlamenti választás, amelyen papíron a lakosság 99%-a vett részt, és 99%-a a kommunisták és a pártunkívüliek blokkjára szavazott. Miután 1946 márciusában a Szovjetunióban is megszűntették a népbiztosi rendszert, és a népbiztosságok helyén minisztériumok alakultak, ezek élére pedig a Minisztertanács került, így idehaza sem csak az általános, egyenlő és titkos választás, és az erre épülő parlament maradt meg, hanem a parlament által választott kormány, illetve a kormányzati rendszer alapstruktúrája is. Az államforma köztársaságból egy szócska hozzáadásával népköztársaság lett. A kollektizmus ideáját átvették, ez jelent meg a tanácsrendszerben, az individualizmust megtestesítő köztársasági elnök intézménye megszűnt, helyét egy vegyes tanács, a félig kis parlamenti, félig elnöki jogosítványokkal rendelkező Népköztársaság Elnöki Tanácsa váltotta fel. A helyhatóságok eltűntek a városok és falvak éléről is, eltűnt a polgármester, a jegyző és szinte minden más régi elnevezés. Helyüket a tanácstestület, a szűkebb végrehajtó bizottság, tanácselnök és a vb-titkár foglalta el.

A propagandában kezdetben az Országgyűlés népi-kollektivista jellegét egy másik vonás is erősítette. Ez összefüggött a képviselők jogállásával és magatartásával. A képviselő nem függetlenített politikus volt, hanem a nép „gyermek”, aki munkahelyén és képviselői tevékenysége révén új típusa a tömegek szószólójának, aki szoros kapcsolatot tart választóival, az egyszerű néppel. Éppen ezért az alkotmány kimondta, hogy megválasztása után egyetlen képviselő sem szakadhat el az emberektől, hanem köteles azoknak beszámolni tevékenységéről. Ha a választók úgy ítélték meg, hogy feladatkörét nem látta el megfelelően, akkor vissza is hívhatták őt tisztségéből. A beszámolási kötelezettség mindvégig megmaradt, az évtizedek során legfeljebb abban változott, hogy az 1972-es módosítás során a rendszeresen határozó került a beszámolni ige elé (70. § (2) bekezdés). A visszahívás lehetősége papíron maradt még akkor is, amikor nem lajstromos, hanem egyéni választókerületi szavazást tartottak, kivétel az utolsó 1-2 esztendő. Az első esetben elvileg egy egész megye választóit kellett volna mozgósítani a visszahívás realizálása érdekében, ami önmagában lehetetlenné tette ennek a részleteiben nem is rögzített intézménynek az életbe léptetését. Valójában nem volt

lehetőség civil kezdeményezés megindítására a későbbiekben sem. A korszak legvégén, a rendszer bomlási tünete volt, hogy sorozatban visszahívási kezdeményezések indultak, de véglegesen egyik sem zárult le.

Az 1949-es alkotmány deklarálta és egyben erősen behatárolta az Országgyűlés lehetőségeit és jogait. Beszélte a társadalmi berendezkedésről, a tulajdonviszonyokról, a gazdaság teljes tervezetéről, a munkakötelezettségről és ennek csúcsára helyezte a parlamentet. A 10. § (2) bekezdése kilenc pontban definiálta az Országgyűlés jogkörét. Ezen belül rögzítette, hogy törvényeket alkot, meghatározza az állami költségvetést, és megállapítja a népgazdasági tervet. Ez a meghatározás nem tartalmazta a törvények módosításának jogát, tehát – ad absurdum – ha egy törvénynek egyetlen bekezdése marad változatlan, akkor azt már nem kell az Országgyűlés elé vinni, annak ellenére, hogy a 14. §-ba bekerült az a passzus, hogy a törvényhozás joga az Országgyűlésé. Általában sem tisztázódott a törvény és rendelet viszonya, ami megint csak önkényeskedéseknek szolgált táptalajul. A tervek esetében nem rögzítette az alkotmány, hogy melyekre vonatkoznak, az éves, a hároméves, ötéves vagy hosszabb távúakra, ez is párhuzamosan volt eldönthető. A törvények kezdeményezésére a NET, a Minisztertanács és bármely képviselő kapott jogot, a parlamenti bizottság viszont nem.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának és a Minisztertanácsnak a tagjait az Országgyűlés választotta meg, továbbá a 12. § (3) bekezdésében szerepel, hogy „tagjai sorából elnököt, két alelnököt és hat jegyzőt választ”. A VI. fejezet 39. §-ának (3) bekezdése a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a VII. fejezet 43. § (2) bekezdése a legfőbb ügyész választását, visszahívási jogát biztosította, továbbá utóbbi esetben még azt is, hogy az Országgyűlésnek felelős és működéséről beszámolni köteles.

A jogok a 10. §-ban így folytatódtak: minisztériumokat létesít és szüntet meg, dönt a hadüzenet és a békekötés kérdésében. Az Országgyűlés ellenőrzési jogkörét azonban nem állapította meg.

Az Országgyűlést négyéves időtartamra választották, ami 1975 után öt évre növekedett. Megmaradt a képviselők mentelmi joga, az összeférhetetlenség így definiáltatott: „Minden politikai, gazdasági vagy egyéb tevékenység, illetőleg magatartás, amely ellentétben áll a dolgozók érdekeivel, összeférhetetlen az országgyűlési képviselői megbízással.” (11. § (3) bekezdés) Nem nevesített olyan tisztséget, amely kizárja a képviselőség egyidejű gyakorlását, homályban hagyta a képviselői megbízás megszűnését is.

Az Országgyűlés belső rendjét úgy, ahogy szabályozta az 1949-es alkotmány. Ülésszakra legalább két ízben összeül, ez minimálisan 1-1 napot, de elvileg folyamatos egész éves ülésezést is jelenthetett. A gyakorlatban ez 1950-től inkább az első alternatívához, később azonban az évenkénti négy, néhány napos ülésszakhoz kötődött. Ennél gyakoribb ülésre a korszak végén került sor. Az összehívás a NET határozata, vagy a képviselők egyharmadának írásbeli kérelme alapján volt lehetséges. (Utóbbira nem volt példa.) Az összehívó nem az Országgyűlés, hanem a NET elnöke volt. Külön kitért az alkotmány arra, hogy az Országgyűlés működésének szabályait és tárgyalási

rendjét ügyrend – nem házszabály! – állapítja meg, de hogy ezt ki, hogyan fogadja el, azt nem tartották szükségesnek rögzíteni. A döntéshozatalnál az egyszerű szótöbbség volt előírva. Egyetlen kivétel volt, az alkotmány, amelyet kétharmados többség illetett, bár ez is csak szépségtapaszt volt, hiszen a korszak utolsó ciklusát leszámítva szinte minden határozat egyhangú szavazással született. A határozatképességhez a képviselők legalább felének jelenlétére volt szükség, ezt sem fenyegette sokáig veszély, bár az unalmas vitákról sokan megszöktek.

Az Országgyűlés jelentőségvesztését reprezentálta az, hogy nem az elnök, hanem a NET elnöke és titkára írta alá az elfogadott törvényeket. Kihirdetéséről is a NET elnöke gondoskodott. Ez egyben a nagyobb horderejű jogszabályok NET-hez telepítését is gördülékenyen biztosította.

Az 1949-es alkotmány nem írta elő állandó és ad hoc bizottságok megalakítását, csak általában említette – bármely kérdésben – bizottságok kiküldését. Nem használta az interpelláció kifejezést sem, helyette a kérdés szót vette fel, amit a képviselő a kormány tagjaihoz tehetett fel, és arra a kérdezett köteles volt „felvilágosítást adni”.

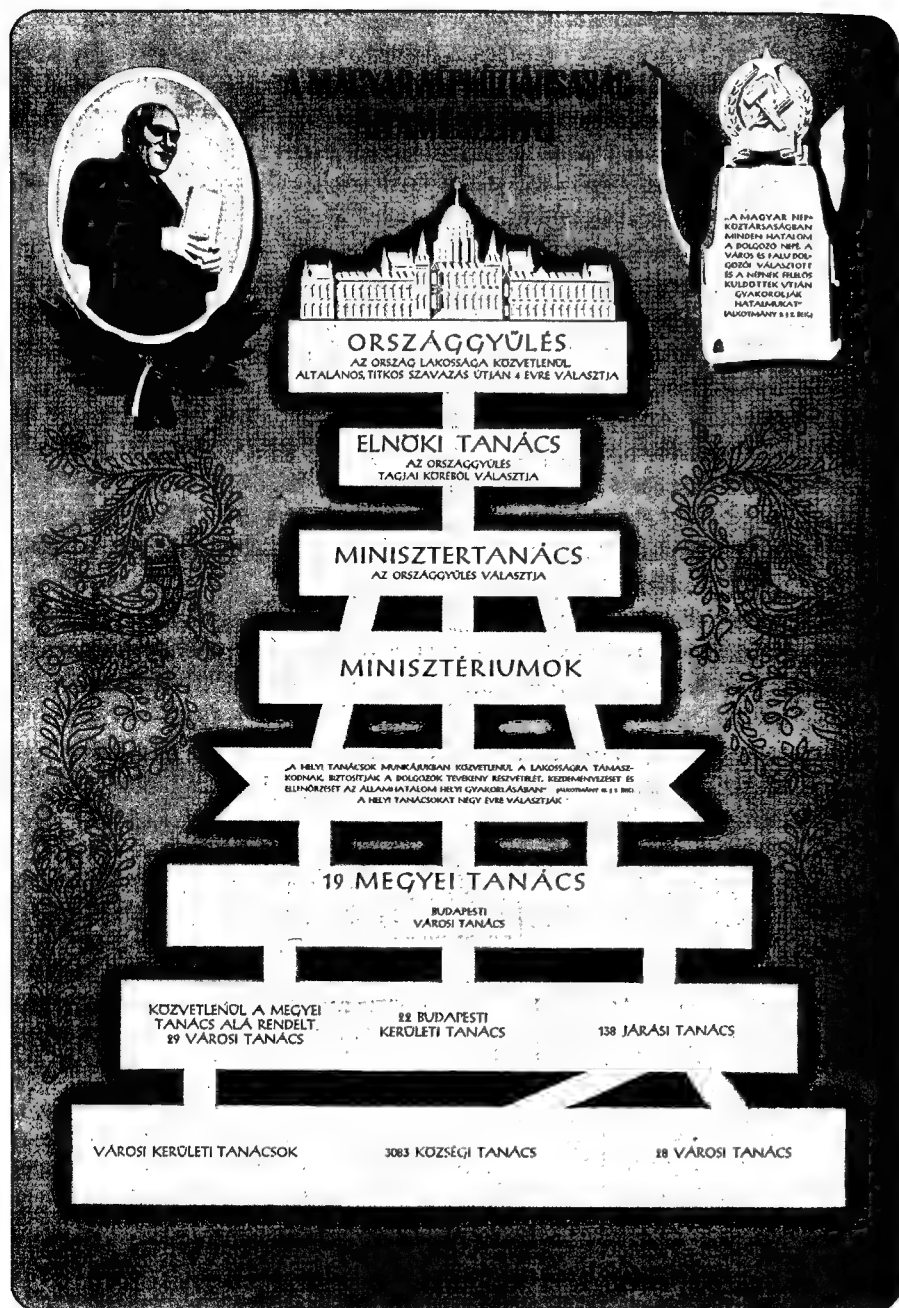
Végül a 18. § a feloszlásról, a mandátum meghosszabbításáról és az összehívás kötelezettségéről szolt. Ez biztosította, hogy legfeljebb négy hónapnál tovább ne legyen parlament nélkül az ország.

Összességében a magyar alkotmány nyitotta meg azt a sorozatot, amely egyes kelet-európai szovjet szatellit országok alkotmányozásában végbement, és amely rögzítette a tulajdonviszonyokat, a proletárdiktatúrát, az államhatalmi intézmények erre épülő viszonyát. Ilyen volt az 1952-es lengyel és román, valamint az NDK 1968-as alkotmánya.

Az alkotmány sűrűn változott. Ezt az ötvenes évek első felében a minisztériumok osztódása, megszüntetése, átnevezése indokolta.* Rákosi miniszterelnöksége idején ezt a NET intézte,** majd utólag 1953. március 17-én Dögei Imre terjesztette jóváhagyásra az Országgyűlés elé.⁸³ A kormány új tagjait a NET váltotta le és nevezte ki, például a koncepciók eljárás alá vont Kádár János belügyminisztert és Kállai Gyula külügyminisztert.⁸⁴ Ez Nagy Imre kormányra kerülésével változott meg, és a Hege-düs-kormány esetén is így volt. Nagy Imre kormányra kerülésével ismét szaporítani

* Először 1950. december 8-án Hidas István terjesztette be az alkotmány módosítását. A Nehézipari Minisztérium kettéválasztásáról Kohó- és Gépipari, valamint Bánya- és Energiügyi Minisztériummá, továbbá az Élelmezési Minisztérium felállítására, a Népjelölti helyébe Egészségügyi Minisztérium szervezése, az igazságügyi szervezet átalakítása, pontosabban a felsőbb bíróságok és a főállamügyvédségek megszüntetése szerepelt az előterjesztésben. (Napló, 1950–1953. 460–463.) 1952. május 28-án továbbosztódtak a minisztériumok. A Kohó- és Gépipari Minisztériumból kivált a Középgépipari Minisztérium, az Építésből ugyanígy az Építőanyagipari Minisztérium, a Földművelésügyből a Mező- és Erdőgazdaságok Minisztériuma, az Élelmezési Minisztériumból az Élelmiszeripari és a Begyűjtési Minisztérium, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumból alakult a Postaügyi és a Helyi Ipari Minisztérium.

** 1952. december 15-én Szabó Piroksa, a NET titkára tájékoztatta a parlamentet, hogy Felsőoktatási Minisztériumot, Vegyipari Minisztériumot, a Kohó- és Gépipari Minisztérium helyett Általános Gépipari Minisztériumot és Kohászati Minisztériumot szervezettek. Napló, 1950–1953. 1105.

31. Az 1949-es alkotmányt népszerűsítő plakát (1952)

kezdték a minisztériumok számát.* 1954 szeptemberében, a második tanács törvény elfogadásakor újra volt alkotmányváltoztatás.⁸⁵ Nagy Imre leváltása után, Hegedüs András miniszterelnöksége idején NET-döntéssel, utólagos parlamenti betérjesztéssel megint csak szaporodtak a minisztériumok. 1956 júliusában újból átszervezés történt.⁸⁶

A kormány megválasztása, pontosabban kinevezése az 1956-os forradalom időszakaiban a NET hatáskörébe keveredett. A parlament utólag jóváhagyta a NET november 4-ére datált döntését a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány létesítéséről, egyben az új összetételű kabinetet megválasztotta. Ezt követően két választás utáni alakuló ülésen így történt, az Országgyűlés megerősítette a korábban meghozott döntést. 1967-ben a Fock-kormányt választotta meg a parlament. 1971-től – az alkotmánymódosítás előtt – a miniszterelnököt és a többi minisztert elválasztották egymástól, és két szavazással külön döntöttek róluk.**

A Kádár-kormány alatt az Országgyűlés 1957. május 11-ével módosította az alkotmányt. Az elnevezés csak ekkor legitimálódott Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányra. Kivonták az alkotmány hatálya alól a minisztériumok megnevezését, ezzel egyrészt megszüntették a rendszeres módosításokat, másrészt alkotmányjogilag utólag legalizálták a november 4-e óta tartó variációkat a kormány szerkezetében.

1957. augusztus 20-án az Országház fotója jelent meg a *Népszabadság* címlapján Dobi István vezércikkével, amelyben a jelmondatot az alkotmányból kölcsönözte a szerző: „Magyarországon minden hatalom a dolgozó népé”.⁸⁷ Az alkotmány itt a forradalom követeléseivel és az ENSZ ötös bizottságának jelentésével szemben a kormányzat egyik legitimációs bázisaként jelent meg. Egyfelől biztosíték volt a jogok érvényesítésére, másfelől elismerte, hogy 1956 júliusa előtt nem mindig történt ez meg. A forradalom napjaiban az alkotmányt létében fenyegette veszély, Dobi a Kádár-kormányt mint alkotmányt védő, azt beteljesítő erőként jellemezte, amelynek politikája az alkotmány szándékával összhangban paradicsomi állapotokat teremt, „boldogan, elégedetten fog élni benne minden dolgozó ember” – írta. A cikkben a dolgozó nép, és a munkás-paraszt hatalom deklaratív jelképévé vált az alkotmány, szemben az urak alkotmánymentes világával. Nevezhetjük ezt mai szóval populista diktatúrának is.

Felvethető az a kérdés, hogy az elfogadást követő években betartották-e az alkotmány előírásait, illetve voltak-e alkotmányerejű törvények. Az első kérdésre a korábbi fejezetek igyekeztek választ keresni. A másodikra azt kell mondani, hogy az alkotmányos rend áthatotta az Országgyűlés munkáját, a Rákosi-korszak törvényhozása szinte mindig hivatkozott a proletárdiktatúra rendszerére, és nemcsak hivatkozott, hanem törvényei átalakították a jogot, ebben az értelemben nagyon is alkotmányosak voltak. Például a költségvetés mellett a tervek is a parlament elé kerültek, így az első öt éves

* Bevezették a Minisztertanács elnökhelyettesi tisztséget, a kormány kiegészült az Országos Tervhivatal elnökével, és minisztériumokat vontak össze. *Napló*, 1953–1958. 10–11.

** 1958. január 28-án felmentette Kádár Jánost, és megválasztotta Münnich Ferencet, továbbá a kormány egyes tagjait a parlament. 1958. november 26-án, az országgyűlési választást követően a változatlan összetételű kormányt az Országgyűlés csak megerősítette.

tervet egyhangúlag, ünnepélyes keretek között 1949. december 10-én fogadták el. Ugyan az öt éves terv elfogadása pillanatától fikció volt, 1951 májusában mégis módosították, felemelték. Aztán igyekeztek a tervtörvényről elfeledkezni. (Legközelebb az 1957. évi és 1958. évi terv, illetve az 1958 júniusában és 1961 októberében a hároméves, valamint a második öt éves terv került a parlament asztalára.) Az Állami Egyházügyi Hivatal és az Állami Ellenőrzési Központ, később a népi ellenőrzés felállításáról sem lehetett volna szó az új alkotmányos rend bevezetése nélkül. Alkotmányerejű jogszabály a Parlament falai között több született, ilyen volt például az első és második tanács törvény, a tanács tagok megválasztásáról szóló törvény vagy a Büntető törvénykönyv általános részének módosítása. Ahogy Tóth Endre, a büntető perrendtartásról szóló törvényjavaslat előadója kifejtette:

„A jogrendszer mindenkor társadalmi rendnek támasza, védelmezője, a fennállásának, megmaradásának biztosítására szolgáló jogszabályok összessége. Ha egy társadalmi rend elsorvad, felbomlik, a rendszer védelmére és fenntartására alkotott jogszabályoknak, jogrendszereknek is ugyanaz a sorsuk.”⁸⁸

Igy lett a büntető perrendtartás megváltoztatása is – úgymond – a szocialista jogrendszer felé vezető út egy lépése.

A Elnöki Tanács is ezt a szolgálatot végezte, csak nagyobb lendülettel. A bírói és ügyészi szervezet átalakításáról például csak Szirmai Istvántól értesültek a képviselők, s ha akartak, sem szólhattak volna bele. Avagy az új nyugdíjtörvényt, ahogy Szabó Piroska, a NET titkára emlegette,^{*} törvényerejű rendelettel állapították meg. Formailag alkotmányos volt az Elnöki Tanács határozat nélküli beszámolóinak sorozata is, amit elolvashattak a képviselők, aztán tudomásul vetették velük. Még nagyobb lendületet diktált a kormány. Erre megvolt az alkotmányos joga. Kezdetben a felhatalmazással élve, a kormány rendeleti úton gyakorolta a hatalmat, később a parlamenti felhatalmazási határozat helyett alkotmányos felhatalmazás jóvoltából hozta a rendeletek és a tényleges intézkedések tömegét. A rendszerváltó törvénykezés szabályozási dömpingjéből az Országgyűlést kifejejtették.

* * *

1957-ben a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kezdettől az 1949-es alkotmányra alapozta legitimitását, államhatalmi és gazdasági berendezkedését, illetve jogrendszerét. Ezt mutatta az alkotmány első módosítása (az 1957. évi II. tc.), amely – mint arról már volt szó korábban – kiemelte annak szövegéből a minisztériumok felsorolását, és beemel-

* A NET megint csak törvényerejű rendelettel (1955. évi 27. tvr.) döntött az Állami Ellenőrzési Minisztériumnak felállításáról, amit az Országgyűlés 1955. november 17-én megerősítéssel helyezett az alkotmányba. (Napló, 1953–1958. 1111–1112.) 1956 augusztusára az energiagazdálkodást vonták össze egy minisztériumba, és a nem tárgyalt második öt éves tervre való hivatkozással a vegyipart önálló minisztériumi irányítás alá helyezték. (Uo. 1346–1347.)

te a kormány általános megnevezését. Így volt ez a másik változtatáson, a címercsere esetében is.^{*} Az úgynevezett Rákosi-címer és a forradalom alatt rehabilitált – majd fél éven át a Kádár-kormány által is használt – „köztársasági” Kossuth-címer helyébe egy új, a magyar hagyományoktól alapvetően eltérő, szocialista jelképeket (búzakoszorú, ötágú vörös csillag, vörös szalag) és a nemzeti színű címerpajzsot vegyítő címet kreált. Ez egyben felemás alkotmányos kontinuitást jelentett a Rákosi-rendszerrel. Teljes kontinuitást augusztus 20-a, az alkotmány ünnepének megerősítése jelentett. Kádárék minduntalan az 1949-es alkotmányra hivatkoztak, és a 10. évforduló alkalmával az alkotmányt középpontba állítva sorolták a rendszer sikereit, különösen az úgynevezett szocialista törvényesség megteremtésére voltak büszkéek. Dobi István az alkotmány egyik központi vívmányának a munka társadalmát tekintette. Marosán György szerint így foglalható össze az alkotmányosság: „Nálunk együtt jár a jog és a kenyér, a jog és a ruha, a jog és a tanulás.”⁸⁹

Ez azt fejezte ki népszerű formában, amit Beér János a rákosista idők alkotmányfelfogásával szemben az ötvenes évek végétől vallott, nevezetesen a törvényességet megalapozó alkotmányértelmezést.^{**} Az alkotmányt egyértelműen jogszabálynak, jogintézménynek tekintő nézet pozitív változásnak tekinthető. Később azonban visszatért a kettős felfogás, ami jogi és politikai okmányként kezelte az alkotmányt, sőt egyes szerzők szerint elsősorban politikai jellege van, ami a politikai viszonyokat fejezte ki magatartási szabályok alakjában.⁹⁰

Az 1972-es átalakítás

A következő években módosításra nem került sor, mígnem az 1960-as évek elejétől egyre inkább elterjedt az a gondolat, hogy a szövetkezetesítés befejezésével, a szocializmus úgynevezett alapjainak lerakásával, tehát a társadalmi viszonyokban végbement változásokkal párhuzamosan az alkotmány megváltoztatására is szükség van. Az elvi megfogalmazást az MSZMP VIII. kongresszusi határozatában rögzítették, mondván, a proletárdiktatúra állama fokozatosan átalakul egyetemes népi állammá.⁹¹ Elhatározássá azonban csak 1966 végén lett, amikor is a MSZMP IX. kongresszusának doku-

* Napló, 1953–1958. 1802–1804. A nemzeti zászlóból kivette a címert.

** „[...] a szocialista alkotmány a szocialista jogrendszer szerves része: törvényi megalapozója, amely egyik oldalával sem megy túl az állami-jogi határokon. A szocialista alkotmány politikai, de egyben jogi okmány, a szocialista állam alaptörvénye, amely állami formában és állami eszközökkel fejezi ki a szocialista társadalomban uralkodó munkáosztály akaratát. A szocialista alkotmány egészében állami parancs, a marxista-leninista párt a társadalmi valóságra támaszkodó, az elért eredményeket rögzítő és a további utat kijelölő programjának legáltalánosabb normatív erejű jogszabályi megfogalmazása.” Beér János: *Népköztársasági alkotmányunk normatív jellegéhez*. In: Szocialista államépítés. Budapest, 1968, 46.

mentumaiba bekerült az alkotmányozás.* A változtatás tartalma ugyancsak nemzetközi trendbe illeszkedett, időrendben idesorolható az 1960-as csehszlovák, az 1963-as jugoszláv és román, az 1971-es bolgár, valamint az 1976-os albán alkotmányozás.⁹²

Ez kezdetben összekapcsolódott a gazdasági és politikai reform szükségleteivel is. Szakmai körökben a kor szófordulatával *alkotmányreformként* emlegették. Az előkészítés 1967-ben indult meg. A Politikai Bizottság 1968. február 20-án Biszku Béla vezetésével öttagú bizottságot küldött ki (Kállai Gyula, Gáspár Sándor, Nyers Rezső, Borbándi Gyula). Ezt követően az 1969. március 5–6-i ülésén a Központi Bizottság munkaokmányt fogadott el az államélet fejlesztésére, amelyet a PB 1969. április 22-én operacionalizált.** Az alkotmányos kérdéseket a Központi Bizottság, majd a X. pártkongresszus elé utalta, és csak ezután tervezte az Országgyűlés elé vinni. Az új szervezeti felállást Szirmai István irányította, ezen belül az alkotmánymódosítással kapcsolatos elméleti kérdések tisztázására, a javaslatok kidolgozására több albizottságot szervezett.***

Az új alkotmány létrehozása gyorsan kikerült az alternatívák közül. A módosítás egy félúton lévő, de mégis berendezkedett szocializmus deklarálásának irányába tolódott el, ahol megszilárdult tulajdon- és társadalmi viszonyokra alapjában véve stabil politikai rendszer épült fel. A munkások és szövetkezeti parasztság szövetségére épülő össznépi, a kizsákmányolóktól végleg megszabadult állam megerősödésének olyan perspektíváját képzelték el az MSZMP vezetői, amelyben az államgépezet és az igazgatási apparátus egyre bürokráciamentesebben látja el feladatát. Az alkotmányon túl ezért elsősorban a közjogi-közigazgatási reformra helyeződött a hangsúly. Ez érintette a választási és a tanácsrendszert, kilátásba helyezett egy igazságszolgáltatási, államigazgatási reformot, illetve a pártirányítás módszerének átalakítását. A szentesítés az MSZMP 1970 novemberében ülésező X. kongresszusán történt,**** egyben úgy

* „Népköztársaságuk alkotmányát 1949-ben fogadták el. Azóta befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását és megkezdjük a szocializmus teljes felépítését. A végbement változásokat időszzerű az alkotmányban is megfogalmazni.” Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966*. Második kiadás. Budapest, 1978, 552.

** Egyben jelezte, hogy irányadónak tekinti Kállai Gyula az MSZMP Politikai Akadémiáján elhangzott előadásának okfejtését. (Kállai Gyula: *Szocialista állami életünk fejlődésének néhány időszzerű kérdése*. Állam és Igazgatás, 1969. 7. sz.) Okfejtésében volt egy ellentmondás. A korabeli elfogadott teória a hatalom egységének elvét vallotta. Ő azonban leszögezte, hogy a kormány ellenőrzése nem lehet azonos irányításával, ha teljesen önállóan, politikai felelősséggel végzi munkáját.

*** A törvényhozás és a kormányzás fejlesztése témát Korom Mihály, a választási rendszer fejlesztése témát Orbán László, az államigazgatás fejlesztése témát Timár Mátyás, a tanácsrendszer fejlesztése témát Papp Lajos, az igazságszolgáltatás, a bírói, ügyészi szervezet fejlesztése témát Szakács Ödön, és végül az állami szervek pártirányításának fejlesztése témát Háy Béla gondozta.

**** „Szocialista fejlődésünk alapvető biztositéka és egyben politikai fegyvere a Magyar Népköztársaság 1949-ben elfogadott alkotmánya, amely az ország alaptörvényének erejével rögzítette a néphatalom addigi vívmányait, és nagy vonalakban kijelölte hazánk szocialista fejlődésének irányát. Az elmúlt két évtizedben végbement változások szükségessé teszik államunk alaptörvényének megfelelő módosítását. Az alkotmánymódosítások révén rögzíteni kell társadalmi fejlődésünk

értékelték az Országgyűlés tevékenységét, hogy erősítenie kell a kormányzat politikai ellenőrzését és támogatását, vagyis érdemi fejlesztésére nem tettek utalást. Bö fél év múlva 1971. június 24-én az 5/1971–75 sz. határozattal megalakult az Alkotmánymódosítást Előkészítő Bizottság Kállai Gyula vezetésével. Ráérősen szeptember 3-i ülésén úgy döntött a bizottság, hogy az MSZMP-től kapott szövegjavaslatot elküldi a társadalmi szervezetek* vezetőségeinek, a fővárosi és megyei tanácsok végrehajtó bizottságainak, és október 10-i határidővel kikéri véleményüket. A politikai elit így is irányított, kis létszámú csoportját vonta be a véleménynyilvánításba. A szervezetek meglehetősen sok részletmódosításra tettek javaslatot. A Jogászszövetség megállapította, hogy az Országgyűlés törvényalkotó és ellenőrző szerepe nem kap elég biztosítékot, szemben az Elnöki Tanáccsal, amelynek hatásköre tovább növekszik.** Azt javasolta, hogy a NET helyettesítő jogkörét konkrétabban határozzák meg. A társadalmi szervezetek általában az Országgyűlés jogosítványainak növelése mellett foglaltak állást. A KISZ KB és a Hazafias Népfront például kezdeményezte alkotmányjogi állandó bizottság felállítását. Vita volt az interpellálhatóság körének kérdésében is. Az előkészítő bizottság azonban jórészt visszautasította a javaslatokat, például figyelmen kívül hagyta azt, hogy a társadalmi szervezetek és a megyei tanácsok igényt tartottak a törvénykezdeményezési jogra.*** A kialakult javaslatra az Országgyűlés ülése előtt rátekintettek a párt vezetőtestületei, végül 1972. április 15-én egyhangúlag fogadta azt el a parlament.⁹³ Ugyan nyilvánosságra hozták a tervezetet, és írásban be is érkeztek újabb javaslatok, ezeket azonban diplomatikusan elutasították. Ezzel együtt az eljárás új volt a hazai pártállami parlamenti gyakorlatban, nevezetesen egyrészt önálló törvény-előkészítési bizottság dolgozott a tervezeten, másrészt bekértek a transzmissziós szervezetektől és az MTA-tól véleményt, harmadrészt jóval az elfogadás előtt a lapokban megjelentették a szöveget, végül letárgyalták plenáris ülésen.

eredményeit, mindenekelőtt azt, hogy a szocializmus alapjai létrejöttek és megszilárdultak, hazánk a szocialista építés fejlettebb szakaszába lépett, az új társadalom teljes felépítésének útján halad. Ennek megfelelően az alkotmánymódosításnak szolgálnia kell országunk szocialista jellegének erősítését, a szocialista demokrácia további kibontakozását, államunk továbbfejlesztését.” Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1967–1970*. Budapest, 1974. 693–694

* Ide tartozott a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, a KISZ KB, a Magyar Nők Országos Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, az MTA Elnöksége, a SZOT Elnöksége, az Országos Szövetkezeti Tanács és a Magyar Jogász Szövetség Elnöksége.

** Így népszavazást rendelhet el, legfelsőbb fokon irányítja az államhatalom helyi szerveinek munkáját, nemzetközi szerződéseket köt és erősít meg. Megkapta a rendeletek megsemmisítésének jogát is.

*** Összességében három javaslatot fogadott el a parlamenti bizottsági előterjesztés: a NET is elrendelheti a népszavazást, a Minisztertanács tagja az OT elnöke, a népköztársaság jogot biztosít az üdüléshez is állampolgárai számára. MNL OL XVIII-2-a 5d.

„Az 1972-es alkotmánymódosítás végeredményét tekintve nem hozott gyökeres változást.” A Minisztertanács helyének újraszabályozásában például a reformjavaslat egyik kidolgozója azt hangsúlyozta, hogy itt az „alkotmányi realitás”, azaz a tényleges gyakorlat beemelése zajlott a jogszabályba. Ebből a szempontból csak elvi jelentőségű volt, hogy az 1949-es szöveghez képest eltűnt az a megfogalmazás, amely szerint az államigazgatás legfelsőbb szerve a Minisztertanács. Ezzel együtt ugyanis bővült feladatköre, ami egyet jelentett azzal, hogy az államszervezet egészének irányításában megvalósult kitüntetett helye nyomatékosításra került. (Ez alól a bírói és ügyészi szervezet volt kivétel.)

Az 1972-től érvényben lévő és az 1949-es szöveg között elsődlegesen az azonosságok maradtak a meghatározók. Különösen a politikai berendezkedés struktúrája mutatott állandóságot. Formálisan megvolt a hatalmi ágak elválasztása, a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom hármasa. Az alkotmány és a politikai berendezkedés ténylegesen azonban a polgári hatalommegosztás elve helyett az államhatalom egysége elvére épült, akárcsak elődje. Ez továbbra is diktatórikus helyzet, azaz a központi hatalomtól való függés kifejezője volt. Nem kell mondani azonban, hogy a szocialista alkotmányok, így a magyar sem tartalmazta a „proletárdiktatúra” kifejezést, hanem a munkások és parasztok államáról, a dolgozó nép hatalmáról beszélt. Az 1972. évi alkotmányváltozat ezt szabatosan úgy határozta meg, hogy „a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekbe tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja”.

Ugyanakkor az 1972-es alkotmányban a társadalom osztálykülönbségei, a dolgozó osztályok és a volt uralkodó osztály (a régi rend urai és védelmezői) szembeállítására már csak történelmi visszapillantásként szerepelt. Az 1949-es alkotmány, ahol csak lehetett, került az állampolgár kifejezést, helyette a dolgozó és polgár fogalmakat használta. 1972-ben ezzel szemben, különösen „Az állampolgárok jogai és kötelességei” fejezetben, mindenütt visszaállították az állampolgár kifejezést.

A diktatúra jellegét illetően a politológiai szakirodalom a pártközpontúságot emeli ki, amely az 1972-es alkotmányban abban a mondatban jelent meg, hogy a „munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje”. Ez a megfogalmazás egyben az MSZMP egész viszonyát a társadalom más intézményeihez a törvényi szabályozáson kívülivé tette, a párt mindenütt jogszabályokban nem rögzített formában és eszközökkel érvényesíthette a vezető szerepét. A továbbiakban azonban a szerepmegosztás némileg

* Az egész folyamatot összefoglalja és a kornak megfelelően értékeli Besnyő Károly: *Az alkotmánymódosítás időszerezésének kérdései*. Jogtudományi Közlöny, 1972. 7. sz. Valamint Bihari Ottó: *Alkotmányreformunk jelentősége*. Jogtudományi Közlöny, 1973. 2. sz. Bihari Ottó úgy látta, hogy az alkotmányozás egyik legjelentősebb változtatása az államszervezet legmagasabb fokán elhelyezkedő szervek hatáskörének növelése volt. Ez annyiban valóban érvényes, amennyiben az alkotmány több helyen megjelölte, hogy mely kérdésekben van helye törvényi szabályozásnak, azaz az országgyűlés hatáskörének. Ádám Antal az országgyűlés általános, kifejezett és kizárólagos hatásköréről értekezett. Ádám Antal: *Az országgyűlés általános, kifejezett és kizárólagos hatásköréről*. Állam és Igazgatás, 1973. 2. sz.

változott, részben akaratlanul, részben tudatosan, elsősorban az államigazgatási szféra befolyása növekedésének irányában.

Ahogy nem találjuk a diktatúra kifejezését, ugyanúgy a demokrácia fogalmát is hiába keressük. Az állampolgárok politikai jogai – a választásokon való részvétel kivételével – csak az 1972-es alkotmányban jelentek meg, a „közügyekben való részvétel” és a „közérdekű javaslat megtételének” jogával.

A hetvenes évektől a kelet-európai alkotmányok változását különösen Helsinki után a differenciálódás, a funkciót illetően a szerény demokratizálódás, a törvényesség és az alkotmányosság nagyobb garanciája, végül az állampolgári alapjogok erőteljesebb érvényesítése jellemezte leginkább.*

Az alkotmány módosította a legfelsőbb államhatalmi szervek (Országgyűlés, Elnöki Tanács, Minisztertanács), a helyi hatalmi szervek (tanácsok), a bírói szervezet, az ügyészség és a választások szabályozását. Ezek közül most az Országgyűléssel foglalkozunk, illetve a többi államhatalmi szervezet Országgyűléshez való viszonyával.

Az alkotmány megtartását, azaz a jogszabályok törvényességének ellenőrzését az 1972-es alkotmánymódosítás egyrészt az Országgyűlés, másrészt az Elnöki Tanács kezébe adta, utóbbi esetében azzal, hogy az nemcsak megsemmisítheti, de meg is változtathat egy-egy kifogásolt jogszabályt. A tanácsok feletti törvényességi felügyeletből azonban már csak az úgynevezett alkotmányossági felügyelet került az Elnöki Tanács hatáskörébe (a választás kitűzése, felosztatás). Összességében ez a megoldás egyet jelentett az érdemi, független vizsgálódás lehetőségének kizárásával. Ezt a nyolcvanas években magát a rendszert kitalálók is érzékelték, így az alkotmányt módosító 1983. évi I. törvény nyomán az Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsot választott a jogszabályok és jogi iránymutatások alkotmányossága utólagos ellenőrzésére.** A Tanács az Országgyűlés szerve lett, azzal az úgymond elvi indokkal, hogy a parlament hivatott az alkotmány hiteles elemzésére. Azért nem választották az egyes szatellit országokban is működő alkotmánybíróságot, mert egyedi jogsérelmekkel nem kívánták foglalkoztatni a szervezetet. Az Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályok esetén a Tanács az alkotmányellenességet csak jelezhetette, más esetben végrehajtását felfüggeszthette, sőt ezt köteles volt közzétenni a Magyar Közlönyben. A végső döntést a vitás kérdésben az Alkotmányjogi Tanácsról szóló 1984. évi I. törvény az Országgyű-

* A magyar alkotmány az állam számára politikai alapelveket is rögzített. Ezek elsősorban ideológiai deklarációként jelentek meg. Ez a dolgozó nép hatalmának védelmére, az ország függetlenségére, külpolitikai alapirányultására stb. vonatkozott.

** Markója Imre: *Törvény az Alkotmányjogi Tanácsról*. Állam és Igazgatás, 1984. június. Az igazságügy-miniszter azzal indokolta a Tanács létrehozását, hogy „az egyre bonyolultabb és differenciáltabbá váló életviszonyok mind szélesebb körű szabályozása ebből a szempontból is sok hibalehetőséget rejt magában.” A hibákat nem kellő időben érzékelik, és az államigazgatás szereplői nem törekednek arra, hogy a jogszabályokat alkotmányosítsák. Markója miniszter ott csúsztatott, hogy ezt új jelenséggé tüntette fel, annál inkább, mert a szakemberek körében régóta vita tárgya volt a túlszabályozás kérdése. Vö. Vastagh Pál: *Egy „idegen test” a szocialista államszervezetben*. Adalékok az Alkotmányjogi Tanács létrejöttének történetéhez. Közjogi Szemle, 2019. 1. sz.

32. Egyhangú szavazással módosítják az alkotmányt. Az előtérben Losonczi Pál és Fock Jenő. 1972. április 19.

léshez utalta. Ez rögzítette, hogy a Tanács az Országgyűlésnek számol be, és tagjait az Országgyűlés választja, és visszahívásukra is jogosult. Annyiban nem volt azonos egy bizottsággal, hogy tagjainak többsége, de nem mindenki képviselő. Ugyanakkor ülésein állandó meghívottként jelen volt az igazságügy-miniszter, a KNEB elnöke, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész, bár velük szemben is eljárhatott a testület. Végül az MSZMP 1988. májusi Országos Értekezlete állást foglalt az Alkotmánybíróság felállításáról, ezt az ellenzék és a Nemzeti Kerekasztal is szorgalmazta, és a rendszerváltásig erre sor is került.

Az alkotmánymódosítás a hetvenes években sem szünetelt teljesen. A következő változtatást 1975. április 10-én hajtották végre, amikor a választást és az ezzel összefüggő kérdéseket négy helyett öt évre növelték. A ciklusváltást, a pártkongresszusokat az öt éves tervekhez igazították, ahogy a Legfelsőbb Bíróság elnökének és a legfőbb ügyésznek a választását is. A javaslat beterveztője a NET volt.⁹⁴

1983. december 22-én ismét napirendre került a módosítás, egyúttal az a törvényjavaslat is, ami az országgyűlési képviselők és a tanácsstagok választásáról szólt.⁹⁵ Egyrészt

az Alkotmányjogi Tanács életre hívásáról, másrészt a KNEB elnökének kormánytagságáról, harmadrészt az országos hatáskörű szervezeteket vezető államtitkárok rendeletkiadási jogáról, negyedszer a járások megszüntetéséről, végül az országos választási listáról született döntés.

Alkotmányozási kísérlet

A nyolcvanas évek második felére megértek a feltételek az újabb alkotmánymódosításra. Az első mozzanatként a helyi népszavazás intézményében a megengedő magatartást vett fel a Politikai Bizottság, de a megvalósításra a tanácstestületeket tartotta illetékesnek úgy, hogy a Minisztertanács iránymutatást ad ki számukra.⁹⁶ Ez azonban még csak halványan karcolta az alkotmánymódosítást, miután az alkotmány rendelkezett a népszavazásról.⁹⁷ A másik fontos elem a vegyes tulajdonú gazdaság megteremtésének elhatározása volt. Az MSZMP KB Közgazdasági Munkaközössége e mellett kötelezte el magát 1988. március 28-i állásfoglalásában.⁹⁸ Idetartozott a jogalkotásról szóló törvény,⁹⁹ amely a NET-tel szemben megnövelte az Országgyűlés törvényalkotó hatáskörét, a jogalkotást alapvetően átértelmezte, és mint jogforrási tényező leminősítette az állami bürokrácia szerepét a jogszabályok kialakításában.

Az MSZMP Országos Értekezlete előtt azok a koncepciók fogalmazódtak meg, amelyek egypártrendszerben képzeltek el a politikai reformot, jelesen az egypártrendszer és jogállamiság fogalmait igyekeztek társítani, és ilyen modellekben gondolkodtak.¹⁰⁰ Például nemcsak deklarálni kell az alkotmányban, hogy a vezető szerep az állampárté, hanem ki kell mondani, hogy a párt az alkotmány és a törvények keretei között fejt ki működését, és tiszteletben tartja az állami, a társadalmi szervek önállóságát. Továbbá az Országgyűlés tevékenysége a végrehajtó hatalom működését illetően teljeskörűen kell, hogy érvényesüljön. Meg kell vizsgálni a kétkamarás rendszer bevezetését, különös tekintettel az ágazati-szakmai és társulati érdekeknek az integrálásával. Ki kell építeni és működtetni kell a beszámoltatás, visszahívás, interpelláció, a bizalmatlanság intézményeit. Meg kell szüntetni a rendeletek útján való kormányzást és a kollektív államfői formációt. Alkotmánybíróságot, az Állami Számvevőszéket, a közigazgatási bíróságot kell létesíteni. Törvényt kell alkotni a társadalmi vitáról, a népszavazásról, a nyilvánosságról, az egyesülési és gyülekezési jogról. Egészében az önszépi típusú szocialista jogállam kiépítésére kell törekedni az alkotmányreform keretei között.

A döntő mozzanat azonban az MSZMP Országos Értekezletének áttörése volt a konzervatív személyek eltávolításával, valamint a modellváltás homályos fogalmának bevezetésével és elterjedésével, ami a reformok irányát jelezte, de szilárd eszmerendszerré, ideológiává nem állt össze. Az mindenesetre meggyökeresedett a hatalom számára is, hogy átfogóan át kell alakítani a rendszert, és ebből logikusan következett, hogy új alkotmányt kell kiformalni.

Pozsgay Imre 1988. november 24-én előterjesztett úgynevezett demokráciacsomag-tervén belül központi szerepe volt az alkotmány korszerűsítésének, amelyet az egységes reformfolyamat alapvető jogi biztosítékának tekintett.

A Németh-kormány 1989. január 12-én konzultációs anyagként fogadta el az alkotmány irányelveit. Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter szerint az alkotmány szabályozási elvéinek parlamenti elfogadásával növekedett a kormány önállósága. „Nem csupán megvédtük, amit akartunk, hanem tovább is fejlesztettük koncepciónkát a leírtakhoz képest, és túlléphetünk az ellenállásra egyre kevésbé képes párt- és országgyűlési közege.”¹⁰¹ Ezzel együtt a koncepció a rendszerváltás helyett a modellváltás lett, és a pártállam jogállamosításának logikája érvényesült. Emiatt a tervezet átment az MSZMP KB 1989. február 20–21-i ülésén is, de a javaslat ellenállást váltott ki az ellenzéki pártokból, mi több, alkalmat adott az Országgyűlés legitimációjának megkérdőjelezésére is.¹⁰²

A tervezet abból indult ki, hogy új alkotmányra van szükség, és nem a politikai deklaratív, hanem a jogszabályi jellegét kell kidomborítani. Az elképzelés az volt, hogy a minden részletre kiterjedő alaptörvény helyett alkotmányos törvényekkel körülhatárolt alkotmányt kell elkészíteni. A preambulum az ezeréves államiság jelentőségét hangsúlyozta, és ezen át jutott el a jelenig, amit szabad, demokratikus és szocialista államként nevezett meg. Az államformát meghagyta népköztársaságnak. Alapelvként deklarálta a népfelség elvét, azt, hogy a nép közvetlenül és az államszervezet útján gyakorolja a hatalmat, továbbá a hatalmi ágak elválasztását. Az állam és a társadalom kapcsolatában az önkormányzathoz való jog, a hatalom kizárólagos birtoklása törekvésének, a joggal való visszaélésnek tiltása, a jogegyenlőség elvének kimondása ugyanakkor az esélyegyenlőtlenség mérséklése szerepelt. A külpolitika alapelvei között voltak az ENSZ alapokmányában foglalt elvek és szabályok, az emberi jogok nemzetközi szabályai, az európai béke, biztonság és együttműködés rendszere, az államközi szerződések, az általános emberi haladást előmozdító szabályok betartása. A pártokat illetően annak rögzítése mellett foglalt állást a koncepció, hogy kizárólag az alkotmányt elfogadóak működhetnek.

Kimondta, hogy egyenrangú a közösségi (állami és szövetkezeti) és az egyéni tulajdon. Az állami tulajdonnak nincs közhatalmi szerepe. A tulajdonlást törvény szabályozza. A rendszer szocialista célokat szolgál, a gazdaság szabályozott piacgazdaság, de egyben tervgazdaság is. Az alapkövetelményeket, célkitűzéseket azonban rögzíteni kell. A tulajdonszerzés és a szabad rendelkezés megillet mindenkit. A verseny szabad, de törvény szabályozhatja. Ezt követte az előre hozott emberi és állampolgári fejezet. Ez tartalmazta a személyi, a gazdasági, szociális és kulturális, az állampolgári, a nemzetiségi, összességében a szabadságjogokat, továbbá az állampolgári kötelezettségeket.

Az Országgyűlés a képviselő és alapvetően fontos jogok gyakorlója, de nem az államélet operatív irányítója. Létrejöttét, vagyis a választási rendszer alapelveit meg kell adni, de nem ebben a fejezetben. Az egyéni választókerületi, a listás és a vegyes rendszert egyaránt elképzelhetőnek tartotta. Az országos lista helyett a kétkamarás

megoldást mint leghatékonyabbnak vetette fel a koncepció, bár álláspontja az egykamarás felé billent. A korábbi alkotmányokhoz hasonló szerkezetben kell definiálni az Országgyűlésről mondottakat. A törvényhozási tárgyakat és az alkotmányerejű törvényeket az alkotmányban célszerű rögzíteni. Az alkotmány elfogadását, egy-egy fejezetének módosítását népszavazáshoz kell kötni. Csak a miniszterelnökről dönt az Országgyűlés, a Minisztertanács tagjait együtt mint bizalmi szavazásként válassza meg a plénum. Újdonság, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnökét is ez a testület nevezte ki. Emellett a következő szabályozást kapta az Országgyűlés: a megbízatás, ülésszakjai, a tisztségviselők hatásköre, feladatai, határozatképesség, a szavazás rendje, törvénykezdeményezés, interpelláció, bizalmatlansági indítvány, a képviselők jogállásával kapcsolatos kérdések. Eldöntendőek az összeférhetetlenségi kérdések. A koncepció egyértelműen az Országgyűlés által választott köztársasági elnök mellett tette le a szavazatát.

A fent vázlatosan és részlegesen ismertetett koncepciót az Országgyűlés két napon át vitatta,¹⁰³ 47-en szoltak hozzá. Az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő Bizottsággal dolgozott, ennek volt albizottsági és szakértői munkaformája is. Gajdócsi István a bizottság nevében is az egykamarás rendszer és a prezidenciális megoldással szemben az erős köztársasági elnöki megoldás mellett érvelt. Stratégiainak nevezett értékeléssel álltak ki az önkormányzati rendszer bevezetése mellett. A tervezetet társadalmi vitára bocsátották, Kulcsár Kálmán az előkészítő bizottságot a pártok képviselőivel javasolta kibővíteni. Legvégül a tétéles szövegjavaslat elkészülése után népszavazásra gondoltak.

Ami a tartalmat illette, a kétkamarás parlamentet, mint az egyik lehetőséget, benne hagyták a vitaanyagban. Az Országgyűlés jogkörének további bővítését – különösen a bírósági rendszer felé – nem javasolták. Az országgyűlési vita után egy közepesen erős elnökből kötötték meg a képviselők a kompromisszumot.

Az 1989-es alkotmánymódosítás

Az alkotmány társadalmi vitáját azonban megakadályozta az ellenzék egységesülése és az Ellenzéki Kerekasztal létrehozása. Ahogy Kukorelli István megállapította, a Nemzeti Kerekasztal (NEKA) belépésével az alkotmányozás új korszaka kezdődött el.¹⁰⁴ A NEKA ugyan közjogi fórummá vált, de a parlamentet nem váltotta le. Az ott született megállapodásokat a kormánynak be kellett terjesztenie és el kellett fogadtatnia az Országgyűléssel. Az alkotmányhoz közel száz módosító indítványt terjesztettek be a képviselők.¹⁰⁵ Más kérdés, hogy a bizottsági vitákba bekapcsolódtak az Ellenzéki Kerekasztal pártjai is. A konszenzusos megállapodás hat törvényjavaslatából az egyik az alkotmány módosítása volt, tehát lekerült a napirendről az új alkotmány megalkotásának programja. A módosítás csak formáját illetően volt azonos a rákosista és kádárista alkotmánnyal, tartalmát illetően teljesen más, korszerű volt. A népköztársaságból köztársaság lett elnökkel, a független, demokratikus jogállam

33. Ünneplők olvassák a Magyar Közlöny alkotmánymódosító számát a Magyar Köztársaság kikiáltásakor a Kossuth téren. 1989. október 23.

lett vezérlő eszméje, többpártrendszerhez illeszkedő parlamenttel, az emberi jogok és a törvények uralmának elvei érvényesültek lapjain. A modellváltás tervéből a rendszerváltás alaptörvénye született meg.

Mármost, ami az Országgyűlés szabályozását illeti, a 19. § leszögezte, hogy a parlament a Magyar Köztársaság legfelsőbb államhatalmi és népképviselői szerve. Feladatait az általános megfogalmazás mellett 13 pontban foglalja össze a dokumentum, ami először a törvénykezési teendőket taglalja, kiemelten az alkotmány, a társadalmi-gazdasági terv, a mérleg és a költségvetés elfogadását. Majd döntési jogot ad a kormány programját, a hadiállapotot, a békekötést, a szükségállapot bevezetését, a fegyveres erők külföldi vagy országon belüli alkalmazását illetően, megköti a kiemelkedően fontos nemzetközi szerződéseket. Megválasztja a köztársasági elnököt, a miniszterelnököt, az Alkotmánybíróság tagjait, az országgyűlési biztosokat, az ÁSZ elnökét és alelnökeit, a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt. Ezt követően az alkotmányellenesen működő helyi képviselő-testületek feloszlásának lehetősége és a területi jogosítványai szerepelnek a dokumentumban. Végül: „közkegyelmet gyakorol”. Rögzíti, hogy mely döntéseihez kell kétharmados szavazatarány. Hosszan sorolja a hadiállapot, a rendkívüli állapot és a szükségállapot körülményeit.

Az Országgyűlést négy évre választják, a választást a negyedik esztendő áprilisában vagy májusában kell megtartani. Ezt követően az alkotmány megőrizte a korábbi logikáját, és a képviselőkre vonatkozó előírásokat foglalta össze. A képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik – szerepel a (2) bekezdésben. A (3) bekezdésben a képviselők jogállásáról szóló törvényre hivatkozva a mentelmi jog tényét szögezi le az alkotmány. (A jogállásról szóló törvény kétharmados.) Tiszteletdíjra és kedvezményekre kétharmados döntést ír elő a (4) bekezdés. Az (5) bekezdés az összeférhetlenség eseteit sorolja fel, hozzátéve, hogy törvény ennek további eseteit is megállapíthatja. A képviselői megbízatás megszűnésével kapcsolatosan az összeférhetlenség kimonadását megint csak kétharmados szavazási aránnyal állapítja meg az alkotmány. Ezután a saját tisztségekbe való választás következik, ebben a bizottság tisztségviselőinek megnevezéséről nem rendelkezik a 21. §. A 22. § évente két ülésszakot rendel, de az első februártól júniusig, a második szeptembertől decemberig tart. Az alakuló ülést a köztársasági elnök hívja össze, az összes többi a parlament elnöke. Kivétel, ha a kormány vagy a képviselők egyötöde kéri az összehívást, mert akkor kötelező. Az elnök egy ülésszak alatt egyszer elnapolhatja az ülést, de ez is megkötött, mert a képviselők egyötödének kérésére ismét össze kell hívni. Az ülések nyilvánosak, kivétel, amikor különböző ágensek kérésére kétharmados szavazással zárt ülést rendel el az elnök. Ezt követi a 24. § a határozatképesség, a határozathozatal szabályozása. A köztársasági elnök jogosítványai összehasonlíthatatlanul gyengébbek és más minőségűek, mint a NET-é voltak. Az egyszeri visszaküldést és az Alkotmánybírósághoz küldést rögzíti. Az elnök csak akkor oszthatja fel az Országgyűlést, ha kormányozhatatlanná válik az ország, és abban az esetben három hónapon belül meg kell tartani a választást.* Ehhez képest az Alkotmánybíróság jogosítványa erős, megsemmisítheti az általa kifogásolt törvényhelyet vagy törvényt. Interpellációnál viszont az Országgyűlés lehetőségei mérséklődtek. Csak a kormányt és a legfőbb ügyészt illeti ilyen lehetőséggel, kérdést viszont az ombudsmanhoz, az ÁSZ és az MNB elnökéhez is fel lehet tenni. Az Országgyűlés jogait a népszavazás és a népi kezdeményezés is korlátozza.

A közjogi erőteret az alkotmány kiegyensúlyozottan szabályozta. Az elnök normál állapotban, vagyis válságot, hadiállapotot kivéve nemigen avatkozhat a kormány és parlament viszonyába. Az ország irányítását alapvetően e két szervezetre bízta. Ez azt jelentette, hogy az Országgyűlés megszabadult a NET uralmától, szabadon gyakorolhatta törvénykezési hatalmát, ugyanakkor joga nem volt korlátlan,¹⁰⁶ az államelnököt például titkos szavazással választotta. A miniszterek kinevezése a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök hatáskörébe került. Az alkotmány módosításával a rendszerváltó törvények legfontosabbika lépett életbe.

* Az elnök hatalma 1989–1990 fordulóján nyitott volt. Ezt tükrözte, hogy az Országgyűlés 1990 elején úgy módosította az alkotmányt, hogy a köztársasági elnököt nem a parlament, hanem közvetlenül a nép választja. 1990. évi törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról. Magyar Közlöny, 1990. március 12.

II. 4.

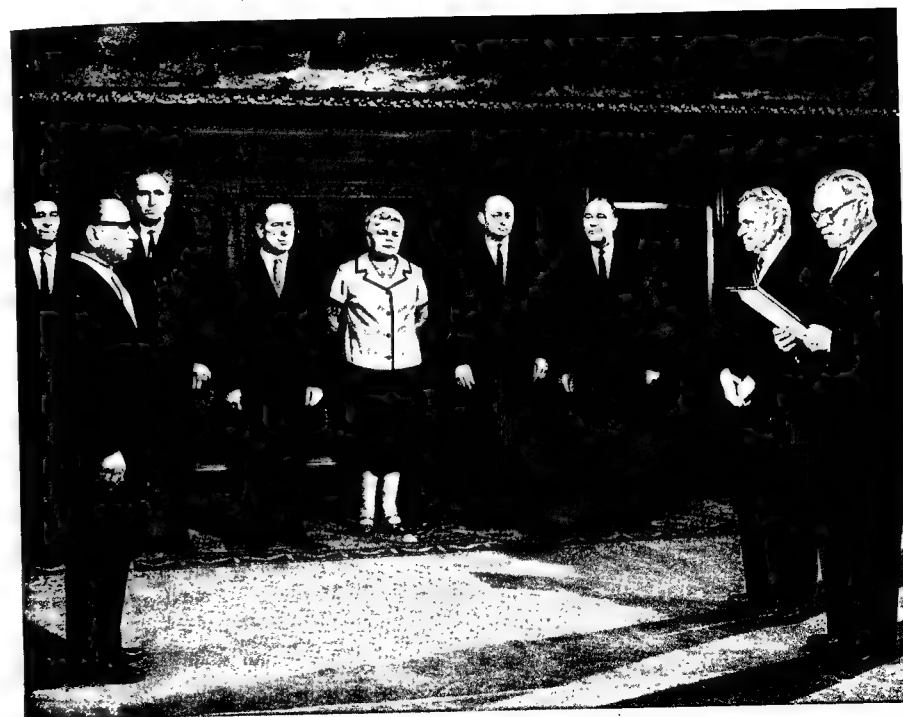
A KORMÁNY TÚLHATALMA

A párt vezető és megyei szervezetei mellett a másik fontos, meghatározó tényező az Országgyűlés életében a kormány, a korszakban szinonim elnevezésével a Minisztertanács volt. Az alkotmányokban a parlament felértékelése volt a jellemző, a kormány nem hozhatott törvényt, létezése, ellenőrzése is az Országgyűléstől függött. Látszólag tehát az évszázados harc a parlament győzelmével végződött, a valóságban az egypárti kormányzat rapid és kíméletlen uralma valósult meg 1949 után Magyarországon. A törvények mechanikus elfogadása a kormány akaratát tükrözte, a kormányzati tevékenység ellenőrzésének lehetetlensége, majd erősen korlátozott volta ugyancsak ezt a kapcsolatot erősítette. Minden országos döntést, amit a hatalom nem ítelt törvényi szintűnek, a kormány határozott el.

A Rákosi-időszakban abszolút, de a kádári érában is messzemenően túlsúlyos volt a kormányzat szerepe. A hetvenes évek számadatai mutatták, hogy nem az Elnöki Tanácsnak, hanem a kormánynak volt igen sok, mai szemmel nézve törvényi hatásköre. Egy felmérés szerint az 1951–1968 közötti időszakban évi átlagban 5 törvényt, 35 törvényerejű rendeletet, 113 kormányrendeletet és határozatot és 128 miniszteri rendeletet bocsátottak ki. A miniszteri rendeletek számaránya csökkent, de ez átmeneti jellegű volt. Az ezt követő 1969–1985-ös időszakban óriásira duzzadt a miniszteri rendeletek száma. Az első 10 évben átlagosan 351 volt, az ezt követő évben átlag 406-ra emelkedett a számuk.*

A reform a gazdaság másfajta szabályozását hozta magával, de ez kibővítette a rendeleti kormányzást. Mint láttuk, a hetvenes évek második felétől hozták meg az alapvető gazdasági törvényeket. Leginkább azonban az 1980-as évek második felében következik be változás, egészen a Németh-kormányig.

* Az 1957. augusztusi adatokból kiderül, hogy az akkor hozott 77 határozatból csak 21 került kihirdetésre a Magyar Közlönyben, 55-öt bizalmas úton hirdettek ki. Az összesítést Olt Károly, a kormány akkori titkárságának vezetője készítette 1957 szeptemberében. A joganyagot illető számításokra lásd Horváth Imre – Kiss László: *A jogalkotás időszerei kérdései* című tanulmányt. Állam és Igazgatás, 1987. 10. sz.

34. Kállai Gyula miniszterelnök leteszi a hivatali esküt Dobi István előtt. Jelen voltak Kiss Károly, Kádár János, Biszku Béla, Vass Istvánné, Fock Jenő, Fehér Lajos, Erdei Ferenc. 1965. június 30.

A korszak egészében szoros összefonódás tapasztalható a kormány és a párt Politikai Bizottsága, illetve Központi Bizottsága között. A párt legfelsőbb szervében ott a miniszterelnök, hacsak nem a főtitkár vagy az első titkár maga a miniszterelnök.*

* Ez Rákosi Mátyás esetében egy, Kádár János esetében kétszer fordult elő, nem beszélve arról, hogy igazából Rákosi szava volt a döntő miniszterelnök-helyettesként a Dobi-kormányban. Kádár a Münnich Ferenc által vezetett kormányban államminiszteri tisztséget töltött be, és egy jó ideig irányította a kabinetet. 1965 nyarától aztán nem szerepelt tovább a kormánytagok között. A miniszterek közül további személyek voltak jelen a Politikai Bizottságban és a Központi Bizottságban, például Aczél György, Apró Antal, vagy a későbbi években Csehák Judit, Pozsgay Imre, de a PB szélesebb kört fogott át: apparátusi embereket, szakszervezeteket stb. A kormányzati szereplők sohasem kerültek túlsúlyba a Kádár-korszakban a PB-ben. Ellenkezőleg, általában erős kisebbségben voltak. A kormány befolyását a PB-ülésekre, vagyis a párt politikájára a kormányfő személye határozta meg, de – a kivételektől eltekintve – Rákosi és Gerő Ernő, a későbbiekben Kádár János döntő szerepet játszott. Ha valamelyest más vonal érvényesült, akkor azt a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a Fock Jenő, Nyers Rezső, Fehér Lajos hármas biztosította. A reform időszakában a PB összetétele bonyolultabb volt, mint korábban, vagy mint a Lázár György miniszterelnök vezetése alatti tizenkét évben.

Tágabban persze a kormányt és az egész államigazgatást pártellenőrzésnek vetették alá. Ezzel együtt a két nagyrendszer szimbiózisa volt a jellemző. Egy példa a korszak közepéről. 1971. november 3-án a Központi Bizottság foglalkozott az államigazgatás helyzetével. Előzmény: a kormány és a KB együttes ülése és közös határozata volt. Az együttes ülés többször, mondhatni rendszeresen megesett a két testülettel. Ekkor munkaokmányt fogadtak el az államigazgatás fejlesztéséről. A KB 1971-ben önállóan tért vissza a tapasztalatokra, mintegy saját és a Minisztertanács teljesítményének ellenőrzése, valamint a további teendők meghatározása érdekében.* Ami a párt irányító és ellenőrző szerepét illette, a 15 éves gyakorlatot jónak látta, ami annyit jelentett, hogy a párszervezetek az államigazgatás minden egyes elemében ott voltak, azt figyelték, és a személyek kinevezésénél és visszahívásánál érvényesítették akarataikat. Nem a tanács-testületek és az Országgyűlés, hanem az MSZMP testületei.**

Nincs módunk annak elemzésére, hogy a kormány 1949 után mikor és milyen mértékben kerekedett felül a pártközpont uralmán, de megkockáztatható az állítás, hogy három alkalommal történt ilyen: a már említett nyolcvanas évek végén, az 1953–1954 közötti Nagy Imre-kormány idején és az 1957-es időszakban.***

A kormány kinevezése az Országgyűlés joga volt, a javaslatot a népfront és a párt a NET-hez, végül a parlamenthez csatolta be. Eleinte a Minisztertanács tagjait és a miniszterelnököt együtt, aztán kettéválasztva szavazták meg, de ez nem változtatott azon a gyakorlaton, hogy a parlament hozzászólás nélkül, egyhangúlag, tehát formálisan adta áldását a párt akaratára. A kormányban bekövetkező személyi változásokat, felmentéseket, kinevezéseket az Elnöki Tanácsra bízta. 1987. június 25-én Lázár György miniszterelnököt és Czinege Lajos miniszterelnök-helyettest egyhangú határozattal mentették fel, továbbá Grósz Károly miniszterelnököt és Horváth István miniszterelnök-helyettest egyhangú határozattal nevezték ki. Nem így történt Németh Miklós miniszterelnöki és Nyers Rezső államminiszteri szavazásánál 1988. november 24-én, amikor is a jelölés

* A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. I. m. 127–138. Többek között rögzítette, hogy növelni kell a kormány konkrét és közvetlen szerepét a külügyi, a honvédelmi, az igazságügyi és a kulturális területen.

** Az MSZMP KB Titkársága a határozat megvalósítása érdekében 1972. január 17-én intézkedési és ellenőrzési tervet fogadott el, ezt figyelembe véve a KB osztályai munkaterveikben saját feladataikat rögzítették. MNL OL M-KS 28. f. 31/1969/19. 6. e.

*** Ebből a szempontból korrekcióra szorul Bihari Mihály elmélete, amely teljes mértékben a párt-centrikus hatalomgyakorlás politológiai leírását adja. Nála a kormány és a pártvezetés merev alá- és fölérendelési viszonyban van, a párt hatalmi helyzete kizárólagos, ez alatt, a feladat-végrehajtó centrumban vannak az állami szervek, a döntési jogkörök erős centralizálása. Ugyanakkor kitér a hatáskörök összekeveredésének jelenségére, amely a szervezetek egymásba csúszását okozza. Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, 2005. 258. Még inkább téved Gyarmati György, aki kifejezetten a Nagy–Rákosi-párviadal időszakára mondja, hogy „a közvetlenül az általa irányított pártapparátuson keresztül Rákosi szervezettel tudta ellensúlyozni – végszükség esetén megkontrázni – Nagy Imrénél a kormányzati adminisztrációon keresztül érvényesíteni próbált lépéseit”. Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, 2011. 337.

még a szokásos módon zajlott, de első ízben volt ellenszavazat és tartózkodás. Ráadásul Bődöné Rózsa Edit képviselő kérésére Grósz Károly megindokolta az államminiszteri funkció létrehozását. A későbbiekben gyökeresen megváltozott a jelölés folyamata, személyesen a miniszterelnök javasolt az Országgyűlésnek minisztereket, akik a parlamenti döntést megelőzően bemutatkoztak az illetékes bizottságok előtt.

Az 1949-es alkotmány szerint tanácskozási jog illette meg a nem képviselő kormánytagokat is. Az alkotmány eredetileg felsorolta a minisztériumokat. A kormány jogot kapott az alkotmányossági vizsgálatra és ennek megfelelően jogszabályok, határozatok megsemmisítésére, megváltoztatására, egyben rendeletkiadási hatáskört állapított meg számára. A 27. § előírta a kormánytagok felelősségét és beszámolási kötelezettségét az Országgyűlésnek, egyben tagjai felelősségre vonásának módját külön törvénybe utalta. Ez a törvény azonban 24 évig nem született meg, a kormányzat legfeljebb a maga ügyrendjében szabályozta tagjainak köteleességét. A kezdeti ügyrendek viszont csak a belső működés rendjére tértek ki, a miniszterelnök és a miniszterek, illetve később az államtitkárok a parlamenthez való felelősségi viszonyát nem rögzítették.

A felelősségi viszonyt az 1972-es alkotmánymódosítás után nem lehetett halasztani. A Minisztertanács tagjainak és az államtitkárok jogállásáról és felelősségéről az 1973. október 4-én¹⁰⁷ elfogadott 1973. évi III. törvény¹⁰⁸ rendelkezett, amelyet Korom Mihály igazságügy-miniszter terjesztett az Országgyűlés elé. A jogszabály jórészt az alkotmányt ismételte. Az Elnöki Tanácshoz telepítette a miniszterek felmentésének és kinevezésének jogát, ha a parlament nem ülésezik. Az államtitkárok esetében a parlamentnek semmilyen jogosítványa nem volt. A felelősséget kimondta, de nem tért ki arra, hogy az Országgyűlés előtt miről és milyen gyakran kell beszámolni, nem tért ki az interpellációkkal kapcsolatos kötelezettségekre. A felelősség szankcióját sem szabályozta.

Az 1973. évi IV. törvény az alkotmány 34. §-ára hivatkozva felsorolta a minisztériumokat. Ennek annyi értelme volt, hogy a NET törvénymódosítással bármikor megváltoztathatta a minisztériumok szerkezetét. Miniszterelnök-helyettest vagy államminisztert pedig közbe lehetett iktatni, azok nem számítottak a törvény által előírt szerkezetbe. (Ebben a törvényben szüntették meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnevezést.) A vitában Mátyás Pál felszólalásában elhangzott, hogy nem arról van szó, „hogy eddig volt a miniszteri önkény, s e törvény megalkotásával új korszak következik, a miniszteri felelősség korszaka”.¹⁰⁹ S valóban a törvény előírásai után a minisztereket, államtitkárokat és a miniszterelnököt ugyanúgy nem a parlamentben nevezték ki és váltották le, mint korábban.

A kormánynak az Országgyűléshez való viszonyát saját ügyrendjében is illett volna rögzíteni. Az ötvenes évek ügyrendjeiből azonban ezt „kifelejtették”.¹¹⁰ A költségvetési, a deviza- és árkiegyenlítési tervek módosítása teljes egészében a kormány hatáskörébe tartozott, ahogy a munkaerő létszámkérdései, a bér- és árkérdések, valamint az állami vállalatok alapítása, megszüntetése és átszervezése is. Nézzük a rendeletalkotási jogot: „Az állampolgárok széles tömegét közelről érintő kérdésekben” – szölt a Miniszterta-

nács hatásköre, ami lényegében minden kérdést úgy fogott át, hogy nem különítette el a törvények és a rendeletek körét.*

Az 1973. évi III. törvény után létrejött a Minisztertanács határozata az államigazgatási szervek feladatairól az országgyűlési képviselők tevékenységének támogatásában.** 1973-ban és 1977-ben, két ízben új ügyrendet is elfogadott a kormány. Továbbra is a kormány hatáskörében maradt megyei szintig a tanácsok irányítása, ellenőrzése és a javaslatétel a NET hatáskörébe tartozó kinevezésekre, illetve az, amit a NET a Minisztertanács hatáskörébe utalt. A kormány elnöksége kompetenciájába került a kiemelt beruházások feletti döntés és a hadiipar. A tervek módosítása a létszám, a bér- és az árkérdésekre maradt a Minisztertanácsnál, és annak nem is kellett beszámolnia ezekről az Országgyűlésnek. Tekintettel az állami szektor meghatározó súlyára, ez a hatáskör a legszélesebb társadalmi rétegeket érintette, nem is beszélve az árváltozásokról. A kormány vagy alacsonyabb szerve, esetleg 1-2 személy úgy viselkedett, mint tulajdonos, vagyis az állami vállalatokat illetően még az új gazdasági mechanizmus bevezetése után is döntött vállalatok létrehozásáról, megszüntetéséről, összevonásáról, szétválasztásáról, iparágak átszervezéséről. A kormány elnökségének kompetenciájába tartozott az 1 millió forintot meghaladó beruházásokkal kapcsolatos döntés.

A kormányzati felhatalmazás érvényesítésére azonban csak 1977-ben került sor.¹¹¹ A pontosított ügyrendet is elfogadták.¹¹² A kormány szinte mindenre kiterjedő hatásköre nem változott érdemben. Egyben a Minisztertanács Titkárságának is elfogadták az ügyrendjét.¹¹³ Ebbe belekerült az a gyakorlat, amely szerint a Titkárság készítette el az Országgyűlés ülésén meg nem válaszolt felvetések jegyzékét és terjesztette a kormány elé.

A költségvetés bizonyos nagyság feletti módosításának parlamenti felhatalmazása először 1987. nyarán vetődött fel a Terv- és Költségvetési Bizottság ülésén és a bizottság javaslatként a plénumon. A kormány ezt akkor elfogadta.

1986 júliusában megerősítette, illetve pontosította az 1041/1972-es határozatát „az Országgyűlés és bizottságai, valamint a Minisztertanács és tagjai közötti kapcsolatok eljárási rendjének korszerűsítéséről, az országgyűlési képviselők tevékenységének segítéséről” címmel a kormány. A Minisztertanács 1050/1986. (VII. 16.) számú határozata¹¹⁴ ismételten rögzítette, hogy az Országgyűlés, bizottságai és képviselői jogosultak

* Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével felmerült a jogalkotás generális felülvizsgálata és jogszabályok megalkotásának szükségessége, ennek következtében a jogalkotás szintjének kérdése, az előkészítés „demokratizmusa”, az Országgyűlés szerepének némi átalakítása, növelése. Korom Mihály „A jogalkotás és jogalkalmazás időszéri kérdései” című, 1969 márciusában készült feljegyzésben hívta fel erre a figyelmet. MNL OL XVIII-6-i 1. d.

** 1041/1972. (X. 20.) M. t. h. az államigazgatási szervek feladatairól az országgyűlési képviselők tevékenységének támogatásában. Magyar Közlöny, 1972. október 20. Részletes bemutatását lásd a képviselők jogállásáról szóló fejezetben. Itt a 7. pont érdekes, amely kimondta, hogy „Az országgyűlési bizottságok ülésein tett javaslatokkal kapcsolatban az ülésre meghívott miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői kötelesek állást foglalni. Ha erre az ülésen nincs lehetőség, az állásfoglalást 30 napon belül kell a képviselővel közölni, és a válaszlól egyidejűleg az illetékes országgyűlési bizottság elnökét tájékoztatni.”

a közvetlen kapcsolattartásra a Minisztertanáccsal, a miniszterekkel és más országos és helyi államigazgatási szervek vezetőivel. Ez nem jelentette azt, hogy a kormány elé javaslatot terjeszthetett parlamenti intézmény vagy személy.

Minden év januárjában a kormány Titkársága javaslatot tett azokra a témákra, amelyek előzetesen bizottsági megtárgyalást igényelnek.¹¹⁵

A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény végre tételesen meghatározta, hogy mit tekinthetünk törvénykezésnek, hogy mi is a törvény. Ez jelentős előrelépés volt a parlamenti jogalkotás megteremtésében, de még nem a jogállami normáknak megfelelő terjedelemben. Ennek nyomán, majd ezt az ellenzéki követelésre kibővítve folyt a továbbiakban az Országgyűlés törvényhozó munkája. A jogalkotásról szóló törvény 1988. január 1-jén lépett hatályba. A kormányzat igyekezett alkalmazkodni előírásaihoz, például törvényben szabályozták a miniszterek és államtitkárok jogállását és felelősségét, s ez befolyásolta a kormány és parlament viszonyát is. Ötéves jogalkotási programot kellett megállapítani, amelyről előzetesen és a végrehajtásról be kellett számolni az Országgyűlésnek. A jogszabályok előkészítése érdekében a kormány kodifikációs bizottságot hozhatott létre, amelynek állásfoglalásáról a jogalkotó szervet köteles volt tájékoztatni. A lakosság széles körét érintő törvényjavaslatok előkészítése során társadalmi vitát kellett szervezni. Ebben az Országgyűlés intézményei nem voltak nevesítve, de a képviselőket annál inkább érintette. A jogalkotó szervet, leginkább az Országgyűlést tájékoztatási kötelezettség illette meg a társadalmi vitáról. Általában a törvényjavaslatokat legalább 30 nappal az ülésszak előtt be kellett terjeszteni a parlamentnek. Külön előírás volt arra az esetre, ha országgyűlési bizottság vagy képviselő kezdeményezett törvényt. Ebben az esetben nemcsak a Minisztertanácsot, de az illetékes bizottságot is meg lehetett bízni az előzetes tárgyalással. Az ügy – végső soron – a parlamenten belül, annak hatáskörében maradt, a Minisztertanácsnak annyi dolga volt, hogy esetenként gondoskodhatott a kezdeményezés társadalmi vitára bocsátásáról. Az országgyűlési határozatról a törvény annyit mondott, hogy azt az általuk irányított szervek feladataira, saját működésükre és saját terveikre hozhatják. Az Országgyűlés jogi iránymutatást, irányelveket és tájékoztatót is kibocsáthat. Az irányelvek elvi ajánlást adtak a jogszabályok végrehajtásának irányaira, módszereire.

A nagyobb volumenű átalakítás két lépcsőben történő megvalósításáról Raft Miklós hozott nyilvánosságra egy tanulmányt.¹¹⁶ A célok között kiemelte, hogy azoknak elő kell segíteniük egyrészt a Minisztertanács összkormányzati jellegének érvényesülését, másrészt a gazdasági szabályozás vállalkozásbarát kibontakozását, a minisztériumi irányítás megváltoztatását. Nagyobb teret akartak adni a képviseletnek, több beleszólást kínáltak az érdekképviselőknek és az állampolgároknak. Raft Miklós a Minisztertanács Hivatalát úgy nevezte, mint egyfajta törzskari szervezetet, „vezérkari adminisztrációt”. Újszerű feladataihoz sorolta az Országgyűléssel való kapcsolattartást.*

* Az Országgyűléssel, a bizottságokkal, az Alkotmányjogi Tanáccsal való kapcsolatot Raft Miklós így jellemezte: „E feladatkör ellátására a Hivatalon belül egy sajátos jogállású, kis létszámú egység:

1987. október 7-én írta alá Grósz Károly a Minisztertanács Parlamenti Titkárságának feladatköréről szóló rendeletet, ami azonban nem érintette a miniszteri önállóságot az Országgyűléssel kapcsolatban.* A Minisztertanács Parlamenti Titkársága 1987. október 15-én kezdte meg működését Sárközy Tamás vezetésével. A szervezet elősegítette az Országgyűlés által a Minisztertanáccsal szemben támasztott követelmények érvényesülését. Külön feladatának tekintette, hogy informálja a képviselőket. Volt azonban politikai szerepe is, nevezetesen a kormányprogramok és beszámolók, Grósz Károly és helyettesei parlamenti felszólalásainak előkészítése, a minisztériumi javaslatok véleményezése, részvétel ezek parlamenti reagálásainak előkészítésében és közvetlen kapcsolat képviselőkkel, bizottságokkal és az Alkotmányjogi Tanáccsal.** Grósz Károly tehát igyekezett közvetlenül, az MSZMP vezetőtestületeit, illetve az Országgyűlés vezetését és irodáját megkerülve befolyást szerezni a parlamentben. Nem véletlen, hogy Sárkós István nem értett egyet ezzel a szervezeti megoldással, több alkalommal is kifejezte rosszsallását. Amikor 1988 nyarán a társasági törvény tervezetét még az országgyűlési tárgyalás előtt, a társadalmi vita kezdetekor megküldték valamennyi képviselőnek az Országgyűlés Hivatala megkerülésével, ismételten kifogást emelt ellene. Ezt a helyzetet oldotta fel június 29-én Pozsgay Imre államminiszteri kinevezése. Pozsgay feladat- és hatáskörében szerepelt, hogy „szervezi és összehangolja a Minisztertanácsnak az Országgyűléssel és bizottságaival való kapcsolatát”.¹¹⁷ Ez az Országgyűlés politikai szerepe növekedésének nyílt elismerését jelentette, egyben a feladatok sokrétűvé válását.

1988 nyarán gyökeresen új ügyrendet fogadott el a Grósz-kormány.¹¹⁸ Az ügyrend egyik újdonsága az volt, hogy külön rendelkezett az Országgyűléssel (és a NET-tel) való kapcsolatáról. Ez előírta, hogy a kormány részéről érkezett javaslatokat – indoklással – és beszámolókat időben – a bizottsági ülések előtt 14 nappal – kell a parlament rendelkezésére bocsátani, a plénumon elhangzó indítványokra és észrevételekre lehetőleg az ülészakokon kell választ adni. A meg nem válaszolt javaslatokat jegyzékbe kell foglalni és meg kell küldeni a tárcáknak. Minden januárban javaslatokat kell tenni a parlamentnek, amelyek előzetes bizottsági tárgyalást kívánnak. A kormánynak küldött bizottsági javaslatokról a Minisztertanács Hivatalának elnöke készít előterjesztést. Külön fejezet foglalkozott az Alkotmányjogi Tanáccsal való kapcsolattartásról.

a Parlamenti Titkárság működik. E szervezet feladata elsősorban a kapcsolattartás, a Kormány szándékainak és elképzeléseinek közvetítése a képviselőkhez, valamint az Országgyűlés szerveihez. Emellett feladatai vannak a miniszterek parlamenti kapcsolatainak segítésében és koordinálásában is.” Raft Miklós: *Szervezeti változások a kormányzati irányításban*. Állam és Igazgatás, 1988. 5. sz. 292.

* Ezt mutatta Villányi Miklós pénzügyminiszter lépése, amit 1988. február 1-jén jelentett Sárkós István parlamenti elnöknek, nevezetesen a saját Jogi Főosztálya keretében parlamenti csoport működtetését azzal a feladattal, hogy a minisztérium és az Országgyűlés közötti kapcsolattartás javuljon, a képviselők igényei, javaslatai reflektálhatóak legyenek.

** Sárközy 1987. november 3-án levelet intézett az állandó bizottságok elnökeihez, amelyben jelezte, hogy bemutatkozás céljából személyes kapcsolatot kíván teremteni az elnökökkel. MNL OL XVIII-6-1 11. d.

Az államminiszteri rang folyamatos és teljes körű kapcsolatot feltételezett a kormány és az Országgyűlés között. Ezért Raft Miklós kormányzati hivatali elnök 1988 októberében azzal a javaslattal fordult Stadinger István parlamenti elnökhöz, hogy a Minisztertanács Hivatala Parlamenti Titkárságának apparátusi emberei számára tegye lehetővé, hogy részt vehessenek a bizottsági és a megyei képviselőcsoport ülésein annak érdekében, hogy naprakész helyzet álljon elő a kormány részéről. Másrészt idejekorán bővebb tájékoztatást helyezett kilátásba a képviselők számára. Stadinger novemberi válaszában az önálló közjogi funkcióval rendelkező Parlamenti Titkárságot szükségtelennek és zavarónak nevezte. A bizottsági részvétellel egyetértett, a megyei csoport-üléseken való jelenlétet nem tartotta szükségesnek. Az információadást helyeselte.¹¹⁹

Kiss Elemér elképzelését 1988 decemberében azzal a feltételezéssel adta közre, hogy a NET megszűnik, helyébe köztársasági elnök lép.¹²⁰ Az „erős parlament és erős kormány” szlogent használta. Feltételezte, hogy az Országgyűlés tovább erősödik, ennek következtében a kormánytagok kinevezését és felmentését a parlamentnek adná. A miniszterelnök első feladatának a kormányprogram kidolgozását és az Országgyűlés elé terjesztését tekintette. A felelősség a kormánytagok megválasztása mellett a bizalmatlansági indítványban realizálódik, az eszközt azonban a kormány is alkalmazhatja maga ellen bizalmi szavazás kérésével. A kormány kezében eszköz az, hogy a parlament feloszlását és új választás kiírását is kérheti a köztársasági elnöktől.

A kormány és az Országgyűlés viszonyát befolyásolta a parlamenti program kialakításának gyakorlata. Enne helyszíne – már amikor létezett és foglalkoztak vele – a Politikai Bizottság volt. Ezt megelőzően a kormányfő és a parlamenti elnök egyeztetett egymással. Kérdés, hogy a két testület vezetője az egyeztetésben egyenrangú szerepet játszott-e, és ha igen, milyen kérdésekben. Eleinte nincs forrás a közvetlen egyeztetésre. Apró Antal elnöksége idejéből viszont van. A Politikai Bizottság ülése előtt megállapodtak mindazon kérdésekben, amelyek a PB és az Országgyűlés elé kerültek. Apró Antal is kezdeményezett, bár csak kisebb részletkérdésekbe szőtt bele. Fock Jenőnek írt 1974-es tavaszi és nyári ülészak előtt levelei tanúskodnak erről.¹²¹ A tavaszi ülészakon került terítékre a családjogi törvény módosítása, itt a két megszólaló miniszter beszédéhez tett javaslatot. A nyári ülészak előtt a kormány kompetenciáján túltéve magát azt javasolta, hogy a költségvetés végrehajtásáról szóló vitában államtitkár szólaljon fel, ami nem valósult meg. A második napirendnél – beszámoló a könnyűipar helyzetéről – a KNEB elnökét felszította, miután több vizsgálatot folytattak le ezen a területen. Ezt később a PB-nek is javasolta, és Dabronaki Gyula fel is szólalt a vitában. Lázár György miniszterelnökkel ugyanígy előzetesen egyeztetett Apró Antal,¹²² de az Országgyűlés programját alapvetően a kormány határozta meg, és Apró Antal küldte át a PB-nek, illetve bemutatta a parlamenti pártcsoport vezetőségének.

Sárkós István és Stadinger István folytatta ezt a gyakorlatot mind Lázár György, mind Grósz Károly miniszterelnök időszakában. Az 1988-as pártértekezlet után azonban felborult a terv. Május 31-én a Politikai Bizottság egy teljesen új törvénykezési feladattervet fogadott el.¹²³ Stadinger István elnök kérésére 1988. október 24-én Kul-

csár Kálmán igazságügy-miniszter új éves törvénykezési tervet küldött át 1989-re. Ez aztán újfent gyökeresen átalakult. Már 1988 decemberében 15 napirendet jelzett.* Az 1989-es esztendőben a törvényhozási ülésszakok tervezése megváltozott, elsősorban a kerekasztal-tárgyalások, másodsorban a képviselői kezdeményezések és a kormány önálló törvénykezdeményező munkája következtek. 1989-ben helyenként hosszas viták voltak a program és a napirendre vétel kérdésében is. Az Országgyűlés szemmel láthatóan emancipálódott saját munkája szervezésének ügyében.

Az ellenőrzés funkciója is alkotmányosan rögzítésre került, eszerint a kormány egészét volt hivatva ellenőrizni az Országgyűlés. Ezt külön fejezet tárgyalja, amiről részletesen itt most nem lesz szó, mindössze annyit érdemes megjegyezni, hogy a kormány túlhatalma abban mutatkozott meg, hogy az amatőr képviselők hosszú ideig alig kaptak többletinformációt egy-egy terület helyzetéről, így a lojális ellenőrzés is legnagyobb részük képtelen volt.

* Stadinger István elnök már 1988. november 10-i levelében arra kérte Grósz Károly miniszterelnököt, hogy a kormány előterjesztéseit időben küldje át, hogy az előkészítés kellő alapossággal történjen, mert „e nélkül azt a politikai kockázatot kell vállalni, hogy a képviselők kétségbe vonják majd az megtarthatóságát, vagy egyéb kifogást támasztanak.” MNL OL XVIII-6-m 4. d.

II. 5.

A NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA

+ [299]

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa egyidős az 1949-es alkotmánnyal. Megszűnt a köztársaság elnöki intézménye, Szakasits Árpád lemondott elnöki szerepköréről, és a NET elnöke lett. Az Elnöki Tanácsot szerencsére nem lehetett a szocialista jog fellebbezhetetlen felsőbbbsége intézményének címével felruházni, mint sok minden mást, mert voltak olyan proletárdiktatúrák, amelyekben köztársasági elnök maradt, mint Csehszlovákiában, Kínában és Vietnámban.* Az mindenesetre megállapítható, hogy a tömbországok közül Magyarországon volt a legszélesebb, általános parlamentet helyettesítő jogkör.

A NET-et alkotmányos helye az Országgyűlésnek rendelte alá, megválasztása és hatáskörének minősítése ezt egyértelműen tükrözte. Az államjogban hosszú időn keresztül fenn hirdették az alárendeltségi eszmét, ami nem volt igaz, és csak a rendszer megszépítését szolgálta. Ezt segítette elő, hogy hatásköre egyfelől egy gyenge köztársasági elnöknek felelt meg: kitűzte a választásokat, összehívta az Országgyűlést,** de nem oszlatthatta fel.*** Törvényt kezdeményezhetett, az elfogadott törvényeket a NET elnöke és titkára írta alá, kihirdetéséről gondoskodott, de törvényt nem küldhetett vissza a parlamentnek. Nem küldhette vissza még akkor sem, ha alkotmányellenes volt.

Másfelől egyenrangú volt az Országgyűléssel, helyettesítette azt. Országos népszavazást rendelhetett el. A népszavazás kiírásával kapcsolatos joga volt az egyik, amelyben a parlament fölé emelkedett, bár népszavazásra sosem került sor. Tagjai csak képviselők közül kerülhettek ki.**** A képviselőség feltétele jelezte azt, hogy az Elnöki Tanács

* Ádám Antal igyekezett a prezídiumot kimutatni ezen országokban is. Ádám Antal: *A szocialista országok prezídiumai*. Állam és Igazgatás, 1961. 6. sz. 457–458.

** Az alakuló ülést a választásokat követő egy hónapon belül köteles összehívni.

*** Ádám Antal egyenesen tagadta, hogy államfői jogosítványokat gyakorolna a NET, miután a legfontosabb és legtipikusabb polgári jogokkal nincs felruházva. Ádám Antal: *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa*. Budapest, 1959. 49.

**** Ezt Szakasits Árpád kivételével betartották, bár azzal nem törődtek, hogy ha valaki bekerült a NET-ből a kormányba, akkor az Országgyűlésnek kellene a visszahívást rendeznie. Automatikusan, értelemszerűen történt.

kisparlament, máshogy fogalmazva a törvényhozás szűkített szerve volt, bizonyos mértékig a korábbi parlamentek Politikai Bizottságainak újraszületésének tekinthető.*

A leglényegesebb jogosítványa az volt, hogy az alkotmány és a parlament kizárólagos jogának nevezett törvények kivételével bármely kérdésben törvényt alkothatott, törvényerejű rendelet elnevezéssel. Ezt rendszeresen és folyamatosan gyakorolta.** Ugyan beszámolási kötelezettség terhelte, de a törvényerejű rendeletek felsorolását tartalmazó írásos beszámolásáról sosem volt vita, és nem volt tényleges szavazás, csak tudomásulvétel az Országgyűlésben. A szóban tartott beszámoló után sem, mindig arra hivatkozva, hogy azok tájékoztató jellegűek annak ellenére, hogy az alkotmány külön rögzítette, hogy a NET az Országgyűlésnek felelős, és köteles működéséről beszámolni.*** Harminc esztendő alatt 28 alkalommal tartott az Országgyűlés előtt beszámolót a NET, kétszer az elnök, a többi esetben a titkár.¹²⁴ Csak azt felejtette el a szakjogász, Besnyő Károly a harmincadik évfordulóra megjelent megemlékező tanulmányában közölni, hogy az ötvenes években a szóbeli beszámolót évente két alkalommal mondták el,**** 1953-ig hétszer, 1953 után ugyancsak hétszer. Köztük volt Dobi István hírhedt 1957. május 9-i beszéde, amely az egyetlen történeti forrás értékű szöveg az összes többi közül. Az 1958–1961 közötti ciklusban már csak három, szóban elhangzó beszámoló maradt, miután feltalálták a semmitmondó írásbeli közleményt. A hetvenes éveket követően 1983. március 24-én tartotta Katona Imre NET-titkár az utolsó tájékoztatót, amely meglehetősen hosszú időszakot felsorolásszerűen fogott át, és szokás szerint nem vett részt a vitájában senki. Szokatlanul, még ennek az évnek a végén, december 22-én ugyancsak Katona Imre terjesztette be az Országgyűlés elé az alkotmány módosítását, vagyis kivételesen eleget tett a NET törvénykezdeményezési jogosítványának.***** Ez is csak amiatt történt, mert az alkotmányról volt szó, amit nem változtathatott meg a NET. A kizárólagos jogkörökön kívüli területekről minek kezdeményezne, ha maga is hozhat törvényi szintű jogszabályokat?

* 1958. november 26-án az első, Kádár János által összeállított Elnöki Tanácsban igyekezett megvalósítani azt, ami a kormányban nem sikerült, vagyis a névleges koalíciót. Így lett helyettes elnök Nagy Dániel és Kiss Károly. A tagok: Barcs Sándor, Gáspár Sándor, Gosztonyi János, Haruscsák József, Mihályfi Ernő, Nagyistók József, Nánási László, Olt Károly, Ortutay Gyula, Péter János, Reszegi Ferenc, Révai József, Rónai Sándor, Seregélyi József, Szakasits Árpád, Szobek András, Uszta Gyula.

** Persze nem érdemben. 1949. augusztus 24-én az MDP Titkárság döntött a NET elhelyezéséről, személyzetéről és ügyrendjéről azzal, hogy a jogszabályokat a NET csak alakilag vizsgálhatja felül. MNL OL M-KS 276. f. 54/59. ő. e.

*** Ezt már Ádám Antal is óvatosan szóvá tette, mint ahogy azt is, hogy az Országgyűlés tagjainak van olyan joga, hogy a NET elnökét interpellálni lehet. Akkor még nem tudta, hogy erre nem kerül sor. Ádám: I. m. 70–71.

**** Az első Olt Károly tartotta 1949. december 5-én. *Napló*, 1949. 247–250.

***** Ebben szerepelt az Alkotmányjogi Tanács létrehozása, a KNEB elnökének kormánytaggá emelése, az államtitkárok jogszabályi szintű rendeletei kiadásának joga, a járások megszüntetése, a választásoknál a kötelező többes jelölés bevezetése.

Nem tudunk arról, hogy a NET ügyrendjét a plénum tárgyalta volna, bár Olt Károly titkár 1949. december 5-én a beszámolója részeként bemutatta. Az 1972. évi alkotmány-módosítás ezt a bemutatási kötelezettséget mellőzte, és mondhatjuk, hogy a titkosított dokumentumok közé került az ügyrend, miközben az egyik legfontosabb államhatalmi intézmény volt Magyarországon a NET. Hozzátehetjük, hogy a kisparlament ülése zárt körülmények között bonyolódott, az a képviselők előtt is rejtélyes volt, irataiba betekinteni csak külön engedéllyel lehetett. Mi több, a NET az Országgyűlésnek kötelezően indítványozhatta a zárt ülést!*

A NET szerepét már 1956-ban kritika érte a szakajtóban, de ezt pusztába kiáltott szó maradt.**

Törvények, törvényerejű rendeletek száma

Évszám	Törvény	Törvényerejű rendelet
1949	13	21
1950	5	48
1951	4	25
1952	6	26
1953	6	27
1954	9	33
1955	4	39
1956	4	36
1957	8	66
1958	3	42

* Az Elnöki Tanács új ügyrendjéről egy publikációban szerezhett tudomást a szakmai közvélemény, amely messzemenően így méltányolta a dokumentumot: „Az ügyrend keret-jellegű szabály, amely a legfontosabb rendelkezéseket tartalmazza anélkül, hogy bármely vonatkozásban megmerevítene a testületi szerv fejlődését.” Besnyő Károly: *A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának negyed évszázada*. Jogtudományi Közlöny, 1974. 12. sz. 677.

** Beér így értékelte az Országgyűlés teljesítményét 1956 nyarán: 1949 óta, vagyis az alkotmány meghozatalától 44 törvénnyel szemben 229 törvényerejű rendelet látott napvilágot. Ezen belül 1954-ben 11 törvénnyel szemben 33 tvr., 1955-ben 4-gyel szemben 39. A törvényerejű rendeleteket tartalmi szempontból is szemügyre véve kirívónak találta a következőket: „az állam új begyűjtési rendszere (1954. évi 6. tvr.), az igazgatási területszervezés (1954. évi 9. tvr.), a jogszabályok közzététele és hatályba lépése (1954. évi 26. tvr.), a dolgozók társadalombiztosítási nyugdíjának meghatározása (1954. évi 28. tvr.), a közlekedési bíróságok hatáskörének kiterjesztése (1955. évi 3. tvr.), az egyesületekről szóló jogszabály (1955. évi 18. tvr.), a bírósági végrehajtás (1955. évi 21. tvr.), a rendőrség kérdései (1955. évi 22. tvr.), a dolgozók betegségi biztosítása (1955. évi 39. tvr.)” Beér János: *Országgyűlésünk munkájának megjavításáról*. Társadalmi Szemle, 1956. 6–7. sz. 20. Beér mentegődzik, hogy a listát hevenyészetten állította össze, és valóban ennél sokkal több kérdés volt, amely az Országgyűlés elé kíváncszott volna, még a korabeli alkotmányosság mércéjével mérve is.

Évszám	Törvény	Törvényerejű rendelet
1959	5	43
1960	4	29
1961	7	20
1962	5	28
1963	1	36
1964	4	31
1965	2	25
1966	3	32
1967	7	42
1968	6	36
1969	9	43
1970	4	40
1971	5	37
1972	7	31
1973	6 *	32
1974	4	24
1975	5	27
1976	7	39
1977	6	31
1978	4	31
1979	3	33
1980	5	20
1981	3	33
1982	2	44
1983	4	29
1984	5	33
1985	8	25
1986	5	34
1987	12	29
1988	26	29
1989	58	23
Összesen	294	1352
1990	27	-

Ezekben az évtizedekben a törvényerejű rendeletekkel (és kormányrendeletekkel) formálták át és vezényelték Magyarország irányítását. Törvényeket csak minimális számban szavaztattak meg a parlamenttel, egyes szakterületeket egyáltalán nem szabályoztak törvényekkel, másoknál úgynevezett kerettörvényeket hoztak. Az ötvenes években törvényerejű rendeletekkel szabályozták az oktatást (például az általános gimnáziumot, a tankötelezettséget, az egyetemek létesítését, a tanárképzést, a különféle technikumokat, és csak 1961-ben hoztak az oktatási rendszerről törvényt). Különösen botrányos és egyben feltűnő volt A munka törvénykönyvének 1951-es törvényerejű rendeletként való elfogadása, miközben az elnevezésében is benne volt, hogy ennek törvénynek kellene lennie. Zavar mutatkozott a nemzetközi szerződések ratifikálásánál. Parlamenti döntés volt az ENSZ-felvételről és a Varsói Szerződésbe való belépésről, de törvényerejű rendelet rendelkezett a Németországgal való békekötésről.¹²⁵ Törvényerejű rendeletek határoztak a begyűjtésről, a nyugdíjról, a társadalombiztosításról, a kisiparosok ipargyakorlásáról, az adókról és vámokról, a kisajátításról, a rendőrségről, a Magyar Nemzeti Bankról. Nem beszélve arról, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kezdetben törvényerejű rendeletekre támaszkodva hozta meg intézkedéseit a rögtönbíráskodásról, a statáriumról, a gyülekezések, felvonulások betiltásáról, a munkástanácsokról stb. Feltűnően sok volt a törvényerejű rendelet 1957-ben, amelyek egyrészt a korábbiakat enyhítették, másrészt viszont szigorították, mint a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről, a munkásőrségről vagy a népbírói tanácsokról szólókat. A törvények módosításáról aztán évtizedekig törvényerejű rendeletek rendelkeztek.

A kisiparról és a magánkereskedelemtől, a társasházról és a lakásszövetkezetekről, a gazdasági társulásokról, a takarékszövetkezetekről, a nemzetközi magánjogról, a gazdasági munkaközösségekről, a kötvénnyel szembeni rendelkezések, a gazdasági reformkomform kistörvények még a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején sem törvényként láttak napvilágot. A nyolcvanas években olyan nagy horderejű rendelkezések nem kerültek a parlament elé, mint az MTA-ról, a természetvédelemről, a jogtanácsosi tevékenységről, az ügyvédségről, a leányvállalatok alapításáról, a házadóról, a vállalkozói adóról, a kincstárjegyről szóló ügyek. Csak 1988-ban közelítette meg a törvényerejű rendeletek száma a törvényekét. Ekkor valóban nem különösebb jelentőségű ügyek kerültek az Elnöki Tanács látókörébe, de a lőfegyverekről és lőszerkekről szóló így is kiverte a biztosítékot a parlamenti képviselők között, amiért Straub F. Brunónak magyarázkodnia kellett a törvényhozás előtt, és új törvényerejű rendeletet kellett kiadni. Ez mutatta, hogy a politikai szempontból válogatott miniparlament szakmailag bármilyen jogszabály megítélésében mennyire gyenge.

Itt vetődik fel a testület kompetenciájának kérdése. Az összetételt szinte lehetetlen volt hozzáértő képviselőkkel feltölteni, tekintettel a testület nemcsak törvényhozó, hanem egyéb funkcióira is. Ez annyit jelentett, hogy a döntéseit jórészt vita, hozzászólás nélkül hozta. Rákosi némileg még figyelembe vette a koalíciós szempontokat, és beválasztotta a testületbe Balogh Istvánt, Mihályfi Ernőt és Szabó Pált. Nem mintha az ő jelenlétük bármit is változtatott volna a szavazógépszerű működésén. Kádár megtartotta

a testület kvázikoalíciós reprezentativitását. Az 1963-as összetétel például így alakult: az elnök Dobi István maradt, a tagok között ott találjuk Barcs Sándort, Bartha Tibort, Mihályfi Ernőt, Nagy Dánielt, Nánási Lászlót, Rónai Sándort, Szakasits Árpádot, Kisházi Ödönt, Ortutay Gyulát, vagyis szép számmal a volt koalíciós partnerek képviselőit. Ez aztán nem különösebben segítette a hozzáértő megszólalásokat. A változás akkor történt, amikor 1967 után maga Kádár János is tagja lett a testületnek, miután ő gyakran véleményt nyilvánított. Ezzel együtt az Elnöki Tanács sosem hosszú vitáiról vált híressé.

A NET parlamentet helyettesítő jogkörének túlzásait már 1956-ban szóvá tette Beér János,¹²⁶ és ezt követően szinte nincs olyan államjogi munka, amely e kérdést ne úgy érintené, hogy pontosabban szabályozni kell a feladatmegosztást, mégpedig úgy, hogy az Elnöki Tanács jogosítványait csökkenteni, az Országgyűlését növelni kell. A döntéshozókat azonban ez csak annyiban zavarta az 1972-es alkotmánymódosítás készítésekor, hogy a parlament kizárólagos jogkörében szereplő törvényeket pontosabban rögzítették.* Elvi megállapításként az erősödött meg a jogászai és politikusi körökben, hogy a társadalmi viszonyokra és az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályokat törvényhez kell kötni. Innentől kezdve igen lassan visszaszorult a NET, a bizottságok lehetőséget kaptak, hogy törvényerejű rendeleteket is véleményezzenek.** Még a nyolcvanas években is bevett gyakorlat volt a törvények módosításainak NET elé terjesztése, bár az igazságügy-miniszteri szándék egyre kevésbé ez volt.

1986 decemberében az Alkotmányjogi Tanács álláspontot alakított ki a jogalkotás elveiről készített miniszteri tájékoztatóról, és azt eljuttatta a parlament elnökének. Kitért az Országgyűlés törvényalkotó szerepének növelésére, és felhívta a figyelmet a kizárólag törvényhozási tárgykörök meghatározására, mert az Elnöki Tanács „gyakorlatilag csaknem korlátlan helyettesítési jogköre így korlátozható bizonyos mértékig. Azt még nem látta megoldhatónak, hogy a NET megszüntethető lehet addig, amíg a törvényhozás évente négy alkalommal ül össze. Javaslatuk szerint a NET rendeleteket adhatna ki, ami hasonlatos lenne más országokban ismert köztársasági elnöki rendelethez.¹²⁷ Az Alkotmányjogi Tanács javaslata nem realizálódott, de jelezte azt az egyre szélesebb körben elfogadott felfogást, hogy az Elnöki Tanács semmilyen körülmények között és semmilyen esetben nem emelheti a parlament fölé. Megjelent a jogalkotási törvény egy

* Az előkészítő munkabizottsági megoldásokban volt olyan javaslat, amely széles körű közjogi reformot helyezett kilátásba, és ezen belül a NET-et államelnökévé változtatni. Az elgondolás arra az elvi megfontolásra épült, hogy a kormánynak is el kell ismernie államhatalmi szerepét, ami a gyakorlatban fennáll. A kormány helyett létrehoznák az Államtanácsot, amely kivételesen a törvényeket is módosíthatná. MNL OL NET vegyes 4. d.

** „A bizottságok elé terjesztett törvényerejű rendeletekről kialakított vélemény javára válhat a szocialista jogrendszer egységének, ez pedig az Országgyűlés és az Elnöki Tanács munkája szempontjából is nagyon lényeges. Ez a fajta bizottsági közreműködés természetesen nem azonos azzal a szereppel és hatáskörrel, mint amit előterjesztésünk a törvényalkotással kapcsolatosan tartalmaz” – mondta Gonda György előterjesztő az Országgyűlés 1972. október 11-i ülésén. *Napló*, 1972. 1011.

másfajta kritikája is, amely szerint a kizárólagos törvényhozási tárgyakat csak ráségítő intézménynek tekintette.¹²⁸

A NET saját ügyrend szerint végezte munkáját. Ez mintegy értelmező rendelkezésként rögzítette, hogy a törvényerejű rendelet nemcsak helyettesíti a törvényt, hanem egyes passzusai hatályon kívül helyezhetik bizonyos részeit, vagy megváltoztathatják azokat. Ez a pont ismét csak fölé helyezte a NET-et az Országgyűlésnek. Megkötötte azt is, hogy ki nyújthat be törvényerejű rendeletet a testület elé: az Elnöki Tanács tisztségviselői és tagjai, a HNF OT és a Minisztertanács, illetőleg annak tagjai, a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Ez annyit jelentett, hogy mezei országgyűlési képviselő a NET jogalkotásába nem szólhatott bele, azt csak utólag a közzétételt követően ismerhette meg. Vagyis volt egy testület, amely a törvényhozás jogait gyakorolta, de amelynek a működéséhez a törvénykezésre felhatalmazott képviselők nem fértek hozzá. Az Országgyűléshez benyújtott törvényerejű rendeletekről szóló tájékoztatóból, épp miután az ülésszakok legfeljebb negyedévenként szerveződtek, azaz később ismerték meg a képviselők a jogszabály címét, mint ahogy az a Magyar Közlönyben teljes terjedelmében és indoklással napvilágot látott. Az ügyrend megjegyezte, hogy a kormány ugyan véleményt kérhet az Országgyűlés állandó bizottságaitól, de hozzátette, hogy annak nincs kötelező ereje. Az ügyrendnek volt egy felhatalmazási klauzulája, amely értelmében az elnök és a titkár a NET nevében határozatokat írhatott alá, amiről a titkár utólag tájékoztatta a testületet. Ez pontosítás nélkül visszaélésekre adhatott alkalmat.

Kinek az emberei voltak a NET-tagok és tisztségviselők? Talán nem is kell mondanunk, hogy az állampárt hatásköri listáján előkelő helyen szerepeltek ezek a személyek. Az Országgyűlés csupán áldását adta rájuk. A NET-et a HNF OT és az MSZMP KB javaslatára mindvégig nyíltan és egyhangúlag választották meg a parlamentben. Ez világos helyzetet teremtett, nem folyamodott a hatalom olyan hamis eljárásokhoz, mint a román parlament, ahol titkos szavazást tartottak, és mindenkit külön-külön választottak meg. Ugyanaz az Országgyűlés Németh Károlyt 1987. június 25-én még egyhangúlag megválasztotta,¹²⁹ de egy évre rá Straub F. Brunót már nem, őt 30 ellenszavazattal és 25 tartózkodás mellett szavazták meg 1988. június 29-én.* Mutatta ez az idők szavának gyors változását.

Az egyetlen összeférhetlenségi előírás az volt, hogy a kormánytagságot kizárta a NET-tagság.

A jogi szakirodalomban egy ideig tartotta magát az a felfogás, hogy az Elnöki Tanács kormányzati tevékenységet is végez. A valóság az, hogy sokkal inkább jellemző volt, hogy az Elnöki Tanácsnak a köztársasági elnöki szerep mellett nem volt önálló működése, a törvényerejű rendeletek, a határozatok, a kitüntetések, a kegyelmezések kérdésében, a személyi és állampolgársági ügyekben a kormány tagjai voltak az előadók. A nemzetközi szerződések, követek, nagykövetek kinevezése és felmentése esetében

* *Napló*, 1988. 1965–1966. Sarlós Istvánt helyettes elnöknek 29 ellenszavazattal, 18 tartózkodás mellett szavazták meg.

pedig a külügyminiszter. Csökkentek a tanácsi hatáskörök is, a Tanácsi Hivatal egy sor feladatot átvitt a Minisztertanácshoz. A NET hatáskörében maradt az államigazgatás területi beosztásában a fontosabb változásokban, a megye, a járás területi változásaiban való döntés és a várossá nyilvánítás.

Képlékeny volt az alkotmány egyes jogokat illetően is. Ilyen volt a tanácsok feletti felügyelet, irányítás kérdése. Az 1949-es alkotmány ezt egyértelműen a NET-re ruházta: legfelsőbb fokon irányítja az államhatalom helyi szerveinek munkáját – mondta ki az alaptörvény. A másik passzus azt rögzítette, hogy a NET nemzetközi szerződéseket köt és megerősít. Egy része azonban az Országgyűlés elé került, más része, a többség viszont a NET-nél landolt. Az alkotmányossági felügyelet jogosítványai is bizonytalanok voltak. Eszerint az Országgyűlés egészen az Alkotmányjogi Tanács megalakulásáig nem gyakorolhatta azokat a jogokat, amelyek az alkotmány létrehozásából értelemszerűen rá szálltak. Erre a NET-nek volt joga a törvényeket és törvényerejű rendeleteket leszámítva. Utóbbiak esetében az alkotmányos aggályok – ha lettek volna – csak a parlamentet illették.

Elláthat-e parlamentet helyettesítő jogkört a NET Elnöksége,* avagy az elnök és titkár kettőse, legszűkebben az elnök? Erről az államjogászok szemérmesen hallgattak az egész korszakban, miután a forradalom alatti és utáni időszak államjogi viszonyait nem lehetett elemezni, nem lehetett megkérdőjelezni a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány jog szerinti legitimitását. A választások után az Országgyűlés választotta meg a kormányt, vagy a miniszterelnökkel együtt, vagy külön. A választások közötti időben viszont a NET függetlenül attól, hogy ülésezett-e a parlament vagy sem, kinevezte vagy megbízta a minisztereket. Ez Lázár György lemondásakor és Grósz Károly miniszterelnöki kinevezésekor változott meg 1987-ben.** 1956-ban a kormányváltásokról azonban nehezen képzelhető el, hogy a teljes NET bonyolította le, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megválasztását visszadátálva Dobi István végezte el, vagyis nem a törvényes körülmények között. Az mindenesetre tény, hogy a kormányfő és a kormánytagok kinevezésének a két szervezet közötti tetszőleges megválasztása az MSZMP számára könnyű, mondhatni önkényes mozgásteret biztosított.***

Németh Miklóst miniszterelnököt és Nyers Rezső államminisztert a NET jelölte az MSZMP KB és a HNF OT javaslatára, de a Németh-kormány személycseréit már a miniszterelnök javasolta a NET-nek 1989. április 25-én, vagyis ekkor már az Országgyűlés tudta, hogy a kormányfő személyes jelöltjei állnak a parlament előtt. 1989-ben ténylegesen visszaállt az a normál állapot, hogy a kormánytagokat a kormány elnöke jelöli ki.

* Az Elnökség a későbbi ügyrendekben megszűnt, ez a szervezeti forma feleslegessé vált, vagy a testület, vagy az elnök döntött.

** Fock Jenő felmentését és Lázár György kinevezését például a NET saját hatáskörben intézte az MSZMP KB és a HNF OT javaslatára 1975. május 25-i ülésén. MNL OL XVIII-2-b 15. d.

*** Sághy Vilmos belkereskedelmi miniszter felmentését és Juhár Zoltán megválasztását a NET röpszavazással döntötte el. MNL OL NET vegyes 2. d.

Az új alkotmány koncepciója szakított a nem folyamatosan ülésező parlamenttel, így elesett a prezídium megtartását leginkább megalapozó érv, és megjelent az egyszemélyi elnök „intézménye”. Ezt követően már az elnökről folyt a vita. A tervezet erős köztársasági elnököt vizionált, amely feloszlatná a parlamentet, kihirdethetné a rendkívüli állapotot, vétőjoga lenne a törvényekkel szemben, és a nép közvetlenül választaná. Az ellenzék, különösen Tölgyessy Péter, nagyon ellenezte ezt a konstrukciót.¹³⁰

1989. augusztus 25-én az új alkotmány életbe léptetése előtt a NET 244/1989. (VIII. 25.) sz. határozatával ügyrendjéből kivette az Országgyűlés összehívásával, a népszavazás elrendelésével, a törvények kihirdetésével összefüggő pontokat. Bár október 13-án még törvényerejű rendeleteket fogadott el.¹³¹ Az alkotmány becikkelyezésével együtt az Elnöki Tanács megszűnt. A köztársasági elnök perszonális jogai és feladatai értelemszerűen a NET-elnökre, esetleg az elnökségre települtek át, mint a követek fogadása, a reprezentáció, eskütelek, kinevezések, képviselő, külföldi utak, hivatalos kapcsolattartás stb. Az elnök közvetlen vagy parlamenti választásáról folyó vitáknak azonban még évekig elhúzódó utóélete volt.¹³²

Jegyzetek

- ¹ Az 1958. évi III. tv. az országgyűlési képviselők, valamint a tanácsok tagjainak választásáról szóló jogszabályok módosításáról és kiegészítéséről. Magyar Közlöny, 1958. szeptember 27. Az 1958. évi 5. sz. országgyűlési határozat az Országgyűlés feloszlását kimondta. Magyar Közlöny, 1958. szeptember 27.
- ² *Napló*, 1976. 796–797.
- ³ MNL OL M-KS 276. f. 106/9. ő. e.
- ⁴ Jegyzőkönyv az MDP Operatív Választási Bizottsága 1949. április 11-ei üléséről. MOL OL M-KS 276. f. 106/11. ő. e.
- ⁵ MNL OL M-KS 276. f. 65/178. ő. e.
- ⁶ MNL OL 288. f. 4/86. ő. e. Az 1967. február 15-i központi bizottsági ülés jegyzőkönyve.
- ⁷ Az 1966. évi III. tv. az országgyűlési képviselők és a tanácsok tagjainak választásáról. Magyar Közlöny, 1966. november 18.
- ⁸ *Napló*, 1970. 3061.
- ⁹ Erről részletesebben: Kukorelli István: *Így választottunk...* (Politikatudományi Füzetek 9.) Budapest, 1988.
- ¹⁰ MNL OL M-KS 276. f. 53/25. ő. e.
- ¹¹ MNL OL M-KS 276. f. 65/167. ő. e.
- ¹² Jegyzőkönyv az MNFF OT Elnökségének 1949. május 17-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 65/174. ő. e.
- ¹³ MNL OL M-KS 276. f. 54/225. ő. e.
- ¹⁴ MNL OL M-KS 276. f. 53/118. ő. e.
- ¹⁵ MNL OL M-KS 276. f. 88/234. ő. e.
- ¹⁶ MNL OL M-KS 276. f. 71/44. ő. e.
- ¹⁷ MNL OL M-KS 288. f. 21/1958/26. ő. e.

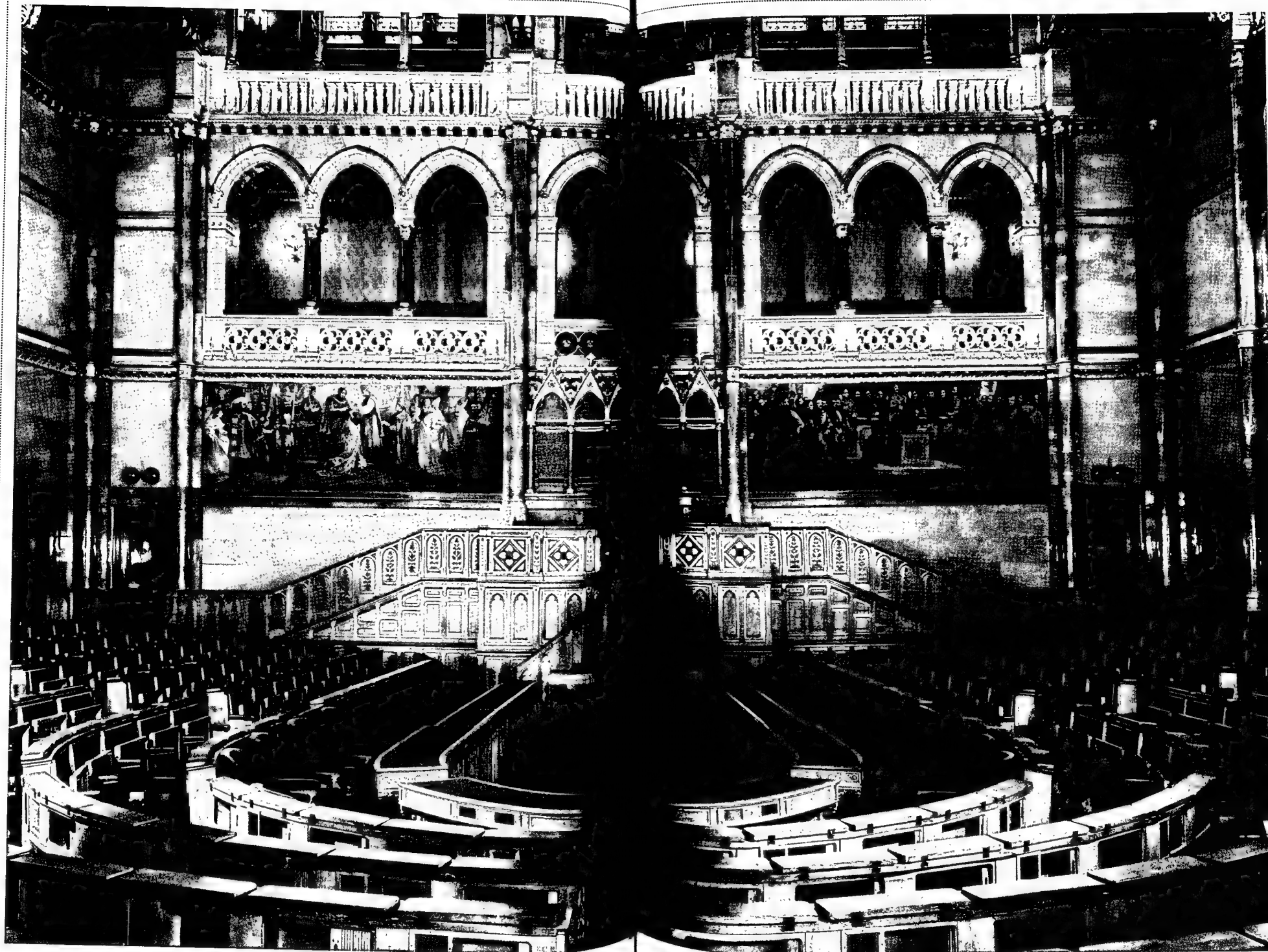
- 18 MNL OL M-KS 288. f. 21/1967/1. ő. e.
 19 Uo.
 20 MNL OL M-KS 288. f. 31/1980/9. ő. e.
 21 MNL OL M-KS 288. f. 4/188. ő. e.
 22 MNL OL M-KS 288. f. 31/1983/11. ő. e.
 23 Az 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról, ennek 6. §-ának (1) bekezdése rögzíti az országos listát és a visszahívás új szabályozását. Magyar Közlöny, 1983. december 27.
 24 Kukorelli István: *A politikai intézményrendszer szerepe a képviselőjelöltek előzetes kiválasztásában az 1985-ös választásokon.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz. 301. A konventet vö. Barbara Zawadzka: *A szocialista választási rendszer demokratizálásának útja.* Jogtudományi Közlöny, 1986. 10. sz. 473–479.
 25 Soltész István: *Az 1985. évi képviselő és tanácsügyi választások fontosabb tapasztalatai.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz. 293.
 26 Kukorelli: I. m. 28–29.
 27 Soltész: I. m. 294.
 28 Tóth Károly: *A jelöltek egyéni programja – viszonya a népfront választási programjához.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz. 321.
 29 Vö. Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok.* Budapest, 2005. Továbbá Vida István (főszerk.): *Magyarországi politikai pártok lexikonja (1946–2010).* I. kötet. Budapest, 2011.
 30 Vö. Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949).* Budapest, 2017.
 31 MNL OL M-KS 276. f. 53/81. 104. és 110. ő. e.
 32 MNL OL M-KS 276. f. 54/48. ő. e.
 33 MNL OL M-KS 276. f. 54/50. ő. e.
 34 MNL OL M-KS 276. f. 54/57. ő. e.
 35 MNL OL M-KS 276. f. 54/59. 61., 70. ő. e.
 36 MNL OL XVIII-6-b 1. d.
 37 MNL OL M-KS 276. f. 53/231. ő. e.
 38 MNL OL M-KS 276. f. 53/154. ő. e.
 39 *Napló*, 1955. 883–887, 890–894.
 40 Uo.
 41 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei 1957. július 2. – december 28.* I. m. 230. és 623–624.
 42 MNL OL M-KS 276. f. 54/299. ő. e.
 43 MNL OL M-KS 276. f. 54/385. ő. e.
 44 MNL OL M-KS 276. f. 53/269. ő. e.
 45 *Napló*, 1956. 1118.
 46 MNL OL M-KS 276. f. 53/94. ő. e.
 47 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületi üléseinek jegyzőkönyvei 1957. január 25. – 1957. április 2.* I. m. 324.
 48 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei 1957. július 2. – december 28.* I. m. 939–940.
 49 Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Budapest, 1979. 684.
 50 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Budapest, 1978. 552.

- 51 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975.* 921. és 957–959.
 52 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980.* Budapest, 1983. 1127.
 53 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985.* Budapest, 1988. 844.
 54 MNL OL M-KS 288. f. 31/1969/19. ő. e.
 55 Gádor Iván: *Praktikák nélkül.* Magyar Hírlap, 1987. szeptember 18. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg Weyer Béla vezércikke a Magyar Nemzetben. Weyer Béla: *A képviselő felelőssége.* Magyar Nemzet, 1987. szeptember 16.
 56 Huszár Tibor: *Az elitől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945–1989).* Budapest, 2007. 47.
 57 MNL OL M-KS 276. f. 54/151. ő. e.
 58 *Napló*, 1949. 6.
 59 MNL OL M-KS 276. f. 53/28. ő. e.
 60 MNL OL XVIII-6-k 16. d.
 61 MNL OL XVIII-6-k 26. d.
 62 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1989.* Budapest, 1994. 181.
 63 MNL OL XVIII-6-u 1. d.
 64 MNL OL XIX-A-2-gg 48. d.
 65 MNL OL XVIII-6-b 8. d.
 66 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei 1957. július 2. – december 28.* I. m. 979.
 67 MNL OL XIX-A-2-gg 67. d.
 68 Uo.
 69 MNL OL XVIII-6-b 12. d.
 70 MNL OL XVIII-6-b 12. és 13. d.
 71 MNL OL XVIII-6-g 3. d.
 72 MNL OL XVIII-6-g 72. d.
 73 MNL OL XVIII-6-k 2. d.
 74 MNL OL XVIII-6-k 6-7. d.
 75 MNL OL XVIII-6-k 72. d.
 76 MNL OL XVIII-6-k 13. d.
 77 MNL OL M-KS 288. f. 31/1988/4. ő. e.
 78 MNL OL M-KS 288. f. 5/1037. ő. e. és 31/1988/4. ő. e.
 79 *Napló*, Az országgyűlés 10. ülése 1949. augusztus 17–18. 165–238.
 80 Rákosi Máttyás: *A békéért és a szocializmus építéséért.* 1951. 105–133. Rákosi magyarázatát saját beszédére lásd Rákosi Máttyás: *Visszaemlékezések 1940–1956.* 2. kötet. Budapest, 1997. 764–765.
 81 Dr. Csanádi György – Dr. Csató István – Dr. Kálmán György: *A népi demokráciák alkotmánya.* Jogtudományi Közlöny, 1949. 17–18. sz. 337–344. A cikk az albán, a román és a bolgár, a csehszlovák és a lengyel alkotmányt veszi górcső alá.
 82 Bihari Ottó: *Korszerű tendenciák az államhatalom gyakorlásában.* Budapest, 1983. 194.
 83 *Napló*, 1950–1953. 1449–1452.
 84 Lásd a NET beszámolóját. Uo. 471.

- ⁸⁵ *Napló*, 1953–1958. 457–460.
⁸⁶ Uo. 854.
⁸⁷ Dobi István: *A néphatalom ünnepén*. Népszabadság, 1957. augusztus 19–20.
⁸⁸ *Napló*, 1951. 571.
⁸⁹ Münnich Ferenc: *Alkotmányunk 10. évfordulója*. Népszabadság, 1959. augusztus 20. Dobi István: *A néphatalom ünnepe*. Magyar Nemzet, 1959. augusztus 20. Marosán György: *A jog-nak asztalánál*. Népszava, 1959. augusztus 20.
⁹⁰ Szabó Imre: *A szocialista alkotmányok helye a jogrendszerben*. In: *A szocialista alkotmányok fejlődése*. Budapest, 1966. 17.
⁹¹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. I. m. 683.
⁹² Kovács István (szerk.): *Az európai népi demokráciák alkotmányai*. Budapest, 1985. 27–28.
⁹³ 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság alkotmányának egységes szövegéről. *Törvénytár*, 1972. 3–5. sz. és Magyar Közlöny, 1972. április 26.
⁹⁴ *Napló*, 1971–1975. 2505–2507.
⁹⁵ *Napló*, 1980–1985. Az 1983. évi II. törvény és az 1983. évi III. törvény (*Törvénytár*, 1983. 24–26 és 26–43.).
⁹⁶ Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1990*. Budapest, 1994. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának állásfoglalása a népszavazásról és alkalmazásának egyes kérdéseiről: 322–324.
⁹⁷ Frücht Pál: *A helyi népszavazásról*. Állam és Igazgatás, 1987. 2. sz.
⁹⁸ *Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1990*. I. m. 425–426.
⁹⁹ 1987. évi XI. törvény a jogalkotásról. Magyar Közlöny, 1987. december 29.
¹⁰⁰ Például Ficzer Lajos: *Szocializmus és jogállamiság*. Jogtudományi Közlöny, 1988. 3. sz. Uő: *A politikai rendszer reformjának irányáról*. Jogtudományi Közlöny, 1988. 5. sz.
¹⁰¹ Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon 1988–1990*. Budapest, 1994. 135–136.
¹⁰² Tölgyessy Péter: *Van közünk a közjogunkhoz? Országgyűlési Tudósítások*, 1989. március 8.
¹⁰³ *Napló*, 1989. 3301–3476.
¹⁰⁴ Kukorelli István: *Az alkotmányozás évtizede*. Budapest, 1996. 17.
¹⁰⁵ *Napló*, 1989. 4898.
¹⁰⁶ Vö. Kilényi Géza: *A politikai reform és az államszervezet*. Állam és Igazgatás, 1988. 8. sz.
¹⁰⁷ *Napló*, 1971–1975. 1603–1624.
¹⁰⁸ *Törvénytár*, 1973. 144–146. Magyar Közlöny, 1973. október 12.
¹⁰⁹ *Napló*, 1973. 1617.
¹¹⁰ Vö. az 1953. július 17-i kormányüléssel. Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk.): *Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei I. 1953. július 10. – 1954. január 15.* Budapest, 2018. 84–88.
¹¹¹ Lásd erre a 3583/1977. (XII. 29.) Mt. sz. határozatot, az 1977. december 29. jegyzőkönyvben. MNL OL XIX-A-83-a
¹¹² MNL OL XIX-A-83-a az 1977. december 29. jegyzőkönyv, a 3590/1977. (XII. 29.) Mt. sz. határozat.
¹¹³ Lásd erre a 3584/1977. (XII. 29.) Mt. sz. határozatot, MNL OL XIX-A-83-a az 1977. december 29. jegyzőkönyvben.
¹¹⁴ Megjelent a Magyar Közlöny 1986. augusztus 10-i számában.

- ¹¹⁵ Lázár György levelét és Sarlós István 1986. július 28-i egyetértő válaszlevelét lásd MNL OL XVIII-6-1 5. d.
¹¹⁶ Raft Miklós: *Szervezeti változások a kormányzati irányításban*. Állam és Igazgatás, 1988. 5. sz. Sajátos módon a Titkárság hivatallá fejlesztését nem a kormányzat parlament, hanem a pártközpont fölötti ereje növekedésében véli Fehér Zoltán. Fehér Zoltán: *A kormányzás háttérintézményei. A Miniszterelnöki Hivatal 1990–2003*. II. rész. Politikatudományi Szemle, 2003. 1. sz. 106–107.
¹¹⁷ 60/1988. (VII. 22.) MT r. Az államminiszter feladatairól és hatásköréről. Magyar Közlöny, 1988. július 22.
¹¹⁸ MNL OL XX-A-83-a a 1988. július 11-i ülés jegyzőkönyve.
¹¹⁹ MNL OL XVIII-7 17. d.
¹²⁰ Kiss Elemér: *Milyen legyen a kormány?* Állam és Igazgatás, 1988. 12. sz.
¹²¹ MNL OL XVIII-6 13. d.
¹²² MNL OL XVIII-6 10–11. d.
¹²³ MNL OL M-KS 288. f. 5/1027. ő. e.
¹²⁴ Besnyő Károly: *Az Elnöki Tanács harminc éve*. Állam és Igazgatás, 1979. 8. sz. 695.
¹²⁵ 1955. évi 9. sz. törvényerejű rendelet a Németországgal való hadiállapot megszüntetéséről. Magyar Közlöny, 1955. 3. sz. 18.
¹²⁶ Beér János: *A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusának tanulságai*. Állam és Igazgatás, 1956. 5. sz. 262.
¹²⁷ MNL OL XVIII-6-1 4. d.
¹²⁸ Páricsi Viktor: *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa vagy a Népköztársaság Elnöke?* Állam és Igazgatás, 1989. 3. sz. 282.
¹²⁹ *Napló*, 1988. 1063–1064.
¹³⁰ Tölgyessy Péter: *Elő-írás*. Heti Világgazdaság, 1989. február 18.
¹³¹ Babus Endre: *Egy híján húsz*. Heti Világgazdaság, 1989. május 20.
¹³² Kukorelli István: *A jogállamért!* Budapest, 1989. 111–114. Sári János: *A köztársasági elnök alkotmányjogi státusza*. Magyar Közigazgatás, 1990. 7. sz.

III. AZ ORSZÁGGYŰLÉS MŰKÖDÉSE

35. Az Országgyűlés munkájára jellemző kép: üres ülésterem

III. 1.

PLENÁRIS ÜLÉSEK

Ügyrend, házszabály¹

A házszabály, illetve az ügyrend korlátozó és lehetőséget teremtő tényező a képviselők számára. Mi a különbség Magyarországon a kettős szóhasználat, vagyis az ügyrend és a házszabály kifejezések között? A házszabály magába foglalta az alakulás rendjét, a parlament szervezetét, az ülések lefolyását, és ezen belül szűkebben az utolsó részt nevezték ügyrendnek. 1950 után nem különböztették meg a két kifejezést, hanem egyszerűen az ügyrend összefoglaló fogalmat alkalmazták.*

Az ügyrend a törvénynél alacsonyabb rangú belső szabályzat, nem általános érvényű jogi norma. Önmagában még nem határozza meg a képviselők magatartását, legfeljebb szabályozza azt a parlament belső működése során. Funkciója legáltalánosabban az, hogy a parlament racionális és demokratikus működési kereteit megszabja, továbbá biztosítja a többségi döntéshozatalt és a kisebbség érvényesülésének garanciáit a plénumon és a bizottságokban. Álparlamentari rendszerben azonban az ügyrend maradéktalan érvényesítése révén is formálissá tehető az Országgyűlés működése. Túlzás tehát az állítás, amely szerint a parlament alapfunkciói döntő mértékben a belső szervezeti és működési rendjétől függenek. Túlzás, hogy a házszabályok jelentősen befolyásolják a politikai akaratképzést, és szerepük jóval túlnő önmagukon.² Azt látjuk például, hogy az 1950. május 8-án elfogadott ügyrend tartalmazott egy sor lehetőséget, a képviselők mégsem éltek vele. Hiába volt lehetőség arra, hogy bármely képviselő az Országgyűlés elé javaslatot terjesszen, önálló indítványt készítsen (14. §), ez évtizedekig nem történt meg. A napirend előtti felszólalást is csak az 1997-es szabályozás rögzítette. Ezt sem igen használták ki. Hasonló jelenség zajlott le a törvényjavaslatok és a költségvetés két részletben való tárgyalása esetében. Általános és részletes vita az ötvenes évek eleji gyakorlat után hosszú ideig elképzelhetetlen volt, majd a korszak végén ismét megjelent. A hozzászólásoknak az 1950 utáni szabályozás nem szabott időkeretet, a hozzászólások természete és terjedelme azonban házszabályon kívüli tényezőkön múltott. Az interpellációs jog még jellemzőbben mutatja a működés szabályozáson kívüli feltételeit. A kérdés

* Vö. Palasik: I. m. 2017, 126. A jól megkülönböztethetőség érdekében a továbbiakban az 1946-ost házszabálynak, az 1950 utánit szabályozást ügyrendeknek nevezem.

kategóriájával összesen ez is szerepelt az 1950-es ügyrendben (20. §), de 1956-ig nem alkalmazták, majd, amikor a helyzet úgy fordult, hirtelen megnőtt az interpellációk száma. 1957 után ismét lecsökkent, majd hullámzó módon változott az évtizedek során, hogy aztán 1989–1990-ben igazán növekedésnek induljon. A bizottságok számára kezdetben alig volt előírás. Volt lehetőségük arra, hogy ügyrendet készítsenek maguknak, de nem tették. Alkalmazhattak szakértőket is, napirendre tűzhettek a hatókörükbe tartozó bármely kérdést, sokáig mégsem éltek ezekkel a lehetőségekkel sem.

„Az állampárti ügyrend egyfajta látens előírásrendszerre épített, másutt ezt szokásjognak nevezik. Eleinte persze nem volt szokásjog, később bizonyos elemei rögzítetlen protokoll részévé váltak. A protokoll lényege a kormánypártiság. A kormánypártiság a nem párttag képviselőkre is kiterjedt, egyfajta rendiséggel volt azonos.” A kormánypártiság is változott az idők folyamán, és az 1985-ös választások idején egyes képviselőknél ellenzékiességbe vagy erős kritikai hangnembe fordult át. Az 1989–1990-es időszakban, amikor felbomlott az állampárt, már a volt kormánypárti képviselők is szabad akaratukból dönthettek arról, hogyan viselkednek. A „szokásjog” 1985 után felszakadt, vagy csak szűkebb körben, csoportokon belül maradt érvényben.

Az ügyrendben nem vagy jó ideig nem szabályozott rendelkezések is vannak, ilyen például az Országgyűlés elnöksége, az MSZMP-képviselőcsoport elnöksége és annak ülései, a megyei képviselőcsoportok, a képviselőkről hozott párthatározatok stb.

A párttagokra más kötelezettségek vonatkoztak, mint a pártonkívüliekre, de ez a többpártrendszer körülményeire is érvényes. Ezt nevezik pártfegyelemnek, ami olykor rendkívül szigorú, máskor enyhébb. Az állampárti idősakra ennek az volt a specialitása, hogy sokáig a pártonkívüliekre is hallgatólagosan érvényes volt, és rendkívül szigorúan vették. A Rákosi-korszakban reverzalist kellett kitölteni, ami a képviselő teljes kiszolgáltatottságát jelentette. Ez a gyakorlat az 1945–1949 közötti koalíciós idők kommunista pártfegyelmelésének folytatása volt. A képviselők számára a parlamentben és a bizottságokban semmilyen önálló kezdeményezésre nem volt lehetőség. Később, a kádári időkben a megyei képviselőcsoportokban és az állandó bizottságokban, majd még később a plenáris üléseken megengedték a lojális keretek között az önálló vélemény nyilvánítását. A nyolcvanas évek végén a párt elengedte a pártonkívülieket, és a frakciónak saját belátására bízta a viselkedését.

A házszabályok megformálása vagy átalakítása az egypártrendszer keretei között előzetes pártöntések révén realizálódott, kivéve a korszak végét, amikor az ügyrend generális módosításának követelményét is a parlamenti képviselők erőszakolták ki. Az ügyrend átfogó módosítása sokáig ugyancsak a párt kezdeményezése volt, ettől függetlenül az ügyrend nem tartalmazott erre vonatkozó szabályozást, így elvileg képviselői javaslatra bármikor megváltoztatható volt,** de ez nem következett be.

* Itt a Szalai Erzsébet által használt Max Weberre visszamenő fogalomhasználatot veszem át.

** Akár fel is lehetett függeszteni, vagy külön határozattal el lehetett térni az ügyrendtől. Ilyen helyzet egyhangú döntéssel korábban már kialakult.

Az Országgyűlés alapvető szabályait és viszonyát más hatalmi tényezőkhöz, elsősorban a kormányhoz, az alkotmányhoz szabályozta, ami azt jelentette, hogy az alkotmány megváltozása vagy módosítása magával hozta az ügyrend értelemszerű módosítását is. Nemzetközi összehasonlításban igen eltérő képet kapunk. A francia és a német alkotmány meglehetősen sok parlamentáris szabályt tartalmaz, míg az 1949-es magyar alkotmány a következőket írta elő: meghatározta az Országgyűlés státuszát, felsorolta feladatait, megszabta négy-, illetve öt éves időtartamát, két ülésszakot írt elő, döntött az összehívásáról, tisztségviselőiről (elnök, alelnökök, jegyzők). Működésének szabályaira és tárgyalási rendjére ügyrendet állapíthatott meg, de a nyilvános és zárt ülés alapeseteit azért rögzítette, mint ahogy határozatképességét, a határozathozatal mikéntjét is. Szó volt arról, hogy ki terjeszthet be törvényt, de az Országgyűlés annak kihirdetését már a NET-re bízta. Bizottságot küldhetett ki bármely kérdés megvizsgálására. Lehetőséget kapott önfelosztásra háború és rendkívüli körülmény kivételével. Végül megszabta, hogy a felosztástól számított három hónapon belül új választást kell tartani, és ezt követően egy hónapon belül össze kell hívni az Országgyűlést.

Az alkotmányon túl az Országgyűlés magatartását más törvények és jogszabályok is befolyásolták. Ilyen elemeket tartalmazott a jogalkotásról, a képviselők jogállásáról szóló törvény, valamint az 1956. évi határozat az Országgyűlés és az országgyűlési képviselők munkájáról. Érintették a törvényhozást a kormány döntései is, például közvetlenül a parlamenti képviselők segítségével hozott határozatok.

Az ügyrend a szabályozatlanságból adódó és az elnöki belátására bízott lehetőségeivel befolyásolta a működést. Az 1946. január 25-én született, úgynevezett 1946-os házszabály, valamint az 1950-es ügyrend összevetése szembeötlő különbségeket mutat. Nem a mandátumvizsgálatban van az egyik lényegi eltérés, hanem a parlament tisztségviselőinek megválasztásában. Míg az 1946-os házszabály rögzítette a név szerinti szavazás lehetőségét, a megválasztandók sorrendjét, az 1950-es ügyrend nem. Mindkettőnél ugyanúgy volt elnök, két alelnök és hat jegyző, az 1950-esnél csak a háznagy hiányzott a felsorolásból. Az 1946-os házszabály a név szerinti szavazás technikáját is megadta a 92. § szerint, illetve megjelölte a szavazás érvényességét (általános többség). Érvénytelenség esetén rögzítette, hogy úgy kell megismételni a szavazást, hogy csak a két legtöbb szavazatot kapott jelölt vehessen részt benne.

Az 1950-es ügyrend nem rendelkezett arról, hogy mi történik akkor, ha a képviselő nem nyilatkozik az ügyben, hogy mely választókerület megbízását fogadja el, illetőleg ha megbízólevele alaki kifogására nem reagál. Az 1946-os házszabály ebben az esetben – határidőkkel – lemondottnak tekintette a képviselőt. Az 1946-os házszabály tehát pontos eljárást írt elő a képviselők végleges igazolására.

A tisztségviselők megválasztása a ciklus végéig szólt. (Az 1946-os házszabály szerint az alelnököket, a jegyzőket és a háznagyot minden ülésszak első három ülésének egyikében újra kellett választani.) Az 1950-es ügyrend rögzítette, hogy „[a] megválasztott tisztségviselőket az Országgyűlés bármikor visszahívhatja” (4. § (2) bekezdés). A tisztségviselők visszahívásáról azonban nem rögzített semmit. Befejezésül az 1950-es

ügyrend 5. §-a rendelkezett az alakuló ülésen a NET megválasztásáról, de nem rendelkezett arról, hogy mi az érvényes, és hogy milyen módon történik a szavazás.

Az 1946-os házszabály hét, az 1950-es ügyrend öt paragrafussal rendezte az alakulás kérdéseit. Ezzel az alakuló ülés eseményeivel végzett is a két határozat. Következett a szervezeti fejezet, amely a tisztségviselők meghatározását és teendőit is magába foglalta. Igen jelentős különbség volt az elnök feladatait és státuszát illetően. Az 1950-es ügyrend mindössze két bekezdést szánt erre. Az elsőben leszögezte, hogy az elnök vezeti az ülést, és biztosítja az ügyrend megtartását, a másodikban a rendreutasítás, a szó megvonásának és az ülésből való kizárásnak a jogát, illetve lehetőségét kínálta fel. A kizárásról ugyanakkor az Országgyűlés vita nélkül határozott. Ezzel szemben az 1946-os házszabály részletesen taglalta az elnök fegyelmezési jogkörét és ennek viszonyát az Országgyűléshez, illetve a mentelmi bizottsághoz. Nem maga az elnök fegyelmezett, hanem az Országgyűlés és a mentelmi bizottság. Az elnök továbbá egy órát meg nem haladó időre felfüggeszthette az ülést, illetve két ülészak között bármikor összehívhatta. Ugyanezt tehette 60 képviselő is. Az eljárásokat valamennyi esetben részletesen szabályozták. Az elnök továbbá a képviselőket nyilvántartotta, a jelenlét felett ellenőrzést gyakorolt, ugyanakkor 15 napon túli távollétet a parlament engedélyezett. Végül az összes választott és kinevezett személy felett az elnök gyakorolt felügyeletet, és ő nevezte ki az összes alkalmazottat. Súlyosabb fegyelmi vétségek esetén egy tanács gyakorolta a jogosítványokat. Az elnök működése egészen az új elnök beiktatásáig tartott. Az ő és alelnökei tiszteletdíját a Gazdasági Bizottság állapította meg.

Az 1950-es ügyrendben az elnök szabályozása érzékelhetően fegyelmezett parlamentre volt szabva, maradék mozgásterét nem kötötték parlamenti testületek, tiszteletdíját pedig hallgatólagosan az állampárt központjában szabták meg.

A jegyzők feladatai sokban nem változtak az 1946-os házszabályhoz képest: felolvasták az iratokat, számolták a szavazatokat, szerkesztették az összefoglaló jegyzőkönyvet. Hogy mit tartalmazott a jegyzőkönyv, arra az 1950-es ügyrend nem tért ki. Tiszteletdíjuk az 1946-os házszabály szerint a parlament hatáskörébe tartozott. Az 1950-es ügyrend erről szemérmesen hallgatott.

Külön fejezet foglalkozott az 1946-os házszabályban a háznagy személyével, akit a képviselők közül választottak. Feladatköre egyrészt az apparátus vezetése volt, amely az egész épületre kiterjedt, másrészt a képviselők munkájának technikai feltételeit biztosította, részt vett a fegyelmezésben, a karzati és belépőjegyek kiosztásában. Az 1950-es ügyrend eltörölte ezt a tisztséget, e feladatok adminisztratív részét egy hivatalnokra bízta, vagyis az Országgyűlés ellenőrzési jogát megszüntette e folyamatok felett.

Lényeges eltérés mutatkozott a bizottságokról szóló paragrafusokban. Az 1946-os házszabály így kezdődött: „A tanácskozás tárgyait bizottságok készítik elő.” Minden egyes ügyről, amit tárgyaltak, jelentést adtak. Ezt az 1950-es ügyrend precízebben fogalmazza meg: „Az Országgyűlés a tárgyalásra kitűzött javaslatok alapos előkészítése céljából tagjai sorából 4 állandó bizottságot választ.” (Az állandó bizottságok: Jogi, Gazdasági és Pénzügyi, Külügyi, Kulturális). A bizottságok számának minimalizálása

éles ellentétben állt az azok jelentőségét megfogalmazó szöveggel. Ugyan a parlament mindkét esetben további bizottságokat választhatott, de az 1950-es ügyrend nem tért ki arra, hogy azt kik javasolhatták. Az 1946-os házszabály mintegy ügyrendként részletezte a bizottságokon belüli vita szabályait, ellentétben az 1950 utáni előírásokkal. Az 1946-os házszabály szerint a bizottságok bárkit meghallgathattak, ezzel szemben az 1950-es ügyrend csak a szakértők meghívásának lehetőségét biztosította. Nem rögzítette a kisebbségi vélemények ismertetési kötelezettségét sem. Nem tért ki arra, hogy a tagok egyharmada kérhette az adott bizottság összehívását. Az ülések a képviselők részére mindkét esetben nyilvánosak voltak, illetve a bizottság kimondhatta, hogy zárt ülést tart. A bizottságokban részt vevő képviselők aránya 1950-ben 19%-ra esett vissza szemben az 1946-os aránnyal.

Külön fejezet foglalkozott a mentelmi bizottság feladataival. Ilyen testületet nem ismert az 1950-es ügyrend, ezt csak az 1956-os módosítás során iktatták be, akkor és azután a neve Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság volt, amelyet nem tekintettek állandó bizottságnak.

Önálló fejezet rögzítette az 1946-os házszabályban a Naplóbíráló Bizottság, a Kérvényi Bizottság, a Gazdasági Bizottság, a Számvizsgáló Bizottság, valamint a Könyvtári és Múzeumi Bizottság feladatait, jogkörét. Ebből a Gazdasági és Számvizsgáló Bizottság az Országgyűlés teljesen önálló gazdálkodási rendjével kapcsolatos teendőket látta el, amely természetesen 1950 után megszűnt. A Kérvényi Bizottság is indokolt volt, hiszen a parlament tisztségviselőihez az elkövetkezendő évtizedekben száz és száz kérelmi levél érkezett képviselőktől, állampolgároktól és intézményektől, szervezetektől. Ezek valamilyen racionális szelektálását és intézését meg kellett volna oldani.

A harmadik rész áttért a parlament tanácskozási rendjére. Ezt szerkezetileg követte az 1950-es ügyrend is. Az 1946-os házszabály ismerte a tanácskozásképeség és határozatképeség megkülönböztetését. A tanácskozásképeséghez 50 képviselő jelenlétére volt szükség. Az 1950-es ügyrend csak a határozatképeséget ismerte, azzal nem számolt, hogy az ülés esetleg határozatképtelen is lehet, amire korszakunk végén volt példa. Ebben az esetben az elnöknek nem volt más lehetősége, mint aznapra bezárni az ülést és meghatározni a következő ülésnap idejét.

A napirend megállapítása volt a következő téma. Az 1950-es ügyrend egy esetben biztosított mérlegelést az elnöknek, nevezetesen az önálló indítványoknál, de vita nélkül csak akkor dönthetett az Országgyűlés, ha az elnök visszautasította a napirendre tűzést. Az 1946-os házszabály lehetőséget adott rövid vitára ezekben a kérdésekben.

A napirendek időhosszáról a 1946-os házszabály a parlamentnek, az 1950-es ügyrend – vita nélkül – az elnöknek adott jogot. A napirend előtti felszólalást mindkét szabályzat ismerte, az 1946-os házszabály azonban 15 percben maximálta az idejét, és rögzítette, hogy vitának és határozathozatalnak ilyenkor nincs helye.*

* Egyébként ilyen felszólalás már 1956 előtt is volt. Például 1950. november 30-án Andics Erzsébet a Béke Híveinek II. Világkongresszusáról és határozatairól, valamint a békevédelmi törvény

Az általános és részletes vitát ugyancsak mindkét szabályozás ismerte. Ez a költségvetésre és a törvényjavaslatokra vonatkozott. Az 1950-es ügyrend azonban nem pazarolt sokat ennek részleteire, az általános vitáról nem írt semmit, a részletes vitáról mindössze annyit, hogy paragrafusonként, a költségvetésnél címenként tartják, de csak akkor, ha van módosító indítvány.

Az 1946-os házszabály kötötte a beszédidőt, az 1950-es ügyrend nem. A miniszterek és bizottsági előadók hozzászólását viszont egyik szabályozás sem gátolta. A módosító indítványokról nem volt szabályozás az 1950-es ügyrendben, mintha azok nem is létezhetnének. A vita bezárásáról viszont volt. Ezt az elnök, de írásban bármely képviselő indítványozhatta, és erről a „T. Ház” vita nélkül döntött. Az 1946-os házszabály viszont a miniszter és hatvan képviselő indítványára adott lehetőséget a vita bezárására.

A vitáról és a módosító indítványokról a szavazás részletesen szabályozva volt az 1946-os házszabályban. Hiába volt nehézkes a döntéshozatal, azt precízen meghatározta, még a bizottságoknak való visszautalás, a harmadszori olvasás előírásai is szerepeltek a paragrafusokban. Ugyanez vonatkozott a sürgősségi tárgyalásra. Az 1950-es ügyrend a sürgősségi tárgyalásnál nem adott lehetőséget az Országgyűlésnek, hogy erről döntsön, és másnap le kellett zavarni a napirendet. A Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész jelentéseinelőzetesen nem kellett bizottsági ülést tartani, hanem az Országgyűlés rendelt ki előadót. A felszólalás sorrendjét illetően az 1946-os házszabály rögzítette, hogy az elnök köteles a jelentkezési sorrendet betartani, viszont az 1950-es ügyrendnél maga jelölte meg a hozzászólók sorrendjét.

Az 1946-os házszabály rendelkezett a költségvetés és zárszámadás, valamint az önálló indítványok tárgyalásáról. Ez az 1950-es ügyrendből hiányzott. A költségvetés esetén volt egy általános vita, és az egyes tárcáknál – időkorlátozással – is általános és részletes vita zajlott.

Az 1950-es ügyrendben a kérdésként megfogalmazott interpellációra egy paragrafus jutott. Mindkét szabályozásban interpellálni csak a Minisztertanács tagjaihoz lehetett, és a viszontválasz után az Országgyűlés döntött a tudomásulvételről vagy a napirendre vételről. Az 1946-os házszabály ismerte a sürgős interpellációt is.

Ami a nyilvánosságot illeti, az 1946-os szabályok így fogalmaztak: „105. §. A Nemzetgyűlés ülései nyilvánosak.” Az 1950-es szabályozás így: „24. §. Az országgyűlés ülései általában nyilvánosak.”

A zárt plenáris ülés elrendelése az 1950-es ügyrend szerint az elnök kizárólagos hatáskörébe tartozott, szemben a korábbi időszakkal, amikor erről vita nélkül a parlamentnek volt joga dönteni. Mi több, nem volt mérlegelési lehetősége a levezető elnöknek akkor, ha a zárt ülést a NET vagy a Minisztertanács bármely tagja indítványozta. Csak akkor határozott az Országgyűlés, ha azt 50 képviselő kérte.

elfogadásáról beszélt. 1956. augusztus 1-jén Gerő Ernő keresett alkalmat első titkári beiktatását követően, hogy az Országgyűlésben felszólaljon, és ezt a „jó forint” megteremtése tizedik évfordulója apropóján találta meg.

Az 1950-es ügyrend egyes rendelkezéseiben az szerepelt, hogy az Országgyűlés ügyviteléről a NET Titkársága gondoskodik, ami adminisztratív szempontból is összekötötte a két intézményt.

Az MDP Titkársága három alkalommal is foglalkozott az Országgyűlés ügyrendjével. 1949. november 2-án³ Olt Károly előterjesztésében kijelölte az előkészítő bizottság tagjait. Az ötfős testületnek Beér János, Drahos Lajos, Mónus Illésné, Olt Károly és Szabó Imre lett a tagja. December 7-én került a Titkárság elé maga az ügyrend. A javaslat 50 paragrafusból állt, ez csökkent 28-ra. A javaslat kihúzta azokat az intézkedéseket, amelyek technikai obstrukciót tettek lehetővé. „Nem adnak lehetőséget – szövegezte az előterjesztés – az országgyűlési képviselőnek arra, hogy »félreértett szavait helyre magyarázza« vagy »személyes megtámadtatás« címen kérjen szót és »ügyrendi javaslattal« a tárgyalások menetét elhúzza, vagy zavarja.” Megszüntette az interpellációs könyvet, vagyis az elnök hatáskörébe utalta a napirendre vétellel kapcsolatos döntést, egyben nem volt interpellációs nap, így ez sem könnyítette az interpellációk benyújtását. A titkos szavazást szándékosan kihagyták a tervezetből. Eredetileg mindösszesen 3 bizottságot terveztek, ezek: 7 tagú mandátumvizsgáló, 15 tagú mentelmi és összeférhetlenségi, valamint 25 tagú gazdasági és pénzügyi bizottság. A másfajta ügyekre ad hoc bizottságokat képzelték. Ez a javaslat valójában egyetlen folyamatosan létező bizottságot szándékozott megvalósítani, arra gondolva, hogy a parlament nagyon ritkán ülésezik, kevés törvényt tárgyal, tehát a bizottsági rendszer felesleges, sőt egyes esetekben ad hoc bizottság sem kellett, mert az előkészítést előadó is végezhetné. Volt, aki nem értett egyet az ad hoc bizottságokkal megválasztásának körülményessége miatt.

A javaslat szerint az ülések előkészítését az elnök titkársága látja el. Ez azonban csak technikai feladat, mert egy másik előterjesztés az érdemi munka irányítását a frakció létrehozandó vezetőségére bízta. Ez a szónokok meghatározása, a felszólalások tartalmi előkészítése, a fegyelmezett részvétel biztosítása, az informálás, a választókkal való kapcsolattartás ellenőrzése.*

Az ügyrendet nem fogadta el az MDP KV Titkárság, és utasította Olt Károlyt, hogy a szocialista tábor országainak ügyrendjeit szerezzék be.

Március 22-én végre elfogadták az újonnan beterjesztett ügyrendet kisebb módosításokkal. Eldölt, hogy nem lesz Mentelmi és Összeférhetlenségi Bizottság, ennek funkcióját a NET gyakorolja. Ami a módosításokat illeti, a bevezető mondatból kimaradt például az alkotmányra való utalás, azaz a „dolgozó magyar nép államhatalmának legfelsőbb szerve”. A Külügyi Bizottságot 7-ről 15 főre emelték, stb.

Az 1950 májusában elfogadott egyszerűsített ügyrendet rendkívül gyorsan, még a benyújtás napján, szinte a kiosztással egy időben, sürgősségi tárgyalás bejelentése nél-

* MNL ÖL M-KS 276. f. 54/76. 6. e. A javasolt vezetőség: Gerő Ernő, Marosán György, Kossa István, Kiss Károly, Olt Károly, Drahos Lajos, Mónus Illésné, Hegedüs András, Hegyi Gizella. A frakció titkársága ennél szűkebb, ennek tagjai: Olt Károly, Kiss Károly, Drahos Lajos és maga a titkár, Mónus Illésné. A titkárság azt a feladatot kapta, hogy készítsen javaslatot egy hónapon belül a képviselők foglalkoztatására.

kül fogadták el. Hegedüs András fiatal képviselő az 1946-os házszabályt korlátozó, sok megkötést tartalmazónak nevezte, amely „igyekezett megakadályozni, hogy az ellenzék a hangját hallassa”. Szerinte sok volt a külsőség, a formaság, és rendkívül bonyolultnak, szerteágazónak találta. Csak a lényegét nem említette, hogy többpárti szerepfelfogásra épült, és garanciákat tartalmazott a frakcióknak álláspontjuk érvényesítésére, véleményük kifejtésére, ugyanakkor óvott a viták eldurvulásától és elhúzódtásától. Egyben garanciákat biztosított a képviselőknek a kormányzattól független, önálló és átlátható működésre. Az egyetlen olyan újdonság, ami valóban elvben növelte a képviselők lehetőségeit, az volt, hogy a tárgyalás során nem korlátozta a beszédidőt. Ezt nevezte Hegedüs a képviselők jogai kiterjesztésének. A másik fontos érve az egyszerűsítés volt. Ez a bizottságok drasztikus csökkentését jelentette, persze hozzátette, hogy a plénum bármikor növelheti ezek számát. Az előterjesztéshez egyetlen hozzászóló volt, Dulin Jenő, aki pártja, vagyis a Független Kisgazdapárt nevében elfogadta az ügyrendet. Dulin is a régi szabályozás kormányzati érdekeket védő kétértelműségeire hivatkozott, s közben nem vette észre, hogy az új kormányt nem kötötte meg, hanem szabad kezét biztosított számára. Dicsérte a háznagy, mint vice-elnök megszüntetését, támogatta a hat jegyző megválasztását, nem tudva, hogy a költségvetések tárgyalása sem jelent majd egész napos üléseket. Dulin még Hegedüs Andrásnál is nagyobbra értékelte a rendelkezést, és kiemelte, hogy az ügyrend kifejezésre juttatja az Országgyűlés szuverenitását. Ezzel teljesítette, sőt túlteljesítette egy a teljes felszámolás alatt lévő párt képviselőjének feladatát. Az ügyrendet egyhangúlag elfogadták.

Nem elsősorban az ügyrend volt a hiba a T. Ház és bizottságai teljesen formális működéséért. Amikor 1956 augusztusában az MDP vezetőtestülete az Országgyűlés élénkítését határozta el, óhatatlanul az ügyrendet is módosítani kellett, és augusztus 2-án sor is került erre. Mindenekelőtt a bizottsági rendszer korszerűsítése történt meg, mert a négy bizottság az egész térségben mintakövetést jelentett, és nem a valós szükségletekből táplálkozott. Innen datálódott az a hosszú ideig tartó felfogás, hogy az Országgyűlésben a szakmai munkát a bizottságok végzik, amelyek igazából nem nyilvánosan üléseznek, így szabadabb véleménynyilvánításra van kilátás, mint a plenáris üléseken.

A végleges ügyrend mindjárt korrigálta az első pontatlanságot, nevezetesen rögzítette, hogy az alakuló ülésen nem egyszerűen az Elnöki Tanácsot, hanem annak elnökét, két helyettesét és titkárát, valamint 17 tagját választja meg a plénum. Az Országgyűlés gondoskodik esetleges pótlásukról is. Másrészt nem egyszerűen az állandó bizottságok számát növelte kilencre, hanem nevesítette a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottságot, amely egyben az Elnöki Tanács ilyen értelmű teljes jogkörének szűkítését is magával hozta, az ügyeket ugyanis haladéktalanul volt köteles áttenni az elnök a bizottsághoz, és ezekről végső soron az Országgyűlés döntött, a NET legfeljebb akkor, ha a parlament nem ülésezett.

Az elnök feladatköre tetelesen ki lett mondva, és ezen belül rögzítették a bizottságok tevékenységének összehangolását, valamint azt, hogy feladatkörébe tartozik az iroda szervezetének meghatározása és munkájának irányítása. Ez ugyancsak a NET-

et érintette, nevezetesen kivonták és önállósították a hivatali apparátust a parlamenti elnök mellé. Az Országgyűlés Irodájának feladatait az utolsó, önálló fejezet rögzítette. Nyilvántartások vezetése, jegyzőkönyvezés, továbbá szervezési-technikai segítségadás tartozott ide. Egy mondattal tisztázódott az is, hogy az elnököt helyettesítő alelnök jogai és kötelességei az elnökével egyezők.

A bizottságoknak három funkcióját határozta meg az 1956-os ügyrend: véleményezés, javaslatétel és ellenőrzés. A bizottságok előtt minden hatóság, hivatal, intézmény, állampolgár köteles volt „vallomást tenni”, illetve információt rendelkezésére bocsátani. A bizottságok tagjait az Országgyűlés bármikor visszahívhatta. Ugyan kilenc bizottság volt, de tagjainak száma csökkent 9–13 főre. A javaslatban még a 31 és 15 fő szerepelt. E bizottságok: Külügyi, Honvédelmi, Terv- és Költségvetési, Mezőgazdasági, Ipari, Kereskedelmi, Kulturális, valamint Szociális és Egészségügyi. Az ügyrend a bizottságok önálló kezdeményező tevékenységét is kiemelte, saját elhatározásból foglalkozhattak területükhöz tartozó problémákkal, és javaslatokkal közvetlen fordulhattak az Országgyűléshez, a NET-hez és a Minisztertanácshoz. Megteremtődött a NET és a bizottságok kölcsönös és közvetlen kapcsolata legalábbis pro forma. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottságnál rögzítették, hogy feladata az ügyek vizsgálata és parlamenti tárgyalásra való előkészítésük. A bizottságoknak nem volt lehetőségük albizottságok választására, viszont a parlament ideiglenes bizottságokat is választhatott. Kikerült az ügyrendből a bizottsági tárgyalást megkerülő előadó megválasztása, és ezt a bizottságra bízta. A bizottsági tárgyalást erősítette az előírás, hogy a javaslatokat legalább 8 nappal korábban meg kell kapniuk tagjainak, bár ezt az időtartamot kivételesen az elnök lerövidíthette. Külön rögzítették, hogy a bizottság vagy az általa választott előadó jelentéseit a tárgyalást megelőzően szét kell osztani. A javaslat előadóját esetenként a bizottság választotta meg, vagy a plénum jelölte ki, de minden esetben a kisebbségi vélemény is köteles volt elmondani.

A korábbi rövid két bekezdéssel ellentétben a bizottságok működésének alapelveit külön fejezet foglalta össze. Ebben szerepelt, hogy tagjai sorából albizottságokat alakíthatnak, együttes ülést tarthatnak, és akkor is működhetnek, amikor az Országgyűlés nem ülésezik. Megadták határozatképességük számát, illetve előírták saját ügyrend készítését. Nemcsak a tagok, hanem bármely képviselő javaslatot nyújthatott be a bizottságokhoz.

Az ülésszakokat nem az elnök, hanem a NET, illetve a képviselők egyharmadának kérésére össze kellett hívni. Megjelölték a NET számára, hogy hányszor: legalább kétszer egy évben. Az Országgyűlés maga is meghatározhatta, hogy mikor tartja a következő ülésszakát. A NET és a Minisztertanács működéséről rendszeresen, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész évente köteles volt beszámolni. Utóbbi beszámolókat ki kellett adni az illetékes bizottságnak.

A törvények és a költségvetés tárgyalása is pontosításra került. A részletes vita módjára a bizottságok tehettek javaslatot.

A vita szabályozása továbbra is meglehetősen laza maradt. Az elnök döntött a sorrendről, de közben, ismételtelen is lehetett szót kérni, erről már a plénum határozott.

A Minisztertanács tagjai mellett most a bizottsági elnökök és előadók is bármikor megszólalhattak időhatár nélkül. Megmaradt a napirend előtti felszólalás, de az Országgyűlés engedélyével, újdonság volt az ügyrendi megszólalás, amit a képviselő bármikor megtehetett, és javaslatáról vita nélküli szavazással döntöttek. Így például a hozzászólás időtartamáról, a szavazás ismételt megszámolásáról, a név szerinti szavazásról vagy a vita lezárásáról. 50 helyett 30 képviselő kérésére volt kötelező név szerinti szavazást elrendelni. Az alkotmány szerint rögzítették, hogy általánosság nélkül nyilvánosak az ülések. Zárt ülést sem 50, hanem 30 képviselő indítványozhatott.

Az interpelláció külön fejezetbe került. Beiktatták az interpellációs napot. Bővült a kérdezettek köre a NET-tel és a legfőbb ügyésszel.

A Politikai Bizottság 1956. július 5-én tárgyalta az előterjesztést, amely nem az ügyrend, hanem az Országgyűlés és a képviselők munkájáról szolt. Az ügyrend tervezete az előterjesztés részét képezte, amit Apró Antal jegyzett. A 6. § (1) bekezdése az eskü szövegét tartalmazta, amely a dolgozó nép érdekeinek mindenkor szem előtt tartására, az állam függetlenségének és szuverenitásának megvédésére, a törvényesség megtartására, a választók megbízásához való hűsége vonatkozott. Szerepelt továbbá az eskü szövegében a kötelezettség vállalása, hogy a képviselő mindent megtesz Magyarország politikai, gazdasági és kulturális fejlődése érdekében. Az esküt a PB kihagyta az ügyrendből. Ugyancsak kimaradt az interpellálhatók köréből a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Az ügyrend 28-ról 53 paragrafusra bővült.

Összességében a módosítás megkísérelt egyfajta funkcionális Országgyűlést kreálni, amely az alapvető és fontos politikai kérdésekben jóváhagyó szerepet játszik, de a részletkérdésekben ellenőrzést gyakorol a kormányzati hatalom fölött, lehetőleg a nyilvánosság kizárásával. Ezt szolgálta a bizottsági rendszer megerősítése. A plénumon biztosítékot jelentett a nyilvánosság veszélye ellen, hogy kötelező volt zárt ülést elrendelni, ha azt a NET vagy a Minisztertanács bármely tagja indítványozta. Ennek jegyzőkönyvét is titkos iratként kellett az elnöknek kezelnie. Az interpellációk jelentették a nyilvánosabb működést, bár a zárt ülés elrendelése erre is vonatkozott.

A bizottságok aktivitását nem tudta az ügyrend garantálni. Ezt igazolta Halmi Gábor tanulmánya, amely szerint „az évi átlagos ülésnapok száma az ötvenes évek alacsony átlagának alig több mint felére csökkent a hatvanas években (1961–70 között: 8,5 nap), és ez a csökkenő tendencia folytatódott a hetvenes (7,5) és a nyolcvanas években (6) is”.⁴ Ügyrendi eszközökkel azonban ez nem volt megváltoztatható, hiszen hiába írjuk elő az Országgyűlés évenkénti sűrűbb ülését, ha az Elnöki Tanács intézményét nem szüntetjük meg. Ez már túlmutat az ügyrenden.

Az Országgyűlés vitáján az előterjesztő a Jogi Bizottság volt, az előadó Pongrácz Kálmán, aki csalafinta módon nem említette a Politikai Bizottságot, hanem felkérőként, azaz kezdeményezőként az Elnöki Tanácsnak címezte a kezdeményezést, vagyis az egész az Országgyűlés belső indíttatásának tűnt. Azért hozzátette, hogy a Jogi Bizottság felhasználta „pártunk ezzel kapcsolatos iránymutatását”.⁵

Az ügyrendhez Karácsonyi Béla terjesztett be módosító indítványokat. Az első annak felvétele volt, hogy a bizottságok kötelesek megtárgyalni a költségvetést és a népgazdasági tervet. A második a kisebbségi vélemény kötelező ismertetése volt a bizottsági előadó szájából a plenáris ülésen. A harmadik, hogy a hozzászólásokat ne az elnök határozza meg, hanem a feliratkozás sorrendjében hangozzanak el. A negyedikben sokallta a napló 21 nap utáni megtekintését. Az ötödik a sürgősség kimondási lehetőségét hiányolta az interpellációknál. Végül a zárt bizottsági üléseken is részvételi jogot javasolt minden képviselőnek. Az előadó elfogadta a második és a negyedik megjegyzést. Az elnök nem kérdezte Karácsonyi Bélát, hogy fenntartja-e javaslatait vagy sem. Együtt szavaztatta meg az ügyrendet és a határozati javaslatot. Ezzel ügyrendet sértett. A napló szerint senkinek nem volt megjegyzése. A szavazás egyhangúlag elfogadta az előterjesztést.

* * *

Legközelebb tíz év múlva került elő az ügyrend kérdése. Két tényező magyarázza ezt: egyrészt az 1967. évi választásokon áttértek az egyéni képviselői rendszerre, aminek következményeit át kellett vezetni az ügyrenden. Ennek következtében ugyanis esetenként időközönként választásokra került sor, és az így megválasztott képviselők megbízólevelének vizsgálatát el kellett végezni.* Tekintettel arra, hogy szolid, főként technikai változtatásról volt szó, Kállai Gyula elnök a Jogi, Igazságügyi és Igazgatási Bizottságot hatalmazta fel, hogy a módosításokra tegyen javaslatot. Vagyis a munka nem az MSZMP-től indult ki, hanem az Országgyűléstől, és annak keretében zajlott le. Ez szokatlan volt, és a parlament autonómiája precedens értékű megnyilvánulásának tekinthető. Négyfős albizottság jött létre dr. Jókai Lóránd képviselő vezetésével, amely elkészítette a mindössze 6 pontból álló javaslatát, de időközben újabbak érkeztek, tehát a munkát nem lehetett befejezni. Meghívta dr. Kovács István egyetemi tanárt, akadémikust, valamint az Igazságügyi Minisztérium szakértőjét, bekért egyes képviselőktől javaslatokat, és elkészített egy újabb tervezetet. Ez az anyag szerepelt aztán a bizottsági elnökök és képviselőcsoportok elnökeinek együttes értekezletén, az MSZMP frakcióvezetőségének ülésén, majd visszakerült a bizottság elé. Felmerült ugyan új ügyrend készítésének szükségessége is, de tekintettel arra, hogy készült az új vagy a módosított alkotmány tervezete, ezt elvetették. A képviselői javaslatokból is bekerült néhány az előterjesztésbe.

A javaslat a már említettek mellett az ismételt bevezetett államtitkári intézmény képviselőinek tanácskozási, határozathozatal előtti felszólalási jogát rögzítette. Erősítette az írásbeliséget és a pontosságot a módosító javaslatok írásban való benyújtásának kötelezettsége és annak szétosztása a képviselők között. Továbbá a vita bezárásáig a módosító javaslat megváltoztatásának és visszavonásának joga is rögzítődött. Végül

* Ezt a feladatot nem az elnökre, nem az egyszeri, az alakuló ülésre megválasztott Mandátumvizsgáló Bizottságra, hanem a Jogi, Igazságügyi és Igazgatási Bizottságra bízta, az elnök csak ismertetette a javaslatot, és az Országgyűlés annak alapján határozott.

tartalmazta az előterjesztés a módosítás kiadását az illetékes bizottságnak, még hozzá nemcsak elnöki jogkörben, hanem minisztertanácsi, államtitkári, előadói, benyújtói jogkörben is. Az elnök kivételével viszont a jogkör az Országgyűlésé, amely vita nélkül dönt. Ez azt jelentette, hogy módosító indítványok benyújtására a parlament felkészült, és nem volt generális politikai tiltás. Azt is kezdeményezhette bármely képviselő, hogy a módosító javaslatokról külön-külön szavazzanak. Persze erről az Országgyűlésnek kellett döntenie. Határozathozatal előtt a bizottsági elnököket helyettesítő titkárok is bármikor felszólalhattak. Pontosan rendelkezett az ügyrend az interpelláció el nem fogadásakor szükséges eljárásról is, vagyis ki kellett adni bizottságnak, az megvizsgálta az esetet, és a jelentés alapján az Országgyűlés a következő ülésen napirendre tűzte a kérdést.

A gyakorlatnak megfelelően pontosították a legfőbb ügyésznek, a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolási kötelezettségét, ami éves előírás helyett rendszeressé vált. Ez visszalépést jelentett.⁶

A következő javaslatok nem kerültek az Országgyűlés elé: az állandó bizottságok és a képviselőcsoportok törvénykezdeményezési jogának kimondása, a bizottsági elnökök esetenkénti részvétele a kormány ülésein, a képviselők tanácskozási joga bizottsági üléseken. Felmerült a név szerinti szavazás, a minősített többség, a megyei tanácselnökök interpellálásának lehetősége is.

Végül a javaslatot – bizottsági előterjesztésként – hozzászólás nélkül egyhangúlag elfogadták.*

* * *

1972. április 19-én módosította az Országgyűlés az alkotmányt. A következő ülésszakon 1972. június 22-én a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság Apró Antal elnöktől megbízást kapott az ügyrend összességét való betervezésére.⁷ Ekkor még nem volt egyértelmű, hogy teljesen új ügyrendet, avagy módosítást nyújtanak-e be. Az előkészületek egy szakértőket bevonó albizottságon keresztül folytak, előzetesen véleményezte a javaslatot képviselőcsoportok és a bizottsági elnökök értekezlete, valamint a frakció vezetősége. Az albizottságban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy új ügyrendre van szükség. Ezt azzal indokolták, hogy a hatályos ügyrend elsősorban szervezeti-technikai jellegű, és nem felel meg a törvényhozó, sokoldalú ellenőrző szerep érvényesítésnek, nem fejezi ki a képviselők és választók közötti viszonyokat. Nem felel meg sem az előkészítés, sem a tárgyalás rendjét illetően a követelményeknek, merevségével nem segíti a képviselői és bizottsági munka kibontakozását. Hiányzik belőle a társadalmi szervek és a parlament kapcsolatrendszer, és az ellenőrzés rendszerébe nem illeszti bele az Országgyűlést. Különösen az alkotmányos ellenőrzés feladatai hiányoznak, tekintettel arra, hogy a NET ilyen funkciót is ellát. Ezért konkretizálni kell, nem leszűkíteni az Országgyűlés

* *Napló*, 1968. 962. Egyben az Országgyűlés tudomásul vette, hogy a következő üléstől meghívják a parlamenti ülésekre az államtitkárokat tanácskozási joggal.

alkotmányellenőrző jogait. A bizottsági munka szabályozását is ki kell bővíteni. Az ágazati és funkcionális bizottságokat más szabályozás alá kell venni. Hiányzik az interpelláció mellől az egyszerű képviselői kérdés fogalomköre, hiányzik a képviselők jogaira és kötelességeire vonatkozó részletes szabályozás, amelyre új fejezet beépítését teszi szükségessé.⁸

A frakcióvezetőség elé tehát több dilemma került, mindenekelőtt az új és módosított ügyrend kérdése, a képviselők jogállását tisztázó új fejezet beiktatása, a bizottsági rendszer kérdéseinek bővítése, ezen belül új, Építésügyi és Közlekedési Bizottság felállítása, illetve a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság speciális szabályozása és a Hazafias Népfront szerepeltetése.

1972. szeptember 13-án vitatta meg a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság a témát,⁹ és 1972. október 11-én Gonda György bizottsági elnök terjesztette a plénum elé javaslataikat. Két területen történt érdemi változás: a bizottságok, valamint a képviselői jogok és kötelezettségek külön (VII.) fejezetként való beillesztésére vonatkozóan. Létrehozták az Építésügyi és Közlekedési Bizottságot, és két bizottság kiemelt szerepet kapott: a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi, illetve a Terv- és Költségvetési Bizottság. Az elnök szerepe két feladattal bővült: gondoskodott az éves program összeállításáról, továbbá szervezte a nemzetközi kapcsolatokat. Nem írta elő az elnökök és jegyzők számát. Az önálló indítványt megerősítették, és benyújtását bizottságok felé és bizottságok felől is lehetővé tették. Ennek azonban addig sem és továbbra sem volt gyakorlati jelentősége.

Horváth Dezső és Törőcsik Gábor az *Állam és Igazgatás* című folyóiratban megjelent cikkükben egyfelől helyeslően elvetették az új ügyrend megalkotásának szándékát, másfelől kijelentették, hogy a módosításnak elvi jelentősége van, mégpedig a törvényalkotó és ellenőrző szerep növekedésében, illetve a képviselő választókerületi munkájának fejlesztésében.* Érdemi kitétel volt a kormánytagok beszámolási kötelezettségének előírása, mégpedig az illetékes bizottságok előtt is. Bizottsági előadót viszont nem lehetett kijelölni, csak a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke esetén. Az alkotmány betartásának követelménye azonban nem került megnyugtatóan kidolgozásra, mi több, még a bizottságok előtt sem volt kötelező a törvényerejű rendeletek előzetes véleményezése. A módosításoknak igen szerény gyakorlati eredményei kínálkoztak, ennek azonban nem adtak hangot a szerzők.

* * *

1984. április 12-én tárgyalta az Országgyűlés az Alkotmányjogi Tanácsról és egyidejűleg az ügyrend kiegészítéséről szóló előterjesztést, és mindkettőt egyhangúlag elfogadta. Az Alkotmányjogi Tanács ellenőrizte a jogszabályok és jogi iránymutatások alkotmányosságát, és a törvény részletezte feladatait, illetve szabályozta szervezetét és eljárásrendjét.¹⁰

* Horváth Jenő – Törőcsik Gábor: *Az Országgyűlés ügyrendjének módosítása*. Állam és Igazgatás, 1973. 3. sz. 193–194. Bekerült például a kormányprogramja megtárgyalásnak és jóváhagyásának feladata az ügyrendbe (19.§ (3) bekezdés e pont). Ennek valóban csak elvi jelentősége volt, mert a kormánytöbbség okán mindvégig elfogadta a „T. Ház”.

Miután a Tanács nem bírói szerv, hanem az Országgyűlés választott szerve volt, elnöke, titkára, tagjainak többsége pedig a törvényhozás tagjai, ezért ügyrendjét az Országgyűlés ügyrendjén belül alkotta meg új, VIII. fejezetként. Elnökét, titkárát, tagjait az alakuló ülésen az Országgyűlés választotta. Rögzítette a helyettesítési rendjét, üléseit szükség szerint tartotta. A tárgyalás és döntés előkészítését az elnök bármely tagra vagy bizottságra bízhatta, az előadót kijelölhette, az érintett feleket meghívhatta. A Tanács adminisztrációját az Országgyűlés Hivatala látta el. A Tanács alkotmányellenesség esetén határidős levelet intézett a kibocsátó szervhez. Ha NET-tv. vagy -törvény volt alkotmányellenes, akkor csak ezekhez a szervezetekhez fordulhatott, de nem semmisíthette meg, és nem függészhette fel a törvényt, illetve a törvényerejű rendeletet. Az ügyrend erről annyit írt, hogy az Országgyűlés elnöke az ügyet véleménynyilvánítás végett a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elé terjeszti, amely – szükség esetén más bizottság bevonásával – kialakítja álláspontját, és a plénum dönt.

A következő módosítást az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1985. november 5-i határozata¹¹ alapján Sarlós István terjesztette az Országgyűlés elé. A vita zárt ülésen zajlott, s miután az ülés jegyzőkönyvét nem sikerült fellelni, ezért arról itt nincs mód beszámolni. Az ügyrend módosítása a feltételezhetően kezdeményező Sarlós István elnök nevéhez fűződik, ezt erősíti az, hogy az előterjesztő is ő volt.

Az ügyrend módosítását 1986. május 23-án a tisztségviselőknek, az állandó bizottságok elnökeinek, valamint a megyei képviselőcsoportok vezetőinek értekezlete is megbeszélte,¹² de Sarlós szerint azzal a szándékkal, hogy a megyei csoportvezetők segítséget kapjanak a képviselők meggyőzéséhez. A megyei értekezletek is zárt ülések legyenek – közölte kategorikusan Sarlós. Külön kijelölték, hogy a megyei értekezletekre kik mennek el a központi pártszervek részéről. Ezen az értekezleten részt vett Óvári Miklós PB-tag a frakcióvezetés részéről is, és támogatta Sarlóst. Minél inkább nő az Országgyűlés szerepe, és nő – mondta Óvári –, annál inkább nő az ügyrend jelentősége. Az ügyrendnek ki kell fejeznie, hogy az Országgyűlés törvényt alkot, de nem kormányoz. Ez a célja az interpelláció és a kérdés különbségtételének.

Az 1986. június 26-i zárt ülés után aztán napvilágot látott az ügyrend.* Novemberben pedig megjelent Törőcsik Gábor tanulmánya a módosításról.¹³

Az ügyrend átvette a választójogi törvény alkalmazásának kötelezettségét a pótképviselők behívására és igazolására. Az országos listán megüresedett helyeket úgy töltötte fel, hogy a HNF OT jelölése alapján közvetetten titkos szavazással megválasztotta az utódképviselőket. Ez a választási törvény utólagos módosítása miatt került az ügyrendbe. Ezzel a titkos szavazás bevezetésre került a parlamenti gyakorlatban. Nemcsak az országos listás képviselőket, hanem az Országgyűlés tisztségviselőit is titkosan vá-

* 9/1985–1990. országgyűlési határozat az Országgyűlés ügyrendjének módosításáról és egységes szövegéről. Magyar Közlöny, 1986. július 13. Bölcsey György a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elnöke a zárt ülés után azt nyilatkozta, hogy több lehetőségük lesz a képviselőknek, de ugyanakkor a kormányzati szerveknek is. Zárt ülésen módosította ügyrendjét az Országgyűlés. Magyar Nemzet, 1986. június 27.

lasztották a továbbiakban. A NET-et azonban továbbra sem titkosan választották, az ott megüresedő helyet hosszabb, egyéves időtartam alatt kellett pótolni. A bizottsági tisztségviselőket is az Országgyűlés választotta, ami tekintélynövelő gesztus volt. Valamennyi állami tisztségre a választási ciklus időtartamára választott az Országgyűlés személyeket. Sarlós István az egyik értekezleten azt állította, hogy a kormány esetén mindig így volt, bár 1958-ban, 1963-ban csak a kormány megerősítésére került sor.

Az eskütétel mindenre érvényes lett, még az Alkotmányjogi Tanács nem képviselő tagjaira is. Az Országgyűlés szuverenitását sértő passzusok két „idegen test”-tel együtt, az MSZMP KB és a HNF OT jogainak definiálásával kerültek be az ügyrendbe. A HNF OT kizárólagos kezdeményezési lehetőséget kapott a Mandátumvizsgáló Bizottság tagjaira. Az MSZMP KB-val közösen jelöltek az Országgyűlés és az Elnöki Tanács tisztségviselőire és tagjaira. A HNF OT tett javaslatot a bizottságok és az Alkotmányjogi Tanács tagjaira. A kormányra, a Legfelsőbb Bíróság elnökére, a legfőbb ügyészre a NET-tel közösen javasoltak. Az ügyrend más jelölést, pontosabban kezdeményezést nem ismert, erre vonatkozóan további lehetőségeket, például vitát nem iktatott a szabályozásba. A megoldás a pártvezetés garanciájának megerősítésére szolgált.

Ezt követően a második fejezetbe hozták át a képviselőkről szóló előírásokat. Ez a javaslat a fent említett értekezleten hangzott el a képviselőség rangjának emelése érdekében. A gyakorlatot fejezte ki az a szövegvariáns, miszerint az alelnökök helyettesítési feladatát az elnök megbízására látják el. A bizottságok szerepét egyértelműen megerősítette az ügyrend.*

A nem képviselő kormánytagok, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész, tanácskozási jogot kapott az üléseken.

Az írásos előterjesztések előzetes kiküldésének megadta a határidejét, kivéve a sürgős előterjesztéseket. A képviselői indítványokat nem lehetett közvetlenül az elnöknek, vagyis a plénumnak beadni, hanem az illetékes bizottságoknak meg kellett tárgyalniuk azt. Kivéve – nyolc nappal az ülés előtt – indokolt esetben. A nyolc nap elegendő volt az elnöknek, hogy mérlegelje a visszautalást a bizottság elé. Ugyanez vonatkozott a módosító indítványokra is. Ezt Törőcsik így magyarázta meg: „A bizottsági vita egyfelől segítséget jelent a képviselőnek indítványa kihatásának mérlegeléséhez, másfelől mentesíti az Országgyűlés plénumát a részletes (és időigényes) szövegezési vita alól.”¹⁴ A kivételes mód itt is érvényesült, ebben az esetben az elnök adta ki a javaslatot a bizottságnak. A képviselő álláspontját fenntarthatta, az Országgyűlés döntését nem kérdőjelezte meg a módosítás. Egy időigényes megoldást is alkalmazott az ügyrend. Abban az esetben, ha a képviselő a módosító indítványát megváltoztatta, az elnök kiadta az illetékes bizottságnak.¹⁵

A miniszteri, államtitkári beszámolókat követően szabályozás nélkül is volt lehetőség határozatok meghozatalára, ami a beszámoló minisztériumra vagy főhatóságra különféle kötelező feladatokat rótt. Ezt most úgy kötötték meg, hogy az előterjesztő

* Lásd erre a bizottságokról szóló alfejezetet.

vagy az illetékes bizottság javaslatára hozhatott határozatot a plénum, vagyis képviselő javaslatára nem (37. §). Az általános és részletes vitát is látszólag megengedték, de erre az Országgyűlésnek külön határozatot kellett hoznia, és ebben az esetben is kizárólag az ötéves vagy még hosszabb terveknel és a jelentősebb koncepciók estében jöhetett szóba ez a lehetőség. A költségvetés elfogadását kizárta a szabályozás.

A szavazás módját illetően a Minisztertanácsnak kedvezően döntött az ügyrend. Abban az esetben, ha a módosítással nem ért egyet az előterjesztő, az eredeti javaslatot kell elsőnek feltenni szavazásra. Ezt Törőcsik így magyarázta: „A Minisztertanács az Országgyűlés által választott, s annak bizalmát élvező testület, amely a javaslatát kormányzati felelősségben, széleskörű elkészítő munka után terjeszti az Országgyűlés elé. Ez indokolja, hogy vita esetén az Országgyűlés az eredeti javaslatot is mérlegelje.”¹⁶ Az általános megállapítás előítélet gyanánt szerepel konkrét esetekben. Egyetlen módosító javaslat nem lehet ítélet a kormány ténykedésének egészéről.

Az interpelláció korlátozását ugyancsak a kormány és a parlament viszonyának úgymond „természetéből” eredeztetni Törőcsik, mi több, ezúttal általánosítja a szocialista minősítésű államberendezkedések összességére. Ami nem a törvényességgel függött össze, azt áttették az ekkor bevezetett egyszerű kérdés viszontválaszt kizáró kategóriájába.

Végül kiegészítették az Alkotmányjogi Tanácsra vonatkozó paragrafusokat is. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy a Tanács ülései nem nyilvánosak, azon az állandó meghívottak és az elnök által meghívott személyek vehettek részt.

Az egész módosítást azzal magyarázták, hogy az Országgyűlés jogosítványait a plénum mint testület gyakorolta. Nem a képviselők egyszerű többségeként, nem az egyes tagok jogosítványainak összességeként kell ezt értelmezni. Ezért az egyes tagok jogait alá kell vetni a kollektíva jogainak, továbbá annak, hogy a Minisztertanácsnak és a NET-nek meghatározott, el nem idegeníthető feladatai vannak. Az ügyrend hivatása az, hogy tovább erősítse a három szervezet kapcsolatrendszerét.

Az ügyrend 1986-os módosítása a plénum ülésein korlátozta a képviselők lehetőségét, egyben erősítette a bizottságok szerepét. Mindehhez képlékeny és az idő próbáját ki nem álló ideológiát fabrikált, ami alig egy év múlva az ügyrend ismételt felülvizsgálatát követelte meg.

Utólag annyi nyilvánosságra került a zárt ülésről, hogy a sok módosító indítvány okán bizonytalan volt az elfogadása, mégis úgy jelent meg, mint elfogadott ügyrend.¹⁷

1987. június 26-án mutatott rá Szirtesné Tomsits Erika a módosító javaslatok kezelésének nehézségeire, egyrészt a bizottsághoz való visszautalásra, másrészt a javaslatok sorrendiségének elhibázott voltára.¹⁸ Sárlos István az ügyet a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elé utalta, amely azt indítványozta, hogy foglalkozni kell az ügyrend megváltoztatásával, és erre egy külön bizottságot hozzon létre az Országgyűlés.¹⁹ Ezt a bizottságot december 17-én megválasztotta a parlament Korom Mihály vezetésével.*

* A bizottságnak összesen 16 tagja volt, köztük Király Zoltán, Bölcsey György, Bánffy György. Napló, 1987. 1760–1761.

Ezzel az Országgyűlés a saját autonómiája szerint kezdte elvégezni a maga tevékenységére vonatkozó munkát.

Korom Mihály viszont nem kapkodta el feladatát. Mire jelt adott a bizottság munkájáról, Sárlos István régen nem volt elnök, Stadinger Istvánt személyében nem zavarta az újabb, esetleg épp a korábbi javaslattal ellentétes ügyrendi megoldás. Időközben berobant az Országgyűlés elnöki tisztére a többes jelöléssel kapcsolatos vita,²⁰ ez is az ügyrend módosítását involválta. 1988. július 1-jén Hellner Károly képviselő számonkérte Korom Mihálytól, hogy a lendületes indulás után miért állt le a munka. Stadinger István elnök elfogadtatta az Országgyűléssel, hogy októberre elkészül a javaslat. Szeptember 12-én és december 2-án Korom Mihály be is számolt a képviselőcsoport-vezetők és az állandó bizottságok elnökeinek értekezletén²¹ a készültségi állapotról. Október 7-én a parlament előtt beszélt, és elmondta a változtatás fő irányait, továbbá haladékot kért decemberre.* A határidő leteltekor, december 15-én és 16-án kétnapos vitát rendeztek, amit aztán 1989. január 6-án folytattak a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságban, végül 1989. január 11-én került az Országgyűlés elé.

Az MSZMP KB utolsó, 1988. november 22-i hivatalos állásfoglalása az ügyrendről része volt az alkotmányról megfogalmazottaknak, és az elkészült tervezet alapján azt a megállapítást tette, hogy az alkotmány néhány pontján változtatni kell: az összehívást a NET kezéből az Országgyűlés kezébe kell adni, és évente legalább négy ülészakot kell előírni. Meghagyta továbbá, hogy a törvényeket ne a NET, hanem az Országgyűlés elnöke és soros jegyzője írja alá, és kihirdetésükről ugyancsak az elnök gondoskodik. A Legfelsőbb Bíróság elnökéhez a bíróság függetlensége elve alapján szűnjön meg az interpellálás joga. A kormány ne határozatlan időre, hanem a következő Országgyűlés első üléséig terjedő időszakra kapjon megbízatást.²²

Az 1989. január 11-i vitában sokan megszólaltak. Korom Mihály azt javasolta, hogy a bizalmi indítványról március 31-ig készüljön előterjesztés. Más javaslatokkal kapcsolatban viszont az volt a véleménye, hogy meg kell várni az alkotmány módosítását. Az Országgyűlés tisztségviselőinél tett javaslatot a jelölőbizottság működésére, vagyis a képviselői vélemények összegyűjtésére, miután a kormánnyal való viszonnal – a jelöltek bizottsági meghallgatásán kívül – nem kívántak foglalkozni. A bizottságok tagjai és tisztségviselői választásánál azt vették figyelembe, hogy megoszlottak a vélemények, tehát első körben a plénum döntött, de az időközbeni változások esetén a bizottságok kaptak jogot a jelölésre. Az elnök hatáskörébe utalt költségtérítés és a munka alóli 40 nap felmentés már most szerepelt az indítványban.

Az ügyrend miatt az alkotmányt is módosítani kellett néhány helyen.²³ Változott, hogy népszavazást például csak az Országgyűlés rendelhet el, vagy hogy a bizottságok által kért adatokat mindenki köteles rendelkezésre bocsátani, vagy a bizottság előtt vallomást (sic!) tenni. Aztán a két ülészak helyett bekerült az alkotmányba, hogy

* Napló, 1988. 2464–2470. Boldizsár Iván azt javasolta, hogy a továbbiakban térjenek vissza a házszabály elnevezés használatához.

szükség szerint, de legalább négy ülészakot kell tartani. A NET csak az alakuló ülést hívja össze. A NET, a Minisztertanács és a képviselők egyharmadának írásbeli kérelmére össze kell hívni a parlamentet. A törvényeket az Országgyűlés elnöke és a soros jegyzője írta alá. Az Alkotmányjogi Tanács megnevezés helyett az Alkotmánybíróság került az alkotmányba, amelynek csak elnökét és tíz tagját választja az Országgyűlés. A Minisztertanács megbízásáról is itt esett szó, nevezetesen az Országgyűlés első üléséig. Az indoklásban szerepelt, hogy a módosítás egyik funkciója az ügyrend (hárszabály) korszerűsítése volt. A rendelkezések világosan jelezték az Országgyűlés önállósulási törekvését.

Az új ügyrend főcímében így szerepelt: A Magyar Népköztársaság Országgyűlésének hárszabályai. Boldizsár Iván kérésének megfelelően visszatért a korábbi elnevezés, a hárszabályok. A továbbiakban a hivatalos elnevezés ez volt, még ha 1989–1990-ben a parlament ügyrendi bizottságot választott is.

Az alakuló ülésen a HNF javaslata a Mandátumvizsgáló és Jelölőbizottságra, valamint a bizottságok tagjaira vonatkozott. A párttal a közös jelölés a NET-re volt érvényes. A bizottságok változás következtében a későbbiekben saját maguk tettek javaslatot a pótlásra, miután a munka közben megismerték egymást. Az ügyrend ideiglenesen tartalmazta, hogy az Alkotmányjogi Tanács elnökét, titkárát és tagjait titkosan választják. A Minisztertanácsra, a Legfelsőbb Bíróság elnökére és a legfőbb ügyészre a jelölés szintén nem változott az illetékes bizottság meghallgatásának közbeiktatásával. Az eskütelre az Országgyűlés előtt került sor. A visszahívás joga mindenkor az Országgyűlés kezébe került, ezt pontosította a vita azzal, hogy beszúrta: a megválasztásukra vonatkozó szabályok szerint.²⁴

A képviselők jogai megerősödtek. Javaslataikról, bírálataikról 30 napon belül választ kellett kapniuk, amit – utólagos beszúrással – írásban is kérhettek. A megyeik kívül az egyéb képviselőcsoportok alakulását is lehetővé tette az ügyrend.

Az Országgyűlés elnökének feladatait másként, bővebben szabályozta az ügyrend. Az éves munkaprogramot az év első ülészakán az Országgyűlés elé terjeszti, mégpedig megtárgyalás és elfogadás céljából. Összehívja és vezeti a bizottsági elnökök és megyei képviselőcsoportok értekezleteit, javaslatot tesz az ülészak tárgysorozatára és tárgyalási módjára. A nemzetközi kapcsolatokat nemcsak szervezi, de tájékoztatja róluk a parlamentet, összehangolja a bizottságok tevékenységét, illetve megbízhatja azokat ügyek előkészítésével. Kapcsolatot tart a képviselőcsoportokkal, valamint irányítja az Országgyűlés költségvetésének összeállítását és végrehajtását. A jegyzők kapták azt a feladatot, hogy titkos szavazás esetén szavazatszedő bizottságok tagjaiként vegyenek részt a munkában.

Az Országgyűlés arról, hogy a jelentős törvényjavaslatot vagy programot két ütemben tárgyal-e, a továbbiakban maga dönt. Az alaphelyzet a törvényjavaslatok esetén a kétfordulós tárgyalás.

Külön vita volt a módosító indítványok kezeléséről. Az illetékes bizottságnak való kiadás megmaradt abban az esetben is, ha a képviselő módosító indítványát a vita közben megváltoztatta.

A vita szabadsága megmaradt. A vita közben felszólalási kérelmet benyújtóknak az elnök adhatott engedélyt a szólásra, akárcsak a napirend előtti felszólalásra. Bekerült a vita közbeni rövid, úgynevezett kétperces felszólalás lehetősége is, amire az elnök adhatott szót. A képviselő nemcsak név szerinti, hanem titkos szavazást is kezdeményezhet, és erről vita nélkül dönt az Országgyűlés. Szavazás esetén a kézfelemelés és a szavazatszámoló gép egyaránt szerepelt az ügyrendben. Viszont meg kellett mindenképpen számolni a szavazatokat a kézfelemeléskor is. Először külön-külön a módosító indítványokról szavaztak, tehát a sorrend megváltozott. Zárt ülést 30 helyett 50 képviselő indítványozhatott.

Az előzetes elképzelések ellenére bennmaradt az ügyrendben, hogy interpellálni lehetett a Legfelsőbb Bíróság elnökét. Az interpelláció tartalmi megkötése viszont hatályát veszítette. Ha nem volt jelen az interpelláló, elnapoltnak tekintették az interpellációt.²⁵

Az első szuverén, hosszadalmas munkával megalkotott ügyrendet, pontosabban hárszabályt 3 ellenszavazattal, 5 tartózkodás mellett fogadta el az Országgyűlés.²⁶

Az új ügyrend – bár rövid életével mindenki tisztában volt – ösztönzően hatott az Országgyűlés munkájára. Szaporodtak az önálló indítványok és különösen az interpellációk. A jelölések, a személyi változások demokratikusabban mentek végbe. A kormány erőteljesebben kötődött az Országgyűléshez, és ez a politikai helyzetnek jobban megfelelt. Ugyan időigényesebbek voltak az eljárások, elsősorban a két ütemben való tárgyalás miatt, a bizottságok ülésszáma és ideje növekedett, de ez nem kizárólag az ügyrend, hanem a váratlanul felszaporodott törvénykezés miatt volt.

A bizalmatlansági és bizalmi indítvány beiktatásáról, az Országgyűlési Hivatal kibővítéséről az 1989. májusi módosítás rendelkezett.* A további munkálatokra megint csak Szirtesné Tomsits Erika tett javaslatot 1989. szeptember 28-án. Kisebb létszámú ügyrendi bizottságot kezdeményezett egyfelől a gépi szavazás bevezetése, másrészt a szekciók pénzügyi támogatásának rendezési módja, harmadrészt a valóban sürgőssé teendő interpellációkkal kapcsolatban.²⁷ A parlament új bizottság létrehozása mellett döntött, illetve október 31-én megválasztotta azt.** December 18-a volt az első alkalom, hogy a Fílló Pál által vezetett bizottság javaslatot terjesztett elő, és ennek figyelembevételével az Országgyűlés úgy döntött, hogy géppel szavaz, aminek eredménye nyilvános lesz mindenki, vagyis a sajtó számára is, tehát megtudható, hogy egyes szavazásoknál ki, hogyan nyomott gombot. 1990. február 28-án, szinte az utolsó ülésen, Fílló Pál arról számolt be, hogy az átalakítás célja a többpártrendszerű parlament munkájának megkezdéséhez a feltételek megteremtése volt, vagyis kikerült az MSZMP és a HNF jelölési joga.²⁸

* Napló, 1989. 3806–3812. A főtitkári tisztség létrehozása itt történt meg.

** Uo. 4874. és 5349. 1989. december 21-én újabb tagot választott Király Zoltán személyében az ellenzéki demokraták frakciójának javaslata alapján. A bizottság titkárnak Sebők Jánost, elnökének Fílló Pált választotta. Napló, 1989. 6037.

A vita

A képviselők üléseken belüli jogait illetően az ügyrendek a lehető leginkább megengedőek voltak. Nem korlátozták a jogot a részvételre, a megszólalásra, a hozzászólás idejére, a napirend előtti vagy az ügyrendi megszólalásra, a javaslatételre, valamint a szavazatra vonatkozóan. Ugyanez vonatkozott a bizottságokra. Az elnökök az üléseken hasonlóan megengedően viselkedtek. Nem fegyelmeztek, nem fojtották bele a szót a képviselőkbe, nem zárták le erőszakkal a vitákat, megengedték az ügyrendi kérdésekben a megszólalást, sőt 1988–1989-ben Stadinger István a plénum előtt oly éles kritikákat kapott, hogy az jelentős mértékben hozzájárult lemondásához. Valójában a viták a színpalak mögött kezdetben szélsőségesen, később nagymértékben, aztán egyre kevésbé voltak regulázva.

A napirend megállapításával évtizedekig nem volt probléma. Ülésszakonként indult először az elnöki bejelentésekkel (haláleset, lemondás, új képviselők igazolása, megemlékezések stb.), majd a napirend megállapításával, ezt követte a NET beszámolója és a személyi kérdések megtárgyalása. E napirendek gyorsan lezajlottak, ezután rátértek az érdemi munkára, a kormány előterjesztéseire, melyeket a miniszterelnök, a miniszterek, államtitkárok vezettek be, majd a vita során először az illetékes bizottság előadója szólalt meg, és ezt követték a képviselők, esetleg más miniszterek felszólamlásai. A vita lezárása után az előterjesztői válasz vagy az összefoglalás és a szavazás volt soron, először a módosító indítványokról, majd megtörtént a végszavazás. Ha két fordulóban, általános és részletes vita formájában tárgyalták a napirendet, akkor közbevetőleges szavazásra is sor került, vagyis az elnök megkérdezte, hogy részletes vitára bocsátják-e a törvényjavaslatot.

Ettől eltérő volt az ötvenes évek első fele, amikor is a törvényjavaslatok benyújtása külön napon történt az illetékes miniszter révén, ezt másnap követte a vita, ahol nem volt miniszteri expozé, hanem bizottsági előadó beszélt, majd a képviselők hozzászóltak. Ilyen volt például az 1950. május 8-án kezdődő ülés. A napirend előterjesztéséről „megfeledezett” az elnök, és nyomban felolvastatta a jegyzővel a csehszlovák parlament békeüzenetét, amit kis beszédben méltányolt, majd – az akkor szokásos módon közfelkiáltással – megszavaztatta az Országgyűléssel. Rudas László képviselő elhunyt és emlékének jegyzőkönyvi megörökítése után beleágott a személyi kérdések gyors lezavarásába. Szakasits Árpád a NET elnökének egészségi állapotára hivatkozó lemondása és Rónai Sándor megválasztása, továbbá néhány más tisztségviselő-váltás után nyomban Kádár Jánosnak és Ries Istvánnak adta meg a szót. Ők csak bejelentették, hogy a tanácsokról és a Büntető törvénykönyv általános részéről szóló törvényt benyújtották. Az elnök gondoskodott kinyomtatásukról és szétosztásukról, illetve bizottság elé utalásukról. Ezután a néhány perccel azelőtt megválasztott NET-titkárnak, Szabó Piroskának adta meg a szót, aki felolvasta az Elnöki Tanács munkájáról szóló beszámolót. Drahos Lajos elnök nem fáradt azzal, hogy szavazásszerű ceremóniának vesse alá a parlamentet, hanem közölte, hogy a beszámolóban foglaltakat az Országgyűlés tudomásul veszi. Hegedűs András következett, aki az új ügyrend előadója volt.

Hátravolt még a bizottságok megválasztása. Egy óra alatt lefutott az ülés, maradt idő a Jogi Bizottságnak elmélyedni a két törvényjavaslatban. Másnap Pongrácz Kálmánnal, a Jogi Bizottság előadóival indult a nap, majd hat hozzászóló után be is fejeződött, hogy még két rövid napig elartson az ülés. Most nem felejtette el megemlíteni az ülés végén a következő alkalom napirendjeit elmondani az elnök.

A következő, november 30-án kezdődő ülésnapot megint csak napirend nélkül kezdte meg a parlament, az érdekessége az volt, hogy Andics Erzsébet napirend előtti felszólalása és a költségvetés benyújtásának bejelentése után húsz perc szünetet rendeltek el, és anélkül, hogy a képviselők bármit megismertek volna, meghallgathatták a pénzügyminiszter, Olt Károly expozéját a költségvetésről. Drahos Lajos elnök a nap végén javaslatot tett a következő ülés napirendjére és idejére. Másnap már nyugodtan mondhatta, hogy „a napirend szerint” Dobi István miniszterelnök beszámolója következik. Ezt követően a költségvetést általános és részletes vitában tárgyalta a parlament napi hat órában, a részletes vitában tárcánként, külön előadóval. 1951. május 15-én a napirendet megint csak az ülés végén terjesztette elő az elnök. 1952 végén a költségvetést már nem két lépcsőben tárgyalta az Országgyűlés.

1953 után a napirend elfogadása nem változott. Rónai Sándor meglehetősen pongyolán jelentette be az első ülés végén a második nap napirendjét, megfeledezett ugyan is a kormányprogramról.²⁹ Az elnök 1954. június 15-én bejelentette, hogy az ügyrend 19. §-ától eltérően a költségvetést egy vitában tárgyalják le.*

Az ülés utáni napirend megállapítása 1957. május 9-én szűnt meg, amikor Rónai Sándor napirend előtt intézte el Dobi István beszámolóját, az összes személyi kérdést, beleértve a kormány megerősítését is, az összeférhetetlenségi ügyet, majd javaslatot tett a napirendre. Ezt követően napirenden kívül még betöltötte a megüresedett NET-helyeket.

Évtizedek teltek el, és a napirendek elfogadásával nem volt probléma. Már eldőlt az MSZMP PB ülésén, ahova mindig be kellett terjeszteni az ülések előzetes tervét, 1972 után az éves tervet is. Sőt az éves tervet egy idő után a megyei csoportvezetők is megismerhették azzal, hogy a képviselők tudomására hozzák. Az ülésnapok ekkor a Politikai Bizottság tagjai többségének elfoglaltságához igazodtak. A napirendet a pártvezetőség és a kormány diktálta, utóbbival nem volt különösebb probléma, mert a kormány meghatározó szerepe normál körülmények között a világ minden országában megvan. A kormány előterjesztései mellett ritka volt a bizottsági előterjesztés, kivételes pedig az egyéb más, például az elnöki, elnöki tanácsi napirend. Az egyes üléseket interpellációk (1986 után kérdések is) tarkították, amelyekre az egyéb más témák után az ülésnapok végén került sor.

1989-ben aztán olyan mértékű napirendtorlódás következett be, hogy az elnök nem igazán tudott megbirkózni a feladattal, és a plénum időleges bizottságot hozott létre

* Az ügyrend 6. paragrafusában minden törvény két lépcsőben történő tárgyalását írta elő. A 19. § (2) bekezdése a részletes tárgyalást paragrafusonként határozta meg, de csak a módosító indítványt érintőkre.

36. A Kádár-címer megszavazása 1957-ben. Reszegi Ferenc képviselő felszólal. Az előtérben (jobbra) Pióker Ignác sztahanovista országgyűlési képviselő. 1957. május 11.

a kezelésére. A nehézséget azonban nem a témák elviselhetetlen sokasága, hanem az amatőr képviselők megszokott, évi négyciklusos, néhány napos elfoglaltságának növekedése okozta. Végül a képviselők beletörődtek a sűrűbb ülésezésbe, ami így is alig több mint fél évig tartott.

A tárgyalás módja

A tárgyalás módját szabályozó finom ügyrendi részletek alig játszottak szerepet ezekben az évtizedekben, miután a kisebbségi véleményeknek nem volt jelentőségük, a módosító indítványok is könnyen kezelhetőek voltak. Sarlós István elnök 1986-os, utóbbira vonatkozó előírásai is csak felesleges akadékoskodásnak tűnnek egy bizonyos időtávlatból. Mint ahogy az ülés zárttá nyilvánítása is.³⁰

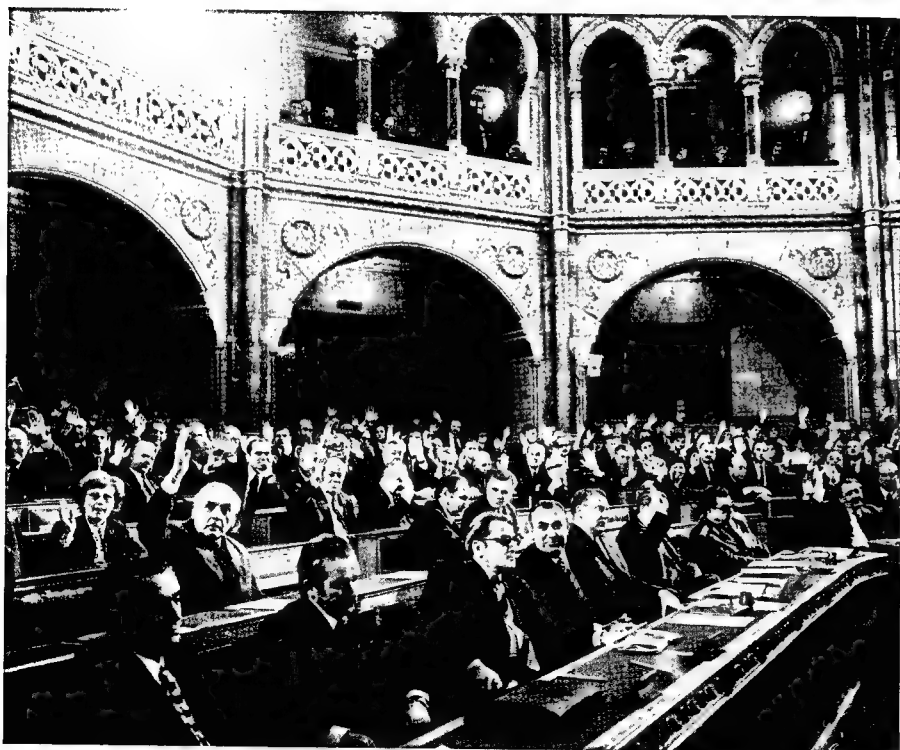
A tárgyalásra kerülő anyagokat ki kell adni az illetékes bizottságoknak, de időt illik hagyni azok érdemi tárgyalására. Látható, hogy a Rákosi-korszak parlamentje

ezt semmibe vette, és az a megfontolás, hogy a bizottságok csak az ülészakok idején tárgyaljanak, úgyszintén az érdemi munka rovására ment. 1956 után ez a gyakorlat megszűnt, mígnem az ügyrendbe is bekerült az a kitétel, hogy az elnöknek a javaslatokat legalább 14 nappal az ülészak előtt ki kell adnia az illetékes bizottságnak, de indokolt esetben az elnök ezt lerövidítheti.

Az egy- és kétfordulós tárgyalás logikája is megváltozott. Az 1956 utáni ügyrend a törvényjavaslatokat és a költségvetést – ha másként nem határoz – kétfordulós megoldással tárgyalja, minden egyebet csak egyfordulós vitában. Javaslatot erre az elnök, a bizottság előadója és bármely képviselő tehetett. Az 1986-os ügyrend már a tényleges gyakorlatot tükrözte, nevezetesen az alapesetet, hogy „az elvtársak bátran, kritikusan vessék fel egy-egy tárca problémáit, eredményeit és hiányosságait”. „Még egyszer aláhú-zom: kritikusak kell lenni a tanácskozásnak, nyílt bírálatok, építő jellegű javaslatoknak kell elhangzani.”³¹ Apró nem véletlenül mondta ezt, mert az ötvenes évek első felében meglehetősen egystílusú megszólalások jellemezték a parlamentet. Azonos mondatok, fordulatok uralták a volt koalíciós pártok, az Irni tudó értelmiségiek megszólalásait is. Ezt az utóbbi esetben a politikai kontroll felelősei biztosították. Visszaköszönt a sajtóban is általánossá vált hivatalos szóhasználat, a megszokott szerkezeti elemek. A jól ismert múltkép gyakran szerepelt a beszédekben a horthyzmusról, a világháború szörnyűségeinek poklából felszabadító Szovjetunióról, hogy aztán a közelmúltból és a jelenből kössön ki a gondolatsor. Rákosi és Sztálin dicsőítése, példájuk csak 1953-ig volt része a beszédeknek. A világpolitikai vonatkozások is egyszerű szembenállássá silányultak. Unalomig és utálatig ismételt szófordulatok tarkították a szövegeket: „dolgozó népünk”, „élenjáró dolgozók”, „dolgozó parasztságunk”, „pártunk és kormányunk”, „az éberen őrködő fegyveres testületek”, „a néphatalom újabb győzelme”, „ragyogó jövő”, „aktív harcos” stb. Az első öt éves terv feldicsérése mellett a kritika hangja sem tűnt el teljesen a beszédekből, de az messze elkerülte a pártot, a központi vezetést és a béketábornok.

A költségvetési vita volt minden esztendőben visszatérő állandó eseménye az Országgyűlés törvényhozó munkájának. A felszólalók tematikai kijelölése és a szövegek megírása 1950–1956-ban folyamatos volt. Az 1955 áprilisában tartott évi költségvetési vitában felszólalók például így lettek leosztva: Olt Károly expozéja után az előadó Antos István, az első szónok Ács Lajos, majd nem a végleges sorrendben: Gábris Mihály a belügyhöz, Dávid Ferenc a honvédelemhez, Kopácsi Sándor az igazságügyhöz, Sárfi Rózsi az egészségügyhöz, Szabó Miklós szintén az egészségügyhöz, Boros Gergely az élelmiszeriparhoz, Magosi Károly a könnyűiparhoz stb.

1956. január végén kivételesen összehívták az Elnöki Tanácsnál a felszólalókat, és értekezletet tartottak a számukra. Tájékoztatták őket, hogy a pártapparátus illetékesei és a minisztériumok elkészítették a beszédek, amelyek ezúttal nem „szürke főkönyvi beszámoló” lettek, hanem bátran, kritikusan vetik fel a tárca problémáit, eredményeit és hiányosságait. Amennyiben lesznek javaslatok új beruházásokra, módosításokra, azokat meg kell vizsgálni, mennyibe kerülnek, és ettől függően biztosítják a megvalósításra az összeget. A szövegek tehát bírálatok, kritikusak lesznek. Azt is tudatták a jelenlévőkkel,

37. Ismételten egyhangú igennel szavaz az Országgyűlés. 1975. december 18.

hogy „újítást” vezetnek be a szavazásnál. Közfelkiáltás helyett kézfelemeléssel döntenek a februári ülésen, vagyis az elnök rákérdez az ellenszavazatokra és a tartózkodásra is. Az indoklás így hangzott: „A szavazásnak ezt a módját meg kell honosítani. Ez sokkal demokratikusabb, politikailag is hasznosabb.”³² Valójában 1956. februárig nem is volt szavazás a magyar parlamentben.

A kijelölt felszólalók mellett kivételesen engedték az önként jelentkezőket is, ezzel együtt a korai kádári időre is a felszólalók megszervezése volt a jellemző, azzal a különbséggel, hogy mindenki magára volt utalva a felszólalás szövegével. Az 1959. január 28-i bizottsági elnöki, megyei csoportvezetői értekezleten Rónai Sándor parlamenti elnök azt javasolta a bizottságok mellett a megyei csoportvezetőknek, hogy szervezzék meg a felszólalókat, és ha többen jelentkeznek, mint ahány ember belefér az időbe, akkor azokat, akikre nem kerülhet sor, felkérjük arra, hogy javaslatukat írják le és juttassák el az Országgyűlés elnökéhez. Az elnök majd gondoskodik az együttes tárgyalásról, és szavaznak róla, hogy általános és részletes vitában bonyolódjon-e a törvény. Az 1989-es ügyrend és a gyakorlat is visszatért a kétfordulós tárgyalásra.

A módosító indítványok írásban való előterjesztéséről 1972-ben történt rendelkezés, ezt megszigorította az 1986-os, amikor az illetékes bizottságot és annak véleményét nem lehetett megkerülni. Az indítványok feletti vitát az elnökre bízta az ügyrend. Az elnök ugyan a vita közben jelentkező képviselőt is felvette a szólásra jelentkezők jegyzékébe, de a sorrendet maga állapította meg. A vita is egyoldalúan alakulhatott, miután csak az előterjesztőnek, leginkább a kormány tagjának és a bizottság képviselőjének adhatta meg a szót bármikor az elnök, a módosító indítványt betervező képviselőnek nem. A vita elvileg bármikor korlátozható, berekeszthető volt, a bezárására tett javaslat elhangzása után az Országgyűlés azonnal határozatot hozott.

Hozzászólás

A hozzászólás joga kezdetben nem illette meg a képviselőket. A „vitában” való részvételre kiválogatták és kijelölték őket. A sorrendet sem az elnök adta meg, hanem előre megszabta az MDP Titkársága, aztán a PB. A felszólalás idejét ugyancsak. Apró Antal 1956. januári instrukciói szerint a felszólalóknak a Központi Vezetőség osztályvezetői nyújtanak segítséget. Ez egyes képviselőknél a teljes beszéd megírását jelentette. Viszont megjelent a stilisztikai igényesség:

„Azt szeretnénk, ha a parlamenti tárgyalás nem egy szürke főkönyvelői beszámoló lenne, hanem a felszólaló elvtársak bátran, kritikusan vessék fel egy-egy tárca problémáit, eredményeit és hiányosságait. Ily módon nem sértjük meg a demokratizmust elvét. Nem szükséges a felszólalások idejét sem előre mereven meghatározni. Lehet, hogy a szónok rövidebb idő alatt is be tudja fejezni beszédét, míg másoknak több a mondanivalója.”³³

A beszédidővel valóban kötetlenül bántak az elnökök.

1960. decemberben a pártvezetőség szerint nagy horderejű kérdéseket tárgyalt az Országgyűlés, ezért a frakcióvezetőségre támaszkodva a Politikai Bizottság a hozzászólókat előre kijelölte azért, hogy a megyékben, a bizottságokban és a központban ne kelljen hosszú egyeztetéseket lefolytatni. Rónai Sándor igyekezett meggyőzni a megyei csoportvezetőket, hogy menjenek bele a központi kijelölésbe. Évi két ülésszakkal számolva az összes képviselő úgysem szólalhat fel a teljes ciklus alatt – vélte. Vannak, akik nem szívesen beszélnek a plénumon. Ha a képviselők nyilvánosságot akarnak, a parlamenten kívüli munkában mutassák meg magukat a helyi sajtóban. A megyei csoportok pedig harcolják ki a helyi lapokban a nyilvánosságot. Azt ajánlotta, ne is vitassák, hogyan alakul ki a hozzászólók köre.

1961. január 31-én a Politikai Bizottság az önkéntes felszólalás mellett tette le voksát. Rónai is gyors véleményváltásra kényszerült. 1961 februárjában a költségvetés vitájában így szót kaphattak a képviselők. 27-en szólaltak fel, és 16-an olyanok, akik addig még

nem hallatták a hangjukat. Egy megbeszélésen Jakab Sándor megyei csoportvezető szerint nagyon ellentétes vélemények alakultak ki. Egyesek el voltak ragadtatva, mások szerint a nagy demokráciakísérlet nem sikerült. Jakabnak sem tetszett, szerinte túl sok volt a mezőgazdasági hozzászólás, itt szelektálni kellett volna, aztán volt olyan, aminek színvonala alig ütötte meg egy vállalati beszámoló szintjét. Vassné azt állította, hogy nem volt így sem teljesen önkéntes a jelentkezés, némely megyei csoport azokat jelölte ki, akik még nem szólaltak fel. A dilettantizmus kiküszöbölésére Vassnénak az volt az elgondolása, hogy a jelentkezőket segíteni kell, elsősorban adatszolgáltatással. Összességében türelmet kért még néhány ülésre, aztán majd értékelnek. A februári ülés szerinte se nem volt jobb, se nem volt rosszabb, mint a korábbiak.³⁴

A szeptemberi ülést illetően változatlanul az volt a hivatalos álláspont, hogy a képviselők a megyei csoportoknál, a bizottságoknál vagy az elnöknél egyaránt önként jelentkezhetnek. Rónai is az önkéntesség mellett érvelt, és figyelmeztetett, hogy annak megsértése a színvonal rovására megy. Annyit azonban hozzátett, hogy a bizottságok nyomatékosságuk a felszólalókban, hogy az ötéves tervnél minden tárcához legyen ember. Nem kell kijelölni, hanem a bizottságok maguk között állapotodjanak meg erről. Sándor József, a frakcióvezetőség tagja ugyan egyetértett az önkéntességgel, de a következő ülés propagandaértéke miatt a képviselőcsoportokat finoman ösztökélte arra, hogy egyeseket beszéljenek rá a megszólalásra. Ezután vita alakult ki arról, hogyan engedjék szabadjárá és mégis hogyan irányítsák a vitát.

Rónai a PB-ülés más vonatkozását is elmondta, de csak a szeptember 27-i értekezleten.

„Egy másik dolog, amit szintén fel szeretnék vetni, ami nem is új dolog, de sokszor napirendre kerül: a bírálat kérdése. A képviselők bátran, szabadon mondják el véleményüket, személytől függetlenül, tehát felfelé is lehet nyugodtan bíráltni. A Politikai Bizottság állandóan erre ösztökéli az elvtársakat. A lényeg az: még szabadabb légkört vigyünk az Országgyűlésre.

Természetesen tovább kell fejleszteni azt, az beszéljen, akinek valóban van mondanivalója. Ez szabja meg azután a színvonalat is. Akár bírálatról, akár eredményről legyen szó.”³⁵

Rónai megköszönte a megyei képviselőcsoportok segítségét, de figyelmeztetett, arra vigyázni kell, hogy a képviselő saját elgondolásait ne vegyék el. A 20 percnél rövidebb felszólalásokat kell preferálni.

Ezen a megbeszélésen az egyik felszólaló leszögezte, ha világosan fentről megmondják, hogy lehet bírálatot mondani a plenáris ülésen, akkor a képviselők ezt meg is teszik. Mások azt a követelményt hangoztatták, hogy a plénum nyilvános, tehát a fő üzenetnek pozitívnak kell lennie. Darvas József kijelentette, hogy a parlament nem vitatestület, érdekesebb vagy kevésbé érdekes deklarációk hangzanak el. Azt ajánlotta, hogy ne olvassanak a képviselők, az élő szó mindig jobban felszabadítja a gondolatot. Fehér Lajos a pártvezetőség képviselőjében is a kritikus vélemények mellett állt ki, szerinte el kell

jutni odáig, hogy a miniszterek érezzék felelősségüket az Országgyűlés előtt. Hozzátette, hogy nem szabad a megyei képviselőcsoportnak megszabni a teljes hozzászólás tartalmát, sőt azt is támogatta, hogy a vita közben bárki jelentkezessen. Egyetértett annak az íratlan szabálynak a felülvizsgálatával is, hogy a felszólalás 20 percig tartson. Van, akinek elég az öt vagy tíz perc.

A politikai vezetés rájött arra, amit Rákosiék és köre nem értett meg, hogy meg lehet bízni saját képviselőikben. Az öncenzúra – akár a sajtóban – az évek során kialakult, a képviselők jól felfogott érdeküknek megfelelően megtaníthatók, megtanulnak mértéket tartani. Aki meg kivételesen nem, őt kezelni tudja a képviselőcsoport, a helyi vagy magasabb szintű pártszervezet. Esetleg a parlamenti vitában az ilyen eltévelyedett bárányt vissza lehet terelni az akolba.

1962 januárjában Rónai a nyomaték kedvéért megismételte az instrukciókat a szabad hozzászólásról és a megkötöttség nélküli hozzászólási időről, de azért kérte, hogy túl sok embert ne biztassanak beszédre.

Az új ciklus beköszöntével, az 1963. novemberi ülésen Vass Istvánné, az új elnök épp az öncenzúrát értékelte, no nem szó szerint. A kritikus, de mértéktartó hangnemet, a képviselők „politikai érettségét” méltányolta. A felszólalások nagy része összhangban volt a beszámolókkal. Örült annak, hogy bátran vállalkoztak az új képviselők, növekedett a rövid és papír nélküli felszólalások száma. Ugyanakkor felhívta a figyelmet a problémákra is: a politizálás, az agitálás hiányára, a beszámoló témájától való elkalandozásra, valamint egyes megyei képviselők kívánságlistáira, vagyis a számlák benyújtására. Orbán Lászlónak a frakcióvezetőség részéről nem tetszett, hogy a felszólalók egy része provinciális volt, már megint sok volt az ismétlés. A ciklus felénél Vassné azért elégedetten jelentette, hogy szépen növekedett a felszólalók száma. Míg a ciklus egészében az 1962-ig tartó szakaszban a törvényekhez és beszámolókhöz hozzászólók száma 168 volt, addig 1963 és 1967 között 240. A következő, úgynevezett reformciklusban tovább növekedett ez a szám 349-re, később már csökkent, annak ellenére, hogy ötéves ciklusok következtek. A hozzá nem szóló képviselők aránya viszont csökkent, különösen a reformciklusban (15%). Ezzel együtt – Vassné is elismerte – a plénum ülései unalmasak voltak, de ezt azzal mentegette, hogy sok a monoton felolvasás. Egy-egy megye úgy dolgozott, hogy a hozzászólásokat le kellett írni, és azokat megvitatták. Ezekből megyei beszámoló lett, ami nem a plénum elé való. Vassné határozottan fellépett az ilyen jelenségekkel szemben.

1967 után Kállai Gyula számára már nem az volt a kérdés, hogy szervezzék-e a hozzászólást vagy sem, hanem a hosszúság-rövidség. Kállai tiszttában volt vele, hogy az Országgyűlést a közvélemény leértékeli, formálisnak tekinti, ezért elsősorban a politikai súlyát kell emelni annak érdekében, hogy jobban figyeljék az emberek. Mindenekelőtt a beszámoló és a hozzászólások számát akarta szaporítani, utóbbi sikerült is, de ezzel nem váltak a viták sokkal izgalmasabbá.

1971 után Apró Antal nem szorgalmazta a mennyiségek emelését, ő inkább a bizottsági előadók infantilizmusán mérgelődött, akik megismételték a kormánytagok

előterjesztőinek mondandóját. A felszólalók között megelégtelte a politizálást, az üres politikai szövegeket, és inkább a tárgyhöz illő mondandót értékelte volna. „Nem kelene mindig történelmi, átfogó, elemző beszédeket tartani” – mondta.³⁶ Arra biztatott, hogy vitatkozzanak egymással a képviselők. Apró abban reménykedett, hogy ki lehet alakítani egy új vitastílust, és fel lehet élénkíteni az Országgyűlés munkáját. Ugyan elkötelezte magát a vitában való elnöki beszólástól mentes bonyolítás mellett, de ő is sokallta az állandó és sorozatos ismétléseket. A képviselőcsoportokat felszólította, hogy ezen változtassanak, hogy a képviselők álljanak el a szótól, ha elmondták előtte a mondanivalójukat.*

Jóformán alig változott valami. Néhány év múlva azon bábkódott Apró, hogy a képviselők egymás után állnak fel, és függetlenül a témától, elmesélik megyéjük, városuk, üzemük történetét és programját, nem öt percben, hanem sokkal több időben. Az ismétlődések is megmaradtak. Az új stílus a szocialista Országházban csak nem akart kialakulni.

Ebben azonban Apró Antalnak is vaskosan benne volt a keze. Amikor az *Élet és Irodalom* 1974 márciusában öt budapesti képviselővel készített riportösszeállítást, és a képviselők őszintén elmondták rossz véleményüket a vitákról, Apró hosszú levélben állította le az interjúk megjelentetését. A levélben a polgári parlament mintáit hátrította el, ő nem akar vitaforumot létrehozni a magyar törvényhozásból, hanem ügydöntő fórumot teremtet. Nagyon is elégedett volt azzal, ami a „T. Házban” történik.³⁷

A parlamenti vitára a pártállami időszakban az volt jellemző, hogy a tényleges hatalom birtoklói, vagyis a kormányzati tényezők vagy paternalista viszonyban voltak a képviselőkkel, vagy ha a vita élesre fordult és egyes képviselők részt igényeltek a döntéshozatalból, másként bele akartak szólni a kérdések eldöntésébe, de egyedül voltak, akkor leállították őket, vagy egyes esetekben egy kis kompromisszummal megoldották az ügyeket.

Megszólalás

A szabad hozzászólás az 1967-es választási ciklustól számítható. Két négyéves és két ötéves periódust vizsgálunk. Az 1985–1990 közötti időszak a merőben elűtő jellemvonásai miatt már nem hasonlítható össze a korábbiakkal.

Ami a képviselők hozzászólási készségét illeti a költségvetéshez, hullámozó élénkség mutatkozott (1968: 44, 1969: 26, 1970: 36, 1971: 14 fő), az első zárszámadásnál még 25-en nyilatkoztak meg, a többinél csökkent az érdeklődés (17 és 11). A 4. ötéves terv esetén igen sokan beszéltek, összesen 55-en. Ugyan a nemzetközi szerződések ciklusa volt ez a négy év, a barátsági, segítségnyújtási és együttműködési szerződések

* „Itt eszembe jut egy parlamenti eset, Major Tamással kapcsolatban. Egy alkalommal a vita végén került szóba az az, hogy ilyenkor már erkölcsi bátorság kell ahhoz, hogy valaki ne szóljon fel, tehát elálljon a szótól. De neki ez a bátorsága nincs meg, ezért felszólal.” MNL OL XVIII-6-v 67. d.

38. Cserevénka Ferencné Pest megyei országgyűlési képviselő, későbbi alelnök felszólalása. 1978. július 6.

újramegkötései kerültek sorba a plénum elé, a megszólalás minimális volt. Egyedül a szovjet–magyart sikerült feltornáznia 6-ra. Az évenkénti miniszterelnöki beszámolók iránt a figyelem a felénél is kevesebb megszólalóra zuhant. A ciklusban mindössze három beszámoló hangzott el: a külügyminiszteré (4 hozzászólás), a jogalkotásról az igazságügy miniszteré (5), valamint az Országos Vízügyi Hivatal vezetője, ami a többoldalú érdeklődés miatt több hozzászólást hozott (18). Tizenkét önálló törvény szerepelt a „T. Ház” napirendjén, ami mutatta, hogy valamelyest megerősödött a NET-tel szemben az Országgyűlés törvényhozói szerepe. Kikerült például az Elnöki Tanács karmai közül A munka törvénykönyve (20 hozzászóló).^{*} Nagyobb érdeklődés mutatkozott az összevont vitában tárgyalt, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló törvényről (33), továbbá a vasutakról és közlekedéspolitikai koncepcióról (23), valamint a szakmunkásképzésről szóló törvényről (29), melyeket ugyancsak összevont vitában tárgyaltak meg. Feltűnően kevesen (7-en) vettek részt a harmadik tanáctörvény megvitatásában.

* Fock Jenő az 1968. októberi beszámolójában vissza is utalt arra, hogy azt előzetesen letárgyalták a bizottságokkal, majd az ottani vélemények alapján átdolgozott szöveget nyújtották be a plénum elé.

A következő választási ciklus 1971 és 1975 közé esett. Az aktivitás visszafogottabb volt az előző négy esztendőnél, a költségvetéshez átlagban 26-an szoltak hozzá. A 14 törvény közül a legtöbben – 16-an – a szövetkezetekről szólóhoz tették hozzá a véleményüket, míg a házasságról, a családról és a gyámságról szólóhoz 14-en. A többen a megszólalás 10 fő alatt maradt. Fock Jenő már ritkábban tartott kormánybeszámolót, a két expozéjához 26 és 29 képviselő szolt hozzá. A NET, a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolójához nem volt hozzászóló. Évente egy-egy kormánytag is beszámolt, köztük elhangzott a már-már szokásos külügyminiszeri expozé, aztán a könnyüiparért és végül az élelmiszeriparért és a fagazdaságok helyzetéért felelős miniszter is elmondta a beszédét. A tanácstörvény végrehajtásáról a hivatalt vezető tartott tájékoztatót. Az agrárvilág képviselői szoltaltak meg nagyobb számban (31 fő), a többi téma közepes, 20 fő alatti érdeklődést váltott ki.

A két ötéves ciklus időszakában a hozzászólások száma csökkent. A bizottsági előadókat és kormánytagokat nem számolva a költségvetésekhez a hetvenes évek második felében két alkalommal 21-21 fő szolt hozzá, a nyolcvanas évek első felében már egyetlenegyszer nem érte el a 20 főt a megszólalások száma, sőt egy alkalommal, 1984-ben 11 volt. A zárszámadásokhoz a tízből négyszer nem nyilvánított senki véleményt. A két ötéves tervhez 28 és 26 volt a hozzászólók száma. 1975–1980 között 13 törvényt, 1980–1985 között 10 törvényt fogadtak el. Az első ötéves választási ciklusban egyedül a közérdekű bejelentésekről szóló emelkedett tíz fölé (12), a második ötéves választási ciklusban az oktatási törvény módosításához hangzott el 12 megszólalás. Az utóbbiban öt törvény módosításához nem szolt senki. A tíz törvényből nyolc egyébként is módosítás volt. 20 fölé a kormányprogram és kormánybeszámoló esetén nőtt a szót kérő képviselők száma (21, 22, 17 és 22). Az első választási ciklusban tíz, a másodikban tizenöt miniszteri, államtitkári beszámoló hangzott el, húsz fölötti képviselői érdeklődést váltott ki az oktatásról (21), a közművelődésről (21), a belkereskedelemtől (21), az iparról, valamint és a köz- és felsőoktatási programról (26–26) kapcsolatos beszámoló. Ezúttal a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez és legfőbb ügyészhez is volt néhány kommentár. A két választási ciklus között az érdeklődés csökkent.

Az 1988–1990 közötti időszakban megváltozott a viták jellege, mindenekelőtt a képviselők magatartása miatt kerekedett konfliktus a kormány és a parlament között. Mind több képviselő, MSZMP-tag is, mind több kérdésben bírálta a kormányt. A bizottsági viták is nyilvánosságot kaptak. Megszaporodtak az interpellációk, a módosító indítványok, megjelent az önálló indítvány, stb. A képviselők bíráló része a sajtóban lehetőséggel rendelkezett véleménye kifejtésére. A parlamenti polémiák kikerültek az Országház falain kívülre. 1989 őszétől még inkább felerősödött a vitaszellem, amikor igen aktív ellenzéki képviselők kerültek a törvényhozásba. 1989 elején nyilvánosságra hozták, hogy kik a legvitaképesebb képviselők, és kik a hallgatók a plenáris üléseken. Ekkor Király Zoltán, Hellner Károly és Bánffy György vezette a listát. Király Zoltán a ciklus végéig az élen maradt. Akik egyszer sem szoltaltak meg, akkor még 80-an voltak, de ez a szám jelentősen csökkent 1989–1990-ben.³⁸

Fegyelem

Az elnökök zárt körben újra és újra szemrehányást tettek a képviselők fegyelmezetlenségéért. 1960-ban Rónai Sándor arra hivatkozott, hogy a karzat mindig tele van vendégekkel, méghozzá „jó elvtársakkal”, mert hatszoros a túljelentkezés, vagyis válogatnak. Szörnyű hatást vált ki előttük, ha valaki hiányzik, vagy ha ketten-hárman összedugják a fejüket, és néha nevetgélnek. Ha egy miniszter van soron, akkor nem fegyelmezetlenkednek, de ha egy képviselő... Volt, amikor 112 képviselő hiányzott a teremből – mérgelődött Rónai. Mit szólnak a karzaton lévő emberek? Értékelni, becsülni kell egymást! – intett az elnök.

Tizenhárom év múlva, 1973-ban Apró Antal korholta a képviselőket. Az ülésteremben fegyelmet és rendet követelt. Orbán László mesélte, hogy sem jobbról, sem balról nincs ember, üres padosorban ücsörgött egyedül, főleg a budapestiek renitenskednek, szökdösnek ide-oda. Az évi négy ülészakot ki lehet bírni! Apró azért kérte a televíziót, hogy ne beszélgető képviselőket filmezzenek.

1989-ben az Országgyűlési Tudósítások figurázta ki a nagyfokú hiányzást, amikor rajzban szemléltette, hogy az egyik ülés délelőttjéről a plénum közel fele hiányzott a „T. Házból”. A kétharmados szavazások többször meghiúsultak, de több alkalommal határozatképtelenség vetett véget az üléseknek.

Tájékozottság

Visszatérő téma volt a képviselők tájékozottsága. Az ötvenes években ezt azzal oldották meg, hogy a plenáris ülészakok előtt összeült a frakció, és azon különféle kérdésekről beszámolókat hallgattak meg.

A képviselőket sújtották a titokvédelmi előírások. A Rákosi-korszakban ezek drákóiak voltak, szinte semmilyen adathoz nem lehetett hozzáférni, és a titkosnak vagy bizalmasnak minősített információk kezelését rendkívül szigorú előírások védelmezték. Ez a hivatali beosztottakra is érvényes volt.

Az 1956-os parlamenti változás után a képviselők statisztikai kiadványokhoz jutottak. A megyei képviselőcsoportok előtt a helyi pártbizottság titkára osztotta meg velük az információkat, illetve a helyi adatokhoz hozzáfértek. A megyei párttitkárok, tanácselnökök informáltabbak voltak, mint a képviselők nagy része. Egy ideig még az Országgyűlési Könyvtár sem állt külön kiadványokkal a képviselők rendelkezésére. Számukra csak a közlönyök kis körét fizették elő.

Az 1971. november 1-jei 14/1971. (IV. 15.) számú kormányrendelet az államtitkok és szolgálati titkok védelméről, illetve a belügyminiszter erre vonatkozó 3/1971. (IX. 23.) számú rendelete alapján az Országgyűlés Hivatalában is új titokvédelmi eljárást rendeltek el. Szigorúan titkossá, szolgálati használatra minősítéssel láthatott el iratot a hivatalt vezető és a részlegvezető. Az államtitkokat tartalmazó iratokat a titkos

ügykezelés, a TÜK kezelte, meg volt határozva, hogy ezekbe kik tekinthetnek bele, egyben a hivatalvezető felhatalmazást kapott, hogy engedélyezzen betekintést annak, akit jónak lát. A szolgálati titok enyhébb elbírálás alá esett, ebbe a részlegvezetők is engedélyezhettek betekintést. Mindenesetre a képviselők ki voltak szolgáltatva a hivatalnokoknak.

Kállai Gyula elnökké történő beiktatása után ígéretet tett a bizottsági elnökök és a megyei képviselőcsoportok elnökeinek, hogy az értekezleteken tájékoztatók tartására vállalkozik. Apró Antal ugyanezekre az értekezletre meghívta a plenáris ülés előadóit, akik elmondták napirendjük expozéját rövidebben, mint az ülésteremben. Eleinte indoklás nélkül készültek a jogszabályok. A képviselőknek évekig kellett kérniük, mire a végrehajtási rendeletet megkapták a törvényekhez. A bennfentes, tényleges információ csak a magas rangú képviselő számára állt rendelkezésre. A rendszer sajátságából adódott, hogy még a vezetők körében is hozzáférési hierarchia uralkodott, és a képviselők saját jogon ebben meglehetősen alul álltak. Ezt olyan látványos akciók sem tudták ellensúlyozni, mint a társadalmi vita intézménye.* Az információhiányt először a Központi Statisztikai Hivatal igyekezett enyhíteni, annál inkább, mert 1981-ben az államtitkár asszonyt beszámolóra kötelezték a parlament előtt. A bizottsági ülések zártságát, a nyilatkozatok kontrollját is ez motiválta, nevezetesen a kormányzati tisztségviselők kiszivárogtatása, helyenként olyan tudás megosztása a képviselőkkel, amit a nagy nyilvánosság előtt titkolni kellett. Ez csak a nyolcvanas évek végén oldódott. 1987-ben az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya az MTI *Napi Tájékoztató* című kiadványának megrendelését az országgyűlési képviselőkre is kiterjesztette, és az Országgyűlési Iroda minden képviselőnek előfizette a kiadványt. Ez azonban közel sem jelentette az MTI összes nyomtatványának megismerhetőségét. 1988 elején érkezett a Magyar Nemzeti Bankból az a felajánlás, hogy a rendszeres IMF-tájékoztatójukat, amelyek az egyes tagországok aktuális gazdasági-pénzügyi helyzetét érintik, eljuttatják a parlamenti bizottságok titkárainak. Az Országgyűlésből kedvező válasz érkezett.³⁹ Ugyancsak 1988-ban a Magyar Gazdasági Kamara elemzéseit, anyagait kapták meg a képviselők.

Sok esetben a parlamenten belüli információk sem jutottak el a képviselőkhez. Az Országgyűlés nemzetközi tevékenységéről például nagy ritkán hangzott el rövid összefoglaló. Ezt is csak 1987-től tudták megoldani az *Országgházi Hírek* című belső kiadvánnyal, amit aztán 1989-ben a parlament működésének teljes sajtónyilvánossága tett feleslegessé.

* A társadalmi vita intézményének anomáliáira mutat rá Bajomi Iván esettanulmánya az oktatási törvényről 1984 őszén megrendezett „disputáról”. A vitába bevontak nagy többsége számára nem adatott lehetőség, hogy a tervezetet érdemben áttanulmányozzák, a dialógus nem volt olyan, hogy érvek és ellenérvek ütközzenek egymással, az irányító szervek szelektíven hasznosították a felmerült észrevételeket, továbbá a részletek módosítása után az eredeti célkitűzések változatlan formában épültek be jogszabályba. Bajomi Iván: *Egy társadalmi vita anatómiája*. Medvetánc, 1987. 2. sz.

A nyilvánosságra vonatkozó kritika sosem szűnt meg. Ahogy haladt az ország a válság felé, úgy igényelték a képviselők leginkább a gazdaság állapotára vonatkozó adatokat. Így történhetett meg, hogy döbbenet ült ki az emberek arcára, amikor Németh Miklós miniszterelnök a parlament ülésén közölte az ország teljes adósságállományát 1989 végén.

Interpelláció, kérdés

Az interpelláció intézményét az 1949-es alkotmány 27. §-ának (3) bekezdése, a 1972. évi alkotmány* és az 1950-es ügyrend (20. §-a) is tartalmazta.⁴⁰ Eredetileg ez egybefolyt a kérdéssel, amit a minisztertanácshoz, annak tagjaihoz lehetett intézni, benyújtani pedig az elnökhöz kellett a rövid tényleírást mellékelve. A válaszadás kötelező volt, majd ezt követően a kérdezőnek viszontválaszhoz volt joga, amely után az Országgyűlés döntött, hogy a választ tudomásul veszi-e, vagy a válasz tárgyalását napirendre tűzi.

1956-ban bővült az interpellálhatók köre a NET tagjaival és a legfőbb ügyésszel, az interpellációt 24 órával az ülés kezdetét megelőzően kellett az elnöknek leadni. Az elnök minden ülés elején bejelentette az interpellációkat, az Országgyűlés kijelölte az interpellációs napot, amiről a képviselőt értesítette. Ezt az időpontot úgy kellett megállapítani, hogy a választ a folyó ülésen lehessen megadni. Ha nem volt az interpelláló jelen, az interpellációt visszavontnak kellett tekinteni. Az interpellációra az Országgyűlés előtt kellett megfelelni. Kivételesen 30 napon belül írásban lehetett válaszolni, de ezt az elnöknek is el kellett küldeni. Az interpelláló kérésére a plénum kimondhatta az interpelláció sürgősségét, ekkor aznap vagy másnap választ kapott a képviselő. A viszontválasz lehetősége és az Országgyűlés döntése nem változott.

Az 1968 márciusában hozott változtatás szerint az interpellációt nem napirendre tűzi, hanem tudomásul veszi a „T. Ház”. Ha nem, akkor a „kérdést” az illetékes vagy erre a célra létrehozott bizottságnak ki kellett adni. „A kérdés tárgyalását az országgyűlésnek a bizottsági jelentés alapján legkésőbb a következő ülésszakon napirendre kell tűzni.” Az 1972. évi alkotmánymódosítás után tovább bővült az interpellálhatók köre.

Az 1986-os zárt ülés alatti módosítás során bekerült a következő szöveg az 50. §-ba: „A képviselők az interpellációval akkor éljenek, ha valamely intézkedés nem a törvényes előírások szerint történik, vagy ha törvényes, de hatása nem kielégítő, továbbá, ha az intézkedés a törvényes előírások ellenére elmarad.” Ez az 1989-es újraszabályozás során kimaradt. Tovább nehezítette a képviselők helyzetét, viszont a válaszadás színvonalát

* 1972. évi I. törvény az 1949 évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság alkotmányának egységes szövegéről. Magyar Közlöny, 1972. április 26. Ennek 27. §-a így rendelkezett: „Az Országgyűlés tagjai a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához, továbbá a Minisztertanácsához, vagy annak bármely tagjához, az államtitkárokhoz a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez, a legfőbb ügyészhez feladatörükbe tartozó minden ügyben kérdéseket intézhetnek. Aikhez a kérdést intézték, az Országgyűlésen köteles választ adni.”

segítette, hogy az interpellációt nem 24 órával, hanem három nappal az ülés előtt kellett benyújtani. Az elnök ezt követően megküldte az interpelláltnak az interpellációt a válasz előkészítése céljából. A viszontválasz után az Országgyűlés döntött, hogy a választ elfogadja-e. Ha nem fogadta el, az eljárás ugyanaz maradt, mint korábban.

Ez alkalommal megkülönböztetést nyert az interpellációval szemben a kérdés is. Ezt ugyanazoknak lehetett feltenni – közérdekű ügyben –, mint az interpellációt. A kérdés benyújtásának határideje rövidebb volt az interpellációénál. A kérdezettnak a folyó ülészakon kellett választ adnia, viszont utána nem volt viszontválasz.

Az interpellációval kapcsolatos szabályozás tehát a következőkben változott:

1. Bővült az interpellálhatók köre (NET, államtitkárok, legfőbb ügyész, Legfelsőbb Bíróság elnöke).
2. Hosszabb lett az ülés előtt az interpelláció leadásának ideje (24 óra helyett 3 nap).
3. Az el nem fogadott interpellációk sorsa változott (napirendre vétel helyett kiadták a bizottságnak).
4. Az el nem fogadott interpellációt bizottsági jelentés alapján újratárgyalja az Országgyűlés.
5. 1986-ban megszabták, 1989-ben viszont megszüntették az interpelláció tartalmát.
6. Új intézményt vezettek be, a kérdést, amelyre nem volt viszontválasz és országgyűlési döntés.

Az interpelláció a politikai akarat szabad prédája volt, ami annyit jelentett, hogy ugyan a szabályozásban szerepelt, de hogy egyáltalán funkcionált-e vagy sem, avagy milyen mértékben és hogyan engedélyezték, az a központi akarat szándéka szerint történt. Már viszonylag korán megjelent a szovjet irodalomban egy írás,⁴¹ ami nagy súllyal kezelte és az ellenőrzés egyik legfontosabb formájának tekintette az interpellációt az államhatalmi szervek munkájában, viszont a gyakorlati megvalósulást inkább az alsó szerveknél, semmint a Legfelsőbb Tanácsokban kereste. Egy példát hozott a Csuvas Autonóm SZSZK területéről, ahol az interpelláció nem konkrét kérdést tett fel, hanem az államhatalmi szerv beszámoltatási jogának gyakorlására fogalmazott meg javaslatot. A válasz ebben az esetben nem is pusztán az interpellálónak szólt. Erre az interpellációra viszont feltétlen válaszolni kellett, általában azonnal. Ha ez nem volt lehetséges, a testület megengedte, hogy a következő ülésen írásban történjen.

Interpellációk és interpellációs napok száma ciklusonként

Ciklus	1953– 1958	1958– 1963	1963– 1967	1967– 1971	1971– 1975	1975– 1980	1980– 1985	1985– 1990
Napszám	3	6	6	10	10	12	9	19
Interpelláció	30	25	41	32	40	32	21	120

Az első interpellációs napra az Országgyűlés 1956. augusztus 3-i ülésén került sor, amikor a politikai vezetők úgy döntöttek, hogy életre keltik a parlamentet.* Sokan akartak interpellálni a következő ülésen is, de az elmaradt. Vajdai Lajosné a 18 éven aluli fiatalok textilgyárakban való éjszakai műszakban foglalkoztatása ellen emelt vétót. A könnyűipari miniszter nem volt jelen az ülésen, választ az egyik jegyző olvasta fel. Az Országgyűlés is egyhangúlag elutasította a választ – nagy taps közepette –, mire az elnök utasította a minisztert, hogy ismétlje meg a válaszadást.

Az első alkalommal vita keletkezett az interpellációk hossza körül. Rónai Sándor mindjárt két képviselőt figyelmeztetett arra, hogy röviden beszéljenek, ne tartsanak előadást, és mondandójuk szorítkozzon a kérdésre. Más hozzászólónál a javaslatok megtételét ítélte nem oda valónak. Sárfi Rózsi több türelmet kért azoknak, akik képviselőségük alatt először szólalnak meg az Országgházban, Parragi György pedig Apró Antalra hivatkozva védte az interpelláció intézményének fontosságát. A kormányhoz címzett három interpellációra Hegedüs András miniszterelnök válaszolt. Ez a későbbiekben nem volt jellemző. Összesen öt interpelláció vetett fel helyi kérdést, a többség országos ügyeket érintett.

A következő interpellációs napon – 1957. június 6-án – már kevesebb, összesen 6 megszólalás hangzott el, mert egy képviselő elállt jelentkezésétől. A hatból két választ nem kapott meg a képviselő a földművelésügyi miniszter távolléte miatt. A válaszokról nem tudjuk, megíródtak-e, miután az ügyrend szerint ezeket nem kellett ismertetni az Országgyűlés plénuma előtt, így azok nem kerülhettek a nyilvánosság elé, és a képviselő elfogadó vagy elutasító nyilatkozata, ha volt egyáltalán, sem lehetett publikus. Három interpelláció megyei képviselőcsoport nevében fogalmazódott meg. 1957-ben volt még egy alkalom (1957. december 21-én), akkor három interpellációt nyújtottak be, kettőt a kormányhoz, egyet a kormányhoz és az építési miniszterhez. Matusek Tivadar a képviselőcsoport 1958. január 20-i ülésén nemtetszését fejezte ki az 1956-os interpellációkkal kapcsolatban, amikor – szerinte – szinte nevetségessé tették a minisztert és a kormányt. „Olyan interpellációnak helye van – mondta –, amely feltár bizonyos helyi tartálékokat, amely felhívja a vezetők figyelmét fontos hiányosságokra stb. Ennek módjával lennie kell, de ezt az interpellációt is át kell hatnia annak a gondolatnak, hogy a saját kormányomhoz intézem ezt az interpellációt.”⁴² 1958-ban nem interpellálhattak a képviselők, és 1959-ben is csak három mezőgazdasági tárgyú interpelláció volt, amiből kettő kisebb beruházásokra vonatkozott. 1960. július 13-án aztán ismét felmerült a kérdés, majd miután a PB ügy foglalt állást, hogy legyenek interpellációk, az elnökség nem akadályozza tovább, így 1960. augusztus 5-én megint lett a földművelési miniszterhez három. Az elsőt a képviselő ugyan nem, de az Országgyűlés elfogadta.** A következő évben már két ülészakon is volt interpelláció. Rónai Sándor ismét elővette a kérdést, és

* Egy feljegyzés arról tanúskodik, hogy a frakcióvezetőség 1953 júniusában tárgyalt az interpellációról, de azt elvetette. MNL OL XVIII-a-2-gg 48. d.

** Napló, 1960. 719. Az interpellációt a Hajdú-Bihar megyei képviselőcsoport nevében Bartha János adta be, a kérdés az volt, hogyan gondoskodik a minisztérium elegendő öntözési szakemberről.

szeptemberben azzal a „konstruktív” javaslattal állt elő, hogy jól elő kell készíteni, akár a hozzászólásokat. Például bármilyen helyi szervezet hibájára fel lehet hívni a figyelmet. Novemberben a folyosói viták hatására némileg változott a vezetőség véleménye. Vass Istvánné ismételten forszírozta az ügyet, még a válasz el nem fogadására is lehetőséget látott, most már a miniszterek bírálatát sem azonosította a „mi van, meg akarjátok buktatni a kormányt?” szlogennel. Decemberben több, hat interpelláció hangzott el, és bár valamennyi miniszteri választ elfogadták, Szabó Piroska a gyermekcipők minőségének megjavítására tett miniszteri ígéretét csak úgy tolerálták, ha Nagy Józsefné könnyűipari miniszter a következő év nyarán beszámol ígérete teljesítéséről. Rónai Sándor szokatlan módon erről megszavaztatta az Országgyűlést, amely természetesen igent mondott a beszámoltatásra.⁴³ S valóban, 1962. július 4-én Nagyné hosszan beszélt a gyermekcipők minőségéről.⁴⁴ Az 1961-es tapasztalatokról Rónai Sándor is jó véleménnyel volt, így 1962-ben ismét két ülésen lehetett interpellációt mondani, és tízzel csúcsot döntöttek a képviselők. Ilku Pál művelődésügyi miniszter egy interpellációra írásban adott választ, amelyet július 4-én megismertettek az Országgyűléssel. Bár az interpelláló képviselőt elfelejtette megkérdezni az elnök, a parlamentet megkérdezte az elfogadásról. Egy kivétellel valamennyi válasz igen volt, miközben Borka Attila képviselő bekiabálta, hogy egymaga nem ért egyet Trautmann Rezső építésügyi miniszter válaszával, amit a bányászlakótelepek hovatartozására adott.⁴⁵

Az 1963-mal kezdődő ciklusban sokat kellett várni az interpellációkra, de akkor egy teljes napot szántak rájuk. Ugyan megjegyzéseket tettek a válaszokra, de tudomásul vették őket. (Ajtai Miklós egyik válaszára 11 ellenszavazat érkezett.) Novemberben a frakció vezetése értékelte az ülést, és azt az álláspontot alakította ki, hogy tovább kell fejleszteni az interpelláció tartalmi elemeit, és meg kell erősíteni tekintélyét. Ezt Vass Istvánné közvetítette a megyei képviselőcsoportok vezetőinek és a bizottsági elnököknek.⁴⁶ A frakcióvezetőség nevében azért megjegyezte, hogy nem szívesen látnak olyan interpellációkat, amelyekre csak úgy lehet pozitív választ adni, ha a költségvetést megterhelik. Azt az ötletet tolmácsolta, hogy intézzenek a külügyminiszterhez kérdést. Bognár József meg is próbálkozott 1964. június 26-án egy ilyenrel, de amikor a II. világháború alatt Nyugatra hurcolt vagyontárgyak sorsa iránt érdeklődött, nem a külügyminiszter, hanem a pénzügyminiszter válaszolt. A továbbfejlesztés azt jelentette, hogy abban az esetben használják az interpelláció eszközét, ha minden más, vagyis a személyes megbeszélés és a bizottsági felvetés nem járt eredménnyel. Elvárták, hogy az interpellációnak legyen konkrét címzettje, és csak a kérdést tartalmazza, összesen 2-3 perc hosszan. Ne hivatkozzon az interpelláló a képviselőcsoportjára vagy állandó bizottságra. A viszontválasz ne tartalmazzon többet, csak igent vagy nemet. Feltételeket, megjegyzéseket ne szabjon az interpelláló. Nagyobb gonddal készüljenek a miniszterek a válasza. A pártcsoport továbbá úgy foglalt állást, hogy ha nem fogadják el a választ, azt nem a következő ülésen kell megismételni, hanem az elnök átteszi az illetékes bizottsághoz, és a bizottság döntsön arról, hogy plénum elé kell-e vinnie az ügyet, vagy maga lezárja a kérdést. Azt is kijelentették, hogy a képviselők ne tegyenek fel olyan

kérdést, amelynek a nyilvánossága sérti úgymond az ország érdekeit. Ebben az esetben az elnök a kormánnyal konzultál, hogy a nyilvánosság elé vihető-e az ügy. A megyei képviselőcsoportok nyújtsanak nagyobb segítséget az interpelláció elkészítéséhez. Ne derüljön ki a képviselő tájékozatlansága.

A regula visszavetette a lassan bontakozó interpellációs kedvet. 1964-ben hatan, novemberben öten jelentkeztek az elnöknel. Rövidültek az interpellációk, de a megjegyzések megmaradtak, különben nehéz volt a választ magukra kényszeríteniük a képviselőknek.* A megyei beruházási problémákat sem lehetett kiiktatni, a képviselőcsoportok makacsul ragaszkodtak ebbéli érdekeltségükhöz. 1965 novemberében, amikor egy év múlva újra terítékre kerültek az interpellációk, megsértették a frakcióhatározatot, és nem olvasták fel az élmezőnyű miniszter írásban adott választ Sárosi György képviselőnek.

A második el nem fogadott válasz erős hatást váltott ki a képviselőkben, és egy-egy minisztériummal szembeni lojális magatartás kényszerzubbonyát látszott levetkezni. 1965. november 13-án Klujber László – maga is bauxitbányász – interpellált Lévárdi Ferenc nehézipari miniszterhez a Fejér megyei bauxitbányászok érdekében. Azt kérte, hogy őket ne a vegyipari, hanem a bányaiipari felügyeleti szervezethez sorolják, illetve ennek következtében olyan kedvező juttatásokat kapjanak, mint a szénbányászok. Az indítatást megerősítette a bauxitbányászok parlamenthez küldött levele. Lévárdi miniszter elutasította a kéréseket, de ezt Klujber László elfogadhatatlannak tartotta. A parlament a képviselő mögé állt, és egyhangúlag (!) leszavazta a minisztert. Az elnök – újdonságként – kiadta az ügyet az Ipari Bizottságnak vizsgálatra. A bizottság 1966. március 23-án tűzte napirendjére a kérdést, ahol minden érdekelt fél magas szinten képviseltette magát. Még nyáron, két ülésen folyt a vita, végül a bizottság a szakmai irányítás tekintetében a miniszternek, a szociális juttatások és a szakszervezeti hovatartozást illetően az interpellálóknak adott igazat. A minisztérium visszavonult, és a bauxitbányászok megkapták azokat a juttatásokat, amelyeket a szénbányászok.⁴⁷

Az eset a munkásérdekek közvetlen és nyílt megjelenését és megfogalmazását reprezentálta, így a parlament nem tehette meg, hogy azt elutasítsa. A melósok szava szólt meg Klujber Lászlóval. Volt az esetnek bizonyos szerepe abban, hogy a ciklus végén Orbán László úgy summázta a pártvéleményt, hogy senkit ne beszéljenek le, és senkit ne beszéljenek rá az interpellációra, aki akar, interpelláljon.⁴⁸

Az 1967–1971-es ciklus ennek ellenére nem hozott interpellációözönt. Kállai Gyula mint friss elnök is helyeselte az interpellációzást, de a rövid közérdekű kérdéseket preferálta.⁴⁹ A kormányprogram és a költségvetés, no meg később a zárszámadás vitája alkalmával az Országgyűlés vezetőinek az volt a véleménye, hogy akkor nincs értelme az interpellációnak, hiszen mindent szóba lehet hozni, mindent meg lehet kérdezni.

* Ilyen volt például 1964. június 26-án a Budapesti Vegyi Művek és az Állatifehére Takarmányokat Előállító Vállalat ügye, amelyek túrheterlen bűzt árasztott környezetükben, és aminél a válasz ennek megszüntetésére, illetve a cégek kitelepítésére vonatkozott.

Az 1976. évben is a kilencedik hónapban hangzott el először három interpelláció, aztán legközelebb 1968. március 29-én öt.

Az interpellációs napok ebben a ciklusban megközelítették az ülésszakok számát: 1968 és 1971 között három volt, bár 1969-ben és 1970-ben az interpellációk erősen csökkentek. A képviselők kínos helyzetbe kerültek, amikor többletigényekkel léptek fel, és a válasz elutasító volt. Mind a válaszadó, mind a kérdező azzal igyekezett kimekülni ebből a helyzetből, hogy az ügy elintézését későbbre halasztotta. Így volt ez például 1968. július 12-én is, amikor Pázsit Árpád képviselő az óvodák és bölcsődék biztosítására kérdezett rá. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével a vállalatok igyekeztek megszabadulni ezektől az intézményektől, a tanácsok azonban finanszírozás hiányában csak részben vették át azokat. Vályi Péter pénzügyminiszter közölte, hogy a minisztérium nem akar tenni semmit. Erre Pázsit azt kérte a levezető elnöktől, hogy segítsen abban, hogy egy megfelelő fórum alapos vizsgálatnak vessen alá az ügyet. Az elnök nyomban felkérte erre az illetékes bizottságot, és hogy szavának nyomatékot adjon, a pléniummal is megszavaztatta azt.*

Az ügynek még nem volt vége. A Szociális és Egészségügyi, valamint a Kulturális Bizottság tovább foglalkozott a kérdéssel, és javasolták a Pénzügyminisztériumnak, hogy dolgozzon ki rendeletet, amely szabályozza a vállalatok gyermekjóléti intézményeinek létesítését és fenntartását. Erről a bizottságok be is számoltak az Országgyűlésnek. Pázsit Árpád azonban a lassúság miatt 1969. december 12-én elvesztette a türelmét, és ismételt interpellációban rákérdezett Vályi Péterre, mi van a rendelettel. Vályi jelezte, hogy a tervezetet a két bizottság véleményezte, és megjelenése a közeljövőben várható. Pázsit a választ kielégítőnek tartotta.⁵⁰

Nincs arról információ, hogy hány interpellációról beszéltek le a képviselőket. Egy példa azonban mutatta, hogy ez gyakorlat volt. 1970 márciusában, aztán júniusában maga Kállai Gyula elnök térítette el szándékától a hajthatatlannak mutatkozó Nánási Lászlót azzal, hogy megígérte neki, hogy a Mezőgazdasági és a Szociális és Egészségügyi Bizottság megtárgyalja az indítványt. Így is történt, a két bizottság együttes ülést tartott 1970. szeptember 21-én. A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium 1969. december 19-i 17/1969. számú rendelete volt a vita tárgya, amely az élelmiszerek előállítását és forgalmazását szabályozta. Sok ezer embert érintett érzékenyen a rendelkezés, mert megtiltotta a bedolgozóknak az élelmiszerek készítését és felvásárlását. Nánásinak külön fáj, hogy a házi tészta készítésével foglalkozó nőket jelentős bevételtől fosztotta meg az előírás. Az Egészségügyi Bizottság felkérte miniszterét, vizsgálja meg közegészségügyi szempontból a kérdést, és végül az odahaza készült házi tészta kikerült a közforgalom-

* Hasonló kínos helyzet alakult ki a következő interpellációnál, amely azt igyekezett elérni, hogy a beruházásoknál a drágulásból eredő árkülönbséget a központi költségvetés pótolja ki a tanácsok esetén. Vályi Péter itt is nemet intett. Az interpelláló ugyan magyarázatot, mígnem a levezető elnök megkérdezte, hogy végül is elfogadja-e a választ. Hornunk Mátyás képviselő erre igent mondott. Ez az Országgyűlésből derültséget váltott ki. *Napló*, 1968. 1157–1158. *Napló*, 1968. 1154–1156.

ból.⁵¹ Nánási beletörődött, a politikai vezetők is elégedettek voltak, hogy nem kellett a nyilvánosság előtt pertraktálni az ügyet. Feltehető persze a kérdés, hogy nem lett volna-e jobb nyilvános magyarázatot adni az embereknek.

* * *

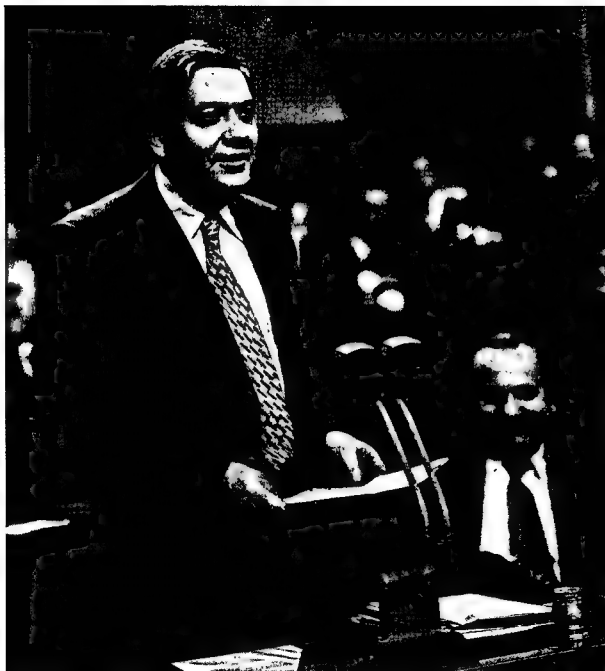
Az 1972-es alkotmánymódosítás megerősítette az interpelláció intézményének presztízsét, és Apró Antalnak nem is voltak feltételei vagy gondja interpelláló képviselőkkel, legfeljebb a képviselőknek nemigen akaródzott interpellálni. Bár az írásban benyújtott és elő nem adott interpellációkra írásban adott válasz meglehetősen szokatlan megoldás volt, de végül is a kérdésekre feleletet kaptak, és a viszontválaszt már hallotta a „T. Ház”, így azoknál az interpellációknál, ahol képviselő elfogadta a választ, nem jelentett problémát, különösen amiatt, hogy a sajtó ismertette ezeket.⁵²

1973. február 13-án Apró a képviselőcsoport vezetői előtt értékelte az elmúlt évet. Az interpellációknál azt mondta, hogy enyhén szólva egy helyben topognak, nincs előrelépés. Bátrabban kellene élni ezzel a joggal, de a kérdés legyen kérdés.

„Tudom, hogy találkozunk olyan gyakorraltal, hogy egyik-másik képviselőt le akarják beszélni az interpellációról. Ilyen is van! Sokszor azzal az indokkal, hogy a kérdés napirenden van, a kormány vizsgálja, vagy más szervek vizsgálják! Van olyan eset is, hogy tényleg néhány napon belül a kérdésben intézkedés történik, de akkor a képviselőt erről meg kell nyugtatni, fel kell világosítani, meg kell mutatni az okmányokat, hogy az általa említett kérdésben ekkor és ekkor döntés született.”⁵³

Bezzeg a televízióban nyilatkoznak, itt félnek a miniszterek a kérdésektől! Apró biztatta az embereket, hogy ülésszakonként 6, 8, 10 interpellációt jegyeztessenek be. Azt remélte, hogy ettől felélénkül az Országgyűlés munkája. A képviselőcsoport-vezetők a nyomatékos kérést teljesítették, 1973. március 23-án hat képviselő interpellált, de június 15-én csak egy, és a ciklus végéig a bejegyzések nem emelkedtek hatnál magasabbra. Egy összefoglalóban arról írt a hivatal,⁵⁴ hogy az interpellációk száma lényegesen emelkedett, és ehhez az előző négyéves ciklus adatát hozták érvként, pedig ha az évekhez viszonyítjuk a számukat, azt kell megállapítani, hogy az egyáltalán nem változott. Évenként nyolc vállalkozó képviselő volt. A frakcióvezetőség 1975. november 18-án növelni akarta az interpellációk színvonalát és számát, ehhez nagyobb segítséget ajánlott, és azt is megállapította, hogy a válaszok „megalapozottak, őszinték és apparátusi szemléletből mentesek legyenek, a további interpellációkra ne legyenek kedvezőtlen hatással”. Hogyan lehetett a válaszokat igényessé tenni, ha – legyenek azok bármilyenek – a képviselők elfogadták azokat?

* MNL OL XVIII-6-k 7. d. Az 1975. november 12-én Apró Antal által elfogadott összefoglalóban már csak az szerepelt, hogy továbbra is ösztönözni kell a képviselőket a szélesebb közérdeket érintő interpellációk benyújtására.

39. Pozsgay Imre művelődésügyi miniszter válaszol a hozzá intézett interpellációra. 1980. december 18.

Az Országgyűlés vezetése ennek ellenére olyannyira nem szorgalmazta az interpellációk benyújtását, hogy 1975-ben egy sem született, és 1976-ban a decemberi ülészen nem csak egyetlen – elfogadott – volt. A ciklus végén nem tették ki az ablakba az interpellációk számának 40-ről 32-re zuhanását, alig több mint évenkénti hatra mérséklődését. A ciklusban minden interpellációs választ elfogadtak. A hivatal azt is kiszámolta, hogy terjedelemben megfelelően rövidek voltak ezek: egy oldalnál kevesebb 13, egyoldalas 7, másfél oldalas 9, kétoldalas 2, két és fél oldalas pedig 1 volt.⁵⁵ Annyi történt, hogy a ciklus második felében rátértek az ülészenkénti interpellációra, és ez folytatódott 1980 után is. Inokai János egyéni beszámolójában így vélekedett az interpellációkról: „Interpellációkról nem is lehet beszélni, mert a szó parlamentáris értelmében nincs is. Nem más, mint kérdéssel indukált – néha elég hosszú – felszólalás, mit nem egyszer »interpelláció« jelző nélkül is elmondhatna a képviselő.”⁵⁶

Apró Antal egy ügy érdekében dokumentáltan eljár. 1978. május 26-án a Hajdú-Bihar megyei képviselőcsoport vezetője panaszkodó levelet írt az elnöknek. Schnitzler József azt sérelmezte, hogy közel egy éve nem mondhatja el, amit akar, miután a Környezetvédelmi Hivatalnak nincs vezetője, így nincs kihez benyújtani a kérdéseket. Apró utasította saját irodáját, hogy járjon utána az ügynek. Az interpellációs fenyegetettség aztán hatással volt az illetékes miniszterelnök-helyettesre, Aczél Györgyre, hogy kinevezze Ábrahám Kálmánt államtitkári rangban a Környezetvédelmi Hivatal élére. Az ügy

azért is volt indokolt, mert a felelős vezető megbízatása hiányában a környezetvédelmi törvény végrehajtása nem haladt előre. Az interpelláló és az Országgyűlés tehát szerepet játszott az egy éve halasztást szenvedő ügy kimozdításában.⁵⁷

Az interpellációk száma azonban az évi átlag hatos számmal még nem érte el mélypontját. Az 1980–1985-ös ciklusban 21 hangzott el, átlagban alig több mint négy. Az ötéves beszámoló sem ír többet annál, minthogy regisztrálta a számot.⁵⁸ Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának tájékoztatója is azt tartalmazta, hogy az interpellációkat ösztönözni kell. Hiába...⁵⁹

1983-ban javaslat készült a parlament fejlesztésére, ebben az interpelláció célját a kormányzati munka megjavításában jelölte meg az elaborátum. Az elmúlt 25 évre visszatekintve a helyi és központi jellegűek arányát kb. 50-50%-ban jelölte meg. „Az interpellációs kedvhez viszont szükséges a kielégítő válasz és a gyors intézkedés az interpellált részéről.”⁶⁰ Ehhez azonban nem fűzött az előterjesztés értékelést.

Felvetődött a tömbországok többségében bevezetett egyszerű kérdés (interrogáció), amely intézkedést nem igényel, csak információszerezést vagy információátadást. Abban bízva, hogy ez élénkíti az üléseket – végül is 1986-ban bevezették. A másfél év rossz tapasztalattal zárult: mindössze hat interpelláció és két egyszerű kérdés hangzott el.⁶¹ Tárgyukat illetően legtöbbször az infrastruktúra és a szolgáltatások területéhez kapcsolódott. Még az ügyrend elfogadása előtti három interpelláció viszonylag szabályos volt, és mind a hármat rendelettel vagy annak módosításával lehetett orvosolni. Az egyiket el sem fogadta az Országgyűlés, 1987-ben átbillent a mérleg, két interpelláció maradt, és a kérdések száma hatra nőtt. Első esetben Király Zoltán külön kiemelte, hogy a törvények betartatását forszírozó interpellációt terjesztett be, nevezetesen a hipofízis kereskedelméről kérdezte az egészségügyi minisztert.⁶² A második eset 1987 decemberében zajlott, a Ferihegyi repülőtér zajvédelme érdekében, és a választ Dobos Ferencné képviselő nem fogadta el.”

1988-ban növekedett az interpellációk száma, bár újra visszacsempésződtek a helyi lobbisták a megszólalók közé. Nőtt az el nem fogadott válaszok száma is, és a bizottságok vizsgálata után sem jutott néhány nyugvópontra. Volt, aki a plenáris ülésen vitatkozott tovább. Az országgyűlési szavazások is szóródtak az elfogadásakor, elutasításakor.

1989–1990 az átalakulás esztendeje volt, és ez megmutatkozott az interpelláció műfajában is. Először is a növekedés ugrásszerű volt, összesen 120 hangzott el és került megválaszolásra. Másodszor 23 esetben kellett összeülnie bizottságnak elutasítás miatt.

* Napló, 1986. 529–536. A hazai termékek és az importtermékeknek azonos feltételeket igényelt Szalai Istvánné. A Kereskedelmi Bizottság jelentését a június 26-i ülésen Sarlós bejelentette, és miután ezt mindkét fél elfogadta, szavazásra tette fel az Országgyűlésnek, amely szintén elfogadta a bizottság jelentését.

** Napló, 1987. 1761–1763. A bizottságok megvizsgálták a kérdést, és ezt a jelentést Dobos Ferencné is elfogadta. Napló, 1988. 1931. Az egyszerű kérdéseknél 1987. december 17-én némi zavar támadt, mert Király Zoltán ide keverte az elnökhöz szóló ügyrendi kérdést, és Szikszay Béla az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke ekkor válaszolt egy felszólalásban elhangzott felvetésre.

Végül az 52 kérdést követően nem meglepő, hogy 1989. november 30-án Fodor István ügyvezető elnök levelet kapott a miniszterelnöktől, amiben azt kérte, hogy tekintettel a rendkívüli körülményekre, mérsékeljék az interpellációk és kérdések számát. Fodor is önmérsékletet kért a megyei képviselőcsoportok vezetőitől.

Egyedien alakult Király Zoltán egyik interpellációjának sorsa. 1989. október 31-én interpellált a honvédelmi miniszterhez Bokor Imre Kiskirályok mundérban című könyve miatt, amelyben a hadsereg vezető tisztjeinek ügyeit leplezi le a szerző. Kárpáti Ferenc írásban válaszolt, de időközben a botrány dagadt, és egy parlamenti vizsgálóbizottság jött létre, így az interpelláló azt kérte, függesszék fel az interpellációs eljárást a vizsgálat lezárulásáig. Az elnök azért szavaztatott, a plénum nem fogadta el a választ, így a kérdés visszakerült az illetékes bizottsághoz. Azt azonban nem tisztázták, hogy a Honvédelmi Bizottság vagy az egyedi vizsgálóbizottság illetékes-e a témában. Annyi bizonyos, hogy a kérdés interpellációs szakasza lezárult.⁶³

Interpellációk megoszlása tárcánként, ciklusonként

Kihez (tárca)	1956 1958	1957- 1958	1958- 1963	1963- 1967	1967- 1971	1971- 1975	1975- 1980	1980- 1985	1985- 1988	1989- 1990
Kormány	6	3		3	1			1		22
OT			7	2	1					
Honvédelmi										5
Földművelés- ügyi ¹	4	1	7	8 ²	2	3				3
Pénzügyi	3		1	6	2	2	1	2		31 ³
Közlekedés, postaügy ⁴	1		4	4	13	9	5	3		18 ⁵
Belkeres- kedelem ⁶	2		2	2	1			4		5
Könnyűipar	1		1			1	1			
Begyűjtés	1									
Élelmiszeripar	1	1	2							
Egészségügy ⁷	1		2		4	2	1	3		9
Építés ⁸	1	2	6	3 ⁹	3	3	5	2	2	
Munkaügy ¹⁰		1	2	1	5 ¹¹	3		2		
Igazságügy		1	1							2
Külkeres- kedelem ¹²			2				1	1		
Művelődés			1	3	4	2	2	1		7

Kihez (tárca)	1956 1958	1957- 1958	1958- 1963	1963- 1967	1967- 1971	1971- 1975	1975- 1980	1980- 1985	1985- 1988	1989- 1990
Kohó- és gépipar ¹³			1	2		1				1
Nehézipar ¹⁴			3	5	1	3	6	1	2	3
Igazságügy.							1	2	3	4
Környezet- védelmi ¹⁵										7
Belügy				1	2				1	11
Vízügyi Hiv.					4	1	2	2		
OKTH							1			
Posta								1		
Árhivatal									3	2
Munkaügyi Hiv.									1	
MNB									1	
Bíróság									1	

Megjegyzések: az interpellációkat címzettje szerint jelöltük. Ahol két címzettje volt, oda vettük fel az interpellációt, ahonnan a válasz érkezett. Kivétel a kormánynak szánt interpelláció, ahol valamely szakminiszter adta meg a választ. Volt, ahol kivételesen két tárca is válaszolt, ezeket az eseteket az alábbi jegyzetben jeleztük.

- ¹ 1967-től mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter.
- ² A nehézipari miniszterrel 1965. november 13-án ketten válaszoltak egy interpellációra.
- ³ Kulcsár Kálmán is válaszolt 1989. január 11-én Varga Miklós interpellációjára.
- ⁴ 1983-tól csak közlekedési miniszter, 1988 októberétől közlekedési, hírközlési és építésügyi miniszter.
- ⁵ Beck Tamás és Derzsi András együttesen válaszolt 1989. január 11-én Bozsó Lajosnak.
- ⁶ 1987 decemberében összevont kereskedelmi minisztérium.
- ⁷ 1987 decemberétől szociális és egészségügyi minisztérium együttesen.
- ⁸ 1967 áprilisától építésügyi és városfejlesztési miniszter.
- ⁹ Egy interpellációra az OT elnökével ketten válaszoltak.
- ¹⁰ 1981 szeptemberében megszűnt.
- ¹¹ Közös válaszoltak 1968. október 18-án az egészségügyi miniszterrel.
- ¹² 1987 decemberében megszűnt.
- ^{13,14} 1981. január 1-től összevont Ipari Minisztérium működött.
- ¹⁵ 1987 decemberétől Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztériumként működött.

Az 1960-as évek első feléig a földművelésügyi és az építési miniszter volt a leginkább foglalkoztatott. Ez részben a szövetkezetesítés problémáival és a legsúlyosabb infrastruktúrális lemaradással, a lakáshiánnyal, az építés lassúságával, a lakáselosztás anomáliáival,

az építőanyag-ellátás gondjaival függött össze. A leggyakrabban a közlekedésügyi minisztert interpellálták, ami nem egyszerűen KRESZ-problémák, hanem a másik égető infrastrukturális gond, az utak állapota miatt volt így. Előbbi esetén egyébként is a belügyminisztert vették elő. Voltak tárcák, amelyek iránt csak a korszak végén érdeklődtek a képviselők. Ilyen volt a honvédelem, a belügy és a pénzügy. A Külügyminisztérium egyetlen önálló interpellációt, a legfőbb ügyész és a NET pedig egyetlenegy sem kapott.

Végül két eset, amit nem zártak le a korszak végéig. Az egyik Técsy László képviselő 1989. szeptember 27-i interpellációja. Az ügyet korábban szóvá tette, de az illetékesek elengedték a fülük mellett. Ezért választotta a miniszterelnökhöz címzett interpellációt. Azt kérte a magyar parasztság nevében, hogy 1990. január 1-től oldjanak fel minden keresetszabályozást a mezőgazdaságban, vagyis az általuk előállított nyereség felett kértek szabadabb rendelkezést. Técsy László és az Országgyűlés a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter válaszát nem fogadta el. Az elnök kiadta az ügyet a Mezőgazdasági Bizottságnak, amelynek jelentését továbbra sem fogadta el az Országgyűlés, így azt az elnök ismételtén visszautalta a bizottsághoz. A bizottság újbóli jelentése 1990. január 31-én került a plénum elé, de Técsy Gyula újfent nem fogadta el, mert nem szüntette meg a keresetszabályozást, és így nem volt lehetőség a parasztság fizetésének emelésére. Másnapra kiderült, hogy a bizottság is egyetértett a keresetszabályozás 1990. január 1-jei megszüntetésével, vagyis Técsy Gyula és a parlament is egyetértett a vizsgálat eredményével. A törvényhozás megint csak szavazott, az eredmény ugyanaz lett, mint korábban. Időközben a „T. Ház” határozatképtelenné vált, így a szavazás is érvénytelen lett. Több interpellációra bizottsági vizsgálatot nem tudott az elnök megejteni, mert vagy az interpellált, vagy az interpelláló képviselő nem volt jelen.⁶⁴ Másnap a hiányzás miatt függőben maradt három interpellációs vizsgálatból egyet le tudtak folytatni – ezek kölcsönös megállapodással zárultak –, kettőnél azonban továbbra is hiányzott az érintett képviselő.

A másik ügy váratlanul ért véget. 1990. március 2-án Sebők János a környezetvédelmi és vízgazdálkodási államtitkárhoz fordult, de a parlament elnöke a válasz előtt létszámenőrzést tartott, és megállapította hogy a Országgyűlés határozatképtelen. Az ülészakot ezzel befejezettnek nyilvánította. Sebők János utolsó interpellációját már el sem mondhatta, és hátramaradt még hat kérdés.⁶⁵

Az interpellációnak a funkciója nem az információszerzés, és az utolsó éveket leszámítva nem is a politikai vita. Az interpelláció a korszak és az esetek nagy részében leginkább a lobbizás egy sajátos formája volt a sajtónyilvánosság segítségével. Az interpellációval való fenyegetés vagy az interpelláció az esetek egy részében hatásos eszköznek bizonyult, más esetben vagy az intézkedés elodázásával, vagy elutasításával a kormánynak sikerült kibúvót találni a számára nehezen vagy költségesen elintézhető problémák alól. Olykor a kormánypárti, lojális képviselők bizalma saját kormányuk iránt nem engedte meg, hogy határozottabban fellépjenek a válaszadókkal szemben. Gyakran találkozunk olyan viszontválasszal, amely jóindulattal a képviselő reményét fogalmazza meg az ígért esetleg hosszabb távon való betartására. Feltételezhetően az interpellálók legnagyobb része előzetesen igyekezett ügyét informálisan elintézni, ami,

ha sikerült, elállt a nyilvánosság segítségül hívása nélkül. Más alkalommal a tárca emberei lebeszéltek a benyújtásról. Sajátos helyzetet jelentett a megyei képviselőcsoportok szűrő, támogató szerepe. Kezdetben többen megyei képviselőcsoportokra hivatkoztak interpellációjuknál, később, amikor ezt rosszállón szóvá tették, ez elmaradt, mindenki a saját nevében szólalt meg, de a – főként a vidéki – csoportüléseken azért egyeztettek a képviselők.

Miután 1989-ben ellenzéki képviselők is bekerültek a parlamentbe, megjelent a bizalmatlanságot tükröző, kormány-, mi több a rendszerellenes célzatú politikai interpelláció.⁶⁶ Balla Évának az MSZP-vagyonszámolásáról, Tamás Gáspár Miklósnak a Magyar Televízió élén végrehajtott személycseréről szóló interpellációja volt ilyen.

Mentelmi és összeférhetetlenségi ügyek

A mentelmi jog megmaradt, de eredeti funkciója elveszett. A képviselőknek ugyanis a szabadságát és függetlenségét nem volt értelme védeni, és intézményes biztosításának sem volt jelentősége. Az immunitás, vagyis a mentesség, ha azt politikai okok veszélyeztették, szóba sem jöhetett, hiszen a pártközpont parancsára az Államvédelmi Hatóság minden további nélkül letartóztatott bárkit, nem volt tekintettel képviselői mentességére. Ismereteink szerint a koncepciók perек alá vont személyek elfogásuk alkalmával vagy később egyetlen alkalommal sem hivatkoztak mentelmi jogukra. A mentelmi vizsgálat, vagyis a sérthetetlenség ugyanígy nem jött szóba, ezt egyszerűen a reverzáissal oldották meg, vagyis a képviselő lemondott mandátumáról. Ezt a gyakorlatot 1956 után is alkalmazták.

A mentelmi jogot 1946-ig a szokásjog szabályozta, ezt követően azonban Mentelmi Bizottság is alakult a parlamentben.⁶⁷ Miután az 1949-es országgyűlési választás után nem módosították az ügyrendet, a második ülésen a Magyar Függetlenségi Népfront javaslatára Mentelmi s külön Összeférhetetlenségi Bizottságot választottak.⁶⁸ A Mentelmi és az Összeférhetetlenségi Bizottság egyaránt 12 főből állt. Morbid helyzet volt, hogy a Mentelmi Bizottság tagja lett az a Marosán György, akit 1950. július 7-én elfogtak.

Az alkotmány a sérthetetlenségi változatot rögzítette: „Országgyűlési képviselőt az Országgyűlés hozzájárulása nélkül letartóztatni vagy ellene bűnvádi eljárást indítani – tettenérés esetét kivéve – nem lehet.” (11. §)

Rövidesen mentelmi megkeresések érkeztek a pécsi, a budapesti főállamügyésztől Hajdu Gyula, Hegedüs Gyula, Horváth Márton, Parragi György Szabó Pál és Darvas József ellen, akik ügyét a levezető elnök a Mentelmi Bizottsághoz áttette.*

Szabó Pál ügyében az elnök 1950. augusztus 2-i levélben értesítette a főállamügyészt, hogy a Mentelmi Bizottság még nem ülésezett,⁶⁹ miközben a Mentelmi Bizottság május 8-án megszűnt anélkül, hogy egyetlen jegyzőkönyv ránk maradt volna. A mentelmi

* Napló, 1949. 98. és 101. Később Halász Aladár ellen nyújtottak be mentelmi kérelmet.

ügyeket a Jogi Bizottságra bízták, amely az 1946–1947-es sajtócikkek miatti megkeresést mind a hét esetben elutasította, és a képviselők mentelmi jogának fenntartását javasolta.* A következő hat évben lemondásokkal, lemondatásokkal oldották meg a képviselői problémákat. Ilyen volt például Kapetter Gyula esete, ő az MDP KEB vizsgálatán esett át, és múltjában olyan terhelő tényezőket mutattak ki, amelyek alapján 1951. március 31-én a képviselői mandátumáról lemondott.⁷⁰ Mások ellen feljelentés érkezett, első-sorban volt kisgazdapárti és volt KDNP-s képviselőkről volt szó. A hatvanas években már nem volt reverzális, de a politikai nyomásgyakorlás megmaradt.

Az SZKP XX. kongresszusát követő változások nyomán megszületett az 1. sz. határozat az Országgyűlés és országgyűlési képviselők munkájáról. Az előterjesztés megkésze, de utalt a mentelmi jogra, amikor nyomatékosította, hogy érvényt kell szerezni ennek: „A mentelmi jog következetes érvényesítése egyik biztosítéka annak, hogy a képviselők tántoríthatatlan harcosai legyenek a szocialista törvényességnek.”⁷¹ Ez a szövegrész azonban nem került a parlament elé. A határozat ugyan az állandó bizottságok között nem sorolt fel ilyen bizottságot, a további feladatok között azonban már igen, és 1956. augusztus 3-án létre is hozták a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottságot 11 fővel.⁷² Elnöke Ács Lajos lett, aki mint rákosista pártvezetőségi tag kénytelen volt lemondani 1957 elején, és így május 9-én elvesztette mandátumát. A részleteket illetően ígéretes volt, hogy a határozat a Jogi Bizottságot bízta meg, hogy a többi bizottság bekapcsolásával a következő ülésszakig dolgozza ki és terjessze a plénum elé a képviselők jogaira, kötelességeire vonatkozó részletes szabályozást.** Az előkészítés megkezdődött, ezt mutatta Ádám Antal terjedelmes tanulmánya a *Jogtudományi Közönyben*.⁷³

Ugyan nyoma továbbra sem volt a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság üléseinek, május 9-én jelt adott magáról, amikor is Parragi György elnökhelyettes bejelentette, hogy az emigrált Miklós Árpád esetén az összeférhetetlenségi helyzetet megállapították, és javasolták a parlamentnek, hogy fosszák meg megbízatásától.***

Ádám Antal azt javasolta, hogy mentelmi ügyekben a döntés az Országgyűlés joga legyen: „Fontos jogi jelentősége van annak, hogy a képviselők mentelmi ügyeiben első-sorban maga az Országgyűlés döntsön.”**** Csak különlegesen sürgős esetben kapjon alkotmányos felhatalmazást. A NET határozhasson, de a legközelebbi plenáris ülésen, az általános beszámolóján kívül, a mentelmi ügyeket külön-külön terjessze be az Országgyűlésnek.

* Napló, 1951. 605–606. Darvas Józsefről nem szólt a jelentés.

** Magyar Közlöny, 1956. augusztus 8. 431–432. Ugyanebben a számban tették közzé az Országgyűlés új ügyrendjét, amelynek 16. §-a rendelkezik a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottságról. „(2) Feladata a mentelmi és összeférhetetlenségi ügyek megvizsgálása és az országgyűlési tárgyalásra való előkészítése.”

*** Napló, 1957. 1668–1669. Az Országgyűlés egyhangúlag egyetértett a javaslattal.

**** Ádám: I. m. 65. 1972-ben az ügyrend előkészítésének folyamatában felvetődött az a javaslat, hogy a bizottság kapjon döntési jogkört mentelmi ügyekben. Az előzetes viták után ezt elvetették. MNL OL XVIII-6- k 2. d.

Ádám Antal cikke minden bizonnyal úgy jelenhetett meg, hogy az MSZMP IIB 1957. március 26-án foglalkozott a témával. A döntés az volt, hogy Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter a törvénytervezetet (mintegy 20 §-ban) az Országgyűlés Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottsága elé terjeszthette.* A bizottság csak 1957. november 25-én tárgyalta és fogadta el, majd a kormány is igent mondott rá. Ezt követően 1957. december 17-én került vissza a tervezet a PB elé. A törvény megalkotását a miniszter azzal indokolta, hogy a magyar jogrendszerben hiányzott a részletes szabályozás. A törvény az előterjesztés szerint kettős célt szolgált: egyrészt a mentelmi jog részletes szabályozásával védelmet nyújtott volna a képviselőknek az őket ért esetleges zaklatással szemben, másfelől lehetővé tette volna, hogy a „tiszttségükre méltatlanná vált” képviselőket visszahívják. A tervezet magába foglalta a mentelmi jog mindkét oldalát, az immunitást és a sérthetetlenséget is. A szabályozás új elemeként került be az a képviselőt védő rendelkezés, amely szerint az állami, szövetkezeti és társadalmi szervek minden olyan határozatát, amely feltehetően képviselői tevékenysége miatt sújtotta az illetőt anyagi vagy erkölcsi hátránnyal, az Országgyűlés elé terjeszthette volna megvitatás végett. Az összeférhetetlenséget illetően a tervezet megnevezett néhány konkrét tevékenységet, amelyet a képviselői magatartással összeférhetetlennek tartottak. A szabályozás szerint eljárást azok ellen a képviselők ellen is indíthattak volna, akik mandátumukról lemondtak. Az Országgyűlés az összeférhetetlenség megállapításáról el is tekinthetett volna, és enyhébb cselekmények esetén figyelmeztetésben részesíthette volna a képviselőt. A tervezet szerint az Országgyűlés jogot kapott volna tagjainak felelősségre vonására akkor is, ha azok magatartása kifogásolható ugyan, de nem olyan súlyos, hogy az összeférhetetlenség kimondására szükség lenne. Az előterjesztés így fogalmazott:

„Rendkívüli sürgős esetekben, ha az Országgyűlés nem ülészik – a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság javaslatára –, a döntés a Népköztársaság Elnöki Tanácsát illeti meg. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa mentelmi ügyeken hozott minden döntését köteles az Országgyűlés következő ülésszakán bejelenteni.”

Ezt a bekezdést a PB elhagyásra ítélte, és a törvény indoklásába számúzta, a bejelentési kötelezettség nélkül. Elhagyás lett a sorsa annak a bekezdésnek is, amely a mentelmi eljárást szabályozta, vagyis a felfüggesztési megkeresést a legfőbb ügyészhez kell intézni, aki azt felterjeszti az elnöknek, aki pedig azt átküldi a bizottságnak. A PB úgy döntött, hogy a javaslatot be kell terjeszteni az Országgyűlés 1958. januári ülésszakára,⁷⁴ Rónai Sándor szerint az 1958. január 20-i értekezleten még vitatkoztak a jogászok, hogy törvény legyen-e vagy országgyűlési határozat, aztán végül egyik sem lett.**

* A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületi üléseinek jegyzőkönyvei 1957. január 25. – 1957. április 2. I. m. 324. Az IIB határozatban megjegyezte: „Nem tartja szükségesnek, hogy állami törvénytervezetben szerepeljen a képviselőnek pártjával szemben fennálló felelőssége.”

** MNL OL XVIII-6-v 63. d. 1957. december 3-án már levették a decemberi ülésszak napirendjéről a törvénytervezetet. MNL OL XVIII-6-v 63. d.

Az összeférhetetlenség szempontjából támpontot jelentett a NET 1955. évi 3. sz. határozata, amely a tanácstagok esetében adott fogódzót az eljárásra. „Minden politikai, gazdasági vagy egyéb tevékenység, illetőleg magatartás, amely ellentétben áll a dolgozók érdekeivel, összeférhetetlen a tanácstagsággal.”⁷⁵ Taxatív azonban nem mondja ki, hogy mely esetek lehetnek ezek. Például az összeférhetetlenség megállapítható, ha a tanácstag bűncselekményt követett el, vagy például „vétkesen szembehelyezkedett az állami renddel vagy az állampolgári fegyelmet biztosító jogszabályokkal”. Ez a rendezés azonban nem ment át az országgyűlési képviselők területére. Nem is beszélve a jogorvoslati problémákról.*

Az összeférhetetlenségi eljárásra egy 1965-ös ügy adott precedenst, ahol a Szolnok Megyei Népfront Bizottság javaslatára a Népfront Országos Tanácsának Elnöksége kezdeményezte a helyi képviselő ellen ennek megállapítását. A vád a vállalatvezető ellen hivatali hatalommal való visszaélés volt, ami miatt fegyelmet kapott, és vezetői beosztásából felmentették. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság megállapította az összeférhetetlenséget, de ez az ügy is a NET elé került, és a NET az illetőt megfosztotta mandátumától. Az ügy nyilvánosságot nem kapott. A képviselő igyekezett mindent megmozgatni a maga érdekében, de mindhiába. Az ügy nem került az Országgyűlés elé.⁷⁶ Hasonló dilemma 1978-ban is keletkezett, de ez esetben a képviselő a munkahelyi fegyelmi ügye, igazgatói megbízása megvonása után lemondott a képviselői mandátumáról.⁷⁷ Ebben az esetben a dilemma annyi volt, hogy Apró Antal elmondja-e az indokát a lemondásnak annak bejelentésekor. Apró azonban úgy döntött, hogy ezt nem teszi meg.⁷⁸

Fegyelmi kérdésekbe olykor az MSZMP frakciójának vezetősége is beleavatkozott. 1983-ban fel a NET közlekedési baleset miatt függesztette Ruisz József Vas megyei képviselő mentelmi jogát. Javasolták, hogy amíg a büntetőeljárás le nem zárul, addig a tavaszi ülésszakon ne legyen részt.⁷⁹

A mentelmi jog felfüggesztése úgy került a NET hatáskörébe, hogy még csak nem is mindig a NET teljes ülése foglalkozott az ügygel, hanem a két ülés között az elnök és titkár közösen hozott határozatával intézkedett.** A NET-jegyzőkönyvből is kimaradtak ezek a napirendek és viták, így a mentelmi ügyek diszkrétan, mondhatni titkosan folytak, a képviselő leggyakrabban közlekedési baleseti ügyei zárt ajtók mögött bonyolódtak. Még olyan is előfordult, hogy Rónai Sándor elnök 1961. február 8-án⁸⁰ levélben fordult Csendes Károlyhoz, a legfőbb ügyész helyetteséhez Martin Ferenc képviselő közúti

balesete ügyében. Bár Martin volt a hibás, Rónai nem tartotta indokoltnak a mentelmi jog felfüggesztését, így azt nem is terjesztette a Mentelmi Bizottság elé.* Ennél súlyosabb volt annak a képviselőnek az ügye, aki 1988-ban részegen garázdálkodott egy szállodában. Az akkori legfőbb ügyész, Szijártó Károly azonban a garázdaság vétségét olyan enyhének ítélte, hogy nem kérte a mentelmi jog felfüggesztését abban az esetben, ha Stadinger István ezzel egyetért. Stadinger egyetértett, de ravaszul megjegyezte, hogy „amennyiben az a törvényes rendelkezéseknek és az állampolgárok hasonló ügyeiben folytatott joggyakorlatnak megfelel”.⁸¹ A képviselőnek nem lett ebből sem ügye.

Az Országgyűlés kommunista csoportja vezetőségének, vagyis a frakcióvezetőségnek 1964. május 28-i határozata szerint Gácsi Miklós mentelmi joga felfüggesztéséről a NET ne tegyen jelentést a plénumnak, és megbízta Vass Istvánné elnököt, hogy erről tájékoztassa a NET-et.**

1965. január 11-én Vass Istvánné korholta a képviselőcsoportokat, és kérte, hogy szóljanak a képviselőknek a megszorított szabálysértések miatt. A ciklusban 23 pénzben megváltható szabálysértés volt, ebből 12 eset közlekedési, de olyan ügyek is szerepeltek a palettán, mint a statisztikai adatszolgáltatás elmulasztása, a földvédelmi törvény megsértése stb. Volt, akivel ez kétszer-háromszor is megesett.⁸²

Egy másik esetben valódi büntény okán fordult a legfőbb ügyész a parlamenthez. Szabó József vezérőrnagy villaépítéséhez kedvezményes áron kapta az anyagokat, a kivitelezéshez pedig kirendeltek egy téeszbrigádot. Az ügy kipattant, a téesz elnökének szívessége nem jól sült el. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság megtárgyalta és kezdeményezte a felfüggesztést, Vassné sürgősségre hivatkozva fordult 1965. október 7-én a NET-hez, és közvetítette a bizottság határozatát. A NET 216/1965 sz. határozatával felfüggesztette a képviselő mentelmi jogát. Amennyiben az ügyről tudomást szereztek volna legalább a képviselők – vagy még inkább a közvélemény –, az nagy felháborodást keltett volna.

A legsúlyosabb ügy egy gyilkosság volt, amit 1974. május 2-án Tiszakeszin követett el a téeszelnök, országgyűlési képviselő. Egy részeg garázda tört rá késő este a lakásában, mire ő a szolgálati fegyverével agyonlőtte. Szénási Géza legfőbb ügyész május 6-i levelében kérte a képviselő mentelmi jogának felfüggesztését emberölés alapos gyanúja miatt, de nem az Országgyűlés elnökétől, hanem Varga Pétertől, az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának helyettes vezetőjétől. Benkei András belügyminiszternek is egyértelmű volt a véleménye. Varga Péter 1974. május 7-ére a

* Az összeférhetetlenség alkalmazását védelmébe vette Szentpéteri István tanulmányában a visszahívás kiegészítéseként. Szentpéteri István: *A visszahívás – összeférhetetlenség*. Állam és Igazgatás, 1956. 6. sz. 338.

** Például Tiliczki József mentelmi jogának felfüggesztését a 129/1971 (II. 16.) számú határozatával a NET rendelte el. Vass Istvánné alelnök a Legfőbb Ügyész levelét 1971. január 7-én Sándor Józsefnek küldte át a pártközpontba, aki a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság elnöke, egyben az MSZMP KB osztályvezetője volt. (Az ügy közlekedési baleset okozása volt.) MNL OL XVIII-6-c 5. d. A NET-jegyzőkönyvekben nem szerepel ilyen napirend.

* Szénási Géza legfőbb ügyész 1967. augusztus 28-án levelet intézett Kállai Gyula országgyűlési elnökhöz, amelyben arról értesítette, hogy Nagy Antal képviselő közlekedési balesete ügyében felülbírálván a Fővárosi Főügyészség álláspontját nem kívánja a mentelmi jog felfüggesztését. A baleset mindössze 6000 Ft kárt okozott.

** MNL OL XVIII-6-g 3. d. Az 1982. szeptember 14-i frakcióvezetőségi ülésen Horváth Károly közlekedési baleseti ügye került terítékre, és az ötfős vezetőség az eljárás lefolyása után úgy döntött, hogy nincs akadálya képviselőisége folytatásának. Ebben az esetben a párttag képviselő esetleges összeférhetlenségi helyzetét vizsgálta meg egy párttestület, és jogos döntést hozott. MNL OL XVIII-6-k 72. d.

Politikai Bizottság elé terjesztette az ügyet azzal a konzekvenciával, hogy a mentelmi jogot fel kell függeszteni a NET-en keresztül.⁸³

Sajátos volt Pióker Ignác, a legendás sztahanovista ügye is. Egy feljelentés okán meggyanúsították a képviselőt, hogy a 2000 forintért vásárolt Fiat kisbuszt tetemes haszonnal adta tovább. A pártközpont tisztán akart látni az ügyben, de hivatalosan nem lehetett az országgyűlési képviselő ellen informálódni. Ezért úgy döntöttek, hogy a Belügyminisztériumon keresztül titkos, operatív felderítést végeznek, és ezt követően döntenek az eljárásról. A titkos nyomozás le is zajlott, és tisztázta Piókert, aki nem jelentős haszonnal adta el a kocsit a Centrál Szövetkezetnek. A pártközpont szándékát a mentelem alkötmányos joga sem állíthatta meg.⁸⁴

Kukorelli István táblázata a mentelmi statisztikákról – alighanem az ügyek konspirált kezelése és az iratok korabeli zártága miatt – korrigálható utólag.* A NET-jegyzőkönyvekben a következő mentelmi ügyek szerepelnek: 1965. június 30-án Németh Károly** és 1965. október 22-én Szabó József. 1967. július 28-án Szénási Géza eljárási kegyelmét garantált tragikus közlekedési balesete miatt Nagy József békéscsabai képviselőnek, amit a NET tudomásul vett, és felfüggesztette a képviselő mentelmi jogát. Ezen az ülésen kis vita keletkezett az esetről, amelyben Cseterki Lajos és Kállai Gyula is azt javasolta, hogy a határozatot ne hozzák nyilvánosságra. Kádár azt hitte, hogy a mentelmi jog felfüggesztését be fogja jelenteni Kállai Gyula elnök az Országgyűlésnek, és azt kérte, hogy a félreértések elkerülése végett közöljék, hogy közlekedési ügyről volt szó. Az elnöki bejelentés azonban elmaradt. Joggal állapította meg Kukorelli István: „A mentelmi jog gyakorlati mechanizmusa az intézményt inkább vissza-, mint továbbfejlesztette.”***

Ezt követően folyamatosan megválasztották a bizottságot, amely nem ülésezett rendszeresen, bár 1968-ban albizottságot hozott létre, hogy tisztázza a mentelmi és összeférhetlenségi kérdés régóta hiányzó pontos szabályozását.**** A szakértői anyagot

* Az 1949–1953 között hét ügy pontos. Az 1963–1967-es választási ciklusban 2, az 1967–1971-esben 2, az 1971–1975-ösben 1, az 1980–1985-ösben 2, az 1985–1990-esben 2 ügyet jelez. Kukorelli István: *Az országgyűlési képviselő jogállása*. Budapest, 1989, 269. Az 1978. december 12-i bizottsági jegyzőkönyvből lehet tudni, hogy volt egy előző ülés, ahol döntöttek Vida Miklós mentelmi felfüggesztéséről, és NET elé terjesztéséről. Az ügy nem volt súlyos, 10 000 Ft pénz-büntetéssel végződött.

** Németh Károly valamennyi megyei képviselőcsoportnak írt levelet, amelyben igazságtalanság vádjával sérelmezte, ami vele történt. Vass Istvánné elnök erre a bizottsági elnökök értekezletén 1965. október 11-én kitért az ügyre és részletesen ismertette azt. Némethet bűtorgyár igazgatói, a szolnoki városi vb. tagságról leváltották, sőt pártbüntetést is kapott. MNL OL XVIII-6-v 64. d.

*** Kukorelli István: *Az országgyűlési képviselő jogállása*. Budapest, 1989. 270. Kiss Károly még a plenáris ülésen vita nélkül egyhangúlag elfogadott szóbeli beszámolójában sem említette a NET ilyen értelmű tevékenységét. Napló, 1965, 1146–1150.

**** Kivételesen a sajtó is hírt adott az 1967. június 19-i üléséről. (Népszabadság, 1967. július 20.) Bár az ülés témáin (feladatok, az Országgyűlés továbbfejlesztésre szolgáló irányelvek) és hozzászólói felsorolásán kívül más nem szerepelt, Varga Zsigmond képviselő mégis úgy érezte, hogy ennek okán jelentést kell tennie Kállai Gyulának a legutóbbi bizottsági ülésről való távolmaradásának okáról. (MNL OL XVIII-6-g 4. d.) Ez jól mutatta az összeférhetlenséggel kapcsolatos bizonytalanságot.

40. Pióker Ignác ügyét titkosszolgálati eszközökkel vizsgálta a hatalom. A képen Pióker (jobbról a negyedik) új képviselő-társaival beszélget. 1963. február 27.

az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Államjogi Tanszékének munkatársai készítették el a szabályozásról és a bizottság feladatairól.

Erről előzetesen 1968. december 6-án tárgyalt a bizottság, majd egy év múlva 1969. december 4-én tért rá vissza. Többen kifogásolták, hogy sok éve foglalkoznak a kérdéssel, és nincsenek pontosan rögzítve a képviselői jogok. Fegyveres István, a bizottság tagja példát is hozott. Egy képviselő hétagú delegációt vezetett Ausztriába. A magyar vámosok a határon személyi motozást rendeltek el, részben levetkőztették, a képviselői igazolványából kivették a fényképet, vagyis sem a hatóság, sem a képviselő nem volt tisztában a jogaival. Az összeférhetlenség kérdésében a panaszok és a feljelentések tovább működtek, de nem lehetett tudni, hogy ki kezdeményezheti az eljárást, és ez mikor éri el a mandátummegvonás szintjét. A mentelmi joggal kapcsolatban az 1968. évi I. törvény, a szabálysértési kódex szerint a szabálysértési hatóság csak abban az esetben köteles a mentelmi jogra tekintettel lenni, ha a képviselő hivatkozik rá, tehát ha a képviselőt nem akadályozza feladata ellátásában, akkor az eljárás lefolytatható. Vita

bontakozott ki a hivatali, gazdasági, politikai, erkölcsi összeférhetlenség fenntartásával vagy megszüntetésével, továbbá az összeférhetlenségi eljárás mikéntjével kapcsolatban. Schmidt Péter jogász szakértő álláspontja az volt, hogy képviselőt a parlament nem zárhat ki soraiból, mert akkor leszavazzák azokat a választókat, akiktől a mandátum származik. Így Miklós Árpád mandátumának megszüntetése sem volt helyénvaló. Azt nem tartotta kizártnak, hogy a jelölő szervezet, vagyis a Hazafias Népfront mondja ki a „felmondást”. Schmidt világosan felvetette, hogy a státuszok között erőteljes függés létezik, még ha ezt nem is lehet felvetni gazdasági összeférhetlenség címen. Takács Imre, a szakanyag másik kidolgozója azt javasolta, hogy egyrészt az apróbb ügyekben mentesíteni kellene a bizottságot, másrészt védettséget biztosítani a kényszerintézkedésekkel szemben. A bizottság úgy döntött, tovább folytatja a munkát, és egy eljárási szabályzat kidolgozását célozták meg, de ez nem került a bizottság elé.

Az 1972-es alkotmánymódosítás és az országgyűlési ügyrend módosítása során nem foglalkoztak a mentelmi és összeférhetlenségi jog kérdéseivel.* Az ügyrendnél ugyan felmerült, hogy sürgősség esetén kapjon a bizottság döntési jogosítványt, de ezt elvetették, és megmaradt NET parlamentet helyettesítő hatásköre.⁸⁵ Az ügyrend 51. §-a ismételten leszögezte, hogy az elnök köteles a bizottsághoz áttett ügyeket az Országgyűlés legközelebbi ülésén bejelenteni, illetve a döntés jogát az Országgyűlésre testálta. Az összeférhetlenségi formulában a következő szerepelt: „Minden olyan politikai, gazdasági vagy egyéb tevékenység, illetőleg magatartás, amely ellentétben áll a társadalom érdekeivel, összeférhetetlen az országgyűlési képviselői megbízatással.” A képviselő konkrét kötelezettségei között kiemelésre került a kezdeményező magatartás az Országgyűlésben, az, hogy tevékenységét az alkotmány és a törvények szerint kell végeznie, hogy elő kell segítenie a köz érdekében választókerülete problémáit, választóival szoros kapcsolatot kell tartania, és panaszokkal gondosan kell foglalkoznia. Köteles továbbá rendszeres beszámolóra választói előtt.

A bizottság a hetvenes években Sándor József elnökle alatt úgy viselkedett, mint egy állandó bizottság, megvitatta a költségvetést, és alkalmanként más ügyeket, például tájékoztatókat az Országgyűlés soron következő üléseiről.** Az új választási ciklus elején 1975. december 11-én Mátyás Pál bizottsági titkár beszélt a bizottság feladatairól,⁸⁶ és az elmúlt tíz évre visszatekintve három közlekedési balesetet említett, illetve „egy szerencsétlen ügyet”: „Borsod megyei termelőszövetkezeti elnökünkre éjjel részeg ember rátört és az álmából felriadva védekezésül pisztolyt használt és olyan szerencsétlenül sikerült használnia, hogy agyonlőtte az éjszakai nyugalma zavarót.” Mátyás utólag hibásnak tekintette döntésüket, ami szerint a mentelmi jog felfüggesztése mellett a legfőbb ügyészre hagyatkoztak az előzetes letartóztatás eldöntésében. Szerinte a letartóztatás jogosságát vagy jogtalanságát is vizsgálni kellett volna.

* Továbbra is 11 főből állt, feladata a mentelmi és összeférhetlenségi ügyek megvizsgálása és az országgyűlési tárgyalásra való előkészítése volt (Ügyrend, 16. §).

** 1972. április 12-én például az alkotmány módosítását és az 1972. évi programot ismertette Apró Antal. MNL OL XVIII-6-k 2. d.

Azért valami történt. A belügyminiszter 1975. szeptember 30-án saját utasításában az szerepel, hogy szabálysértési eljárás esetén nem kell mentelmi engedélyezést kérni, de tilos az őrizetbe vétel vagy annak kilátásba helyezése, az elzárás kiszabása vagy a pénzbüntetés elzárásra való átváltása. Tilos volt a hatóságnak a szabálysértési határozatot nyilvánosan közzétenni.

Mátaynak nem volt összeférhetlenségi ügye tíz év alatt, bár indokoltnak tartotta. Példaként említette az elítélt képviselőt, miután a bíróságnak nincs joga képviselőségétől megfosztani, vagy az emigrált képviselőt. Nem zárta ki azt, hogy ha valaki szembekerül a vállalt Hazafias Népfront-programmal, akkor összeférhetlenségi eljárást indítsanak ellene. Ez a politikai fenyegetettség a hetvenes évek közepén még fennállt.

Mátay ismét feltette a kérdést, hogy ki kezdeményezhet összeférhetlenségi eljárást. Véleménye az volt, hogy a Hazafias Népfront Országos Tanácsa kezdeményezheti az Elnöki Tanácsnál. Összeférhetlenség, vagyis a mandátum megvonása esetén az ügyet parlament elé kell vinni, „mert akkor ez már olyan ügy, hogy nem kell félni a nyilvánosságtól, a parlament nyitott ablakaitól sem...”. Sándor József bizottsági elnök egy kérdésre aztán kikotyogta, hogy mentelmi ügyben előzőleg mindig a Politikai Bizottság dönt, hogy a bizottság elé kerüljön-e vagy sem. Példát is hozott, nevezetesen azt, amikor az előző ciklus végén egy képviselőt megkíméltek, miután úgysem lett a következő ciklusban jelölt. Végül is a bizottság ismételten úgy döntött, hogy konzultáljon elnöke és titkára az összeférhetlenségi ügy tisztázatlan részleteit illetően.

Az 1980-as választás után nem Sándor József, hanem Gécz János lett az elnök. Megváltozott a jegyzőkönyvezés, de a NET elé történő terjesztési gyakorlat nem. Ebben a ciklusban a jegyzőkönyvek tanúsága szerint négy (közlekedési baleseti) mentelmi ügyet tárgyalt a bizottság. 1985 után, Horváth Miklós elnöksége alatt, 1989 októberéig öt eset került a bizottság, illetve a NET elé.*

Törőcsik Gábor 1981 februárjában egy rövid tájékoztató összefoglalót készített az ügyről, amelyben a következő szerepel:

„Jelenleg az a gyakorlat, hogy a mentelmi jog felfüggesztését a legfőbb ügyész kezdeményezi az Országgyűlés elnökénél, az összeférhetlenség megállapítására a Hazafias Népfront Országos Tanácsa tesz javaslatot. A gyakorlat továbbá az, hogy az érintett képviselő a mentelmi jog felfüggesztése előtt, illetőleg az összeférhetlenség hivatalos megállapítása előtt, lemond.”**

* A bizottság elé kerülhetett volna Fodor László, a Népszava főszerkesztőjének ügye, bár a bizottság sem függesztette volna fel mentelmi jogát. A lapban Schmidt Attila egy cikke váltotta ki a sértettek haragját, és feljelentést tettek a főszerkesztő ellen. Markója Imre igazságügyi miniszter úgy ítélte meg, hogy büntetőjogi felelősség hiánya miatt nem kell a képviselőt bíróság elé citálni, és levelet írt Sárlos Istvánnak. Ő egyetértett a miniszterrel, így a bizottság mit sem tudott az ügyről. MNL OL XVIII-7 14. d.

** MNL OL XVIII-6-k 13. d. Törőcsik felvetette, hogy az alkotmány későbbi módosítása kapcsán lehet e kérdés részletes szabályozására visszatérni.

Töröcsik azt is felvetette, hogy indokolt-e egyáltalán az összeférhetetlenség intézménynek a fenntartása.

1987. szeptember 19-én Király Zoltán a NET beszámolójának napirendjénél vetette fel, hogy a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság elnöke miért függesztette fel Konczos István képviselő mentelmi jogát.* Sarlós a tájékoztatást azzal kerülte ki, hogy nem zárt ülésen kérte azt Király. Ezzel a NET illetékessége szokásjoggá merevült gyakorlatát tette kérdésessé Király Zoltán, de ez akkor lekerült a napirendről. Nem így 1989 októberében, amikor a NET megszűnt, és megindult a képviselők visszahívásának akcióorozata. A bizottság 1989. október 17-i ülésén „robbant a bomba”.⁸⁷ Dauda Sándor budapesti képviselő, a bizottság tagja szólította fel az elnököt, hogy hívja össze a bizottságot annak érdekében, hogy mentelmi és összeférhetetlenségi ügyekben a korábbi szokásjogi gyakorlat megkérdőjelezése után mitévők legyenek. A kérdések a többpárti választások előtt és a piacgazdaság kiépülésével ugyanis alapvetően megváltoztak. Abban megállapodtak, hogy a visszahívás intézményével szemben nincs mit tenni, egyébként is az a választások után megszűnik. Az is világos volt, hogy az Országgyűlés visszanyerte hozzá telepített jogosítványát a NET megszűnése miatt. A parlamenti döntés mikéntje azonban nem tisztázódott. Dauda szerint régen időszerű a képviselők jogállásáról, feladatairól, jogairól és kötelességeiről törvényt alkotni, és ezt ennek a bizottságnak kötelessége felvetni. Elfogadhatatlannak ítélte, hogy alacsonyabb jogszabály, például belügyminisztériumi rendelet szabályozza a mentelmi jog egyes kérdéseit. Összeférhetetlen-e a hivatásos katona, rendőr vagy a bíró, ülnök a képviselőséggel? Ki tehet indítványt mentelmi ügyben? – tette fel a kérdést. Nem tisztázott, hogyan kezelhető a titkos iratokba való betekintés joga, nincs lehetőség a bizottsági üléseken való részvételi jog gyakorlására. Példaként említette a Honvédelmi Bizottságot. Éles vitában abban maradtak, hogy a bizottság elnöke kezdeményezni fogja a parlament elnökénél az országgyűlési képviselők jogállásáról, tiszteletdíjáról, költségterítéséről és kedvezményeiről szóló törvényjavaslat napirendre tűzését, elutasítás esetén kilátásba helyezve a bizottság kollektív lemondását is.

A törvénytervezet 1990 januárjára elkészült, és a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság terjesztette az Országgyűlés elé január 26-án. Ezt megelőzően a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság is megtárgyalta január 18-án.⁸⁸ A javaslat, amely a következő, az 1990-ben választott Országgyűlésre vonatkozott, többek között rendelkezett az összeférhetetlenség szabályairól összhangban az alkotmánnyal, azzal, hogy az összeférhetetlenség kimondásának parlamenti eljárási előírásait az új házszabálynak tartja fenn. A javaslatot mind az előadó, mind Dauda Sándor a régi parlament munkája jelképes befejezésének szánta, amely lehetővé teszi, hogy a választásokat bonyodalommentesen lefolytathassa az ország. Összeférhetetlenség esetén a törvény az alkotmányos szabályokat vette tekintetbe. Eszerint képviselő nem lehetett a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság tagja, ombudsman, az ÁSZ elnöke, alelnöke és számvevője, bíró,

* *Napló*, 1987. 1558–1559. Varga Gyula képviselő Konczos megnevezését denunciálásnak nevezte.

ügyész, államigazgatási szerv dolgozója – a kormány tagja és politikai államtitkár kivételével –, a fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek hivatásos állományú tagja. Emellett külön törvény az összeférhetetlenség egyéb eseteit is megállapíthatta. A Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság ez utóbbira figyelemmel a hivatali szervezet dolgozóira, a Magyar Nemzeti Bank felső vezetőire és a gazdasági társaságok felügyeletét végző testület tagjaira javasolt összeférhetetlenséget. Horváth Jenő ez utóbbit azzal indokolta, hogy a felügyelőbizottsági tag érdekelt lehet cégek melletti lobbizásban, azaz a politikai és gazdasági élet tisztasága követeli meg ezt a kizárást. Ebben vita volt a Terv- és Költségvetési Bizottsággal.*

A plenáris ülés általános részében az új képviselők magas honoráriuma miatt olyan indulatok szabadultak el, hogy a levezető elnök az erre vonatkozó részt – az Országgyűlés egyetértésével – kivetette az előterjesztővel a tervezetből. Másnap a megismételt szavazás ellenére sem fogadta el az alkotmányerejű, kétharmados törvényjavaslatot az Országgyűlés.⁸⁹

Az összeférhetetlenség szabályozása, a mentelmi jog megvonásának a parlament plénuma általi megszavazása a jövő Országgyűlésére maradt.

* *Napló*, 1990. 6302. A módosítást, vagyis hogy a felügyelőbizottsági kizárás maradjon ki, az Országgyűlés nem fogadta el.

III. 2. TISZTSÉGVISELŐK

Jelölés, választás, szerepek

A vizsgált időszakban az Országgyűlés tisztségviselői közé tartozott az elnök, az alelnökök, a jegyzők, az első időben a háznapy, a bizottsági elnökök, alelnökök, titkárok, ezenkívül a megyei képviselőcsoportok vezetői.

Az 1950. május 8-án elfogadott ügyrend nagyon szerényen fogalmazott a tisztségviselőkről. Az elnökkel kapcsolatban annyi szerepel benne, hogy vezeti az Országgyűlés tanácskozásait, és biztosítja az ügyrend megtartását. Egyedül a fegyelmezési jogkörét részletezi, vagyis az elnök rendreutasíthatja és megvonhatja a szót az olyan képviselőtől, aki a parlamenthez nem méltó magatartást tanúsít. Szükség esetén javaslatot tehet, hogy valakit zárjanak ki az ülésről, de erről az Országgyűlés vita nélkül szavazhat. Fegyelmezésre azonban nem került sor a korszakban, ezzel szemben az elnök „rendreutasítására” igen. Az 1956-os ügyrend bővebben beszél az elnökről. „Örkődik az Országgyűlés méltóságán és tekintélyén – kezdte fennköltén a 9. § (1) bekezdése –, ügyel az Országgyűlés ügyrendjének helyes alkalmazására, szervezi az Országgyűlés munkáját és összehangolja a bizottságok tevékenységét.” Ezen belül részletezi feladatait: vezeti a tanácskozásokat, biztosítja a rendet, hivatalos és ünnepélyes alkalmakkor képviseli a testületet, valamint meghatározza az iroda szervezetét, és irányítja munkáját. Az 1972-es alkotmánymódosítást követően éves munkaprogramot kell készíteni, ez is bekerült az elnök feladatainak sorába, de a plénumot erről még csak tájékoztatnia sem kell. Megszaporodott a nemzetközi kapcsolati munka, így ezek szervezése is a teendői közé sorolódott.

1989-ben az új ügyrendben az elnök további feladatokat kap. Nemcsak a méltóság és a tekintély őre, hanem a jogoké is, továbbá ügyel a házszabály helyes betartására. A nevesített feladatok között feltűnik – a NET helyett – az ülésesszakok összehívásának joga. Az elnöklés mellett összehívja és vezeti a bizottsági elnökök és megyei csoportok közös értekezletét. Ezt 1956 után rendszeresen végezte, most végre előírászerűen teszi. Az Országgyűlés várható munkaprogramját nemcsak elkészíti, de az év első ülésén a plénum elé terjeszti, ahol megvitatják és elfogadják azt. Az elnök javaslatot tesz az ülésesszak tárgysorozatra és tárgyalási módjára. A nemzetközi kapcsolatok szervezése

mellett az is feladata, hogy erről tájékoztassa az Országgyűlést. A bizottságok munkájának összehangolása mellett megbízhatja azokat ügyek előkészítésével a plénum számára. Kapcsolatot tart a különféle képviselői csoportokkal, és irányítja az Országgyűlés költségvetésének összeállítását és végrehajtását. Hivatal helyett az Országgyűlés Irodájának szervezetét határozza meg, és kinevezi vezetőjét.

Az alelnökök az 1950-es az ügyrendben szinte egyáltalán nem játszottak szerepet, mindössze annyit írtak róluk, hogy az elnököt akadályoztatása esetén az alelnökök egyike helyettesítheti. Ez a megfogalmazás majdhogynem azt feltételezte, hogy egy ülésnap csak kivételesen lesz olyan hosszú, hogy az elnök ne tudja levezetni. 1956-ban rögzítették, hogy helyettesítéskor az alelnök jogai és kötelezettségei megegyeznek az elnökével. A későbbiek során az alelnökökre vonatkozó szöveg nem változott, azt a szokásjogra bízták. Felvetődött ugyan, hogy változó összetételben legyen az Országgyűlésnek elnöksége, de ez sosem formalizálódott. Ezzel együtt változó módon és összetételben az elnök tartott megbeszéléseket, de ez sosem hivatalos egyeztetés volt. Egy esetről rendelkezünk forrásokkal, nevezetesen arról, amikor Dinnyés Lajos alelnök neheztelt, hogy őt szándékosan mellőzik, mintegy kiközösítik a vezetésből.*

A 7. § a jegyzők feladatát határozta meg: ők olvassák fel az iratokat, számolják meg a szavazatokat, és szerkesztik az összefoglaló jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyveket 1949-ben a régi ügyrend szerint a Naplóbíráló Bizottság két tagja hitelesítette, aztán egy időre eltűnnek a jegyzőkönyvről a hitelesítők, majd 1958-tól a soros jegyzők lépnek be, és ez így marad a korszak végéig. A soros jegyző kifejezés az 1956-ban elfogadott ügyrendben szerepel, és egyet jelent az elnök által megállapított sorrenddel. A jegyzők feladatai nem változtak egészen 1989-ig, amikor is az a szöveg került az ügyrendbe, hogy folyamatosan segítik az elnököt a tanácskozás vezetésében, továbbá titkos szavazás esetén szavazatszedő bizottságként járnak el.

A háznapy tisztségét az 1950-es ügyrend megszüntette, a volt háznapy, Mónus Illésné az MDP-frakció titkára lett, és mint ilyen nem a parlamenten belüli ügyekkel, hanem a képviselők parlamenten kívüli foglalkoztatásának szervezésével foglalkozott 1953-ig. Majd csak 1989-ben neveztek ki háznapyot, vagyis a főtitkárt. Az akkor elfogadott házszabály a főtitkár feladatát egyrészt az ügyrend kérdésében, másrészt az ülések lebonyolításában nyújtott segítségben szabta meg, továbbá mentesítette az elnököt a személyzet irányítása alól. Nemcsak az elnöki munka támogatása volt a feladata, hanem a képviselőket és bizottságokat is segítenie kellett a törvénymódosítások jogi formába

* 1960. december 29-én Dinnyés Lajos méltatlankodva szóvá tette, hogy irodája, de még helye sincs a Parlamentben. Azt mondta, hogy elmegy Kádárhoz, hogy váltsák le az alelnökségről, mert ő senkinek sem a bohóca. Nem vonják be előzetesen a munkába, nem beszélnek meg vele a feladatokat. Ezt nevezik kollektív vezetésnek? Panaszkodott, hogy a kívülállók is gúnyolódhatnak felette. Még az elnöki értekezleteken sem vesz részt, meghívást sem kap. Az iroda méltatlankodását nem tartotta jogosnak. MNL OL XVIII-6-b 12. d.

öntésében. Erre egy jogász szakapparátus állt rendelkezésére.* A főtitkári feladatokat Soltész István látta el.

A bizottságok tisztségviselőire vonatkozóan az 1950-es ügyrend saját soraiból elnököt, helyettes elnököt, és ha szükséges, esetenként előadókat választ, míg az 1956-os ügyrendben elnök- és titkárválasztásról esik szó. (Elnökhelyettes csak az 1967-es ügyrendben szerepel.) Az elnök vezeti az üléseket, és a tanácskozási jegyzőkönyveit is ő írja alá. Az 1972-es alkotmánymódosítás után került az ügyrendbe, hogy akadályoztatás esetén az elnököt a titkár helyettesíti. Az 1986-os ügyrend annyit rögzített, hogy a munkát az elnök vezeti. 1971-ig a bizottságok maguk választottak elnököt és titkárt, ezt követően az alakuló ülésen a plénum választotta a tisztségviselőket is.

Az 1989-es ügyrend a MNF OT javaslatára a bizottságok, az Alkotmányjogi Tanács elnökének és titkárának választásáról rendelkezik. Az alakuló ülést követően pedig az állandó bizottság tesz javaslatot saját elnöke, titkára és tagjai megválasztására (8. § (2) bekezdés).

Az 1972-es alkotmánymódosítás utáni ügyrend 55. §-ába került az az 1956-tól működő gyakorlat, hogy a képviselők a fővárosban és megyénként képviselői csoportokat alkotnak, és vezetőt választanak maguknak. Az 1989-es ügyrendben is szerepelt ez a kritérium, egyben vezetőjüket maguk választották, az egyéb csoportok létrehozásával kapcsolatos javaslatban viszont nem szerepelt, hogy választhatnak-e egyáltalán vezetőt, és azt miként teszik.

1984. április 12-én az ügyrendet kibővítették egy speciális bizottság rendelkezéseivel. Az Alkotmányjogi Tanács elnökét és titkárát a parlament választja meg. Az elnök akadályoztatása esetén a titkár, annak akadályoztatása esetén pedig az elnök által megbízott tag helyettesíti. Az elnök megbízhat egy tagot egyes feladatok ellátásával. Az Alkotmányjogi Tanács még az 1989 januárjában elfogadott ügyrendben is szerepel, pedig akkor már meg voltak számlálva a hónapjai.

A tisztségviselők jelölése és választása változásokat mutat az idők folyamán. 1949-ben pro forma a győztes szervezet, a Magyar Függetlenségi Népfront jelölte a tisztségviselőket. Közfelkiáltással megválasztották az elnököt, s az alelnököket, jegyzőket öszszevontan, de az elnöktől külön. Az 1953-as választás annyiban különbözött ettől, hogy az elnököt is egy kalap alá vették a többiekkel. 1958-ban még mindig csak a Hazafias Népfront Országos Elnöksége jelölt, a tisztségviselőket azonban együtt szavazták meg, akárcsak 1963-ban és 1967-ben. 1963-tól állt be az MSZMP KB és a HNF OT együtt jelölése, ami kitartott 1988-ig. 1971-től viszont ismét külön szavazták meg az elnököt.

Titkos szavazást valamennyi tisztségre az 1989-es ügyrend állapított meg. A titkos szavazást előbb, először 1988-ban alkalmazták, s ekkor vetődött fel a többes jelölés kérdése, vagyis a párt és a Népfront automatikus jelölésének megkérdőjelezése is. 1988-

* A főtitkári tisztség létrehozását élesen bírálta Jakab Tibor *Főtitkár* című cikkében, mondván, hogy ez a funkció legfeljebb az akkori állapotok elfogadása mellett tekinthető előrelépésnek. Országgyűlési Tudósítások, 1989. május 31.

ban a Népfront már csak a jelölőbizottságot javasolta, és ez tett az Országgyűlésnek javaslatot az elnökre. A jelölőbizottságot aztán az Országgyűlés egyhangúlag megerősítette mandátumában,⁹⁰ így az alelnök jelölését is ez a testület készítette elő. Ennél a szavazásnál volt először többes jelölés. Ezt követően jelölőbizottság javaslata alapján, titkosan választották az elnököket, alelnököket.

Elnökök

Az 1949 előtti Országgyűlést egyfajta önkormányzatiság jellemezte, vagyis minden apró részletkérdésben maga döntött, részletes szabályait ezeknek a döntéseknek maga alakította ki. Maga irányította saját szervezetét, ráadásul a döntést nem hivatalnokokra, hanem képviselőkre bízta. 1949 után egy darabig még érvényben volt a régi házszabály, de 1950-ben az első ülésen, gyorsan és egyhangúlag elfogadták az ügyrendet, ami sokkal rövidebb és egyszerűbb volt, mint a régi. Az 1950-es ügyrend a jogaitól és lehetőségeitől megfosztott Országgyűlés alakjára szabott szabályozás volt.

Ezt tükrözte az elnök személye is, akit a következőképp választottak meg az 1949. június 8-i alakuló ülésen:

„Harrer Ferenc korelnök: [...] Következik az országgyűlés elnökének megválasztása. Közlöm a t. Országgyűléssel, hogy a Magyar Függetlenségi Népfront az elnöki tisztségbe Olt Károly képviselő urat hozta javaslatba. (Hosszantartó taps.)

Kérem a t. Országgyűlést, hogy a Magyar Függetlenségi Népfront javaslatát magáévá teszi-e? (Igen!)”

Tehát pillanatok alatt, vita nélkül, egyhangúlag, közfelkiáltással határoztak. Olt Károly⁹¹ elnöki székfoglaló beszédet tartott, amelyben elparentálta a régi többpárti Országgyűlést, és az akkorit „a demokratikus nemzeti egységet jobban kifejező új Országgyűlésnek” nevezte. Érdemnek tekintette, hogy nincsenek pártok, egyben büszkén említette a parlament reprezentatív jellegét, nevezetesen, hogy sok a munkás és a paraszt, valamint a haladó értelmiség. Olt Károly látta az Országgyűlés jövőbeni funkcióját, amikor kijelentette, hogy itt nem meddő viták zajlanak majd, hanem az „alkotó munka”.

Alig telt el 77 nap, és az Országgyűlés új elnököt választott. A „T. Ház” az 1949. augusztus 23-i ülése végén Rákosi Mátyás, a Népfront elnökének javaslatára közfelkiáltással egyhangúlag megválasztotta Drahos Lajost⁹² elnöknek. Ez alkalommal, mikor elhangzott a neve, az egész képviselőház hosszan tartó lelkes, ütemes tapssal köszöntötte Rákosi megszólalását. Drahos Lajos nem tartott székfoglaló beszédet, mit is mondhatott volna. 1949. december 5-én a következő ülés elején azonban megemlékezett az oroszországi tanácsok VIII. Rendkívüli Kongresszusán egyhangúlag elfogadott szovjet alkotmányról, amelynek „kezdeményezője, megalkotója és életrehívója maga a nagy Sztálin volt”, akinek nevére az új alkotmányt Sztálini Alkotmánynak nevezte el

a nép, és elfogadásának napját nemzeti ünnepé nyilvánították. Sőt a soha el nem múló hála kifejezéséért Drahos Lajos kijelentette, hogy a sztálini alkotmány elfogadásának évfordulója a mi ünnepünk is.

Drahos Lajos csepeli munkásként került az Országgyűlés élére, és látványosan alakította a parlament „munkáshatalmi” karakterét. A proletárdiktatúra szimbóluma volt a sztahanovista munkásokkal és képviselőkkel együtt. Mindjárt az első, 1950. május 8-i ülésén szerephez jutott, ahol a csehszlovák parlament békefelhívásához csatlakozott a magyar. Elnöki támogatásra volt igény, ahol már a megszokott közfelkiáltással, pontosabban hosszan tartó lelkes tapssal fejezték ki a képviselők egyetértésüket. Beszéde végére tartogatta az 1949-ben a választási kampánnyal induló mozgalomözön lendületében született békeharc nagy eredményét: 26 326 békevédelmi bizottság alakult, és minden képzeltet felülmúló aláírásszám született, a felhíváshoz hétmilliónál százazerral többen csatlakoztak. E magasztos pillanatot találta arra is alkalmasnak, hogy nyomban utána bejelentse Szakasits Árpád NET-elnök lemondását – egészségi állapotára való hivatkozással. Az egykori szociáldemokraták ellen indított koncepciós perhullámról természetesen hallgatott. Az új NET-elnök az egyetlen „állva maradt” volt szocdem politikus, a későbbi parlamenti elnök, Rónai Sándor lett, mutatva, hogy még akadt teljesen kommunistává „fejlődött” káder.

Drahos Lajosnak és két alelnök társának abban az esztendőben nem akadt sok dolga, a következő ülésre fél év múlva, november végén, december elején került sor. Az 1951. évi költségvetés vitáját napi 6 órában maximálták, az előre a párt által kijelölt hozzászólók száma az általános vitában 6 fő volt, a tárcánkénti vitában egy-egy minisztériumhoz 1-2, a mezőgazdaságihoz kivételesen 3 fő emelkedett szólásra. A bizottsági ülések sem jelentettek különösebb teherterelt, az Országgyűlés Pénzügyi Bizottsága minden bizonnyal világcsúcsot állított fel 1949. december 21-én, amikor is 2, azaz kettő perc alatt megkezdte és befejezte a költségvetésről szóló tanácskozást. Egyébként pedig a törvényeket a NET hozta meg ugyanolyan formális ülésekkel.

Az Országgyűlés Hivatala ilyen körülmények között feleslegesé vált, gyors ütemben le is építették, Rónai Sándor mint elnök, 1956-ban a racionalizálás során azon ironizált, hogy nehéz lenne náluk további létszámapasztás, mert mindössze egyetlen titkárnőjük van.

1951. február végén és március elején ülésezett az MDP II. kongresszusa. Minden realitást figyelmen kívül hagyó módon a csillagokig emelték az ötéves tervszámokat, miközben az ország Sztálin és társai utasítására, valamint a magyar vezetők háborútól való félelmében fegyverkezett, és a katonai háttérpart építette, és Rákosi istenítése teljes gözzel folyt. A parlamentből eltűnedezték képviselők, akiket Drahos elfelejtett bejelenteni, például nem emlékezett meg Zöld Sándor belügyminiszter haláláról sem, aki április 20-án letartóztatása előtt családjával együtt öngyilkos lett. Az Elnöki Tanács vette a bátorságot, és a koncepciós perek friss áldozatainak lecserélését is vállalta. Az 1951. májusi ülés maga volt az ünnep. A tervszámok diadalmas felemelését Sztálin és Rákosi ebben való érdemeit a képviselők több alkalommal felállva, szünni nem akaró

ütemes tapssal éljenezték. A munkahelyekről, falvakból, városokból érkező üdvözlő táviratözönről Drahos Lajos számolt be. De ez a rövid ülőszak volt Drahos hattyúdala is. Az utolsó nap, május 18-án már nem is ő, hanem az alelnökök vezették az ülést, és a végén bejelentették lemondását.

Az új elnök, Dögei Imre⁹³ két perc múlva elfoglalta helyét, és nyomban székfoglalót tartott. A nép egyszerű fiának nevezte magát, megválasztását a népnek szóló üzenetnek tekintette. Így jellemezte önmagát: „[...] most pedig személyemben egy olyan dolgozó paraszt lett az Országgyűlés elnöke, aki a felszabadulás előtt, mint nincstelen, földnélküli szegény-paraszt, hol mint részes arató, hol mint napszámos, hol mint a kulákok cselédje kereste véres verejtékkel mindennapi kenyerét, újabb bizonyítéka annak, hogy hazánkban megnyílt a felemelkedés útja dolgozó népünk előtt.” Egyben visszatért az Országgyűlés munkás összetételének, Sztálinnak és Rákosinak a dicséretére, és elnöki feladatát az ötéves terv teljesítésében és minden erejével a dolgozó nép szolgálatában határozta meg. Ezzel együtt jó ideig nem kellett megszakadnia a munkában. Úgy tűnt, hogy az Országgyűlés berendezkedett a félévenkénti néhány félnapos ülésekre, legközelebb december közepén ült össze az 1952-es költségvetés elfogadására.

Dögei gyorsan beletanult az elnöklésbe, annál inkább, mert elnöki tükör, vagyis előre rögzített szöveg segítette tevékenységét. Ezzel együtt kissé meglepő volt, hogy Gyöngyösi János elhunytát kicsit hosszabban méltatta, mert annak idején, 1947 tavaszán Nagy Ferenchez, a Kisgazdapárt polgári beállítottságú miniszterelnökéhez hűséges emberként állították félre. A kormánybeszámoló és az 1952-es költségvetés az egy évvel azelőtti koreográfia szerint zajlott, az eltérés csak annyi volt, hogy 6 óra helyett 7-et szántak az úgynevezett vitára. Miután december 21-én is ülésnap volt, az elnök hosszan köszöntötte „a magyar nép igaz nagy barátját, az egész haladó emberiség bölcs vezérét, a szocializmus nagy alkotóját, a kommunizmus építőjét, a béke legfőbb őrét, a magyar nép és az egész világ dolgozói által forrón szeretett nagy” embert, a 72. születésnapját betöltő Sztálint. Természetesen a képviselők percekig állva ütemesen tapsoltak.

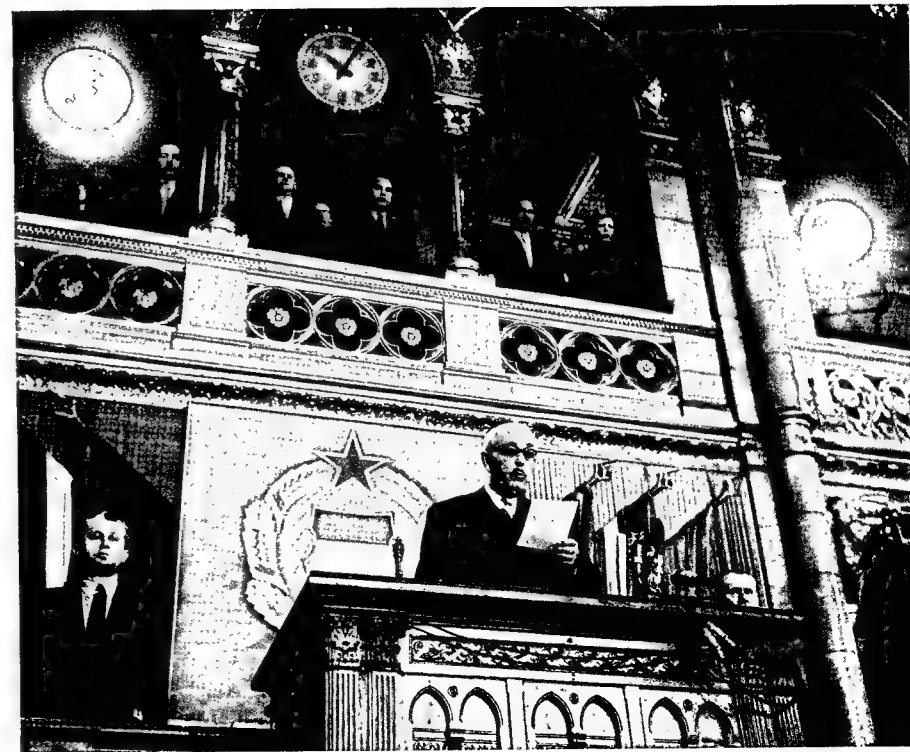
Az 1952-es esztendő az Országgyűlés számára ismét csak május végén indult. Az első nap mindössze 13 percig tartott, és az ülőszakra sem szántak többet két és fél napnál. Ez alkalommal közbeiktattak augusztus 14-én egy rendkívüli ülésnapot is, ahol Rákosi Mátyás országos ünnepé emelkedő 60. születésnapja után öt hónappal a főtitkári tisztség mellé megkapta a miniszterelnöki megbízatást is. Persze borultak a bábok, újra kellett szerkeszteni a vezető emberek leosztását. Dobi István, a volt kisgazda miniszterelnök és Rónai Sándor, a volt szociáldemokrata NET-elnök kiestek tisztségükből, ezért nekik új munkát kellett adni. Így lett Dobi István az Elnöki Tanács elnöke, Rónai Sándor az Országgyűlés elnöke, Dögei Imre pedig szépen visszafordult eredeti helyére. Megmaradt tehát a látszatkoalíció, csak végre Rákosi lett a legelső ember, a többiek pedig elhelyezkedtek a formális pozíciókban. A választást és ezzel a parlamenti ciklust 45 perc alatt elintézték, az Országgyűlés új elnökének egy szót sem kellett mondania, miután Rákosi rövid köszönőbeszédet tartott.

Az utolsó 1952. decemberi ülészak a megszokott mederben folyt le. 1953-ban lejárt az Országgyűlés mandátuma. Négy elnök váltotta a ciklusban egymást, miközben a parlament tevékenysége a minimálisra korlátozódott. A választások miatt márciusra előre kellett hozni az utolsó ülészakot a választójogi törvény változása okán. Minimális módosítások voltak, az elnök szempontjából csak egyetlenegy érdemel figyelmet, nevezetesen, hogy megszűnt az országos lista. Az utolsó, háromnapos, de pár órás ülészakon Rónai Sándornak addig pályafutása legjelentősebb eseményeként meg kellett emlékeznie J. V. Sztálin haláláról. (Másnap a német elnök, Klement Gottwald haláláról már sokkal rövidebben, rutinszerűen emlékezett.) A szokásos dagályos beszédben örök hűséget esküdött a szovjet vezérhez, majd – mivel Rákosi Máttyás a temetésre utazott – Nagy Imre, a Minisztertanács elnökhelyettese terjesztett be törvényjavaslatot a generalisszimusz emlékének megörökítéséről.

A választások a tervek szerint lebonyolódtak, de az alakuló ülés a politikai fordulat után ült össze. Történt, hogy az új szovjet vezetés kihívta Moszkvába a magyar vezetőket, és ott keményen megmosta a fejüket súlyosan hibás politikájuk miatt. Persze a szovjetek szerepét és felelősségét nem említette senki. Főként Rákosi és Gerő hibáit szidalmazták, végül abban maradtak, hogy új szakaszt nyitnak a politikában, és ehhez Nagy Imrét nevezik ki miniszterelnöknek. A kérdés az volt, hogy az Országgyűlés szerepe megváltozik-e.

Hazatérve, a Politikai Bizottság június 10-i ülésén Nagy Imre egyetlen ponton opponálta Ács Lajos javaslatát a parlament tisztségviselőire. Nem tetszett neki, hogy elnöknek az egyik korábbi alelnököt jelölték. Valószínűleg ragaszkodott Rónai Sándorhoz. Azt pontosan nem tudjuk, vajon azért tette-e, mert tervei között szerepelt az Országgyűlés életre keltése, és ehhez egy jelentéktelen figurára nem számíthatott. Rónaival sem járt jobban. Nagy mindenesetre az alakuló ülésen beígérte az Országgyűlés reaktivizálását, de ebből nem lett semmi, és ehhez a minimálisnál is kevesebb segítséget kapott Rónaitól, aki kimaradt a Politikai Bizottságból, tehát hatásköre sem volt igazán.

Hozzá kell tenni, hogy Rónai Sándor (1892–1965) miskolci származású egyszerű kőműves, majd városi és megyei szociáldemokrata pártalkalmazott volt, akit 1945-ben kereskedelmi, majd külkereskedelmi miniszterré emeltek ki, miközben egyetlen idegen nyelvet sem tudott, de következetesen támogatta a kommunistákkal való együttműködést. 1948-ban a Magyar Dolgozók Pártjában negyedik volt a képzeletbeli rangsorban a volt szociáldemokraták között. Aztán a koncepciók perekben az első három ember (Szakasits Árpád, Marosán György, Vajda Imre) feje hullott, ő maradt egyes-egyedül. Szakasits Árpád NET-elnöki helyét örökölte, kellett a párt vezetésében valaki, aki a volt szociáldemokratákat reprezentálja. Böhm Vilmos, a legendás szociáldemokrata vezető szerint szorgalmas, de kiskaliberű ember volt, aki állandóan kisebbségi érzéssel küszködött, mert értelmiségi körökben nem respektálták. Ezért örökké alkalmazkodott a vezetők utasításaihoz.

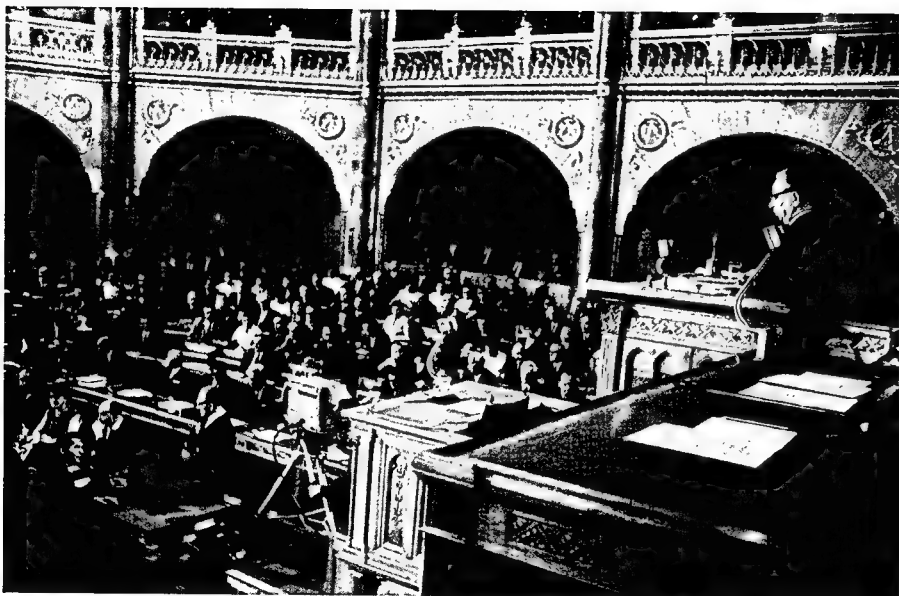

41. Rónai Sándor, az Országgyűlés elnöke megemlékezik az elhunyt Horváth Imre külügyminiszterről. 1958. április 16.

Az Országgyűlés életében 1956-ban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa után indult átalakulás, és ebben Rónai is részt vett, de Apró Antal kapta a PB-től a feladatot, hogy ezt irányítsa.

Az 1963. februári voksolásra új választójogi szabályozás nem született, Rónait azonban nyugdíjba küldték. Helyette az Országgyűlés üzemeltetésében gyakorlatot szerzett Vass Istvánnét nevezték ki. Vass Istvánne* egy ciklusra kapott felhatalmazást a tisztség vitelére. Nemzetközi viszonylatban is különleges volt, hogy nő tölti be ezt a megbízatást. 1953 óta volt képviselő, elnöki tisztsége előtt és azt követően négy-négy évig alelnök,

* Budafoki munkás volt a II. világháború előtt, majd 1945 után a nőmozgalomban csinált karriert. A kommunista Magyar Nők Demokratikus Szövetségének (MNDSZ) volt főtitkára, majd elnöke. A Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség elnökségének is tagja lett. A hivatalos civil szervezetekben, így a béketanácsban és a népfrontban forgolódott, mi több a NET-nek is tagja volt csaknem egy évtizedig. Még halála évének júniusában is megválasztották országgyűlési képviselőnek a XI. kerületben.

42. Kállai Gyula, az Országgyűlés elnöke, megnyitja az ülésszakot. 1968. július 11.

de az MSZMP-ben nem volt meghatározó szerepe, a Központi Bizottságnak sem volt tagja, annak ellenére, hogy 1939-től ismerték el a párttagságát. A nők reprezentatív alakja volt évtizedeken keresztül. Így is tekintettek rá, elnöki levelezéséből ez derül ki: sok nő fordult hozzá segítségért.

1967-ben megváltozott a választási rendszer. A megyei listás rendszert felváltotta az egyéni választókerületi rendszer a többes jelölés elvi lehetőségével és a jelölőgyűlésekkel. Ez azt jelentette, hogy a parlamentben a területi érdekképviselet fokozott jelentőségre tett szert. Vass Istvánt viszont nem ezért tették egy fokkal hátrább, hanem mert a valamivel több mint másfél évig miniszterelnök Kállai Gyulának⁹⁴ pozíciót kellett kreálni menesztése után. Ő is egy cikluson keresztül (1967–1971) volt az Országgyűlés elnöke.

Az 1967–1971 közötti évek az új gazdasági mechanizmus bevezetése körül kavargtak. Az Országgyűlésen is megmutatkoztak ennek jelei, az évenkénti rendszeres kormánybeszámolók felett a korábbinál szabadabb viták zajlottak, de a jogalkotás nem változtatta meg az alapvető szabályozást. A politikai rendszer korszerűsítése az 1968-as csehszlovákiai tragédia után lekerült a napirendről, és az alkotmány megváltoztatására sem került sor Kállai Gyula regnálása idején.

Fock Jenő miniszterelnök programot adott, s ezt „vita” után az Országgyűlés hagyta jóvá. Kállai már a népfrontmozgalom vezetőjeként szólt hozzá a kormányprogramhoz. Egy őszinte félmondat is kijött a száján, amikor szerénynek nevezte a képviselők hozzájárulását a kormány munkájához, persze nyomban hozzátette, hogy a kormány és

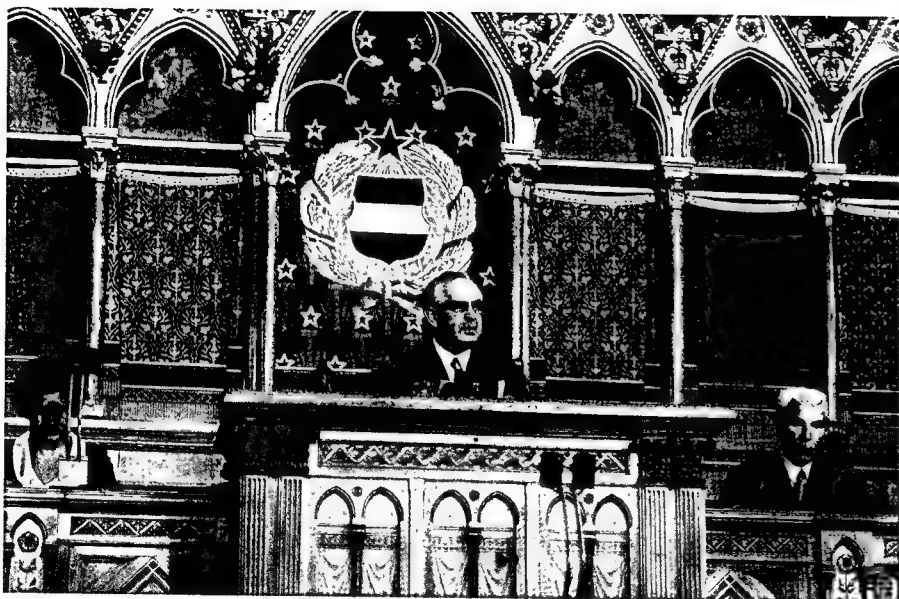
43. Vass Istvánné,
az Országgyűlés elnöke
otthonában.
1964. augusztus 8.

a parlament együttműködésének, a képviselő segítő javaslatainak meg kell őrizni ezt a formáját.

Végül is az alkotmányozást nem vették le a napirendről, Kállai Gyula már új tisztségben a Hazafias Népfront elnökeként vezethette az alkotmánymódosítást előkészítő országgyűlési bizottságot. Ekkor azonban már Apró Antal⁹⁵ volt az Országgyűlés elnöke.

Apró Antal három – ráadásul ötéves – cikluson keresztül, 1971 és 1984 között volt elnök, a leghosszabb ideig a korszakban. A rá jellemző akkurátussággal vezette a parlamentet. Évente 3–4 ülésszakot tartatott, egy- vagy kétnaposakat, vagyis a plenáris üléseket igyekezett minimalizálni. Az MSZMP-frakció vezetésével és párthatározatokkal irányította magát, amelyben egyre gyakrabban kerültek elő a „fokozni” és „elő kell segíteni” kifejezések. Mint elődei, ő is az utolsó szóig mindent előíratott magának, ez volt a már említett „tükör”, csak fel kellett olvasni az adott pillanatban. Váratlan esemény ugyanis nem zavarta meg a ceremóniát. Megválasztásakor köszönőbeszédei is jól ismert panelekből álltak, amit csak elő kellett venni a fiókból. Apró az 1960-as évek elején meggyökeresedett propagandisztikus szerep mind hatékonyabb működtetésében látta az ülések hivatását, amelybe már belefért egy kevés kritika. Ennek érdekében némileg javította a sajtóhoz való viszonyt. Az expozékat és a hozzászólásokat rövidíteni akarta, ettől persze nem lett figyelmet keltő az ülés. Annál kevésbé, mert az

44. Apró Antal, az Országgyűlés új elnöke székfoglaló beszédét mondja az új Országgyűlés alakuló ülésén. 1975. július 4.

egyre válságosabb hazai helyzetről nem volt szabad az ülésteremben szólni. A bizottsági ülések voltak számára fontosak, ez jelentett a képviselőknek is vezető szerepet, erre összpontosult az 1972-ben javított és az alkotmányhoz illeszkedő ügyrend. Tizennégy éve alatt az Országgyűlés alig-alig változott, belesimult abba a rutinfolyamatba, amit a pártvezetőség szánt neki. Szokatlan módon közvetlenül a választási ciklus vége előtt kérte nyugdíjazást, és 1984. december 19-én fel is mentették. Utóda Sarlós István lett, aki 1985-ben ezzel a parlamenttel még két ülést lebonyolított.

Pályafutását tekintve Sarlós István⁹⁶ 1982 és 1984 között ért a csúcra, mint a Minisztertanács elnökhelyettese, egyben az Állami Ifjúsági Bizottság és a Tudománypolitikai Bizottság elnöke. 1984-ben és 1985-ben egymás után kétszer választották az Országgyűlés elnökévé.

Az 1985-ös választások a kötelező kettős jelöléssel zajlottak, s már az első ülészakon, a kormány programjának vitáján érződött a változás, nevezetesen több felszólaló igényt tartott arra, hogy a parlament ülésén valódi viták folyjanak. Rövidesen megjelentek a tartózkodó és ellenszavazatok, amelyek egyre több napirendnél egyre nagyobb számban mutatkoztak meg.

1985-ben nem támogatta a képviselők adatainak nyilvánosságra hozatalát, de 1986 februárjában létrejött az Országgyűlés Sajtóirodája. 1986 derekán a Minisztertanács a parlament kezdeményezésére némileg javított a képviselőkhez való viszonyán, és ebben

Sarlósnak is szerepe volt. Az elnök évi négy kétnapos ülészakot tervezett, és ehhez tartotta magát. Eleinte a bizottságokban változott meg a képviselők magatartása, amit a parlament elnöksége támogatott. 1988 tavaszán már hét alkalmi bizottság működött. Az 1988. évi pártértekezlet előtt Sarlós az Országgyűlés javaslatait igyekezett összegyűjteni, de miután kibukott az MSZMP Politikai Bizottságából, kérte nyugdíjazását, és június 29-én a parlament 22 ellenszavazattal és 14 tartózkodással felmentette, egyúttal az Elnöki Tanács helyettes elnökének megválasztotta.

Utódját első alkalommal titkos szavazással választották, de a vitában felvetődött, hogy vajon az Országgyűlés tagjai beleszólhatnak-e a jelölésbe. A plenáris ülésen megfogalmazódott jelöltek nem vállalták a jelölést, így 129 ellenszavazattal, vagyis a parlament egyharmadának ellenkezésével Stadinger István^{*} lett az elnök. Alig nyolc hónapig volt az Országgyűlés elnöke. 1989. február végén mondott le, és március 8-án fogadta el az Országgyűlés lemondását. Az SZDSZ III. kerületi szervezete 1989. május 29-én lemondásra szólította fel képviselői mandátumáról, de ezt nem tette meg. 1990-ben nem vállalt politikai feladatot. Stadingert minden valószínűség szerint szociáldemokrata múltja miatt választották ki elnöknek, de politikusi gyakorlata alig volt. A dunai vízlépcsővel kapcsolatos vitában az ügyrend megsértésével érezte elfogultságát a vízlépcső megépítésének tábora mellett, ugyanakkor ez a kérdés tömegmozgalmat generált a Parlament falain kívül. Az Országgyűlésben is szervezett ellenállás alakult ki, pártállástól függetlenül. Ugyanakkor a Ház teljes nyilvánosság előtt működött, Stadinger tartotta az első sajtótájékoztatót 1989 februárjában. Az ő időszakában mind a képviselők részéről, mind az alternatív szervezetek részéről az Országgyűlés volt a bírálatok egyik célpontja. Mindezt tetézte, hogy az elnök kabarétréfák célpontjává vált azzal, hogy elbóbiskolt az üléseken, továbbá a „köszönöm” helyett egyszerűen a „kösz” bizalmaskodó kifejezést használta. Lemondását azzal indokolta, hogy a felgyorsult időben a parlamentnek fiatalabb, esetleg kevésbé harsány természetű elnökre van szüksége, továbbá eljutott a támadások tűréshatáráig.^{**}

* (1927–) egy keszthelyi mozdonyfűtő gyermekeként látta meg a napvilágot, de magas színvonalú szakmunkásoktatásban részesült. Repülőgép-szerelőként dolgozott. 1945 után a Szociáldemokrata Párt funkcionáriusa lett, eleinte az ifjúsági mozgalomban, majd keszthelyi városi titkárként működött. Innen lépett előre nagykanizsai járási titkárrá, és 1946 szeptemberében Zala megyei titkárrá. 1948-ban átkerült az MDP-be, és zalai majd baranyai szervezőtitkárrá lett. 1951 áprilisától több gyár igazgatójának nevezték ki. 1957-ben került Budapestre a Mezőgazdasági Gépgyár igazgatójának. 1962 és 1978 között a Fővárosi Gázművek vezérigazgatója volt. Közben diplomás közgazdász lett. 1978 és 1988 között a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, majd egy fél évig általános elnökhelyettese volt. 1980-ban választották meg, és tíz évig volt a III. kerületben országgyűlési képviselő. 1980–1985 között az Ipari Bizottság titkára, 1985 és 1988 között az Építési és Közlekedési Bizottság elnöke.

** „Aki vezető közéleti szerepet vállal, annak számolni kell kritikával, sőt a kritikánál erősebb jelzőkre és minősítésekre is. Ezek némelyike akár a derű forrása és oka is lehet, – tehát örömet is lehet szerezni. Ezt természetesen tudtam, amikor elvállaltam az elnöki tiszteletet. Viszont ez nem jelenti azt, hogy nincs tűréshatár. Én eljutottam ide.” *Napló*, 1989. 3278. Lásd még: Banus Endre: *ÁrvaHáz*. *Heti Világgazdaság*, 1989. március 4.

45. Nyers Rezső, Gáspár Sándor és Stadinger István a Vadássteremben ebéd közben

Öt évvel fiatalabb elnököt választott az Országgyűlés 1989. március 10-én, de Szűrös Mátyás inkább diplomáciai képességei és politikusi profizmusa miatt volt alkalmasabb a posztra elődjénél.⁹⁷

Szűrös Mátyást⁹⁸ jelölőbizottság jelölte, és titkos – 318 igen, 27 nem – szavazással választották meg. Ez kellő legitimitást biztosított számára, és mindjárt első megszólalása március 14-én, a forradalom és szabadságharc alkalmából szervezett ünnepi ülésen ezt erősítette. Továbbá a nyilatkozata Nagy Imre újratemetése mellett, valamint hogy részt vett 1989. június 16-án Nagy Imre és áldozattársai temetésének díszőrségében az Országgyűlés nevében. A háromoldalú tárgyalások alkalmával megint csak szimbolikus szerepet játszott mint házigazda és levezető elnök. A tárgyalások alatt és után az Országgyűlés helyzete alapvetően rendeződött, és ebben szerepe volt.

1989. június 27-én a megüresedett alelnöki hely betöltésére összesen öt jelölt versengett. Mindjárt az első fordulóban – titkos szavazással – meggyőző fölényrel Fodor István került ki győztesen, aki megígérte, hogy az ügyrend lesz mindennapos olvasmánya. A köztársaság kikiáltását követően az ideiglenes elnökké emelkedett Szűrös Mátyás után a semleges színben feltűnő alelnököt bízták meg a vezetés feladatával. Október 20-án az alkotmány módosításáról elfogadott törvény szerint az új köztársasági elnök megválasztásáig a parlament elnöke gyakorolta jogkörét. Fodort Istvánt⁹⁹ 278 igen, 4 nem szavazati aránnyal választották meg. Intenzív öt hónap adatott számára, hogy feladatát teljesítse. Folytatódott a parlament növekvő szerepe, összesen 21 ülésnapot dolgoztak, 1989-ben még 23, 1990-ben 27 törvényt hoztak. A szabad országgyűlési választások előtt az utolsó ülést 1990. március 14-én tartották, amelyen Szűrös Mátyás

és Németh Miklós játszott politikai szerepet. Fodor István alelnökeivel egy olyan technikai lebonyolító stábot szervezett és működtetett, amely az immár vitatkozó, többpárti parlamentet eredményesen szolgálta.

Alelnökök és mások

Az 1949-es választások után a népfrontos jelleget azzal is reprezentálták, hogy az egyik alelnök kisgazdapárti ember, Nagyistók József lett, aki két cikluson át alelnök, és még egy cikluson keresztül képviselő lehetett, mi több, az Elnöki Tanácsnak is tagja volt az 1963-ban befejeződött ciklusban. Közvetlen utódja is volt kisgazda, az exminiszterelnök, Dinnyés Lajos lett, aki 1961-ben elhunyt. Innen megszakadt a koalíciós logika, és az egyházi képviselő lépett a helyébe, nevezetesen Beresztóczy Miklós címzetes prépost személyében.* Haláláig volt alelnök, ezt követően 1973. december 19-én választották meg Péter János református püspököt alelnökké, így az egyházi vonal 1988. október 5-ig érvényesült, amikor is Péter János felmentését kérte.¹⁰⁰ Az ő utódjának tekinthető Vida Miklós gépészmérnök, a Fővárosi Gázművek nyugalmazott igazgatója, aki 1953 óta volt tagja az Országgyűlésnek.

A munkás vonalból került ki a másik alelnök, a volt szociáldemokrata Molnár Imre, eredeti foglalkozására nézve cipész. Az MDP KV tagjaként (1948–1956) a korábbi törvényhozásban is alelnökséget vitt. Ebben a sorba illeszkedik Mekis József is, ő vas- és fémestergályos volt eredetileg, és 1953 után 1955. április 18-ig töltötte be az alelnöki tisztséget, ahonnan egyenesen élete legmagasabb pozíciójába, a Minisztertanács elnökhelyettesi székébe emelkedett. Őt követte Vass Istvánné, és ettől a naptól folyamatosan volt a vezetők között nő,** nevezetesen 1971-től Varga Gáborné, 1975-től Raffai Sarolta, 1988-tól Cservenka Ferencné, majd őt már a titkos szavazással, belső, jelölőbizottsági jelöléssel kinevezett Jakab Róbertné követte. Az utóbbi esetben két hölgy versengett egymással, Jakab Róbertné, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének főtákará, és Orosz Adél balettművész, a Magyar Állami Operaház nyugalmazott balettigazgatója.¹⁰¹

Három alelnök egyrészt 1975–1980 között volt: Péter János, Raffai Sarolta, Inokai János. Inokai János mérnök azonban meghalt 1978 nyarán, és helyette nem választottak alelnököt. 1988. június 29-én Stadinger István elnökkel együtt választottak harmadik alelnököt, Horváth Lajost, Cservenka Ferencné és Péter János mellé.

Az utolsó két lemondás az ellenzék visszahívási akciójának volt köszönhető. Az akciók a parlamentben a bős-nagymarosi vízlépcsőről szóló vitához kapcsolódtak, amelyek az ellenzéket az Országgyűlés ellen hangolták. Ebben az időszakban felmerült

* Napló, 1961. 1156–1157. Beresztóczy Miklóst 1961. október 7-én választották meg alelnökké.

** Amikor Vass Istvánné elnök volt, akkor két férfi volt az alelnök, Polyák János és Beresztóczy Miklós.

46. Pesta László jegyző, az Országgyűlés Szociális és Egészségügyi Bizottságának elnöke (jobbra) szavazatokat számol a Parlamentben, az Országgyűlésben. 1988. október 6.

az egész Országgyűlés menesztése és egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása is.¹⁰² Cservénka Ferencné visszahívását az MDF gödöllői szervezete kezdeményezte.¹⁰³ A másik akciót a Fidesz a VIII. kerületben szervezte, és rövid időn belül sikerült a kellő számú aláírást összegyűjteni, majd a Hazafias Népfront kerületi szervezetének átadni ezeket.¹⁰⁴ Az 1989. március 22-én a képviselőségeről is lemondott Vida Miklós helyett 1989. június 27-én Fodor Istvánt és Zsigmond Attilát jelölte a jelölőbizottság alelnöknek. Az ülésen további javaslatok hangoztak el, így a 25 fős jelölőtestület mind az öt, a maga megmérettetését vállaló képviselőt javasolta a jelölőlistára. Végül 323 szavazatból 175-tel Fodor István lett az alelnök.¹⁰⁵

A jegyzők között érdemes megemlíteni Pesta László orvost, aki 1953-tól folyamatosan töltötte be ezt a tisztséget, egyben a Szociális és Egészségügyi Bizottság elnökeként is tevékenykedett. Egy idő után az 1902-ben született képviselő korelnöke is volt az Országgyűlésnek. Talán ő maradt meg a volt kisgazdapárti emberek közül legutolsónak a „T. Ház” falai között, egészen 1990-ig tagja volt a törvényhozásnak. Majdnem megérte a századik életévét, 1998-ban hunyt el. 41 éven át volt egyfolytában képviselő.

III. 3. BIZOTTSÁGOK¹⁰⁶

A bizottságok működésben mutatkozik meg legmarkánsabban a Rákosi- és a Kádár-rendszer különbsége. Amíg Rákosiék semmibe vették ezeket az intézményeket, addig Kádárék egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak nekik, és fokozatosan növelték szerepüket, egyre több mozgásteret biztosítottak számukra.

A bizottságok fontos szereplői voltak a korábbi parlamenteknek, funkciójuk jól kidolgozott, struktúrájuk gondosan megkomponált rendszert alkotott. A parlament autonómiáját mutatta, hogy belső ügyeiben az önkormányzatiság és a szakértelem egyaránt érvényesült, bár összetételében a többpárti politizálás elve érvényre jutott. Miután az ügyrend csak az 1950. májusi értekezleten változott meg, közel egy évig a régi bizottsági rendszer maradt érvényben. Rákosiék bemutatták, hogyan lehet ezt a jól átgondolt szerkezetet kiiktatni, és az Országgyűléssel együtt lehetetlen helyzetbe navigálni.

Az 1947-ben megalakult Országgyűlés szeptember 17-én húsz bizottságot választott. Ezek:

- Alkotmányjogi és Közjogi,
- Földművelésügyi,
- Gazdasági,
- Hárszabályrevíziós,
- Honvédelmi,
- Igazságügyi,
- Kérvényi,
- Könyvtári és Múzeumi,
- Közgazdasági és Közlekedésügyi,
- Közigazgatási,
- Közoktatásügyi,
- Külügyi,
- Mentelmi,
- Naplóbíráló,

- Összeférhetetlenségi,
- Pénzügyi,
- Politikai,
- Számvizsgáló,
- Társadalompolitikai,
- Zárszámadási.¹⁰⁷

A második ülésen, 1949. június 9-én megválasztották a bizottságokat a fentiek szerint, csak a Házzsabályrevíziós Bizottság nem volt a felsoroltak között, pedig az első ülésen elhatározták, hogy lesz új házzsabály.

Az új bizottságok választásánál fel lett tüntetve a párthovatartozás. Az FKGP-ből Dulin Jenő, Szentiványi Lajos, Csala István, Filó Sámuel, Nagy Dániel, Pesta László, Mihályfi Ernő, Katona Jenő, Ortutay Gyula lett bizottsági tag. Az FMDP esetén Dénes István, Alvinczy Imre, Hegedüs Gyula és Parragi György, az NPP esetén Nánási László, Szücs Ferenc, Gém Ferenc, S. Hegedüs László, Tóth Endre, Kurtán Sándor, E. Majláth Jolán, Bencsik István, Domokos János. Az MRP részéről: Halász Aladár, Harrer Ferenc, Kende Zsigmond, Szekeres János.

Üléseztek egyáltalán ezek a bizottságok? A Gazdasági Bizottság már 1949. augusztus 16-án összeült. Molnár Erik elnökölt, a napirendeken hozzászólás nélkül estek át. Az első jelentés a hivatali működéséről az előző ciklus alatt, a második jelentés a póthitelekéről utólagos jóváhagyással történt. Ezt követte az országgyűlési alkalmazottak szabad pályán töltött idejének beszámítását elrendelő határozatok felülvizsgálata, aztán a teremörök kegydíja, végül az épület helyreállításáról szerepelt egy beszámoló. A bizottság a korábbi dátálódott eseményeket zárta le. Ugyanennek a bizottságnak 1949. december 10-i üléséről is van jegyzőkönyv, ezen már Drahos Lajos volt az elnök. A parlament költségvetése került elő, másrészt a háznagyot státuszba vették, és csökkentették a tisztségviselők tiszteletdíját 1950-tól.*

A Pénzügyi Bizottság Vajda Imre elnökle alatt 1949. december 21-én tárgyalta az 1950. évi állami költségvetést. Vajda előadónak Schiffer Pált javasolta. Schiffer két mondatot mondott, s miután a vitában nem szólalt fel senki, az elnök megállapította a végeredményt. Az ülés két percig tartott. Az első ötéves tervet együttes ülésen tárgyalta a Pénzügyi, a Közgazdasági és Közlekedésügyi, valamint a Földművelésügyi Bizottság 1949. december 6-án. Ez az ülés sem állt másból, mint Drahos Lajosnak, az együttes bizottság elnökének rövid magasztaló beszédéből és a határozathozatalból.¹⁰⁸

Kiemelt bizottság volt az Országgyűlés Politikai Bizottsága. 33 választott tagja mellett tagja volt még az Országgyűlés elnöke, aki egyben a bizottságnak is elnöke volt, két alelnök és a miniszterelnök. Külön ügyrendje nem volt, azt a házzsabályok rendelkezései vezérelték, vagyis a tagok egyharmada részvételével már határozatképesnek volt

* Az elnök ekkor 5000 Ft-ot kapott. A Minisztertanács tagjai 3850 forintot, plusz mindegyiknek 5-5000 Ft állt rendelkezésére. Azt fogadta el a bizottság, hogy az elnök fizetése a Minisztertanács tagjaival legyen azonos, az alelnököké havi 2000 Ft, a jegyzők pedig 500 Ft-ot kapjanak.

tekinthető. 1949. június 10-én, az alakuláskor 32 fő volt jelen. Az ülés három napirendi pontjával gyorsan végeztek. Elfogadták a miniszterelnökre a Függetlenségi Népfrent Országos Elnökségének az ajánlatát, és utólag a kormány április és május havában hozott rendeleteit.* Ezért a bizottságért nem volt kár. Születésekor a parlament helyettesítése volt a hivatása, ez érthető a rendkívüli körülmények között, de aztán ez a funkció megkérdőjelezte a működtetését.

Összesített adatok az állandó bizottságokról¹⁰⁹

Ciklus	Az állandó bizottságokba történő választások időpontjai	Az állandó bizottságok száma (a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Biz. nélkül)	A bizottságokba megválasztott képviselők száma	A képviselők akkori létszámához képest (%)
1949–1953	1949. június 9.	17	372	92,5
	1950. május 8.	4	76	18,9
1953–1958	1953. július 3.	4	76	25,5
	1956. augusztus 3.	9	201	67,4
	1957. június 6.	12	269	80,1
1958–1962	1958. november 26.	12	269	79,6
1963–1967	1963. március 21.	9	97	28,5
1967–1971	1967. április 14.	9	175	50,1
1971–1975	1971. május 12.	9	175	49,7
	1972. december 14.	10	192	54,5
1975–1980	1975. július 4.	10	196	55,7
1980–1985	1980. június 27.	10	210	59,7
1985–1990	1985. június 28.	11	231	65,6
	1987. június 25.	11	275	71,1

1950 májusában négy bizottságot szerveztek: Jogi, Gazdasági és Pénzügyi, Külügyi, valamint Kulturális Bizottság. A Jogi Bizottságnak Kiss Károly, a Kulturális Bizottságnak Horváth Márton, a Gazdasági és Pénzügyi Bizottságnak Antos István, a Külügyi Bizottságnak Molnár Erik lett az elnöke. Mind a négyen a Magyar Kommunista Pártnak voltak korábban a tagjai. Az ügyrend azt rögzítette, hogy ezek a szervezetek a javaslatokat alaposan előkészítik. Valójában a négy bizottság is soknak tűnt, mert üléseiken – ha egyáltalán voltak – a hozzászólás ismeretlen volt. A Főtitkárság döntésének megfelelően a 15 fős Jogi, Kulturális és Külügyi Bizottságban 9-9 MDP-tag mellett 2 kizsardza, 2 parasztpárti, 1 FMDP-s és 1 radikális párti foglalt helyet. A Gazdasági és

* 1949. augusztus 12-én volt a második ülése, amikor is az 1949. június 1-je és július 31-e közötti rendeletekről döntött.

Pénzügyi Bizottság 31 fős volt, amelyben 21 embert adott az MDP, 4-et a kisgazdák, 3-at a parasztpártiak, 2-t a Balogh-pártiak és 1-et a radikálisok. Az arányok tehát az MDP javára változtak, a Gazdasági és Pénzügyi Bizottságban több mint 65%-os, a többi bizottságban 60%-os fölény jelentkezett, bár ennek nem volt jelentősége.

A mentelmi és az összeférhetetlenségi ügyeket áttették a Jogi Bizottsághoz, vagyis ilyen testületet nem ismert az 1950-es ügyrend, ezt csak az 1956-os módosítás során iktatták be, akkor és azután a neve Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság volt, amit nem tekintettek állandó bizottságnak.

A Naplóbíráló Bizottságot, a Kérvényi Bizottságot, a Gazdasági Bizottságot, a Számvizsgáló Bizottságot, valamint a Könyvtári és Múzeumi Bizottságot feleslegesnek ítélték. Ebből a Gazdasági és Számvizsgáló Bizottság az Országgyűlés teljesen önálló gazdálkodási rendjével kapcsolatos teendőket látta el, amely természetesen 1950 után megszűnt. A Kérvényi Bizottság megtartása indokolt lehetett volna, hiszen a parlament tisztviselőihez az elkövetkezendő évtizedekben száz és száz kérelmi levél érkezett képviselőktől, állampolgároktól és intézményektől, szervezetektől. Ezek valamilyen rationális szelektálását és intézését meg lehetett volna oldani.

A Gazdasági és Pénzügyi Bizottságnak a ciklus alatt, tehát az 1953-as választásokig összesen négy ülést ismerjük. Bár már májusban létrehozták a bizottságot, az alakuló ülésre csak 1950. december 1-jén került sor, ahol az elnök és alelnök megválasztása mellett, az 1951. évi költségvetés elfogadása és tárcánként a hozzászólók kijelölése történt meg. 1951-ben három ülés volt, amelyből az első kettő az előzőhöz hasonló ceremóniával zajlott, az 1951. december 21-i viszont a plenárison elhangzott módosítássorozatot tárgyalta, és azt minden további nélkül elfogadta. Ami szokatlan volt, hogy egy kérdés is elhangzott a bevételi felesleg alakulásáról. A bizottság 1952 májusában és decemberében még tartott két ülést. Az elsőt a központi állami ellenőrzésről szóló tervezetről, és azt rutinosan megszavazta. Az év végi költségvetési vita az 1951. évihez hasonlóan lebonyolódott.

A Jogi Bizottság 1950. május 9-én alakult meg Kiss Károly elnök és a kisgazda Dulin Jenő alelnök vezetésével. A gyorsaságnak az volt a magyarázata, hogy két tervezetet is véleményezni kellett. Egyrészt a Btk. módosítása, másrészt a tanácstörvény került a plénum elé. Szentiványi Lajosnak volt ugyan egy megjegyzése, de ebből sem lett különösebb vita. A bizottság 1950 végén egy 3 perces ülésre összeült, majd 1952. május 27-én találkoztak újra, hasonló operativitással. Végül 1953. március 17-én elfogadta az országgyűlési választásokról és egyes kitüntetések adományozásáról szóló tervezeteket.

A Kulturális Bizottság egy alkalommal ülésezett, 1953. március 17-én, amikor a kisdédovásról szóló tervezet szerepelt a plenáris ülésen.

Az 1953-as választások után ugyanaz a bizottsági szerkezet és létszám állt össze. 1953. július 3-án választották meg a 15-15 fős Jogi, Külügyi, Kulturális és a 31 fős Gazdasági és Pénzügyi Bizottságot.¹¹⁰

1956. július 30-án egy alkalommal az is előfordult a minisztériumok átszervezéséről szóló napirendnél, hogy a sürgősségi tárgyalást úgy mondták ki, hogy bizottsági helyettesítésére előadót jelölt ki az Országgyűlés,¹¹¹ akinek azonnal szót adott az elnök.

1956: bizottsági reform

Az SZKP XX. kongresszusa után az Országgyűlés életre keltésének szándéka nyomán 1956. április 9-én Apró Antal számára készült egy feljegyzés, amely a bizottságok addigi működését tette kritika tárgyává. A szöveg megjegyezte, hogy az ülések formálisak, a tagok nem ismerik a javaslatokat, amelyeket a benyújtás napján kapnak meg, a plenáris ülés után nyomban kezdődik a bizottságok ülése. Ráadásul előfordul az is, hogy az elnök így kezdi az ülést: „A bizottság tagjai előtt van a javaslat, kérem, hogy azt fogadják el.” A költségvetést 1-2 nappal előbb kézhez kapják a bizottsági tagok, de ez sem elegendő megismerésére.* A Kulturális Bizottság 1953 után még egyetlen ülést sem tartott.

Ahogy a megyei képviselőcsoportok létrehozására, úgy a bizottsági rendszer megváltoztatására is a lengyel példát vették biztatásnak. Szántó Zoltán nagykövet beszámolt arról, hogy a lengyelek jelentősen megnövelték a bizottságok számát és létszámát, és amíg korábban csak a költségvetés felületes vitájára gyűltek össze, addig az új felállásban a költségvetési vita a bizottsági tárgyalás következtében több hétre elhúzódott. A szovjeteknél és a csehszlovákoknál továbbra is négy, de a románoknál nyolc bizottság működött.

Az 1956. május 16-i, Hegedüs András miniszterelnöknél tartott értekezleten egy az ügyrend megváltoztatását előkészítő csapatban maradtak, amelynek tagja volt Apró Antal, Rónai Sándor, Kristóf István, Kiss Károly, Nezvál Ferenc és Vass Istvánné, továbbá 3-4 képviselő. Apró Antal május 20-án az első tervezetről úgy vélekedett, hogy kevés a hét, legyen kilenc bizottság, amelyek helyi ügyekkel is foglalkozhatnak, például legyen Tanácsai Bizottság is. Utóbbiból nem lett semmi.

1956. augusztus 3-án tíz bizottságot választottak, ebből kilenc állandó bizottság, a tizedik a Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság volt. A tisztviselőknél a jelölésre Z. Nagy Ferenc úgy emlékszik, hogy Apró Antal a Parlament folyosóján ment oda hozzá, és kérte fel a Mezőgazdasági Bizottság elnöki tisztségére, később Gerő Ernő kereste meg, és hivatalosan is felkérte, hozzátevé: „– Neked ez tulajdonképpen politikai rehabilitációként is jár. Sokáig mellőzve voltál az országgyűlés munkájában. Ez helytelen volt és a hibát most rendbe akarjuk hozni...”¹¹²

* „Az 1956. évi költségvetésről a Pénzügyminisztérium nagyon jó és a nem szakemberek számára is áttekinthető összefoglalót készített – az ülésszak után.” MNL OL XIX-A-2-gg 48. d.

A bizottság neve	Létszáma	Tisztségviselők	Vidéki képviselők
Jogi, Igazgatási és Igazságügyi	21	Pongrácz Kálmán, Harrer Ferenc, Kukucska János	4
Külügyi	21	Szalai Béla, ¹ Mihályfi Ernő, Gosztonyi János	2
Honvédelmi	21	Zsofinyecz Mihály, Matusek Tivadar, Várkonyi László	10
Terv- és Költségvetési	31	Antos István, ² Nagy Dániel, Wolf Johanna	21
Mezőgazdasági	21 ³	Z. Nagy Ferenc, Tisza József, Kókai Jánosné	13
Ipari	21	Sályi István, Herceg Ferenc, Galló Ernő	14
Kereskedelmi	21	Földes László, ⁴ Pála Károlyné, Czéh József	13
Kulturális	23	Veres Péter, ⁵ Erdey-Grúz Tibor, ⁶ Nagy Mária	7
Szociális és Egészségügyi	21	Pesta László, Sárfi Rózsi, Kende Zsigmond	15
Mentelmi és Összeférhetetlenségi	11	Ács Lajos, ⁷ Parragi György, Berki Mihályné	2

Megjegyzések:

¹ 1957-ben Kiss Károly vette át az elnöklést.

² 1957-ben Olt Károly vette át az elnöklést.

³ 1957. június 6-án 26 főre bővítette az Országgyűlés.

⁴ 1957-ben Friss István vette át az elnöklést.

⁵ 1957-ben Darvas József vette át az elnöklést.

⁶ 1957-ben vette át Kelen Béla az elnökhelyettesi tisztséget.

⁷ 1957-ben Földes László vette át az elnöklést.

A forradalom után 1957. június 6-án további három új bizottságot hoztak létre 21 fővel: az Államigazgatási, az Építésügyi és a Munkaügyi Bizottságot.*

A bizottságok közül 1957-ben és ezt követően többen is szakítottak alárendelt magatartásukkal, és nemcsak akkor ültek össze, ha a plénumon őket érintő témák kerültek terítékre, hanem önállóan határozták meg feladataikat, kezdeményező magatartást tanúsítottak, intenzív munkát végeztek, törvényerejű rendeletekkel is foglalkoztak. Ilyen volt

* Az államigazgatási Bizottságnak Erdei Ferenc lett az elnöke, elnökhelyettes: Györe József, titkár: Suhajda József. Az Építési Bizottság elnöke Köböl József, elnökhelyettese Wolf Johanna, titkára Szobek András lett. A Munkaügyi Bizottság elnöke Mekis József, elnökhelyettese Martin Ferenc lett.

a Mezőgazdasági, a Szociális és Egészségügyi, valamint a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság.* Gyakran küldtek ki albizottságokat, így például a Szociális és Egészségügyi Bizottság az alkoholizmus kérdésének, az Ipari és a Munkaügyi Bizottság pedig közösen az ipari tanulók helyzetének a vizsgálatára.¹¹³ Itt szakértőket is meghallgattak.

Vass Istvánné 1958. szeptember 13-i bizottsági elnöki és képviselőcsoport-vezetői értekezleten¹¹⁴ elismerően szólt a bizottságok újszerű teljesítményéről, megemlítette, hogy szemben az 1956 előtti időkkel 1956 augusztusa óta összesen 98 ülést tartottak, 1956-ban 15-öt, 1957-ben 51-et, és 1958-ban addig 37-et. Nagy változás következett be a felszólalók számában is, például az 1958-as költségvetéshez 91-en, az éves tervvitában 48-an, a hároméves tervvitában 66-an jelentkeztek. A Terv- és Költségvetési Bizottságnak azt a módszerét értékelte, hogy a költségvetési és tervviták esetén meghívtak más elnököket, akik referáltak saját bizottságaik álláspontjáról. Ebben az időszakban a kormány segítségével intenzív munkát végzett a Külügyi Bizottság is a maga 9 ülésével. Az Építésügyi Bizottság megtárgyalta a kisiparosok ipargyakorlásáról szóló törvényerejű rendeletet, és módosító javaslatokat fogalmazott, amit megszívleltek az előterjesztők. Ugyancsak az Építési Bizottság albizottságot küldött ki a mezőgazdasági építkezések és általában az egész építőipar kérdéseinek vizsgálatára. A Kulturális Bizottság működéséből kiemelte a tanító- és óvónőképzés reformjáról szóló vitát.

Olt Károly hűtötte le a kedélyeket, amikor kijelentette, hogy hiba lenne, ha részt vennének az államigazgatás munkájában. Az állandó bizottságoknak nem az a feladatuk, hogy a törvények megszületése előtt előzetes tevékenységet fejtsenek ki.

1959. december 10-én készült egy összefoglaló elemzés Horváth Dezső tollából a bizottságok feladatairól, munkamódszeréről, működésük biztosításáról.¹¹⁵ Hangsúlyozta, hogy a bizottságokat a parlament segédszervezeteinek tekinti, és mint ilyeneknek az alapvető feladata a törvényhozási munkában való részvétel, mégpedig törvénykezdeményezési joguk szerint. A minisztériumoknak ellenőrző szerepük is van. A harmadik az önálló kezdeményezés egyes témák megvizsgálására. A negyedik az, hogy megvitathatnak nagy horderejű törvényerejű rendeleteket. A feladataik közé sorolta a laza éves tervkészítést, és azok elküldését a megyei csoportoknak. A tervhez a külső szervek mellett a bizottság bármely tagja is tehet javaslatot. Az Országgyűlés elnökének összehangoló funkciója a bizottságok feletti felügyeletet is magába foglalja, különös tekintettel a párhuzamosságok kiküszöbölésére. A vezérfonal a párt és a kormány érdekei legyenek – vélte –, így a javaslatokat nyilvántartásba kell venni, és el kell juttatni az illetékesekhez. Nem vállalhatnak magukra szakigazgatási feladatot. A törvények kész tervek formájában kerüljenek a bizottságok elé, bár előfordulhat, hogy előzetes anyagokat tárgyalnak a szakminiszterek kérésére. Szakértőket és társadalmi szerveket bevonhatnak munkájukba. Az üléseken minden esetben legyen ott a miniszter vagy helyettese. A bizottság és a kormányzat között nem alakulhat ki alá- és fölérendeltségi viszony. A képviselők elfoglaltságára tekintettel ne legyenek túl gyakoriak az ülés-

* Vö. a Visszarendeződés című fejezettel.

sek, de ezeken a magas színvonalat biztosítani kell. Fejleszteni kell továbbá a megyei csoportokkal az együttműködést, esetenként célszerű a plénum előtti beszámolásuk, javaslataikat pedig ajánlatos az Országgyűlés elnökének útján átadni a kormányhoz vagy a NET-hez. A sajtótudósítást az elnök a kormány jelen lévő tagjával megbeszéli, és az MTI-nek közvetíti. A parlamenti elnök vegyen részt a munkatervkészítésben, rendszeresen látogassa a bizottságok üléseit, az MSZMP frakciójának vezetése pedig kísérje figyelemmel működésüket.

Bár az összefoglaló az előrelépés szándékával íródott, mégsem ez valósult meg a gyakorlatban.

Visszafogás

Az új ciklus induló értekezletén Rónai Sándor igyekezett a bizottsági lendületet visszafogni. A NET elé kerülő törvényerejű rendeletek tárgyalásáról arra figyelmeztetett, hogy csak a fontosabbak kerülhetnek bizottság elé, és a napirendre vételnek az a célja, hogy a törvényerejű rendelet végrehajtásával kapcsolatos részletes feladatokról tájékoztatást kapjanak az illetékes minisztertől. Rónai módosító indítványokkal nem akarta „megzavarni” a kormány által már letárgyalt tervezeteket. Javasolta továbbá, hogy a bizottságok a tisztségviselőikből és két tagból hozzanak létre egy szűkebb bizottságot a napirend megbeszélésére. A lényegtelen kérdések kiszűrése lenne a feladatuk. Hogy mit tekintett lényegtelennek, az nem volt világos. Ne legyen sok ülés, mert a képviselőknek más elfoglaltságuk is van. Az idejüket a területi munkára kell összpontosítani, vagyis minden energiával a szövetkezetesítést kell elősegíteni.¹¹⁶

Az 1961-es PB-határozat után Rónai Sándor is megenyhült az állandó bizottságok ügyében, és az 1961. november 27-i értekezleten megengedte Vass Istvánnak, hogy ismét elismerően értékelje munkájukat. Vassné örömmel közölte, hogy összesen 17 olyan témát vettek fel a munkatervükbe, amely nem törvényi kötelezettség volt. Módosító indítványaikat is sikeresnek lehet tekinteni, miután az előterjesztők elfogadták azokat. Statisztikát is készítettett, és ebben a ciklusban 700 javaslatot számoltatott össze. A megyei képviselőcsoportok és a bizottságok közeledését helyeselte. Ismét dicsérte az albizottságokat kiküldő bizottságokat, például az Ipari Bizottság albizottsága a befejezetlen beruházásokat vizsgálta Borsod megyében. A 15 pontos javaslatukból többet átvett az OT. Az Építésügyi Bizottság is vette a bátorságot, és két albizottságot küldött ki. Az egyik az állami lakásépítkezések helyzetét, a másik a magánérs családi házak építését vizsgálta. A minisztérium elismerésre méltatta eredményeiket. Többek között az albizottság által javasolt títusterveket fogadták el. Vassné hivatkozott arra is, hogy volt már miniszter, aki saját témájában forszírozta a bizottsági meghallgatást. A bizottságokban azt tapasztalták, hogy a képviselők kritikusabbak, mint a plénumon. Rónai persze óvatosabb volt, és úgy fogalmazott, „lehet kicsit előbbre menni”.¹¹⁷ Darvas József,

a Kulturális Bizottság elnöke viszont elégedetlenségének adott hangot a minisztériumok magatartásával kapcsolatban.

Az 1963-as választások után az MSZMP frakcióvezetősége látványosan kifejezte érdektelenségét a bizottsági munka iránt. Megszűnt a Munkaügyi Bizottság, az Ipari összevonták az Építésüggyel, az Államigazgatási Bizottság visszaintegrálódott a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságba. Utóbbi Erdei Ferenc igazgatása ellenére sem találta meg a helyét, évi 1-2 ülést leszámítva nem volt mit csinálnia. A területátszervezés 1956 után végképp leállt, és a tanácsok szerepének újragondolása is hosszabb időre eltolódott. A munkaügy és különösen az építés önálló jelentősége azonban növekedett.

A következő vitatható intézkedés a 11–31 tagú testületek 9–13 tagúvá csökkentése volt.* Ezt Vassné azzal magyarázta, hogy egyrészt a képviselők legalapvetőbb feladata a választók között végzett munka, így arra kell fordítani az időt, másrészt a kis létszámmal rugalmasabban, vagyis színvonalasabban működhetnek. Megszüntették az elnökhelyettesi szerepet is. A frakcióvezetőség nevében Orbán László a bizottsági elnökök előtt azzal magyarázta döntésüket, hogy inkább a plénumon, mint a bizottságban szólaljanak meg a képviselők, de ez nem nyugtatta meg az elnököket. Pesta László bizottsági elnöknek sem tetszett a létszámcsonkítás. A Szociális és Egészségügyi Bizottság bújtatott létszámemeléssel talán megoldja az üléseik iránti érdeklődést, de mi legyen a kiépített széles kapcsolatrendszerükkel? Gosztonyi János, a Kulturális Bizottság elnöke gyakorlati oldalról tette szóvá a kis létszámot, ami rendkívül megnehezíti a határozatképes összehívást. Vissza kellett vinni a frakcióvezetőség elé a kérdést, mert a bizottságokban a tanácsalanság miatt leállt a munka. 1964 elején Vassné és Orbán biztosította az elnököket, hogy az intézkedések nem jelentik a bizottságok elszorításának kezdetét. Évente 3–4 saját belátásuk szerinti napirendet továbbra is felvehetnek. Szakértőket is meghívhatnak, sőt tanácsai vezetőket is. Nem tiltják a megyei témák napirendre tűzését sem. Ha van olyan képviselő, aki rendszeresen részt kíván venni egy bizottság ülésein, a Hivatal biztosítja – tett ígéretet az elnök asszony.**

1965. január 11-én már örömmel számolt be arról, hogy a kedélyek megnyugodtak, a ciklus alatt 62 ülés volt, amiből 26 saját kezdeményezése, és a határozatképesség is megvolt. A felkészült szakértőket és az illetékes társadalmi szervezetek képviselőit is meghívják az elnökök. Az iskola és egészségügy helyzetét például megtárgyalta a Kulturális, valamint a Szociális és Egészségügyi Bizottság, majd ezt követően 14 megye szakbizottsága. Megemlítette, hogy a vízügyi törvénynél a kilenc módosítás kemény harc árán került a végleges szövegbe, vagy hogy a gépalkatrész-hiányt addig-addig mondogatták a Mezőgazdasági Bizottságban, amíg 800 millió forint többlet bekerült a költségvetésbe.

* Nemzetközi összehasonlításban is feltűnően kevés volt ez a létszám. Bihari Ottó: *Az államhatalmi képviselői szervek elmélete*. Budapest, 1963. 252.

** MNL OL XVIII-6-v 64. d. Vassné igyekezett jóvátenni meggondolatlanságát, és az Ipari Bizottság október 9-i ülésén a helyi ipar tevékenységéről az állásfoglalást továbbította Kádár János miniszterelnöknek. MNL OL XVIII-6-c 5. d.

1966 januárjára sikerült megnyerni Kállai Gyulát is a bizottságok mellett, és véget akartak vetni annak a gyakorlatnak, hogy csak formális ismertetők jelenjenek meg a sajtóban az ülésekről, de ez azt követelte, hogy a sajtó jelen lehessen az eseményeken. (Erről a PB külön döntött.) Rónai Sándor korábbi instrukciója érvényben volt ugyanis, hogy az ülésekről kivételesen és kizárólag az elnök nyilatkozhat kormánytag jóváhagyásával.

1967-ben tévesnek nyilvánították a bizottsági létszámok csökkentését. Az országgyűlési választásokat követően az összegyűlt képviselők több mint fele bizottsági tag lett, 11 és 21 között változott létszámuk,¹¹⁸ javult szakmai összetételük. Ez kihatott az indulásra is, és nőtt az ülések száma. Az előző ciklusban éves átlagban 25 ülés, és 1967 végéig, vagyis nem teljesen egy év alatt 36 ülés volt. A Fock-kormány három tervezetről előzetesen kikérte a bizottságok véleményét (a mezőgazdasági termelőségtervezetetről, a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztéséről, A munka törvénykönyvéről), amelyek már ekkor módosító indítványokat kezdeményeztek. Az igazságügy-miniszter a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságot kérte fel az időközi választásokról szóló törvényerejű rendelet megvitatására, de ez a bizottság foglalkozott még a jogszabályalkotás időszerű kérdéseivel is. A csökkent munkaképességekről szóló kormányrendeletet a Szociális és Egészségügyi Bizottság tárgyalta meg. A költségvetés főbb elveivel 1967 szeptemberében ismerkedett az illetékes bizottság. Három külügyi bizottsági állásfoglalás készült (Vietnám, európai biztonság, közel-keleti helyzet). A Kereskedelmi Bizottság az új gazdasági mechanizmus kereskedelempolitikai elveivel foglalkozott. A Honvédelmi Bizottság kétszer volt alakulatoknál, és tanulmányozta a 18 éves korban bevonult fiatalok problémáit és a tisztképzés helyzetét. Szakértők is jelen voltak egyes üléseken, és 35 képviselő kért rendszeresen meghívókat különböző ülésekre. A Szociális és Egészségügyi Bizottság két, a Mezőgazdasági Bizottság egy albizottságot küldött ki. 1967-ben az MTI mellett olykor a Magyar Rádió és más napilapok is részt vehettek egy-egy ülésen.

Kállai Gyula biztatta az elnököket nagy horderejű kérdések önálló megtárgyalására, törvénykezdeményezésre. Ez a bizottságoknak már túl nagy falatnak bizonyult, és nem éltek a számukra nyújtott kedvezőbb lehetőséggel.

Ezekben az években nem egyszerűen a bizottságok, hanem az egész alkotmányos rend, és ezen belül az Országgyűlés is az átalakítás célpontjává vált, így eleinte sok javaslat született. Ismét elővették például a lengyel szejm gyakorlatát. Bihari Ottó a szaksajtóban fejtette ki nézeteit, és további új bizottságok létrehozását javasolta: az Alkotmány és Tanácsok Bizottságát.¹¹⁹ Az első tulajdonképpen az Alkotmányjogi Tanács előképének tekinthető, a második az Államigazgatási Bizottság újraélesztését jelentette volna. Egyben állandó szakértőket javasolt a bizottságok mellé, esetleg az Országgyűlésben történő megválasztásukkal. Bihari elgondolásait nem vették figyelembe, de miután megkezdődött az alkotmányozás, a különféle javaslatok előtt megnyíltak a kapuk, és ő mint hivatalos szakértő publikációs lehetőséghez jutott.

A bizottságokról – név nélkül – belső elemzések is készültek. Az 1968-as esztendőről például a következő: 47 ülés volt 67 napirendi ponttal. Fele-fele arányban szerepel-

tek törvény-előkészítések és saját kezdeményezésű témák. A plenáris ülések alatt öt alkalommal vitatkoztak bizottságok a törvényhozás elé terjesztett egyéni képviselői módosító javaslatok elbírálásán. Az elemzők úgy ítélték meg, hogy a munka feltételei megfelelőek voltak. Összesen 9 albizottságot hoztak létre. Az albizottságok vizsgálódásait szakintézmények, helyi tanácsok szakigazgatási szervei, esetenként a KNEB anyagai támogatták. Több ízben került sor együttes bizottsági ülésre, három kihelyezett helyszín is szerepelt a repertoáron. A törvényjavaslatokon kívül a bizottságok közreműködtek más jogszabályok előkészítésében, egy törvényerejű rendeletről és egy kormányhatározatról volt tanácskozás. A Terv- és Költségvetési Bizottság az 1969. évi költségvetés főbb irányzatait előzetesen tárgyalta. Az önállóan kezdeményezett témák között szerepeltek például az új gazdasági mechanizmus bevezetésének tapasztalatai a kül- és belkereskedelemben, illetve a helyi tanácsoknál. A vitákat élénknek minősítették, az érdeklődést nagyfokúnak, a tanácskozásokat nyíltak, őszintének. Egy év alatt 350 bizottsági és 87 nem bizottsági tag szólalt fel. Az ülések hossza 4-5 óra volt.

Mennyire voltak ezek az ülések eredményesek? Ebben már óvatosabban nyilatkoztak az elemzők. A módosító indítványok kivételével a hatás nem, vagy csak hosszabb távon volt mérhető. Nemegyszer előfordult, hogy a képviselők visszatértek problémákra, mert felvetéseiket nem vették figyelembe. A Pénzügyminisztérium volt az egyetlen, amely beszámolt arról, hogy az év során 183 millió forintot költött az igények teljesítésére. Kitértek arra is, hogy egyenetlen volt a teljesítmény. Gyengének minősült a Kulturális Bizottság, a Külügyi Bizottságnak pedig csak két ülése volt.

Az elemzők javaslatai a következők voltak: több törvényjavaslatot kell koncepcióban megtárgyaltatni, a törvényerejű rendeletek vitáját is süríteni lehetne, a bizottságok fokozottabban érvényesítsék ellenőrző szerepüket, időnként térjenek vissza a tárgyalt javaslatokhoz, az ágazati és területi szempontokat kölcsönös toleranciával közelíteni kell egymáshoz, növelni kell nyilvánosságot.

Aztán folytatódott az elemzés még egy fél évig. Ez ismét csak intenzív munkáról és újdonságról számolt be. A szerzői jogról szóló törvény esetén az együttes bizottság azt kérte a művelődésügyi minisztertől, hogy a végrehajtási utasítást, ha elkészül, terjessze a bizottságok elé. Utaltak arra, hogy a törvények keretjellege egyre nélkülözhetetlenebbé teszi, hogy a törvényjavaslatokkal egy időben a végrehajtási rendeletet is kézhez kapják, és a szabályozandó kérdéseket teljes komplexitásukban ismerjék meg a képviselők.

A vállalati óvodák és bölcsődék az új gazdasági mechanizmuson belüli veszélyeztetésének témáját egy interpelláció indította el, de bizottsági vizsgálattal folytatódott. A munkát képviselőkől és szakértőkből álló albizottságra bízták. Az albizottság elkészítette javaslatát, amellyel két bizottság is egyetértett. A javaslat az Országgyűlés elé került.

A Külügyi Bizottság is feléledt, és saját hatáskörben két nyilatkozatot szerkesztett. A kormány felkérésére az ipari, kereskedelmi, áruszállítási szolgáltatások helyzetét és fejlesztését összefoglaló irányelveket bizottsági vitára bocsátotta az Országgyűlés elnöke. A négy bizottság sok versenykomform javaslatot tett, a Kereskedelmi Bizottság még azt is kezdeményezte, hogy az Országgyűlés később tűzze napirendjére ezt a témát.

Nagy sajtója volt a Honvédelmi Bizottság határőrkerületben tett látogatásának, különösen a fegyveres testületek lapjai számoltak be részletesen az eseményről. Növekedett a saját kezdeményezésű napirendek száma. Külön figyelemre méltó volt a Terv- és Költségvetési Bizottságon szereplő anyag, amely a területi egyenlőtlenségeket mutatta be az országban. Ez a reform és a negyedik ötéves terv részeként az egyenlőtlenségek kiküszöbölésére vonatkozó előterjesztés előzetes tervezete volt. A Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság első ízben külső helyszínen tartott ülést: Székesfehérváron a Fejér megyei törvényességi helyzetet vizsgálta. A Kereskedelmi Bizottság saját kezdeményezésre a 1968-as belkereskedelmi célok realizálását tekintette át. A Mezőgazdasági Bizottság a térszociális és kulturális helyzetével foglalkozott. A bizottság külön felkért három megyei képviselőcsoportot, hogy mondják el véleményüket.

Az ugyanebben az időben készült fejlesztési terv ezek után úgy fogalmazott, hogy a bizottságok formai elemei és létszáma jó irányba haladnak, de félúton megállt, mert tartalmi munkájuk még jelentős korszerűsítést igényel. Az Országgyűlés ügyrendje csak általánosságban fejezi ki feladataikat. A törvényerejű rendeletek tárgyalásában nagyobb lehetőséget kell teremteni a bizottságoknak, a jogszabályokat még kidolgozásuk előtt vitára kell bocsátani, az elnököket meg kell bízni, hogy ők képviseljék a bizottságot a Minisztertanács, a minisztériumok és más főhatóságok előtt. Egy másik előterjesztés megerősítette a költségvetés és jogszabályok irányelvként való első tárgyalásának szükségességét, továbbá hogy egyes kormányrendeletek előzetesen kerüljenek terítékre. Vizsgálják meg saját javaslataik sorsát a bizottságok, a miniszterek számoljanak be, és a megyei csoportok is készítsenek előterjesztéseket. Nagyon kedvező kép alakult ki az albizottságokról.

A bizottságok azonban tagjaik javaslatainak sorsára sosem tértek vissza. Ezek nem váltak ugyanis határozattá, az üléseken nem is igen mérlegelték a minőségüket, maguk a bizottságok sem vették őket komolyan, rábízták a kormányzati szervekre a jövőjüket. Nem is beszélve arról, hogy milyen nagy munkát jelentett volna számontartásuk, és ezt az elnök és a titkár képtelen volt megvalósítani. Más viszont nem volt, aki a nyilvántartást vezesse.

Nemcsak a politikai reform során készültek szakanyagok, hanem a nyilvánosság elé is került a Kereskedelmi Bizottságról egy elemzés.*

* A cikk számba vette a még csak a szokásjogszerűen és az 1956-os országgyűlési határozat szerint érvényesülő, a szerző szerint kodifikálandó képviselői jogokat és lehetőségeket. Különösen amiatt, hogy az államigazgatás felső szerveivel a kapcsolat megfelel-e a képviselők és a bizottság kívánalmainak. Rátérve tulajdonképpeni tartalmára, a belkereskedelmet a lakosságot érintő egyik leginkább érzékeny területnek tekintette a szerző, ezért 1967-ben albizottságot küldtek ki a választások során elhangzott 160 000 lakossági bejelentések, panaszok, javaslatok intézésének tanulmányozására. Ez a munka számos tapasztalatot hozott a felszínre, és a minisztérium, a tanácsok és más szervezetek tettek is intézkedéseket a bajok megoldására. A szabályozott fogyasztói árákról, azok ellenőrzéséről állandó vita folyt és folyik a főhatóságokkal. A bizottságnál külön súlyt képvisel a fogyasztói érdekvédelem beható tanulmányozása. A minőségi panaszok miatt a bizottság kiterjesztette figyelmét az ipari és mezőgazdasági termelő területekre is. Kritikusan viszonyult

Az 1967–1971 közötti ciklusban egy sor változatban íródtak elemzések, beszámolók, javaslatok az Országgyűlés és ezen belül a bizottságok fejlesztéséről, így 1970 májusában a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság hároméves munkájáról is. Ez a bizottság speciális helyet foglalt el a többi között. Jogi szempontból vizsgálta át a törvényjavaslatokat, valamint a módosító indítványokat. Gyakran együttes üléseken tárgyalta előterjesztéseket, de önállóan foglalkozott a szabálysértésekről, a KNEB-ről szóló törvénytervezetekkel, valamint az Országgyűlés ügyrendjével. A törvényekhez 57 módosító indítványt vett figyelembe a kormány a bizottsági tárgyalást követően, a parlament elé benyújtott módosító indítványok száma 56 volt. A törvények magas száma miatt az ellenőrzésre kevesebb energiája jutott, de megvizsgálta a gazdasági reform tanácsokra gyakorolt hatását és a jogszabályalkotás időszerű kérdéseit. Ezenkívül egy törvényerejű rendeletet tárgyalta, és két ízben küldött ki albizottságot. A bizottság annyiban is speciális volt, hogy hatáskörében megvizsgálta az időközi választással bejutott képviselők mandátumát. Az üléseken összesen 130 szakértő volt jelen.¹²⁰

Az egész négyéves ciklus alatt 63 ülést tartottak a bizottságok, átlagban évi 6–8-at. A parlamenti munka bázisává nőttek ki magukat, erősödött tekintélyük. A kormány és a főhatóságok viszonya javult, az információszolgáltatás bővült és gyorsult. Több esetben egyenesen a kormányhoz fordultak. A nyilvánosság számára azonban legfeljebb csak a televízió és a rádió biztosított kivételesen lehetőséget.

Az 1971–1975-ös ciklus azzal indult, hogy létrehozta az Országgyűlés első ad hoc bizottságát, Kállai Gyula elnökletével, amely az alkotmányt volt hivatva betervezni. Ennek nyomán a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság terjesztette elő 1972. október 11-én az ügyrend módosítását. Eggyel bővült a számuk: az Építési és Közlekedési Bizottsággal. A 15. § a hatodik bekezdéssel gyarapodott, amely a betervezett törvényerejű rendeletek véleményezését írta elő. Az üléseket a nagyközönség számára azonban továbbra is zárttá tették.

Apró Antal, az Országgyűlés új elnöke a törvényhozás működésének folyamatoságát akarta reprezentálni azzal, hogy a bizottságok munkáját bemutatta a sajtónak. Hasznosnak ítélte az elnökök nyilatkozatait, persze a miniszterekkel egyeztetve.* A későbbiekben nem különösebben erőltette a dolgot, mert 1977. december 2-án ugyanazzal állt elő. Még a ciklus elején azt fejtegette: kevesebb ülés, jobb előkészítés! Valamint, hogy a bizottsági előadók a plénumon ne ismételjék a minisztert. Beszéljenek az ülésekről, és ezért az elnököket tette felelőssé.** Az elnökök megszívlelték a tanácsot, csak

a mezőgazdasági nagyüzemek közvetlen kereskedelmi tevékenységéhez. A jövőt illetően a vizsgálati témák kevésbé kapcsolódtak a reform szelleméhez, bár a tanácsok növekvő ellátási feladatai az új tanács törvény esetén figyelmet keltőek voltak. A cikk a bizottságok jelentőségéről igyekezett meggyőzni a szakértői olvasót. Varga Jenő: *Az Országgyűlés Kereskedelmi Bizottságának tevékenységéről*. Állam és Igazgatás, 1970. 4. sz.

* MNL OL XVIII-6-v 67. d. Az 1973. február 3-i értekezleten beszélt erről Apró Antal.

** „A bizottsági elnökök felelnek azért, hogy aki a bizottság nevében felszólal, mit mond. Itt egy kicsit feszebb rendet kell tartani.” MNL OL XVIII-6-v 68. d.

az ülések számát nem csökkentették egészen a nyolcvanas évek beköszöntéig, amikor a törvénykezés lelassult.

Az 1981-es PB-előterjesztés tervezetében már érthető módon került be az, hogy kevesebb, de jobban előkészített üléseket kell tartani. Mivel lehetett foglalkoztatni a bizottságokat? A tervezet egyfelől javasolta, hogy évente tekintsék át saját korábbi ajánlásait a munkaterv elfogadásakor, másfelől hogy nagyobb törvényeknél két ütemben tárgyaljanak. Végül törvényerejű rendeleteteket és kormányjelentéseket is iktassanak be napirendjeik közé (a KNEB-anyagokat is kapják meg). A szervezeti átalakításban nagy horderejű változást nem ajánlottak. Ezek közül egyetlen megvalósult javaslat kerekedett ki: az 1985-ös választás után létrejött a Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság 21 taggal, Straub F. Brunó elnöklésével.¹²¹

A hetvenes években megváltozott a bizottságok viszonya a költségvetéshez. Módosító indítványokat nem, vagy kivételesen minimális összegűeket nyújtottak csak be. Az 1986-os költségvetést a Terv- és Költségvetési Bizottság előadója kivételével hozzászólás nélkül, egy ellenszavazattal fogadták el.¹²² Hasonlóan történt az 1987-es előterjesztéssel is, és a Terv- és Költségvetési Bizottság csak 1987-ben, vaskosan a válság közepette változtatott magatartásán. Ez annyit jelentett, hogy addig a többi bizottság is követte a véleményező, esetleg figyelmeztető, messzemenően lojális magatartást.

Nem mutattak a bizottságok nagyobb hatékonyságot, mint ami a hatvanas években érzékelhető volt. Bizonyos kérdésekben jelzéseket adtak a kormánynak, a minisztereknek, de ennél többre az önálló napirendeket és a beszámolókat illetően nem tellett. A kormány határozatban rögzítette a bizottságok munkájának támogatását, de ez a korábban kialakult gyakorlat szentesítése volt. Hiába voltak az együttes ülések és az albizottságok. 1971-ben 25, 1972-ben 31, 1973-ban 46 saját kezdeményezésű napirendet tárgyaltak (az 1971–1975 közötti ciklusban 130-at), de ezek jórészt csevegő vitákká váltak. A kisebb-nagyobb kíváncsiak ugyan megjelentek a költségvetésekben, de fontosabb kérdésekben nem változott a helyzet. 1972-ben például a következő kérdésekben fordultak kormányzati szervekhez: gyógyszerellátás, az általános iskola fejlesztése, a térszek belső tartalékai, egységes bértábla kidolgozása, eszközleltári járulék rendszerének felülvizsgálata stb.¹²³ 1973-ban két kérdésre összpontosítottak: ismételten a gyógyszeriparra, valamint az erdő- és fagazdaságokra. Eredmények: a gyógyszeripari vállalatok hitelfelvételi lehetőségeit kibővítették, a fagazdálkodás kérdése pedig a Minisztertanács elé került.¹²⁴ Hiába javítottak csúcsot a nyolcvanas évek első öt esztendejében a bizottságok 320 üléssel és 445 napirenddel, a véleményezés erőtlenné, hatástalanná bizonyult, másrészt a kormányzat által benyújtott tervezetek, például a hosszú távú koncepciók megbeszélése üres időfecsérlés volt. Ez nem jelentette azt, hogy a szakbizottságok egy-egy részkérdéssel ne foglalkoztak volna érdemben. Albizottság kiküldésére a ciklus alatt azonban mindössze két alkalommal került sor, mindkét esetben az idegenforgalommal és a vámmal összefüggő néhány kérdés tanulmányozására a Kereskedelmi Bizottság alakított külön szervezetet.¹²⁵

A látszatcselkvést példázta, hogy 1985 közepétől 1986 végéig 22 kihelyezett ülést tartottak.*

A törvényjavaslatok esetén volt előrelépés, ezekkel együtt szerepeltek a végrehajtási utasítások, néhányat benyújtás előtt már tárgyaltak. Volt olyan törvényjavaslat, amely két ütemben került a bizottságok elé, például a hetvenes évek második felében a vállalati törvény, az új Büntető törvénykönyv és a VI. ötéves terv. A nyolcvanas évek elején a fontosabb törvénymódosítások is a parlament elé kerültek. Megmaradt a törvényerejű rendeletek bizottság elé való benyújtása is.

A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek első felében hasonló trendek érvényesültek. Megsejtettek ebből valamit a parlamenti elnökök is, amikor a munka minőségére, a jó előkészítésre, az alaposabb előterjesztések szükségességére hívták fel a figyelmet.** A Politikai Bizottság viszont elégedett volt a bizottságok teljesítményével. Ezzel együtt Sárlos István igyekezett szerepüket megerősíteni, például az ügyrendben is rögzítette, hogy az érintett állami szervek kötelesek érdemben foglalkozni javaslataikkal, és annak eredményéről tájékoztatniuk is kellett a bizottságokat.

Különösen a Terv- és Költségvetési Bizottságnak volt felelőssége a gazdaság állapotaért.*** 1969 óta ugyanis két ütemben tárgyalta a költségvetést, egyszer a zárszámadást, és egyszer az ötéves tervet. Sőt 1982-től a költségvetés év közbeni jelentősebb módosítása miatt a miniszternek be kellett számolnia a bizottság előtt.¹²⁶ A szakbizottságok ugyan megtárgyalták ugyanezeket a tervezeteket, de csak részleteiben, és a főlérendelő integráló szerepet a Terv- és Költségvetési Bizottság vállalta magára. A testület előtt ez a bizottság adta az előadót, aki hozzászólásával befolyásolta a plénumot döntésében. Emellett külön témákat is kitűzött, amelyek segíthették a költségvetés analízisét, például 1981-ben 9 témát vett fel a napirendjei közé. Képtelen volt azonban a katalizátor szerepét betölteni, de hát az Országgyűlés is csak statisztált. A kormány szemszögéből

* MNL OL XVIII-6-17. d. 1986 végéig két albizottság működött, mindkettőt a Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság hozta létre.

** MNL OL XVIII-6-k 13. d. Az értékelés jelezte, hogy az albizottságok kiküldésének gyakorlata 1975–1980 között háttérbe szorult. Évi egy alkalomra akarták az üresjáratokat eredményező kihelyezett üléseket csökkenteni. 1980 után rendszeresen megkapták a KNEB jelentéseit. Az 1980–1985-ös ciklusban minden állandó bizottságot 21 főre emeltek. Apró Antal három alelnökével leosztotta a bizottságokat egymás között. MNL OL XVIII-6-k 26. d. A Népszabadság a bizottságok sikereiről kerekasztal-beszélgetést folytatott. *Az országgyűlési bizottságok munkájáról.* Népszabadság, 1981. július 5.

*** Bár Bognár József levelezett, sőt telefonált Apró Antalnak, hogy kevés az információ a fizetési mérlegről, mire Apró a bizottsági elnökök és képviselőcsoportok vezetői előtt 1979. március 9-i ülésén a következőket válaszolta: „Tudni kell, hogy ez a bizottság a legtájékozottabb mindannyiunk közül. Itt ebben a bizottságban – mert Terv- és Költségvetési Bizottságnak hívják – hangzanak el a fizetési mérlegről az összes információk, és az elnök még telefonál, hogy ez kevés.” Bognár azt is javasolta, hogy hozzanak létre Külkereskedelmi Bizottságot, ami szerinte fizetési mérlegjavító bizottság lehetne. Erre Apró csak annyit mondott, hogy ezt majd megvizsgálják. MNL OL XVI-II-6-v 69. d.

pedig egy volt a sok bizottság közül. Ráadásul nem is a leginkább hozzáértő emberek ültek soraiban, vagyis nem a legfontosabbak. A nyolcvanas évek végére, az akut válság időszakára azonban ez megváltozott.

Élénkülő gyakorlat

A bizottságok, jelesül a Bognár József által vezetett Terv- és Költségvetési Bizottság 1986-ban kezdett ébredezni. 15 ülést terveztek, és hat bizottság részvételével ad hoc bizottságot szervezett az elnök az export növelésének feltételrendszeréről. Az ad hoc bizottság négy ülésen egy évig dolgozott, majd az év végén Bognár József a parlament előtti beszámolójával, és a kormányhoz eljuttatott írásos összegzésével befejezte tevékenységét. Különösebb hatása nem volt. Ugyan a bizottság ülésén felvetődött, hogy a generális gazdaságpolitikával kellene foglalkozni, de az elnök a kormányzatban bízva ezt elhárította.

1984-ben végre rájöttek, hogy az akkori intézményrendszer, így a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság alkalmatlan az alkotmányossági kontrollra, és erre a célra egy speciális bizottságot kell létrehozni, az Alkotmányjogi Tanácsot, amelynek elnökét, titkárát és tagjait az Országgyűlés választja, és amelynek, ha nem akar dilettáns módon működni, nem képviselő tagjai is lesznek. Az ügyeket saját hatáskörben készítette elő, annak külön előadója volt, és minden esetben határozatot hozott. Végso soron azonban az alkotmányellenességről határozattal az Országgyűlés döntött. Arról nem rendelkezett a törvény, mi van akkor, ha az Országgyűlés és saját tanácsa ellentétes álláspontot foglal el.¹²⁷

A változás a bizottságok rendszerében előbb kezdődött, mint az Országgyűlés életében, már jóval az MSZMP Országos Értekezlete előtt. Az adóreformtól való félelem és a kormányzatban való bizalmatlanság motiválta 1987 őszén annak a Nyers Rezső által kezdeményezett elhatározásnak a realizálását, hogy egy parlamenti adóügyi ad hoc bizottság jöjjön létre az ő vezetésével, amely ennek a nagy horderejű változásnak a szakmai, társadalmi és politikai vonatkozásait egyaránt kontroll alatt tarja. A viszonylag kis létszámú testület az Országgyűlés legfelkészültebb tagjaiból tevődött össze, több szakterülethez értő emberek voltak résztvevői. Kidolgozta azt a bonyolult szempontrendszert, amit az átalakuláskor figyelembe kell venni, és felkérte a bizottságokat, hogy a saját területükön vizsgálják az adórendszer átalakításának következményeit. A maga feladatát az egész folyamat átfogó ellenőrzésében látta, és ehhez szakértők segítségét vette igénybe.¹²⁸ A bizottság gyakran ülésezett, és inkább vezényelte a folyamatokat, semmint passzívan követte őket. Az állami apparátust időben és sokrétűen beszámoltatta, a hozzá érkezett beadványokkal operatíván foglalkozott.

A Géczi István kezdeményezésére és vezetésével 1987 decemberében létrejött Ifjúsági és Sportbizottság igyekezett lobbizni az ifjúsági és sportügyekért, de annak ellenére, hogy létszáma nagyobb volt, mint más bizottságoknak, kevés sikert ért el. Sem az Állami

47. Bognár József országgyűlési képviselő az ülés szünetében. 1987. március 1.

Ifjúsági és Sporthivatal, sem a bizottság nem tudott megbirkózni a rossz ifjúsági törvény végrehajtásának kuszaságával. Az új törvény megalkotása a válság áldozata lett. Pozsgay Imre késői kinevezése a terület felügyeletével legfeljebb politikai nyilatkozatra volt elég, de nem a rendbetételre. Az időszak végén személyeskedésbe fordult a meddő vita, és a bizottsággal szemben is megnyilvánuló parlamenten belüli bizalomvesztés okozta a gyermek- és ifjúsági érdekképviselési csoport létrejöttét.

Az ad hoc bizottság megalakulása mellett a bizottságok még nem indultak el a másfajta működési mód irányába. Ehhez az egész Országgyűlés felelősségi viszonyainak megváltozására volt szükség. Ezt mutatta az ügyrend módosítására 1987-ben Korom Mihály vezetésével megválasztott ügyrendi ad hoc bizottság, amely igen lassan haladt az előkészítéssel, és a képviselők nyilvános sürgetésére egy év múlva volt csak képes eredményt felmutatni, viszont akkorra jó módosítást tett le az asztalra.

A demokráciacsomag tervét szeptemberre kérő országgyűlési határozat mellé Staudinger István 1988. július 1-jén egy új alkotmányt megformáló Alkotmány-előkészítő Bizottság létrehozására tett javaslatot,* bár az alkotmányozás gondolata még gyermek-

* *Napló*, 1988. 2189–2190. Az 1972-es alkotmányozás tradíciója okán elnöknek Kállai Gyulát javasolták, de idős korára tekintettel lemondott, helyette Gajdócsi István lett az új elnök. *Napló*, 1988. 2815.

cipőben járt. Ugyanezen a napon javasolta Szirtesné Tomsits Erika, hogy jöjjön létre vagy alakuljon át az ad hoc bizottság reform bizottsággá.

1988. szeptember 15-én Stadinger István levelet kapott Tóth Jánostól, a Kulturális Bizottság titkárától, amelyben egy kötetlen, úgynevezett stílusmegbeszélésre invitálta az elnököt.¹²⁹ A levélhez mellékelve volt egy „Tények és adatok” címet viselő irat, amely a ciklusban végzett munkáról számolt be, de szokatlan módon hozzátette azt, hogy hogyan fogadta a kulturális tárca, illetve a főhatóságok a képviselők kezdeményezéseit. Négy konkrét kezdeményezést teljesített a kormány, ugyanakkor 14 tételben csoportosított kezdeményezésre nem is reagált. Például az adóreformmal kapcsolatos észrevételeket azonnal, kategorikusan elutasították. A költségvetési elszámolásokkal kapcsolatos észrevételekre ritkán tértek vissza. A művészeti alapokra minden évben kritikus megjegyzések hangoztak el, egyikre sem reagáltak, a külföldi kiállítás politikájának megváltoztatására tett javaslatról „megfeledeztek”, stb. A főhatóságok válaszadási kötelezettségéről szóló joga írott malaszt maradt. A csendes tudomásulvétel helyett megelégtelte a kormány szokásos lekezelő, tudomást sem vevő magatartását.

Bognár József lemondott bizottsági elnöki posztjáról, ami még csak halványan jelezte a bizottságokkal kapcsolatos fokozott felelősségvállalás követelményét, a költségvetés tárgyalásokor bekövetkező események azonban már sokkal inkább. A Németh-kormány három változatos költségvetést terjesztett be a „T. Ház” elé, amely a képviselőket és mindenekelőtt a Terv- és Költségvetési Bizottságot színvallásra készítette. Másrészt az „ötök”, vagyis öt képviselő nevében Király Zoltán egy negyedik változatot is beterjesztett, amire a bizottság kitérő választ adott, mondván annak tartalmát hirtelen nem tudja megítélni, de vizsgálat tárgyává teszi a javaslatokat.¹³⁰ Az „ötök” vagy egy reform ad hoc albizottság, vagy egy önálló ad hoc támogatási bizottság létrehozását kezdeményezték, amely megvizsgálja a költségvetésben a támogatások leépítése elmaradásának okait, nyilvánosságra hozza a válságágazatok és vállalatok nevét és a szanálásokat. Tudnia kell a parlamentnek és a széles nyilvánosságnak, mi a magyarázata a tehetetlenkedésnek, és kik állnak az érdek-összefonódások háttérében. Avagy másként konszolidációs csomagtervet várt el a kormánytól.

A javaslat a kormánnyal szemben határozott kiállást, követelményeket támasztott, másrészt ennek érdekében az Országgyűlés belső megszerveződését helyezte kilátásba, és az alkalmi bizottságok létrehozásának ezt a célt szánta. Az állandó bizottságokat is sarkallta a javaslat, de a válsághelyzet is ezt követelte. Ebben segítséget nyújtott az új ügyrend, amely lehetőséget kínált alternatív szerveződésekre. Tágra nyitotta a kaput a témaválasztásban, nem egyszerűen a kormányzat válaszadási, de a kormány képviselőjének megjelenését és az ülésen való válaszadási kötelezettségét írta elő. Három új bizottságot tervezett az előkészítő anyag: családvédelmit, tájékoztatási és tudomány-politikait. Létszámuknak nem szabott felső határt. Egy májusi módosítás lehetőséget adott arra, hogy az ideiglenes bizottságnak ne csak képviselő tagjai legyenek.¹³¹

Az ügyrend széles körű lehetőséget teremtett az Országgyűlésnek saját tisztségviselői és más állami alkalmazottak, vezető személyiségeinek megválasztására. A törvényhozás

48. Relaxálnak a parlamenti képviselők 1989 májusában

ezt saját tagjai sorából megbízott jelölőbizottsággal végezte. Magát a jelölőbizottságot sem volt egyszerű megszavazni. Ilyen volt például az Állami Számvevőszék elnökének jelölésére kialakított csapat. A korábban létrehozott 25 fős jelölőbizottságot ekkor váltotta egy nyolc főből álló. Az elnök javaslatot tett, de még két személyt a plénum javasolt. Az egyenkénti szavazás alapján végül 1989. szeptember 28-án megszületett az új jelölőbizottság.¹³² A jelölőbizottságok általában több jelöltet terjesztettek a plénum elé, amely a fontos tisztségeknél titkos szavazással döntött. A bizottsági elnök, titkárok és tagok megválasztása nyíltan történt, de már az Interparlamentáris Unió elnökét, alelnökeit és a vezetőség tagjait titkosan választották.

Az Országgyűlés a munka gyarapodásával nem tudott a szokásos ülésszakokkal megbirkózni. Ezt tükrözte Técsy Gyula javaslata az ideiglenes Programfelülvizsgáló Bizottságra, amelybe az elnök valamennyi állandó bizottságból egy fő delegálását kérte, és amelyet 1989. május 10-én választottak meg Jakab Róbertné vezetésével.¹³³ A napi-rendek száma azonban tovább szaporodott, és ezt nehezen tudta kezelni az elnökség a képviselők munkahelyi elfoglaltsága miatt. A bizottságok feladata is növekedett az el nem fogadott interpellációkkal, a képviselői önálló és a szaporodó módosító indítványokkal. A szeptember 20-i ülésen azonban kérdéses volt, hogy technikai ügyekkel foglalkozó bizottság tud-e a plénumnak segítséget nyújtani.¹³⁴

Az új ügyrendben megjelölt Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottságot 1989. június 27-én alapították meg, elnökét és titkárát csak 30-án választották meg.¹³⁵

A Társadalombiztosítási Bizottságot a Szociális és Egészségügyi Bizottság kezdeményezésére hozták létre 1989. október 31-én.¹³⁶ 1989 decemberében és 1990. január és február hónapban ülésezett. Ez az ideiglenes bizottság egy önálló indítvány előterjesztését készítette elő, ami a társadalombiztosítás irányításáról és szervezetéről szólt, és Szirtesné Tomsits Erika nyújtotta be a parlamentnek 1990. február 28-án. A határozattervezet társadalmi vitát kezdeményezett a szövegjavaslatról, és a döntést már a következő Országgyűlésre hagyományozta.

1990 további ideiglenes bizottságok születését hozta. Létrejött a társadalmi szervezetek költségterítési támogatását elbíráló bizottság, amelynek elnöke sem volt, így is öt ülést tartott. Politikai megfontolásra a kormány áttette e szervezetek elbírálását az Országgyűléshez egy bizonyos összeggel. Pályázati úton jelentkeztek és bírálták el a kérvényeket, amelyek sokszorosa volt a kifizethető összegnek. Az eredményt Roszík Gábor ismertette a plénummal 1990. február 28-án, és a javaslatot elfogadták.¹³⁷

Az első vizsgálóbizottság a Honvédelmi Bizottság egyik albizottságának működése nyomán jött létre – a már említett – Bokor Imre *Kiskirályok mundérban* című könyve valóságának vizsgálatára.¹³⁸ Ellenzéki képviselő, Raffay Ernő lett a vizsgálóbizottság elnöke. A második az úgynevezett Dunagate-botrányhoz kapcsolódott.*

1990-re a bizottságok valamennyi funkciójukban megjelentek: törvényhozási, pénzügyi, vizsgálatot végző, végrehajtást felügyelő vagy ellenőrző és eljárási (például mentelmi, jelölő, ügyrendi).¹³⁹

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a bizottságok a szerepnélküliség állapotából indultak, 1956–1957-ben a szerepkeresés helyzetébe kerültek. 1956 végén, 1957 elején, ezek a testületek mutattak bizonyos kezdeményezőkézséget és önállóságot abban bízva, hogy az 1957. januári kormánynyilatkozat elhatározásai, az emberek bevonása a döntéshozatalba, a racionális működés iránti igény, a hibák kijavításának szándéka komolyan vehető.

1957 után a bizottsági munkának nyilvánossága alig volt, viszont némileg bővülő mozgásteret kívánt adni a képviselőknek. Néhány kivételtől eltekintve a lojális lobbizás magatartását vették fel, mígnem a hatvanas évek végétől a lojális ellenőrzés és kritika helyzetébe fejlődtek át. A kijáró-támogató funkció megmaradt. A hatalom felhasználta elzártágát a nyilvánosságtól, és több kritikát engedett be berkein belülre. Egyes esetekben jóváhagyta a szakértelem alkalmazását is, így születhetett néhány kérdésben – albizottságok révén – eredmény, amely aztán hatással volt a kormányzati döntésekre is. A válság beköszöntével a bizottságokra fokozatosan nagyobb feladatok hárultak. Sarlós István kritikai szerepet és szelepet szánt nekik zártáguk fenntartása mellett. 1987–1988-tól kezdett megváltozni magatartásuk, és 1989-től a parlament önállóosodásával fordulat következett be szerepfelfogásukban. A kormányzat nyilvános, segítő kontrollját igyekeztek ellátni.

* Lásd a *Demokráciacsomag* című alfejezetet.

III. 4.

A MEGYEI KÉPVISELŐCSOPORT

Előzmények

Az 1949. december 7-i titkársági határozat a parlamenti csoport (másként: frakció) vezetőségét bízta meg azzal, hogy egy hónapon belül készítsen tervezetet a képviselők parlamenten kívüli foglalkoztatására, fejlődésük, munkájuk ellenőrzésére. Ennek felőle Olt Károly lett.¹⁴⁰

A javaslatot a Titkárság 1950. január 13-i ülésén elfogadta.¹⁴¹ A határozat szerint az MDP-képviselők választókerületükön belül szűkebb területre kaptak beosztást. Tevékenységük irányítását az MDP titkárait bízta, míg az ellenőrzésük a parlamenti csoport (frakció) vezetőségének feladata lett. A képviselők havonta, a megyei pártbizottságok háromhavonta küldött jelentései alapján félévenként, később évenként összefoglaló jelentést készítettek a Politikai Bizottságnak. A frakciótitkárság, pontosabban Mónus Illésné a megyei párttitkárokkal és a képviselőkkel egyeztetve egy hónap alatt el is készítette a beosztást. A 146 járásban és a 22 városban 182 képviselőt érintett a feladat, ebből Budapesten 65 képviselő volt. A beosztottak 48%-a volt helyben lakó, a többiek Budapesten vagy más megyében éltek. Egyedül Pest megyében volt valamennyi képviselő helyi.

A képviselők káderjellemezése is elkészült. Első alkalommal majdnem minden simán ment, már februárban, egyesek márciusban mindenütt megtartották első beszámolóikat, néhány megyében – Baranyában, Tolnában, Veszprémben – azonban csak egy-két képviselő vállalkozott erre. Július végéig 520 beszámolót mondott el a 182 képviselő, továbbá kisgyűlések voltak munkahelyeken. Ez a lendület nyárig tartott, aztán egyre rendszertelenebb, ritkább lett. Főleg a budapesti képviselők mondták le az előkészített rendezvényeket. Annak ellenére így volt ez, hogy a jelentések csupa jót írtak az eseményekről, a képviselőket szeretettel fogadták, sok helyen ünnepélyes külsőségek között, még díszkapukat is építettek, és úttörőket állítottak a falu határához. „A felszólalásokban megnyilvánult a párt iránti szeretet és bizalom.” A beszámolókat

* „Jelentések számolnak be arról, hogy május 1. ünnepén a falvakban meglepően sok parasztház ablakában volt ott Rákosi elvtárs képe mellett Lenin és Sztálin elvtárs képe is.” MNL OL XVIII-7 4. d.

a pártszervezetek készítették elő, mozgósították a falujárókat, a népnevelőket, és a helyi viszonyoknak megfelelően másorral, falunappal, úttörőnappal, panasznapkal kötötték össze a rendezvényt. Nem csoda, hogy a falvakban igen sokan vettek részt: Battonyán a jelentés szerint 2500-an voltak. Persze mindenhol előfordult, hogy a pártszervezetek nem készültek fel időben, és elmaradt a beszámoló. A községeket a 110 helyben lakó és ott is dolgozó funkcionárius látogatta rendszeresen. A budapestiek nem szívesen mentek vidékre. A segítők a helyi pártszervezetek voltak, a megyeiek megelégedtek a képviselőkről. Csak négy megyei lap írt a jelentősebb beosztásban lévő vezetők látogatásairól. Jelentését a képviselők nagy része nem küldte el sem a frakciótitkárságra, sem máshová. Külön összehívták márciusban a budapestieket, akik meg is tartották első beszámolóikat, ezt követően azonban nem történt semmi. Szeptemberben ismét hasonló akciót terveztek. A frakcióvezetőség sem igen ösztökölte az embereket, ezért személycseréket javasoltak. Kiss Károly 1950. decemberében levélben kérte a fővárosi pártbizottságot, hogy tegyenek valamit, mert a kerületiek nem adnak segítséget a munkához, és többen vidékre kértek beosztást.

Másfél év múlva négy megyében kevés beszámolót tartottak, ötben pedig egyáltalán nem is került erre sor. Kisebb eseményeken viszont részt vettek a képviselők, elsősorban a helyiek.* A Titkárság nem tanult az elmúlt évekből, és amikor megbízta Révai Józsefet, hogy ismételten tegyen javaslatot arra, hogyan foglalkoztassák a képviselőket a parlamenten kívül, 1953. szeptember 30-án** lényegében azonos szándékú és tartalmú javaslattal lepte meg vezetőtársait. Ennek nyomán újakezdődött a szervezés. Annyiban tért el Révai a korábbiától, hogy a képviselők foglalkoztatásának irányítását és ellenőrzését a megyei pártbizottságokra bízta.

Első évek

Egyes megyékben ennek következtében saját kezdeményezésre összefogták a képviselőket, és ez valamelyest segített. A már említett lengyel tapasztalatokról 1956. február 23-án készült jelentés a vajdasági képviselőcsoportokról is említést tett. E szerveződéseknek elnöksége és munkaterve volt, negyedévente üléseztek. Működésüket a szjeim vezetése irányította.¹⁴² Apró Antal 1956. májusában már azzal az elhatározott szándékkal küldött levelet Rónainak, hogy ha a megyék számát csökkentik, és ha megváltoztatják

* 1952. május 15-én Dögei Imre elnök azzal a kéréssel fordult a képviselőkhez, hogy írásban adjanak összefoglalót munkájukról, tekintettel arra, hogy 1953-ban választások lesznek. MNL OL XVIII-7 2. d.

** Ugyanezen a napon írt Kovács István megyei titkár levelet Rónai Sándornak „Az országgyűlés óta a megválasztott képviselők néhány kivétellel nem tartottak beszámolót, fogadóórát, nem teljesítették kötelességeiket. A pártbizottság így október 7-én ismételt megbeszélést tart, mert az elmúlt hetekben ilyet képtelenség volt szervezni, mert a képviselők nem jelentek meg.” MNL OL XVIII-6-b 1. doboz.

a választási rendszert, akkor megyei csoportokat kell létrehozni. Az 1956. augusztus 8-i frakcióvezetőségi ülésen mérlegelték a csoportok előnyeit (nem lesz sok interpelláció, már helyben megoldódnak a problémák, ne kijáró szervezetek, hanem politizáló csoportok legyenek), és rábólintottak a lengyel elképzelés átvételére.

A megyék korábbi gyakorlatát általánosítva került az 1956. 1. sz. országgyűlési határozatba a következő passzus:

„A képviselők által választókerületeikben végzett munkájuk kiszélesítése, a helyi tapasztalatok összegyűjtésére, a választók között végzett munka összehangolására megyénként képviselői csoportokat kell alakítani, amelyek a helyi pártszervek segítségével és a Hazafias Népfront szerveire támaszkodva az általuk megválasztott vezetőség irányítása mellett elmélyítik a lakossággal való együttműködést, biztosítják az Országgyűlés elnökével való folyamatos kapcsolatot.”

A szöveg egy olyan összefüggésben került elfogadásra, amely új ügyrend kidolgozását, a választási törvény rövid idő belüli egyéni körzeti rendszerre való átállítását jelentette volna, ahol a megyei csoportok hivatalossá tétele és a képviselők érdekeltsége jóval nagyobb lett volna, mint korábban. Újdonság volt a pártbizottságok és általában a pártszervezetek helyett a népfontra való feladatáthárítás, ami a nem párttag képviselők bevonását tette gördülékennyé a csoportokba. Új volt, hogy a csoportokat vezetőséggel ösztökölték működésre. Egyben támaszt nyújtott a képviselőknek a helyi tanácsi és más vezetőtestületek. Egy minisztertanácsi határozat (1087/1956. (IX. 4.) MT. sz. hat.) meg is kezdte a segítségnyújtást azzal, hogy kötelezte a KSH elnökét, hogy a képviselői munkához szükséges statisztikákat folyamatosan biztosítsa számukra, és a csoportok kapják meg a Határozatok Tárát, valamint az egyes minisztériumok és országos hatáskörű szervek hivatalos lapját.

Ugyan az egyéni választókerületi rendszer nem került bevezetésre, a megyei képviselőcsoportok szinte azonnal megalakultak, és meg is kezdték működésüket: elnököt, elnökhelyettest és titkárt választottak. 1957 januárjában aztán Vass Istvánné és Kádas István látogatta végig a csoportokat, és káderezte a képviselőket. A képviselőcsoportok elnökeinek első értekezletét Rónai Sándor 1957. január 17-én tartotta, amelyen a vezetés szorgalmazta a csoportok munkájának rendszeressé tételét és egy-egy megyei pártvezető meghívását. 1957. március 15-éig 10 megyében két alkalommal, 8 megyében egyszer volt értekezlet. (Heves megye volt a kivétel.)¹⁴³

Az első összefoglaló jelentés az 1958 januárja és augusztusa közötti időszakot fogta át. Hatékonyan minősítette Borsod és Szolnok megye, valamint Budapest működését, Fejér, Békés, Tolna és Bács-Kiskun megyében gyengének találta a csoport vezetését. Valamennyi megyében volt munkaterv, 13 helyen féléves, 6 helyen egy hónapos. 4-8 hetente üléseztek, mindig más helyen. A témákat illetően megmutatkozott önállóságuk. Milyen önálló napirendeket tárgyaltak? Például a badacsonyi történelmi borvidék felújításának, egy-egy útszakasz rendbehozatalának, Szolnokon egy fürdő átminősí-

tésének, Veszprém és Somogy megyében a Balaton fejlesztésének kérdéseit beszélték meg közös értekezleten. A határozatokat el is juttatták a Balaton Intéző Bizottsághoz. Pest megyében a népművelési munkáról tárgyaltak. Tolnában – a megyei tanácssal együtt – az iparosítás kérdéseit, Budapesten a kenyér- és péksütemény-ellátás javítását vitatták meg. A helyi szervezetekre támaszkodtak, a megyei pártbizottság titkárai és a tanácselnökök részt vettek az üléseken. A munka szervezését mindenütt a Hazafias Népfront megyei apparátusára bízta. Helyenként kapcsolat alakult ki a bizottságok és a csoportok között. A somogyiak például a borforgalmi adó hiányosságait tették szóvá a Mezőgazdasági Bizottságban, és albizottság kiküldését is elérték.¹⁴⁴

Az 1960-as összefoglalóban az szerepelt, hogy a csoportok havonta, Budapesten negyedévente üléseztek, vidéken mindig más helyen, és ilyen alkalmakkor a helyi párt- és tanácsi, sőt a népfrontvezetők is jelen voltak, helyenként kívánságlistával várták a képviselőket. Egyre gyakrabban miniszteri embereket is meghívtak. Komárom megyében Tatabánya átfogó fejlesztésének témájához tíz minisztériumból hívtak meg vendégeket. Ezt fenn túlzásnak ítélték, és leállították az akciót. Arról azonban lehetett szó, hogy 1-1 miniszterrel találkozzanak. A leggyakrabban előforduló téma a mezőgazdaság átszervezése és az oktatás reformja volt. A megyei tanácsok zárszámadása is sok helyen terítékre került. A képviselőcsoportok fellépése eredményre vezetett például Ajka városná nyilvánítása érdekében. Abaújszántón levelező oktatást vezettek be a közgazdasági technikumban, Szolnok megyében fejlesztették az egyik gyógyfürdőt. Voltak azonban lemaradó megyék is, például Bács-Kiskun, Pest, Baranya és Zala.¹⁴⁵

A Pest megyei képviselőcsoport Rónai Sándorhoz intézett levelében támadta az agrárügyben illetékes párt- és kormányzati szerveket. Rónai úgy fogalmazott, hogy a látszatát is el kell kerülni az ilyen támadásoknak. A képviselőcsoportnak joga és lehetősége, hogy közvetlenül forduljon illetékes állami szervekhez, de nem elegendő a problémák pusztá felvetése, hanem konstruktív javaslatok megtételére van szükség.*

Rónai szerint a budapesti képviselőcsoporttal problémák voltak. A munka hanyatlott az előző ciklushoz képest. 1960. május 23-án megtárgyalta az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottsága a kérdést, és elhárította az elnök bírálatát, ami nem is meglepő, hiszen túlnyomó részük vezető funkcionárius volt, nyolcan a budapesti pártbizottság tagjai, tizenegyen fővárosi tanácsstagok, tízen szakszervezeti vezetők. Több mint 80%-uk párttag, 60-an parlamenti bizottságok tagjai. Nem hanyatlott, hanem megváltozott munkájuk, együtt élnek a kerületekkel – állapította meg a VB. Sokan küldenek be kerületi jelentéseket. A hétagú budapesti csoportvezetőség egyenesen programszervezőnek is beillik. A programok napirendjeit számba véve csupa fontos ügy került a képviselők elé: víz- és gázhelyzet, oktatás, II. ötéves tervtájékoztató, a főváros mezőgazdasága.

* Egy másik példa a Békés megyeiek levele 1960. június 19-én. A képviselőcsoport tárgyalt az oktatás helyzetéről, és megállapította, hogy előbbre kell hozni a beruházásokat, és fel kell emelni az összeget. 1961-re az csak a szlovák diákkotthon felépítésére volt elég összeg, amelyet 1960-ra előre is hoztak, és ezzel csökkent az 1961. évi keret. Rónai ebben az esetben vette a fáradságot, és közvetítette a kérést Aczél Györgyhez.

A látogatások is gazdag programot kínáltak: vízművek, gázművek, földalatti, óbudai kísérleti lakótelep építése. A képviselők 70–80%-a részt vesz ezeken a programokon. Csoda, hogy az unalmas plenáris ülésekről 50–60%-uk lelép? Tessék figyelmeztetni őket! Rónai megszégyenülten távozott az ülésről.

1960. december 8-án a frakcióvezetőségi ülésen Rónai Sándor kezdeményezésére a csoportok szempontjából fontos döntés született: a hozzászólók mindegyikét nem kell a vezetésnek kijelölni, ezt tegyék meg a képviselőcsoportok. A határozatot be is tartották. Egy funkcióval többet birtokoltak a megyei társaságok, most már a plénum hozzászólóit is kijelölhették.

Rónai Sándor az 1961. január 29-i képviselőcsoport-elnöki értekezleten büszkélkedett az eredményekkel: egy év alatt 115 megyei és budapesti ülést tartottak a csoportok, amelyen 190 téma szerepelt. A képviselők közben több mint 1700 beszámolót és gyűlést szerveztek, a fogadóórák száma 2890 volt.

Az 1962. januári összesítő értékelés azt emelte ki, hogy a csoportértekezletek jelentős fejlődésen mentek keresztül. A megyei pártbizottságokkal közösen beszéltek meg a napirendeket, így a legfontosabb kérdések kerültek elő, ami segítette a képviselőket az Országgyűlésben. A PB szorgalmazta, hogy ne csak a megyei, hanem az országos sajtó is foglalkozzon képviselőcsoportok üléseivel.

A szakirodalom is felfigyelt a képviselőcsoportokra. Nagy Károly az *Állam és Igazgatás* 1961. májusi számában¹⁴⁶ a Békés megyei képviselőcsoportról írt tájékoztatót. A 15 képviselő lényegében választókerületi rendszerben dolgozott. Kialakult a kapcsolat a helyi vezetőkkel. A csoportülések révén részletes tájékoztatáshoz jutnak a képviselők a megye, a járások és a települések adatairól, költségvetéséről szóban és írásban. Részt vehetnek az MSZMP megyei aktívaértekezletein. A csoport éves terv alapján működik, ennek megfelelően havonta tartanak ülést, ahol a megye egy-egy fontos témája kerül elő, bár ezek 1960-ban különösebb eredmény nélküli beszámolók voltak. A képviselők 59 közérdekű ügyben jártak el a minisztériumokban. Maga a csoport előterjesztést készített a Földművelésügyi Minisztériumnál a mezőgazdasági szakemberképzés meggyorsítása érdekében, és ezt a parlament állandó bizottságában is szóvá tette a megye képviselője. Sikerült két baromfikeltetőt létesíteni. Javaslatot adtak be az Országos Tervhivatalhoz a megyei vízgazdálkodás fejlesztéshez a második öt éves terv részére. A tervezetet egy szakbizottsággal készítették. A megye talajjavításának tervét is kidolgoztatták.

Ezt követően jelent meg Szabó Kálmánné cikke, majd az ezzel vitatkozó fejezet Bihari Ottó könyvében.¹⁴⁷ Vajon a képviselőcsoportok az Országgyűlés szervei? Szabó Kálmán válasza egyértelműen igen volt, bár az ügyrendbe illesztésükre még kilenc évet kellett várni.

Legalizálás

Átfogó értékelést kísérelt meg az addigi tapasztalatokról Besnyő Károly írása,¹⁴⁸ amely azt a sajtós hatást emelte ki a csoportok tevékenységéből, hogy bár semmilyen kötelező határozatra nem volt joga, döntéseinek mégis lehet foganatja. Ezt abban vélte felfedezni, hogy a megyei tanácsok a személyi kapcsolatok révén közelebb kerültek az Országgyűléshez, bár az 1963-ban választott képviselők között 17 tanácsi vezető is volt. Ez azonban nem bizonyult elégségesnek, így a tanácsiak és az országos vezetők kapcsolata bővítendő. A megyei tanácsülésekre meghívják a képviselőket, az 1958–1962. évi ciklusban 3000 tanácsülésen vettek részt. A tanácsok azonban igyekeztek országos hatáskörű szervek vezetőit, vagy legalábbis munkatársait üléseikre megszerezni, és ebben a parlamenti kapcsolatok segítettek. Érvényes volt ez a pártvezetőkre is. Egy témának rangot adott, ha azt a megyei tanács, a megyei párt-VB és a képviselőcsoport együttesen tárgyalta. A felsőbb szervekhez való eljutás és a befolyás érvényesítésének reménye miatt a helyi tanácsok és gazdasági szervezetek egyenesen versengtek a csoportok meghívásáért. A csoportok elősegítették a kapcsolati háló kiformalódását. A megyei tanácsi bizottságok, a megyei és országgyűlési képviselők között rendezvényekben, fogadóórákban, fórumokban megnyilvánuló együttműködés jött létre.

A cikk összefoglalta a képviselőcsoportok szerepét az érdekérvényesítésben, sőt kijelentette, hogy tovább kell fejleszteni működésüket a tanácsok erejének növelése érdekében:

1963-ban Vass Istvánné visszatekintve a korábbi ciklusra pozitívan értékelte a megyeiek teljesítményét. A csoportok kijáró működése azonban kiváltotta az ellenhatást, és 1965-ben ugyanaz a Vassné, aki korábban dicsérte ezt a szervezeti formát, a kormányzati szervek nyomására már sokallta a forrásigények érdekében folytatott lobbizást.* Megjegyezte, hogy minden csoportülés azzal zárul, hogy kéri a képviselők segítségét gondjaik orvoslása érdekében. A képviselők tekintélyük, személyes kapcsolataik révén ezt meg is teszik. Igyekezett a csoportok figyelmét másfelé terelni, például a törvények végrehajtásának napirendre tűzésével vagy az egyes képviselők területi munkájának gyakoribb támogatásával – ezt tekintette legfőbb céljának. Azt ajánlotta, hogy a kéréseket neki küldjék, majd ő intézkedik. Megjegyezte, hogy a bizottságok és képviselőcsoportok kapcsolata is erősödött az utóbbi időben. Viszont a bizottsági elnökök és képviselőcsoportok 1964. január 10-i értekezletén azt tartotta jobbnak, ha a megyék olyan problémákkal foglalkoznak, amit egy-egy bizottság már megtárgyal.

1967-ben bevezették az egyéni választókerületi rendszert, és ez ismét felvetette a képviselőcsoportok létének vagy nemlétének dilemmáját. Kállai Gyula elnökként a pozitív döntést úgy közvetítette a képviselőcsoport-vezetőknek, hogy nagy szükség van

* MNL OL XVIII-6-v 64. d. Vassné példaként hozta Bács-Kiskun megyét, amely a magánérőből készülő házak létesítését gátló rendelkezések miatt megkereste az Országos Tervhivatalt, ahol ígéretet tettek az akadályok elhárítására.

rájuk „tán nagyobb, mint addig volt”.¹⁴⁹ Nem a megyebizottságok megkettőződését akarják ezekkel a csoportokkal megszervezni – folytatta figyelmeztetően Kállai –, hanem a lakossági kérelmek összesítését és intézését. A közérdekű ügyeket a csoportoknak kell szóvá tenniük a helyi szerveknél, esetleg magasabb szinten.

A képviselőcsoportok rendületlenül működtek tovább, legfeljebb üléseik ritkultak, de a kihelyezett üléseket nem mellőzték.

Az 1972 októberében elfogadott ügyrendmódosítás 55. §-a kötelezően előírta a megyei és fővárosi képviselőcsoportok alakítását. Vezetőiket maguk választották. Viszont feladatkörüket leszűkítette az Országgyűlés elnökével való folyamatos kapcsolattartásra, az Országgyűlésre és annak bizottsági üléseire való felkészülésre, valamint a képviselők tapasztalatainak kicserélésére, tájékoztatásra. A Hazafias Népfrontra helyi szervezeteit jelölte meg segítőként. Az 1986-os módosításban szerepelt az a kitétel, hogy a képviselőcsoportok együttműködnek az állami és társadalmi szervezetekkel, ami legális lehetőséget biztosított számukra a tanácsokkal való szimbiózis kiépítésére.

A következő elnök, Apró Antal értékelő szavai nem is tértek ki a csoportok munkájára, azokat begyakorlottnak, magától értetődőnek tekintette.¹⁵⁰ 1975-ben fél mondat szerepelt az ötéves munka összesítésében: „[...] a képviselői csoportok betöltik funkcióikat.”¹⁵¹ A Politikai Bizottság elé menő 1977-es értékelés a képviselők parlamenti felkészülésében játszott szerepét emelte ki. Ezekre az évekre megszokottá vált a képviselők hozzászólásaiban a megyei, városi problémák elpanaszolása. Interpellációk formájában rendszeresen szóvá tették a helyi ügyeket. Kialakult az a gyakorlat, hogy vagy azonnal az ülésen, vagy a kormányzati szervektől írásban választ kaptak. A képviselőcsoportok mint testületek visszahúzódtak, és befolyásos tagjaikon keresztül igyekeztek eredményt elérni. Apró Antal is képviselte azt az álláspontot, hogy a csoportok ne vegyék át a megyei tanácsok szerepét. Az 1979. március 9-i értekezleten azt kérte a megyei elnököktől, hogy csak nagyon kivételes esetben forduljanak a miniszterelnökhöz egy-egy minisztérium elutasító vagy hibásnak ítélt döntésekor. A kormány is rugalmasabban kezelte a Politikai Bizottság határozata alapján az időközi kéréseket, és tartalékot képezett ezek teljesítésére. 1979 márciusában a Hajdú-Bihar megyei képviselőcsoport egyenesen azt javasolta, hogy kapjon minden képviselő kisebb összeget, amivel szabadon gazdálkodhat, és kisegítheti a körzetében lévő igényeket. Apró élesen tiltakozott a felvetés ellen, mondván, hogy ezt lehetetlen teljesíteni.* A nyolcvanas években aztán a költségvetési tartalékképzést is visszavonták, sőt az egyre szigorodó költségvetési fegyelem következtében a lobbizásnak az esélyei meredeken zuhantak, majd a restriktív időszakban legfeljebb azon lehetett vitatkozni, hogy mely megyéktől vegyenek el kevesebbet.** 1985–1986-ban egy

* MNL OL XVIII-6-v 69. d. Megkérdezték a képviselőcsoportokat, mi a véleményük az Országgyűlés munkájáról. Ezekre reflektált Apró Antal, aki az értekezletre csak a megyei elnököket hívta meg.

** Ezzel együtt nem pusztult ki teljesen ez a műfaj, amit például bizonyít Balogh László képviselő kérelme a Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottságtól a Békés megyében található élővíz egészségkárosító hatásának felszámolása érdekében. Erre egy helyszíni bizottsági ülést ajánlott

értékelés a csoportok szerves beépüléséről beszélt, egyrészt az Országgyűlés munkájába, másrészt a megyék intézményei közé. Ez a dokumentum is első helyen említette a képviselők felkészülését, felkészítését a parlamenti vitára és a bizottságok üléseire. A képviselői csoportok folytatták kihelyezett üléseiket, és sort kerítettek a megyék közös tanácskozásaira, elsősorban a regionális fejlesztési célok érdekében. Megmaradt a megyei pártszervezettel, tanácsokkal és a népfronttal való kapcsolatuk. Az évtized végére az akut válsághelyzetben a megyei képviselőcsoportok ugyan fennmaradtak, az 1989 eleji ügyrendben is megmaradt a szabályozásuk, de szerepük összezsugorodott,* és átadták helyüket új szerveződéseknek.

1986-ban. A kérdésre albizottságot küldtek ki. Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 85. d.

* 1988. október 5-én az elnök a legutóbbi ülésre utalva olyan elvi álláspontot foglalt el az alkotmány-előkészítő bizottságban, hogy minden megyei csoportnak legyen képvisellete ebben a bizottságokban. Ez szükségessé teszi a bizottságok kiegészítését. A hiányzó 11 megye képviselőjét a megyei csoportvezetők látnák el. *Napló*, 1988. 2200.

III. 5. SZEKCIÓK, FRAKCIÓK

A történeti irodalomban jól ismert, hogy 1949-ben felszámolták Magyarországon a többpártrendszert. Részletei leírást is nyertek. A legbaloldaliabb párt, a Nemzeti Parasztpárt esetén erre Nánási László úgy emlékezett, hogy az úgynevezett négyesfogat, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Révai József behívatta magához a NPP egész vezetőségét, és Rákosi közölte, hogy hagyják abba a pártépítést, és helyette kezdjék meg szervezeteik lebontását. Veres Péter, a párt elnöke csak annyit kérdezett, hogy mi lesz a politizálni akaró embereikkel. „Ti, a Nemzeti Parasztpárt központi vezetői – válaszolta Rákosi – maradjatok tovább a helyeteken. Ha veletek kapcsolatosan új álláspontot alakítunk ki, hát majd szólunk. Az embereitek, megyei, járási, helyi vezetőitek pedig egyénileg keressék az utat a mi pártunkba.”¹⁵² A parasztpárti vezetők neki is láttak az önfelszámolásnak, aztán később Rákosi szólt Erdei Ferencnek, hogy ne verjék szét teljesen pártjukat, mert még lesz népfrontos választás.

Az 1949-es parlamenti választások kampányát viszont már a csendes leépítésnek rendelték alá, ami aztán folytatódott az Országgyűlésben. Az Országházba került más pártok képviselőinek nem engedélyezték a csoportokba tömörülést, még az egy helyre ülést sem, később pedig azt sem, hogy magukat párthoz tartozónak nyilvánítsák, és hogy a pártjuk nevében szólaljanak meg.

A pártközpontok éppen csak vegetáltak, és működésük beszűkült a képviselőkkel való adminisztratív foglalkozásra. Ismét csak a Nemzeti Parasztpártot példaként emlegetve a párt 39 képviselőjét az NPP „központja” nemcsak nyilvántartotta, de pénzügyi elszámolásban is részesítette. Egy 1951. december 15-i elszámolás szerint 1950. január 1-je és 1951. december 31-e között a párt bevételi és kiadási főösszege 1 394 911 forintot és 40 fillért tett ki, amelyben a képviselői díjak mellett lakásköltség,* egyéb kisebb összegek és egy 300 ezer forintos bankbetét is szerepelt.

* Lakásbérletre 17 képviselő kapott pénzt összesen 185 530 Ft összegben. Adományt, illetve segílyt 18 képviselő kapott, köztük Darvas József is egy alkalommal, 3000 Ft-ot. Kölcsönt még többen, 31-en. Itt is Darvas vezetett 15 000 Ft-tal, őt követte Horváth István 10 250 Ft-tal.

Az 1951. júliusi költségvetés még 11 megyei titkár 400 Ft-os tiszteletdíját is tartalmazta, a decemberi már csak hatét, ami mutatta a sorvasztás költségsökkentő „jótéményét”. A pártnak ekkor még „Autóosztálya” is volt, garázzsal, két szerelővel, éjjeli őrrrel, gépkocsivezetőkkel és két gépkocsival. A két szerelő bevételt is termelt, csak decemberben több mint 5000 forintot. A központban alkalmazottak dolgoztak. Többen tiszteletdíjat, illetve tiszteletdíj-kiegészítést kaptak, például Szabó Pál havi 2800 Ft-ot.

1951. december 27-én a Nemzeti Parasztpárt pénzgazdálkodásával kapcsolatban azonban új javaslat készült Vas Zoltán részére. Eszerint a 300 000 Ft banki vagyont visszautalták az államnak. A valamilyen állásban lévő képviselőknek ezt követően csak 500 Ft tiszteletdíjat javasoltak, ami két fő* kivételével mindenkire érvényes volt. A két „főállású” képviselő megkapta a teljes tiszteletdíját. A tiszteletdíjakból a párt hozzájárulást szedett le, ez volt az egyik bevétele, amiből fedezték a „pártközpont” kiadásait. Ezen túl az autójavítás és könyveladás is hozott a kasszára. Továbbra is megmaradtak az alkalmazottak. (A parasztpártiak is jegyezték persze békekölcsönt.) 1952 ebben a rendszerben telt el, és az év végére több mint 370 ezer forint maradvány halmozódott fel.

Ezzel szemben az MDP-képviselőcsoport megmaradt, még vezetőséget és titkárságot is választott, bár egyedül a különben is ritka plenáris ülésszakok előtt ült össze, ahol különféle kérdésekben tájékoztatót hallgattak meg, továbbá a parlamenten kívül a lakosság körében végzett munkára biztatták őket.¹⁵³ Létezésük persze nem kapott nyilvánosságot, szinte illegalitásban működtek.

Az 1949–1953-as ciklusban lassan elhaltak a pártok maradványai is. 1953 után a képviselők tiszteletdíját egységesen fizették. Csak az MDP és az MSZMP képviselőcsoportja maradt fenn, bár 1956 után leginkább egy alkalommal hívták össze őket, hogy közöljék velük, kik a tagjai vezetőségüknek. Ezt nehéz működésnek nevezni.

A parlamenten belüli csoportosulások szerveződésére az MSZMP képviselőcsoportjának vezetősége, vagy röviden a frakcióvezetőség kivételével évtizedeken keresztül nem volt lehetőség. Eke Károly révén a pártonkívüli képviselők szerveződése már 1988 őszén megkezdődött. Két nap múlva Korom Mihály előzetes ügyrendi tájékoztatójában kilátásba helyezte a megvalósítást.¹⁵⁴ Ezzel együtt egy ártatlan szerveződés megkezdte működését. Az Országgyűlés 1988 téli ülésszakán, december 21-én megalakult a Józan Élet Szövetség parlamenti csoportja Papp Elemér zalaszentgróti képviselő, a szövetség társelnöke vezetésével és 35 képviselő részvételével.¹⁵⁵ Egy kis újságja is volt a szövetségnek *Józan nép – Egészséges Nemzet* címmel. A társulat az egészségvédelem sorskérdéseit igyekezett a társadalompolitikai viták középpontjába állítani. Egyben egy a lapjukban megjelent petíciót is szerettek volna az Országgyűlési Irodán keresztül eljuttatni a képviselőknek. A petíció az áremelések ellen tiltakozott. Törőcsik Gábor irodavezető azon a címen, hogy csak a hivatalos dokumentumokat voltak kötelesek

* 1952 januárjában hat fő kapott 1711 Ft teljes tiszteletdíjat, és 26 fő 500 Ft-ot. (A hat fő: Horváth János, Kamjén István, Király Gergely, Cs. Nagy Júlia, Szabó Pál és Tóth Endre. Utóbbi a Fővárosi Tanácsnál dolgozott, de fizetést nem kapott.) Később Veres Péter is csatlakozott ehhez a listához.

eljuttatni a képviselőkhez, megtagadta a kérést.¹⁵⁶ A csoportot azonban ez nem tántoríthatta el a működéstől, sőt az új ügyrendtől bátorítást kaptak, és 41 főre gyarapodott létszámuk. (Elsősorban alkohol- és nikotinellenesség jellemezte őket.)

Az 1989. január 11-én elfogadott ügyrend új helyzetet teremtett. A 16. § (5) bekezdése így fogalmazott: „A képviselők az Országgyűlésen belül törvényjavaslatok kezdeményezésére és más, a képviselői tevékenységgel összefüggő célra egyéb csoportokat is létrehozhatnak.”¹⁵⁷ Ez legalizálta a képviselők által egyébként is tudott MSZMP-frakcióval szembeni szervezkedést, egyben biztatást nyújtott a képviselőknek. Január 11-én Benjámin Judit jelentette be, hogy a pártönkívüliek képviselőcsoportja az aznapi alakulást január 24-ére halasztotta.¹⁵⁸ Azt megelőzően hosszú-hosszú ideig nem tiltotta semmilyen szabály, hogy a pártönkívüli képviselők szerveződjenek, csak nem akadt ember, aki ilyen eszközök alkalmazását vállalta volna. A 93 fős Független Képviselők Csoportja 1989 januárjában meg is alakult Fodor István, majd Eke Károly vezetésével.*

Alighogy elfogadták a képviselők az ügyrendet, Técsy László szót kért, és bejelentette, hogy 14 képviselő megalakította a parlament agrárszektorát.¹⁵⁹ Egyben azzal a felhívással fordult az agrárterületen, az élelmiszeriparban, -kutatásban és rokon szakmákban dolgozó képviselőkhez, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Céljuk a kibontakozási program ágazati megvalósítása, valamint a parasztság, a falu sorsának javítása volt. Márton Jánost jelölték meg kontaktszemélyként. Ígéretet tettek, hogy a szakmai szervezeteket megkeresik.¹⁶⁰ Az agrárszektor a későbbiekben 107 főre növekedett.**

Ezzel megkezdődött a szektorok vagy csoportok létrehozása, amelyek a közös érdeklődésű és érdekű képviselőket szervezték egybe. Az elnevezéseket (csoport, szekció, szektor) szinonimaként használták, csak a frakció kifejezést kerülték pártos töltete miatt. 1989. február 22-én a Stadinger Istvánnak címzett levélben bejelentkezett a bányászati és energetikai szekció.¹⁶¹ Az ő céljuk az volt, hogy segítsék az ország energiaszükségletének biztosítását, az energiapolitikai törekvések megvalósulását. Támogatták az energiaigény mérséklése mellett az ellátás biztonságának fokozását, keresték a komplex hazai forrásbővítés és a takarékoság lehetőségeit. Szorgalmazták, hogy

* 1989. június 30-án levelet juttattak el Szűrös Mátyás elnökhöz, amelyben a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak részesei kívántak lenni, és azt kérték az elnöktől, hogy háromtagú küldöttségük képviselhesse a függetleneket megfigyelőként. A megbízottak Benjámin Judit, Eke Károly és Sasvári József lettek volna. Országgyűlési Tudósítások, 1989. július 3.

** Az Agrárcsoport 1989. április 7-én ülésezett. Három törvény volt terítéken: a termelőszerkezet, a föld- és érintőlegesen az erdőről és a vadászatról szóló törvény. Kezdeményezték, hogy a vadászatról önálló törvény szülessen, amit Váncsa Jenő miniszter vállalt. Szűrös Mátyásnak írt levelében a szekció vezetője, Deák Géza kifogásolta, hogy az ülés előkészítésében és lebonyolításában a Hivatal nem segédkezett, így a nagyszámú képviselő, szakértő és újságíró kényelmetlen körülmények között tanácskozott. Szűrös azt írta április 14-én a válaszlevelet megfogalmazó munkatársnak, hogy „Tapintatos de méltó választ adjunk! A szekciózás divat, a házszabály minket nem kötelez, – szervezzék maguknak, és jó, ha a MÉM-ben helyet kapnak. Várom a tervezetet.” A válaszlévelel az éves költségvetés szükségességére hivatkozott, felvetette továbbá, hogy az állandó bizottsági működésnek azt a gyengéjét miért kifogásolták, hogy ott a kormányzati szervek rendre túlsúlyban vannak, ha a szekcióülésen is jelen van az illetékes miniszter.

a beruházások a környezetvédelmi és gazdaságossági szempontoknak megfeleljenek, és a terület döntései és ellenőrzése a nyilvánosság előtt történjenek. Egyben március 8-án napirend előtti felszólalásra kértek engedélyt. Március 8-án Stadinger István lemondása és a napirendről kiélesedő vita azonban elfeledtette a szektor kérését. Erre március 10-én 12 képviselő nevében Kiss István tett a bejelentést. Ugyanekkor Tóth János hét képviselőtársa nevében szólalt fel, és jelezte, hogy március 1-jén a műszaki és gazdasági modernizációs szekció is megalakult.¹⁶² Indoka az volt, hogy a bizottságok integráló szerepe, a műszaki fejlesztés és a gazdaság szerkezetátalakításának szoros összekapcsolása hiányzik. A fő célok a következők voltak: a műszaki fejlesztés felgyorsítása, a struktúraátalakítás elősegítése, a világpiaci követelményekhez történő jobb alkalmazkodást segítő gazdasági stratégia létrehozása, a politikai és gazdasági reformtörekvések összehangolása. Működésük a szintézisre irányult, tehát nem ágazati felépítésű szektornak képzelték el magukat. Kormánypártiként ezt a nézőpontot szerették volna érvényesíteni a viták során. Azon kívántak munkálkodni, hogy szakértői háttérrel biztosítsanak az Országgyűlésnek, ennek érdekében kiépítették a kapcsolatot a Jogász Szövetséggel és a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének tudományos egyesületeivel, amelyben 170 ezer szakember tömörült. 60 fő jelentkezett ebbe a csoportba. 1989. április 11-én „A társadalmi, gazdasági, műszaki modernizáció fő kérdései” című szakértői előterjesztést vitatták meg. A szakértői csoport élén Kápoli László állt. Az írást átdolgozás után ismételt megvitatásra szánták, azt követően pedig a Reformbizottság 3 éves munkaprogramjához kellett csatolni. Októberben az adótörvényekről tartott az Ipari Bizottsággal együttes ülést a csoport, és járult hozzá a képviselők álláspontjának kialakításához.¹⁶³

A levezető elnök olvasta fel a következő bejelentést, amely a 7 fős, az Országgyűlés tömegtájékoztatási csoportjáról szólt. „Legfőbb feladatunknak tekintjük, hogy tapasztalatainkat az új sajtó- és médiatörvény előkészítése érdekében gyümölcsöztessük, majd annak végrehajtása fölött örködjünk” – olvasható a levélben, amit hét fő írt alá.¹⁶⁴

Folytatódta a szerveződések, így 1989. március 23-án újabb bejelentésekre került sor. Kulcsár Sándor Komárom megyei képviselő jelezte, hogy a két ülészak között 16-án megalakította a szakszervezeti csoportot.¹⁶⁵ A munkáltatók és a munkavállalók érdekeinek pontos megjelentetésére összpontosítanak. A tájékoztatást és tájékozódást kívánják elősegíteni, vagyis nyitottak mindenki felé. Létszámuk 40 főre növekedett,* segítségük a SZOT. Ezt követően Pölösné Krizsán Ildikó emelkedett szólásra, és a gyermek- és ifjúsági érdekképviseleti csoport létrejötté mellett érvelt. Ezt különösen meg kellett indokolni, miután létezett Ifjúsági és Sportbizottság. 53 fővel azonban messze

* MNL OL XVIII-6-ag 2. d. Májusban több ülést is tartott a csoport. 30-án a gazdasági csomagterv volt a fő téma, továbbá a jelölés. Az elnök Kulcsár Sándor lett. Októberben tájékoztatót hallgattak meg a szakszervezetek részéről a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokról. A szakszervezeti csoport 1990. január 22-én 12 fővel és Nagy Sándor elnökletével többek között úgy határozott, hogy felkérlik a képviselőket, hogy aki az új választásokon igényli a szakszervezetek támogatását, az jelentkezzen náluk. MNL OL XVIII-6-o 3. d.

felülmúlta a bizottsági létszámot. Félig ellenzéki hangot fogalmazott, amikor a problémák megoldásának felületi kezeléséről, a gondok újratermelődéséről, sürgős és gyökeres változtatásról beszélt, egyben egy ajánlást helyezett kilátásba a képviselőknek és a bizottságoknak címezve, hogy hatáskörükben cselekedjenek a fiatal korosztályok érdekében.

Őt követte Balogh Károly, aki az indulásnál 32 fős, aztán 49 fős egészségügyi csoport megalakulását jelentette be, amely elsősorban az egészségügyben dolgozókat várta soraiba.¹⁶⁶ Az egészségügy, a társadalombiztosítás és a szociálpolitika reformjának szükségességével érvelt, a lakosság egészségügyi állapotának, az ágazatban dolgozók helyzetének javítását vállalta.*

1989. május 12-én Biacs Péter az élelmiszeripari szektor megalakulását jelentette be, persze szoros együttműködéssel az agrárszektorttal. A háttérben az Élelmiszeripari Dolgozók Országos Szakszervezete állt. Céljuk ennek az ágazatnak és a termékek minőségének a fejlesztése, a fogyasztók érdekvédelme.¹⁶⁷

1989. szeptember 28-án Morvay László bejelentette, hogy 20 képviselővel megalakult a parlament Vállalkozói Csoportja.¹⁶⁸ A alapító oklevelük leszögezte, hogy támogatják a piacgazdaság megteremtését, sürgetik az egyéni és társas magánvállalkozásokat támogató törvények meghozatalát, fellépnek a teljesítmény-visszatartó javaslatokkal és törvénytervezetekkel szemben. Törekvéseik kizárólag gazdaságpolitikai jellegűek, mentesek párt- és politikai csoportérdekektől. Az adótörvények jelentős módosítását kezdeményezik, amelyek vállalkozásellenesek. Szívesen fogadnák akár a miniszterelnök csatlakozását is. Támogatóik a Vállalkozók Országos Szövetsége, több helyi kis- és középvállalkozás és más cég, valamint a Társaság a Világkiállításért tagsága. A vállalkozók a későbbiekben frakciónak nevezték magukat. Különösen az adótörvényeknél hallatták hangjukat.

1989 elején figyelmet keltett a szektorok alakulása, így például a vidéki sajtóban sorozatosan jelentek meg a nyilatkozatok képviselőktől az agrárszektor létrejöttéről. Volt, aki szkepszisét fejezte ki az ágazati szerveződések miatt, és inkább alkalmilag, egy-egy törvény megalkotása előtt az álláspontonként kiformálódó csoportokban látott fantáziát. Ennek tett eleget május 9-én Bubla Gyula, amikor bejelentette, hogy ideiglenes csoport jött létre a visegrádi–nagygyőri vízlepcső beruházását ellenzők köréből. Május 30-án a kormánynak le kellene állítania a beruházást. „A Duna folyjon, ne a pénz” – kölcsönözte a jelszót Bubla Gyula a Duna-körtől.¹⁶⁹ Végül 28-an csatlakoztak a csoporthoz.**

Március 8-án Stadinger István első sajtótájékoztatóján megkérdezte az egyik újságíró, hogy miért nem vett részt egyetlen tisztségviselő sem a független képviselői csoport

alakuló ülésén. Stadinger önmagát és valamennyi kollégáját elfoglaltságra hivatkozva kimentette. Nem volt e mögött elhatárolódási szándék – mondta.¹⁷⁰

A különféle csoportok és szekciók minimális ellátást és adminisztratív segítséget vártak, de ezt az Országgyűlési Hivatal a költségvetés szükségességére hivatkozva elhárította. Ez volt Szirtesné Tomsits Erika egyik hivatkozási alapja arra, hogy szeptember 28-án ügyrendi bizottság ismételt megalakítását szorgalmazza.¹⁷¹

A csoportok mindegyike képviselő kezdeményezésére vagy képviselők összefogásából jött létre, tehát az Országgyűlés belső, autonóm szerveződésének részeként. Volt egy külső szerveződési kísérlet, amikor a Magyar Nőszövetség elnöke összehívta a női képviselőket, akik közül el is mentek 15-en, és tájékoztatta őket a szervezet célkitűzéseiről. A képviselők javasolták a nők érdekképviseletének bővítését, és azt, hogy a Nőszövetséget hívják meg az országgyűlési bizottságok és frakciók üléseire.¹⁷²

Többspárti frakciók

1989 szeptemberében új képviselők kerültek a törvényhozásba. A megüresedett és pótképviselőkkel fel nem tölthető helyeken időközi választás útján négy ellenzéki jelölt győzött. Minőségében új tömörülés jött ezzel létre, szeptember 26-án Király Zoltán bejelentése révén az ellenzéki demokraták csoportja.¹⁷³ Egyszerre kívánták a Magyar Demokrata Fórum politikáját, és a tágabb ellenzéki szellemiséget megjeleníteni, törvények kezdeményezésével és módosításával, valamint az ellenőrzés funkcióját interpellációk, kérdések, nyilatkozatok, állásfoglalások közreadásával. Szövetséget ajánlottak a független képviselői csoportnak. Nem kívánják bővíteni létszámukat, mert a választásokig rövid az idő, és a függetlenekkel összefogva nagyobb befolyást érhetnek el. Technikai feltételeket igényeltek, és az egy tömbben való ülés lehetőségét.* A csoport tagjai: Bánffy György, Debreczeni József, Király Zoltán, Marx Gyula, Raffay Ernő, Roszik Gábor, Zsigmond Attila. 1990 januárjában aztán megalakult az MDF képviselőcsoportja, és miután Király Zoltán nem volt tagja ennek a pártnak, így a vezetői tisztségről lemondott.¹⁷⁴

Az ellenzéki képviselők rendkívül intenzíven vettek részt az Országgyűlés munkájában. Az új képviselők első napjaikat hozzászólásokkal töltötték, indítványaik, interpellációik, kérdéseik sora tarkította részvételüket a törvényhozásban. Többek között Bánffy György, az MDF Országos Elnöksége nevében 1989. november 21-én azt a javaslatot tette, hogy az Országgyűlés december 11-e napjával mondja ki feloszlását.¹⁷⁵ Egy másik felvetés volt például az iratmegsemmisítés ügye, melyet az ellenzéki demokraták frakciója hozott a parlament elé. Az Ellenzéki Demokraták Csoportja 1990. január 23-án a Magyar Demokrata Fórum (6 fő) nevet vette fel.

* Napló, 1989. 3737–3738. Az Egységügyi Csoport május 11-i ülése jegyzőkönyvével rendelkezünk, amelyen a vezetőséget választották meg, és a kormány gazdasági csomagtervéről hallgattak meg beszámolót. A csoportnak féléves munkaterve is volt. MNL OL XVIII-6-v 77. d.

** A csoport október 26-án tartott ülést, és összegezte az ellenzők véleményét a vízlepcsőépítésről. Felvetődött a Maróthy László miniszterrel szembeni bizalmatlanság kinyilvánítása is. A csoport végül támogatta Németh Miklós addig megtett intézkedéseit. MNL OL XVIII-6-v 77. d.

* Az ülésrend átszervezése 1989. október 30-ára megvalósult, de nemcsak az ellenzékiek, hanem a függetlenek is összekerültek. Eke Károly Csongrád megyei képviselő meg is jegyezte: most már legalább van hova mutogatni.

49. A két fős SZDSZ frakció:
Balla Éva és Tamás Gáspár
Miklós. 1990. március 2.

Balla Éva az SZDSZ küldöttgyűlésének álláspontját jelentette meg a parlamentben, amikor 1989. november 21-én azt javasolta, hogy a kormány terjesszen elő egy rövid távú válságkezelő programot, és az ellenzéki pártok összehangoltan vállalják, hogy ha ez a program megfelelő, nem fogják támadni. November 24-én Király Zoltán már jelezte, hogy az ellenzéki demokraták úgy tartottak egyeztető értekezletet, hogy kiegészültek az SZDSZ, a Magyar Néppárt és a Kereszténydemokrata Néppárt képviselőivel.

A parlament idő előtti feloszlásáról szóló vitához már a frakciók nevében szólt hozzá Hátori Csaba (MSZP), Sasvári Sándor (függetlenek), Bánffy György (MDF), Berecz János (MSZMP).¹⁷⁶ Amikor azonban 1990. január 23-án igazolták Tamás Gáspár Miklós mandátumát, az SZDSZ Balla Évával két főre bővült, és ez alkalmat adott frakciójuk megalakítására.

A Magyar Néppárt frakciója négy főt számlált: Márton János volt az egyik, aki a párt elnöki tisztségét töltötte be, továbbá Cselőtei László, Vassné Nyéki Ilona és Vodila

Barna.* Egyfős volt a Független Szociáldemokrata Párt „frakciója”. A Kereszténydemokrata Néppártnak volt is képviselője, Séra János.

A Magyar Szocialista Munkáspárt szétválása után, pontosan 1989. október 17-én 140 fővel (a 386 képviselő 36%-a) létrejött a Magyar Szocialista Párt (MSZP) frakciója.** Nyers Rezső, az MSZP elnöke politikai nyilatkozatot tett 1989. október 17-én, amelyben a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megállapodását a maguk részéről vállalta, és szorgalmazta az Országgyűlés szuverén döntésén keresztüli elfogadását: „Haladjunk tovább utunkon, hogy ez az Országgyűlés valamikor majd a történészek által a reformok, vagy legalábbis a reformok egyik Országgyűléseként emlegettessék.”¹⁷⁷ Még aznap Hátori Csaba bejelentette, hogy az MSZP országgyűlési csoportja előző nap megalakult. Ez a csoport nyitott, de azokra nem számítanak, akik nem tudták maguk mögött hagyni az államszocialista nézeteiket.¹⁷⁸

Megmaradt az MSZMP frakciója is az eredeti 23 fős felállásban, Berecz János irányításával. Továbbá létezett egy népi demokratikus csoport is. (1985-ben az állampárti „frakció” 290 főből, azaz 75,1%-on állt!) Berecz a megalakulás bejelentésekor még csak 20 főről beszélt.¹⁷⁹

1990. január 25-én a pártokhoz és csoportokhoz nem tartozó 33 képviselő tartott ülést Lékai Gusztáv vezetésével. Magukat egyhangúlag Semleges Csoportnak nevezték el. Egyben nyomban delegáltak a parlament belső biztonsági tevékenységét vizsgáló bizottságba, és javasolták, hogy ebben vagy a független, vagy a semleges csoport adja az elnököt. Támogatták az országért felelősséget viselők megállapodását célzó bizottságot is, valamint hogy minden vezető tegyen erkölcsi és vagyonnyilatkozatot. A csoport érdekessége, hogy 136 tagja között volt Aczél György, Kállai Gyula, Méhes Lajos, Péter János, Sarlós István és Stadinger István.

A különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló törvényjavaslat 1990. január 25-i vitájában a következő csoportok vettek részt: Független Képviselők Csoportja, MSZP-frakció, MDF-frakció, SZDSZ-frakció, MSZMP-frakció, Magyar Néppárt frakciója, Független Szociáldemokrata Párt frakciója, csoportokhoz nem tartozók, azaz a semleges képviselők.***

A frakciók jelölését kérték az ÁSZ ügyvezető igazgatója személyére javaslatot tevő jelölőbizottság tagjaira vonatkozóan 1990. február 1-jén. Ezek szerint javaslatot tett a függetlenek csoportja, az MDF, a Magyar Néppárt, az MSZP, az MSZMP, az úgynevezett Semlegesek, az SZDSZ és négy bizottság (Ipári, Kereskedelmi, Mezőgazdasági, Terv- és Költségvetési).¹⁸⁰

* Ezt rögzíti egy 1990. március 1-jei tiltakozásuk a földtörvénnyel kapcsolatos részletes vita elmaradása miatt. MNL OL XVIII-6-o 3. d.

** Megalakult az MSZP-frakció. Népszabadság, 1989. október 18.

*** Napló, 1990. 6235–6237. Az Állami Vagyongyűjtő igazgatójának személye jelölésére hét csoport vagy frakció delegált képviselőt. Itt is függetlenekre és semlegesekre oszlott a kép párthoz nem tartozó csoportosulás. Napló, 1990. 6484.

III. 6. A KÉPVISELŐK

Rákosi Mátyás második, vagyis egypárti parlamentje három funkciót töltött be. Az első a magyar társadalom összetételének reprezentálása volt, azaz hogy legtöbben a munkások, aztán a parasztok és harmadrészt az értelmiségiek legyenek benne megfelelő arányokban. Ezt csak úgy tudták elérni – mint láttuk –, hogy a képviselőket a kívüljár számára eredeti foglalkozásuk szerint vették számba. A kisiparosokat és kiskereskedőket mint polgári maradványokat igyekeztek kiiktatni, ezért nem számoltak velük. A többi társadalmi réteget pedig a szocializmus ellenségének nyilvánították, így nemhogy a képviselőségből akarták őket teljesen kizárni, hanem egyenesen az egzisztenciális megsemmisítésükre törekedtek. Üldözték őket, mint például a gazdagabb parasztságot, a kuláknak bélyegzett embereket.

Rákosi parlamentjének másik funkciója az volt, hogy bemutassák az MDP szövetségi politikáját, vagyis a volt pártok velük együtt menetelő embereit, és közülük beválogassanak néhányat a képviselők közé. Legvégül mai szóval néhány celebet is bevettek maguk mellé, akik személyükben mutatták a parlament összetételének nagyszerűségét. Ilyenek voltak például a sportolók, a színészek, a tudósok és az egyházfiak. A valóságban mindezt felülírta a megbízhatóság, a párttagság és a lojális viselkedés. Ez az elképzelés többé-kevésbé érvényes maradt a Kádár-rendszerre is.

A népi parlament magasztos megvalósítása volt a hatalom legitimációs ideológiájának egyik alappillére.* Ezt 1958-ban így fejezte ki egy könyv:

„Az Országgyűlés személyi összetétele [...] a dolgozó nép akarata kifejezésének és megvalósításának egyik legfontosabb biztosítéka. Azon az alkotmányban lefek-

* A Horthy-korszakkal való összevetéshez az 1935–1940-es alsóházi és az 1935–1941 felsőházi ciklus (zárójelben) belső arányai: földbirtokos 62 (87), kisbirtokos gazdálkodó 13 (5), nagyiparos, bankár, gyárigazgató 16 (15), főtisztviselők 10 (9), papok 7 (40), állami főtisztviselők 47 (26), intézmények vezetői 11 (33), ügyvéd 39 (8), más értelmiség, például közjegyző, orvos, író-művész, mérnök, újságíró tisztviselő, közigazda, egyetemi tanár 38 (6). A 240 felsőházi tag között 70 herceg, gróf, báró és belső titkos tanácsos volt.

tetett alapelven nyugszik, hogy a népköztársaságunkban a város és falu dolgozói választott és a népek felelős küldöttek útján gyakorolják a hatalmat. [...] Az országgyűlési képviselők a dolgozó nép közvetlen képviselői, akik az államhatalom legfelső szervébe történő megválasztásával nem szűnik meg az üzemben, állami gazdaságban, termelőszövetkezetben, iskolában és tudományos intézetben vagy társadalmi szervezetben végzett munkájuk [...].”¹⁸¹

Bár a hatalom a következő évtizedekben igyekezett útját állni annak, hogy a munkás, paraszt, értelmiség, vagyis a hivatalos társadalmi struktúra és annak arányai megváltozzanak, az 1985-ös, tehát a rendszer végét jelentő parlamentben ez a képlet már rég nem volt érvényben. A valóságban a tényleges strukturális képhez közelítő összetételt mutatott, vagyis a bürokratikus-menedzser szocializmus uralkodó osztályának dominanciáját. Gergely András egy szellemes publikációban¹⁸² mutatta ki a „T. Házról”, hogy milyen összeállításban lépett pályára. A 386 képviselőből 282 főnek volt diplomája, közülük doktori képzése 113-nak. Vagyis a munkássággal és téesz-parasztsággal szemben értelmiségi parlament volt – állapította meg Gergely. A többlettermék feletti rendelkezésből kizárt munkás-paraszt osztály már alig volt jelen benne,* és tegyük hozzá, hogy a struktúra másik szárát, a vállalkozói szocializmust reprezentáló magán-kisárutermelő kispolgárságot sem képviselte senki.** Legtöbben a gyárigazgatók voltak (56 fő), és ugyanannyian az agrárvezetők (téeszelnők és szakágvezetők, állami gazdasági igazgató, állatorvos). Bővebb az ipari menedzser réteg, a gyárigazgatókkal együtt összesen 101-en voltak. Ehhez képest a munkások 35 fős csoportja eltörpült, és ebbe beleszámt 12 művezető is, akik igazán nem tekinthetők munkásnak. A politikai apparátusból került ki 51 fő (párt, szakszervezet, népfrent, nemzetiségi szervezet), az államapparátusból 38-an (a kormányból szép számmal, továbbá 20 tanácselnök, végül magas rangú rendőr és katona). Emellett 28 tanárt – ebből 18 igazgatót –, 25 orvost, 11 mérnököt, 3 jogászt, 7 lelkészt, 4 akadémikust, 6 újságíró, 5 művészt és egy könyvtárost számolt össze Gergely András. Vagyis a gazdálkodó parasztság sehol sem volt, és a kétkezi munkásság összetöporodott. Az állami, a párt- és a transzmissziós bürokrata, illetve a gyári és agrármenedzser réteg, valamint kiszolgálóik váltak uralkodóvá. Ösz-

* Az Országgyűlés plénuma előtt az egyik mandátumvizsgáló, Barcs Sándor szájából elhangzott hivatalos statisztika szerint a „munkáosztályhoz tartozó fizikai foglalkozású, és közvetlen termelést irányító dolgozók száma 64. [...] A termelőszövetkezeti parasztsághoz tartozó fizikai foglalkozású és közvetlen termelést irányító tagok száma négy.” *Napló*, 1985. 9.

** A késői szocialista társadalmi struktúrát illetően Kolosi Tamás elméletét tartom mind a mai napig érvényesnek. Kolosi Tamás: *Társadalmi struktúra és szocializmus*. Budapest, 1974. és *Uő: Struktúra és egyenlőtlenség*. Budapest, 1983. Ennek elméleti alapja, hogy a társadalmi struktúrában a különböző társadalmi csoportoknak és az államnak a megtermelt többlettermék termelése és elosztása feletti rendelkezés mechanizmusában játszott szerep a meghatározó, legyen akár közvetlen vagy közvetett ez a szerep. Kolosi a második fő struktúraképző elemet úgy jellemzi, mint amely a társadalmilag szervezett termelésen kívüli termelés és rendelkezés szereplője. Eszerint összesen hat síkon határozható meg az emberek pozíciója a struktúrában elfoglalt hely szerint.

szességében a nyolcvanas évek második felére a hatalmi struktúrát kifejező szerkezeti arányok jellemezték a magyar Országgyűlést.

Amit Gergely nem vizsgált, az az, hogy nem volt újdonság ez a szerkezet. Mint láttuk, már Rákosi Mátyás parlamentjében megmutatkozott ez a jelenség, annak ellenére, hogy a pártapparátus igyekezett megőrizni az eredeti alsóbb néposztályokból álló összetételt. Most példaszerűen tekintsük át a Kádár-korszak összetételének alakulását.

A táblázatokban mindenütt a választások utáni induló létszámokkal találkozunk, amit kisebb-nagyobb mértékben megváltoztatott az elhunytak és lemondottak vagy más okból lecserélt képviselők helyett behívott vagy megválasztott képviselők száma.*

A képviselők száma, az új képviselők aránya**

Időpont	Képviselőszám	Új képviselők	
		Száma	%
1949	402	213	53
1953	298	166	56
1958	338	157	46
1963	340	116	34
1967	349	163	47
1971	352	118	34 ¹
1975	352	131	37
1980	352	124	35
1985	386	244	63

Megjegyzés:

¹ Más adat szerint 224 régi és 128 új képviselő volt, 36,6% volt az újak aránya. MNL OL XVIII-7 10. d.

1949-hez viszonyítva 1953-ban esett nagymértékben a képviselők létszáma, majd lassan kúszott vissza, és megközelítette a 402 főt.

Az 1985-ös választáson volt a legnagyobb fluktuáció, és a korszak derekán volt a legstabilabb a magyar parlament. Értelemszerűen az 1990-es választások alkalmával az összetétel szinte teljesen kicserélődött. A változás a munkások, nők és fiatalok között volt a legintenzívebb.

* Lásd erre a Választások című alfejezetben közölt táblázatot.

** Forrás: Kukorelli István: *Változások az Országgyűlés összetételében az 1986-os választások nyomán*. Medvetánc, 1987. 3–4. sz. 137. Kukorelli István új képviselőnek azokat tekinti, akik még sosem voltak tagjai a parlamentnek. A hivatalos statisztikákban azonban nagyobb volt a fluktuáció. Például az 1958–1963 közötti ciklusban 158 volt a régi és 180 az új képviselő, vagyis 53,3%-kal felülmúlta az újak aránya a régieket. Az 1963–1967-es ciklusban ez az arány megfordult, és a régi 222, az új 118 fő volt, ami mindössze az utóbbi esetében 34,7%-ot tett ki. Hasonló volt 1975–1980 között az arány. Az újak 38,9%-ot tettek ki.

A képviselők eredeti foglalkozás szerinti összetétele (szám/százalék)

Év →	1949	1953	1958	1963	1967
Munkás	175/43,5	129/43,3	169/50	142/42	136/39
Paraszt	115/28,6	90/30,2	75/22	64/19	76/21,7
Értelmiségi	93/23,1	79/26,5	78/23	123/36	129/37
Alkalmazott	17/4,2	–	12/3,7	9/3	–
Egyéb	2/0,6 ¹	–	4/1,3	2/–	8/2,3

Év →	1971	1975	1980	1985
Munkás	137/38,9	157/44,6	158/44,9	163/42,8
Paraszt	60/17	48/13,6	46/13,1	16/4,2
Értelmiségi	131/37	146/41,5 ²	130/36,9	180/47,2
Alkalmazott	–	–	17/4,8	22/5,8
Egyéb	24/7,1	1/0,3	1/0,1	–

Megjegyzések:

¹ A két főt kisiparosként, kiskereskedőként szerepeltették.

² A statisztika összevonta az értelmiségi és alkalmazotti kategóriákat. MNL OL XVIII-6-x 3. d.

Még ebben a leosztásban is lassú emelkedést mutatott az értelmiség aránya, leszámítva az 1980-as visszacsúszást. A munkások a hivatalos statisztika szerint az 1958-cal kezdődő ciklusban érték el az 50%-ot, leggyakrabban 40–45% között mozogtak, a legalacsonyabb arány, 34,5% az 1985–1990 közötti években volt. A parasztságnál csökkenő tendencia volt megfigyelhető: 30%-ról 4,2%-ra, az értelmiség aránya fokozatosan nőtt, 22%-ról 47% fölé.

Nézzük azonban a realitásokat. 1967-ben az akkori foglalkozás szerint ipari fizikai munkás 23, mezőgazdasági 7 volt. Termelésirányító (mérnök; művezető, technikus, mezőgazdász, agronómus): 29 fő. Ehhez képest a vezetők 192-en voltak. Ebből államigazgatási és más központi szervezetben: 11, pártközpontban, területi szervezetben függetlenített: 51 fő, tanácsokban: 23 fő, tömegszervezetek központi és helyi funkcionárius: 22 fő, szakszervezetis: 9 fő, vállalatigazgató: 20 fő, mezőgazdasági állami vezető: 12 fő, szövetkezeti vezető: 44 fő. Következnek a szellemi foglalkozásúak: 7 egyetemi tanár, 20 pedagógus, 3 múzeumigazgató, 11 orvos, 5 állatorvos, 11 író, újságíró, szerkesztő, 2 művész, 1 jogász, 6 pap, lelkész, 2 irodai foglalkoztatású. A fegyveres testületekből 5 fő érkezett, és 15-en voltak a nyugdíjasok.¹⁸³

Amíg az eredeti foglalkozás szerint az 1971–1975 és az 1975–1980 közötti ciklusban a munkások aránya 5,7%-kal emelkedett, a parasztoké 3,4%-kal csökkent, és az értelmiségi 4,5%-kal emelkedett, addig a valóságban a következő arányok mutatkoztak. A korabeli foglalkozás szerint fizikai foglalkozású munkás volt az 1971–1975 közötti ciklusban 28 fő (7,95%), az 1975–1980 közöttiben 56 fő (15,9%). A szövetkezeti paraszt-

sághoz tartozott 9 (2,5%) és 11 fő (3,1%). A közvetlen termelésirányítókat nem vettük számításba. A legalább főiskolai végzettségűek száma és aránya a következőképp nézett ki: 1971–1975 között 202 fő (57,4%), 1975–1980 között 206 fő (58,5%).

A tényleges társadalmi struktúra tükröződéséhez azonban mélyebbre kell ásni, és alaposabban megnézni a képviselők foglalkozási szerkezetét és társadalomban elfoglalt helyüket. Kukorelli István ötváltozós kategóriarendszert épített fel,¹⁸⁴ és így mutatta be az 1967 és 1985 közötti megoszlást. A következő kategóriákat alkalmazta: 1. produktív szféra, ezen belül a termelő, ellátó, szolgáltató vállalatok dolgozói, illetve a termelő-szövetkezetek, állami gazdaságok, szövetkezetek dolgozói. 2. politikai intézmények alkalmazottjai, ide tartoztak a párt-, állami és a társadalmi szervezetek alkalmazottjai. 3. a nem termelő szféra, vagyis az oktatás, a kutatás, a közművelődés, az egészségügy munkásai. 4. az egyházak,* és 5. az egyéb kategóriába tartozók, például a nyugdíjasok, szabadfoglalkozásúak, háztartásbeliek. Ezt figyelembe véve a tendenciát a politikai intézményrendszerben dolgozók csökkenésével és a termelő szférát reprezentálók növekedésével írta le. Részletesebben, a produktív szféra vezetett, utána a politikai intézményrendszerben működők következtek, majd a nem termelő szféra állt a harmadik helyen. A szakmákat illetően a műszaki, az orvosi, a mezőgazdasági erősödésével szemben a társadalomtudományok művelői és a pedagógusok gyengülésével lehetett számolni.

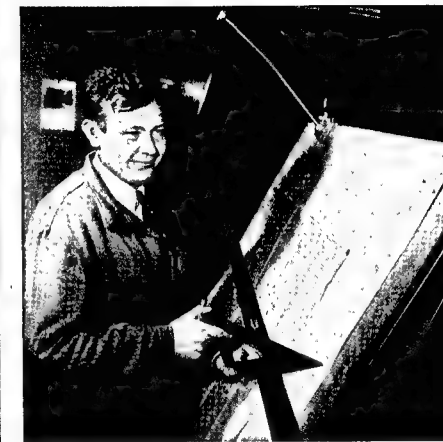
Összefoglalva a következő tendenciákat emeli ki: fluktuáció, generációváltás, közép-korú férfiak dominálása, értelmiségiek növekvő aránya, a termelési szféra dominanciája, sikeres szakmák előtérbe kerülése. 1985-re a képviselők közel ¾-e vezető beosztású, végül is jelentős mértékű a professzionalizálódás.

A kérdés az, hogy a felülről létrehozott összetétel, illetve az alulról való módosítás milyen változást eredményezett. Az biztos, hogy nem politikai jellegű szelekciót hozott az utolsó időszakot leszámítva, hanem az érdekvérvényesítés szempontja dominált benne, s ez az oka az értelmiségi képviselők előtérbe kerülésének.

A munkások esetén a jelenlétet magyarázza a reprezentációs kiválasztás, ami annyit tesz, hogy semmi más nem indokolta a kiválasztást, csak az, hogy legyen munkás is a törvényhozásban. Ahogy a mélyfúráskutatásokból** kiderül, a keresgélést nagymértékben az esetlegesség, a talpraesettség, a megbízhatóság és a helyszín, vagyis a munkahely jellemezte. A talpraesettség nem az országos politikai ügyekben volt a jellemző, hanem a kisebb helyi vagy tömegszervezeti aktivitásban mutatkozott meg. A jelöltek előzetesen nem foglalkoztak országos vagy települési politikával, felkérésük merőben váratlan

* Az egyházakat 1967, 1971, 1975, 1980 és 1985 között 6, 6, 6, 7, 8 fő reprezentálta.

** Tóth Eszter Zsófia: *Kádár leányai*. Budapest, 2010. Az 1971–1975 között képviselő Swierczek Györgynét és az 1975–1985 között képviselő Dési Zoltánnét interjúolta a szerző. Utóbbi 1980–1985 között az Elnöki Tanácsnak is tagja volt. Nagy Péter: *Gyári munkásokból parlamenti képviselők. Ózd környéki munkásszármazású képviselők a politikai élet pályájában a Kádár-rendszer utolsó évtizedében*. Aetas, 2015. 2. sz. Nagy Péter is két munkás képviselőt interjúolt meg: az 1980–1985-ös ciklusból Becsei Lászlóné, a Borsodnádasdi Lemezgyár munkását, és az 1985-tel kezdődő ciklusból Elek Józsefet, az Ózdi Kohászati Üzemek dolgozóját. A képviselők kiválasztásában a szerző szerint kulcsszerepe volt a járási párttitkárnak.

50. Minden társadalmi rétegből válogattak képviselőjelöltet (1953)

volt, kiválasztásuk helyi politikai tényezőkön múlt, elképzelésük, netán programjuk értelemszerűen nem volt, természetes módon fogadták el a Hazafias Népfrent, azaz a párt programját. Kiválasztásuk nagy meglepetést szerzett nekik, olyan volt, mint egy lottónyeremény.* A parlamentben megilletődötten viselkedtek, a közvetlen képviselő-csoportjuktól, a helyi potentátoktól igényeltek segítséget, alárendelték magukat a tapasztaltabb, okosabb képviselőknek, nem, vagy alig szólaltak meg. A helyi elit befogadta

* Ezt még a bemutató *Nők Lapja*-cikk is kiemeli, írta Tóth Eszter Zsófia: azért bíznak benne a választói, mert fiatal „munkásasszony”, akiből „meseszerűen” országgyűlési képviselő válhatott. *Nők Lapja*, 1971. április 24. 5–7.

őket, s ezt elfogadták, vagy ha nem, akkor bizalmatlanság alakult ki velük szemben. A képviselőseget megtisztelő, de hálátlan szerepnek, olykor áldozatnak tekintették, volt, aki nem is kívánt több cikluson keresztül tagja maradni a parlamentnek. Munkájukat ugyan eredményesnek látták, különösen a helyi ügyekben való közbenjárást, de nem érezték személyüket nélkülözhetetlennek, mint ahogy nem is voltak azok. Hatalmuk tulajdonképpen nem volt, pontosabban, ahogy Tóth Eszter Zsófia fogalmaz, csak szimbolikus volt, ezért fordultak sokan segítségért képviselőjükhöz. Igyekeztek közbenjárni, de igen kétes eredménnyel.

A fiatalok (harminc év alattiak) és a nők aránya a következőképp változott:

A fiatal és a női képviselők aránya 1949 és 1975 között

Évszám	Nők (%)	Fiatalok (%)
1949	17,66	1 ¹
1953	17,44	2,7 ²
1958	18,34	2,6
1963	18,23	1,7
1967	19,77	0,2
1971	23,86	5,9
1975	28,69	10,5
1980	30,11	12,5
1985	20,98 ³	5,18

Megjegyzések:

¹ Pontos életkori adatok nem állnak rendelkezésre. MNL OL XVIII-6-b 13. d.

² A 30 év alattiak száma a 1961. május 20-i állapot szerint 8 fő volt, ebből 4 nő, 5 férfi. MNL OL XVIII-7 7. d.

³ A KSH adatbázisában az arány 21,3% volt.

A nők megközelítették a 20%-ot, és 1980-ban a parlament közel egyharmada női képviselők közül tevődött össze (101 fő), ez Magyarországon mind ez ideig a csúcs! Az is egyedülálló, hogy viszonylag hosszú ideig nő volt – Vass Istvánné – az Országgyűlés egyik alelnöke és elnöke. 1955. április 18-ától 1962. november 5-éig alelnök volt, majd 1963-tól 1967-ig elnökként funkcionált, ezt követően 1971-ig ismét alelnökként dolgozott. Kádárék őt követően ügyeltek arra, hogy az egyik alelnök nő legyen.* A korszakban azonban nem tudott igazán kiemelkedni jelentős női politikus, a Politikai Bizottságnak is csak Benke Valéria volt a tagja, a parlamentben esetleg dr. Röder Editet említhetnénk. Az utolsó ciklusban azután megváltozott a helyzet.

* A parlamenti jegyzők között 3 férfi és 3 nő osztozkodott több cikluson keresztül.

51. A női képviselőjelöltek arcképei a Nők Lapjából (1971)

52. A női képviselőjelöltek arcképei a Nők Lapjából (1971)

53. A női képviselőjelöltek arcképei a Nők Lapjából (1971)

A nők belső arányairól üzen az 1971-es választás, pontosabban jelölés, amelynek társadalmi összetételét elemezni tudjuk, miután a *Nők Lapja* 1971. április 24-i száma valamennyi, azaz mind a 102 jelölről fényképes és szakmáját is feltüntető tablót közölt. Eszerint értelmiségből volt a legtöbb, szám szerint 31 fő, ezen belül 19 pedagógus, 5 mérnök, 7 orvos és 2 könyvtáros.* Nem sokkal maradtak le a munkások, pontosan 31 fő, majd a bürokratikus politikusi csoport következett, 15 fő, akik közül – eredeti foglalkozásuk szerint – majd mindegyik munkásként volt feltüntetve. Ebben állami, tanácsai, szakszervezeti, népfront és pártalkalmazottak egyaránt szerepeltek.** 11 fővel volt jelen a menedzser réteg, amely a vállalatvezető és vállalati irányító beosztástól a középvezetőig foglalta össze az embereket, aztán a mezőgazdasági foglalkoztatottak következtek 9 fővel, végül az alkalmazottak csoportja zárta a sort 4 fővel. Érzékelhető a bürokrata-menedzser csoport erős jelenléte, ugyanakkor a civil, a politikában csak outsider csoport dominanciája is.

Ami a fiatalságot illeti, 30 évnél ifjabb képviselők csak mutatóban voltak a parlamentben. 1958-ban 9 fő került be a törvényhozásba, 1963-ban még ennél is kevesebb, 6 fő. Az 1963–1967 közötti ciklusban két 28 éves képviselő volt a legfiatalabb. Az 1958-as és az 1963-as választások esetében a 31–35 éves, még viszonylag fiatalok száma is 48 főről 15 főre esett. Az egyéni választókerületi rendszer bevezetésével számuk közelített a nulla felé. A táblázatból látható viszont, hogy ezt követően arányuk növekedett.

A fiatalokat életkoruk miatt választották ki, a képviselőség nem volt politikai karrier kezdete, általában egyciklusos pályafutás állt előttük, legközelebb a „megöregedett” fiatal nem is juttatták a parlamentbe. A fiatal politikusok rekrutációja sokkal inkább a KISZ, esetleg más tömegszervezeteken keresztül történt.

A nyelvtudás az 1958. november 16-i állapot szerint: orosz 50, német 78, angol 28, franciát 26, szlovákot 15, román 8, horvátot 6, olaszt 5, szerbet 5, arabot 1, törököt 1, spanyolt 1, cseh nyelvet 1 fő beszélt.

1971-ből két felméréssel is rendelkezünk. Az egyik szerint 110 fő rendelkezett idegen nyelv ismeretével: oroszul tudtak 40-en, németül 74-en, angolul 25-en, franciául 18-an, olaszul 6-an, románul 5-en, cseh és szlovák nyelven 6-an, szerbül és horvátul 11-en. A másik felmérés szerint 107 (30%) képviselő beszélt idegen nyelven, közülük oroszul 39-en, németül 72-en, angolul 24-en, franciául 17-en, olaszul 5-en, románul 5-en, csehül egyvalaki, szlovákul 5-en, horvátul 5-en és szerbül 6-an tudtak. Volt, aki több nyelven értett vagy beszélt. Öt nyelven Wild Frigyes: románul, olaszul, angolul,

* Könyvtárosnak soroltuk be Raffai Sarolta alelnök asszonyt, írónőt is, akit eredeti foglalkozása alapján tanítónőnek minősítettek.

** Például Bugár Jánosné, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtítkárhelyettese, Vass Istvánné, az Országgyűlés alelnöke, Prieszol Olga, a Közalkalmazottak Szakszervezetének főtítkára, Bodonyi Pálné a HNF Budapesti Bizottságának titkára, dr. Udvardi Károlyné, az Országos Gumiipari Vállalat párttitkára, Nagy Istvánné, a HNF miskolci járásának titkára, Nagy Józsefné, könnyűipari miniszter, Homor Imréné, az esztergomi városi tanács elnökhelyettese, Cserevka Ferencné, az MSZMP Pest Megyei Bizottságának titkára, és Erdei Lászlóné, a Magyar Nők Országos Tanácsának elnöke.

54. Fiatalok és nők a Ludas Matyi címlapján. 1971. április 22.

franciául és németül. Négy nyelvet ismert Bognár József, Király István, Petrovics Emil, Péter János és Schnitzler József. Három nyelvet Bartha János, Darvasi István, Fock Jenő, Kerkay Andorné, Pesta László, Petri Gábor és Várkonyi Imre.

Az iskolai végzettségről az első két ciklust illetően nem áll rendelkezésemre megbízható forrás. A továbbiakra a következő táblázat ad információt.

Iskolai végzettség (létszám/százalék)

Ciklus	1958– 1963	1963– 1967	1967– 1971	1971– 1975	1975– 1980	1980– 1985	1985– 1990
8 osztály alatt							1/0,26
8 osztály	110/32,5	85/25	71/20,4	50/14,2	73/20,7	60/17	17/44,6
Polgári			20/0,7	15/4,3	6/1,6	8/3,3	
Közép- iskola	41/12,2	45/13,2					11/2,89 ¹
Érettségi	57/16,8	45/13,2	72/20,6	85/24,1	67/1,9	74/21	71/18,64
Főiskola	130/38,5	165/48,6	186/53,3	202/57,4	206/58,5	210/59,7	83/21,78
Egyetem							180/47,24 ²

Megjegyzések: Más adataink vannak 1958. november 16-áról: felsőfokú végzettséggel 130 fő (38,5%), érettségivel 57 fő (16,8%), középiskolával 41 fő (12,2%) és általános iskolával 110 fő (32,5%)

¹ Szakmunkásképző iskolát végzett.

² Az egyetemet végzetteken belül 7 akadémikus volt a képviselők között.

Az adatsor különösebb meglepetést nem tartalmaz. A diplomások száma növekedett, különösen az 1985–1990 közötti utolsó ciklusban ugrott meg az arányuk, közel 70%-uk egyetemet és főiskolát végzett.

A képviselők anyagi helyzete a következőképp alakult. A nem függetlenített képviselők havi 1200 Ft-os induló tiszteletdíja 1968 áprilisától emelkedett 1700 Ft/hónapra, majd 1973 februárjától 2000 Ft-ra. Ez 1985. július 1-től emelkedett ismét, ekkor 5000 Ft/hó lett a tiszteletdíj. (Az összeget az MSZMP KB Titkársága állapította meg, úgy számoltak, hogy a teljes összeg öt évre 116 100 000 forint lesz.) 1989 áprilisában ezt további 2000 forinttal megtoldották. E mellé járt napdíj, ami a plenáris üléseken való részvételért 100 Ft/nap volt 1968 után, a budapestieknek 30 Ft. A szállást a vidékieknek maguknak kellett fizetniük. Ekkor javasolták a napidíj összegének emelését. Emellett ingyenes bérletet kaptak, egészségügyi ellátást a Központi Állami Kórházban, továbbá levélpapírt és borítékot, közlönyöket, statisztikai kiadványokat.

A kiváltságok közül a legjellemzőbb a személygépkocsi soron kívüli igénylése volt. Ezt a kádári időkben a parlament elnökétől kellett igényelni, és az elnök írt át a miniszternek, engedélyezve a soron kívüli vásárlást.

Párthovatartozás

Az 1947–1953 közötti nem munkáspárti képviselők pályaképét vizsgálta Csicskó Mária. Eszerint „1949 májusáig 109 képviselő pályája törlik meg, ebből 61 személyt megfosztanak mandátumától, 48 képviselő maga mond le megbízatásáról. 87 pályának nem lesz folytatása 1949-ben. 48 képviselő politikailag aktív marad, 1953-ban számuk 20-ra csökken”.¹⁸⁵ Mindez annak ellenére történt így, hogy a Hazafias Népfrontba belépő pártok feladták eredeti hitvallásukat, programjukat, és csatlakoztak az MDP elképzeléseihez.

Az 1949-ben parlamenti képviselőnek megmaradt embereknek a közéleti magatartása erősen megváltozott. Egyrészt sikereket értek el, a parasztpártiak közül nyolc fő pályája magasra ívelt, különböző állami pozíciókat töltöttek be. Ők: Erdei Ferenc, Darvas József, Gosztónyi János, Szücs Ferenc, Székely Béla, Nánási László, Gém Ferenc és Pál József. Alacsonyabb fokon, de alkalmaztak további 9 személyt (például Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál az irodalomban maradt). Két fő nyugdíjasként visszatért falujába, három fő téesselnök, állami gazdasági elnök, illetve igazgató lett.

A kisgazdapártiak között már vannak emigráltak és elítéltek, de kilenc képviselő életpályája emelkedést mutat. Például Dobi István, Bognár József, Barcs Sándor, Mihályfi Ernő, Pesta László, de ide sorolható Bereczky Albert református püspök, Dancs József, a *Szabad Föld* szerkesztője, és Ortutay Gyula, a múzeumok centralizált intézményének vezetője is. A másik csoportba azok kerültek, akik visszatértek a földműveléshez. 14-en átmenetileg állami tisztséghez jutottak, majd folyamatosan kikerültek ezekből az állásokból. Ezzel szemben az urbánus volt MRP-s képviselők nem jártak jól, Csécsy Imrét még a kitelepítés veszélye is fenyegette. Egyedül Kende Zsigmond tudott egy alacsony minisztériumi tanácsadói munkakörben megkapaszkodni. Perifériára kerültek a Független Magyar Demokrata Párt képviselői is. Csak Balogh István és Parragi György tudott szatelliteszervezet alacsony tisztségében megkapaszkodni.

Az 1949-es parlament nyomokban emlékeztetett a többpártiságra, és ezt a képviselők rekrutációja biztosította. Politikai értelemben a pártszövetség „emléke” jelentette ezt a többpártiságot, miután az Országgyűlésben megszűntek a frakciók, a pártvezetőségek és a pártok beszüntették tevékenységüket, szervezeteik felszívódtak, sőt a Függetlenségi Népfront is beszüntette tevékenységét. Az emberekben azonban nem múlt el nyomtalanul a pártokhoz tartozás, ezt jól mutatta az 1956-os forradalom, ahol napok alatt újraszerveződtek a központi és a helyi szervezetek. Nézzük például a Nemzeti Parasztpártot. 1949-ben 39 párthoz tartozó képviselője volt, amely a második legnagyobb létszámnak számított 1945 után.*

A képviselőket az NPP központja nemcsak nyilvántartotta, de pénzügyi elszámolásban is részesítette. 1953. május 17-én az országgyűlési választásokon nyoma sem volt a Nemzeti Parasztpártnak, ettől függetlenül Erdei Ferenc javaslatot tett képviselőkre olyan

* Az NPP képviselőinek száma az 1947-es 36 főről még gyarapodott is. Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I. kötet.* Budapest, 2001. 81.

pártonkívüliekből, akik valamikor az NPP tagjai voltak. A többi, időközben MDP-taggá vált személyt ez a javaslat persze nem tartalmazta. A névsor 16 főre csökkent, köztük volt Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter, Darvas József közoktatásügyi miniszter, Veres Péter és Szabó Pál írók, Nánási László a SZÖVOSZ főtítkárhelyettese, E. Majláth Jolán a Kultúrkapcsolatok Intézetének főtítkára, Czéh József, a párt korábbi országos elnöke, aki egy állami gazdaság üzemegységét vezette, Bencsik István, a Földművelésügyi Minisztérium főosztályvezetője, Horváth János, a Tangazdaságok Igazgatóságának osztályvezetője, több helyi tanácsi vezető, mint Győri Antal (Baranya megye), Szigethy Attila (Győr-Sopron megye), Nagy István (Szeged), B. Papp Mihály (Makó), Tóth Endre (IX. kerület) és H. Nagy Gábor (Balmazújváros).^{*} A megyei pártbizottságok véleményét figyelembe véve Vég Béla Erdei Ferencnek 1953. április 20-i írt levelében 14 képviselőről közölte, hogy nem jelölik a parlamentbe. Újabb alkudozás következett Rákosi Mátyással, és végül megmaradt a létszám, a 16 fő, vagyis arányuk tízről öt százalékra esett. A volt parasztpártiak a pártonkívüliek negyedét tették ki. Két listavezetőjük volt, Bács-Kiskunban Erdei Ferenc, Szabolcs-Szatmárban Darvas József.¹⁸⁶

A volt kisgazdapártiakra Dobi Istvántól kértek javaslatot. A névsorban 28 fő szerepelt. Dobi jelezte, hogy őket, mint parasztképviselőket, 1945 óta ismerte, és addigi működésük alapján politikailag megfelelőnek találta.¹⁸⁷ További három embert alapos megfontolásra ajánlott, Ortutay Gyula egyetemi tanárt, Spácel Istvánt, a Népművelési Minisztérium munkatársát és Szádeczky-Kardos Elemér egyetemi tanárt. A megyei pártbizottságok itt sem értettek egyet a hét fővel, helyette javasoltak másik hetet, továbbá Szádeczky-Kardos Elemért. Az 1949-es 55 főből maradt 29. Ez is alig több a feleződésnél. Listavezető volt két megyében Dobi István, egyben Bognár József.

A Magyar Radikális Párt létszáma megfelelőddött, Harrer Ferenc és Kende Zsigmond maradt képviselő. Az FMDP-ből csak hírvivő maradt: Parragi György.

A korai kádári időkben újra jelentősége lett a régi párthovatartozásnak, miután a forradalom alatt elenyésző ideig működött új pártalakulat. Leszámítva a polgári radikálisokat, az 1945 utáni pártok szerveződtek villámgyorsan újjá, mindössze két párt változtatott nevet, a Nemzeti Parasztpárt lett Petőfi Párt, az MDP pedig MSZMP. A többpártrendszerű kibontakozás a Szociáldemokrata Párt relációjában fel sem merült. Rövid ideig a két parasztpárt jöhetett szóba, majd ezt követően, különösen Kádár János, visszatértek a népfrontos, a pártonkívüli szövetségesként való bevonás felfogásához. Próbálkoztak a kormányba megnyerni társutasokat, de sem Bognár József, sem Erdei Ferenc, sem Kovács Béla, sem Nánási László nem mutatott hajlandóságot erre, egyedül a volt szociáldemokrata Kisházi Ödön fogadta el a munkaügyi miniszteri tárcát. Kádár a parlamenti helycseréknél nem volt tekintettel erre, vagyis az Országgyűlésben nem

* A választások után a pártközpontot nem számolták fel. 1953 második felétől azonban átlagosan már csak 10 000 Ft-ba került a Nemzeti Parasztpárt az országnak. Néhányaknak segélyt adtak, kettőről egyre csökkent az autók száma, a szerelők eltűntek, de maradtak a gépkocsivezetők és a központ alkalmazottai. A pénzügyi kimutatások 1955 szeptemberéig állnak rendelkezésünkre. A helyzet 1956 novemberéig nem változott.

kívánta a meghiúsult koalíciót visszahozni. 1958-ban aztán felvették hivatalosan az MSZMP-be Dobi Istvánt és Darvas Józsefet, ami mutatta, hogy szakítottak a régi szövetséges pártok embereit bevonó reprezentációval. Azaz mégsem teljesen. Ezt főként a Hazafiás Népfront, az Országgyűlés és annak tisztségei mutatták. Ami az Országgyűlést illeti, az 1958-as választásokon ezt jelezték a megyei listákon előkelő helyre tett szövetségesek, például Budapesten Kádár János és Marosán György mögött harmadikként Harrer Ferenc, ötödikként Barcs Sándor, Baranya megyében negyediként szereplő Kovács Béla, Bács-Kiskunban a listavezető Ortutay Gyula, Hajdú-Biharban a második helyen Péter János, Komáromban, Szolnok és Vas megyében a listavezető Dobi István, Nánási László és Kisházi Ödön, Veszprém megyében az ugyancsak volt szociáldemokrata Somogyi Miklós. Az Országgyűlés alelnöke a volt kisgazda miniszterelnök Dinnyés Lajos lett, egyik jegyzője pedig dr. Pesta László volt kisgazda képviselő. A bizottsági tisztségviselők közül az Államigazgatási Bizottság elnöke Erdei Ferenc, a Jogi és Igazságügyi Bizottság elnökhelyettese Harrer Ferenc, a Kulturális Bizottság elnöke Darvas József, a Külügyi Bizottság elnökhelyettese Mihályfi Ernő, a Mezőgazdasági Bizottság elnöke Z. Nagy Ferenc, a Szociális és Egészségügyi Bizottság elnöke dr. Pesta László, a Terv- és Költségvetési Bizottság elnökhelyettese Nagy Dániel lett. A későbbi ciklusokban a volt párttagok szerepe elhalványodott, a nemzeti egységet más pártonkívüliekkel jelezte a hatalom (egyházakkal, tudósokkal, művészekkel és más ismert értelmiségiekkel). Különösen az egyházi személyek alelnöki szereplése volt látványos. Voltak azonban olyan társutasok, akiknek szinte bérelt helyük volt a parlamentben és tisztségekben. Ilyen volt Pesta mellett Barcs Sándor (1910), aki egy idő után átvette az Interparlamentáris Unió elnökségét, és nem is adta ki a kezéből hosszú ideig. Bognár József a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke volt évtizedekig, és az utolsó ciklusban mondott le egészségügyi okokra hivatkozva.

Ahogy az idő előrehaladt, és 1985-re összesen négyen maradtak (Barcs, Bognár, Nánási, Pesta) a volt koalíciós pártok baloldali reprezentánsai, úgy egyre inkább a nemzeti egységet tükröző párttagok és pártonkívüliek népfrontba tömörült szövetsége vette át a bevonás politikáját.

MDP- és MSZMP-tagok száma és aránya az összes képviselő között 1949–1985

		1949	1953	1958	1963	1967	1971	1975	1980	1985
Összes képviselő		402	298	338	340	349	352	352	352	387
Párttagok	száma	285	206	276	252	259	224 ¹	215 ²	252	288
	aránya (%)	70,90	69,13	81,66	74,12	74,21	63,64	61,08	71,59	74,42

Megjegyzések:

¹ Más adat szerint 249 párttag (70,7%) és 103 (29,3%) pártonkívüli képviselő volt. MNL OL XVIII-7 10. d.

² A KSH-statisztika eltér a megadott számoktól, így a szám/arány: 1975-ben 245/69,65, 1985-ben 21/73,8%. MNL OL XVIII-7 14. d.

A párttagok arányát tekintve a korszakban folyamatosan az MDP–MSZMP-dominancia a jellemző, általános a 70%-os részvétel, ez egy alkalommal volt számottevően több, az 1958-as választások után meghaladta a 80%-ot, majd a következő két ciklusban 5-5 százalékkal csökkent. 1971–1975 között további 5 százalékpontot esett, majd 1975–1980 között kis mértékben tovább csökkent 69,9%-ra. Innen emelkedett, és 1975-ben a tervezett arányt meghaladta, tekintettel a szerény mozgástérre, amit a kötelező kettős jelölés biztosított. A Központi Bizottság tagjai folyamatosan fogytak a testületben, 87,8%-ról 1980-ra 25,9-re, illetve 1985-re 28,6%-ra. A Politikai Bizottság tagjai viszont magas arányban vettek részt az Országgyűlésben. Az 1960-as évek második felétől az 1970-es évek második feléig volt 70%-os a részvételük.

A párttagok és a pártönkívüliek megkülönböztetést mutatta, hogy az MSZMP-párt-csoport megmaradt, bár szerepe a korszak nagy részében a nullával volt egyenlő, szemben ennek vezetésével, amelyet a PB nevezett ki. Ezt reprezentálta a független képviselők csoportja, mely 1989. január 24-én 28 fővel alakult meg, de február 27-én már 97-en voltak a tagok.

A párt vezetőtestületi (KV, KB és PB) tagjainak parlamenti részvételére – Kukorelli István adatait figyelembe véve* – az ötvenes években igen magas arányt látunk, a KV tagjainak 81%-a, a PB-nek 100%-a volt képviselő, a hatvanas évek elején pedig a KB 72%-a, illetve a PB több mint 90%-a volt az. Ez az arány a Központi Bizottság esetén az 1966-os pártkongresszussal változott meg, ekkor zuhant 40%, majd 30% alá, de a Politikai Bizottságban továbbra is magas volt a részvétel, és a legkevesebb képviselő 1975-ben és 1980-ban volt: 69,2%. A hatvanas évek közepi zuhanás hátterében feltételezhetően az állt, hogy erre az időszakra stabilizálódott a társadalom állapota, ekkor a képviselők rekrutációja annyiban megváltozott, hogy 1967-es választásokkal a központ átengedte a jelölések nagyobb részét a megyei pártbizottságoknak, melyek helyi jelöltekkel töltötték fel a helyeket, így kevesebb lett a budapesti központi bizottsági ember. A kiválasztás egyik legfontosabb szempontja mind a régi, mind az új jelölteknel 1967-ben az volt, hogy népszerű legyen a választókerületében, és bírja az emberek egy jelentős részének bizalmát. A követelményrendszer előírta, hogy „mintegy felére kell csökkenteni a vidéken megválasztott budapesti lakos országgyűlési képviselőjelöltek számát. (Ez jelenleg 84 fő.)”¹⁸⁸ Ez azt mutatja, hogy nemcsak a választási szisztémában, hanem a jelölésben is változást hozott 1967, vagyis a listáról az egyéni választókerületi megoldásra való áttérés. További kritérium is ezt erősíti: „Változtatni kell a párt- és a tömegszervezeti funkcionáriusok képviseletének megoszlásán olyan módon, hogy csökkenjen az országgyűlési képviselőjelöltek között a központi pártfunkcionáriusok és a tömegszervezetek országos szervei vezetőinek száma az alsóbb szintű (megyei, járási, városi, községi) párt- és tömegszervezeti vezetők javára.”¹⁸⁹ Ezt segítette elő, hogy növelni kellett a közigazdászok és a nők arányát.

* Kukorelli: *Változások az Országgyűlés összetételében az 1985-ös választások nyomán*. 141. Feltételezhetően Kukorelli a pártkongresszusok időpontját vette alapul.

Kukorelli István megállapítása, nevezetesen, hogy megfigyelhető az 1956 utáni években egy stabil „kádári mag”,¹⁹⁰ és hozzá képest történik az egyharmados cserélődés, a fenti változást csak annyiban korrigálja, hogy a magban is voltak kisebb változások. Az fő vonalaiban helytálló, hogy az egyciklusos képviselők fizikai dolgozók, nők és fiatalok voltak leginkább. Az átlagéletkor a középkorúak dominanciáját mutatja, bár megkockáztatjuk, hogy ez általában így van a parlamentek történetében. Az 1949-es parlament korcsoportok szerinti megoszlása: 30 év alattiak 47 fő, 30–45 éves 234 fő, 45 év felettiek 121 fő.¹⁹¹ Az 1967-es korcsoportos megoszlásban egyetlen fiatal volt 30 év alatt, 31–35 között 20, 36–40 között 53, 41–50 között 178 fő, 51–60 között 65, 61–65 között 14, 66 felett 18 fő.

A „népi legitimitás”

Főként jogideológusok között élt az a hamis állítás, hogy szocialista körülmények közepette a képviseltek és képviselők közötti viszonyban kifejeződik a hatalom különleges népi jellege, népi felhatalmazása. Ez az eszmefuttatás Leninre megy vissza, és ezerszer rá hivatkoztak, nevezetesen az élő közvetlen demokrácia eszményére, a tömegek állandó és aktív jelenlétére a politikában és ennek intézményesítésére. A valóságban a polgári parlamentáris rendszerek képviseleti szisztémáját vették át ezekben az országokban, csak csökevényesen, a demokratikus gyakorlat messze alulmúlta a polgári rendszereket, az állampolgári részvételnek, akarattelnyilvánításnak közel sincs olyan gazdag formavilága a tömbországokban, mint a nyugat-európai országokban. Hiányoztak a tüntetések, civil megmozdulások és akciók, hiányzott az ehhez szükséges szabadság, hiányoztak a sztrájkok és az azokhoz szükséges szabad szakszervezetek, s végül nem volt elég motiváció, hogy ezekbe bekapcsolódjanak vagy vezessék őket a képviselők. A népszavazás és a népi kezdeményezés jogintézményeit is csak 1989-ben teremtették meg. Ehelyett fenn hirdették a bármikor történő visszahívás jogát, de ez is csak 1989-ben vált esélyessé, normál körülmények között kilátástalan volt alkalmazni ezt a deklaratív jogintézményt. „A visszahívással – Bihari Ottó szerint – a kötött (imperatív) mandátum limitatív formája valósul meg, s ez bő lehetőséget nyújt a képviseleti szervek és a dolgozók közötti kapcsolat létrehozására és megszilárdítására.”¹⁹²

Bihari végigveszi, hogy képviselő és képviselt között a szocialista rendszerben milyen hallatlanul gazdag kapcsolat alakul ki, és kiemeli, hogy ez a választásokkal és azon belül is a jelölőgyűlésekkel kezdődik. Leszámítva azt, hogy a jelölőgyűléseken csak a lakosság kis hányada vesz részt, és aktivitása nem több, sőt kevesebb, mint egy beszámoló gyűlésen, valójában négy vagy öt esztendőben csak egyszer, tehát rendkívül ritkán fordul elő, ezt nem lehet semmilyen legitimitással felruházni. Ami a választást illeti, a többpárti rendszer a kampányban versenyhelyzetet teremt, tehát az egymással vetélkedésben álló jelölteknek és csapataiknak elemi érdekük, hogy minden eszközzel elérjék a választópolgárt, ezzel szemben a pártállami rendszerben ez szinte kimerül

a jelölésben. Más kampányeszközt, más elérési eszközt jóformán nem is használ a jelölt, különösen, ha listás a választás. Valójában nincs képviselőket megismertető kampány, ez a lázas időszak kihullik az emberek emlékezetéből, egyetlen figyelmet nem keltő eseménnyé zsugorodik ahelyett, hogy többhetes reklámhadjáratát dagadna. A jelölés és a választás pusztán technikai kérdés, és jogász okoskodással válik népi felhatalmazássá.

Ezt követően a deklarációk, a jogszabályok szerint a küldöttek a kötött mandátum rendszerének megfelelően kötelesek megbízatásuk egész tartama alatt kapcsolatban állni a választóikkal, és megbízatásukat teljesíteni. Ez az állítás még az egyéni választókerületi rendszerben is csak szerény mértékben valósult meg, bár az előírások valóban szigorúak voltak.

A képviselők ismertségét és a politikai kultúra csökevényességét, bizonytalanságát, kiforratlanságát érzékeltette egy közvélemény-kutatás 1989-ből, amikor idehaza és az egész kelet-európai régióban intenzíven forrt a politika világa az emberek körül.

A Magyar Közvéleménykutató Intézet 1989. február végén, március elején reprezentatív felmérés során megkérdezte az embereket képviselőjükről, a képviselőségről. A többség nem, csak 36%-uk ismerte saját képviselőjét. Elsősorban vidékiek, középkorúak, szellemi foglalkozásúak válaszoltak így. Beszámolón vagy fogadóórán azonban csak 8%-uk volt. Ugyan a megkérdezettek 92%-a szükségesnek ítélte, hogy a képviselő ismerje a lakosság véleményét, konkrét kérdésben egyharmaduk úgy gondolta, hogy biztosan nem ismerte, másik harmaduk nem tudott válaszolni, elenyésző százalékuk pedig úgy, hogy biztosan ismerte. Hogyan ismerheti meg a választók véleményét? Erre megoszlottak a válaszok, de általában a közvetlen kapcsolati formákat említették. 6% mondta, hogy adatgyűjtéssel szerezhet a képviselő ismereteket. A visszahívási akciókról 62% tudott, és 84%-uk általában helyeselte az eljárást. A bizalmatlansági indítvánnyal ugyancsak egyetértett a többség (64%).

Ekkor még megoszlottak a vélemények arról, hogy a helyi vagy országos ügyeket tartsák-e inkább szem előtt a képviselők. A frakciókkal szemben is szkeptikusak voltak, legszívesebben független jelöltre szavaztak volna.

Szerepek

A képviselők a többpárti parlament esetén nemcsak kormányzati szerepük okán, hanem parlamenti egyéni magatartásukkal is magukra irányíthatták a közvélemény figyelmét. Részben vezérszónoki (frakcióvezetői), részben bizottsági, részben interpellációs szerepükkel, vagy éppen azzal, hogy új pártot alapítottak (Barankovics István, Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán), vagy más párthoz csatlakoztak (Peyer Károly), stb. A népfrontos parlamentben ez a szerep elesett, mint részletesen látni fogjuk, az egyéni szerepek jelentéktelenné válnak, beilleszkednek a nagy összhangzatba.

A képviselők a választópolgárok előtt az egypárti lajstromos rendszerben személyükben érdektelenek lettek volna, ha az alkotmányról szóló 1949. évi XX. törvény

62. §-ának (2) bekezdése nem rögzítette volna, hogy a képviselők kötelesek választóiknak beszámolni, illetve a (3) bekezdés a visszahívás jogát deklarálta mintegy a beszámolási kötelezettség elmulasztása szankcionálásaként. A visszahívás feltételeit és kritériumait nem rögzítették. Olyannyira nem volt élő jog a visszahívás, hogy több államjogász egy idő után elkezdte létjogosultságát megkérdőjelezni,¹⁹³ mígnem az 1989-es esztendőben váratlanul főnixként újjászületett. 1950-től a delegáló szervezetek közül az MDP igyekezett rávenni, sőt kötelezni a képviselőket helyi választói munkára, vegyes eredménnyel.

1956 augusztusában országgyűlési határozat¹⁹⁴ született, amely jogi biztosítékokat kívánt adni a képviselők és választók közötti kapcsolat megteremtésére. A határozat rögzítette, hogy az ülésszakok és az ülések időtartamát úgy kell megállapítani, hogy lehetőség nyíljon a képviselők javaslatainak előterjesztésére, az interpellációs jog gyakorlására. Módot kell teremteni nekik, hogy időben megismerjék az előterjesztéseket, szakirodalmat, indoklásokat kell adni a törvényekhez, sőt az előkészítés során is foglalkozhassanak a javaslatokkal, a törvényerejű rendeleteket is ideértve. Szakértőket lehessen meghallgatni. Tartsanak továbbá szorosabb kapcsolatot választóikkal (beszámolók, fogadóórák stb.), és működjenek együtt a helyi szervekkel.¹⁹⁵

Ezek a jogi biztosítékok az országgyűlési határozatban megfogalmazott jogokon és kötelezettségeken nem mentek túl, legfeljebb annyiban, hogy az ellenőrzés és segítség új intézményét hozták létre a megyei képviselőcsoportokkal.* Az akkor rögzített szándékok ugyanis nem váltak ügyrenddé, és más döntések sem támasztották alá az 1956-os forradalom, illetve a kádári hatalom aggályai miatt, és csak 1967-ben vezették be a választásokon az egyéni kerületi rendszert, és még később kerültek be az ügyrendbe.

Az egyéni kerületi rendszerre való áttérés megváltoztatta a képviselők és az állampolgárok viszonyát. A képviselő személye felértékelődött, mivel területi érdekek is kötődtek hozzá. Nem a választópolgárok, hanem a helyi potentátok véleménye, értéktétele lett a fontos. Leszámítva az országos politikusokat, akik más szinten mérették meg. Őket lehet belső körnek nevezni, velük szemben a többiek kívülállók voltak. A belső kör tovább differenciálódott, aztán megtört, ahogy a nyolcvanas években egyre többen úgy gondolták, hogy ennek a körnek nem magától értetődő a döntésekhez való hozzáférése. Ez leginkább a személyi döntések megnyílásában érhető tetten.

A választókerületi képviselő szem előtt tartotta és igyekezett eljárni a helyi érdekek érvényesítése érdekében. Ez egyrészt egyéni választói kérések segítségét jelentette, másrészt a képviselő települési, megyei elképzelések érdekében igyekezett közbenjárni.

Kötött vagy szabad volt-e a mandátuma a képviselőnek? Országos ügyekben a nyolcvanas évek második feléig továbbra is kötött mandátummal rendelkezett. Honnan származott ez a kötöttség? Nyilván nem a választópolgároktól, a visszahívás rémétől való félelemtől, hanem a jelölő szervezetek értéktételétől. Még abban az esetben is, ha

* A többi más országaiban, például az NDK-ban, Bulgáriában és Jugoszláviában az alkotmányban rögzítették a képviselőkkel szembeni kettős elvárást, az össznépi és választókerületi érdekek képviselését. Másról külön törvény született a képviselők státuszáról, például a Szovjetunióban, Bulgáriában, és legvégsőül 1985-ben Lengyelországban.

nem kívánt a képviselő tovább a parlamentben maradni. De az sem volt mindegy, hogy megmarad-e civil egzisztenciájában, vagy hogy milyen más munkahelyre és beosztásba kerül később. Ha képviselő akart maradni, kettős értékítéssel kellett szembesülnie. Egyfelől a központi káderek, politikusok megnyerésére igyekezett szert tenni, másfelől a helyi vezetők előtt próbált jó vagy legalábbis elfogadható teljesítményt nyújtani.

Mégsem mondhatjuk, hogy 1967-től a helyi választókerületi rendszer nem formálta a képviselők szerepfelfogását, ez erősödött 1971-ben, amikor a választások előtt jelölőgyűléseken kellett részt vennie a jelöltnak, aztán az 1972-es ügyrendmódosítás után is, amikor rögzítették a képviselői, helyi kötelezettségeket. E szerint joga és kötelezettsége, hogy kezdeményezően részt vegyen az Országgyűlés munkájában, javaslataival, bírálatával elősegítse annak eredményes működését. Fel is bátorodhatott, mert már a hatvanas években a kormányzat írásban válaszolt javaslataira, bár ezek a válaszok nem voltak mindig megnyugtatóak. Ezt megerősítette az 1041/1972. (X. 20.), majd később az 1050/1986. (VIII. 10.) számú kormányhatározat, amelyek az államigazgatási szerveket kötelezték a képviselők „kiszolgálására”, például az illetékes vezető köteles a képviselőt személyesen és soron kívül fogadni. Ezt két jogszabály meg is erősítette, az egyik a közérdekű bejelentésekről, javaslatokról és panaszokról szóló 1977-es, a másik az államigazgatási eljárásról szóló 1981-es törvény. A képviselői igazolvánnyal valamennyi állami szervhez beléphetett az egész ország területén, és akkor a gazdálkodó szervezetek szinte mindegyike állami szerv volt.

Az ott szerzett ismeretek birtokában szabadon interpellálhatott is, bár jobb volt, ha erről társait értesítette. Az ügyrend 54. §-a rögzítette, hogy köteles választókerülete problémáinak megoldását elősegíteni, a választók javaslataival, panaszaival gondosan foglalkozni, rendszeresen beszámolni működéséről. Így jobban tette, ha működik valamit. Az 1986-os ügyrend a képviselőről szóló fejezetet előre is helyezte, hogy ezzel is rangot adjon a parlament fontos szerelőjének, ha nem is főszereplőjének, a képviselőnek. Az ideológiai közeg is elismerte, sőt hirdette az egyéni, a csoport- és a közérdeket.

Az 1985-ös kötelező kettős jelöléses választásnál még erőteljesebben érvényesült a helyi érdekek képviselete, a kijáró, a választókerületi feladatokra koncentráció, a helyi ügyekben szószóló ember.

Sem a 60-as, sem a 70-es, sem a 80-as évek nem tekinthetők homogénnek a képviselői szerepfelfogást illetően, akkor sem, ha a Hazafias Népfront politikai nyilatkozatát alá kellett írni. Kukorelli István a magyar államjogról azt írja, hogy „nem törekedett túlságosan a választókerületi kapcsolatok szabályozására, a képviselők és a választók kapcsolatát mindig politikai-bizalmi viszonyként kezelte”.¹⁹⁶ Ez a politikai-bizalmi viszony a nyolcvanas évek végén ugyanúgy zavarba, majd válságba került, mint maga a parlament. Modellértékű volt ebben a helyzetben Szegeden 1985-ben indult képviselők klubja. Király Zoltán a kezdeményezést azzal hozta létre, hogy a fogadóórakon egyéni panasszal jelentkező választópolgároknak legyen egy olyan lehetőségük, ahol együtt megvitatják a közéleti kérdéseket, hogy azok képviselhetők legyenek a parlamentben.¹⁹⁷ Megjelent Király Zoltán személyében a pártfunkcionáriussal szemben

a politikai vállalkozó típusa.¹⁹⁸ 1987-től aztán változott a törvényhozás falain belül is a helyzet. A képviselők egyre több mozgásteret követeltek maguknak interpellációban, hozzászólásban, jelölésben, ügyrendben, önszerveződésben. A leegyszerűsített munkatechnológiával dolgozó, a törvénykezés során szavazó, „képet viselő” képviselő átalakult. A politikától igazából távol álló, a „fönről megmondják”, mi a feladat pártmunkás-politikus tulajdonságai elégteleneknek bizonyultak. Az Országgyűlés 1989-re visszanyerte szuverenitását, és a kormány is egyre határozottabban támaszkodott erre a szuverenitásra. Ahogy egy cikk fogalmazott:

„Bármi lesz az 1985-ben összehívott Országgyűlés – benne az egyes képviselők – sorsa, eddig végzett munkája nem érdemelné, hogy a feledés pora lepje be. A politikai pártoknak gondolniuk kell arra, hogy ez a parlament úgy dolgozta ki a plenáris ülések sok új elemét, úgy módosította bizottságai, megyei csoportjai tevékenységét, úgy formálta a képviselők politikusi egyéniségét, hogy törvényalkotó munkája a pártállam lebontását, a jogállam megalapozását szolgálja.”¹⁹⁹

III. 7.

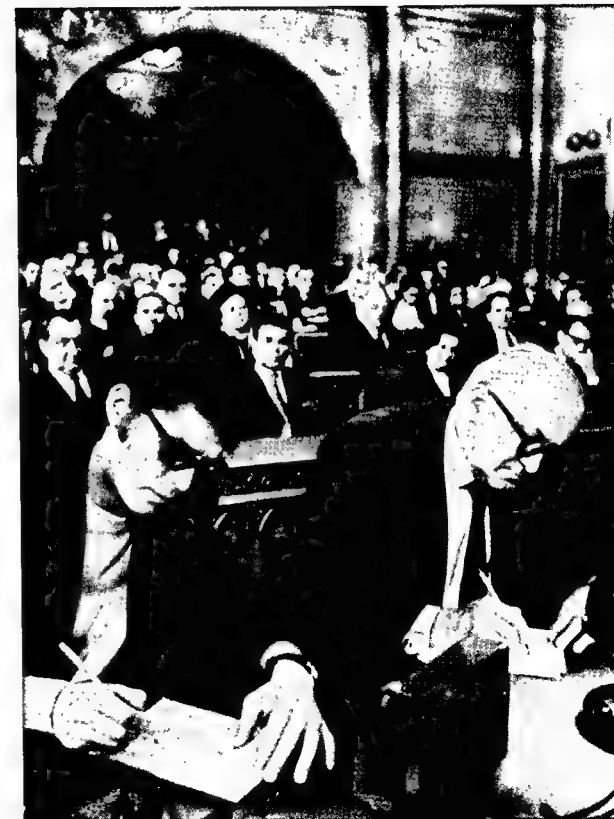
A HIVATALI APPARÁTUS

Az Országgyűlésnek nem is egy, hanem kilenc hivatali egysége volt az 1945–1949 közötti időszakban. Ilyen volt az Elnöki Hivatal, a Háznagy Hivatal, a Naplószerkesztőség, a Gyorsiroda, a Könyvtár, a Múzeum, a Műszaki Iroda, a Számvevőség és a Gazdasági Hivatal. Még a korábbi ciklusban, 1949 márciusában megalakult az önálló Országos Gyorsiroda, és mintegy húsz gyorsíró kikerült a parlament fennhatósága alól.²⁰⁰ Az Országgyűlés működésének végletes egyszerűsítése, a ritka ülésezés, a bizottsági feladatok gyakorlatilag megszűnése, valamint a Minisztertanács és a NET parlamenti elhelyezése miatt a Hivatalt felszámolták. A múzeumot még csak nem is az Országgyűlés elnöke, hanem a NET adta át 1949. november 1-jével a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe.²⁰¹ Az Országgyűlési Könyvtár létszámát csökkentették, majd az Elnöki Tanácshoz és ezt követően 1952. július 1-jén a Népművelési Minisztérium és ennek utódai fennhatósága alá került 1990-ig.* A többi részleget kiszervezték az Országgyűlés alól, egyedül a képviselőcsoportnak volt feladata, ennek maradtak helyiségei és három fő munkatárs, köztük Mónus Illésné, aki háznagy helyett a frakció titkára lett. Mónusné szervezte a képviselők területi beosztását és a parlamenten kívüli munkájukat, az ülések előkészítését, a frakcióüléseket, a lapmegrendeléseket stb. Olyan apróságok tartoztak még a feladatai közé, mint amikor az egyik 1952-es ülésen parasztasszonyok megkeresték Bognár József kereskedelmi minisztert annak érdekében, hogy csizmát kérjenek tőle saját részükre, Bognár azt felelte, hogy ki tud utalni csizmaanyagot, és kéri hivatalosan a névsort. Ezt próbálta elintézni Mónusné.

1949. április 16-án az Országgyűlés feloszlása után a parlamenti őrséget a BM Államvédelmi Hatósága vette át a Honvédelmi Minisztériumtól. A Parlament őrzését továbbra is kormányőrségnek hívták. 1956. november 29-én az elsők között döntöttek felállításáról, a karhatalom IV. és V. századának állományából rekrutálódott 120 főben

* Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története*. Budapest, 1995. A könyvtár munkatársai azonban igénybe vehették az épületben lévő ebédlőt és orvosi rendelőt. 1969-ben azonban az orvosi szolgáltatástól megfosztották őket. Vértess György, a könyvtár akkori igazgatója Kállai Gyulához fordult, hogy a kedvezményt visszakapja 40 munkatársra. MNL OL XVIII-6-c 5. d.

55. Az MTI gyorsírói
szolgálik ki
az Országgyűlést

állapították meg a létszámot. Az újonnan szervezett kormányőrség feladata a Parlament épületén kívül más objektumok biztosítása, személyek, rendezvények és események védelme lett. Egy zászlóalj volt a teljes létszám,* amelyből a három szakaszra osztott első század feladata volt biztosítani az Országházat. A kormányőrség közvetlenül az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsághoz, később a Politikai Bizottsághoz tartozott, tehát pártirányítást valósítottak meg. 1957. október 1-től a Belügyminisztérium épületét is a kormányőrség biztosította.²⁰² Bár kipróbált, megbízható emberek voltak a tagjai, ez a szervezet sem úszta meg szigorú politikai felelősségre vonás nélkül. A nagy fluktuáció miatt panaszkodtak a vezető tisztek.²⁰³ A későbbiekben betagolódott a fegyveres testületek közé.

Az 1950-es ügyrend egyes rendelkezéseinek 27. §-a így szólt: „Az országgyűlés ügyviteléről, dologi szükségleteiről a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkársága gondoskodik.” Ez szerepelt is a NET 1955-ös ügyrendjében, nevezetesen az Ügykezelés

* A teljes tervezett létszám 1956. december 9-én 526 fő volt. MNL OL 288. f. 30/1957/6. 5. e.

56. Kormányőr tiszteleg a Parlamentből távozó Jean-Paul Boncour francia követnek. 1956. június 8.

rendezte az Országgyűlés ilyen típusú feladatait, és a Gazdasági Osztály biztosította a pénzügyi bonyolítást, egyben ellátta a gondnokság és a garázs teendőit is.*

Az önálló iroda 1956 augusztusa után jött létre, hogy az Országgyűlést újra életre keltették. A nemzetközi kapcsolatok bővülése is szükségessé tette később ezt a lépést. Rónai Sándor kérte, hogy Vass Istvánné eredetileg csak félállásban irányítsa a bővülő apparátust, aki szeptember közepétől át is vette a munka irányítását.²⁰⁴ Szeptember 3-áról ismerünk egy javaslatot, amit átküldtek Krístóf Istvánnak, a NET titkárnak, és amelyben három előadói státusz szerepelt, egy, aki a bizottságokkal, a jegyzőkönyvekkel és a nyilvántartással foglalkozik, egy a megyei képviselőcsoportokkal és a jelentésekkel, egy pedig a tájékoztatással és könyvtárral. A gazdálkodás akkor nem lett önálló. Krístóf

* A végig fennálló belső, zárt telefonhálózatra is rákapcsolták az elnököt. MNL OL XVIII-6-b 10. d. V.

István azt javasolta, hogy az információszerzés érdekében a könyvtárat vegyék vissza, de ezt Apró Antal ellenezte.

1957 után új körülmények között szerveződött meg az Országgyűlés Hivatala, amely egyrészt állt az Országgyűlés Irodájából 6 fővel, másrészt a Főkönyvelőségből 2 fővel, harmadrészt a Műszaki Osztályból 14 fővel, és negyedrészt a Gondnokságból 11 fővel. 1986-ra a létszám a Műszaki Osztályon 65 főre, a Gondnokságon 55 főre emelkedett. A nemzetközi érintkezést 1963-ig a Külügyminisztérium és a Minisztertanács Protokoll Osztálya, ezt követően a Külügyminisztérium bonyolította.

Az 1956. augusztus 2-án elfogadott ügyrend VII. fejezetének címe már tartalmazta az Országgyűlés Irodáját, és az 52. §-a az Irodát az Országgyűlés és az elnök adminisztratív szerveként minősítette, közvetlenül az Országgyűlés elnökének alárendeltségében. Az elnök utasítása szerint a Hivatal vezeti a képviselőkkel és a bizottságokkal kapcsolatos nyilvántartásokat, emellett gondoskodik a jegyzőkönyvezésről, de ez nem jelentette azt, hogy a gyorsírók visszakerültek a parlament hatáskörébe. Továbbá tartalmazta még azt is, hogy minden szervezési-technikai segítséget megad a bizottságoknak és képviselőknek feladataik teljesítéséhez. Ez a szöveg aztán rövidült, és úgy változott a feladatmeghatározás, hogy az Iroda nem adminisztratív, hanem hivatali szerv. Ennek akkor volt jelentősége, amikor 1958. január 10-én a frakcióvezetőségi ülésen nyomaték-kal vetődött fel, hogy az Országgyűlés Irodáját nem egyszerűen adminisztratív, hanem politikai feladatokat ellátó szervezetté kell fejleszteni. Rónai Sándor egyetértésével ez meg is történt, és a Hivatal vezetője felkerült az MSZMP nomenklatúralistájára. A PB 1974. május 21-i döntése értelmében az Országgyűlés Irodájának vezetőjét a KB-titkár és osztályvezető előzetes egyetértésével lehetett kinevezni. 1972-ben a már kinevezett Törőcsik Gábor volt a hivatalvezető, akit miniszterhelyettesi rangra emeltek. Konfliktust a hivatalvezetőnek az elnökhöz való politikai lojalitása 1989-ben okozott, amikor Bödöné Rózsa Edit, az Iroda vezetője kinevezését az elnökkel szemben az Országgyűlésre testálta volna, és Király Zoltán is megengedhetetlennek tartotta, hogy a parlamenti apparátus vezetője az MSZMP egyetértésével foglalhatja el tisztségét. Azzal az indítvánnyal zárult a vita, hogy 1989 első negyedévében a parlament vizsgálja fölül teljes adminisztratív apparátusának működését.

1961-ben alakítottak ki egy klubszobát a képviselőknek, ahol folyamatosan egyetlen munkatárs biztosította kiszolgálásukat, de megtalálhatóak voltak itt az országgyűlési naplók, jogszabálygyűjtemények, a minisztériumi hivatalos lapok, statisztikai kiadványok, napilapok, bizottsági jegyzőkönyvek, K-vonal és városi telefon.²⁰⁵ A tisztségviselők és a Hivatal vezetői is gyarapodtak, az 1965-ös öt gépkocsi lassan emelkedett tízre. A hatvanas évek közepén az Országgyűlés Irodájának létszáma 133 fő volt, amiből 105 fő, vagyis 79% műszaki és gondnoki feladatokat látott el. Az 58 fős Műszaki Osztály az Országház, a kazánház és a hozzá tartozó szolgálati ház (Balassi Bálint utca 3.) felújí-

* Innen történt az épület fűtése is, itt kaptak lakást azok, aki részt vettek a karbantartásban. A nyugdíjasoknak igyekeztek másutt lakást szerezni.

tási, beruházási és karbantartási munkálatait végezte és irányította. A Gondnokságon 47-en dolgoztak. Ebből 3 fő érdemi ügyintéző, 2 fő telefonkezelő, 1 fő liftkezelő, és 41 fő takarító, akik nemcsak tisztán tartották a hatalmas épületet, de ellátták a teremőri szolgálatot, az összes gondnoksági teendőket, az épületen belüli szállítói feladatokat. A napi rendszerességgel takarítandó terület 22 316 négyzetméter volt.* Az összes szőnyegterület több mint 3 kilométer, az ablaktisztítási felület 40 ezer négyzetméter. A Főkönyvelősnél 7-en dolgoztak. A vezető mellett 5 ügyintéző és 1 anyagbeszerző. E csoport látta el nemcsak az Országgyűlés, hanem az Elnöki Tanács összes személyi és dologi kiadásaival kapcsolatos feladatot, készítette a költségvetést, a zárszámadást, a mérleget, kezelte az ajándék- és az éremraktárt, nyilvántartotta az összes fogyóeszközt és anyagkészletet, és beszerzett mindent. A közvetlen működést kiszolgáló részleg 21 főből tevődött össze, akikből 13 volt az érdemi ügyintéző. 3 hivatalsegéd, 5 gépkocsivezető (2 fő az elnöké, 1 fő az alelnöké, 2 fő az irodáé).²⁰⁶ A nemzetközi kapcsolatokkal is foglalkozott ekkor már a Külügyminisztériumból átkerült osztályvezető, egy beosztottja pedig az Interparlamentáris Unió magyar csoportjával kapcsolatos feladatokat végezte.

A könyvtár és az Országgyűlés kapcsolatának felülvizsgálatára tíz évet kellett várni. A könyvtár vállalta a szükséges bibliográfiák elkészítését, vállalta, hogy a dokumentációkról másolatot készít, esetleg az MTI közreműködésével a fordítást is meg tudja oldani. Az épületen belüli átjutásra is gondot fordítottak, így a helyben olvasás megkönnyíthető volt. A külön olvasóterem biztosítása 1988-ban realizálódott.

1986. február 1-jén megalakult az Országgyűlés Sajtóirodája az elnök közvetlen irányítása alatt. Feladata volt az Országgyűlés sajtópropagandájának szervezése, az információs anyagok elkészítése és közreadása a sajtó részére, és ellátta a NET sajtófeladatait is.

1986. március 1-től összevonták a Bizottsági és Területi, valamint az Igazgatási és Munkaügyi Főosztályt Területi és Igazgatási Főosztállyá. Ennek szervezeti egységei: Bizottsági és Területi Osztály, valamint Igazgatási és Munkaügyi Osztály. Az idegenvezetők átkerültek a Gondnoksághoz.²⁰⁷

Egy 1986-ban összeállított statisztikai kimutatás szerint az Országgyűlés látogatóinak száma 145 400 fő volt, amiből idegenvezetői kísérettel mintegy 120 000-en voltak az épületben.** Az idegenforgalom a hatvanas évek közepétől lendült fel. Egyes kiemelt csoportokat Vass Istvánné is fogadott, elegáns kiviteli prospektus is készült a Parlamentről. A Magyarok Világszövetsége mind több külföldön élő magyart szervezett Parlament-látogatásra.

Törőcsik Gábor 18 évet töltött az Iroda vezetésével, 1989-ben vonult nyugdíjba, és Szűrös Mátyás elnök a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság véleményét is figyelembe véve 1989. május 10-i hatállyal nevezte ki Soltész Istvánt az Országgyűlés főtitkárává,²⁰⁸

* A Műszaki Osztály egy nyolcvanas évi összehasonlító adata szerint a takarított felület 430 darab 70 m²-es lakással vethető össze.

** 1985-ben az összes látogatószám 115 990 fő volt, a rendezvények száma 986.

57. Takarítják az Országház főemeleti folyosóját az Országgyűlés megnyitása előtt. 1949. június

továbbá Soós Tibort az Országgyűlési Hivatal vezetőjévé. Az Országgyűlés Irodája ekkor alakult át Hivatallá.* 1989. április 11-i levelében a miniszterelnök értesítette Szűrös Mátyást, hogy perspektívában a 100 fős létszámemeléssel egyetért, de már ebben az esztendőben 50 fős létszámfejlesztést biztosít az Országháznak. A ciklus végéig ténylegesen 27 fővel növekedett a létszám.

A parlamenti apparátus nélkülözhetetlenségét mutatta, hogy az Ellenzéki Kerekasztal nevében a soros elnök, Tölgyessy Péter köszöntö meg 1989. szeptember 18-án az Országgyűlési Hivatalnak a lelkes és áldozatkész munkáját, amellyel az ellenzéket segítették. „A tárgyalás zavartalan lebonyolítása nagyban hozzájárult tevékenységünk eredményességéhez.”²⁰⁹

Az épület felújítása folyamatosan zajlott, és 1990-ben sem fejeződött be. 1986-ban a meglévő kapacitással még harminc évig tartott volna a befejezés. 1989. október 29-én volt az Országház tervezője, Steindl Imre születésének századik évfordulója. Egy kiskunhalasi állampolgár, Tóth Istvánné levelét olvasta fel az alkalomból az elnök, és emlékeztette az Országgyűlést az évfordulóra.²¹⁰ Egyben az utódokra hagyta az épület

* Soltész István: *Az Országgyűlés Hivatalának története: az irodától a professzionális hivatalig*. Parlamenti Szemle, 2017. 2. A Főtitkárságból, az Országgyűlés Hivatalából és az Elnöki Titkárságból álló intézmény.

felújításának, restaurálásának befejezését. Két epizód azonban feltétlen említést érdemel. Egy jelentős korszerűsítés elkészült a ciklus lezárulta előtt. Az egyik, hogy a szavazógépre a versenypályázatot 1988 őszén kiírták, és 1989 szeptemberében megkezdte működését.²¹¹ A másik a forradalom kitörésének 1989-es eseményéhez tartozik. Az Október 23. Bizottsággal nagy viták után az Országgyűlési Hivatal illetékesei megállapodtak abban, hogy az épület tetején világító vörös csillagot lekapcsolják, és többé az nem gyullad fel. A 3 méter fesztávolságú, vörös csillag leszerelésére csak 1990 tavaszán került sor.

* * *

Végül itt kell megemlíteni az Országház MSZMP-szervezetét. Feltehetően az MDP-szervezet is létezett, de iratot ez ideig nem sikerült fellelni róla. Az MSZMP Országközi Bizottsága pártbizottsági szintű volt. A helyi pártszervezetnek megválasztásra, kinevezésre, felmentésre, kitüntetési javaslatra, fegyel mire volt hatásköre. Döntési jogköre saját szervezetének vezetőire vonatkozott, de a közvetlen felettes szervezet jóváhagyására volt szükség. A küldötteket, pártcsoporthizalmikat, a tagfelvételt, a munkásárságba való ajánlást illetően szabadon dönthetett. Az alapszervezet vezetőségének előzetes véleményezési joga volt a főtanácsosok, főosztályvezető-helyettesek, osztályvezetők, tanácsosok személyére, mégpedig a hosszabb idejű külföldi tanulmányutak és a felsőfokú politikai iskolára küldésnél is. Egyben a vezetőségek véleményét kikérték a káderutánpótlási tervekről, a címek adományozásáról, a soron kívüli béremelésről is. Emellett politikai tájékoztatókat, képzéseket szervezett, információs anyagokat állított össze a kerületi pártbizottságnak, és a tisztújításkor elkészítette beszámolóját.

III. 8. REPREZENTÁCIÓ, LEGITIMITÁS, MŰLT POLITIKA

A legitimitáció, vagyis a hatalom elismertsége a hatalmi viszonyok egyik fontos minősítését jelenti. Az Országgyűlés legitim, ha saját deklarált funkciójában a közvélemény előtt elfogadott, illegitim, ha a közvélemény számára elutasított. Van-e a parlamentnek tekintélye, vagy nincs, avagy milyen mértékű? Van-e bizalom iránta, vagy nincs, avagy milyen mértékű? Ugyanez vonatkozik a képviselőkre is. Feltehető a kérdés a parlament egyes részfunkciói felől: például elfogadható-e törvényhozói szerepe, avagy sem?

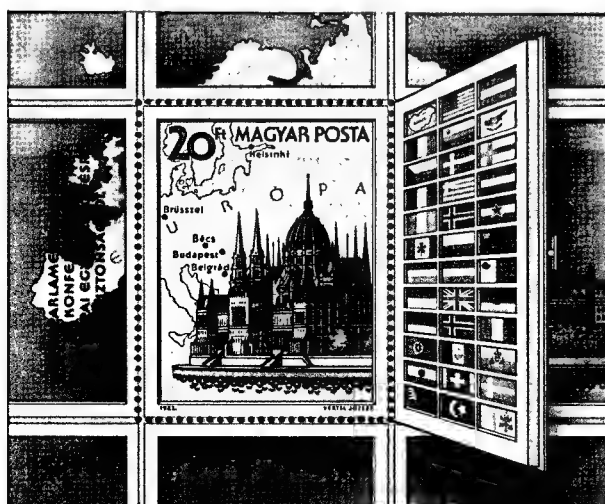
A reprezentáció elsősorban a regnáló hatalom, az Országgyűlésben domináns tényező legitimitációs funkciójának a bemutatása jogszabályokban, ünnepekben, emlékeztetpolitikában, szavakban és látványokban, utóbbi legyen bármilyen külsőség, érintse az épületet, tisztségviselőit vagy a képviselőt.

A legitimitás kétirányú, először a parlament legitimitását kell szemügyre venni. Miután az államszocializmusban elvben népképviselői rendszer működött, a parlament legitimitását ennek a rendszernek a valóságossága minősítette. Deklaráltan ugyan titkos, egyenlő, arányos választások voltak, de szabadnak nem nevezhetők, miután nem méretődtek meg sem egyenlően, sem egyenlőtlenül a politikai alternatívák. Ezt egyedül az 1956-os forradalom deklarálta a többpártrendszerű választások követelésével, de tudjuk, hogy ennek mi lett a sorsa. A nyolcvanas évek végén ugyancsak megkérdőjelezték az akkor működő parlament legitimitását, amely azonban elfogadta a kritikát, és teljesítette a saját maga felszámolását előkészítő törvényeket, illetve amikor ez nagyrészt befejeződött, idő előtt feloszlatta magát.

Politikai közvélemény-kutatással mérhető egy Országgyűlés legitimitása, népszerűsége. Ilyenek ismereteink szerint nem készültek, vagy nem hozták nyilvánosságra őket. Egyedül 1989-ből találunk kutatásokat.²¹² Az Országgyűlés hatalmi súlya az év során némileg csökkent, de nem változott második helye a kormány mögött. Társadalmi hasznossága azonban megelőzte a kormányt, januárban a megkérdőjeleztek még azt szerették volna, ha növekedne hatalmi súlya. Társadalmi hasznossága az év eleji első helyről év végére némileg visszaesett a környezetvédők és az egyházak mögé. A közvélemény még 1989 februárjában is úgy gondolta, hogy a képviselők az MSZMP és

58. A Magyar Posta bélyegei az Országgyűlésről

nem a választók elvárásaihoz igazodnak, és kevesen tudják, hogy kik is képviselik őket az Országházban. 1989 márciusában arra a kérdésre, hogy joga van-e a parlamentnek lemondani a kormányt, az emberek többsége igennel felelt. Április folyamán már véstesen esett az MSZMP népszerűsége, ugyanakkor a parlamenti döntéseket az emberek kedvezően fogadták. Az év során a három legnépszerűbb ember között ott van egy képviselő, Király Zoltán is. (Melléte két kormányzati szereplő található, Németh Miklós és Pozsgay Imre.)

Ősszel megkérdezték az embereket, hogy mennyire veszik a képviselők figyelembe egyes szereplők véleményét, és mennyire kellene figyelembe venniük. A közvélemény-kutatók álláspontja a válaszok ismeretében az volt, hogy „a magyar állampolgár nem érzi magáénak a jelenlegi Országgyűlést”.²¹³ Ősszel már a megkérdezettek többségében kialakul az a nézet, hogy milyen képviselőt szeretne; mindenesetre rátermet-

tebbet a jelenleginél, de hozzátették, hogy ne pártokat reprezentáljanak, hanem legyenek függetlenek.

Egy másik kutatás az 1985-ös, úgynevezett késő paternalista orientációt vetette össze az 1989-es állapottal. Általánosságban a szerzők kijelentették, hogy „1989-re eltűnik a politikai intézményekbe vetett infantilis bizalom, s a helyét egy általános, többségi bizalmatlanság töltötte ki”.²¹⁴ Legkevesbé a parlamenttel kapcsolatban alakult ki ez a bizalmatlanság. Arra a kérdésre, hogy „ön szerint mennyire képviselik az emberek érdekeit a következő szervezetek?”, a válaszokból az derült ki, hogy az MSZMP 66-ról 23%-ra, a SZOT 66-ról 25-re zuhant, míg a parlament 66%-ról csak 40-re esett vissza. Arra a kérdésre, hogy „mennyire elégedett az intézmények tevékenységével?”, az Országgyűlés 80,9%-os arányról 1989. novemberére 48%-ra esett. Itt is az MSZMP zuhant legerőteljesebben, de a kormány is a felére pottyant vissza. Ehhez képest a parlament iránti bizalmukat még mindig a válaszolók 60%-a fölötti arányban fejezték ki. Az összes többi intézménnyel kapcsolatban gyengébb volt ez az arányszám. Azonban az kitapintható volt, hogy amíg 1985-ben sokan az egypártrendszerű szocializmusban gondolkodtak, ez a legitimációs elv 1989-re megrendült, és a többpártrendszer irányába tolódott el. Az alternatívát is megerősödött: sokkal többen tudtak elképzelni 1989-ben egy nyugati mintát, semmint kelet-európai.

A legitimitás másik iránya az, amikor az Országgyűlés legitimál más szervezeteket és a jogrendszert. Ezt így fejezte ki Halász József még egy 1987-ben megjelent könyvben is:

„A szocialista államszervezet a népszuverenitás alapján és az államhatalom egységének elvére épül fel. Ez azt jelenti, hogy az államszervezet alapját az állampolgárok által választott államhatalmi-képviselői szervek alkotják, és az állam minden szerve a képviselői szerveknek, illetve azok aktusaira vezeti vissza megbízatását.”²¹⁵

Pontosabban úgy fogalmazhatnánk, hogy az Országgyűlés legalizálta Magyarországon létrejött államhatalmi intézményeket és jogrendszert, ennek nagy része elfogadott volt, miután ilyen körülmények között kellett élni, a törvényeket be kellett tartani. Ügyes-bajos ügyeik intézését az államigazgatási intézményrendszerben voltak kénytelenek bonyolítani az emberek. Az állampolgárok számára ez adottság volt. Ezen belül kapták meg nyugdíjukat, igazolványukat és igazolásaikat, útleveleket, valutakeretüket stb.

Az Országgyűlés legitimitása az első pillanattól kezdve kérdéses volt azok előtt, akik számára a Függetlenségi Népfront programja elfogadhatatlan volt, beleértve magát a népfrontos választási szisztémát is. Mások elfogadták, elhitték a szocializmus, a proletárdiktatúra határtalan perspektíváját és a vele járó rendszerváltást, számukra az 1949-es győzelem és a felálló új Országgyűlés legitim volt. Ami nem volt látható első pillantásra, az az, hogy az alakulás reprezentativitása nem egyszeri ünnepi aktus, hanem a parlament egyik alapfunkciója volt.

Ennek egyik kitüntetett napja az Országgyűlés alakuló ülésének látványos formában lezajló eseménye, amely általában rövid ideig tartott, funkciója a képviselői mandátu-

mok igazolása, az Országgyűlés tisztségviselőinek, a bizottságoknak, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és a kormánynak a megválasztása. Érdekes módon az első két – az 1949-es és 1953-as – alakuló ülés szöges ellentétben állt egymással.

1949-ben ünnepi koreográfiával bonyolódott az esemény. Fél 11-kor Rákosi Mátyás bevonulásával kezdődött az ülés, akinek megjelenését – a jegyzőkönyv szerint – szünni nem akaró taps üdvözölte. Amikor elcsendesedett a terem, Mónus Illésné, a volt háznagyot illette az első szó, aki felkérte Harrer Ferencet a korelnöki szék elfoglalására, majd a korelnök kérte fel a négy korjegyzőt.* Harrer Ferenc szünetet rendelt el, ezalatt a megbízólevelek vizsgálata folyt, majd a korjegyző megyénként és a legvégén az országos listáról bejutott képviselőket egyenként felolvasta. Ezt követően a Magyar Függetlenségi Népfront jelölésére megválasztották külön – közfelkiáltással – a Ház elnökét, és egyben a két alelnököt, a hat jegyzőt, valamint a háznagyot. Most már Olt Károly parlamenti elnök vezette tovább az ülést, amely a köztársasági elnök iratának felolvasásával folytatódott. Szakasits Árpád levele kifejezetten legitimációs céllal íródott, és kezdősoraiban mintegy megmagyarázta, miért kellett idő előtt kiírni a választást. Majd a választás eredményét szilárd alapnak minősítette, és külön kiemelte, hogy a magyar történelemben először valósult meg az ország demokratikus egysége. Teljes mértékben helyeselte az ország népe az elmúlt két esztendőben végrehajtott politikát, amit csak a legmagasabb rendű jelzőkkel illethetett. Ezek közé tartozott a nagy felszabadító Szovjetunió és vezetője felé megnyilvánuló hűséges barátság és forró szeretet érzése. Szakasits kinyilvánította továbbá a választási eredménynek belpolitikai következményeit is. A dolgozó nép szavazatával döntött, helyeslő ítéletet hozott, beteljesített kívánságot kapott, kifejezésre juttatta akaratnyilvánítását, egyszóval azokat a programpontokat erősítette meg, amelyeket a Népfront meghirdetett. Ezt is felülmutatta annak papírra vetése, hogy „a dolgozó milliók egyértelműen a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály erőskezű, kipróbált vezetésére szavaztak, és a választásokból mint vezérszólam hangzott ki népünk határtalan és mélységesen őszinte bizalma a Magyar Dolgozók Pártja, annak vezetője, a Népfront elnöke, Rákosi Mátyás iránt”.²¹⁶ Soha Országgyűlés nem érezhette maga mögött a teljes és egységes népakaratot, így tehát kötelessége ennek a parlamentnek megvalósítani választási programját – zárta hozsannáját Szakasits Árpád.

A köztársasági elnök átiratával a törvényhozás megalakítottak nyilvánított. Ezt követte Olt Károly elnöki székfoglalója, amely folytatta Szakasits Árpád legitimációt kifejező beszédét, és statisztikai adatokkal támasztotta alá mondandóját. Ezek között szerepelt az az évtizedekre meghatározó jellegzetesség, hogy a törvényhozás a nép parlamentje, tehát munkások és parasztok foglalnak helyet padosaiban ellenzéki pártok nélkül. A képviselők nem megosztottak, ők a Függetlenségi Népfront nagy demokratikus összefogását testesítik meg: „Soha ennyi munkás, soha ennyi paraszt nem ült a magyar Országgyűlésben, de soha ennyi nő nem foglalt helyet az Országgyűlés padosaiban. (Hosszantartó élénk taps.)”²¹⁷ Megadta ennek a parlamentnek a jellegét,

* Korelnök: a legidősebb, korjegyző: a legfiatalabb képviselő.

amely szerint nem meddő viták színhelye lesz, hanem az alkotómunkáé, a függetlenségé és a békéé. Ilyen felvezetés után nem is lehetett másként szervezni az üléseket, mint folyamatos ünnepségek sorozataként, ahol a közfelkiáltás vált a szavazás formájává, és hosszan tartó ütemes állva tapsolás szakította meg a beszédeket. A beszédeket, amelyek ugyanazokat a paneleket ismételték, különösen a Szovjetunióról, a népi demokratikus országok testvéri szövetségéről, a békéről, és mindenekelőtt Rákosiról és Sztálinról. Az események rangját növelte, hogy a diplomáciai páholyokat is látogatták az ülészakok első napján a külföldi diplomaták.*

Az 1953-as alakuló ülésen az új alkotmány szerint a már hivatalban maradt NET-elnök, Dobi István kérte fel a korelnököt, Harrer Ferencet, aki előterjesztette a két korjegyzőt. A Népfront javaslatára a Mandátumvizsgáló Bizottság megválasztása után és a mandátumok megvizsgálását követően megválasztották együttesen az Országgyűlés tisztségviselőit, az elnököt, a két alelnököt és a hat jegyzőt. A háznagyot az ügyrend időközben kiiktatta a tisztségviselők sorából. A székfoglaló beszéd ezúttal mindössze köszönetnyilvánításból és egy rövid munkaigéretből állt, majd ugyancsak a Függetlenségi Népfront javaslata alapján az Elnöki Tanács gyors – a kormány struktúráját érintő – alkotmánymódosítás-bejelentésére és az állandó bizottságok megválasztására került sor. A Nagy Imre-kormány megalakítása már nem az alakuló, hanem a második ülésnapon volt a NET személyi javaslata szerint. Ezen az alakuló ülésen nem lehetett a választási ígéretre hivatkozni, miután teljesen más politika indult, mint amire a kampány épült. Mindenféle ünnepélyesség nélkül egy és egynegyed óra alatt gyorsan leadminisztrálták az eseményt, amely merőben más volt, mint a négy évvel korábbi. Nagy Imre kormányprogramja alapozta meg a legitimációt, amelyből a parlamentre annyi vetült, amennyi a miniszterelnök ígéretében szerepelt. Az Országgyűlés ezzel elvesztette hivatalos szerepét a legitimációs rendszerben, annak ellenére, hogy ez is legalább annyira népi és egységes volt, mint elődje. Helyét a kormány és annak vezetője töltötte be. 1949 és 1953 között a parlament jelentéktelenségével tüntetett, az ott folyó néhány ünnepség is egy volt a sok közül, tehát a választásokra nem maradt becsülete. 1953. július 4-én azonban felfigyelt az ország, hogy mi történt a Parlament falai között, de az azt követő időszakban a nem vagy alig létező entitások közé sorolták be az emberek. Nagy Imre ugyan még egy beszámolóval, a tanácsokról és a tanácsválasztási törvénnyel, valamint 1954 decemberében egy az Ideiglenes Nemzetgyűlésről szóló megemlékezéssel a figyelmet némileg az Országgyűlésre vonta, ez azonban messze nem elégítette ki az emberek várákozását.

Az, hogy Nagy Imre miniszterelnökként hajtotta végre és vitte tovább a fordulatot 1953–1954-ben, a rá következő két esztendőben sem felejtődött el az emberek emlékezetében. Miniszterelnöknek követelték, de nem pártkatonaként, hanem szuverén

* „[...] a diplomáciai páholyokban helyet foglaltak: J. D. Kiszjelov, a Szovjetunió nagykövete, Huan Cen, a Kínai Népköztársaság nagykövete és a diplomáciai testület számos tagja.” Kis Újság, 1951. május 16.

emberként akarták látni. Ezt fejezte ki a Parlament épülete egyik erkélyéről, amikor a tüntetőkhez szólt október 23-án este. A következő napok egyik legfontosabb helyszíne a Parlament volt. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a szovjet harckocsik és katonák segítségével ezt az épületet foglalta el, Kádárék itt üttették fel főhadiszállásukat. A válságos napokban nem a pártközpont, hanem a kormány vált a főhatalom letéteményesévé, kiegészülve a NET és az Országgyűlés vezetésével.

Az első országgyűlési ülés, 1957. május 9-e egyfajta újjáalakulásnak is beillt. A jobb- és baloldali elhajlóktól megtisztított parlamentnek egyszerre kellett igazolnia saját maga létezését, és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának a törvényhozás általi hatalmát. Elég sokan csatasorba álltak ennek érdekében, mindenekelőtt Dobi István, Rónai Sándor és maga Kádár János. Az új címer elfogadásával szimbolikusan is megtörtént az új hatalom szentesítése. Kádár tudatosan politikájának reprezentálására használta fel a parlamenti üléstermet. Az MSZMP 1957. június 27–29-e közötti Országos Értekezletét is itt tartotta. Az 1958-as választások utáni alakuló ülés nem volt különösebben felhangolva. Inkább emlékeztetett az 1953-ashoz, semmint az 1949-eshez. Ezekben az években a külpolitikai megszólalások fontos szerepet játszottak, a politikai vezetők – a realitásoktól elszakadva – az egész nemzet nevében való megszólalást ambicionálták. A párttagok arányát a későbbi évtizedekben igyekeztek csökkenteni annak érdekében, hogy az Országgyűlés valamilyen módon reprezentálja az egész népet. Legyenek benne más pártból valók, munkások, parasztok, értelmiségiek, fiatalok, nők, egyháziak. A tisztségviselők között is. Kádár más alkalmak esetén is alaposan megválasztotta, hogy mikor mond az Országgyűlésben beszédet. Első, nem miniszterelnöki megszólalása a szövetkezetesítés felgyorsításakor volt 1960 decemberében, amikor Losonczy Pál és Fehér Lajos mondandójára segített rá hosszabb beszéddel. Ezt a két ülésnapot a szövetkezetpolitikai szándék felvezetésére komponálták.

Kádár beszédeiben igyekezett összekapcsolni az MSZMP politikai alapvetését a népfretonos gondolattal mind belpolitikai, mind külpolitikai vonatkozásban, mint aki nem a pártértekezleten, hanem a teljes magyar közvélemény előtt szólal fel, igyekezett azokat a vonatkozásokat kiemelni, amelyek összekötik a párttagokat és pártonkívülieket egymással. Például beszédének külpolitikai részében a béke védelmének jelentőségére, avagy a vallásos emberekkel, esetleg az egyházakkal való szót értésre hivatkozott. Pozícióját mindig leszögezte, gyakran emlegette kommunistaságát, és a szocialista jelzót használta a közgondolkodásra, az építőmunkára, a törvényességre, az erkölcsre, a munkamorálra stb. A szocialista emberről sokat beszélt.

Vele szemben Fock Jenő maga volt a józan számvetés. Kritikusságban, önkritikusságban példát adott a képviselők számára. Igyekezett realista lenni, arányos képet rajzolni mindenekelőtt a gazdaság állapotáról. Beszédeiben visszaszorult a személyes hang, a társadalompolitikai mondandó, a moralizálás, az ideologizálás. Valamelyest Lázár György is folytatta Fock példáját.

Nem lehet azonban több évtizednyi korszakot beszuszakolni egyetlen jellemzésbe. Kádár János más volt az ötvenes években, más a hatvanas és megint más a későbbi

évtizedekben. Beszédeiben sok volt a kor adott pillanatához kapcsolódó indulat, gondolat, rögtönzés. 1950. május 11-én a tanács törvény előadójaként még a személyes vonatkozásokról teljesen mentes, szokványos, még a lelkesítő szavakban is a kor frázisait ismétlő beszédet tartott. 1956 után ezzel szemben majdnem minden beszédében volt valami személyes jelleg. Erről írt Ortutay Gyula 1965. február 12-i naplóbejegyzésében, amiben Kádár János előző napi több mint kétórás beszédéről tett említést. Így ír Ortutay:

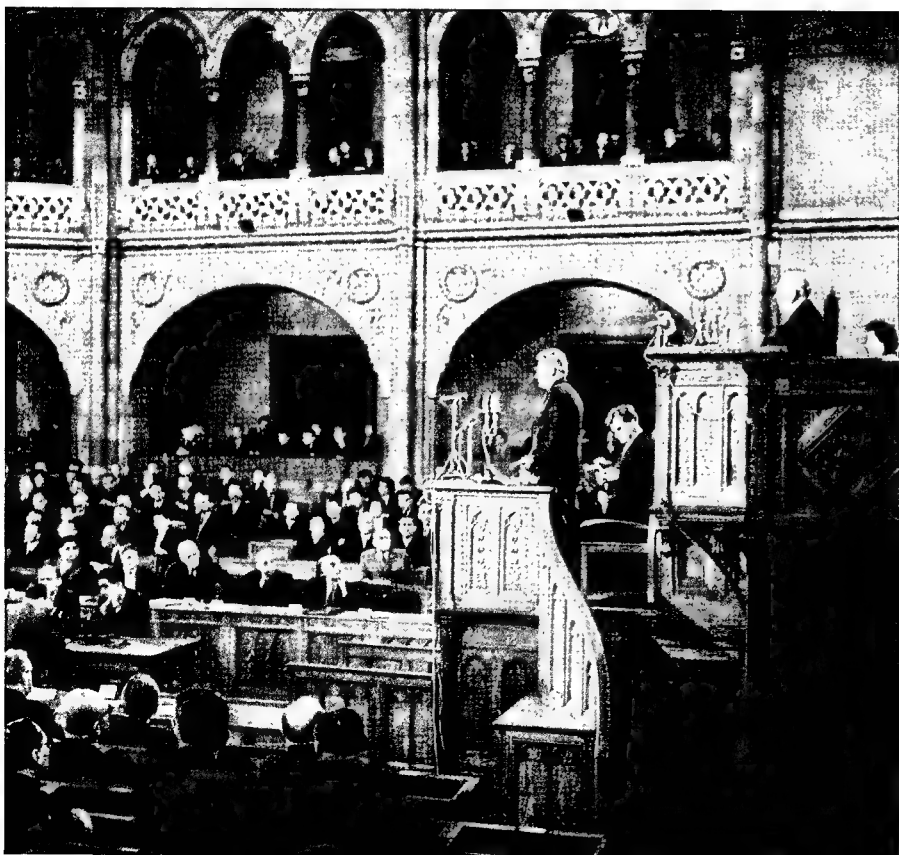
„Maga Kádár roppant indulatosan, szinte fulladozva érzéseitől kezdte beszédét, vitázott a felpendült pesti politikai pletykákkal, s a nyugati sajtó találgatásaival Brezsnyevék látogatása körül. Szerencsétlen hangnemben vette fel a kesztyűt, túl magabiztos, kioktató módon nem mondott lényegében a találkozóról semmit, s ugyanakkor szavai mögött csupa indulat volt. Ingerült azért, hogy most már a pesti pletyka nemcsak jót mond róla, esélyeiről? Maga a Hruscsov körüli helyzet, akkori magatartása teszi még mindig indulatosá? Annyi bizonyos, hogy a tv-n keresztül egy ország vette észre izgatott és ingerült magatartását, s ahogy hallom, nem keltett jó benyomást, csak növelte az amúgy is meglevő zavart.”

Ortutay szubjektív gondolatai minden bizonnyal hordoznak igazságmorzsákat, bár a beszéd nem egy vereséget szenvedett politikus magányos, reményeit veszített fellépése volt. A kudarcokkal dacos szembeszegülés akarása is kiolvasható a szövegből, amely talán megérlette Kádárban a változtatás szükségességét, a reformok melletti elköteleződést.

Az 1972. április 12-i alkotmánymódosítási esemény a szocialista Magyarország ünnepi parlamenti ülése volt. Látszólag törvénykezés zajlott, de a hozzászólások nem erről tanúskodtak. Kádár János is ünnepi szónoklatot tartott, történelmi vonulatba helyezte a közelmúltat és a jelent. A szocialista Magyarországról összeszedte összes jótéteményét, és őszinte büszkeséggel beszélt róla. A legyőzött ellenség a tőkés uralkodó osztály volt, vele szemben állt a diadalmas munkásosztály. Sorjázta az unalomig ismételt panelek. Király István képviselő, irodalmár néhány nap múlva így rögzítette ezt a napot naplójában:

„Parlamenti ülés. Alkotmány elfogadása. A csömöröm a képviselőségtől egyre nő; nem valóságos: kirakatkülfüggő. A tényleges társadalmi cselekvésre számomra nem ad tért. Aki szeret fogadásokra járni, annak való. Az állami élet nélkülözhetetlen formái közé tartozik, mint a nemzeti színű lobogó, az állami címer, s a köztársasági elnök.”²¹⁸

* Ortutay Gyula: *Napló*, II. kötet. Budapest, 2009. 325–326. Összességében Ortutayra a beszéd „egy támadva védekező s belül megbizonytalanodott vezető benyomását tette”. Magányosnak érezte Kádárt: „Mintha egy nagy politikai játszma, sok szép előző siker elvesztését láttam volna, a segítség reménye és elvesztése nélkül.”

59. Antonín Novotný, a CSKP KP első titkára, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke üdvözlöi a képviselőket az Országgyűlés ülésén a Parlamentben. Mögötte az emelvényen Rónai Sándor, az Országgyűlés elnöke. 1961. február 24.

Az ünnepnapokat az ötvenes évek végén és a hatvanas években úgy komponálták, hogy a hazai megemlékezések rangját emeljék a tábor országainak felvonultatásával. Külföldi vendégek megszólaltatása később is a magyar külpolitika reprezentatív eseménye volt, Antonín Novotný, a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága első titkárától, államelnöktől Willy Brandtig, a Német Szociáldemokrata Párt elnökéig.

Amíg Nagy Imre és a pártvezetőség az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása 10. évfordulója alkalmával Debrecenben tartott ünnepi parlamenti ülésén csak magyar megszólalókat szervezett,* addig Kádár János az ötvenes évek végén és a hatvanas évek-

* Ez alkalmából fogadták el az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi jelentőségének törvénybe iktatásáról szóló 1954. évi XI. törvényt. Magyar Közlöny, 1954. december 22. Bár a törvény a szovjet

ben az Országházat és az Országgyűlést az egyre nagyobb nemzetközi reprezentációjú kommunista találkozók helyszínévé tette. 1959-ben a Tanácsköztársaság megalakulásának 40. évfordulóján rendeztek nagyszabású emlékülést, amelyen a Szovjetunió, Kína, Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Korea, Lengyelország, Mongólia, az NDK, Románia és Vietnám magas rangú párt- és kormányküldöttségei vettek részt, és mondtak beszédet. A fő szónok Münnich Ferenc miniszterelnök, egykori kommunár volt. A Szovjetuniót Averkij Boriszovics Arisztov, az SZKP Elnökség és a Legfelsőbb Tanács tagja, a kínait Csu Te, a Kínai Kommunista Párt KB tagja, a Kínai Népköztársaság alelnöke képviselte. A belpolitikai „elismertség”, az 1958-as választási siker után a rendszernek szüksége volt az emlékeztetőpolitikai értékelés és legitimáció világpolitikai megerősítésére, ami ebben az időszakban a kommunista világrendszer egyenkénti és összességében való támogatásával volt egyenértékű. Ezt teljes mértékben sikerült teljesíteni. Ismét emléktörvényt fogadtak el.²¹⁹ A 20. századi múltpolitikai mondanivaló évtizedekre nem változott, azt Rónai Sándor az emlékülés elején tézisekbe szedve mondta el:

1. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom példáját követve a nép lerázta magáról a földesurak és tőkésök igráját, és kivívta hazája függetlenségét. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásával a nép történelme egyik legdicsebb tetteit hajtotta végre.
2. Az imperialista hatalmak a Tanácsköztársaságra törtek. A proletárok szövetségükkel, a parasztsággal és a haladó értelmiséggel együtt hősi küzdelmet folytattak, hogy megvédjék a nép kivívott hatalmát.
3. A belső árulásra támaszkodó túlerő verbe fojtotta a Tanácsköztársaságot.
4. Az imperialisták által nyeregbe ültetett Horthy-rendszer fasiszta mocsarába süllyedt ország negyedszázadon át nyögte a legkegyetlenebb kizsákmányolást, míg nem a szovjet hadsereg elhozta a felszabadulást.
5. Az 1919-es elhatározás megvalósult, a független nép egyre nagyobb lendülettel építi a szocializmust.²²⁰

A nemzetközi elismertség, egyben a Szovjetunióhoz való szoros kötelék, a Hruscsov bukása utáni engedetlenség oldása motiválta az 1965-ös ismételt emlékülést, de ezúttal április 4-e 20. évfordulója alkalmából. Ez alkalmából kevesebb számú vendég érkezett, csak úgy mond a „hazánk felszabadításában részt vett” országokból, a Szovjetunióból, Csehszlovákiából, Romániából, Bulgáriából és az új barát, Jugoszláviából jött delegáció. A szovjeteket Anasztaz Mikoján, a magyarok régi szövetségese képviselte, illetve részt vett az ünnepségen két úrhajós is, köztük az egyik Valentyina Tyereskova volt, a világ első női úrhajósa. Ezúttal nem állva tapsoltak a képviselők. Az ünnepi beszédet Dobi István tartotta, aki kifejezte háláját és tiszteletét a felszabadító hadseregek küzdelméért, kiemelte a Vörös Hadsereg teljesítményét, de megemlítette az angol, amerikai és a lengyel áldozatokat, valamint a csehszlovák partizánokat. Beszédének nagy részét persze az

hadsereg fasiszmus felett aratott győzelmének nyomán, és a kommunisták vezetésével létrejövő parlamenttel indult, végig a hazai teljesítményeket méltatta.

1945 utáni itthoni munkának szánta. Ismét emléktörvényt fogadtak el a felszabadulás történelmi jelentőségéről.²²¹ Mikoján ajándékot is hozott, Posztnyikov *A világűrben* című szobrát, mint a kommunizmus felé közös törekvés jelképét.²²²

Kádár János két alkalommal is felszólalt ünnepi eseményeken. Ilyen volt a felszabadulás 25. évfordulója, amikor számára a legjelentősebb ülést sikerült megszervezni az Országgyűlés falai között, egyenesen szinte tömbországi csúcstalálkozó volt 1970. április 3-án. Az ülésen részt vett és fel is szólalt, Leonyid Iljics Brezsnyev, az SZKP főtitkára, Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt főtitkára, Gustáv Husák, a Csehszlovákia Kommunista Pártja első titkára, József Cyrankiewicz lengyel miniszterelnök, Ivan Mihajlov bolgár miniszterelnök-helyettes, Fadilj Hodzsa, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Elnöksége Irodájának tagja, és Emil Bodnăraş, az RKP Végrehajtó Bizottságának és Állandó Elnökségének tagja.²²³ Külön pikantériája volt az eseménynek, hogy a II. világháború vesztes országaiból is érkeztek vendégek, a főtitkár mellett Willi Stoph kelet-németországi miniszterelnök és Franz Muhri, az Osztrák Kommunista Párt elnöke. Kádár a lehető legmagasabbra értékelte április 4-ét, a hivatalos állami ünnepet, a „nép számára a felszabadulás napját”, egyenesen új honfoglalásról beszélt. Megvonta az akkor már unalomig ismert és az általános iskolában tanított történelmi párhuzamot Árpád és István király államalkotásától, Hunyadi, Rákóczi és Kossuth függetlenségi harcain át; Dózsa, Petőfi és Táncsics népszabadsági küzdelméig. Amíg az antifasiszta szövetséget értékelte, és a Szovjetuniót messze felcicsérte, a horthyizmust lefasisztázta, addig Rákosival ellentétben a frontpolitikát és a koalíciót pozitívan értékelte, az szerinte betöltötte hivatását. A történelmi folyamatot az osztályszövetségre, a néphatalom és annak részletesen ecsetelt vívmányaira futtatta ki. A 25. évet társadalmi forradalomként értékelte. Külpolitikai megnyilvánulásai a szövetségesi hűség megerősítését jelentették. Az egész ünnepség a szovjetek és a tábor országainak Magyarország mellett támogató kiállásáért szerveződött, ami a reform és a kelet–nyugati közeledés időszakában, alig két évvel Csehszlovákia megszállása után fontos volt Kádáréknak. A külön utasságra, a táboron belüli ellentétekre még csak közvetett célzást sem tett. Nem sokkal ezután, ugyan nem ünnepinek beharangozott, de annak szánt parlamenti ülésen ezt a történelmi, műltpolitikai és jelenbeli értékelést még inkább megismételte, amikor az alkotmánymódosítást az Országgyűlés elfogadta.²²⁴ Kétségtelen, hogy összefoglalás volt ez, miközben lemondó nyilatkozata megfogalmazásával volt elfoglalva.

Később nem kerítettek alkalmat ünnepi ülésre a parlament keretei között. Megemlékezések sem igen voltak. 1973. június 14-én a kommunista párt és a szociáldemokraták egy párttá váló kongresszusáról és az iskolák államosításáról tett néhány mondatos utalást Apró Antal,²²⁵ majd 1979. december 20-án, a 35. évvel korábbi eseményre, az Ideiglenes Nemzetgyűlésre emlékezett némileg hosszabban, de az emléktörvényről megelégedett.²²⁶ A Szovjetunió elleni német támadás 40. évfordulója alkalmával fordult a szovjet Legfelsőbb Tanács békefelhívással a világ parlamentjeihez. Apró Antal válaszüzenetet olvasott fel, amelyet az Országgyűlés elfogadott.²²⁷

60. Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága első titkára, Willi Stoph miniszterelnök és Leonyid Iljics Brezsnyev szovjet pártfőtitkár az Országházban. 1970. április 4.

A 40. évfordulón az Országgyűlés nem ülésen, csak a kormánnyal és a HNF-fel közös szervezésben vett részt az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása ünneplésében.²²⁸

A hivatalos műltpolitika, emlékezések ezenkívül elmaradtak az Országgyűlésből. Az utolsó, 1985-ös alakuló ülésen Losonczi Pál akkori NET-elnök az újszerű választások legitimációs erejére, a jó hazai és nemzetközi visszhangjára hivatkozott, de egyben figyelmeztette a képviselőket, hogy a magyar nép által elfogadott és támogatott program megvalósításában nagy a felelősségük, amit csak fokoz, hogy nehéz körülmények között kell teljesíteni kötelességüket. Az alkotmány és az egész jogrendszer a nép szolgálatában áll, mondta, miközben a képviselők növekvő törvényhozói és ellenőri szerepét emlegette. Sarlós István rövid szövegében a parlamentet népképviselői testületnek nevezte, mert mindenki a nép akaratával került az ülésterem padsoraiba. Ezeket a szövegeket néhány év múlva alaposan újra kellett gondolni, miután a program nem teljesült, a nép-

képviselési feladat megvalósíthatatlannak bizonyult, a felelősség még nyomasztóbban nehezedett a képviselők vállára.

1988 végétől aztán ismét megindult a parlamenti múltpolitizálás, a harc a történelem visszavételéért. December 20-án Stadinger István elnök a hagyományos ideiglenes nemzetgyűlési évforduló alkalmával rövid emlékbeszédet tartott, de most már az antifasiszta népfront összefogást emlegette, valamint a népiséget, ami a progresszív erők közös sajátja volt, és amely a népi szervezetekkel együtt alkotta a létrejövő új államiságot. A politikai palettát először említette a „népi, a munkás és a polgári progresszió egészséges irányzatai, áramlatai, mozgalmi és pártjai” együtteseként. Befejezésül az évforduló új ideológiáját mondta ki: „1944. december 21-e a nemzet pozitív célokban megfogalmazott, legszélesebb körű összefogását jelképezi.”

A megváltozott múlt jegyében javasolt Szabó Imre képviselő új szövegű emléktáblát a Debreceni Református Kollégium falára, amit az Országgyűlés hozzászólás nélkül egyhangúlag megszavazott.²²⁹ Az új emléktábla avatásán az Országgyűlést Jakab Róbertné alelnök képviselte. 1989. december 21-én az MSZP-frakció felhívást intézett a képviselőkhez, amelyben a 45. évforduló okán megemlékezésre hívta fel a figyelmet. A felhívás így fogalmazott:

„Nem azt kutatták, hogy ki honnan jött, ítéletek és előítéleteket félretéve a történelmi esély megragadására összpontosították figyelmüket. A történelem igazolta tetteiket. Azokban az években a polgári és szocialista erők összefogásának eredményeként demokratikus, a népi törekvéseknek teret adó új Magyarország építése kezdődött.”²³⁰

Az MSZP a felhívásban párhuzamot érzékeltetett az akkori és az 1989-es időszak között, és az összefogás kívánalmát fogalmazta meg. A kezdeményezésnek volt egy szépséghibája. Szűrös Mátyás 1989. június 18-án levelet intézett Varga Bélához, a Független Kisgazdapárt egyik vezetőjéhez, a Nemzetgyűlés egykori elnökéhez, amelyben látogatásra hazahívta.²³¹ Varga Béla azonban csak 1990-ben a parlamenti választások után érkezett haza, és látogatást csak a szabadon választott testület előtt tett az Országházban. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés mint a progresszív Magyarország parlamentarizmusa és a magyar újjászületés ünnepe csak öt év múlva lehetett alkalom Debrecenben, hogy aztán a későbbiekben kihulljon a hivatalos pozitív politikai emlékezetből. Még egy epizód azonban idekívánczozik a történelemhez. 1990. február 27-én Fodor István elnök megemlékezett Zsedényi Béláról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökéről halála 35. évfordulóján. Az Országgyűlés néma felállással adózott az 1950-ben perbe fogott és a börtönben meghalt államférfi emlékének.²³²

Ez a rehabilitációs törekvés fejeződött ki a Kossuth-díjról szóló törvény napirendre vételénél. Számos kiváló magyar tudós nem kaphatta meg a díjat, és a kormány igyekezett jóvátenni a negyven év mulasztását, és a díj erkölcsi súlyának visszaállítását szorgalmazta 1990. január 25-én az Országgyűlés előtt. Az Országgyűlés kisebb vitát

61. Fodor István, az Országgyűlés megbízott elnöke beszél az 1985-ben megválasztott Országgyűlés utolsó ülészakán. 1990. március 14.

követően úgy döntött, hogy két díjat alapít, Kossuth- és Széchenyi-díjat.* Posztumusz Kossuth-díjat kapott többek között Dohnányi Ernő, Eckhardt Sándor, Hamvas Béla, Huszárik Zoltán, Jékely László, Kodolányi János, Latinovits Zoltán, Kondor Béla, Márai Sándor. Posztumusz Széchenyi-díjat kapott többek között Bibó István és Hajnal István.²³³

1989. március 15-ét nem lehetett kihagyni a nemzeti ünnepek sorából. Felismerve az idők szavát, 1988. december 20-án Grósz Károly és Huszár István, vagyis az MSZMP és a HNF OT közösen javasolta, hogy a nemzeti ünnep legyen egyben munkaszüneti nap.²³⁴ Az Országgyűlés vezetői úgy határoztak, hogy március 14-én délután ünnepi ülést tartanak, és ezt követően kollektíven megkoszorúzzák a Parlament előtt Kossuth Lajos szobrát.²³⁵ Az ülést 1990-ben megismételték, és mintegy a parlament feloszlása előtti utolsó eseményt megtartották. Mindkét alkalommal Szűrös Mátyás mondott beszédet.

Az 1989-es esztendő azonban Nagy Imre emlékének megörökítése és az 1956-os forradalom rehabilitációjával telt el. Az 1956-os népfelkelésről szóló Pozsgay-féle bejelentés átszakította a gátakat. Megkezdődött Nagy Imre és harcostársai újratemetésének

* Napló, 1990. 6244–6245. és 1990. évi XII. törvény a Kossuth-díjról és a Széchenyi-díjról. Magyar Közlöny, 1990. február 14. A díjakat a Minisztertanács felterjesztése alapján a köztársasági elnök adományozta március 15-én.

előkészítése. Eleinte a Történelmi Igazságtétel Bizottság kívánta megszervezni, majd az Ellenzéki Kerekasztal egy korszakzáró és egyúttal új korszakot nyitó demonstrációt kívánt a temetéssel elérni. Az 1956-os forradalom és benne Nagy Imre szerepének újraértékelését nem akadályozhatta meg semmi. A Nagy Imre-perben kivégzettek újratemetése nagyszabású tömegdemonstrációt és tömeges megrendülést vont maga után, amely az erkölcsi fölényt egyértelműen a rendszert leváltani akarók pártja mögé állította. 1989. június 2-án Szűrös Mátvás kapcsolódva Németh Miklós szavaihoz megemlékezett a politikai koncepciók per áldozatává vált Nagy Imréről, a miniszterelnökről és a Nemzetgyűlés egykori elnökéről. Javasolta, hogy az Országgyűlés támogassa a miniszterelnök indítványát, hogy a koncepciók pereket, a törvénytelenégeket az áldozatok ártatlanságát kimondó törvények megalkotásával zárják le. Mielőbb kerüljön sor Nagy Imre és küzdőtársai jogi és politikai rehabilitációjára. Továbbá az Országgyűlés helyesli és támogatja azt a törekvést, hogy június 16-a, a temetés napja legyen a kegyelet, a politikai és erkölcsi igazságtétel, a nemzeti megbékélés jelképe.²³⁶ Az Országgyűlés vezetői is igyekeztek legitimitásuk megőrzése érdekében a gyászolók közé állni. A temetésen részt is vett és koszorúzott a parlament delegációja Szűrös Mátvás és Szentágothai János vezetésével. A nyilatkozat és a részvétel annyit jelentett, hogy az Országgyűlés az áldozatok, az elhallgattottak mellé állt, vállalta a törvényes rehabilitációt, és jelképesen bünsnek mondta ki a kádári MSZMP-t 1956-os tetteiért és az azt követő megtorlásokért. Ezzel nemcsak a rendszerváltás mellé állt, hanem megtagadta az évtizedekig vallott ideológiai otthonát is.

A kormány késett az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló törvényjavaslat benyújtásával, ennek tárgyalására október 20-án került sor. Ezzel együtt tárgyalta az Országgyűlés a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság által benyújtott, a rendőrhatalom őrizetben fogva tartott vagy internált, valamint a kitelepítettek sérelmének orvoslásáról szóló országgyűlési határozatot. A törvény semmisnek tekintette a népfelkeléssel összefüggésben elkövetett egyes bűncselekmények miatti elítélést.²³⁷ Ez rehabilitációt jelentett a hátrányt szenvedettek részére. A jóvátétel ezzel csak elkezdődött, például az anyagi kárpótlást illetően. Az Országgyűlés határozatban felhívással fordult a Minisztertanácshoz, hogy az 1945–1962 között törvénysértő elítélések következményeinek orvoslásáról szóló törvényjavaslattal együtt terjessze a parlament elé az abban az időszakban törvénysértően elítéltek, internáltak és kitelepítettek kártalanításáról szóló törvényt.²³⁸ Ugyancsak határozatban elégtételt szolgáltatott a volt internáltaknak és kitelepítetteknek. A kitelepítések és internálások ezeket fosztottak meg szabadságuktól, súlyos vagyoni károkat okoztak, nehezítették az érintettek és családtagjaik megélhetését. Az Országgyűlés megkövette a sérelmeket szenvedőket.²³⁹

1989. szeptember 5-én létrejött az Október 23. Bizottság a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a Kisgazdapárt, a Kereszténydemokrata Néppárt, a Magyar Demokrata Fórum, a Recski Szövetség és más szervezetek részvételével október 23-a nemzeti ünneppé nyilvánításáért és az ünnepség megszervezéséért. A konfliktus ott éleződött ki, amikor Szűrös Mátvás nem engedélyezte, hogy a Parlament elé szervezett emlékező tüntetés

szónokai arról az erkélyről beszéljenek, ahonnan Nagy Imre szólt 1956. október 23-án este a tömeghez.

A Magyar Szocialista Párt kongresszusának nyilatkozata a nemzeti megbékélés eszméjéből kiindulva azt kezdeményezte, hogy 23-a legyen nemzeti emléknap, amely diktatúraellenes, erőszakellenes és külső beavatkozás-ellenes töltetet kapjon. A nemzeti emléknapra nyilvánítást javasolta parlamenti frakciójának is. Tagjainak és szervezeteinek pedig azt, hogy emlékezzenek meg a 33 évvel azelőtt történetekről, a barikád mindkét oldalán elesettekről, 1956 áldozatairól.

Az Országgyűlés falai között vita bontakozott ki, hogy népszavazás döntsön-e arról, melyik legyen a nemzeti ünnep: március 15-e, augusztus 20-a, avagy október 23-a. Roszik Gábor az MDF támogatásával azt kezdeményezte, hogy 23-a munkaszünettel egybekötött nemzeti ünnepnap legyen, de a törvényhozás 42 igen, 200 nem és 51 tartózkodással elutasította a javaslatot.²⁴⁰

* * *

Az Országház hagyományosan reprezentatív helyszín, és ezt megőrizte az 1949 és 1990 közötti időszakban is. Itt került sor a legmagasabb rangú kitüntetések átadására, fogadásokra, az épület előtti tér pedig politikai események színtere volt.²⁴¹ A Parlament az adott rendszer hatalmi reprezentációjának kifejezője. Ugyanakkor nem lehetett teljesen eltüntetni az épületről a magyar történelem évszázadait, a királyság időszakát, a kupola és a Dunára néző rész szoborműveit, a festményeket, legfeljebb névtelenségbe lehetett burkolni őket, vagy a kor történelempolitikájának megfelelően a bemutatáskor szelektálni közülük a kiemelkedőnek ítélt alakokat. A Parlament múzeumának a NET általi 1949. szeptember 28-i megszüntetése²⁴² a múlt eltörlésével volt egyenértékű. Annak kimondását jelentette, hogy az Országgyűlés nem volt népképviselői testület, vagyis nem volt parlamentarizmus Magyarországon sem a dualizmus, és különösen nem a Horthy-korszakban. A szocialista korszak jelképeit, a vörös csillagot és a címet azonban el lehetett helyezni a megfelelő helyekre a régi címerek eltüntetésével. Így került az épület kupolájának legtetéjére a világító vörös csillag, amelynek eltávolítását követelte az 1956-os forradalmi tömeg. A Rákosi-címer is kálváriát járt 1956 októberében, de a Parlamentből majd csak a Kádár-címet tüntették el, hiszen néhány nap alatt nem lehetett a Kossuth-címerre váltást az épületben megoldani.

Az alkotmány elfogadása keretén belül szerepelt a címer kérdése is. Tölgyessy Péter vetette fel, hogy az állami jelkép megállapítása ideális tárgya lehet egy népszavazásnak. „Igazán jó lenne, ha hazája szimbólumával végre azonosulni tudna nemzetünk, de nagyon fájlalnám, ha a közjogi berendezkedés fölötti diszkusszió a címer körüli viszálykodásra egyszerűsödne” – írta egy korabeli tanulmányában, amivel a parlament 1989. október 17-én nagy többséggel egyetértett.

A Minisztertanács – megfogadva Tölgyessy tanácsát – kezdeményezte a népszavazást a címerről és a nemzeti ünnepnapokról. Három címerkialakítást szerepeltetett volna a kérdőívben. A koronás címer, a Kossuth-címer és az akkor érvényben lévő címer. Aztán

62. Érkezik a karácsonyfa a Parlament Kupolatermébe. 1961. december 20.

október 31-én már csak az első kettőről rendelt el népszavazást a törvényhozás.²⁴³ E szavazásra közvetlenül a sarkalatos törvények benyújtása előtt került sor. Az alkotmány módosítása azonban zárójelbe tette ezt a kérdést. A címről a népszavazást elrendelő határozatot az Országgyűlés 1989. december 21-én visszavonta.*

A korszak jelképévé emelkedett a minden esztendőben visszatérő úttörők karácsonyi fenyőfaünnepsége, amelyről a televízió először a hatalmas karácsonyfa-állítás bemutatásával adott hírt. Volt itt sok más esemény, a DISZ-es fiatalok báljától az Interparlamentáris Unió Európai Biztonsági és Együttműködési Konferenciáján át az Evangélikus Egyház világtalálkozójáig. Egy 1987-es jelentés szerint 1985-ben 986, 1986-ban 1159 alkalommal vették igénybe a Ház valamely termék rendezvények céljára. Ebből

* 1990. július 3-án hosszan tartó, szenvedélyes vita után az Antall-kormány javaslatára úgy döntött a parlament, hogy a koronás címer legyen az ország címere.

1986-ban külső intézmények 45 alkalommal. A látogatók száma 1985-ben 115 990 fő, 1986-ban 145 400 fő volt.*

A Rákosi-időszakban szinte a protokoll-listán sem volt feltüntetve az Országgyűlés elnöke. Az Országgyűlést és egyben az államelnököt a NET elnöke testesítette meg. 1952. november 19-én a téren Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotásának, az új Kossuth Lajos-szobornak az avatásán Révai József tartotta az ünnepi beszédet, és vont párhuzamot Kossuth és Rákosi között. Ez a jelképes aktus csak ráerősített arra, hogy mennyire nem volt tartalma az alkotmány kitételének a parlament legmagasabb rangra emelésével. Ez alkalomból egyébként Rákosi Mátyás, főtitkár mint a Minisztertanács elnöke egyedül koszorúzta meg a szoborcsoporthat. Még a vendégek sorában sem olvasható a parlament elnökének a neve, pedig Dobi István NET-elnök és az egész Politikai Bizottság jelen volt.

Nem a parlament, hanem a NET I. számú törvényerejű rendeletében nyilvánította a Magyar Népköztársaság Alkotmányának ünnepévé 1950-ben augusztus 20-át, de ezekben az években az ünnepeken nem adtak szerepet a parlament elnökének. Nem volt mit ünnepelnie az Országháznak, még akkor sem, amikor 1965 után augusztus 20-án, a Kossuth téren rendezték a tiszttavatást.

Kádár legitimációja szempontjából viszont nem volt közömbös az, hogy a parlament egyáltalán létezik, és megerősíti cselekedeteit, hivatalossá teszi a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Az Országgyűlés rangját mégsem igyekeztek megemlíteni. Az Országgyűlés mellett leginkább a Hazafias Népfrentot használták a nemzeti egység megtestesítőjének. Az ünnepségeken is a Hazafias Népfrent szerepelt, mint ami reprezentatívan kifejezte ezt az egységet. Egészen kivételes alkalom volt, amikor Károlyi Mihály szobrának avatásán Péter János, az Országgyűlés egyik alelnöke mondott beszédet, ő azonban a népfrentot is képviselte.

A kádári időkben a vezető hármast a párt első titkára, a miniszterelnök és a NET elnöke volt. Ők reprezentálták a közvélemény előtt Magyarországot. Az államot mindezekelőtt az Elnöki Tanács elnöke képviselte, Losonczy Pál egyre szaporodó nemzetközi látogatásai során a harmadik világban úgy lépett fel az elnökök, királyok mellett, mintha Magyarország népköztársasági elnöke lett volna. Ugyanakkor mindenki tudta, hogy a legfőbb vezető a párt első titkára, a nemzetközi rangsorban a tőkés országok előtt is őt tekintették a legfontosabb partnernek. Az Országgyűlés elnöke kizárólag a Szent Korona átadása alkalmával lépett előre.

A képviselőség sem jelentett különösebb tiszteletet követelő státuszt. Gyakori volt a panasz, hogy a hivatali apparátus nem kezeli rangján a képviselőket, nem válaszolnak leveleikre, igyekeznek kitérni előlük, stb. Az eskütel hosszú ideig nem volt előírás az országgyűlési képviselők számára. A Minisztertanács, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész sem az Országgyűlés előtt, hanem a NET elnöke előtt tett esküt.

* 1986-ban az országgyűlési iroda kísérelével 120 ezren, az őrséggel 20 ezren, a Minisztertanács protokoll kísérelével 5 ezren, a többiek a szakszervezet szervezésében látogatták az épületet. MNL OL XVIII-7 15. d.

63. Emlékezés Sztálin halála alkalmából. 1953. március 8.

Az 1986-os ügyrend ezt annyiban változtatta meg, hogy az esküt alá kellett írniuk a képviselőknek. Az eskü szövege így hangzott:

„Én... esküszöm, hogy hazámhoz, a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez hű leszek; az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; az állami és szolgálati titkot megőrzöm; az országgyűlési képviselői megbízatásomhoz híven, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek megfelelően járok el, és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy a Magyar Népköztársaság fejlődését elősegítsem.”

Az esküszöveg ugyan formálisan eleget tett funkciójának, de a Parlament falai között, a szavak közös, a nép és egymás előtt kimondásának érzelmi hatása elmaradt, így

ennek felemelő szerepe és emlékezetes percei nem érvényesültek. A hatalomnak nem volt érzéke erre.

1989 elején így kezdte hozzászólását az ügyrendi vitában Kovács Mátyás képviselő:

„Tisztelt Országgyűlés! Tény, hogy a Parlament ma már nemcsak dekoráció a politikai intézményrendszer palettáján. A hosszú szenderegés, egyhangú szavazások után éles vitákban érdekek, nézetek ütköznek, és érdemi döntések születnek. Ezt akartuk, a párt, az ország, az alternatív mozgalmak, és mi, képviselők.”²⁴⁴

Nem a jelképek, hanem a valóság hozta a változást. Vagy mégsem teljesen? Annyi bizonyos, hogy a Sztálin emléket megőrkítő 1953. évi I. törvényt csak 1989 májusában helyezték hatályon kívül.

Igen későn, az 1988-as ügyrendi viták során vetődött fel az a javaslat, hogy állandóan lengjen az ország házában a nemzeti lobogó. Nem kellett ezt ügyrendben előírni, és a javaslat után meg is valósult. 1989 elejétől ez volt az a jelkép, amely kifejezte az Országgyűlés visszafordíthatatlan átalakulását.

Jegyzetek

- ¹ <http://www3.arcanum.hu/hazszabaly/opt/a081030.htm?v=pdf&a=start> (A letöltés ideje: 2019. október 25.)
- ² Pesti Sándor: *A parlament belső alkotmánya. A házszabályok nemzetközi és hazai fejlődésének elemzése.* Társadalmi Szemle, 1998. 60.
- ³ MNL OL M-KS 276. f. 54/70. ő. e.
- ⁴ Halmai Gábor: *Az országgyűlés szerepének módosulása az ügyrendek tükrében.* Medvetánc, 1987. 2. sz. 61.
- ⁵ *Napló*, 1956. 1548.
- ⁶ MNL OL XVIII-6-v 34. d.
- ⁷ *Napló*, 1972. 700.
- ⁸ MNL OL XVIII-6- k 2. d.
- ⁹ Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény bizottsági jegyzőkönyvek 1956–1990. 24. d.
- ¹⁰ 1984. I. törvény Az Alkotmányjogi Tanácsról. Magyar Közlöny, 1984. április 26.
- ¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 5/954. ő. e.
- ¹² MNL OL XVIII-v 71. d.
- ¹³ Töröcsik Gábor: *Az Országgyűlés ügyrendjének módosítása.* Állam és Igazgatás, 1986. 11.

* 1989. évi XII. törvény Jozsif Visszarionovics Sztálin generalisszimusz emlékének megőrkítéséről szóló 1953. évi I. törvény hatályon kívül helyezéséről. Magyar Közlöny, 1989. május 26. A magyar holokausztról is rendkívül későn, 1989. május 10-én, 45 évvel annak megtörténte után nyilatkozott az Országgyűlés, de a dokumentum valójában békefelhívás volt Európa, a világ parlamentjeihez és a népekhez. *Az Országgyűlés nyilatkozata a magyar Holocaust 45. évfordulóján.* Népszabadság, 1989. május 11.

- 14 Uo. 984.
 15 A képviselők módosításainak nehezítéséről beszél Halmi Gábor is. Halmi: I. m. 78–79.
 16 Törőcsik: I. m. 985.
 17 *Napló*, 1989. 3203.
 18 *Napló*, 1987. 1203–1205.
 19 Uo. 1560.
 20 *Napló*, 1988. 1967–1974.
 21 MNL OLXVIII-6-v 72. d.
 22 *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1989. I. m. 514–515.*
 23 1989. évi I. törvény az Alkotmány módosításáról, Magyar Közlöny, 1989. január 24.
 24 *Napló*, 1989. 3236.
 25 1/1989. (I. 24.) OGY. határozat. Az Országgyűlés ügyrendjének módosításáról és egységes szövegről. Magyar Közlöny, 1989. január 24.
 26 *Napló*, 1989. 3243.
 27 Uo. 4824.
 28 *Napló*, 1990. 6660.
 29 *Napló*, 1953. 8.
 30 Vö. Jakab Tibor: *Házaszabályok*. Valóság, 1988. 8. sz. 79–80.
 31 MNL OL XIX-A-2-gg 3. d.
 32 Uo.
 33 MNL OL XVIII-6-v 63. d.
 34 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
 35 Uo.
 36 MNL OL XVIII-6-v 67. d.
 37 MNL OL XVIII-6-k 26. d.
 38 *Hallgatni arany*. Heti Világgazdaság, 1989. január 21.
 39 MNL OL XVIII-6-l 13. és 14. d.
 40 Az 1945–1949 közötti előzményekre lásd Baráth Magdolna: *Interpellációk*. In: Hubai László – Tombor László (szerk.): *A magyar parlament 1944–1949*. Budapest, 1991. 200–224.
 41 D. N. Bahrán: *A képviselői interpelláció*. Állam és Jog, 1960. 9. sz.
 42 MNL OL XVIII-6-V 63. d.
 43 *Napló*, 1961. 1625.
 44 *Napló*, 1962. 1842–1845.
 45 Uo. 1850–1851.
 46 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
 47 *Napló*, 1966. 1813–1814.
 48 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
 49 MNL OL XVIII-6-v 65. d.
 50 *Napló*, 1969. 2393–2394.
 51 Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 1970. december 8-i jkv. 75. d.
 52 *Interpellációk*. Népszabadság, 1972. december 15.
 53 MNL OL XVIII-6-v 67. d.
 54 MNL OL XVIII-6-k 7. d.
 55 MNL OL XVIII-6-k 13. d.

- 56 MNL OL XVIII-6-f 1. d.
 57 MNL OL XVIII-6-k 26. d.
 58 MNL OL XVIII-6-l 1. d.
 59 MNL OL XVIII-6-v 54. d.
 60 MNL OL XVIII-6-v 62. d.
 61 MNL OL XVIII-6-l 7. d.
 62 *Napló*, 1987. 1050.
 63 *Napló*, 1990. 6467.
 64 Uo. 6435–6436. és 6466.
 65 Uo. 6822.
 66 *Mire jó az interpelláció?* Magyar Hírlap, 1989. június 28.
 67 Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus egyes jogintézményei és történetiségük*. Múltunk, 1997. 2. sz. 106–107.
 68 *Napló*, 1949. 16–17.
 69 MNL OL XVIII-6-e.
 70 MNL OL XVIII-6-a 12. d.
 71 MNL OL M-KS 276. f. 53/294. ő. e.
 72 *Napló*, 1956. 1588.
 73 Ádám Antal: *Az országgyűlési képviselők mentelmi joga*. Jogtudományi Közlöny, 1957. 1–3. sz.
 74 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei 1957. július 2. – december 28. I. m. 973–974.*
 75 Az Elnöki Tanács 1955. évi 3. számú határozata a tanácsstagok összeférhetetlenségére vonatkozó szabályok megállapításáról. Törvénytár, 1955. 94.
 76 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
 77 MNL OL XVIII-6-k 9. d.
 78 *Napló*, 1978. 1423.
 79 MNL OL XVIII-6-k 72. d.
 80 MNL OL XVIII-6-b 9. d III/1.
 81 MNL OL XVIII-7 16. d.
 82 MNL OL XVIII-6-v 64. d.
 83 MNL OL M-KS 288. f. 31/1974/4. ő. e.
 84 Uo.
 85 Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény 1956–1990, 104. d. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság 1972. június 12-i ülésének jegyzőkönyve.
 86 A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság 1975. december 11-i ülésének jegyzőkönyve.
 87 Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény 1956–1990, 104. d. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság 1989. október 17-i ülésének jegyzőkönyve.
 88 Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény 1956–1990, 104. d. A Mentelmi és Összeférhetetlenségi Bizottság 1990. január 18-i ülésének jegyzőkönyve.
 89 *Napló*, 1990. 6383–6384.
 90 *Napló*, 1989. 3604.
 91 Életrajzát lásd az Marelyn Kiss József – Vida István (főszerk.): *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja 1947. szeptember 16. – 1949. április 12.* Budapest, 2005. 299.
 92 Uo. 98–100.

- ⁹³ Uo. 97.
⁹⁴ Uo. 186–188.
⁹⁵ Uo. 21–22.
⁹⁶ Életrajzát lásd: https://web.archive.org/web/20140201223911/http://parlament.hu/elnok/tort_elnok/sarlos.pdf# (A letöltés ideje: 2019. október 25.)
⁹⁷ *Az új házelnök sajtótájékoztatója*. Országgyűlési Tudósítások, 1989. március 11.
⁹⁸ Életrajzát lásd Kiss József (szerk.): *Az 1990-ben megválasztott Országgyűlés almanachja*. Budapest, 1992. vagy <http://parlament.hu/kepviselo/elet/s015.htm> (A letöltés ideje: 2019. október 25.)
⁹⁹ Uo.
¹⁰⁰ *Napló*, 1988. 2202.
¹⁰¹ Uo. 2205.
¹⁰² Babus Endre: *Kurtított mandátum?* Heti Világgazdaság, 1988. november 26. Lengyel László: *Az első forduló*. Országgyűlési Tudósítások, 1989. március 11.
¹⁰³ *Kit képvisel Cserenkáné?* Reform, 1989. 3. sz.
¹⁰⁴ *A Fidesz átadta az aláírást*. Magyar Hírlap, 1988. december 22. és MNL OL XVIII-6-r 1. d.
¹⁰⁵ *Napló*, 1989. 4308 és 4327.
¹⁰⁶ Vö. Kukorelli István: *A parlamenti állandó bizottságok a törvényhozásban*. Jogtudományi Közlöny, 1987. 7. sz.
¹⁰⁷ Palasik: I. m. 138–139.
¹⁰⁸ MNL OL XVIII-6-a 8. d.
¹⁰⁹ Forrás: *Bizottsági kézikönyv. 1991. Az Országgyűlés főtitkára*. Az Országgyűlési Könyvtár kézirat.
¹¹⁰ *Napló*, 1953. 8.
¹¹¹ *Napló*, 1956. 1346.
¹¹² Z. Nagy: I. m. 337.
¹¹³ MNL OL XVIII-6-c 1. d.
¹¹⁴ MNL OL XVIII-6-v 63. d.
¹¹⁵ MNL OL XVIII-6-v 62. d.
¹¹⁶ MNL OL XVIII-6-v 63. d.
¹¹⁷ MNL OL XVIII-6-v 64. d.
¹¹⁸ *Napló*, 1967. 13.
¹¹⁹ Bihari Ottó: *Az Országgyűlés tevékenységének fejlesztése*. Állam és Igazgatás, 1967. 3. sz. 200–201.
¹²⁰ MNL OL XVIII-6-v 62. d.
¹²¹ *Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990*. 85. d. MNL OL XIX-A-2gg 3. d.
¹²² *Napló*, 1985. 3171.
¹²³ MNL OL XVIII-6-k 3. d.
¹²⁴ MNL OL XVIII-6-k 5. d.
¹²⁵ MNL OL XVIII-6-l 1. d.
¹²⁶ MNL OL XVIII-6-k 72. d.
¹²⁷ Vö. Ádám Antal: *Alkotmányosság és alkotmányvédelem a Magyar Népköztársaságban*. Jogtudományi Közlöny, 1984. 7. sz. Takács Albert: *Az alkotmányvédelem néhány kérdése – különös tekintettel az Alkotmányjogi Tanácsra*. Jogtudományi Közlöny, 1985. 11. sz. Az Országgyűlés

- gyűlés 1984. április 12-i ülésen elhangzott expozé megjelent: Markója Imre: *Törvény az Alkotmányjogi Tanácsról*. Állam és Igazgatás, 1984. 6. sz. Jutasi György: *Az Alkotmányjogi Tanács tevékenységének néhány elvi problémára*. Állam és Igazgatás, 1985. 6. sz. Takács Imre: *Az alkotmánybíráskodásról*. Állam és Igazgatás, 1988. 8. sz.
¹²⁸ MNL OL XVIII-6-l 10. d.
¹²⁹ MNL OL XVIII-6-m 2. d.
¹³⁰ *Napló*, 1989. 2989.
¹³¹ Uo. 3807.
¹³² Uo. 4857–4860.
¹³³ Uo. 3738. és 3784.
¹³⁴ *Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990*. 99. d., és *Napló*, 1989. 4862.
¹³⁵ *Napló*, 1989. 4308. és 4593. Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 100. d.
¹³⁶ *Napló*, 1989. 5349.
¹³⁷ *Napló*, 1990. 6679–6682.
¹³⁸ *Napló*, 1989. 6037–6038.
¹³⁹ Vö. Sente Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba*. Budapest, 2010. 128–129.
¹⁴⁰ MNL OL XIX-A-2gg 48. d.
¹⁴¹ MNL OL M-KS 276. f. 54/81. ő. e.
¹⁴² MNL OL XIX-A-2-gg 4. d.
¹⁴³ MNL OL XVIII-7 2. d.
¹⁴⁴ MNL OL XVIII-6-b 11. d.
¹⁴⁵ MNL OL XVIII-6-b 12. d.
¹⁴⁶ Nagy Károly: *A Békés megyei országgyűlési képviselőcsoport munkája*. Állam és Igazgatás, 1961. 5.
¹⁴⁷ Szabó Kálmánné: *Az országgyűlési képviselők és választók kapcsolata*. Állam és Igazgatás, 1961. 6. Bihari: I. m. 1963. 258–264.
¹⁴⁸ Besnyő Károly: *A megyei képviselőcsoportok szerepe az Országgyűlés és a tanácsok kapcsolatában*. Állam és Igazgatás, 1964. 5.
¹⁴⁹ Kállai Gyula tájékoztatója a képviselőcsoportok és állandó bizottsági elnökök 1967. május 5-i értekezletén. MNL OL XVIII-6-v 65. d.
¹⁵⁰ MNL OL XVIII-6-v 67. d.
¹⁵¹ MNL OL XVIII-6-k 7. d.
¹⁵² Nánási László: *Emlékezetből*. Budapest, 1983. 252–253.
¹⁵³ MNL OL XVIII-7 2. d.
¹⁵⁴ *Napló*, 1988. 2254 és 3466.
¹⁵⁵ A már 41-re növekedett listát közzétette az *Országgyűlési Tudósítások* 1989. március 11-i számának 24. oldala.
¹⁵⁶ MNL OL XVIII-7 18. d.
¹⁵⁷ 1/1989. (I. 24.) OGY. határozat. Az Országgyűlés ügyrendjének módosításáról és egységes szövegről. Magyar Közlöny, 1989. január 24.
¹⁵⁸ Benjámin Judit: *Párton kívüli képviselő csoportja alakul*. Magyar Hírlap, 1989. január 12. és Uő: *A pártonkívüli frakció megalakulási nyilatkozata*. Országgyűlési Tudósítások, 1989. január 11.

- ¹⁵⁹ Megkérdeztük Márton Jánost. Megalakult a képviselők Agrár-szektora. Országgyűlési Tudósítások, 1989. január. 11.
- ¹⁶⁰ Napló, 1989. 3243–3244.
- ¹⁶¹ Szekciók, frakciók, csoportok. Országgyűlési Tudósítások, 1989. március 8.
- ¹⁶² Napló, 1989. 3529–3530. és MNL OL XVIII-7 18. d.
- ¹⁶³ MNL OL XVIII-6-v 76. d.
- ¹⁶⁴ Napló, 1989. 3530.
- ¹⁶⁵ Megalakult az Országgyűlés szakszervezeti csoportja. Országgyűlési Tudósítások, 1989. május 11.
- ¹⁶⁶ A csoport nyilatkozatát és az induló listát közzétette az Országgyűlési Tudósítások 1989. március 23-i száma.
- ¹⁶⁷ Napló, 1989. 3961.
- ¹⁶⁸ Uo. 4822–4823.
- ¹⁶⁹ Uo. 3962.
- ¹⁷⁰ Március 8-ára összehívták az Országgyűlést. Népszabadság, 1989. február 9.
- ¹⁷¹ Napló, 1989. 4824.
- ¹⁷² MNL OL XVIII-6-v 77. d.
- ¹⁷³ Az ellenzéki demokráta képviselők sajtótájékoztatója. Népszabadság, 1989. szeptember 27.
- ¹⁷⁴ Napló, 1990. 6136.
- ¹⁷⁵ Napló, 1989. 5374–5375.
- ¹⁷⁶ Uo. 6000–6003.
- ¹⁷⁷ Napló, 1989. 4897.
- ¹⁷⁸ Uo. 4950. A frakció az 1990. évi költségvetés elfogadása mellett tette le voksát. Az MSZP-frakció a költségvetésről. Népszabadság, 1989. december 19.
- ¹⁷⁹ Napló, 1989. 5828.
- ¹⁸⁰ Napló, 1990. 6484.
- ¹⁸¹ Dr. Halász József: *Burzsoá hatalom – néphatalom*. Budapest, 1958. 90.
- ¹⁸² Gergely András: *Parlamentünk foglalkozási összetétele*. Hítel, 1989. 1. sz. 7.
- ¹⁸³ MNL OL M-KS 288. f. 31/1970/ 1. ő. e.
- ¹⁸⁴ Kukorelli: *Változások az Országgyűlés összetételében az 1985-ös választások nyomán*. I. m. 139.
- ¹⁸⁵ Csicskó Mária: *Képviselői pályaképek 1947–1953*. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 163.
- ¹⁸⁶ Benkő Péter: *A Hazafias Népfrent és a népi mozgalom 1957-ben*. Múltunk, 1995. 3. sz. 80.
- ¹⁸⁷ MNL OL M-KS 276. f. 88/234. ő. e.
- ¹⁸⁸ MNL OL M-KS 288. f. 20/1967/1. ő. e.
- ¹⁸⁹ Uo.
- ¹⁹⁰ Kukorelli István – Tóth Károly: *A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai*. Laki-telek, 2016. 19.
- ¹⁹¹ MNL OL M-KS 276. f. 88/234/52–52. ő. e.
- ¹⁹² Bihari Ottó: *A szocialista államszervezet alkotmányos modelljei*. Budapest, 1969. 199.
- ¹⁹³ Dezső Márta: *Kié a képviselő? – avagy a képviselői mandátum jellege*. Jogtudományi Közlöny, 1987. 7. sz. 361.
- ¹⁹⁴ MNL OL XIX-A-2-gg 3. d.
- ¹⁹⁵ Az 1956. évi 1. számú határozatot elevenítette fel Szabó Kálmán: *Az országgyűlési képviselők és választók kapcsolata*. Állam és Igazgatás, 1961. 6. sz.

- ¹⁹⁶ Kukorelli: *Az országgyűlési képviselők jogállása*. I. m. 1989. 231.
- ¹⁹⁷ Halász Miklós: *Képviselők klubja*. Magyar Nemzet, 1985. november 30.
- ¹⁹⁸ Ilonszki Gabriella: *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században*. Budapest, 2009. 44–46.
- ¹⁹⁹ Fábián Gábor: *Politikus képviselők*. Országgyűlési Tudósítások, 1989. július 3.
- ²⁰⁰ Palasik: I. m. 411. *Szenogramnyi élet. Beszélgetés Fenyvesi Mária parlamenti gyorsíróval*. Országgyűlési Tudósítások, 1989. június 29.
- ²⁰¹ MNL OL XVIII-2-b 1949.
- ²⁰² MNL OL 288. f. 30/1959/5. ő. e.
- ²⁰³ MNL OL 288. f. 30/1960/9. ő. e.
- ²⁰⁴ MNL OL XIX-A-2-gg 4. d.
- ²⁰⁵ MNL OL XVIII-6-v 64. d.
- ²⁰⁶ MNL OL XVIII-6-c 5. d.
- ²⁰⁷ MNL OL XVIII-7 14. d.
- ²⁰⁸ *Háznagy helyett főtitkár*. Magyar Hírlap, 1989. május 10.
- ²⁰⁹ MNL OL XVIII-6-n 3. d.
- ²¹⁰ Napló, 1989. 5201.
- ²¹¹ *A lyukak már megvannak...* Országgyűlési Tudósítások, 1989. június 29.
- ²¹² *A közvélemény 1989-ben*. Magyar Közvéleménykutató Intézet. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest, 1990. 433–440.
- ²¹³ Uo. 449.
- ²¹⁴ Bruszt László – Simon János: *Posztpaternalista politikai orientációk Magyarországon*. In: *Magyarország politikai évkönyve*, 466.
- ²¹⁵ Halász József – Sári János (szerk.): *Állami intézmények a politikai rendszerben*. Budapest, 1987. 182.
- ²¹⁶ Napló, 1949. 8.
- ²¹⁷ Uo. 10.
- ²¹⁸ Király István: *Napló 1956–1989*. Budapest, 2017. 241.
- ²¹⁹ 1959. évi II. törvény a Magyar Tanácsköztársaság emlékének törvénybe iktatásáról. Magyar Közlöny, 1959. március 22.
- ²²⁰ Napló, 1959. 224.
- ²²¹ 1965. évi II. törvény a magyar nép felszabadulása történelmi jelentőségének törvénybe iktatásáról. Magyar Közlöny, 1965. április 4.
- ²²² Napló, 1965. 1131.
- ²²³ Napló, 1970. 2625–2662.
- ²²⁴ Napló, 1972. 568–581.
- ²²⁵ Napló, 1973. 1459.
- ²²⁶ Napló, 1979. 3307–3308.
- ²²⁷ Napló, 1981. 399.
- ²²⁸ *Ünnepi ülés Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 40. évfordulóján*. Népszabadság, 1984. december 22.
- ²²⁹ Napló, 1989. 5669–5670.
- ²³⁰ Uo. 6038–6039.
- ²³¹ MNL OL XVIII-6-n 2. d.
- ²³² Napló, 1990. 6531.

- ²³³ Népszabadság, 1990. március 14.
²³⁴ *Napló*, 1988. december 20.
²³⁵ *Napló*, 1989. 3292. és 5318.
²³⁶ Uo. 4289–4291.
²³⁷ 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról. Magyar Közlöny, 1989. november 1.
²³⁸ Az Országgyűlés 19/1989. (XI. 1.) OGY határozat. Magyar Közlöny, 1989. november 1.
²³⁹ Az Országgyűlés 20/1989. (XI. 1.) OGY határozata. Magyar Közlöny, 1989. november 1. *Napló*, 1989. 5135–5158.
²⁴⁰ Uo. 5159–5171.
²⁴¹ Vö. Gerő András: *Térterő. A Kossuth tér története*. Budapest, 2007.
²⁴² MNL OL XVIII-2-b 1949.
²⁴³ *Napló*, 1989. 4893–4894.
²⁴⁴ Uo. 1989. 3211.

IV. FUNKCIÓK

64. Ülésznek az Országgyűlés. 1960

IV. 1. TÖRVÉNYHOZÁS

Minden parlamentnek a legfontosabb funkciója, kiemelt feladata a törvényhozás. A törvénykezés azoknak a normáknak a kimunkálása, amelyek a társadalom tagjainak együttműködését alapvetően szabályozzák. Ezek a jogszabályok kiindulópontjai a további részletesebb szabályozásnak. Elvileg a törvények és rendeletek, vagyis a magasabb és alacsonyabb rendű szabályok szigorú hierarchikus rendszerben helyezkednek el. A modern parlament felsőbbrendűsége a népszuverenitás elvére épül. A közvetlen demokrácia intézményein, azaz a népszavazáson és népi kezdeményezésen kívül nincs más szervezet, amely a teljes ország állampolgárainak akaratát kifejezésre juttathatja. Így volt ez korszakunkban is, így rögzítette az alkotmány.

Kérdés, hogy ezt a szerepet betöltötte-e? Volt-e olyan ereje, hogy a beterjesztett jogszabálytervezeteket szakmai és politikai kontroll alá vesse, és döntsön azok életbe léptetéséről, avagy elvetéséről. Az eddig kifejtettek már érzékeltették, hogy ezt a funkciót nem töltötte be, a parlament a számtalanszor ismételt deklarációkon kívül csak abban az értelemben volt a legmagasabb fórum, amennyiben törvények elfogadására kizárólagos joga volt, de a törvények elfogadását de facto nem a parlament hozta a korszak legnagyobb részében. Alárendelt szerepet játszott elsősorban az állampárt főhatalma s ennek végrehajtó szervezete a kormányzat szándékainak megfelelően. Emellett erősen korlátozták törvényhozó funkcióját, ez azonban idővel mérséklődött, míg az utolsó két évben meg is szűnt. Mindez kifejezésre jutott a törvénykezés szabályozásban és a gyakorlatban is.

A szabályozást illetően az államhatalmi képviselői szervek és az államigazgatási szervek funkciója közötti határmegvonást kell megvizsgálnunk. Az államhatalmi szerveken belül az Országgyűlés és a NET egymáshoz való viszonyát korábban felidéztük. A parlament rögzített jogosítványai nincsenek kőbe vésve. Néhány teoretikus ezt általános megállapításnak tekintette, és azt az álláspontot foglalták el, hogy semmiféle lényeges különbség nincs az államhatalmi és államigazgatási rendelkezések között, vagyis tetszőlegesen lehet megállapítani, hogy egy szabályt mely testület hoz, tetszőlegesen lehet kijelölni a határokat. Ez a felfogás oda vezetett, hogy szinte minden funkciót elvont

az Országgyűléstől, és tehetetlenné, üressé változtatta szerepét. Ez a magyar jogban a későbbiekben is érvényes gyakorlat volt, amikor a törvények kritériumát úgy szabták meg, hogy azok olyan szabályozások, amelyek az állampolgárok széles körét közvetlenül érintik, pontosabban az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályokat törvénynek kell megállapítania. Az 1972-es alkotmánymódosítás kapcsán egy napvilágot látott megállapítás szerint „[n]em érett még a helyzet arra, hogy taxatív lehessen felsorolni a kizárólag törvényalkotási tárgyakat”.¹ Más szóval, hogy ezek milyen kérdések voltak, azt a jogszabályalkotók döntötték el, vagyis időszakonként változott, de azt meg lehet állapítani, hogy a parlament jogosítványai bár lassan, de növekedtek. Mindazonáltal 1949 és 1989 között nem beszélhetünk a parlament törvényhozási monopóliumáról. Más-más elnevezéssel, de születtek általános érvényű szabályozások (törvényerejű rendeletek, rendeletek).

1956 után a szakjogászok között vita folyt arról, hogy elhatárolható-e az államhatalom és az államigazgatás közötti különbség. Nem sikerült álláspontjukat megalapozni azoknak, akik az elvi elhatárolás mellett érveltek. Maradt az önkényes kijelölés, ami végső soron politikai szándékon múlt. Azt pontosan nem sikerült kideríteni, hogy egy-egy kezdeményezés esetében ki vagy mely testület döntött arról, hogy milyen jogszabállyá változzon, legyen-e törvény belőle, avagy csak törvényerejű rendelet maradjon, parlament elé terjesszék-e, avagy elégedjenek meg az Elnöki Tanáccsal, esetleg a kormánnyal. Idővel a törvénykezés felé billent a mérleg. A kizárólagos jogkört kezdetben csak az alkotmány esetén tartotta meg az Országgyűlés (a NET nem változtathatta meg az alkotmányt) eltérően az 1936-os szovjet és a más tömbországbeli alkotmányoktól, amelyek a jogkört ennél jóval szélesebben határozták meg. A kizárólagos törvényhozás tárgyakért Bihari Ottó már korai munkáiban is kiállt a bővítés mellett, sőt az MSZMP X. kongresszusán felszólalásában javasolta, hogy az alkotmány sorolja fel a törvényhozási témákat.² A 1972-es alkotmányozásban a kizárólagos jogosítványok egész rendszere szerepelt. Általánosságban rögzítésre került, vagyis szakszóval a törvényhozás kifejezett hatáskörébe lett utalva az alkotmányozás mellett a törvénykezés. Ezt már a jogrendszer és a jogforrások egyszerűsítésének és tökéletesítésének tárgykörében hozott 2004/1969. (II. 23.) Korm. sz. határozat is feladatként szabta meg. Törvény határozta meg az állami tulajdon és gazdasági tevékenység körét, a NET hatáskörébe adandó ügyeket, a Minisztertanács tagjainak és az államtitkároknak a jogállását, felelősségét, a tanácsokra vonatkozó részletes szabályozást, a különbírók létesítését, a bírák visszahívásának szabályozását, a hivatásos bírák választásának módját, a tárgyalások nyilvánossága alóli kivétel meghatározását, a bíróságokra és az ügyészségekre vonatkozó szabályok megállapítását, a választójogból való kizárás eseteit, a választás és visszahívás szabályozását. A felsorolásban kiemelt jelentőségű volt az alkotmány 54. §-ának (3) bekezdésének rendelkezése, amely az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályozást rendelte törvényhozás alá. A többi feladat esetén a NET helyettesíthette a parlamentet, amely a továbbiakban évente négyszer, tehát még így is ritkán és rövid

ideig ülésezett. A kifejezett hatáskörök közé került a nemzetközi szerződések ratifikálása, de ezt a későbbiekben is főként a NET gyakorolta.

A törvények között alig volt eltérés, természetesen az alkotmányt tekintették a törvények törvényének, elfogadása is eseményszámba ment. Az első alkalom a rendszerváltás szimbolikus aktusa volt, hatálybalépését az augusztus 20-i ünnepség átlényegítéséhez használták. Az 1972-es módosításnak is nagy jelentőséget tulajdonítottak, de ekkor közel sem történt rendszerváltás. Mindazonáltal alkotmánytörvénnyel indult és lényegében alkotmánytörvénnyel zárult az a korszak, amelynek történetét felvázoljuk ebben a kötetben.

A kerettörvény volt a másik sajátos formája a törvényhozásnak. A kerettörvény olyan alapelveket vagy szabályokat írt elő, amelyek részletes rendelkezései kormányhatározatban, vagyis a végrehajtási utasításban szerepeltek. A képviselők nem a kerettörvények miatt elégedetlenkedtek, hanem amiatt, hogy nem látták a végrehajtási utasításokat. Egy idő után követelménnyé vált, hogy a törvénytervezetek mellé a bizottságok megkapták a törvény végrehajtási utasításait is. Ezek csatolása az előterjesztésekhez a hatvanas évek elején lengyel példára hivatkozva vetődött fel, de csak az 1972-es alkotmánymódosítás után vált idehaza rendszeressé. Markója Imre miniszter 1982-ben kárhóztatta a kerettörvények túlzott alkalmazását, mert hozzájárult a részletes szabályok szaporodásához és a túlszabályozás kialakulásához.³

A bizottságok a kerettörvények nagy száma miatt kevésbé tudtak érdemben részt venni a törvényalkotásban. Még így is a legfontosabb munka itt zajlott, különösen a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság működött közre a jogszabályok általános véleményezésében. A bizottság előadói szerepét egyre komolyabban vették. Ugyan 1956 előtt magát a bizottsági rendszert sem igen működtették, ezt követően azonban a kevés törvény folyamatosan a bizottságok elé került, és kisebb módosító indítványokkal korrigálták azokat. Egyetlen törvény sem volt azonban, amelyet visszavontak volna. A törvények kontrollja a képviselők alapbeállítódását, kormánypártiságát követte.

Ami a törvények számát illeti, az utolsó éveket leszámítva a parlament elé került törvényjavaslatok száma rendkívül csekély volt.* A törvények módosítását évtizedekig nem terjesztették az Országgyűlés elé, megelégedtek a NET döntésével, bár nyilvánvaló volt, hogy ezt nem az ülések ritkasága magyarázta.

1949-ben az Elnöki Tanács hatáskörébe került az államosítás, az igazságügyi szervezet átalakítása, a múzeumok és műemlékvédelem átszervezése, a Budapesti Műszaki Egyetem átszervezése, a központi állami ellenőrzésről szóló rendelkezések kiadása. A törvények száma egyedül a Nagy Imre-kormány alatt növekedett meg, és a Kádár-korszakban mindvégig alacsony volt, különösen 1963-ban, amikor az állami költségvetést leszámítva egyetlen törvény sem látott napvilágot. Alig növekedett a számuk a hetvenes

* Sente Zoltán írja, hogy vannak kevésbé aktív parlamentek, mint például a spanyol, amely 2005-ben 34 törvényt fogadott el, de az aktívabbak, mint Ausztria, az elmúlt három évtizedben éves átlagban mintegy 80–100 törvényt hozott. Sente: *Bevezetés a parlamenti jogba*. I. m. 303.

65. Bartha János képviselő előterjeszti a KNEB törvényjavaslatát. 1968. október 18.

években is, amikor az alkotmánymódosítás hatására a „nagy” törvénykezés folyt, és amikor nyilvánosság előtt napirendre került a NET törvénykezési bírálata. A nyolcvanas évek elején számoltak azzal, hogy kevesebb törvény születik, ezzel együtt 1987-től, a rendszerváltás közeledtével megállíthatatlanul emelkedett a számuk, és ez a tendencia a kilencvenes években is folytatódott. Az 1989-es alkotmányozás során értelem szerűen a NET megszűnt, és az ideiglenes köztársasági elnöknek semmiféle törvényhozási eszköz nem maradt a kezében.

Ha a ciklusokat nézzük, akkor az összes törvények számában az 1963–1967 közötti időszak messze alulmúlja a többi 11 törvénnyel. Ezt követte a nyolcvanas évek első fele, amikor is az öt esztendőben 22 törvényt hoztak. Az 1958–1962 közötti években ugyan 21 törvény született, de ez átlagban több mint az 1980–1985-ös ciklus (4,4 szemben az 5,25-tel).

A törvénymódosítások az alkotmány tekintetében már az ötvenes évek elején gyakoriak voltak (1953-ban és 1955-ben két alkalommal is), elsősorban a minisztériumok változása miatt, aztán amikor ezt kiküszöbölték, elmaradtak. 1973-ban külön törvény is született a minisztériumok felsorolásáról. Az alkotmány esetében a módosítást nem lehetett áttételezni a NET-re, miután az Országgyűlés kizárólagos jogosítványai közé tartozott. A másik parlament elé kerülő törvény a választásokra vonatkozott, ezt az új ciklus előtt általában korrigálták. A tanácsokról szóló törvény három alkalommal került a törvényhozás elé. 1954-ben mind a büntető, mind a polgári perrendtartásról szóló

törvényt módosították, 1957-ben a polgári perrendtartásról szóló törvényt változtatták meg, 1974-ben a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényt. A Polgári törvénykönyv módosítása 1977-ben volt napirenden. 1985-ben három törvénymódosítás volt, 1986-ban egy, 1987-ben négy, aztán 1988-ban a szám hirtelen megugrott, és 16 módosításra került sor. 1989-ben 23 alkalommal módosítottak törvényt.

A korszakban több törvénymódosítás már nem volt, hanem új törvényt hoztak, esetleg a törvényerejű rendeletet emelték törvényi rangra. Ilyen volt például az oktatásról szóló 1961. évi III. törvény vagy a népi ellenőrzésről szóló 1957. évi VII. és az ugyanarról szóló 1968. évi V. törvény. A munka törvénykönyvét az 1951. évi 7. törvényerejű rendelettel szabályozták az ötvenes években, 1967-ben az II. számú törvénnyel magasabb rangra emelték.

Ezek után meglepő, hogy Korom Mihály 1976-os értékelése szerint a hetvenes évek első fele úgy rögződik majd a jogtörténetben, mint az 1945 utáni harmadik nagy kodifikációs periódus. Az igazságügy-miniszter büszkélkedett az 1972–1975 közötti 22 törvénnyel és az 53 törvényerejű rendelettel. Az alsóbb szintű szabályozás nagy volumenét viszont méltán emlegette.⁴ Bár a miniszter is panaszkodott arról, hogy nincs elhatárolva, mikor indokolt törvényt és törvényerejű rendeletet alkotni, de a gyakorlatban túltette magát ezen. Ezzel együtt a gazdasági vagy gazdaságirányítási jog, ami valóban fontos változásokat hozott magával 1968 környékén, nem a törvényi közegben, hanem alacsony rendeleti keretekben fogalmazódott meg.

Az igazságügy-miniszter 1982. március 25-én számolt be a jogalkotás helyzetéről.⁵ 1969-es kormánydöntés alapján 1971 óta három alkalommal került sor a kormány jogalkotási, kodifikációs programjának kimunkálására, amelynek következtében ennek mentén tervezték a feladataikat. Markója Imre a szocialista jogalkotás egyik alapvető elvének nevezte azt, hogy a legfontosabb kérdéseket törvényben kell szabályozni. Az elv „nem mindig érvényesült következetesen” – fejezte ki a miniszter. Ígéretet tett az elv érvényesítésére, mi több a törvények módosításakor is. Mint ahogy ígéretet tett arra is, hogy a bizottságok előzetesen beleszólást kapnak a NET és Minisztertanács jogalkotásába. Az előbbi ígéret nem teljesült, az utóbbi is csak ritkán. A társadalmi vitákat illetően annyi előrelépés történt, hogy 1976-ban a kormány a hivatalos társadalmi szervezetekkel közösen állásfoglalást hozott a viták lebonyolítására. E vitákba előzetesen képviselők is belefolytak.

A jogforrásokról szóló törvény tervezetét ismertetve Petrik Ferenc 1986-ban elismerte: „Ma még hazánk jogalkotói gyakorlatában a törvényalkotás elsődlegessége gyakran csak elvi követelmény, ténylegesen általában nagyobb jelentősége van a rendeleti jogalkotásnak.”⁶ A törvényhozási tárgyak meghatározásában az alkotmányra hivatkozva elvileg megállapíthatónak tekintette, hogy mi tartozik az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályok körébe, hogy mi a jelentős állami szervekre vonatkozó alapvető rendelkezésekre, és mi az állami szférát meghatározó gazdasági rendelkezésekre. Petrik Ferenc elégtelennek ítélte a konkrét döntéseknél a jogpolitikai nézőpont érvényesítését, miután két példát is hozott törvény törvényerejű

rendelettel való módosítására.* Helyette a törvényhozási tárgyak mindenkire kötelező és egyértelmű meghatározására törekedett, amit a jogforrásokról szóló törvényben kell rögzíteni. Egyben leszögezte, hogy ennek akkor van értelme, ha a NET helyettesítő jogköre szűkebbé válik, viszont az amatőr képviselő terheltsége ezt megnehezíti. Az 1989-es gyakorlat aztán rácsófolta erre, miután még a nem főállású képviselők esetén is felgyorsulhatott a törvényhozás.

Az Országgyűlés a rendszerváltás hajnalán 1987 decemberében alkotott törvényt a jogalkotásról,⁷ egyben az 1960 előtt kibocsátott jogszabályok rendezéséről.⁸ Az első törvénynek a preambuluma még úgy szólt, hogy a törvény abból a célból készült, hogy „a jogalkotás a szocialista társadalmi viszonyok védelmét és fejlesztését, a szocialista demokrácia kiteljesedését szolgálja”. Meghatározta a törvény fogalmát, ami általánosságban egyrészt a társadalmi rendre és meghatározó intézményeire, az állam szervezétére, működésére és ezek hatáskörében az alapvető rendelkezésekre vonatkozott, másrészt a gazdasági rendre, működésre, jogintézményeire, harmadrészt az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire, ezek feltételeire, korlátaira és számukra az érvényes juttatások eljárási szabályaira. Ezt követően a 3., 4. és 5. §-ban 24 pontban pontosabban definiálta, mit is kell érteni törvény alatt. A törvényerejű rendelet alatt nem adta meg ezek jelentését, csak megismételte a NET helyettesítő jogkörét, leszámítva az alkotmányt. A Minisztertanács hatáskörébe utalta az ötéves jogalkotási programot, és annyit állapított meg, hogy a programról és végrehajtásáról a kormány beszámol az Országgyűlésnek. Ezt utólagos jóváhagyásnak lehetett tekinteni. Előzetesen a törvényhozás egyetlen szerve sem szólhatott bele a programkészítésbe. A jogszabályok tervezetének véleményezésénél csak a Minisztertanács rendeletet nevesítette a törvény, itt megint nem szerepeltek a parlament bizottságai. Külön kitért a társadalmi vita intézményére, ami a lakosság széles körét érintő törvények előkészítésére szolgált. Ezt a kormány és a társadalmi szervezetek ügyének tekintette a szabályozás. Az Országgyűlés kompetenciáját a jogalkotási eljárás fejezetben rögzítette a törvény. Itt a törvénykezdeményezés kategóriája játszotta a központi szerepet. Ha a kormány volt a kezdeményező, akkor tájékoztatni kellett az Országgyűlés elnökét és az illetékes bizottságot. Ha bizottság vagy képviselő volt a kezdeményező, akkor az Országgyűlés megbízhatta a Minisztertanácsot, de az illetékes bizottságot is az előkészítő munkával. Nem volt kizárva azonban, hogy egyetlen képviselő végezze az előterjesztés kidolgozását, aminek esetleges társadalmi vitára bocsátásáról a Minisztertanács gondoskodik. A törvényhez és törvényerejű rendelethez kötelezően előírta az indoklás csatolását.

A vitában Nagy József, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság előadója sietett leszögezni, hogy Markója igazságügy-miniszter 1982-es beszámolója után nem következett be kedvező változás, többek között megmaradt a túlszabályozottság és a törvényi szabályozás elégtelensége. A bizottság két ülésen éles viták közepette foglalt állást az

* A minisztériumok felsorolását módosító 1974. évi 11. sz. törvényerejű rendeletet és a bíróságokról szóló törvényt módosító 1979. évi törvényerejű rendeletet.

Országgyűlés törvényalkotó szerepének növelése mellett, több tartalmi módosítást javasolt a szövegben, és az alkotmány módosítását is kezdeményezte, amely szerint a NET ne alkosson jogszabályt olyan témákról, amelyek szabályozása az Országgyűlés hatáskörébe tartozik. Király Zoltán a vitában már nem egyszerűen az Elnöki Tanács törvényalkotó funkcióját szüntette volna meg, hanem magát az Elnöki Tanácsot, és helyette elnöki rendszert látott volna szívesen.⁹ Korom Mihály volt igazságügy-miniszter is az alkotmány 30. §-a (5) bekezdésének módosítását javasolta, amely szerint nemcsak az alkotmányt nem változtathatja meg a NET, hanem „nem alkothat jogszabályt olyan tárgykörben, amelynek szabályozása az Országgyűlés hatáskörébe tartozik”.¹⁰ Ezzel az Országgyűlés törvényhozási hatásköre jelentősen bővült.

A kiterjesztésre irányuló törekvés volt az 1972-es módosításnál az, hogy bővítette a törvénykezdeményezési joggal felruházott alanyok körét. Nemcsak a NET, a Minisztertanács és bármely országgyűlési képviselő, de minden országgyűlési bizottság is tehetett kezdeményezést. Az első kezdeményező – bármilyen furcsa is – Andics Erzsébet volt 1950. november 30-án, aki napirend előtt beszélt a Béke Híveinek II. Világkongresszusa felhívásáról, és javaslatot tett e felhívás egyik pontjának teljesítésére, egy békevédelmi törvény megalkotására.* A Rákosi-rendszerben fennmaradt a bizottsági beterjesztés gyakorlata, de ez nem jelentette azt, hogy a bizottságok alkották meg a törvényjavaslatokat, még csak meg sem vitatták azokat. Csupán formai okból maradt fenn a bizottsági előadói gyakorlat 1956 után is,** majd 1958–1963 között hat alkalommal. (Nem a külügyminiszterre, hanem a Külügyi Bizottságra bízta a ratifikációs törvényjavaslatok és más határozati javaslatok beterjesztését.)*** A bizottsági törvénykezdeményezés mesterséges, álságos voltára példa az 1971–1975 közötti ciklus két kezdeményezése, az egyik az alkotmány módosításával kapcsolatos. Nevezetesen a törvényhozás Kállai Gyula, a HNF OT elnöke vezetésével országgyűlési (kodifikációs) bizottságot hozott létre 1971. június 24-én.¹¹ A 25 fős testület eleve azt a feladatot kapta, hogy ne új alkotmányt, hanem csak alkotmánymódosítást terjesszen elő. Az alapkérdésben mások

* A békevédelmi törvényt az Országgyűlés még abban az évben elfogadta. *Napló*, 1950. 463–468. *Napló*, 1950. 120.

** Például a népi ellenőrzésről szóló törvényjavaslatnál vagy a polgári perrendtartásnál 1958-ban. A választásról szóló törvenymódosítást Pongrácz Kálmán, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elnöke terjesztette a parlament elé 1958. szeptember 26-án.

*** A Külügyi Bizottság terjesztette be a Németországgal megkötendő békeszerződésre vonatkozó határozati javaslatot, valamint a magyar–kínai barátsági és együttműködési szerződés ratifikálásáról a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának üzenetét. Barcs Sándor beszámolt a nemzetközi helyzetről és a Külügyi Bizottság határozati javaslatát beterjesztette, majd Mihályfi Ernő nyújtotta be a Külügyi Bizottság határozati javaslatát a vietnámi parlament felhívásával kapcsolatban, és ugyanekkor Wild Frigyes a II. Havannai Kiáltvány kiadásával kapcsolatban. Kiss Károly elnök vezette fel a magyar–indonéz szerződés ratifikálását. 1961-ben az oktatási rendszerről szóló törvényjavaslatot Straub Gyula terjesztette be. Ugyancsak ekkor Dabronaki Gyula szólt az 1960. évi zárszámadásról, de az 1961. évit már a pénzügyminiszter vezette fel. Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló törvény módosítását Tisza József, a választási törvény módosítását pedig Erdei Ferenc, az Államigazgatási Bizottság elnöke adta elő.

megszabták kompetenciáját. Az Országgyűlés elnöke előadói beszédében bevallotta, hogy kitől kapták az utasításokat. A kezdeményezés kiindulópontjaként az MSZMP X. kongresszusát jelölte meg, azt azonban nem tette hozzá, hogy a vezető pártszervezetek többszöri tárgyalással, szakértői grémiummal már ki is dolgozták a módosítást, és ez került a parlamenti kodifikációs bizottság elé, illetve társadalmi vitára. Valójában tehát a kezdeményezők az MSZMP vezető szervei voltak. A bizottság persze apróságokban változtatott a kész szövegen, végül az Országgyűlésben egy rövid, félig-meddig ünnepélyes vita után adta áldását a szövegre.

A másik törvénykezdeményezésre 1972. június 23-án került sor, amikor a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság nyújtotta be az ügyészségről szóló törvénytervezet.¹² Előzetesen Töröcsik Gábor parlamenti irodavezető készítetett egy feljegyzést Apró Antalnak 1972. május 18-án: „[...] a mai kormányülés úgy határozott, »hogy a kormány az ügyészségről szóló törvényjavaslatot egyetért, s erről értesíti az Országgyűlés elnökét.« Egyben a törvényjavaslatot megküldi az Országgyűlés elnökének.” Elvben azt betervezheti maga az elnök vagy a Jogi Bizottság, avagy egy képviselő. Töröcsik azt javasolta, hogy a bizottság legyen az előterjesztő. Ez a későbbi összefoglaló jelentésekben, mint önálló törvénykezdeményezés szerepelt.¹³ Ugyanezen az ülésen a bíróságokról szóló törvényjavaslatot az igazságügy-miniszter terjesztette elő. Ezzel együtt az, hogy az alkotmányba bekerült kezdeményezőként a parlamenti állandó bizottság, előrelépésnek volt tekintendő, hiszen az akkori európai gyakorlat sem volt liberálisabb, sőt a német alkotmányban csak meghatározott számú képviselő tehetett kezdeményezést.¹⁴

Kivételként fordult elő a későbbiekben, hogy a kormánynak címezve egy képviselő javasolta valamilyen törvény kidolgozását. Ilyen volt Schnitzler József javaslata a környezetvédelmi kerettörvényre Fock Jenő miniszterelnöknek 1973. március 21-én,¹⁵ vagy Peják Emil önálló felszólalásban megfogalmazott indítványa a nemzetiségi törvény megalkotására.¹⁶ Ezek már valóban képviselői kezdeményezéseknek tekinthetők. Kukorelli István egy 1987 szeptemberében megjelent írásában úgy fogalmazott, hogy a képviselői törvénykezdeményezés lényege, hogy a képviselő parlamenti állásfoglalást kérhet az ügyben. * E javaslatok esetén ugyan ilyen nem történt, de a kormányzati pozitív válasz megvolt, tehát a kérés anélkül is nyitott ajtókra talált, hogy a törvényhozás állást foglalt volna.

A képviselői kezdeményezések a rendszerváltás idején indultak meg. Grósz Károly és Huszár István nem mint az MSZMP KB első titkára és nem mint a HNF OT elnöke, hanem mint képviselők javasolták március 15-e munkaszüneti nappá nyilvánítását 1988.

* „A szocialista parlamenteket övező alkotmányos elvekből a képviselői törvénykezdeményezés szuverenitása, korlátlanúsága és formátlansága következik. A képviselői kezdeményezés szélesebb értelemben a motor beindításával 2 azonos, a törvényhozás rendes folyamatát indíthatja el. Ebben a szabályozott törvényalkotási folyamatban azonban kezdettől fogva érdekeltté, elkötelezetté válik egy vagy több képviselő, akik nyomon kísérik a jogalkotás egész menetét.” Kukorelli István: *A parlamenti képviselők törvénykezdeményezési joga és részvétele a törvényelőkészítés folyamatában*. Állam és Igazgatás, 1987. szeptember, 773.

december 20-án. Továbbá arra kérték az Országgyűlést, hogy a javaslatról közfelkiáltással szavazzon. Erre Bánffy György bekiabált, hogy: „Megadjuk!”¹⁷

Polgárdi József csak egy felszólalásban, nem kimondottan törvénykezdeményezésként javasolta az Állami Számvevőszék létrehozását 1989 márciusában, ami később megvalósult. * Ez ugyan nem törvénykezdeményezés volt, de önálló képviselői indítvány.

1989. február 7-én Bödőné Rózsa Edit és tíz további képviselő, valamint Varga Miklós képviselő nyújtott be indítványt a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény módosítására. Stadinger István elnök ezeket a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság elé utalta. A törvény 4. §-a szerint tilos volt rendezvények tartása az Országház környékén, az Országgyűlés működésének zavartalansága érdekében.¹⁸ Ezt akarták a képviselők megváltoztatni.

Ugyancsak bizottság elé utalta Bubla Gyula és kilenc másik képviselő önálló indítványát arról, hogy az Országgyűlés vizsgálja felül a bős-nagymarosi vízlépcsőkről szóló 1988. októberi határozatát, valamint Körös Gáspár indítványát arról, hogy az Országgyűlés tárgyalja meg a lakosság életszínvonalának alakulását, továbbá Polgárdi József indítványát az ÁSZ létrehozásáról az alkotmány elfogadása után.

1989. március 10-én tárgyalta első ízben országgyűlési elnöki előterjesztésben a parlament éves programját az Országgyűlés. A vitában néhány képviselő igénye meghallgatásra talált, Szirtesné Tomsits Erikáé azonban nem. Ő három indítványában kezdeményezte a tájékoztatási törvény, két fordulóban az új választójogi törvény, a választás előrehozatalát, az Országgyűlés idő előtti feloszlását, valamint hogy az alkotmányról az új Országgyűlés szavazzon. Ezeket a kezdeményezéseket a törvényhozás 1989. március 22-én vitatta meg, illetve döntött róla.¹⁹ A napirend ekkor már nem kizárólag a kormány javaslatai alapján állt össze, az elnök jelezte, hogy lehetséges a bizottsági és képviselői önálló indítványok felvétele is, de ezekről ugyanúgy szavazni kell, mint az összes többről. 1989–1990-ben a temérdek napirendről bevezették az egyenkénti szavazást.

1989. május 30-án, Kókai Rudolf a nemdohányzók egészségét védő jogszabály megalkotását javaslata, de az egészségügyi bizottság ezt nem támogatta, és ezt a kezdeményező is tudomásul vette. Búzás Józsefné, Kókai Rudolf, Török Sándor és harmincegy társuk a lakásgazdálkodás hosszú távú koncepciójának őszi napirendre tűzését kezdeményezte. Ezt elfogadták. 1989. szeptember 26-án Vassné Nyéki Ilona és ötven társa javasolta sürgősséggel a két alkalommal már tárgyalt földtörvény ismételt módosítását. Király Zoltán az MSZMP vagyonáról kért tájékoztatót sürgősséggel, Roszík Gábor október 23-át ugyancsak sürgősséggel nemzeti ünnepé és munkaszüneti nappá kívánta változtatni – mindhármat megszavazták. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon kialakult törvényjavaslatok betervezése azonban felborította az éves programot és a képviselői kezdeményezéseket is. Ezzel együtt rendre előálltak képviselők kezdeményezésekkel.

* Puskás Sándor, a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke nyomtatékosította az ÁSZ létrehozására vonatkozó javaslatot. *Napló*, 1989. 4663.

Sütő Kálmán a minőség világnapjáról kívánt tárgyalni, de az Országgyűlés nem, Roszik Gábor Polgári törvénykönyv-módosításáról viszont igen.²⁰ Még aznap Puskás Sándor bizottsági elnökként beterjesztette az Állami Számvevőszékről szóló törvénytervezetet a parlament elé. Ezzel valóban egy nem kormányzati kezdeményezés került a törvényhozás elé. Vassné Nyéki Ilona képviselő megismételte a földtörvény újabb módosítási javaslatát. A szavazás arról döntött, hogy a kormány terjeszti-e be egy későbbi időpontban a javaslatot a parlament elé, vagy pedig a képviselő asszony. November 21-én folytatódott az indítványok sorának benyújtása. Biacs Péter a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról szóló törvény módosítására, Karácsony Sándor az egészségügyi törvény, Lotz Ernő a vállalkozási törvény, Lékai Gusztáv a szakképzési hozzájárulásról szóló törvény módosítására tett javaslatot. Utóbbi kettő tárgyalanná vált. Volt, aki megengedte magának, hogy ügyrendi hozzászólásban is törvénykezdeményezést tegyen, például Bánffy György, aki azt javasolta, hogy decemberi határidővel oszlassa fel magát a parlament, továbbá hogy a választást és a köztársasági elnök közvetlen választását március 11-ére tűzzék ki.

1990-ben az utolsó két ülészak sem maradt képviselői, bizottsági kezdeményezések nélkül. Mindjárt az első ülésen a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság két előterjesztését tárgyalták, amelyből az egyik törvényszintű volt. Az egyik az országgyűlési képviselők jogállásáról, tiszteletdíjáról, költségtérítéséről és kedvezményeiről szóló alkotmányerejű törvényjavaslat, a másik az országgyűlési képviselőjelöltek állami költségvetési támogatásáról szóló országgyűlési határozat volt. Emellett tíz önálló indítvány napirendre vételéről döntött az Országgyűlés. Ezek közül törvényt érintett az alkotmány olyan értelmű módosítása, mely az elnök közvetlen választására, továbbá egy általános jóvátételi törvény megalkotására, az általános forgalmi adó módosítására vonatkozott. Az utolsó ülészakra 19 képviselő 14 témakörben élt az önálló indítvány benyújtásának lehetőségével, ami jóval felülmúlta a 9 előterjesztéssel szereplő kormányt. A benyújtott bizottsági javaslatokból három törvénymódosításra irányult.

A törvénykezést gyarapította a népi kezdeményezés intézménye is, amely az új alkotmányban szerepelt, és legalább 50 000 aláírás esetén kötelezte a törvényhozást a napirendre vételre. Két ilyen kezdeményezést meg is tárgyalt az Országgyűlés.*

Pénzügyi, gazdasági törvénykezés, a törvények egy speciális fajtája, ide tartozott a költségvetés, a zárszámadás és a tervtörvények. A költségvetés volt az Országgyűlés életében az állandó pont: minden évben beterjesztették és megszavazták. A feladatot a pénzügyminiszter kapta. Az 1953. évi 26 sz. tvr. 1. §-a szerint 1954-től kezdődően az Országgyűlés az állami költségvetést minden év első felében, olyan időpontban tárgyalja, amikor az éves terv már megállapítást nyert. Egyes válságos esztendőkből, nem időben, nem a tárgyévet megelőző év végén történt meg az előterjesztés, mint

* Az egyik kezdeményezést a Kisiparosok Országos Szervezete és a Kiskereskedők Országos Szervezete nyújtotta be az érdekképviselési törvény megalkotására, a másikat 90 ezer állampolgár aláírásával a pornográf és szennyirodalom nyilvános terjesztésének törvényi tilalma érdekében. Az elsőről a döntést lásd *Napló*, 1990. 6434. és 6473, a másodikról: Uo. 6779.

1954-ben vagy 1957-ben, hanem a folyó évben. A költségvetés módosítását már nem tekintették törvényhozási gyakorlatnak, még a NET sem igen foglalkozott vele, elégségesnek látszott, hogy a zárszámadás beterjesztésekor utólag elfogadták, vagy még akkor sem. A nyolcvanas évek végi válságköltségvetések már valódi vitákat hoztak, az utolsó törvény épp egy költségvetés-módosítás volt. A módosító indítványokban mégis volt egy csipetnyi bizalmatlanság a kormány iránt, mert ha a terv változtatásra szorult, akkor azt a parlament elé kellett terjeszteni.²¹

Képviselői aktivitás a költségvetés, zárszámadás és a tervek vitájában

Évszám	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Költségvetés		51 + 11	30 + 5	38 + 4	31 + 4	24 + 4	28 + 3	23 + 3
Zárszámadás					együtt	együtt	együtt	-
1-3-5 éves terv	12 + 1					3		5 + 3
Évszám	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Költségvetés	25 + 5 + terv	14 + 3	17	18 + 1	28	15	30	36 + 3
Zárszámadás		6 + 1	4	-	6 + 2			
5 éves terv		5 + 3			25 + 3			
Évszám	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Költségvetés	29 + 5	46 + 3	46 + 3	44 + 4	26 + 2	36 + 4	14 + 2	25 + 3
Zárszámadás				25 + 4	17 + 3	11 + 4	3	17 + 1
5 éves terv		26 + 5				55 + 4		
Évszám	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Költségvetés	26 + 2	29 + 3	25 + 4	6	21 + 2	12 + 1	16 + 2	16 + 2
Zárszámadás	24 + 1	13 + 1	-	6 + 1	7 + 1	0	14	14 + 1
5 éves terv			28 + 2					26 + 2
Évszám	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Költségvetés	nincs	15 + 2	16 + 1	11 + 2	12 + 1	20 + 1	17 + 1	39 + 1
Zárszámadás	3 + 1	3 + 1	0	4	0	5 + 1	6	9
5 éves terv					38 + 2			
Évszám	1989							
Költségvetés	31							
Zárszámadás	6							
Program ²²	8							

Megjegyzés: a +-ok utáni számok a kormánytagok felszólalását mutatják.

Az 1949. évi alkotmány 5. §-a rögzítette, hogy az ország gazdasági életét állami népgazdasági terv határozza meg. Ami a tulajdonformákat illeti, az állami volt az elsődleges, aztán a szövetkezeti tulajdon következett. A 4. § rögzítette, hogy termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek. Az 1972-es alkotmány I. fejezetén belül a 7. § rögzítette, hogy az ország gazdasági életét állami népgazdasági terv határozza meg. A tervezési rendszer éves, középtávú – vagyis ötéves – és hosszú távú – vagyis 15–20 évre szóló – prognózisok készülnek. Az alkotmány azonban nem tért ki arra, hogy ezek közül melyek tartoznak a törvényhozás égisze alá, csak annyit rögzített, hogy meghatározza a népgazdasági tervet. A későbbiek során született az 1972. évi VII. törvény a népgazdasági tervezésről, amely rögzítette a hatásköröket. A 18. § az Országgyűlés kompetenciájába utalta a hosszú távú terv irányelveinek megvitatását és jóváhagyását. A paragrafus értelmében továbbá az Országgyűlés törvényt alkot a középtávú tervről, és az állami költségvetés tárgyalásakor áttekinti az éves terv előirányzatait, továbbá rendszeresen értékeli a tervenkénti végrehajtást. A Minisztertanács kötelességeként szabta meg, hogy a hosszú távú terv irányelveit, a középtávú tervet törvényjavaslatként terjessze az Országgyűlés elé, és határozatban intézkedjen végrehajtásáról. Törvényi felhatalmazás alapján a Minisztertanács megállapítja az éves tervet, és annak, valamint a középtávú tervnek a teljesítéséről beszámol az Országgyűlésnek.

A tervgazdasággal a negyvenes évek második felében ismerkedett meg egy az egyben a magyar társadalom. A hároméves terv több évre szóló állami beruházási, vagyis költségvetési program maradt. Törvény ezért nem lett belőle, a tervtörvény egyrészt a terv büntetőjogi védelmét és az Országos Tervhivatal felállítását rögzítette.²³ A második ötéves tervet 1949 végén terjesztette be Gerő Ernő államminiszter az Országgyűlés elé.²⁴ Ez már részleteiben tartalmazta az általános feladatokat, a termelés és a beruházás, az életszínvonal emelésének teendőit 51 paragrafusban. Külön törvényerejű rendelet jelent meg a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről.²⁵ Az ötéves terveket a későbbiekben is törvény formájában nyújtották be, egy kivétellel: 1958-ban hároméves tervet tudtak csak produkálni az 1956-os forradalom miatt. Az éves tervek beterjesztésével kapcsolatban eleinte zavar volt. Az 1953. évi 26. sz. tvr. 4. §-a szerint a költségvetés benyújtásával egyidejűleg az Országgyűlés elé kell terjeszteni az előző év zárszámadását is.²⁶ Ennek alapján 1954 januárjában teljesen önállóan tárgyalták az éves tervet határozat nélkül. (Az elnök közölte a törvényhozással, hogy tudomásul vették az elhangzottakat.) 1955-ben már nem terjesztették az Országgyűlés elé sem önállóan, sem a költségvetéssel együtt az éves tervet. A későbbiekben sem tartották szükségesnek az éves tervet külön benyújtani, hanem a költségvetés függvényévé vált. 1972-ben hoztak törvényt a tervezésről, ami ezt megerősítette.

1954-ben meglehetősen későn, júniusban került sor az éves költségvetés megtárgyalására, és vele együtt az 1953-as zárszámadásra.²⁷ 1955 áprilisában a költségvetést és a zárszámadást továbbra is egyszerre terjesztették a parlament elé. A következő esztendőben a zárszámadás már nem került a törvényhozás elé. Az 1956. évi 2. sz. tvr. szerint a költségvetés végrehajtásáról szóló évi jelentést a következő év végéig kell az

66. Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter a rendszerváltás legtöbb törvénykezésének beterjesztője felszólal a parlamentben. 1990. március 14.

Országgyűlés elé terjeszteni.²⁸ A zárszámadással kapcsolatos jelentést illetően változatos képet mutatott a következő években a helyzet. Hol a parlament látta, hol a NET. Ez a zárszámadás mélyes lebecsüléséről árulkodott, miután egyik testület sem tárgyalta érdemben. Még 1966-ban és 1967-ben sem teljesítették szó szerint a törvényerejű rendelet előírásait, ez csak a választások után, 1968-ban következett be. A jog 1972-ben került az alkotmányba.

A költségvetésen, a zárszámadáson és a terveken kívül az 1968-as új gazdasági mechanizmushoz később születtek gazdasági törvények, amelyek a gazdálkodás jogi kereteinek megerősítését voltak hivatva megvalósítani. Ez a gazdaságirányítási rendszert befolyásolta, a gazdálkodó szervezetek önállóságát pontosította, a vállalati szervezeti rendszert differenciáltabbá és rugalmasabbá tette, és bizonyos mértékig megszabta azokat a kereteket, amelyek jövedelmezőbb termelést eredményeznek, és megszilárdították a gazdaságban a törvényességet, végül segítették a második gazdaságot. Idetartozott a Polgári törvénykönyv módosítása, az állami pénzügyekről, a vállalatokról, a külkereskedelemlről és a belkereskedelemlről szóló törvények.

Idekapcsolódik az agrárvilággal összefüggő törvények hosszú sorozata is, amely a községi vállalatokkal indult 1949-ben, aztán 1961-ben folytatódott a mezőgazdasági rendeltetésű földek védelméről, az erdőkről és a vadgazdálkodásról, 1964-ben a vízügyről, 1967-ben a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről, a földtulajdon és a földhasz-

nálat továbbfejlesztéséről, 1971-ben a szövetkezetekről, 1976-ban az élelmiszerekről, valamint 1987-ben a földről szóló törvényekkel. A rendszerváltás időszakában aztán kezdetét vette ezeknek a törvényeknek az átalakítása, módosítása, mindjárt 1988-ban a szövetkezetekről, a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről és az élelmiszerekről szóló törvényeké.

A nyolcvanas évek második felében felgyorsult a törvényhozás. Ezt jelezte az 1987-ben az általános forgalmi adóról és a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló törvények meghozatala. A vállalkozási adót, vagyis a rendszerváltás adóügyi szempontból harmadik alappillért a 16. számú törvényerejű rendelettel teremtették meg ugyancsak 1987-ben. 1988-ban a gazdasági társaságokról, az állami pénzügyekről, a külföldiek magyarországi befektetéséről szóló törvények, az adótörvények jelezték az átalakulást. Az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról a magántulajdon bevezetésének alaptörvénye lett.* Az 1988. évi XXIV. törvény garanciát nyújtott a külföldi befektetőknek hazai vállalkozásaik biztonságára. 1989-ben ismét az adótörvények kerültek az asztalra, és az illetékről szóló törvény módosítása. Ekkor született az 1989. évi XIII. törvény a gazdálkodó szervezetekről és a gazdasági társaságok átalakulásáról. Szabályozta átalakulásukat, és ezzel a spontán privatizáció folyamatát is. Módosították az állami vállalatokról, a szövetkezetektől, a földről, a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló törvényt, megszületett az Állami Számvevőszékről, az állami vagyon utáni részesedésről szóló törvény. Az 1990. évi VII. és VIII. törvény lehetővé tette, de szabályozta is az állami vagyon privatizációját, és létrehozta az Állami Vagyonügynökséget. 1990-ben láttak napvilágot az egyéni vállalkozásról, valamint egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozásáról szóló törvények is. Az 1987-ben indult és parlamenti választások előtt 1990-ben hozott gazdasági törvénykezés lebontotta az állampárti rendszert, és biztosította a magántulajdonra épülő gazdaság jogi kereteinek és feltételeinek magyar változatát.

* A társaság három alaptípusának megszüntetését, szervezetét, tagjainak jogait és kötelességét rögzítette: jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok a közkereseti társaságok, a betéti társaságok és a korlátolt felelősségű társaságok.

IV. 2. ELLENŐRZÉS

A parlamenti ellenőrzésnek különböző formái vannak, ezek csoportosítása attól függ, hogy a kormányzat működésének mely tárgyára irányul. A parlamenti ellenőrzés látóköre a kormányzati tevékenységnél szélesebb, a kérdés az, hogy mit hoznak szóba a képviselők. Elvileg bármi lehet tárgya az Országgyűlés diskurzusának, nincs a képviselők számára tiltott téma, legyen az törvénykezdeményezés, bejelentés,* kérdés vagy interpelláció. Mégsem hoznak bármit elő a képviselők, mert részben előírások, részben íratlan szabályok, szokások kötik őket. Az előírt megkötések szerepelnek az alkotmányban, az ügyrendben, esetleg más törvényekben vagy a parlament határozataiban, míg az íratlan szabályok a szokásjogban, a lojális magatartás követelményeiben. Korszakunkban az állampárt és a hivatalos társadalmi szervezetek például nem voltak, nem lehettek az ellenőrzés tárgyai. Az állampárt törvényhozási kezdeményezéseit nem volt szokás megkérdőjelezni. A vezető tisztségviselők jelölésére a legutolsó időszakot leszámítva sem kérdezett rá senki, azt minden esetben egyhangúlag szavazták meg. A Minisztertanács megbízása tehát nem volt az ellenőrzésének terepe, de érvényes ez a minisztériumokra és más főhatóságokra is. Mint ahogy az Országgyűlés programjába sem szólt bele más, csak az elnök, a frakcióvezetőség, illetve a másik oldalról a Politikai Bizottság és a kormány. Ezeket a programokat nem is látták a képviselők, legfeljebb a bizottsági elnökök és a megyei képviselőcsoport-vezetők értekezletén ismertették a jelenlévőkkel. Az önkontroll és a kormányzat magatartása gyökeres megváltozásának egyik jele volt, amikor az Országgyűlés 1989. március 10-én programját a plenáris ülésen tárgyalta, illetve ad hoc bizottságot hozott létre véglegesítésére, majd aztán a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások eredményei és parlamenti törvényhozási következményei miatt újratárgyalta 1989. szeptember 28-án. A plenáris ülésen zajlott ekkor a párbeszéd a képviselők és a Minisztertanács elnöke között arról, milyen napirendek

* A témák sokrétűségét jelezte, hogy 1990. január 25-én Bíró Imre képviselő azt kérte a miniszterelnöktől, hogy tiltsa be a *Jézus Krisztus utolsó megkísértése* című filmet. Az előző nap békés tüntetés zajlott a Művész mozi előtt, mert vallásos embereket sértett a film. Sem Bíró Imre, sem az elnök nem kívánt erről vitát, miután ezt bejelentésnek tekintette. *Napló*, 1990. 6240.

67. Münnich Ferenc miniszterelnök beszámol az Országgyűlésnek. 1957. december 20.

szerepeljenek abban az esztendőben a parlament plénumán. Ez már a tervek demokratizálásával volt egyenlő.

A bizottságok ellenőrzési munkatervébe – amikor egyáltalán ilyeneket kívántak összeállítani – már beleszólhatott bármely bizottsági tag. Ugyanez érvényes a megyei képviselőcsoportokra.

Az ellenőrzés egyik jellegzetes formája az egyéni képviselők számára az interpelláció és a kérdés. Ennek azonban olyan jelentősége volt a törvényhozásban, hogy külön fejezetben tárgyaljuk.

A jogrendszerben az ellenőrzés elhanyagolásának azonban nemcsak alkotmányos vonatkozásban volt súlyos hiátusa, hanem alacsonyabb szinten is megmutatkozott az elhanyagoltság, és ezt csak az 1972-es alkotmánymódosítás után kezdték rendbe szedni. Az eredményekről számolt be Markója Imre igazságügy-miniszter 1982. március 25-én. A törvényektől eltérő rendelkezéseket tartalmazó jogszabályok számát több mint 200-ra becsülte, ennyit szüntettek vagy változtattak meg, de nem értek a végére a munkának. Annak ellenére ez volt a helyzet, hogy Magyarországon a hatvanas évek elején kialakult a kodifikáció koordinálásának módszere, aminek a középpontjában az

Igazságügyi Minisztérium állt. Ez a megoldás valamelyest biztosította a törvényekhez igazított rendeletalkotást, de még a nyolcvanas években is előfordult, hogy egyes minisztériumokban nem jogászok bevonásával végezték a törvény-előkészítést. Nem volt biztosítva a törvények végrehajtása és legkevésbé az ellenőrzés, annak ellenére, hogy az Igazságügyi Minisztérium 1977-ben kiadott egy olyan irányelvet, amely felhívta a figyelmet a jogszabályok végrehajtásának ellenőrzésére.

A Rákosi- és főként a Kádár-korszak jellemző parlamenti műfaja volt a kormányzati vagy tárcánkénti, később államtitkári beszámolók megtartása. Vajon ez a módszer kielégítette az ellenőrzés funkcióját a törvényhozásban?

Beszámolók az Országgyűlés plenáris ülésén

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
1949–1953				
	1950. XII. 1	Dobi István min.elnök	A Minisztertanács működéséről	6
	1951. XII. 15.	Dobi István min.elnök	A Minisztertanács működéséről	6
	1952. XII. 15	Rákosi Mátyás min.elnök	Felszólalás*	0
1953–1958				
	1954. I. 23.	Nagy Imre min.elnök	A Minisztertanács működéséről	6
	1955. IV. 22.	Boldoczki János KÜM	Külpolitikáról	7
	1955. XI. 15.	Hegedüs András min.elnök	A Minisztertanács működéséről	10
	1956. II. 8.	Hegedüs András min.elnök	Külpolitikáról	4
	1956. VII. 30.	Hegedüs András min.elnök	A Minisztertanács működéséről	7
	1956. VII. 30.	Non György legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	5
	1956. VIII. 2.	Rónai Sándor elnök	A parlament külügyeiről	4
	1957. V. 9.	Kádár János min.elnök	Az FMPK működéséről	15
	1957. XII. 19.	Sebes István min.hely.	Külpolitikáról	5
	1957. XII. 21.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0

* Rákosi Mátyás nem beszámolót tartott, hanem – a saját szavaival – ismertette a kül- és belpolitikai helyzetet és a feladatokat.

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
	1957. XII. 21.	Domokos József elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	0
	1958. I. 27.	Kádár János min.elnök	Az FMPK működéséről	8
	1958. IV. 16.	Münnich Ferenc min.elnök	Külpolitikáról	3
	1958. IX. 26.	Münnich Ferenc min.elnök	Az FMPK működéséről	4
1958–1963				
	1959. II. 18.	Münnich Ferenc min.elnök	Az FMPK működéséről	5
	1959. II. 20.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0
	1960. I. 30.	Jahner-Bakos Mihály elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	0
	1960. I. 30.	Lombos Ferenc képviselő	A csehszlovákiai látogatásról	0
	1960. VIII. 4.	Münnich Ferenc min.elnök	Az FMPK működéséről	7
	1960. XII. 7.	Sík Endre KÜM	Külpolitikáról	6
	1960. XII. 8.	Losonczy Pál FM	Mezőgazdaságról	9
	1961. II. 24.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0
	1961. X. 7.	Barcs Sándor képviselő	Külpolitikáról	8
	1961. X. 12.	Kádár János min.elnök	Beszéd*	0
	1962. XI. 5.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0
1963–1967				
	1963. X. 24.	Fock Jenő min.elnök-hely.	Gazdasági helyzet	39
	1963. X. 25.	Szalay József elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	0
	1964. II. 1.	Vass Istvánné elnök	A parlament külső kapcsolatai	0
	1964. VI. 25.	Tausz János belker.-i min.	Belkereskedelemlről	14
	1964. VI. 26.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	2
	1964. XI. 20.	Péter János KÜM	Külpolitikáról	8

* Kádár János nem beszámolót tartott, hanem beszédet.

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
	1965. XI. 11.	Ilku Pál MÜM	Az oktatási törvény tapasztalatairól	32
	1965. XI. 13.	Szalay József elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	0
	1966. VI. 15.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0
1967–1971				
	1967. VII. 12.	Fock Jenő min.elnök	Az FMPK működéséről	57
	1968. III. 29.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	14*
		Szalay József elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	
	1968. VII. 13.	Péter János KÜM	Külpolitikáról	4
	1968. X. 16.	Fock Jenő min.elnök	Az FMPK működéséről	13
	1969. IV. 18.	Korom Mihály IM	Jogalkotásról, jogalkalmazásról	5
	1969. VII. 3.	Dégen Imre államtitk.	Vízgazdálkodásról	18
	1970. III. 4.	Fock Jenő min.elnök	A kormány működéséről	30
	1970. III. 6.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	6
		Szakács Ödön elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	
1971–1975				
	1972. X. 10.	Dimény Imre MÉM	A terület helyzetéről	32
	1973. III. 21.	Fock Jenő min.elnök	A kormány működéséről	31
	1974. IV. 25.	Puja Frigyes KÜM	Külpolitikáról	4
	1974. X. 4.	Papp Lajos államtitk.	A tanácsörvény végrehajtásáról	19

* A vitát a két beszámolóval együtt tartották.

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
	1975. IV. 11.	Szénási Géza legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	0
	1975. IV. 11.	Szakács Ödön elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	0
1975–1980				
	1976. III. 19.	Nemeslaki Tivadar KGM	Tárca felkészülése az V. ötéves tervre...	6
	1976. VI. 25.	Karakas László MM	Munkaerőgazdálko- dásról, szakmunkás- képzésről	12
	1976. X. 15.	Simon Pál NM	A nehézipar fejlesztéséről	10
	1976. XII. 17.	Puja Frigyes KÜM	Külpolitikáról	4
	1977. VI. 30.	Gergely István államtitk.	Vízgazdálkodásról	16
	1977. IX. 29.	Szjártó Károly legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	3
	1978. III. 24.	Szakács Ödön elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	2
	1978. III. 24.	Puja Frigyes KÜM.	Külpolitikáról	3
	1978. VI. 6.	Lázár György min.elnök	A kormány működéséről	25
	1978. X. 26.	Polinszky Károly OM	A közoktatás helyzetéről	21
	1978. X. 2.	Pullai Árpád KPM	A közlekedéspoliti- kai koncepcióról	14
	1979. IX. 26.	Schultheisz Emil EÜM	1972. II. tv. az egész- ségügyről	18
	1979. IX. 27.	Szakali József államtitk.	Népi ellenőrzésről	9
	1980. III. 6.	Szjártó Károly legfőbb ügyész	Az Ügyészség mun- kájáról	1
		Szakács Ödön elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	
1980–1985				
	1981. IV. 16.	Tímár Mátyás elnök	MNB-ről	0
	1981. VI. 26.	Nyitrai Ferencné KSH	Statisztikáról	4

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
	1981. X. 8.	Váncsa Jenő MÉM	Mezőgazdaságról, élelmiszeriparról, földtulajdonról	19
	1981. X. 9.	Gonda György OKTH államtitk.	Környezet- védelemről	16
	1981. XII. 18.	Puja Frigyes KÜM	Külpolitikáról	4
	1982. III. 25.	Markója Imre IM	A jogalkotás helyzetéről	5
	1982. III. 25.	Pozsgay Imre MÜM	Közművelődési tv-ről.	21
	1982. VI. 17.	Juhár Zoltán belker.-i min.	Belkereskedelemről, idegenforgalomról	21
	1983. III. 24.	Szilberek János elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	8
		Szijártó Károly legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	
	1983. VI. 23.	Lázár György min. elnök	A kormány működéséről	26
	1983. X. 20.	Méhes Lajos ipari min.	Ipar helyzetéről, feladatairól	27
	1983. X. 21.	Szakali József államtitk.	Népi ellenőrzésről	12
	1984. VI. 20.	Veress Péter külker.-i min.	Külkereskedelemről	6
	1984. X. 18.	Várkonyi Péter KÜM	Külpolitikáról	3
	1984. X. 18.	Papp Lajos államtitk.	Tanácsokról	8
	1985. IV. 18.	Köpeczi Béla MÜM	Oktatásról	12
1985–1990				
	1986. III. 20.	Somogyi László ÉVM	Építőipar helyzetéről, feladatairól	18
	1986. VI. 26.	Kárpáti Ferenc HM	Honvédelmi törvényről	6
	1986. X. 24.	Tóth Illés elnök	Posta munkájáról, fejlesztéséről	14
	1986. XII. 20.	Várkonyi Péter KÜM	Külpolitikáról	4

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
1987. III. 20.		Szijártó Károly legfőbb ügyész	Az Ügyészség munkájáról	7
		Szilberek Jenő elnök	A Legfelsőbb Bíróság munkájáról	
1987. VI. 25.		Ábrahám Kálmán OKTH államtkt.	A környezetvéde- lem 5 éves tervéről	18
1987. XII. 17.		Miklós Imre ÁEH elnök	ÁEH-ről, egyházpolitikáról	11
1988. III. 17.		Villányi Miklós PM	Adórendszerről	0
1988. VI. 30.		Berecz Frigyes ipari min.	Ipar szerkezetéről átalakításáról	23
1988. X. 6.		Maróthy László KVM	Bős-nagymarosi beruházásról	30
1988. XI. 24.		Pozsgay Imre állammin.	Politikai intézmény- rendszerről	6
1988. XI. 24.		Hoós János OT-elnök	Stabilizációs prog- ramról	29
1988. XI. 26.		Villányi Miklós PM	A költségvetés alakulásáról	0
1988. XII. 21.		Szűrös Mátyás bizottsági elnök	Nemzeti kisebbsé- gek jogairól pápai üzenet	0
1989. III. 10.		Horváth István BM	Romániai menekültekről	3
1989. III. 22.		Beck Tamás ker.-i min.	Budapest-Bécs világkiállításról	21
1989. V. 11.		Deák Gábor államtkt.	Ifjúsági törvény végrehajtásáról	26
1989. VI. 2.		Németh Miklós min.elnök	Bős-nagymarosi vízlepcsőről	14
1989. VI. 28.		Békesi László PM	Az adórendszer tapasztalatairól	20
1989. XI. 21.		Kemenes Ernő elnök	1990-92. gazdasági programról	23
1989. XI. 24.		Somogyi László korm.biztos	Budapest-Bécs világkiállításról	14
1989. XII. 19.		Kemenes Ernő elnök	1990-es gazdasági programról	9

Ciklus	Dátum	A beszámoló	Téma	Hozzá- szólók
	1989. XII. 20.	Horn Gyula KÜM	A romániai fejleményekről	2
	1990. II. 28.	Bartha Ferenc elnök	MNB a pénzügyi helyzetről	2
	1990. II. 28.	Nyikos László elnökhely.	ÁSZ-jelentés az MSZMP vagyonáról	

Az Elnöki Tanács nem szerepel a táblázatban, egyrészt mert a NET minden ülészakalmával betervezte rövid beszámolóit, amelyeket rutinszerűen vita nélkül vett tudomásul a törvényhozás még akkor is, ha olykor a titkár – kivételesen az elnök – ismertette a NET tevékenységét. Ez csak 1988. november 26-án változott meg,²⁹ amikor botrány keletkezett a löfegverek ellenőrzéséről szóló rendelet körül. A Honvédelmi Bizottság véleményezte a törvényerejű rendeletet, és azt javasolta a NET-nek, hogy a gázpisztoly és a riasztópisztoly birtoklása legyen engedélyhez kötött. A NET ezt követő ülésén a bizottság elnökének jelenlétében és tiltakozása ellenére másként döntött. Az üggyről a sajtón keresztül a nyilvánosság is tudomást szerzett, és Pest megyében közel tízezer aláírás gyűlt össze a még ki nem hirdetett határozat ellen. A döntést visszavonták, Straub F. Brunó elnök írásos kiegészítést adott közre, és fel is szólalt a parlamentben a szokásos jelentés kiegészítéséhez. A törvényhozás ezt követően elvonta az Elnöki Tanácsától a törvényalkotás jogát. Az eset nemcsak a jogszabályt előterjesztők, de a NET kompetenciáját is kérdésessé tette.

Nézzük meg most a beszámolók szerepét az Országgyűlés életében.

A Rákosi-korszakot a miniszterelnöki beszámolók jellemezték, amelyek a nyilvánosságnak szánt politikai beszédek voltak előre kijelölt hozzászólókkal vagy azok nélkül. Ezeket az alkalmakat semmi esetre sem lehetett az ellenőrzés funkciója alá rendelni. A Rákosi-időben a parlamentnek az ellenőrző szerepe nem érvényesült sem a bizottságokban, sem a plénumon.

A másik gyakori téma a külpolitika volt, erről leginkább tájékoztatások hangoztak el vagy a külügyminisztertől, vagy a miniszterelnöktől.* Az első miniszteri beszámolót Sik Endre külügyminiszter tartotta 1960-ban az elmúlt négy esztendő világpolitikai fejleményeiről. A hozzászólókat a beszámolóval egyetértő képviselők közül válogatták, az MSZMP-t Kállai Gyula képviselte, de megszólalt Szakasits Árpád és Barcs Sándor is. A külpolitikai elemzések azonban nem mindig a külügyminiszter szájából hangoztak el, hanem a miniszterelnökök is nagy hangsúllyal beszéltek róla. Nem tartott igényt sem az állampárt vezetése, sem a kormány, sem az Országgyűlés vezetői kritikai megnyilvánulásokra ebben a témában. Az Országgyűlés külpolitikai funkciója a párt és a kormány együttes magatartása elviségének, helyességének, világpolitikai látószö-

* 1964-ben Vass Istvánné elnök asszony beszélt az Országgyűlés külkapcsolatairól.

gének felmutatásában volt, a „vita” pedig az egyetértés demonstrálását reprezentálta, nem egy esetben egyházi képviselők támogatásával. Különösen miután Magyarország egyre határozottabban fordult a békepolitika, az európai biztonság megteremtésének gyakorlata felé. A rendszerváltás idején az akkori külügyminiszter, Horn Gyula már nem a kormány külpolitikájáról, hanem a romániai eseményekről, pontosabban a Tőkés Lászlóval szembeni atrocitásokról és a kormány aznapi lépéseiről tartott egy rövid beszámolót. Az Országgyűlés ekkor – Külügyi Bizottságán és a plénumon – keresztül a kormánnyal egyeztetett önálló külpolitikát folytatott egyes kérdésekben. Ez már a kormány és a parlament megváltozott viszonyának, az új kontrollnak része volt.

Eleinte a Kádár-rendszerben a beszámoló és a vita nem teljesítette funkcióját, a beszédek a közvéleménynek szóltak, a sikerek felsorolása mellett a bírálat elemét ugyan tartalmazták, de az ötvenes évek stílusában. A munkamorált semmibe vevőket, az éberséget figyelmen kívül hagyókat, a megbúvó osztályellenséget kárhóztatták, és ezt ismételtették a hozzászólások is. A parlamenti ellenőrzésre a rendszer nem tartott igényt, ezt a mindenfelé és minden szinten kiépült pártszervezetek, valamint a titkosszolgálati hálózat betöltötte, emellett az állami ellenőrzésnek a hivatali, majd minisztériumi szerve látta el, nem is beszélve a rendőrségi-ügyészi megoldásokról. A lakossági be- és feljelentéseknek törvényi védelmet biztosítottak.³⁰ A Kádár-korszak első felében hasonló mechanizmussal éltek, csak a rosszul működő minisztériumi megoldás mellett az egész országra kiterjedő népi ellenőrzést vezették be. A kormányt a párt legfelső testülete és szervezete, a pártközpont ellenőrizte, sok esetben a kettő összefonódott. A politikai vezetők számára semmi szükség nem volt főként a nyilvános ellenőrzésre. Ezért a plénum számára nem biztosították ezt a lehetőséget, a zárt bizottságoknak pedig a tanácsadó, a segítő szerepet szánták.

Propagandisztikus célokat követett Losonczi Pál miniszteri beszámolója 1960-ban a mezőgazdaság szövetkeztetéséről. A szövetkeztetésről az ország lakossága, a városi munkásság agrártermékekből a jobb ellátást várta, de két évvel a kampány beindítását követően – miközben a szántóterület 77%-a már a közösben volt – csak nem akart megvalósulni. Losonczi Pál mentségül a rossz időjárást, a lakosság rohamosan növekvő igényeit emlegette, az eredmények vegyes mivoltára hivatkozott, és leszögezte, hogy a fogyó egyéni gazdák egyre gyengébb eredményeket értek el. Szemrehányást is tett a parasztságnak, amely a gépesítés, a kiemelt mennyiségű beruházás, a társadalombiztosítási ellátás kiterjesztése ellenére árakat akar emelni, no meg rossz néven vette, hogy a fiatalok elvándorolnak a falvakból városokba, és az iparban próbálnak szerencsét. Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy gyorsítani kell a szövetkeztetést, minél előbb nagyüzemivé kell átalakítani a mezőgazdaságot. Fehér Lajos hozzászólásából volt érzékelhető, hogy a háttérben az MSZMP KB október végi határozata állt, vagyis 1960 telén lényegében be kell fejezni a parasztság szövetkeztetekbe tömörítését. Még egy nagy erőfeszítésre van szükség, üzenete a városi embereknek, és a mezőgazdaság rendeződik, az agráriumnak biztosított jelentős többletberuházás megéri, mert a terhek átmenetiek. Fehér élesebben fogalmazott az egyéni parasztgazdákkal szemben, egyenesen azt

mondta, nincs tovább értelme, perspektívtalan a kitartásuk a közössel szemben. A vita menetében néhány kiválasztott megye erősített rá a miniszter és a KB-titkár álláspontjára, egy asszony a nők helyzetéről beszélt falun, az Építési Bizottság a títus-tervek kialakításának előnyeit ecsetelte. Az összes támogató megszólaló után zárszóként Kádár János kiterjesztette a siker mezsgyéjét, és a hároméves terv várható túlteljesítésének nagy győzelméről beszélt. Az ötéves tervet ugyan át kell dolgozni, de nem azért – nyugtatta meg a közvéleményt – mert rosszabb, hanem mert a vártnál jobb szám adatok születtek. Az adósságterhekről és ezek finanszírozásáról hallgatott. Azért a termelékenység emelkedése elégtelen voltáról szólnia kellett. Normarendezést és a helyi vezetők gyengeségét emlegette, aztán rátért a párttagok és pártönkivüliek szövetségére, végül a kommunista világmozgalom sikereire, az imperialisták kudarcaira, hogy a rendszer perspektívája keretében ágyazza mondandóját. Az Országgyűlés a szövetkeztetés felgyorsításáról és befejezéséről szóló egyhangú határozattal szentesítette az elhangzottakat. A beszámoló ekkor sem teljesítette az ellenőrzés szerepét, inkább volt olyan napirend, amely az Országgyűlés egyöntetű akaratát testesítette meg.

A beszámolóban változást hozott Fock Jenő gazdaságért felelős miniszterelnök-helyettes 1963. októberi megszólalása. A ciklus eleji beszéd a kormányprogramot helyettesítette, amit Kádár János nem akart megtartani, mondván, hogy nincs új program, az folytatódik, ami addig volt. A korábbiakhoz képest jóval őszintébb és kritikusabb volt ez a beszámoló. Az ipari eredmények mellett ezúttal a gyártmányfejlesztést jelölte meg Fock legfőbb problémának. A mezőgazdaság teljesítménye rossz volt, a gabonaimport növekedett, az ötéves tervet nem tudják teljesíteni. Az iparvidékre telepítés lassan haladt, bár figyelmeztetett, hogy ez a fejlődés egyik alapkérdésévé vált. Viszont az elhalasztott béremeléseket pótolják, de minden indokolt emelést nem tudnak végrehajtani. A tüzelőellátás biztosított, bár szállítási nehézségek zavarják a folyamatot. Fock egyenesen úgy fogalmazott, hogy „[n]agy problémák vannak az építőipari terv teljesítésében”.³¹ Ezt követően beszámolt az iparirányítás átszervezéséről, a vállalati koncentráció megkezdéséről. Fock ágazatoknak tett szemrehányást a terv gyenge teljesítményéről. Megjegyezte: „Ha az állami építőipar gépesítése és műszaki fejlesztése nem folytatódik nagyobb ütemben, akkor nem tudunk erőt felszabadítani, a most igen intenzíven jelentkező magánépítések kivitelezésére.”³²

A miniszterelnök-helyettesi beszámolóhoz ezek után feltűnően sokan szóltak hozzá. Ez az időszak már nem az előre kijelölt embereké volt. Legtöbben a megnevezett problémákhoz tettek megjegyzést munkahelyi, megyei tapasztalatokra hivatkozva. Volt, aki olyan területet emlegetett, amely nem is szerepelt Fock Jenő expozéjában. Például Sárfi Rózsi az ápolónő-ellátottság bajairól, vagy Halmágyi Ivánné többek között a napközi otthonok fejlesztéséről. Az expozé szemmel láthatóan befolyásolta a képviselőket, akik bátrabban pendítették meg gondjaikat. Fock zárszavában megmagyarázta mitől ez a kritikus-önkritikus hangnem. Idehaza sok gondot, bajt sorolunk,

„[u]gyanakkor külföldön annyi jót soha nem mondtak rólunk, mint mostanában. Megkérdezték tőlem, miért van ez így. Erre úgy válaszoltam, hogy mennyivel jobb ez így, ahogy ma van, mint régebben volt. Akkor minden jót és szépet mondtunk, a hiányosságainkról hallgattunk. A hiányosságokat a külföldi újságokból és rádióból tudta meg a dolgozó népünk, és sajnos sok esetben a külföldi rádió adásainak annakidején igaza volt.”³³

Fock válaszában csak a fő kérdésekre tért ki, de megígérte, hogy a miniszterek írásban válaszolnak az összes felvetésre. A levelezés a későbbiekben rendszeressé vált különböző viták során, ami a nem nyilvános válaszok szaporodásához, mondhatni gyakorlatához vezetett. Ez nagyban rontotta a parlament ellenőrző funkcióját, sőt az elnökök is áttelelték ebbe a csatornába a válaszadást.

Fock Jenő rendszeresen beszámolt a kormány működéséről, 1970. március 4-én munkamegosztásban külügyminiszterével Péter Jánossal. Különösen nagy érdeklődést és aktivitást váltott ki a képviselőkben az 1967. július 12-i beszámolója, amely a korszak legtöbb hozzászólását hozta, pontosan 57-et. 1971. június 23-án az alkotmány új rendelkezésének megfelelően kormányprogramot is adott, és ezzel miniszterelnökként a legintenzívebben teljesítette kötelességét a parlamentben. 1963-as kritikusságát a továbbiakban is megtartotta, a minisztereknek is mintát szolgáltatott beszámolójuk összeállításához.

1956-tal indult először a legfőbb ügyész, majd a Legfelsőbb Bíróság elnöke beszámolósorozata, amelyhez az 1967-es ciklustól lehetett hozzászólni. A legfőbb ügyész gyakrabban, a legfelsőbb bíró ritkábban volt vendége a „T. Háznak”. Először 1970 márciusában szólaltak meg egymás után, és volt lehetőség kettejük beszámolójához összevontan hozzászólni. Ez aztán tíz év múlva megismétlődött, 1983-ban újra és 1987-ben utoljára így szervezték a felszólalásaikat.

Visszatérő beszámolók voltak: a már említett külügyről, továbbá a népi ellenőrzésről, a vízgazdálkodásról, a jogalkotásról, a környezetvédelemről, a közoktatás helyzetéről, a mezőgazdaságról, az iparról, a tanácsokról és a rendszerváltás közeledtével a Budapest–Bécs világkiállításról. A KNEB munkájáról általános értékelést adott az elnök, egyetlen éles ügyet sem emelt ki, törekvése arra irányult, hogy szervezete elfogadtatását szerezze meg, ami sikerült is. Alkalmanként a KNEB a bizottságok előtt is szerepelt, és információt szolgáltatott az egyes területeken végzett vizsgálatairól tapasztalatairól.

1975 és 1985 között volt a legtöbb beszámoló, amit azzal magyaráztak, hogy kevés volt az Országgyűlés törvénykezési feladata, és az évi négy ülésszakot valamivel el kellett tölteni. A tárcák beszámolóit vagy általában egy-egy részterületről, vagy egy adott törvény végrehajtásáról szóltak.

A nyolcvanas évek egyik fontos témája volt a környezetvédelem. Először 1981. október 9-én, másodszor 1987. június 25-én került elő, és e két dátum jelezte az Országgyűlés

* Fock zárszavát mint a Minisztertanács beszámolóját fogadták el ismét egyhangúlag a képviselők.

jelentős változását a beszámolókhöz.* 1981-ben két bizottság, az Építési és Közlekedési, valamint a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság együttes ülésen tárgyalta az előterjesztést, és a bizottságok együttes előadója, Róder Edit szokatlan módon azzal kezdte hozzászólását, hogy most a parlament ellenőrző feladatát végzi az 1976. évi II. törvény végrehajtásáról. A témát a megyei képviselőcsoportok is megtárgyalták, sok volt a megyei hozzászóló. Az előterjesztő nagyrészt az eredményekről adott tudósítást, a törvényt rendben lévőnek nevezte. A hozzászólók elfogadták a beszámolót, panaszkodtak, szigorúbb szankciókat javasoltak a környezetkárosítók ellen, sürgették a hatékonyabb társadalmi összefogást, a környezeti nevelést, de a valós helyzetet a Baranya megyei Palkó Sándor idézte, amikor az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKTH) 1980-as megállapítását hozta fel példaként, amely szerint a megyei környezet állapotának romlása összességében nem tekinthető súlyosnak.³⁴ Volt, aki sürgette a hazai, sőt a nemzetközi hatékonyabb, erőteljesebb fellépést, de a beszámolót elfogadta.** Az ország négy területét és Budapest állapotát az írásos beszámoló kritikusnak ítélte, Vida Miklós ennek ellenére megnyugtatónak nevezte a fővárosban a helyzetet.

Az 1987-es beszámoló idején már volt az Országgyűlésnek Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottsága. Ábrahám Kálmán államtitkár szóban tett kiegészítésében nem vázolt fel a valóságot megszépítő képet a környezet állapotáról, elsősorban az OKTH korlátozott lehetőségeit ecsetelte. A bizottság ugyan kijelentette, hogy az ország állapota romlik, az OKTH kompetenciáját meghaladják a minisztériumok, a tanácsok és más szervek közötti egyeztetések, az adott körülmények között azonban a beszámolót tudomásul kell venni, az állami költségvetésen nincs mit változtatni. Berdán Béla Pest megyei képviselő, amikor ezeket a feltételeket elfogadta, nem tetszett neki a környezetvédelem védekező jellege. A környezetátalakítás erősítése érdekében javasolta, hogy a kormány fogadjon el egy hosszú távú erdőtelepítési programot, és a főváros készítse el a régi bányák rekultivációs tervét. Végül a Pilisben a prédikálószéki szivattyús energiatároló tervezésének leállítását kérte, mondván, hogy az a táj nagymértékű átalakítását eredményezné. A megyei képviselőcsoportok felkészülten várták a vitát. A súlyosbodó környezeti ártalmak miatt nem is elsősorban az OKTH-t bombázták, hanem a kormányzatot. Különösen sok volt a gond Komárom megyében, Nógrádban Salgótarjánban és környékén. A Duna víztisztasága is aggodalommal töltötte el az egyik képviselőt.*** Ábrahám Kálmán a válság felé sodródó ország költségvetéséből nem tudott hozzávetőleg 500 milliárd forintot biztosítani a felmerült igényekre, de realista

* Szokatlan módon Schnitzler József, akinek szívügye volt a környezetvédelem, 1978-ban interpellációban sürgette a hathatósabb intézkedések meghozatalát, a végrehajtási utasítás kiadását, valamint az ellenőrzés rendszeressé és szakszerűvé tételét. *Napló*, 1978. 1877–1879.

** Például a szabolcsi Kulin Lászlóné beszámolóját, aki a katicabogár-elméletet is szóba hozta, amely szerint bármely mérgező anyagot elő tudnak állítani üzeink, de egyetlen katicabogarat sem. *Napló*, 1981. 621.

*** Géczy István ezt az alkalmat használta ki, hogy felvesse az Ifjúsági és Sportbizottság létrehozásának javaslatát. *Napló*, 1987. 1199.

68. Az Alkotmánybíróság első összetétele: Ádám Antal, Kilényi Géza, Sólyom László, Solt Pál, Zlinszky János

beszámolójával annyira megnyerte a képviselőket, hogy ismét egyhangúlag tudomásul vették beszámolóját. Abban bízott, hogy az alkalom újra ráirányítja a figyelmet a környezetvédelemre, és ez nagyobb költségvetési szettet biztosít az ágazatnak. Ha nem is ez az ülés, de hamarosan, 1989-ben a Bős–Nagymaros-ügy a közvéleményt felbolygatta, és olyan hatást váltott ki, amely nemcsak a rendszer bukásához vezető utat gyorsította fel, hanem a környezetvédelem kérdésében fordulatszerű szemléletváltást eredményezett.

* * *

Ugyan az alkotmány előírta az Országgyűlésnek az alkotmány feletti őrködés feladatát, ezt nem teljesítette, miután ennek sem a mechanizmusa, sem a gyakorlata nem formálódott ki. Ezt helyettesítette az Országgyűlés alá rendelt Alkotmányjogi Tanács. Az 1989-es alkotmány elfogadása után a szerep kikerült a parlament hatásköréből a létrejövő Alkotmánybírósággal.

A tanácsok feletti felügyelet nem tartozott az Országgyűlés hatáskörébe. Ezt a kormány és a NET látta el. A parlament törvényhozási szinten határozta meg a tanácsok és választásaik szerepét. Előbbiről számolt be 1974-ben és 1984-ben az államtitkár.

Külön ki kell térni a bizottságok szerepére, amelyek egyrészt megtárgyalták a plénum elé menő miniszteri beszámolókat, másrészt időről időre önállóan napirendre vettek szakterületüknek megfelelő témákat, és miniszteri-államtitkári beszámolókat kértek. A nem nyilvános bizottsági üléseken kritikusabb megnyilatkozások voltak, mint a plenáris üléseken, a végeredmény azonban ugyanaz volt, az előterjesztő beszámolóját elfogadták, a kormányzat tagjait egyetlenegyszer sem vonták felelősségre.

Az Állami Számvevőszék legfontosabb feladata a közpénzek felhasználásának vizsgálata lett. Ugyan döntési joga nem volt, jelentései nagy súllyal eshettek latba, főleg a költségvetés és zárszámadás vizsgálatokor. 1990-ben emellett jelentős nagyságrendű volt az állami vagyon, amelynek megkezdődött a privatizációja. Ennek ellenőrzése külön jelentős feladatot képezett. A számvevőszék felállítása azonban elhúzódott. 1990. január 31-én terjesztette be Hagelmayer István, az ÁSZ első elnöke a szervezet felépítéséről, létszámáról és költségvetéséről szóló előterjesztés második változatát az Országgyűlésnek. E rövid idő alatt nem a kormányt, hanem az MSZP vagyonmérlegének vizsgálatát tárta a parlament elé.³⁵

A rendszerváltás közeledtével a parlament öntudatára ébredt – értve ez alatt az autonómia, az önálló véleménynyilvánítás és a szabad akarat megjelenését. A kormányhoz való viszony lassú változása figyelhető meg a különböző döntésekben, szaporodtak a kritikus hangnemű megszólalások, a bizottságok önálló álláspontot foglaltak el, egyre vegyesebb lett a szavazások eredménye. A változást érzékelteti két tény. 1987-ben a természetvédelemről szóló beszámolóhoz sok segélykérő és kritikus megnyilatkozás hangzott el, de ezt Ábrahám Kálmán államtitkár a lehetőségek korlátai miatt elhárította. A bős–nagymarosi vízlépcsőről szóló beszámoló volt az első, amelyet alulról jövő nyomás kényszerített ki. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1987. december végi számadása után egyhangú szavazással hagyták jóvá a beszámolót, de másfél év múlva az Elnöki Tanács megszüntette az intézményt.³⁶

Az áttörést Stadinger István elnök és Horváth Lajos harmadik alelnök titkos szavazása előtt jelölés ügye robbantotta ki. Király Zoltán megkérdezte a levezető elnöktől, vajon miért nem többes jelölés történik, miért nem tette fel a kérdést, hogy van-e másoknak javaslata. Balla Éva azt követelte, hogy a pártonkívülieket is hívják össze, és tájékoztassák őket a jelölésről, Zsigmond Attila hiányolta az indoklást. Ezt követően sem a törvényhozás tisztségviselőit, sem a kormány tagjait nem lehetett úgy jelölni és megszavazni, mint addig. A jelölő szervezet nem lehetett a HNF OT és az MSZMP KB, a képviselők önálló véleménynyilvánításra tartottak igényt a személyi szavazásnál, de az önálló véleménynyilvánítás minden más ügyben is érvénybe lépett. Ennek hátterében a válságért, az ország sorsáért érzett személyes felelősségvállalás tudatosulása állt, amelyre a későbbiekben sokan emlékeztek, hivatkoztak. 1988. június 29-e a kollektív öntudatra ébredés jelképes pillanata volt. Mindjárt aznap a zárszámadásról szóló vita mutatta a váltást, egyben azt is érzékelhetővé tette, hogy a bizottságokban már korábban végbement ez a folyamat. Fehérné Eke Katalin, a Terv- és Költségvetési Bizottság előadója az 1987-es esztendő és a 1988-as félév lesumató értékelése után megfogalmazta azokat a követelményeket, amelyek a zárszámadások jelentésformájára vonatkoztak. Az MNB a zárszámadással egy időben tegyen jelentést a monetáris politikáról és a devizahelyzetről, ne csak az előző, hanem a folyó évről is. Elvárják, hogy mind a két jelentés fordítson különleges figyelmet a pénzügyi és gazdasági összefüggésekre. Az összehasonlítások ne csak a tervhez viszonyítsanak, hanem a valóságban végbemenő folyamatokat is elemezzék. Végül javasolta, hogy az Országgyűlés az erőteljesebb par-

lamenti ellenőrzés érdekében, a reform keretében határozza el az ÁSZ megszervezését. Fehérné Eke Katalin hozzátette:

„Én úgy vélem, hogy nemcsak a napirend kapcsán kellene zárszámadást végeznünk, hanem a parlament munkáját illetően is. Most, amikor ismételten helytállást, megértést, türelmet és bizalmat kérünk választóinktól, azoktól a családoktól és vállalkozó egyénektől, akik kötvényeket jegyeznek, állami és szövetkezeti vállalatoknak hiteleznek, lakásokat építtetnek, vagyis közvetlenebbül érdekeltébbé válnak a magyar gazdaság fejlesztésében, joggal várják el, hogy a költségvetés hatékonyabban gazdálkodjon az amúgy is szűkös forrásokból. Az, hogy a gazdasági cselekvés hogyan alakul a kormányzati és vállalati szférában, nagymértékben befolyásolhatja a parlament ellenőrző szerepének jövőbeni alakulása. Ennek megerősítésében foglalt állást a politika is a májusi pártértekezleten. Jövőnk alakulás szempontjából ennek alkalmazásában, érvényre juttatásában van felelőssége a parlamentnek, de személy szerint valamennyi képviselőnek. Köszönöm. (Taps.)”³⁷

Ezúttal nem Kádár János győzködte a parlamentet a gazdaságpolitika elfogadása érdekében, hanem Nyers Rezső, aki a következő esztendőben a kilábalás reményét festette a képviselők elé. Ugyanakkor egyetértett a Terv- és Költségvetési Bizottság igényével a tisztánlátást akadályozó információk Országgyűlés elé tárásában. Kemény szavak hangoztak el Szirtesné Tomsits Erika szájából is. Olyan gazdasági reformbizottság létrehozását javasolta, amely koordinálni tudja a költségvetést, a támogatási rendszert, az árreform, a bérreform és az adórendszer munkálatait.³⁸ A zárszámadást nem egyhangúlag fogadták el. Több indítványt tettek, és még több kritika hangzott el az ipari miniszter szerkezetátalakítási feladataival kapcsolatos beszámolójához.

Amikor 1989. március 22-én a Budapest–Bécs világkiállítás helyzetéről szóló napirendbe belekezdett Beck Tamás kereskedelmi miniszter, mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy a kormány folyamatosan tájékoztatni fogja az Országgyűlést és a társadalmat, miután a kívánt közmegegyezés csak a kormányzati szervek ellenőrzése révén érhető el. Jelezte, hogy 1988-ban már több bizottság és megyei képviselőcsoport tárgyalta a témát, de a fő felelősség az Országgyűlésre nehezedik.³⁹ A világkiállításról írásbeli tájékoztatót kaptak a képviselők.

Az Országgyűlés működésére is érzékenyebbé váltak a képviselők. Az állandósult ügyrendi viták, majd az ügyrend megalkotása a belső kontroll igényének fokozott előtérbe kerülését mutatta. Jelentős változást hozott Németh Miklós kormányának megalakulása. Az ezt követő több mint fél év az Országgyűlés életében kitüntetett jelentőségű időszak volt, miután a főhatalom a kormány és a törvényhozás kettősségére épült. Szerepet vállalt az Országgyűlés a politikai intézményrendszer átalakításában és a gazdasági válságkezelésében, és a korábban használt eszközök mellett új ellenőrző feladatokat látott el. Különösen az ideiglenes bizottságok vállaltak ezekben tevékeny részt. Az adórendszer hatásait figyelemmel kísérő bizottság átalakult reformbizottsággá.

69. Hagelmayer István, az Állami Számvevőszék első elnöke. 1989. december 18.

Ezt csak a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak eredményessége állította meg, amikor az országban a legfontosabb döntések e tárgyalások során formálódtak ki, és az Országgyűlésnek alá kellett vetnie magát a megállapodásnak. A gazdasági válságkezelésben azonban megőrizte a kormány mögött a befolyását az 1990-es költségvetés elfogadásáig.

Az ellenőrzési funkciót befolyásolta, hogy 1989-ben pluralizálódott a törvényhozás. A ellenzék ugyan kis létszámban, de rendkívül intenzíven vett részt a munkában, és ez a parlamenten kívüli ellenzék és a sajtó támogatásával megmutatkozott a „T. Ház” falai között is. Eldőlt a Bős–Nagymarosról hosszasan tartó vita, amibe belebukott egy miniszter is. 1989 novemberében a Budapest–Bécs világkiállítás előkészítésének ellenőrzésére ad hoc bizottságot választott a parlament.* 1989 decemberében a társadalmi szervezetek költségvetési támogatására ismételten ad hoc bizottság létrehozásáról döntött a képviselők háza.⁴⁰ Belebukott a belügyminiszter a belső biztonsági szolgálatokat érintő botrányba, amelynek nyomán vizsgálóbizottság is alakult 1990 januárjában, sőt a bizottságnak sikerült még a választások előtt, 1990. március 2-án számot is adni tevékenységéről. Bokor Imre *Kiskirályok mundérban* című könyvében szereplő állítások

* Elnökének Zsigmond Attilát választották meg, de csak 1990. január 31-én. *Napló*, 1990. 6434.

vizsgálatára honvédelmi vizsgálóbizottság jött létre 1989. december 21-én. A frakciók delegáltjaiból állt össze a vagyonynyilatkozatokat vizsgáló bizottság 1990. február 1-jén.*

A kontroll megnyilvánulása volt, amikor Sebők János képviselő feltette azt a kérdést, hogy ki hatalmazta fel a Varsói Szerződés Tanácskozó Testületébe azt a személyt, aki ott Magyarországot képviselte. Senki. Legyen tehát parlamenti hatáskör a kinevezés.

A nyolcvanas évek végén, 1990-ben egy a korábbi korszakra nem jellemző, intenzív életet élő Országgyűlés mutatkozott be, amely helyenként egyenrangú partnerként viszonyult a kormányhoz, a felett többoldalú ellenőrzést gyakorolt, és ehhez az ellenőrzéshez rendelkezésre álltak az információk is.

* Napló, 1990. 6517. Beszámolt az eredményekről 1990. február 28-án. Napló, 1990. 6676–6678.

IV. 3. KÜLPOLITIKAI TEVÉKENYSÉG ÉS AZ INTERPARLAMENTÁRIS UNIÓ

Felmerül a kérdés, hogy az ötvenes évek első felében miért nem teremtődött meg a kapcsolat a tömbországok parlamentjei között, hiszen a politikai verbalizmus szintjén ezek testvéri, baráti szövetségben voltak egymással. Ugyan turistaforgalom alig létezett, de a pártok, a hivatalos társadalmi szervezetek és a kultúr csoportok kapcsolatai megvoltak. A Szovjetunió elzárkózására a rendszer fölényére alapozott legitimitása és a valóság közötti látványos különbség, a bizalmatlanság és a háború okozta ellenséges attitűd együtt ad választ, míg a többi kelet-európai ország között a nemzeti feszültségek megléte és az általános bizalmatlanság okozta a kapcsolatok beszűkítését. A parlamentek mindenütt alig működő, jelentéktelen, demonstratív intézményekké váltak, amelyek között funkciótlan és így felesleges volt kapcsolatot teremteni.

A tökések világtól való merev elzárkózás nem szorul bővebb magyarázatra. Ahogy a szerény diplomáciai párbeszéd is szinte tiltva volt, úgy nem jött szóba a parlamentek közötti érintkezés sem. Zárkózó ország volt, drótkadályokkal és aknamezőkkel. Ezt fejezte ki Kiss Károly 1951. augusztus 15-én az MDP KV titkársági ülésén, amikor az Interparlamentáris Unióból való kilépést kezdeményezte, mert az hagyományos liberalizmuson alapszik, és mert mindinkább az Amerikai Egyesült Államok befolyása érvényesül benne. A csehszlovákok és a bolgárok már korábban otthagyták – erősített rá az érvelésre. A Titkárság az adott körülmények között bölcsen döntött, hogy nem lépett ki az IPU-ból, csak a tagdíjfizetést és a részvételt szüneteltette. Így a későbbiekben nem kellett a belépési ceremóniát eljátszani.

Ugyanakkor az internacionalizmus és a békepropaganda nemzetközi szervezetei harsányan szóltak nemcsak a népekhez, de parlamentjeikhez is. Miközben az Interparlamentáris Uniótól Magyarország a többi kelet-európai állammal együtt távol maradt, a csehszlovák békeüzenetre reflektált a törvényhozás, és meghozta a maga béketörvényét is.

A parlamenti kapcsolatokban csak a Sztálin utáni szovjet vezetés látott fantáziát, nem egyszerűen a tömbországok között, hanem a harmadik világ és a tökések országok felé is. Egy újabb eszközt láttak politikájuk propagálására, és ebbe szövetségeiket is

bekapcsolták. A kezdeményezéssel az SZKP megbízta a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát, amelynek 1955. február 9-i felhívása – jól mondta Rónai Sándor – „új fejezetet nyitott meg a törvényhozó testületek közötti kapcsolatok történetében”.^{*} Az Országgyűlés külkapcsolatai illeszkedtek a pártállam külpolitikájához, azt az MDP és az MSZMP Politikai Bizottsága koordinálta, és a Külügyminisztérium bonyolította. Ezek közül a Varsói Szerződés, az állampárti országokkal a kétoldalú és a KGST legmagasabb szintű, első titkári kapcsolatai voltak a legfontosabbak, majd következtek a miniszterelnöki, külügyminiszteri kapcsolatok. A kormányzat diplomáciája mellett olykor az Országgyűlés is szerepet játszott a nemzetközi érintkezésben. Ezért szoros tartalmi és szervezeti egyeztetés folyt a párt, az állami, a törvényhozási és a társadalmi szervezeti kapcsolatok között. Ennek intézményes keretét a PB adta. A delegációk kiutazását, összetételét, a delegációk fogadását ez a grémium hagyta jóvá. A külpolitika napi téma volt a PB ülésein, itt dőlték el a fontos, de a kevésbé fontos kérdések is, például a parlament elé menő témák és a törvénykezés.

Visszatérve az Országgyűlés gyakorlati belépéséhez a külpolitikába, már 1955-ben egy sor meghívót küldtek, aminek eredményeképpen a román, a csehszlovák, a szovjet és a japán delegáció még abban az évben, 1956-ban pedig az NDK-s és a finn küldöttség, valamint két brazil szenátor vendégeskedett Budapesten. Épp a parlamenti beszámoló alkalmával lengyelek jártak Magyarországon. Az osztrákokat, a jugoszlávokat és az olaszokat is meghívták, de a forradalom előtt időpont-egyeztetés okán nem tudtak jönni.^{**} A magyarok első öt útja tömbországokba vezetett: a Szovjetunióba, Romániába, Csehszlovákiába, Bulgáriába és az NDK-ba.

A magyar taktika a meghívásokra vonatkozóan 1957-ben nem változott. Harmadik világbeli országokhoz küldtek levelet: Indiához, Ceylonhoz, Indonéziához és Szudánhoz. Ezek az országok az ENSZ-ben és az IPU értekezletein reménybeli potenciális szövetségesnek számítottak. Az olasz meghívást is fenntartották.

A szövetséges országok közül az NDK és Bulgária gesztust gyakorolt Magyarországgal kapcsolatban, és német delegációt küldött, Vass Istvánné pedig Bulgáriába vezetett küldöttséget. A mélypont 1958-ban volt, amikor csak Albániából és Mongóliából látogattak hazánkba. Már 1960-ban járt Magyarországon nyugat-európai parlamenti delegáció, olasz és görög, 1961-ben pedig francia, angol és svéd. 1963-ban aztán megtört a jég: 14 tőkés és harmadik világból érkező delegáció járt itt, plusz Jugoszláviából is érkezett egy 8 fős képviselő. Ugyanebben az esztendőben a magyarokat meghívták Franciaországba és Angliába.

A hatvanas években más súlyt kaptak a nemzetközi kérdések. A Hruscsov–Brezsnyev-váltás nem befolyásolta a külpolitikai vonalvezetést, Magyarország követte a Szovjetuniót, a külpolitikai prioritások első helyén Péter János külügyminiszter 1964.

* Rónai Sándor az Országgyűlés nemzetközi kapcsolatairól beszámolót tarthatott 1956. augusztus 2-án a plenáris ülésen. *Napló*, 1956. 1512–1534.

** Az olaszok már 1956 nyarán megalakították a magyar–olasz baráti parlamenti csoportot 24 képviselővel és 4 szenátorral. Ebből 9 kommunista képviselő és 3 kommunista szenátor volt.

novemberi parlamenti beszámolójában a szocialista országok összefogásának erősítése állt. De a prioritások között megjelent az enyhülés, a nemzetközi béke megszilárdítása és a kapcsolatok fejlesztése az európai kapitalista országokkal. Előbbit tükrözte a Külügyi Bizottság által az Országgyűlés elé terjesztett két határozati javaslat 1965. február 12-én: egyrészt a Vietnámi Demokratikus Köztársaság kormányának a délkelet-ázsiai agresszióról szóló üzenetéről, másrészt az NDK Népi Kamarájának felhívásáról a náci és háborús bűnösök NSZK-ban történő üldözése megszüntetésének megakadályozásáról.⁴¹ De ezt tükrözte Kállai Gyula kormányfői beszámolójának 1965. novemberi mondandója is. Nemi hangsúlyeltolódás mutatkozott Fock Jenő miniszterelnök 1967-es programbeszédében az európai enyhülés és a kelet–nyugati párbeszéd élénkítése üdvözlésében és támogatásában. A Külügyi Bizottság is követte ezt a hangsúlyváltást, amikor két javaslatot nyújtott be a parlamentnek, az egyik az európai biztonságra, a másik az arab–izraeli háború közepette a közel-keleti térségre vonatkozott.^{*} Az európai biztonságról szóló határozatban az Országgyűlés leszögezte, hogy nagymértékben elősegítené a nyugalmat az összeurópai biztonsági és együttműködési szerződés, egyben a regionális, például balkáni megállapodások megkötését is támogatta. A törvényhozás „a néptől nyert meghatalmazás alapján” legfőbb feladatának tekintette a békés fejlődés előmozdítását. „A magyar Országgyűlés – teljes összhangban az európai parlamentek értekezletét előkészítő belgrádi tanácskozással – támogatja és helyesli azt a javaslatot, hogy az európai biztonság és együttműködés érdekében hívják össze valamennyi európai állam közös értekezletét.” Egyben felhívással fordult a parlamentekhez, hogy működjenek együtt a biztonság, a békés fejlődés, a kapcsolatok fejlesztése érdekében.

Az első parlamenti kezdeményezés ezt követően bontakozott ki, amikor kilenc ország – köztük Magyarország – javasolta az európai parlamentek tanácskozását, ami végül az NSZK és az NDK közötti konfliktus miatt megghiúsult. Ezzel együtt Péter János a törvényhozás 1970. március 4-i ülésén leszögezte, hogy az európai biztonság kérdései képezik a mai nemzetközi politikai tárgyalások egyik legfontosabb elemét. A későbbi kormánybeszámolókból és a mindenkorai külügyminiszter felszólalásaiban is ez tükröződött vissza.

Időközben bővült a parlament nemzetközi kapcsolatrendszere is. Az 1967-es és 1971-es ciklusban hét országba, 1971 és 1975 között tizenhárom országba küldtek delegációt, és tíz, illetve tizenegy országból fogadott csoportot az Országgyűlés.

* Az Egyesült Arab Köztársaság Nemzetgyűlésén Kairóban, a Közel-Kelet problémáiról rendezett konferencián a magyar képviselők is részt vettek. Erről Nagy Miklós számolt be részletesen. *Napló*, 1970. 2483–2487.

Péter János, a parlamenti „külügyminiszter”

Péter János 1975-től egészen 1988. október 5-ig alelnöke volt az Országgyűlésnek. Külügyminiszteri felmentését és parlamenti kinevezését az is magyarázta, hogy Apró Antal számára a külügyek szervezése érdekében szüksége volt a harmadik alelnökre, és ezt jól be tudta tölteni az ilyen kérdésekben nagy rutinnal rendelkező diplomata. Tehát ő lett az Országgyűlés „külügyminisztere”. Az egyik teendője a követek, nagykövetek fogadása lett. Már ekkor szorgalmazta a kínai–magyar parlamenti kapcsolatok kiépítését. A kínai Országos Népi Gyűlés alelnökének, majd a külügyi bizottságuknak a delegációját azonban csak jóval később, 1986 szeptemberében látta vendégül a magyar törvényhozás.

Péter János fontos szerepet játszott a spanyol parlamenti kapcsolat megteremtésében. Külön feladata volt a távoli országokkal való kapcsolattartás, esetleg kiutazás, amivel tehermentesítette Apró Antalt. A japán–magyar kapcsolatok például intenzívek voltak, Apró delegáció élén 1975 októberében volt a távol-keleti országban, de más alkalommal nem tudott erre vállalkozni. A nyolcvanas évek a delegációjárás jegyében teltek el. Péter János 1981 tavaszán dél-amerikai körutat járt be (Venezuela, Kolumbia, Panama, Nicaragua, Mexikó, Kuba), ősszel Thaiföldre, Indonéziába és Ausztráliába látogatott. Több európai békepolitikai civil konferencián is részt vett mint a magyar delegáció vezetője. Többek között az 1984 februárjában Athénban, az európai atommentes övezet témakörében szervezett tanácskozáson, amelyet Andréasz Papandréu görög miniszterelnök kezdeményezett. Ezeket felhasználta a parlamenti kapcsolatok építésére is. 1985-ben öt kontinens (Görögország, Svédország, Argentína, Tanzánia, India) miniszterelnöke közös nyilatkozatot adott ki a két nagyhatalomhoz intézve kérésüket, a leszereléshez vezető út egyengetése érdekében. Elhatározták, hogy Athénban öt világrész közéleti személyiségeivel megbeszéljék a tennivalókat. Magyarországról Péter Jánost hívták meg erre a nagyszabású eseményre. Részt vett továbbá a bécsi dialógussorozaton és finnországi, amerikai konferenciákon. Közismert nemzetközi békepolitikus hírében állt.

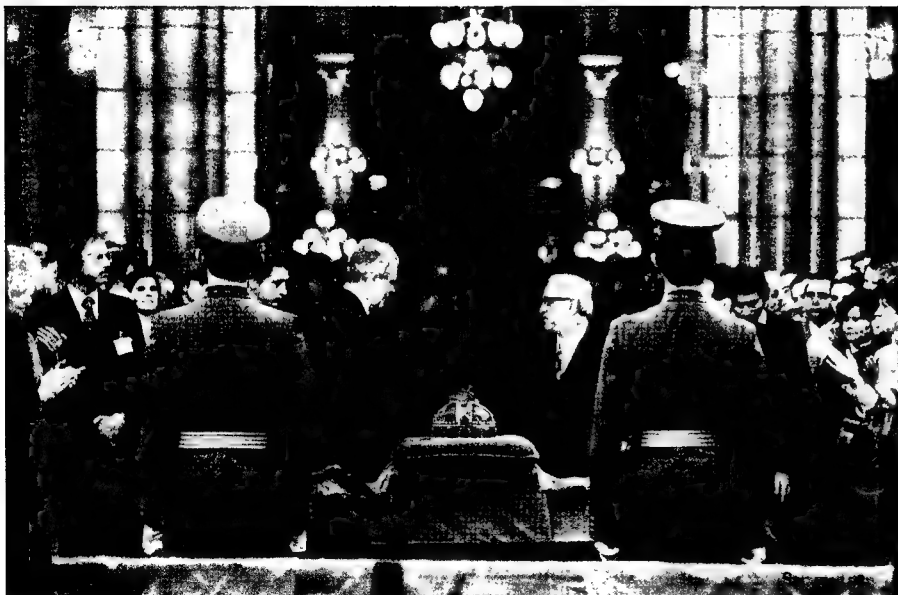
Péter János részese volt a nyolcvanas évek orientációváltásának és a nyugat-európai közös intézményekkel kapcsolatos parlamenti diplomáciai munkának. 1984 májusában az Európa Tanács Nem Tagországokat Foglalkoztató Bizottsága elnökének meghívására Strassbourgban járt, és tárgyalt több európai vezetővel. E kapcsolatokat jól hasznosítva vette fel az érintkezést az Európai Közösség legfelsőbb tanácskozó, konzultatív testületével, az Európa Parlamenttel. A kapcsolatfelvételt a Külügyminisztérium mellett Péter János is szorgalmazta 1986-ban. Ebben a holland Denise Boot, a kelet-európai országokkal foglalkozó bizottság elnöke volt a partnere.

70. A Ludas Matyi címlap karikatúrája a Szent Korona visszaadásának kapcsán.
1978. január 5.

A Szent Korona visszaadása –1978⁴²

Az egyetlen hazai külpolitikai esemény, amelyben a Magyar Országgyűlés főszerepet játszott, a Szent Korona és a koronázási jelvények visszaadása volt 1978. január 6-án. A koronaékszerek kérdése már korábban felmerült a magyar–amerikai kapcsolatokban. Az előzetes amerikai feltételek között már szerepelt egy, amely az Országgyűlés szerepét feltételezte. Ez pedig így szólt: a magyar delegáció az ország lakosságát reprezentálja, s legyen jelen a hercegprímás. Egyben a State Department azt kérte, hogy Kádár János ne legyen ott az átadási ünnepségen. Az előzetes megállapodásban szerepelt az is, hogy a magyar delegációt az államfő vagy az általa kijelölt személy vezesse, s a delegáció a magyar társadalom minden rétegét képviselje. Ettől függetlenül az átvevő nem Losonczi Pál, a NET elnöke, hanem Apró Antal, az Országgyűlés elnöke lett, sőt Losonczi nem is volt jelen az eseményen, helyette Trautmann Rezső elnökhelyettes ment el. Jelen

71. Cyrus Vance, az USA külügyminisztere átadja a Szent Koronát Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének. 1978. január 6.

volt viszont Péter János, Raffai Sarolta és Inokai János, vagyis mindhárom parlamenti alelnök, továbbá még 12 országgyűlési képviselő.* Az amerikai delegációt Cyrus Vance külügyminiszter vezette. A koronát és a koronázási ékszereket a repülőtérről nyomban a Parlamentbe szállították. Az átadási ünnepség helyszíne az Országház Kupolaterme volt, a Díszvacsora helyszíne pedig a Vadászterem. Apró beszédében jelezte, hogy rendkívüli megtiszteltetésnek veszi, hogy az egész nép nevében ő veheti át a koronát és a koronázási ékszereket.

Orientációváltás

1976. december 17-én parlamenti beszámolójában Puja Frigyes külügyminiszter méltán szögezte le, hogy a nemzetközi helyzet fő irányzata továbbra is az enyhülés.** A kormány ismételten támogatta a leszerelési világkonferencia mielőbbi összehívását.

* MNL OLXVIII-6-k 114. d. Más állami vagy társadalmi szervezetek képviselőjében további képviselők is meghívást kaptak.

** *Napló*, 1976. 974. „Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet óta eltelt 16 hónap igazolja a záróokmány elveinek és rendelkezéseinek életképességét. Az államok kapcsolatairól Helsinkiben

Az elnök és az alelnök közös munkája nyomán a tovább színesedő külügyi kapcsolatokat jelezte, hogy 1977-ben létrejött a VSZ parlamenti képviselőinek konzultatív találkozója Leningrádban, és két év múlva Prágában ismét összeültek az elnökök, és felhívást fogalmaztak az Észak-atlanti Szövetség tagországainak parlamentjeihez Breznyev 1979. október 6-i békekezdeményezésének támogatása érdekében. Közös szándék volt, hogy a törvényhozások is aktívabban segítsék elő a tagországaik külpolitikáját. Szorgalmazták a VSZ-tagállamok parlamentjei között a rendszeres tapasztalatcserét és az együttes fellépést. Gustáv Husák csehszlovák pártvezető a delegátusok előtt javasolta a találkozók rendszeressé tételét is.

Mindezeket túl az Országgyűlés a kormány gazdasági beszámolóiban megismerte az ország aktuális külkereskedelmi teljesítményét, de az adósság mértékét csak Németh Miklós hozta a parlament nyilvánossága elé. Ez azért volt fontos, mert Magyarország adottságainál fogva rendkívül külkereskedelem-érzékeny volt. A rendszer vesztét sok szempontból ez a tényező okozta, és ez erősen motiválta az ország külpolitikai magatartását. Az Országgyűlésben igen sok szó esett a külkereskedelem és a külpolitika összefüggéseiről, ennek legautentikusabb tudója a Terv- és Költségvetési Bizottság elnöke, Bognár József volt. A parlament nemcsak elfogadta a külkereskedelemtől szóló 1974. évi III. törvényt, hanem jelentést hallgatott meg 1984-ben annak végrehajtásáról. A külügyminiszeri beszámolók is kitértek a nemzetközi gazdasági diplomácia eredményeire, azonban a KGST-kapcsolatokat kritikátlan optimizmussal ábrázolták egészen 1981-ig. 1984-ben Várkonyi Péter azonban ismét visszatért a reményekkel kecsegtető optimizmushoz. 1986-os beszámolójából a KGST piacosításának követelménye fogalmazódott meg, valamint a Közös Piachoz való közeledési törekvéseinkről tett említést. Ez már a csendes átorientálódás jelzése volt.

1986 szeptemberében a Külügyi Bizottság napirendjére tűzte a nemzetközi gazdasági kapcsolatok témáját. A diplomácia szerepe például abban volt, hogy az Európai Gazdasági Közösség diszkriminációs kereskedelempolitikai gyakorlatát valamelyest enyhítse, illetve arra törekedett, hogy megszülessen végre velünk az átfogó kereskedelmi megállapodás. Másrészt a nemzetgazdaságok minél nagyobb hányadával a magyar diplomácia arra törekedett, hogy államközi, később vállalatközi szerződések jöjjenek létre. Újabb törekvés volt a rubel- és dollárpiacok összekapcsolása. A napirendre vétel azt szolgálta, hogy a külpolitikai és külkereskedelmi érdekek még szorosabban összekapcsolódjanak.

A piacgazdaságra való áttérés és a tőkés országok felé való nyitást mutatta 1988 decemberében a külföldiek magyarországi befektetéséről szóló törvényjavaslat elfogadása, ami a magyarországi befektetéseknek teljes védelmet és biztonságot garantált.⁴³ A külpolitika célrendszerében a minél diverzifikáltabb kapcsolatrendszer eszközzé vált a pótlólagos források megszerzésére a magyar gazdaság számára. A külföldi tő-

elfogadott elvek, a záróokmány végrehajtását célzó erőfeszítések a nemzetközi viszonyok fontos összetevőjévé váltak. Helsinki szelleme él és hat.” *Napló*, 1976. 976.

kebeáramlás ösztönzése mind nagyobb teret jelentett a hazai diplomácia számára. Új minőséget kapott ennek érdekében a kétoldalú kapcsolatok mellett az európai intézményekkel a tartalmas, jó viszony kialakítása. Ezt szolgálta például az Európa Tanács Parlamentí Közgyűlése elnökének, Louis Jungnak 1988 végi látogatása.⁴⁴ Továbbá a Nyugat-európai Unió Közgyűlése luxemburgi elnökének, Charles Goerensnek a látogatása 1989 januárjában a magyar parlamenti elnök invitálására.⁴⁵ Amikor George Bush amerikai elnök Magyarországra látogatott 1989 júliusában, az Országgyűlés reform ad hoc bizottsága levelet juttatott el hozzá a követségen keresztül, amelyben különféle kedvezményes pénzügyi konstrukciókban és a COCOM-lista megszüntetésében való közbenjárást kérte tőle.⁴⁶

A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején a romló nemzetközi viszonyok mellett is kitartott Magyarország az enyhülési politika folytatása mellett, de a régi szövetségi rendszerén belül. Ezt tükrözte az 1981. decemberi és 1984. októberi külügyminiszteri beszámoló.

Az 1985. novemberi genfi és az 1986. októberi reykvíki szovjet–amerikai csúcs-találkozó után megváltozott az atmoszféra. A külpolitikai elköteleződés még rendületlenül Gorbacsov mellett állt, de az önállósodó mozgástérkeresés a szovjet vezetés engedékenysége következtében gyorsan növekedett. 1986-ban a magyar külpolitikát a gyorsuló nyitási törekvés jellemzi Nyugat-Európa felé.

A kiegyensúlyozott nemzetközi kapcsolatrendszerre példa az 1985–1987-es esztendőben Sarlós István elnök Romániában, Franciaországban, Spanyolországban, Lengyelországban, Japánban, Indiában, a két Németországban, Bulgáriában, Hollandiában, Kanadában és egy új alkalmával Vietnámban, Kambodzsában, Thaiföldön és Laoszban tett látogatása.*

* A „Női parlamenti képviselők a békéért” elnevezésű rendezvénysorozatra 1985-ben Svédországba, 1986-ban Görögországba és 1987-ben Mexikóba küldték ki Cservénka Ferencnét. (Korábban járt Nagy-Britanniában és Portugáliában.) Az Alkotmányjogi Tanács elnöke vezetésével küldöttség járt a Zöld-foki-szigeteken, Zimbabwében és Angolában, továbbá egy más időpontban Iránban. A Mezőgazdasági Bizottság két utat mondhatott magáénak, 1985-ben az NSZK-ban, 1986-ban Olaszországban járt. A Külügyi Bizottság Svájcban, a Kereskedelmi és az Ipari Bizottság az NSZK-ban, az Építési és Közlekedési Bizottság Jugoszláviában. Megtartották 1985-ben és 1987-ben a VSZ parlamentjeinek találkozóját is, sőt a minden évben rendezendő összejövetelekről döntöttek. Az Országgyűlés Irodája sem maradt ki a cserékből, jártak Lengyelországban, Kubában, fogadták a szovjet bürokrácia küldötteit. Három utazása volt az IPU-csoportnak: Kína, Nicaragua, Thaiföld, és három konferenciája (Togo, Ottawa, Mexikó), előtte a tömbországok gyűltek egybe. Csak 1987-ben tíz küldöttséget fogadtak idehaza, közte volt az angol felsőház elnöke, és tizenöt bizottság látogatott Magyarországra, ebből tizenegy nyugat-európai és dél-amerikai tőkés országból, három tömbországból érkezett, és a Nicaraguai Igazságügyi Bizottság is itt volt. Négy baráti tagozat látogatta meg magyar partnereit, a francia, a japán, a belga és a brit. A képviselők egyénileg szép számmal jöttek: 75-en. Ezenkívül az Európai Parlament Szociáldemokrata Küldöttsége volt itt öt napig. A delegáció vezetője, a német Rudi Arndt bejelentette, hogy létrehoztak egy tíz főből álló többpárti csoportot, amely Magyarországgal tartja a kapcsolatot. Egyben meghívták az MSZMP frakcióját 1988 elejére. 1985. december 29-én alakult meg az MSZMP és a Német Szociáldemokrata Párt közös parlamenti csoportja a keleti-nyugati gazdasági együttműködés vizsgálatára.

A hivatalos delegációcserék továbbra is tervszerűen, éves program alapján történtek. A bizottsági szintű találkozók száma növekedést mutatott, de még nem érte el a kezelhetetlenség szintjét. Ebben az időszakban akár egyéni utak is szóba jöttek, rendszerint saját költségre vagy más magyar szervezet meghívására. Ilyen jellegű kiutazások azonban ritkaságszámba mentek.

1987-re a nyugati parlamenti kapcsolatokban kialakultak azok a tárgyalási témák, amelyeket akkor hosszabb távra terveztek: 1. a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, 2. a leszerelés és biztonság kérdései, 3. az emberi jogok problémái, 4. a környezetvédelem, és 5. az energia és közlekedés.

Az orientációváltást mutatta a nyolcvanas évek második felében a nyugat-európai nemzetek feletti parlamentáris szerveződésekkel a kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás. Ennek előfeltétele a tömb országainak és a Szovjetunióknak a közös elhatározása volt a keleti–nyugati megállapodásra. A VSZ-tagállamok 1987. december 11-én Berlinben megtartott első titkári értekezletével összhangban a magyar parlament Külügyi Bizottsága a december 17-én kezdődő ülésen állásfoglalást szerkesztett és terjesztett az Országgyűlés elé, ami üdvözölte Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov elnökök washingtoni tárgyalásait.

1988. február 29-e és március 4-e között saját kezdeményezésre látogatást tett Magyarországon az Észak-atlanti Közgyűlés, pontosabban az 1986-ban létrehozott Kelet-európai Albizottság küldöttsége. A kelet-európai tömbből elsőnek kiválasztották Magyarországot, majd az itteni tapasztalatok után a Szovjetunióba kívántak utazni. Végső soron ez tapogatózó látogatás volt. A küldöttség számos magyar politikai vezetőnél tájékozódott a magyar helyzetről, és ígéretet tett, hogy meghívja őket a NATO intézményeihez.

1988. november 9–11-e között Stadinger István meghívására Magyarországon járt az Európa Parlament elnöke, Lord Henry Plumb, aki a két parlament közötti hivatalos kapcsolat megteremtése érdekében kereste fel Budapestet. Ez aztán 1989-ben folytatódott.

1988. november 26–28-a között rendezték Varsóban az Európa, az Egyesült Államok és Kanada parlamenti elnökeinek konferenciáját, amelynek témája a parlamentek és demokrácia, a parlamentek küldetése volt az európai együttműködés fejlesztésében, különösen a keleti–nyugati interparlamentáris kapcsolatokban. Előadásában Stadinger István a magyar parlament számára bizonytalan kimenetelű átalakulásáról beszélt, és befejezésként ezt mondta:

„A parlamentek nemzetközi, parlamentközi kapcsolatainak fejlesztése elemi előfeltétele az államok közeledésének, a béke és biztonság rendszere erősítésének is. A közeledésben a szervezeti integrációk parlamentjei, és a nemzeti parlamentek egyaránt jelentős szerepet kell, hogy betöltsenek. Egymás tájékoztatása, a közös ügyekről folyó eszmecsere, s az esetleges nézeteltérések tisztázása a bizalmat erősíti.”⁴⁷

Interparlamentáris Unió

A szuverén államok parlamentjeinek világszervezete elsősorban a véleménycsere alkalmait teremtette meg a világpolitika, a nemzetközi konfliktusok, ezen belül a béke kérdésében, továbbá egyik fontos feladata volt a parlamentarizmus fejlesztése, a parlamenti intézmények problémáival való foglalkozás és a fellépés a képviselők jogainak korlátozásával szemben. Legfelsőbb szerve, az Interparlamentáris Konferencia (közgyűlés) évente egyszer, később kétszer ülésezett. A közgyűlésen két vagy három fő képviselte Magyarországot. Emellett állandó és ad hoc bizottságok is működtek. A konferencián a kis országok kedvező szavazati számmal vehettek részt. Például 1965-ben a Szovjetuniónak 22, az Amerikai Egyesült Államoknak 21, Magyarországnak 13 szavazata volt. A szervezetet a Tanács irányította, ahol minden parlament két szavazattal vett részt, de adminisztratív végrehajtó szerve, 11 fős Végrehajtó Bizottsága is volt. A Tanács titkársága Genfben székel. Önálló geopolitikai csoportok is működtek. A 12+ Csoport, vagy más néven a Fejlett Demokratikiák Csoportja 1974-ben alakult, de Magyarország csak 1991-től volt tagja. A tavaszi tanácsülés előtt a tömbországok külön konferencián egyeztettek álláspontjukat. A közgyűlés napirendje bonyolultan szerveződött, a VB tett előzetes javaslatot, a bizottságok véleményezték, és a Tanács véglegesítette. Egy sor országgal gyarapodott a szervezet, amelyben nem a liberális polgári demokrácia szabályai szerinti parlamentarizmus uralkodott. Ez kedvezett a tömbországoknak, kedvezett továbbá a volt gyarmati országok folyamatos felvétele. Nehézkesen ugyan, de megkapta a tagságot Mongólia, viszont az NDK csak az 1970-es években szerzett jogosultságot a részvételre.

Az IPU-ban a kompromisszumok domináltak, ezért a végleges határozatok politikai értéke szerény volt. A határozatok nem voltak kötelezőek a tagállamokra, így az IPU hatékonysága még ebben a keretben is megkérdőjeleződött. Amíg 1963-ban mindössze 58 tagja volt az IPU-nak, addig 1989-ben Budapestre csaknem száz ország delegátusa érkezett, bár hivatalosan a szervezetnek 105 tagja volt.

Magyarország (Lengyelországgal és Bulgáriával) a Nagy Imre-kormány alatt 1954. augusztus 5-én jelentette be, hogy ismét részt kíván venni az Unióban, és válaszul annak vezetése nagyvonalúan a tagdíjat is csak 1953-ra és 1954-re kérte. A magyar delegációt 1954 őszén Bécsben Rónai Sándor vezette, és azt az elfogadott döntést képviselte, hogy vegyenek fel minden államot az ENSZ-be, amelyik azt kéri.⁴⁸

1956 után hiába erősítették a magyar delegációt Rónai mellett Molnár Erikkel és Péter Jánossal, a szovjet intervenció elítélését nem tudták megakadályozni. Az 1958-as választások után az MSZMP KB Politikai Bizottsága megszervezte az IPU magyar vezetését.⁴⁹ Elnök: Péter János, a két alelnök: Molnár Erik és Bozsoki Ferenc lett.*

* Rónai beszámolója szerint a képviselők közül ekkor a belépési nyilatkozatot 262 képviselő írta alá, de megjegyezte, hogy a Szovjetunióban a képviselők 96%-a, Bulgáriában 100%-a volt tagja a nemzeti csoportnak. Később ez a szám majdnem elérte nálunk is a 100%-ot. (1985 után 346 fő

Az IPU közgyűlési részvételéről és a delegációról a Politikai Bizottság döntött. Az eseményről jelentés készült, de a parlament képviselői általában nem értesültek saját delegáltjaik és a szervezet működéséről. Csak 1964. február 1-jén Vass Istvánné a plenáris ülésen tartott beszámolójából hallottak erről a képviselők. Az IPU jelentőségét abban látta, hogy megismertethetik Magyarország helyzetét, és személyes kapcsolatokat építhetnek a legkülönbébb országok delegáltjaival. Eredménynek tekintette, hogy 1959-ben és 1960-ban kölcsönösen megalakult az olasz–magyar, valamint 1961-ben a magyar–angol tagozat. A hetvenes évek első felében már tíz, a nyolcvanas évek második felében tizenhárom tagozat létezett. 1975-ig nyolc tagozat alakult (angol, francia, belga, finn, olasz, osztrák, török és japán). 1963-ban az atomcsendegyezmény aláírását követően a feszültség enyhülése közepette a belgrádi közgyűlésen első ízben egy tömbország képviselője, Molnár Erik elnökölt.⁵⁰ Maga Molnár Erik 1965. október 11-én számolt be a bizottsági elnökök és képviselőcsoport-vezetők értekezletén, és ő is a kapcsolatépítést, valamint a külföldi sajtóban való megjelenést értékelte eredményként.⁵¹

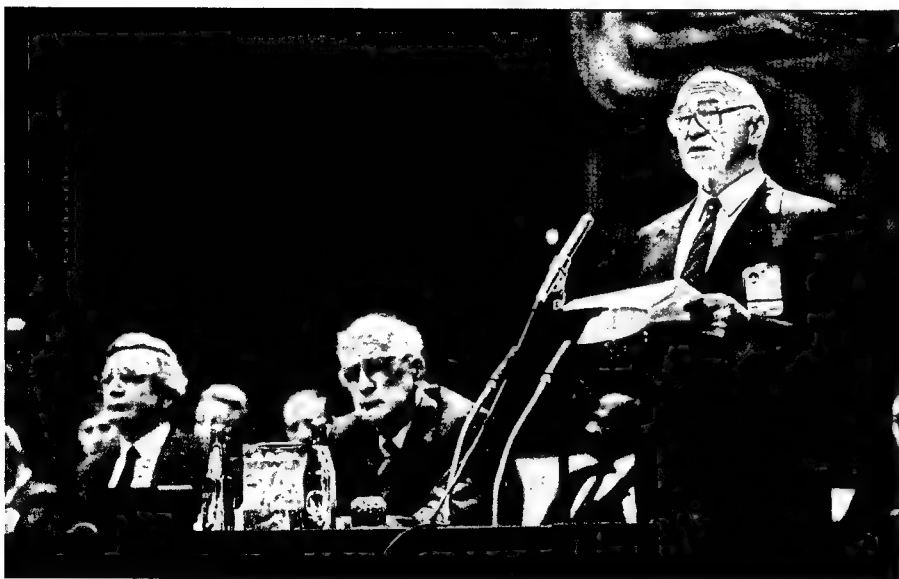
Az Országgyűlés sem 1963-ban, sem 1967-ben, sem 1971-ben nem látta az IPU vezetését. Az alakuló ülésen csak az alkotmánymódosítást követően, 1975-ben jelentette be az egyik jegyző az IPU vezetőségének megválasztását. Az elnök Molnár Erik halála után, 1966-tól Barcs Sándor lett, ő 1989-ig töltötte be ezt a tisztséget. (Az IPU VB-tagja volt 1982 és 1986 között.) Alelnök lett Bartha Tibor, Kelen Béla és Nagy Miklós, s még további 11 főt választottak a vezetőségbe.* 1980-ban Nagy Miklós helyett Pethő Tibor lett az egyik alelnök, továbbra is 11-főt választottak melléjük.⁵² 1985-ben két új alelnök, Bíró József és Pujá Frigyes került a tisztségbe, a vezetőség létszáma változatlan maradt.⁵³ 1989 márciusában Szűrös Mátyás váltotta Barcsot, alelnök lett Horn Péter akadémikus, Horváth Jenő és Vida Kocsárd. Titkos szavazással választotta meg az Országgyűlés a tisztségviselőket és az Ideiglenes Végrehajtó Bizottság további 11 tagját.⁵⁴

Az IPU magyar csoportja intenzíven részt vett a nemzetközi kapcsolatok építésében, még olyan országok esetében is, amelyekkel nem volt diplomáciai kapcsolat. A magyar–amerikai kapcsolatokkal maradt csak le a törvényhozás. Apró Antal 1978 márciusában küldött meghívólevelet, és 1979. április 16–18-a között tett látogatást az amerikai képviselőház küldöttsége az elnökkel az élen. Az angol–magyar cserelátogatás is az IPU révén bonyolódott: 1978-ban volt az angol látogatás, és ezt viszonzta 1985-ben Cservenka Ferencné és további öt fő. A magyar viszonzásra már Margaret Thatcher 1984-es és Kádár 1985-ös kölcsönös látogatásai után került sor.

Az európai együttműködési és biztonsági konferencia időszakában az IPU is aktív volt. Létrejött az Interparlamentáris Európai Együttműködési és Biztonsági Konferencia. Az IPU főtitkára Magyarországra látogatott 1973 májusában és júniusában.

lépett be.) A létszámnak annyiban volt jelentősége, hogy a tanácskozásokon két pluszszavazattal rendelkezett az a nemzeti csoport, amelynek létszáma 100 felett volt.

* Napló, 1975. 14. Már 1971-ben is ezt az összetételt választották meg. MNL OL XVIII-6-k 1. d.

72. Az Interparlamentáris Unió budapesti konferenciájának megnyitója. A képen balról jobbra: Szűrös Mátyás, Straub F. Brunó, és a beszédet Barcs Sándor mondja. 1989. március 13.

Az IPU-ról 1968 után a külügyminiszteri beszámolókat követően beszélt a Külügyi Bizottság tagja, például 1981 decemberében Darvasi István, aki elégedetlenségének adott kifejezést az Uniót illetően, mert nem volt képes a világgazdasági feszültségek jó részét, például a fegyverkezés kérdését még csak napirendre sem tűzni. 1984-es értékelése viszont optimistább volt, úgy látta, a szervezet kilábal a saját maga által támasztott nehézségeiből.

A magyar csoport a parlament kongresszusi termében a nyolcvanas évek derekán szemináriumot szervezett különféle, az IPU napirendjén szereplő kérdésekről. Így került elő a nemzetközi terrorizmus kérdése is Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár előadásában, amellyel az IPU 75. konferenciája foglalkozott 1986 áprilisában Mexikóban. A szemináriumra a képviselők írásban jelentkezhetek.⁵⁵

Budapest – 1896 és 1936 után – további két alkalommal volt IPU-konferencia helyszíne: 1983-ban a helsinki okmányt aláíró európai országok parlamentjeinek biztonsági és együttműködési konferenciája, valamint a megalakulás centenáriumi nagy eseményének alkalmából, 1989-ben.

A Külügyi Bizottság, törvényhozás

A Külügyi Bizottság minden esztendőben megismerte és elvileg meg is vitatta a Külügyminisztérium költségvetését, illetve amikor csak tehetette, a zárszámadását. Javaslata kevés volt, de például 1965. január 19-én azt kezdeményezte, hogy a 450 különböző nemzetközi szervezetben lévő tagságot vizsgálják felül. A bizottság nevében február 25-én Vass Istvánné fordult levélben ezzel a költségvetési javaslattal Kállai Gyula miniszterelnökhöz.

A külpolitikai törvényhozás leggyakoribb formája a nemzetközi szerződések ratifikációja volt. Ez kezdődött 1949-ben a megkésztett magyar–csehszlovák barátsági és együttműködési szerződéssel, az 1949. évi XVIII. törvény elfogadásával. Nemzetközi akciósorozat révén propagandisztikus céllal fogadták el a béke védelméről szóló törvényt 1950-ben. Ezt követően hosszú ideig nem terjesztettek elő javaslatot a parlamentben. 1958–1962 között csak a magyar–kínai barátsági és együttműködési szerződés volt terítéken, de ebben a kölcsönös segélynyújtásra vonatkozó rész nem szerepelt.⁵⁶ 1963–1967-ben már ez a gyakorlat sem folytatódott, a magyar–mongol szerződés nem került az Országgyűlés elé.⁵⁷ 1967–1971 között aztán a korábbi barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződések meghosszabbítására került sor, amit a negyvenes évek végén törvénybe rendeztek. Így került napirendre a magyar–NDK,⁵⁸ a magyar–szovjet,⁵⁹ magyar–lengyel,⁵⁸ magyar–csehszlovák⁶⁰ és végül a magyar–bolgár szerződés.⁵⁹ Az alkotmány 1972. évi módosítását követően azonban ez a gyakorlat nem változott. A NET igen széles körben törvényerejű rendeletekkel döntött a nemzetközi szerződések ratifikálásáról.

A Külügyi Bizottság⁶⁰ már 1956 előtt is létezett, de ülései szinte nem voltak, bár 1956. június 8-án a lapok hírül adták, hogy a finn parlamenti küldöttség részt vett ülésükön.⁶¹ 1956. augusztus 3-án az alakuló ülésen az elnök személye nem változott, Szalai Bélát választották erre a tisztségre, az elnökhelyettesi feladatokat Mihályfi Ernőre és a titkári feladatokat Gosztonyi Jánosra bízta. 1957. március 30-án Szalai Béla helyett Kiss Károly lett az elnök. Az 1958-as választások után úgyszintén. 1957–1958-at az ENSZ- és IPU-beszámoló meg a két külföldi vendégdelegáció fogadása foglalta el. 1959-ben a bizottság terjesztette be a magyar–kínai szerződés tervezetét, 1961. október 7-én Barcs Sándor számolt be a nemzetközi helyzetről a plénumon, és nyilatkozatot

* 1966. évi 31. sz. tvr. Törvénytár, 1966. 150. A kölcsönös segítségnyújtás ebben a szerződésben nem szerepelt.

** 1967. évi V. törvény, Magyar Közlöny, 1967. október 12. Napló, 1967. 505–514. A törvényjavaslatot Barcs Sándor terjesztette az Országgyűlés elé.

*** 1969. évi I. törvény, Magyar Közlöny, 1969. április 26. Napló, 1969. 1652–1666. Péter János betegsége miatt a törvényjavaslatot Apró Antal, a Minisztertanács elnökhelyettese terjesztette a parlament elé.

**** Ugyanezen alkalommal a Külügyi Bizottság nyilatkozatot tett közzé a jugoszláv füllel kapcsolatos gazdasági tárgyalásokról, és meggyőződésének adott hangot, hogy a jövőben javul a két ország kapcsolata.

terjesztett be a német békeszerződés aláírása és Nyugat-Berlin státuszának rendezése érdekében az NDK melletti támogatás kifejezésére. A felhívás hosszadalmasan, harcos kifejezésekkel megtűzdelve felhívta az ország lakóit is, hogy munkahelyeikkel álljanak helyt, szilárd egységben dolgozva mindenki „harcoljon a békéért, a szocializmus építéséért és hazánk boldogabb jövőjéért”.⁶¹ Ennek a felhívásnak a szóhasználata erősen emlékeztetett az ötvenes évek eleji szövegfordulatokra. Az évtizedfordulón az IPU, a delegációkról szóló és a külügyminiszeri beszámolók foglalták le a bizottság idejét. Ezenkívül két parlamenti állásfoglalást terjesztett be Mihályfi Ernő és Wild Frigyes képviselő az Országgyűlés 1962. február 16-i plénuma elé. Az első a vietnámi parlament 1961. évi felhívása volt a világ összes parlamentjéhez az Amerikai Egyesült Államok katonai beavatkozása ellen Vietnám belügyeibe. A magyar országgyűlés felháborodását kifejezve vállalt szolidaritást a Vietnámi Demokratikus Köztársaság mellett. A másik a II. Havannai Kiáltvány kiadásának alkalmával a Kuba melletti szolidaritási nyilatkozat közzététele volt. A nyilatkozat a kubai forradalom alapokmányává vált. Az eseményre a parlamentben megjelent Leovigildo Fernández, a Kubai Köztársaság külügyminiszter-helyettese is.⁶² 1962. július 25-én a bizottság saját hatáskörben szolidarizált a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság Legfelsőbb Népi Gyűlése Amerika-ellenes felhívása mellett. 1962. november 5-én Kiss Károly terjesztette be a magyar–indonéz barátsági és együttműködési szerződést ratifikálásra.⁶³

A választások után Szirmai István lett az elnök, Pullai Árpád a titkár. 1964. június 12-én foglalkoztak a Kambodzsai Királyi Tanácsnak és nemzetgyűlésnek a világ parlamentjeihez intézett felhívásával, amely hasonlóan Amerika-ellenes volt, akár a vietnámi. Ez azonban már nem került a plénum elé. Novemberben előzetesen meghallgatták Péter János plenáris ülésen elmondandó beszámolóját. 1965. február 12-én hozzászóló nélkül hallgatott meg az Országgyűlés két jelentést az ismételt vietnámi és a német korábbi állásfoglalásról, amelyet egy nappal azelőtt megtárgyaltak a bizottságban is. Bár az észak-vietnámi memorandum a kormányhoz szólt, ezt a külügyminiszter javaslatára az Országgyűlés rangjára emelték. Ugyanakkor az NDK parlamentje a világ valamennyi parlamentjéhez fordult az NSZK-nak a náci üldözésének megszüntetésével kapcsolatos lépései miatt. A Magyar Országgyűlés leszögezte, hogy a NET 1964. november 10-én törvényerejű rendeletet alkotott arról, hogy Magyarországon háborús bűncselekmények nem évülnek el, egyben tiltakozik a büntetlenséget biztosító minden jogszabály ellen.⁶⁴ A következő évben mind a vietnámi, mind a német kérdés a bizottságon belül maradt, és a testület saját kezdeményezésre meghallgatta a Magyarok Világszövetségéről szóló beszámolót. Az 1967-tel kezdődő parlamenti ciklusban az elnök Komócsin Zoltán lett, és titkára Bugár Jánosné. A bizottság 1967-ben négy, 1968-ban kettő, 1969-ben hat, 1970-ben szintén kettő, 1971-ben pedig egy ülést tartott. 1967 májusában a Külügyi Bizottság közzétette állásfoglalását Vietnámmal kapcsolatban.⁶⁵ A következő ülés Fock Jenő és Péter János közös előterjesztésével foglalkozott, és a képviselők röviddel az ülés előtt írásos összefoglalót is kaptak.

1967-ben az arab–izraeli háború körüli dokumentumok vitájában Barcs Sándor vetette fel, hogy a magyar magatartás nem azonosíthatja magát az arabok olyan álláspontjával, amely Izrael megsemmisítésére törekszik. Pethő Tibor az izraeli nép és kormánya közötti distinkciót feszegette. A két bizottsági határozati javaslat szövegét az Országgyűlés elfogadta. Az első az európai biztonságról szólt, és kiállt a VSZ Politikai Tanácsadó Testülete 1966-os, valamint az európai kommunista és munkáspártok 1967-es nyilatkozata mellett, és ezeknek megfelelő javaslatokat tett. A másik, a közel-keleti helyzetet ismertető dokumentum egyértelműen kiállt az arab országok mellett az izraeli és az amerikai közös agresszióval szemben. Követelte, hogy Izrael haladéktalanul vonja vissza csapatait a fegyverszüneti vonalak mögé. Egyben helyeselte az ENSZ Közgyűlés összehívását, és cselekvő szolidaritásáról biztosította az arabokat.⁶⁶

1969-ben feltűnt Nagy Miklós bizottsági tagnak, hogy az Országgyűlés külkapcsolati munkája évek óta nem kerül a bizottság elé. Komócsin Zoltán elnök ezt azzal magyarázta, hogy az ügy mások kompetenciájába tartozik, a bizottság mást nem tehetne, mint hogy rábólint az éves utazási-fogadási tervre. Az utakról azonban rendszeresen összefoglalóan be kell számolni az Országgyűlés teljes plénuma előtt – határozta el a bizottság. Ettől függetlenül a francia és az ausztriai úti beszámoló a bizottság elé került még 1969 novemberében.⁶⁷ 1969. február 22-én a *Népszabadság* kiemelt helyen és bőségesen hozta a Külügyi Bizottság nyilatkozatát az előző napi ülésről.⁶⁸ Ezúttal a Szövetségi Gyűlés Nyugat-Berlinbe való összehívásán ütközött meg a testület, mert azt nem tekintette az NSZK részének, így az akciót provokációnak minősítette, amely fokozza a nemzetközi feszültséget. A feszültség enyhítését nem szolgáló tiltakozást jelentett be a bizottság.

1970. február 21-én Kállai Gyula a bizottság elé hozta az Egyesült Arab Köztársaság nemzetgyűlése elnökének hozzá címzett levelét, amelyben arra kérte a magyar elnököt, hogy Izraelnek Kairó polgári lakossága ellen elkövetett repülőtémadása miatt foglaljon állást a magyar parlament. A nyilatkozatot az első oldalon hozta másnap a *Népszabadság*.⁶⁹

1971. május 12-én ismét Komócsin Zoltánt választották elnöké, a titkár Nagy Miklós lett. A bizottsági ülések ritkultak, 1973-ban például egyetlenegy tartottak, de szembetűnő volt a tartalmi változás is. Példa erre az 1971. szeptember 18-i ülés és nyilatkozat. Minden különösebb esemény nélkül, Apró Antal kezdeményezésére, Péter János előadása után a Külügyi Bizottság nyilatkozott időszzerű nemzetközi kérdésekről.⁷⁰ Az előtérben az európai biztonság állt, ennek érdekében az együttműködés a két világrendszer között. Európában a nyugatnémet és más tőkés országok éles támadása megszűnt, még az amerikai imperializmus szidalmazása és támadó hangneme is elmaradt.

A hetvenes évek első fele Helsinkivel telt el, nagyrészt ehhez kapcsolódó beszámolókat hallgatott meg a bizottság, részben a dinamikus elnök halála miatt, részben amiatt, hogy demonstratív megnyilvánulásokra egyébként sem volt igény, a Külügyi Bizottság visszavonult a korábbi, a közvéleményt parlamenti szintű politikai állásfoglalásokkal

ostromló magatartásától.* A hetvenes évek második fele Gyenes András elnöki, Nagy Miklós, majd 1978 októberétől Darvasi István titkári vezetésével zajlott. Gyenessel, a KB Külügyi Osztályának vezetőjével az állampárt továbbra is szilárdan a kezében tartotta a Külügyi Bizottságot, csak teljesen megbízható központi pártvezetőt nevezhettek ki az élére. Az üléseket is rendszeresen megtartották, ezeken beszámolókat hallgattak meg olyan témákban, mint Helsinki utóélete, a Magyarok Világszövetségének működése, IPU-konferenciák, az Országgyűlés külügyi tervei, a magyar–szovjet államközi kapcsolatok helyzete, fejlesztési tervek, a külügyminiszter országgyűlési beszámolója, a társadalmi szervezetek külügyi tevékenysége, az enyhülés katonai vonatkozásai, a szocialista orientációjú országokkal való kapcsolat, az el nem kötelezett országok mozgalma és a külföldre irányuló tájékoztató tevékenység. 1979. november 29-én együttes ülést tartottak a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottsággal a IX. Szakszervezeti Világkongresszus által elfogadott egyetemes nyilatkozatról a szakszervezeti jogokhoz való parlamenti csatlakozásra vonatkozóan. Végül ugyancsak november 29-én az Országos Vízügyi Hivatal nemzetközi vízügyi tevékenysége került terítékre.⁷¹

Az 1980–1985-ös ciklusban a vezetés nem változott, amikor Darvasi István 1985. április 16-án kivételesen összefoglalóan értékelte a bizottság munkáját. A megszokott napirendekkel (a külpolitika értékelése, a költségvetés és zárszámadás) nem is foglalkozott, csak az „érdekesebb” témákat említette. Ebben az időszakban is rendszeresek voltak a rövid tájékoztató közlemények az ülésekről, például 1980-ban a tömbországok kezdeményezései az európai biztonság és leszerelés érdekében. Ez megerősítette a bizottság tagjainak meggyőződését a kelet-európai tömb összehangolt és egyszínű, mondhatni következetes békepolitikájáról. Tájékoztatót hallgattak meg a madridi értekezletről a Helsinkiben aláírt megállapodás végrehajtásáról, Magyarország és a tőkés országok kapcsolatáról. Ez utóbbi nem került a sajtóközleménybe, mert tartottak attól, hogy valaki megkérdezi, miért foglalkoztak az üggyel. 1981-ben egy alkalommal a Külügyminisztérium vendégei voltak, ekkor a személyzeti és káderpolitika volt a téma, és Darvasi István büszke volt arra, hogy a külszolgálat területén dolgozók előmeneteli anomáliáiról beszélhettek. 1977 után, 1982-ben az ország külföldre irányuló tájékoztatói tevékenységéről kaptak információt. Darvasi bevallotta, hogy a Külügyi Bizottság hosszú ideje elégedetlen a tevékenység összehangolásával, eredményt nem tudott elérni. A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos törvényerejű rendeletet is megtárgyalták, bár ilyet hivatalosan nem adtak ki. Napirendre került tájékoztató formájában az V. IPU európai Együttműködési és Biztonsági Konferenciája, amit Budapesten rendeztek. Állásfoglalást adtak ki a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának 1983. június 16-i határozatáról, és támogatásukról biztosították a Szovjetuniót. A bizottság tisztségviselői továbbá találkoztak három külföldi vendéggel is. A Külügyi Bizottságról azonban belső

* Egy alkalommal, Komócsin Zoltán vietnámi látogatása és beszámolója után a bizottsági kommunikációban kiadtak egy csak a bizottság nevében megfogalmazott szolidaritási nyilatkozatot. *Tanácskozott az Országgyűlés Külügyi Bizottsága. Népszabadság, 1972. március 5.*

kritika is megfogalmazódott. Az egyik az ülések zártsága, a semmitmondó közlemények üzenetelensége, ismétlései voltak. A bizottságnak nem volt híre a nagyvilágban és a hazai közvéleményben. A másik az Országgyűlés külügyi tevékenységére és a bizottság munkájára vonatkozott. A bizottság tagjainak legnagyobb része nem vett részt a szépen hízó delegációkban, a delegációk nagy része nem kommunikált a bizottsággal, nem kapcsolták be nemzetközi tárgyalásokba. Továbbra is önálló életet élt az Interparlamentáris Unió magyar vezetősége. Barcs Sándor hiányolta kulcsfontosságú országok nagyköveteinek meghívását és beszámoltatását.

Az utolsó ciklusban Szűrös Mátyást választották elnökké, és Jakab Róbertnét titkárrá. 1988 őszétől a parlament alelnöki tisztségébe megválasztott Jakabné helyére Réger Antal került.* Szűrös megvalósította mindazt, amit a belső kritikák szóvá tettek. Intenzívebb és több mindenre kiterjedő, nyitottabb munkát végeztetett a testülettel. 1985-ben és 1988-ban megbeszélték az Európai Kulturális Fórum előkészületeit. 1986. február 6-án bővebb állásfoglalást tettek közzé a Szovjetunió fegyverzetcsökkentési és leszerelési javaslata mellett.⁷² Magyarország csehszlovákiai és a kairói nagykövétét is meghallgatták. 1987. szeptember 30-án szó volt a KISZ, az MND SZ külkapcsolatairól, de téma volt az Országgyűlés külügyi munkája is. Ekkor már az Országgyűlés Irodája négyfős Külügyi Főosztálya szervezte a külkapcsolatokat. Király Zoltán ebben a vitában azt igényelte, hogy a Külügyi Bizottság legyen a gazdája, és meghatározó szerepet játszon a külkapcsolatokban. Szűrös Mátyás ennek a vitának az eredményeként vélte úgy, hogy a Külügyi Bizottság szerepét át kell gondolni, de nem a parlamenti kormányzás nézőpontjából – azzal számolt, hogy az jó darabig nem is lesz. Mindenesetre decemberben bekérte a következő évi külkapcsolati tervet.**

Hasonló kezdeményezés nem egyedül a bizottságon belülről indult. Körös Gáspár képviselő 1988. január 7-i levelében azt javasolta Sarlós Istvánnak, hogy az Országgyűlés elnöke évente terjessze be a parlament nemzetközi kapcsolatainak tervét és az előző év értékelését, mert felfogása szerint akkor igazán a parlamenté a külügyi munka, ha a képviselők összessége véleményt nyilváníthat róla. Sarlós azzal tért ki a javaslat elől, hogy ez a Külügyi Bizottság kompetenciája, egyébként gyakoribbá teszik a külügyminiszteri beszámolót, amelynek részeként erről is beszélnek, különben meg ott van az Országközi Hírek, amelyben folyamatos információk jelennek meg a témában.

1988. második felében a szovjet akarattal szemben is megfogalmazódott döntés. A Varsói Szerződés tagállamai parlamenti elnökeinek ősszel tartott berlini értekezletén a lengyel fél vetette fel, hogy alakítsák meg a tagországok interparlamentáris szervezetét. Ezt a Szovjetunió és az NDK támogatta, a románok elleneztek. Az előzetes magyar álláspont az volt, hogy nem célszerű ilyen szervezetet létrehozni, ez akadályozza a parlament

* Szűrös Mátyás tett javaslatot Réger Antal titkárra és Péter János tagra, akiket egyhangúlag elfogadott a bizottság 1988. október 10-én.

** Az Országgyűlés Külügyi Bizottságának ülése 1987. október 1. A bizottság állást foglalt a Szovjetunió és az Egyesült Államok 1987. szeptember 18-i katonai megállapodása mellett is.

73. Václav Havel,
a Csehszlovák Szocialista
Köztársaság elnöke felszólal
a parlament ülészakán,
mögötte Fodor István,
az Országgyűlés elnöke.
1990. január 26.

nemzetközi kapcsolatait. A bizottság elhárította a javaslatot, miután értelmetlennek tartotta az Európai Unióhoz hasonló szerveződés létrehozására annak funkciói nélkül.

1988. szeptember 16-án Grósz Károly amerikai útja után pozitívan értékelték az eseményt, és közleményükben külön leszögezték, hogy elégedettek az Országgyűlés kongresszushoz intézett üzenetének kedvező fogadtatásával.⁷³ 1989 februárjában a francia parlament elnökének vezetésével magas szintű delegáció érkezett Magyarországra, amelyet minden politikai vezető fogadott, de az alternatív szervezetek képviselőivel is találkoztak.* Ezt követte a magyar parlamenti küldöttségnek az Európai Parlamentben tett első hivatalos látogatása 1989 februárjában Szűrös Mátyás vezetésével.⁷⁴

* Az Országgyűlés Külügyi Bizottsága a francia forradalom 200. évfordulója alkalmából nyilatkozatot fogadott el. Ez többek között leszögezte: „A francia forradalom máig hatóan befolyásolta földkerekségünk sorsát: a világ sok táján a következő napokban, hetekben ünnepekre, megemlékezésekre kerül sor. A francia forradalom 200. évfordulóján tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntjük a francia nemzetgyűlés és Szenátus képviselőit, rajtuk keresztül a francia népet, mellyel

A Külügyi Bizottság 1989–1990-ben tartott üléseinek száma minden addigit messze felülmúlt: 26 alkalommal üléseztek. Áprilisi ülésükön meghallgatták Németh Miklós ajánlatát és az új külügyminiszter-jelöltet, Horn Gyulát, akit egységesen alkalmasnak találtak a tisztségre. Májusban ülésükön vendégül látták Georgiosz Vasziiliut, a Ciprusi Köztársaság elnökét. Südi Bertalan a kínai Tienanmen téri vérengzésről szóló állásfoglalásához csatlakozott a bizottság június 28-án, ezt a plenáris ülésen csak bejelentették. Ugyanazon a napon az Országgyűlés elfogadott még egy nyilatkozatot, amely válasz volt az NSZK Szövetségi Gyűlésének a magyar politikai fejleményeket támogató és a német kormánytól konkrét intézkedéseket igénylő állásfoglalására.⁷⁵ A hagyomány folytatódott: az ideiglenes köztársasági elnökké emelkedett Szűrös Mátyás helyett Berecz János lett az elnök.

Az 1989–1990-es esztendőben megváltozott a külföldi vendégek látogatása is az Országgyűlésben. Kiemelkedő személyiségek szólalhattak meg a képviselők előtt. Így 1989. szeptember 28-án Mário Soares portugál köztársasági elnök, 1989. december 18-án Helmut Kohl NSZK-kancellár, és 1990. január 26-án Václav Havel csehszlovák köztársasági elnök szólt a képviselőkhez. Emellett ellátogatott a törvényhozásba 1989. november 23-án Ro Te Vu, a Koreai Köztársaság elnöke is.* A külügyminiszterhez egyetlen interpelláció sem hangzott el, miután a követeket meghallgatta már 1989-ben a Külügyi Bizottság, így az 1989. október 31-én tárgyalanná vált.⁷⁶ Az első meghallgatásra június 30-án került sor, és Tatai Ilona moszkvai nagykövetté választásáról volt szó.

Az első éles, személyeskedéstől sem mentes vita az 1968-as csehszlovákiai bevonulást elítélő nyilatkozat okán zajlott le Sebők János kezdeményezésére. Volt, aki mérsékelte, a beavatkozás törvénytelenységét hangsúlyozó állásfoglalást javasolt, míg Sebők a beavatkozás bűnösségét kiemelte és tágabban a Brezsnyev-doktrína-ellenes voltát hangoztatta volna. Mások egyáltalán nem javasoltak szöveget. Az Országgyűlés szeptember 28-án vitatta meg a kérdést. A kompromisszumos megoldást a plénum 1989. szeptember 28-án elfogadta, amely szerint a bevonulást a parlament elítélte, elhatárolódott attól, hogy a fegyveres erőket a törvényhozás egyetértése nélkül vetették be, és elutasította a fegyveres erőszakkal való fenyegetést. Emlékeztettek arra, hogy az akkori vezetés több alkalommal a két- és többoldalú tárgyalásokon a viták békés rendezését, valamint az egyetértés párbeszéd útján való kialakítását és megszilárdítását szorgalmazta. Üdvözölték a Szovjetunió vezetőinek az erőszakmentességet hirdető deklarációját, és támogatják a kormány törekvését az intézményes nemzetközi garanciáinak létreho-

kapcsolatainkat és együttműködésünket a jövőben is szélesíteni és elmélyíteni kívánjuk az élet minden területén.”

* Vendége volt a Parlamentnek még: 1989. szeptember 28-án Matti Puhakka finn munkaügyi miniszter, 1989. október 30-án Josef Riegler, Ausztria alkancellárja és Nyikolaj Nyikolajevics Voroncov, a Szovjetunió Környezetvédelmi Állami Bizottságának elnöke, 1989. október 31-én Wilfried Böhm, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlés Menekültügyi és Demográfiai Bizottságának elnöke, 1990. február 1-jén Robert Bourassa, a Kanadai Québec tartomány miniszterelnöke, és 1990. február 28-án Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságának külügyminisztere.

zására.⁷⁷ Tallós Frigyes képviselő nyomban a szavazás után azt kezdeményezte, hogy az NDK-állampolgárok kiengedésére, a határnyitásra vonatkozó kormánydöntésről fejezzék ki elismerésüket, és adjanak felhatalmazást a további hasonló lépésekhez. Ezt is elfogadta az Országgyűlés.⁷⁸

Az Országgyűlés szuverenitása további visszavételét és a jogállamiság megteremtésének egy elemét jelentette, amikor a Honvédelmi és Külügyi Bizottság együttes véleményének megfelelően Sebők János képviselő előterjesztette a VSZ Politikai Tanácsadó Testületébe a meghatalmazott országgyűlési kinevezését a mindenkor állampárti első titkár helyett.⁷⁹

A román–magyar viszony és az Országgyűlés

1981. december Puja Frigyes Csehszlovákia és főként Románia összefüggésében megpendítette a határainkon kívül élő magyarsággal kapcsolatos kérdéseket is, de csak az együttélés előnyeire helyezte a hangsúlyt azzal, hogy szükséges a kölcsönös megértés, az alkotó együttműködés, és Magyarország ennek érdekében tartja fenn a szoros és baráti viszonyt a két országgal. Ez a mególy visszafogott hangnem eltűnt Várkonyi Péter 1984-es és 1986-os beszámolójából.

1987. szeptember 30-án több mint 3000 romániai magyar lejárt vízummal tartózkodott hazánkban. A december 4-i ülésen, miután a romániai magyarság helyzete rosszabbodott, Boldizsár Iván és Barcs Sándor* tért vissza az egyre súlyosbodó problémára. Szűrös Mátyás a jövő év tavaszára ígerte a kormányzat intézkedését.**

1988. február 4-én Boldizsár Iván ismét visszatért az ügyre, és Szűrös Mátyásnak a rádióban január 25-én elhangzott nyilatkozatára hivatkozva türelmetlenül kérdezte, hogy a menekültügyet hogyan tudják a magyar szervek kezelni. Szűrös továbbra is annyit tudott válaszolni, hogy készül egy átfogó értékelés, amely a PB elé kerül. A magyar szervek tehetetlenkedését mentegette, miközben 6-7 európai városban tüntettek a román nagykövetség ellen. Május 6-án végre bizalmas tájékoztatást kapott a romániai menekültekről a bizottság Gál Zoltán belügyminiszter-helyettestől és Őszi István

* Barcs Sándor hozzászólásából: „[...] a Kriterion magyar kiadónak a működését felfüggesztették. A Nagyváradon megjelenő Fáklya című magyar lapot betiltották. Ezt megszüntették. Ehhez azt szeretném hozzátenni, hogy én nagyváradi vagyok és a királyi Romániában hat, magyar nyelvű napilap volt. Most az egyetlen is megszűntették.” Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 56. d.

** „Több képviselő elmondta: az érvényes úti okmányokkal hazánkba érkezők egy része segítséget kér ahhoz, hogy legálisan Magyarországon maradhasson. Hangsúlyozták, hogy a magyar állami szervek általános törekvéseinkkel összhangban levő, az emberiességi szempontokat méltányoló eljárása megoldatlan kérdéseket is felvet. Kezdeményezték, hogy – a tényleges helyzetnek, az ország érdekeinek és az általánosan elfogadott nemzetközi normáknak megfelelően – mielőbb dolgozzanak ki megoldást a rendezésre.” *Beszámoló a bécsi leszerelési tárgyalásokról.* Népszabadság, 1987. december 5.

külügyminiszter-helyettestől. A június 27-i ülésen a bizottsági elnök beszámolt azokról a levelekről, amelyek az Országgyűlés elnökét kérték, hogy a parlament is nyilatkozzon meg végre az ügyben. A bizottság először mérlegelte, mit tehet, de nem jutottak semmire, bár aznap a budapesti román követség előtt tüntetés volt kilátásban. Az Országgyűlés néma maradt.

1988-ban kiderült, hogy Romániában széles körű területrendezési terv van készülőben, és a háromezres lélekszámú és kisebb településeket fel akarják számolni. Július 1-jén Stadinger Istvánnak megküldte Nagy László azt a memorandumot, amelyet ő, valamint Csurka István és Zétényi Zsolt írt alá. Számos tiltakozás hatására a Külügyi Bizottságnak is állást kellett foglalnia a kérdés kapcsán, s ezt 1988. június 30-án meg is tette. A területi modernizálás teljességgel elfogadhatatlan volt az Országgyűlés számára, és felkérte a román Nagy Nemzetgyűlést, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása szellemében tegyen meg mindent a súlyos probléma megnyugtató rendezésére.

1988. szeptember 14-én Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu találkozójáról annyit tettek közzé a lapokban, hogy folytatni kell az erőfeszítéseket a jószomszédi kapcsolatok fejlesztése érdekében. A magyar kormány az alapvető emberi jogok iránti elkötelezettsége miatt felelősséget érez a kinn élő magyarok iránt, megkülönböztetett figyelemmel kíséri az úgynevezett településrendezési tervet, amelynek megvalósítása a magyarság beolvasztását segítené elő, és súlyosan veszélyezteti az egyetemes emberi kultúra értékeit. Egyben elengedhetetlennek tartotta olyan nemzetközi jog kodifikálását, mint a nemzetiségi kisebbségek védelme. Az Országgyűlésnek a román Nagy Nemzetgyűléshez eljuttatott álláspontjára még nem érkezett válasz.⁸⁰ A svájci parlament foglalkozott az ügygel, és vállalta, hogy nemzetközi fórumokon fellép Magyarország érdekében. A Külügyi Bizottság köszönetet mondott ezért. Hasonló lépést tett az Európai Parlament. Boldizsár Iván egy tényközlő fehér könyv kiadását javasolta. Szűrös Mátyás nem zárkózott el a javaslat elől, hanem megkérte az apparátust, vizsgálja meg a lehetőségét. Röviddel ezután, október 26-án a Kulturális Bizottsággal együttes ülésen a nemzetiségpolitikai elvek gyakorlati megvalósulása Magyarországon témát vette elő a bizottság.

Szűrös Mátyás, a Külügyi Bizottság elnöke 1988. december 21-én ismertette az Országgyűléssel II. János Pál pápa 1989-es újévi üzenetét, melyet a Vatikán eljuttatott a kormányhoz. A pápa a nemzeti kisebbségek jogai mellett állt ki. Ezt az Országgyűlés üdvözölte, támogatásáról biztosította, és felszólította a kormányt, hogy továbbra is kísérelje figyelemmel a határokon kívül élő magyarság helyzetének alakulását. Kétoldalú kapcsolatainak keretében, illetve a nemzetközi szervezetekben és fórumokon tegyen lépéseket helyzete javítására, a népek közötti megértést segítő szerepének érvényesítése érdekében. Ehhez Tóth Károly képviselő a nem római katolikus egyházak nevében szólalt fel, és azt javasolta, hogy a parlament kezdeményezze az ENSZ által elfogadandó olyan nemzetközi dokumentum előkészítését, amely kodifikálja a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait. Szűrös Mátyás a Külügyi Bizottság nevében ígéretet tett arra, hogy a szöveget kiegészítik egy ilyen formulával. Az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta a Külügyi Bizottság nyilatkozatát.⁸¹

1989. január 10-én Bánffy György képviselő javaslata alapján a Külügyi Bizottság felkérte a kormányt, hogy vizsgálja meg a különböző lehetőségeket, és adjon tájékoztatást a parlamentnek. Ekkor a parlamenten kívüli pártok petíciókat fogalmaztak az elnöknek különféle javaslatokkal, hogy tegyen valamit az Országgyűlés. Végül Horváth István belügyminiszter 1989. március 10-én részletekre kiterjedően beszámolt az addig tett intézkedésekről és a tervezett menekülttáborok felállításáról. Jelentősen változott ebben a kérdésben a kormány álláspontja a titkolódzástól a nyíltsáig. Ezt erősítette meg Horn Gyula külügyminiszter, amikor a magyar külpolitika kelet-európai ügyeinek stratégiaváltásáról beszélt. Az Országgyűlés – ekkor már szabadon – egyhangú döntéssel fogadta el a kormánybeszámolót.⁸² Ebben a hazai ellenzék és a kormány egy irányban gondolkodott. Közfelkiáltással szolidaritását fejezte ki az Országgyűlés október 19-én Tőkés László temesvári lelkipásztor mellett Raffay Ernő napirend előtti felszólalása nyomán.* A nyíltság meghozta gyümölcsét. 1989 januárjában a Nyugat-európai Unió parlamenti elnöke, Charles Goerens Budapesten beszámolt arról, hogy az integráció parlamentje háromszor is tárgyalta a magyar–román viszonyról, és osztották azt a nézetet, hogy a románokat csak nemzetközi nyomással lehet eltéríteni politikájuktól.

Ceausescu diktatúrája a végnapjait élte. A tüntetéssorozat folytatódott, és kiteljesedett december 20-án és 21-én. Temesváron néhány nappal korábban a katonaság a tömegbe lőtt, Németh Miklós miniszterelnök az Országgyűlésben napirend előtti felszólalásában mint képviselő kérte a parlamentet, hogy a fekete zászlót az Országházra tűzzék ki, és egyperces néma felállással, kegyelettel emlékezzenek a tüntetés magyar, román és német áldozataira.⁸³ Egy nappal később, ugyancsak napirend előtt a Külügyi Bizottság a román Nagy Nemzetgyűléshez, a kormányhoz s a világ valamennyi parlamentjéhez felhívással fordult. A Magyar Országgyűlés nem maradhat közömbös – mondja a felhívás szövege –, ha Európa szívében ilyen brutálisan lábbal tiporják az emberi jogokat, és ezrek életét oltják ki. A felelősséget a hatóságoknak és a vezetésnek kell vállalnia. A Magyar Országgyűlés a leghatározottabban elítéli a barbár megtorló akciókat, követeli azonnali beszüntetésüket és a felelősök megbüntetését. A felhívás arra szólít fel, hogy mind többen fejezzék ki tiltakozásukat. Márk György, a magyarországi románok képviselője szólott hozzá, és nemzetiségre való tekintet nélküli szolidaritást kért a parlamenttől, amely azt megadta. Saját kezdeményezésre Király Zoltán, Raffay Ernő, Morvai László képviselők és Sárdi Péter, az Országgyűlés Külügyi Főosztályának helyettes vezetője 1990. január 4–5-én tájékoztató megbeszéléseket folytatott Bukarestben. Ennek révén több sürgős javaslatot tettek a kormány számára. Az Országgyűléssel kapcsolatosan azt javasolták, hogy tegyen nyilatkozatot a forradalom mellett, és az elnök hívja meg a román parlament küldöttégét, hogy megszólalhassanak a magyar törvényhozásban. Végül a Külügyi Bizottság foglaljon állást a román atrocitások elítéléséről.⁸⁴

* A Külügyi Bizottság 1989. november 24-én megtartott ülésén Doina Corneát és Tőkés Lászlót Nobel-békedíjra javasolta.

Az Országgyűlés 1990. január 31-én – Hámori Csaba kezdeményezésére és napirend előtti felszólalására – felkiáltással foglalt állást a román eseményekről. Ebben üdvözölték a forradalmat és a Ceausescu-diktatúra bukását, és kinyilvánították, hogy kezdettől támogatják a demokratikus Románia megszületését. Aggodalmukat fejezik ki azért, mert egyes erők továbbra is a romániai kisebbségek jogainak megsértésére törekednek. Remélik, hogy a Nemzeti Megmentési Front határozottan állást foglal minden kisebbség egyéni és kollektív jogainak érvényesítéséért.⁸⁵

A romániai magyarság ügye a forradalommal nem zárult le, az átöröklődött az új parlamentre.

A szovjet csapatok teljes kivonása

Előzménynek tekinthetjük Király Zoltán kezdeményezését, amelyet a Honvédelmi és a Külügyi Bizottsággal is megtárgyaltatott, és amelyet az Európában állomásozó idegen csapatok teljes kivonása, a NATO és a Varsói Szerződés mint katonai szövetség megszüntetése címmel nyújtott be a plénum elé, amely 1989. október 31-én azt elfogadta.⁸⁶

Az erre vonatkozó kormányközi egyezményt 1990. március 10-én írta alá Eduard Sevarnadze és Horn Gyula, a két ország külügyminisztere Moszkvában, de a parlamenti döntés jóval korábban, január 31-én született Sebők János veszprémi képviselő kezdeményezésére két bizottság előterjesztése nyomán.

A vita a bizottságok és a kormány között a kivonulás határidejével kapcsolatban alakult ki. A bizottságok tervezetében 1990. december 31-e volt megjelölve, de a kormány nevében Somogyi Ferenc államtitkár az 1990. január 24-i együttes bizottsági ülésen más szövegváltozatot javasolt. Eszerint:

„A magyar Országgyűlés felhatalmazza a Magyar Köztársaság Minisztertanácsát, hogy a magyar és a szovjet kormánynál folyamatban lévő tárgyalásokon a magyar fél szorgalmazza a szovjet csapatok teljes kivonása menetrendjének mielőbbi kidolgozását, a technikailag szükséges időtartamot, és a kérdés nemzetközi vonatkozásait figyelembe véve, hogy a teljes kivonásra még az idén, de legkésőbb 1991-ben sor kerüljön.”

Hozzászólásában Király Zoltán amiatt fogadta el ezt a javaslatot, mert az európai csapatkivonás 1995-ig tartó folyamatába illeszkedik, továbbá a hangsúly arra helyeződik, hogy legkésőbb 1991-ben, de ha a feltételek kedvezőek, ez minél előbb lezárul. A bizottságok így egyhangúlag foglaltak állást a felhatalmazás szövege mellett.⁸⁷ Sebők János ugyan elfogadta a technikai idő megállapításra vonatkozó kompromisszumot, javasolta továbbá az 1957-ben kötött kétoldalú katonai egyezmény felbontását.

Záhonytól az utolsó szovjet katona 1991. június 19-én hagyta el hazánk földjét. Ezzel Magyarország visszaszerezte teljes nemzeti önállóságát.

Jegyzetek

- ¹ Besnyő Károly: *Az alkotmánymódosítás időszerűségének kérdései*. Jogtudományi Közlöny, 1972. 7. sz. 277–283.
- ² Bihari Ottó: *Az államhatalmi-képviselési szervek elmélete*. Budapest, 1963. 113–118.
- ³ Napló, 1982. 772.
- ⁴ Korom Mihály: *A jogalkotás időszerű kérdései*. Állam és Igazgatás, 1976. április, 285–292.
- ⁵ 7/1980–85. országgyűlési határozat a jogalkotásról.
- ⁶ Petrik Ferenc: *A jogalkotás elvi kérdései*. Állam és Igazgatás, 1986. március, 205.
- ⁷ 1987. évi XI. törvény a jogalkotásról. Magyar Közlöny, 1987. december 29.
- ⁸ 1987. évi XII. törvény az 1960 előtt kibocsátott jogszabályok rendezéséről. Magyar Közlöny, 1987. december 29.
- ⁹ Napló, 1987. 1702.
- ¹⁰ 1987. évi X. törvény az alkotmány módosításáról. Magyar Közlöny, 1987. december 28.
- ¹¹ Napló, 1971. 217–218.
- ¹² Napló, 1972. 835–836.
- ¹³ MNL OL XVIII-6-k 2. d.
- ¹⁴ Szente: *Bevezetés a parlamenti jogba*. I. m. 314–321.
- ¹⁵ Napló, 1973. 1301.
- ¹⁶ Napló, 1988, 1953–1956. és MNL OL XVIII-7 15. d.
- ¹⁷ Napló, 1988. 2796.
- ¹⁸ MNL OL XVIII-7 18. d.
- ¹⁹ Napló, 1989. 3553–3555.
- ²⁰ Uo. 5186–5187.
- ²¹ Napló, 1980. 183–184.
- ²² Az 1990. évi gazdaságpolitikai programról szóló tájékoztató vitája 1989. december 19-én.
- ²³ Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. I. kötet. Budapest, 1985. 86.
- ²⁴ 1949. évi XXV. törvény a Magyar Népköztársaság első ötéves népgazdasági tervéről az 1950. január 1-től az 1954. december 31-ig terjedő időszakra. Magyar Közlöny, 1949. december 11.
- ²⁵ A NET 1950. évi 4. tvr. a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. Magyar Közlöny, 1950. február 16.
- ²⁶ Magyar Közlöny, 1953. december 16.
- ²⁷ 1954. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság 1954. évi költségvetéséről és az 1953. évi költségvetés végrehajtásáról szóló jelentés jóváhagyásáról. Magyar Közlöny, 1954. június 29.
- ²⁸ A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. évi 2. számú törvényerejű rendelet a költségvetés végrehajtásáról szóló évi jelentés előterjesztéséről. Magyar Közlöny, 1956. január. 18. Egyidejűleg az 1953. évi 26. sz. tvr. hatályát veszítette.
- ²⁹ Napló, 1988. 2746–2751.
- ³⁰ 1954. évi I. törvény a lakosság bejelentéseinek intézéséről. Magyar Közlöny, 1954. január 24.
- ³¹ Napló, 1963. 207.
- ³² Uo. 215.
- ³³ Uo. 360.
- ³⁴ Napló, 1981. 605.
- ³⁵ Napló, 1990. 6682–6691.

- ³⁶ Napló, 1987. 1757–1758. és a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1989. évi 14. törvényerejű rendelete az egyes egyházi állások beöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról és az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetéséről. Magyar Közlöny, 1989. június 30.
- ³⁷ Napló, 1988. 1992.
- ³⁸ Uo. 2005.
- ³⁹ Napló, 1989. 3605. Az 1989. május 11-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁰ Uo. 6040.
- ⁴¹ Napló, 1965. 1114–1116.
- ⁴² Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja 1945–1978*. Debrecen, 1997.
- ⁴³ 1988. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéséről. Magyar Közlöny, 1988. december 31. Napló, 1988. 3074–3085.
- ⁴⁴ MNL OL XVIII-6-m 4. d.
- ⁴⁵ MNL OL XVIII-6-m 5. d.
- ⁴⁶ MNL OL XVIII-6-n 2. d.
- ⁴⁷ MNL OL XVIII-6-p 14. d.
- ⁴⁸ Arday Lajos: *Száz év. Az Interparlamentáris Unió magyar nemzeti csoportjának története*. Budapest, 1996. 42.
- ⁴⁹ MNL OL M-KS 288. f. 5/105. és 5/117. ö. e.
- ⁵⁰ Napló, 1964. 609.
- ⁵¹ MNL OL XVIII-6-V 64. d.
- ⁵² Napló, 1980. 15.
- ⁵³ Napló, 1985. 13.
- ⁵⁴ Napló, 1989. 4209.
- ⁵⁵ MNL OL XVIII-6-l 6. d.
- ⁵⁶ Az 1959. évi V. törvény Magyar Közlöny, 1959. november 4., Napló, 1959. 280–287.
- ⁵⁷ 1967. évi VI. törvény, Magyar Közlöny, 1967. december 28. Napló, 1967. 525–556.
- ⁵⁸ 1968. évi III. törvény, Magyar Közlöny, 1968. július 18. Napló, 1968. 1202–1215.
- ⁶² 1969. évi V. törvény, Magyar Közlöny, 1969. október 8. Napló, 1969. 1997–2022.
- ⁶⁰ Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 1956. június 8-i jegyzőkönyv.
- ⁶¹ Napló, 1961. 1166.
- ⁶² Napló, 1962. 1647–1655.
- ⁶³ 1960. évi III. törvény. Magyar Közlöny, 1962. november 11. Napló, 1962. 1656–1658.
- ⁶⁴ Napló, 1965. 1114–1116.
- ⁶⁵ *Az Egyesült Államok vessen véget a vietnami agresszióknak*. Népszabadság, 1967. május 28.
- ⁶⁶ *Az Országgyűlés határozatai*. Népszabadság, 1967. július 16.
- ⁶⁷ *Ülést tartott az Országgyűlés Külügyi Bizottsága*. Népszabadság, 1969. november 30.
- ⁶⁸ *Az NSZK fokozza a feszültséget, veszélyezteteti az európai békét*. Népszabadság, 1969. február 12.
- ⁶⁹ *A Közel-Keleten tovább éleződik a helyzet*. Népszabadság, 1970. február 22.
- ⁷⁰ *Hazánk kész részt venni az európai biztonsági értekezlet gyakorlati előkészítésében*. Népszabadság, 1971. szeptember 19.
- ⁷¹ *Országgyűlési bizottságok ülése*. Népszabadság, 1979. november 29.
- ⁷² *Minden békeszerető erő össze kell fogni a háborús veszély elhárítására*. Népszabadság, 1986. február 7.
- ⁷³ *Folytatni kell a kétoldali párbeszédet*. Népszabadság, 1988. szeptember 16.

- ⁷⁴ MNL OL XVIII-6-m 6. d.
- ⁷⁵ *Napló*, 1989. 4474.
- ⁷⁶ Uo. 5279.
- ⁷⁷ Uo. 4871.
- ⁷⁸ Uo. 4873.
- ⁷⁹ *Napló*, 1990. 6659–6666. és MNL OL XVIII-6-o 1. d.
- ⁸⁰ *Folytatni kell a kétoldalú párbeszédet*. Népszabadság, 1988. szeptember 16.
- ⁸¹ *Napló*, 1988. 2992–2995.
- ⁸² *Napló*, 1989. 3498.
- ⁸³ Uo. 5861.
- ⁸⁴ MNL OL XVIII-6-o 3. d.
- ⁸⁵ *Napló*, 1990. 6380. és Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 57. d. 1990. január 31. jkv. Vö. Horn Gyula: *Cölöpök*. (Zenit Könyvek) Budapest, 1991. 268–269.
- ⁸⁶ *Napló*, 1989. 5357–5358.
- ⁸⁷ Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 9.d. 1990. január 14-i jegyzőkönyv.

V. NYILVÁNOSSÁG, SAJTÓ

74. A Magyar Televízió felvételt készített Péter János külügyminiszter felszólalásáról az 1968. július 13-i ülésen

Vajon milyen mértékben volt biztosítva a törvényhozás házában nyilvánossága a korszak alatt? Milyen eszközöket alkalmazott a parlament ennek biztosítására, illetve milyen mértékben zárkózott el tőle, mennyire voltak ülései és eseményei zártak az újságírás elől? Milyen közvetlen és közvetett kapcsolatai voltak a tömegkommunikációs eszközökkel? Mennyire volt nyitott a külföldi lapok, rádiók, televíziók előtt?

A Rákosi-rendszerben a sajtó, olykor a mozi-híradó és a rádió, a Kádár-korszakban a sajtó és rádió mellett az egyre nagyobb nézettséget mutató televízió tudósított az Országgyűlésben történetekről. Végül a rendszerváltás időszakában megszorodtak a híradások és a kommentárok, ekkor már némileg pluralizálódott és bulvárosodott az újságírás, keresték az érdekességeket, színesedtek – különösen a lapokban – az interjúk, bekerült a parlament a véleményrovatokba is. 1989-ben megjelent átmenetileg egy önálló sajtótermék, az *Országgyűlési Tudósítások*, Kossuth Lajos lapjának reinkarnációja, amely kizárólag a törvényhozás eseményeivel foglalkozott.

Az Országgyűlés plenáris üléseiről a Magyar Távirati Iroda és a napilapok végig nagy terjedelemben számoltak be. Ez általában több oldalt tett ki, részletesen ismertették elsősorban a kormány előterjesztéseit, az állampárt nevében felszólalók mondanivalóját, másodsorban kivonatossan a hozzászólásokat. (Kivételesen a teljes szöveget is közreadták.) Feltételezhetően ezek a tudósítások olvasatlanok maradtak a közvélemény számára, olyan mértékben közvetítették a hivatalos zsargont, hogy unalmasak voltak, mondhatni üresen csengtek.

Közvetlen, szerény nyilvánosságot jelenthetett volna a karzat. A Rákosi-rendszerben ide ajándékjegyeket osztogattak az arra „érdemeseknek”, a Kádár-korszakban a bennfentesek, vagyis a képviselők és a tisztségviselők döntötték el, hogy ki lehet személyesen jelen, sokszor a családtagokat hívták meg egy-egy felszólalás alkalmával.

A Rákosi-korszak

Soha korábban olyan emelkedett hangulatban nem kommentáltak Országgyűlést, mint 1949. június 8-án, a népünnepélynek is beillő május 15-i választás után összeülő parlament napján. A *Szabad Nép* szerint hosszú ideig erőforrás lesz ez a nap, az ország az Országgyűlést nem érezte ilyen közel magához, a képviselőkkel öt és félmillióan foglaltak

75. Kádár Jánosné a sajtópáholyban

helyet a tanácssterem ülésein. Az Országház valóban az ország háza – élt a szellemesnek vélt szófordulattal a vezércikk. „A hatalomra jutott nép nem játékszernek akarja kezelni az országgyűlést, hanem alkotó munkája szerves részévé akarja tenni.”¹ A *Népszava* büszkén hirdette, hogy a munkás és paraszt képviselők most majd megmutatják, hogy milyen a népparlament munkája.²

Rákosi Mátyás a figyelmet azonban már más irányba kívánta terelni, és a sajtó ennek teret adott. Ugyanezen a napon jelent meg nagy terjedelemben cikke a jugoszláv háborús veszélyről, a Tito szolgálatában álló fasiszták kegyetlen vérengzéseiről.³

Az alkotmány elfogadása ismét az Országgyűlésre irányította a tömegkommunikáció figyelmét, mint ahogy az öt éves tervtörvény is, de az év végi költségvetés helyett már több mint kéthetes előkészületekkel kitöltött eseménysorozat, vagyis Sztálin születésnapja foglalta el a lapok hasábjait. Az újságok címlapjára került ugyan a Béke Világkongresszus titkárságának felhívása a parlamentekhez a béke biztosítása érdekében, erre az éppen ülésező Országgyűlés nem reagált. Nem úgy 1950. május 8-án a csehszlovák parlament békeüzenetére a világ valamennyi parlamentjéhez. Az év végén az 1951. évi költségvetés előtt vezércikk hívta fel a figyelmet az Országgyűlés eseményére a *Szabad Nép*ben. Két alkalommal vezércikkben kommentálta a *Szabad Nép* az Országgyűlés eseményeit, mint ritka, különleges alkalmakat,⁴ hiszen azok – a korábban megszokottól eltérően – évente kétszer fordulnak elő.

1952 viszont Rákosi Mátyás éve volt. Augusztus 14-én a parlament megválasztotta miniszterelnöknek, ekkor nemcsak a *Szabad Nép*, hanem valamennyi lap első oldala teljes kolumnás szövegben adott hírt erről, és méltatta Rákosi nagyszerűségét, az ország szerencsésjét, hogy ilyen kiváló vezér irányíthatja. Ahogy a decemberi ülészekon elmondott beszédét is hasonló hőfokon kommentálták a lapok.

Nagy Imre 1953. július 4-i szombati beszédét este a rádió által ismerte meg és beszélt meg az ország, de például a *Magyar Nemzet* Parragi György tollából vezércikkben ismételte meg mondanivalója lényegét, és tudósítást adott fogadtatásáról⁵ kedden. Hasonló tudósításokat hozott le a *Szabad Nép* és a *Népszava* is.⁶

1954. január 24-én Parragi György a *Magyar Nemzet* vezércikkében végre egy nem teljesen érdektelen cikkel lepte meg az olvasót. „Egy nevezetes országgyűlés” című írása a parlament hangulatának változását érzékeltette, egyrészt a nagy várakozást, amely megelőzte és kísérte a vitát, másrészt „az őszinte bírálat, a nyílt beszéd” hangnemét, ami szokatlan volt az ülésteremben. A *Népszava* ugyancsak vezércikkben emelte az Országgyűlés ülést döntő fontosságúvá. A *Szabad Nép* csak két nap múlva tért vissza az ülésre, és összegezte tapasztalatait.⁷ Hasonlóan a vitát is felidéző egyénibb hangú vezércikk jelent meg a költségvetésről a *Magyar Nemzet*ben.⁸ Az tanács törvényt tárgyaló őszi ülészekről megoszlottak a lapok. A *Népszava* és a *Szabad Nép* gyorsan áttért a békekölcsönjegyzésre, a *Magyar Nemzet* viszont az országgyűlési előadót kérte fel vezércikk írására a törvényről.⁹

Az 1955. áprilisi ülészek leváltotta Nagy Imrét a miniszterelnökségből. A *Szabad Nép* lelkes címmel harangozta be az eseményt: „Ügyünk győzelmének záloga: a nép, a párt és a kormány töretlen egysége.”¹⁰ A *Magyar Nemzet* ugyanazon a napon tényközléssel adta hírül az eseményt: „Az országgyűlés Hegedűs Andrást választotta a Minisztertanács elnökévé.” Másnap viszont már a központból kiadott jelszó jegyében írt vezércikket.¹¹ A *Népszava* követte a központi elvárást.¹² A másnapi vezércikk Nagy Imre miniszterelnökségét a pártvezetéshez hűségesen úgy aposztrofálta, mint aki két éve gátolta „hazánk további fejlődését”.¹³

Az országgyűlési tudósítások a továbbiakban is híven követték az eseményekhez kötött „jelszavakat”. Kérdés, hogy az 1956. júliusi és augusztusi szokatlan parlamenti ülésről hogyan tudósítottak. Valamennyi lap lelkes szavakkal méltatta az MDP KV-ülés utáni parlamenti ülészeket, ** több vezércikk is megjelent, nagy terjedelemben

* „Ez a törvény [ti. a lakosság bejelentéseiről szóló] gyorsan megy majd át dolgozó népünk húsába, vérébe. Véget vet a bürokraták öncélú mandarinuralmának. Olyan ez a törvény, mint a csipős, de egészséges tavaszi szél, amely felszárítja a mocsarakat és feltépi az élet elől lezárt hivatali szobák ablakát, kiszorja belőlük a port, az áporodott levegőt, de azokat is, aki csak ilyen fertőzött levegőben, az élettől, az emberektől elzárva tudnak élni.” Parragi György: *Egy nevezetes országgyűlés*. Magyar Nemzet, 1954. január 24.

** A Szabad Ifjúság rossz költőiséggel így dicsérte az eseményt: „Most – az a reményünk, az a meggyőződésünk – majd fokozatosan olyan világítótoronnyá lényegül át, [ti. az Országház] amelynek fénye az év egyetlen szakában sem alszik ki, hanem mindenüvé világot küld, szerte a hazában.” *Az Országgyűlés és a magyar ifjúság*. Szabad Ifjúság, 1956. augusztus 5.

közölték a megszólalásokat több napon keresztül. A magyar ülés mellett tudósítottak a lengyel parlamenti küldöttség programjáról, a csehszlovák parlament ülészakának eseményeiről. Külön kommentárok szóltak az interpellációs napról. A *Népszava* tudósítást küldött az interpellációkról, az interpellációs gyakorlatot tanuló képviselőről.¹⁴ Az ülések utáni vezércikk a parlament történetében az 1945 utáni legnagyobb fordulat kezdetének jelentette ki az ülészakot.¹⁵ Ehhez képest az *Esti Budapest* mérsékeltebb volt, így írt: „[...] lépést tettünk az országgyűlés alkotó jellegű munkatípusának kialakítása felé.”¹⁶ Közölték az új bizottságok tagjainak nevét és alakuló üléseit, valamint az ott megválasztott vezetők névsorát. Az *Esti Budapest* címlapján először tett közzé hírt egy bizottság, a Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottság üléséről, ahol a lengyel parlamenti küldöttség tagjai is részt vettek. Másnap a *Szabad Nép* is közölte a hírt.¹⁷

Az 1956 előtti években nincs levéltári nyoma, hogy az Országgyűlésnek, bármely képviselőnek baja lett volna a sajtóval vagy a rádióval. A lapok hozták az MTI híradásait, amelyek követték az események súlyát, a kitüntetett pillanatokban igyekeztek a parlamentben történetekre felhívni a figyelmet. Ez néhány esemény volt, így az 1949-es alakulás, az alkotmány elfogadása, Rákosi Mátyás és Nagy Imre megválasztása miniszterelnökké, végül az Országgyűlés 1956. augusztusi megélénkülése. Hat év öt eseménye.

A Kádár-korszak

Az 1957. május 9-i ülés minden korábbinál nagyobb publicitást kapott. A *Népszabadság* kilenc oldalon számolt be az első napról, a másodikról öt, a harmadikról csak négy és fél oldalon. „Parlamenti jegyzetek” címen kis színeseket is hozott az ülésteremből. Derű és elégedettség áradt belőlük. Még az is bekerült az egyikbe, hogy az új címert jelvényként előre legyártották, de a képviselőknek csak az ülés után adták oda ajándékba. A rádió interjúkat készített képviselőkkel. A *Népakarat* sem akart lemaradni a versenyben, az utolsó oldalt leszámítva az egész újság az Országgyűléssel volt tele. A második és harmadik nap már nem versenyzett a *Népszabadsággal*, viszont hozott egy összegző cikket. Még az *Esti Hírlap* is vezércikkben üdvözölte a parlamentet, pedig ritka esemény volt, amikor ilyen írással jelentkezett a címlapján. A parlamenti híradás némileg megváltozott, könnyedebb lett egy árnyalattal, és az életre kelt bizottsági ülések iránt is érdeklődtek az újságírók. 1958 elején Rónai Sándornak nem is tetszett ez a „szenzáció-hajhászó” magatartás, különösen az szűrt neki szemet, hogy egyesek a bizottsági ülés előtt megkeresték a minisztereket, és interjút kértek tőlük, mintha az ülés határozata ugyanaz lenne, mint az ő álláspontja.¹⁸ A másik baja az volt, hogy az „egyszerű képviselőket” nem nagyon akarják népszerűsíteni a helyi lapok. Össze kívánta hívni az újságírókat. Rónai szigorú verdiktet jelentetett meg, a bizottsági tudósításokat ő maga szignálta. Z. Nagy Ferenc elégette meg ezt a módszert, és nagyobb nyilvánosságot javasolt a bizottságoknak. Vass Istvánné megengedőbb magatartást tanúsított, és

úgy ítélte meg, hogy a bizottsági elnökök döntsenek, mi jelenhet meg ülésükről.* 1959 januárjában Rónai viszont közölte, hogyan kell a bizottsági elnököknek nyilatkozni. Nem szabad elárulni például, ha a költségvetést terhelő javaslatot tesznek a képviselők, és nem tudják megmondani, honnan lehet biztosítani a fedezetet, mert ez zavart keltethet. Legközelebb 1961 novemberében került elő a kérdés. Ekkor Friss Istvánnak nem tetszett a bizottságok titkossága, de mindhiába. Végre a következő ciklus végén, 1966. január 8-án Orbán László a bizottsági elnökök és képviselőcsoportok közös értekezletén a következőket mondta:

„Véget akarunk vetni annak is, ami a múltban hosszú ideig volt, hogy a bizottsági ülésekről csak formális kommunikék jelentek meg. Rátértünk és folytatni akarjuk, hogy ne formális, hanem érdemi kommunikék jelenjenek meg. Az emberek abból nem sokat tudnak meg, ha csak annyit írunk, hogy ezek és ezek összejöttek. Ebből még nem tudják, hogy miről volt szó. Úgy gondoljuk, semmi akadálya sincs annak, hogy adjunk érdemi anyagot a sajtó és a nyilvánosság rendelkezésére.”¹⁹

Az 1960-as évek elején a képviselők már területi tagolódás szerint működtek, ezért érdekeltté váltak a helyi és országos nyilvánosságban a szerepléshez. Visszatérő téma lett az értekezleteken a vidéki képviselők jelenléte a helyi médiában. Rónai Sándor azt javasolta, ne csak részvétellel vetessék magukat észre, hanem legyenek jóban a megyei sajtóval, és a pártbizottságok segítsék ezt a folyamatot. Rónaiék erőfeszítése nem volt hiábavaló, a megyei lapok hajlandónak mutatkoztak a képviselők választók közötti működésének tudósítására.** Persze volt, akit ez sem elégített ki, olykor a megyéket vagy a megyei képviselőcsoportokat szerette volna látni az országos lapokban. Mások megértőbbek voltak az újságokkal szemben: az érdekes felvetéseket épp a bizottsági üléseken hallották, és a plenáris üléseken olyan felszólalások hangzottak el, amelyek legfeljebb üzemi bizottságban vagy szakszervezeti beszámolóban mentek volna el. Ez

* A Tájékoztatói Hivatal vezetője levélben emlékeztette Vass Istvánnét arra a több évvel korábbi megállapodásra, hogy az MTI, a három országos napilap és az *Esti Hírlap* meghívást kap a bizottságok üléseire. Persze önállóan semmit sem írhattak, csak az MTI hivatalos anyagát közölhették. Publicisztikában viszont felhasználhatták az ott hallottakat. Ezt az elhatározást visszavonták. Miért? Vassné a képviselők, a kormánytisztviselők és a bizottsági elnökök kérésével magyarázta a kitiltást. Másrészt – írta – az ülések nem nyilvánosak, a szó szerinti jegyzőkönyveket a lapok rendelkezésre bocsátják az elnökök hozzájárulásával. MNL OL XVIII-6-c 2. d.

** „Zsigmond László mesélte, hogy a Vas megyei lapban lehozatták a pártbizottság közbenjárására képviselőtársa felszólalását teljes terjedelmében, nem hagyatkozva az MTI kivonatos közlésére. Meg kell állapítanunk: nagyon nagy hatása volt. Az olvasók velünk való beszélgetése kapcsán állandóan utaltak arra, hogy Nagy Károlyné elvtársnő mit is mondott a parlamenti beszédében a megye helyzetéről. Mindebből azt a következtetést kell leszűrni, hogy az ilyen parlamenti megnyilatkozás alkalmával ne hagyjuk magára a sajtót, és ne hagyjuk a Távirati Iroda kiollózási tevékenységét, hanem azt hozzák le, amit a képviselőcsoport tart jónak.” MNL OL XVIII-6-v 4. d.

76. A Magyar Filmhíradó dolgozik Etiópia császára, Haile Szelasszié fogadásán a Parlamentben. 1964. szeptember 20.

általános betegség volt, egyrészt a képviselők is rendkívül vigyáztak, hogy bírálatuk konstruktív legyen, és dicsérő körítésben hangozzon el, másrészt a sajtó még rátett egy lapáttal, és a kritikai megjegyzéseket tompította vagy kihagyta tudósításaiból.

Az 1967-től kezdődő ciklus elején Kállai Gyula összeszedte az Országgyűlés előtt álló teendőket, és a sajtóról annyit állapítottak meg, hogy rendszeresen foglalkozzon a képviselők munkájával és a bizottsági üléseken elhangzott felszólalásaikkal. A megyei lapok közöljék az ottani képviselők felszólalásait. A plenáris üléseket bő terjedelemben ismertették a lapok a képviselői megszólalásokat is, a vezércikkekre nem is volt szükség, annál inkább az egyéni képviselői mandátumot szerzett képviselőknek a helyi híradásra. 1968-ban új napilap indult, a félig kormánylapnak tekintett *Magyar Hírlap*, ami annyit jelentett, hogy az Országgyűlés eseményeiről is bővebben adhatott híradást, mint más lapok. A reform ügye viszont kevésbé érintette a parlamentet, így az háttérbe szorult. Viszont Kállai Gyula az 1969. február végi bizottsági elnöki és csoportvezetői értekezletre meghívta a sajtót. A *Népszabadság* rövid hírben emlékezett meg az eseményről. Hosszabban a *Népszavában*, annak első oldalán és a *Magyar Nemzetben* hoztak anyagot, de a vitának csak a felszólalóit említették. Bővebben a *Magyar Hírlap* számolt be

az eseményről, első oldalon és a vitáról is egy bekezdésnyit megemlített, valójában a törvényhozás problémáiról egy szó sem volt olvasható.²⁰ Már 1967-ben bővebben, némi tartalommal megfűszerezve adtak hírt az újságok a bizottsági ülésekről, a *Magyar Hírlap* belépésével azonban itt is bővebb tájékoztatást kapott az olvasó. Az Országgyűlés plenáris üléseiről nemcsak bőszesen beszámolt, hanem „Parlamenti jegyzetek” címmel naponta rövid epizódokat, szösszeneteket, másnap pedig vezércikket közölt a *Magyar Hírlap*, és mivel fotókkal még nem állt módjában, hát rajzokkal színesítette a mondandóját. Az 1968-as őszi ülésszakról „A folyosón, a karzaton és az étteremben”, a télről „A folyosón, a karzaton és a parlamenti büfében”, később pedig „Parlamenti notesz” címmel jelent meg a tudósítás. 1969-ben és utána különféle címekkel közölt a lap kommentárokat, mi több, előzetes írásokat is közreadott egy-egy témáról. Egyben a „T. Ház” nemzetközi kapcsolatairól is gazdagon beszámolt az újság. A *Magyar Hírlap* korszerűbb megoldásokat választott a többi újságnál, amit azok csak követtek.

Kállai Gyulának – lévén egykor maga is újságíró – némi affinitása volt a lapkészítéshez, folytatott is megbeszélést a MÜOSZ belpolitikai szakosztályának vezetésével, ahol a rádió mellett a Magyar Televízió is képviselve volt, így kedve szerint orientálhatta az újságíró társadalmat. 1968-ban a rádió a külföldön élő magyarságnak is indított egy rendszeres műsort „Mi újság a parlamentben?” címmel.

Kállai Gyula időszakában nem fejlődött tovább az újságírás az Országgyűlésről. Megmaradt a bőszes, többoldalas tájékoztató szöveg az ülésekről a napilapokban, a rövid, semmitmondó tartalmi kivonat a bizottsági ülésekről, a kevés kommentár és ritka interjú. Még leginkább a rádió alkalmazta ez utóbbit, és a kommentáló cikkekben igyekeztek a sajtósok háttérinformációkat közölni.

Apró Antal, az új elnök a *Magyar Hírlap* főszerkesztőjét, Darvasi István képviselőt személyesen is igénybe vette egy kis baráti szívésségre, felszólalásainak „lektorálására”. Ezzel együtt Apró a Tájékoztatási Hivatal kezdeményezésére összehívta a vezető újságírókat, és eszmecsere tartottak a parlamenti újságírás kérdéseiről, majd öt év múlva ugyanezt megismételte. Apró Antal annyit vállalt és teljesített is, hogy 1972 márciusában megállapodást íratott alá az Országgyűlés Irodája és a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala között a tudósítások fejlesztése, elősegítése érdekében. Az Iroda garantálta, hogy a hírközlő szervek előzetesen megkapják az éves munkatervet és az előterjesztéseket, meghívást kapnak az előkészítő értekezletekre, a megyei lapoknak pedig anyagokat biztosít a helyi képviselők felszólalásairól. Időközönként segíti a sajtót abban, hogy tudósítást adjon a képviselők kezdeményezéseiről, persze csak azokról, amiket a kormány teljesített. Abban állapodtak meg, hogy a törvénytervezetek előzetes közzététele helyett utólagos ismertetését preferálják. A bizottságokat továbbra is zárt testületekként kezelték, ahol légből kapott javaslatok is elhangoznak. Bizonyos mértékig mégis oldották zártágukat, azért hogy a képviselők magatartásáról tájékozódhassanak saját választóik. A Tájékoztatási Hivatal tervezte a részleges nyilvánosságot, és biztosította, hogy jól felkészült, stabil újságírói szakgárda vegyen részt az üléseken. A bebocsátást nyert újságírók kötelesek voltak az üléseken végig jelen lenni, és a tervezett szöveget egyez-

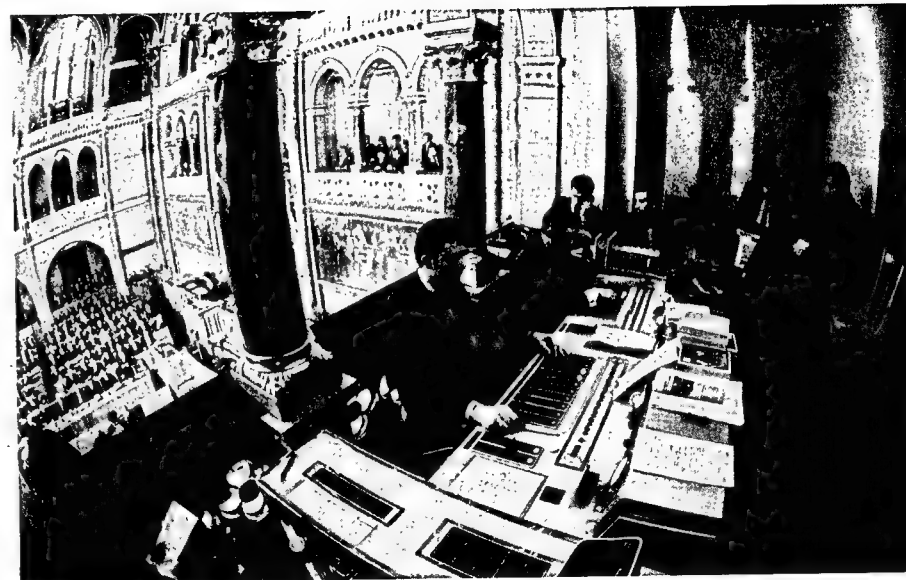
tetni a bizottsági elnökkel. Az elnök jogot kapott, hogy maga kezdeményezze az ülésen a sajtó jelenlétét. A megállapodás további része volt, hogy a képviselő választókerületi munkájáról időnként az országos lapok, a rádió és a tévé is hírt adott. A Tájékoztatási Hivatal vállalta, hogy évente 6–8 képviselőt menedzsel. A képviselőcsoportokról azok vezetői segítségével adhatnak anyagot. Az Iroda azt is vállalta, hogy témaötleteket és interjúalanyokat biztosít a sajtó számára.²¹

Az Országgyűlés 1973. júniusi ülészakaról a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala összefoglalót készített, amelyet a főszerkesztői értekezleten ismertettek, és amelyben úgy értékelték, hogy szerencsés volt az ülészak kezdetét három héttel korábban közölni, mert a tájékoztatási szervek rákészültek az eseményre, a rádió és a lapok például tudósításokat adtak az előkészítő bizottsági ülésekről, de anélkül, hogy a képviselői hozzászólásokat megemlíttették volna. A televízió „A hét” című műsorában interjú készült Bognár József bizottsági elnökkel, az *Élet és Irodalom*ban pedig Faluvégi Lajos pénzügyminiszterrel. Az ülészak nyitó reggelén is volt rádióadás és két vezércikk. Bár a zárszámadás alapjában véve rutinnapi rend volt, a *Magyar Nemzet* „Parlamenti összefoglalót” adott, vagyis halványan volt törekvés arra, hogy a lapok profiljuknak megfelelően foglalkozzanak az ülésekkel, de lényegében az MTI szövegét vették át, kisebb módosításokkal. A megyei lapok saját képviselőik felszólalását teljes terjedelemben ismertették. A parlamenti jegyzetekkel kapcsolatban az értékelés neheztelően megjegyezte, hogy azok elkalandozóak, folyosói morzsák, tréfák, megjegyzések gyűjteménye, a *Magyar Nemzet* például túl színesre sikeredett. Az egyik interpellációt az *Esti Hírlap* interjúval egybekapcsolva közölte. A szokásosnál több fotó készült. Az ülészak után is voltak vezércikkek, jegyzetek. A felszólalásokat a lapok sablonosan, egyforma terjedelemben közzélték. A magyarázat világos: óvakodnak attól, hogy nehogy megsértődjön valaki, és panasszal forduljon a felettes szervezetekhez.²²

A Tájékoztatási Hivatal a plenáris ülésekre tekintélyes mennyiségű újságírókat hívott meg. A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején a sajtójegyek száma 300-tól 450-ig terjedt, ebből 104 volt a legtöbb, ami külföldi újságíróknak jutott, viszont 1981-ben ez a szám lezuhant a nulla környékére. A háttérben az Iroda és a Hivatal közötti konfliktus állt. Az Iroda ugyanis sokallta a meghívottak számát, és ezt a külföldiek rovására csökkentették.* A nyolcvanas évek végén, amikor az Országgyűlés iránt megnőtt az érdeklődés, az 1989. márciusi ülészakra például 480 újságíró-belépőt adtak ki, miközben a képviselői létszám 387 volt.

A bizottsági tudósítások a hetvenes évek második felében változtak. Különösen a rádió mutatott frissességet az interjúkkal, a képviselőkkel való további kapcsolattartással. A televízió is állandó tudósítójává vált az üléseknek. A napilapok esetében leginkább

* A legtöbb a televíziótól voltak, összesen 66 fő, majd az MTI következett 49 fővel (köztük 14-en voltak a tudósítók, hárman fotósok, 19-en gyors- és gépírók, műszakiak 11-en), 36 ember volt jelen a rádiótól, plusz a rádiók körzeti adásaitól 8 ember. Az országos napilapoktól 42 fő, a hetilapoktól 18 fő, a megyei lapoktól 27 fő, az egyházi lapoktól 12 fő, a filmhíradótól 7 fő. MNL OL XVIII-6-k 26. d.

77. A Magyar Rádió stúdiója az ülésterem karzatán. 1970. szeptember 30.

a *Népszabadság* idegenkedett a nem formális híradástól, és erről csak 1977-ben szokott le.* A *Magyar Hírlap* interjúban vagy önállóan foglalkozott a témával. Zömében azonban protokolljellegűek, szárazak voltak a cikkek, a vitákra nem érzékenyek, megerősítették a parlamentre általában jellemző szürkéséget. A gazdasági témáknál az előterjesztésekből dolgoztak az újságírók.²³

A képviselők a sajtót hibáztatták ahelyett, hogy saját magukba néztek volna. Egyesek egyenesen súlyos mulasztással vádolták az újságírókat. A televízióval és a rádióval elégedettebbek voltak a képviselőcsoportok.**

Bajnok Zsolt, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke és Törőcsik Gábor, az Országgyűlési Iroda vezetőjének aláírásával 1980. szeptember 8-án megújították a két intézmény között a szerződést, amelyben már a Hivatal vállalta a feladatokat, és az ülészak idején sajtóirodát működtetett. A megállapodás szerint a Hivatal szorgalmazza a televízió belpolitikai szerkesztőségének új módszerét, vagyis ne a riporter, hanem

* A budapesti képviselőcsoport az 1976. decemberi ülészakot megelőző bizottsági ülésről statisztikát készített, ami szomorú képet mutatott. Hat bizottsági ülésről átlag 22 soros hírt adtak, ezen belül protokoll névsort, valamint a hozzászólókat és az ülés témáját közzélték. Arról egy szót sem, hogy ki, miről, mit mondott. MNL OL XVIII-6-v 47. d.

** Olyannyira, hogy Vida Kocsárd siófoki képviselő az 1987. szeptemberi ülészak előtt javasolta, hogy a televízió ne csupán összefoglalókat adjon egyes ülészakokról, hanem közvetítse élő adásban a vitát. Ez részben vált valóra, de a miniszterelnök expozéjára korlátozódott. A *T. Ház. Magyar Nemzet*, 1987. szeptember 17.

a képviselők legyenek a műsorok szereplői. A bizottsági ülések sajtónyilvánosságát a Tájékoztatási Hivatal garantálja, viszont az előterjesztéseket az újságírók számára az Iroda biztosítja. A tudósítás egyeztetése megmaradt, sőt még szigorodott is. A Hivatal vállalta, hogy alkalmanként a tömegkommunikációs eszközök speciális témájú riportokat készítsenek a képviselőkről. A képviselőcsoportokról is tudósíthat a megyei sajtó. Végül leszögezték, hogy a két szerv szoros együttműködésben végzi munkáját.²⁴

Sarlós István azonban nem elégedett meg a Minisztertanács fennhatóságával. 1986. február 1-jén létrehozták az Országgyűlés Sajtóirodáját öt fővel. *Országközi Hírek* elnevezéssel rendszeres tájékoztató kiadványt bocsátott a képviselők rendelkezésére. A tájékoztató 1986 és 1988 között jelent meg szerény külsővel, beszámolóval a bizottsági ülésekről, a nemzetközi kapcsolatokról, a képviselőcsoportokról, a tisztségviselők közlendőiről, a képviselők javaslatairól. A Sajtóiroda február 3-i javaslata egy saját kiadású, 10 000 példányban megjelenő lap lett volna, amely elsősorban a képviselők megszólaltatását, munkáját mutatta volna be. Annyiban lett volna több elődjénél, hogy az elnökhöz érkező beadványoknak, petícióknak is helyt adott volna.²⁵ 1989. január 12-ével egy új kezdeményezés, az *Országgyűlési Tudósítások*²⁶ című alkalmi tájékoztató kiadvány jelent meg, amely kifejezetten a parlament eseményeire összpontosítva adott bőszéges híreket a „T. Házbán” történetekről. A modern tömegkommunikáció időszakában azonban nem élt meg fél évet egy kimondottan az országgyűlési eseményeket taglaló kiadvány.

1988-ban egy időszaki lapterv is készült *Magyar Diéta* néven, amelyet immár függetlenként az Országgyűlés idejében jelentetett volna meg egy alkalmi szerkesztőség. A lap a Közvéleménykutató Intézet anyagát is közreadni tervezte, főszerkesztője Havas Henrik lett volna. Stadinger István elnök azonban szükségtelennek ítélte a lap indítását.²⁷

Az Iroda sajtófigyelést végzett, az 1987. évi téli ülésszakról például a következő elemzést készítette. Annyit előre kell bocsátani, hogy erre az időszakra a válság következtében nőtt az Országgyűlés iránti érdeklődés. Így előzetesen több lap foglalkozott a várható ülésszakokkal, például az *Esti Hírlap* cikksorozattal és a többi napilap is cikkekkel. A *Magyar Nemzet* például „Válaszúton az Országgyűlés, avagy hol a helye a T. Háznak” címmel hozta le írását. A *Magyar Hírlap* összeállítást közölt az őszi ülésszakon elhangzott képviselői javaslatok sorsáról. A rádió *Déli Krónikája* és *Esti Magazinja* naponta részletesen tudósított az aznapi bizottsági üléseken elhangzottakról. A *168 óra* című rádiós hetilap hangképes beszámolót adott a Terv- és Költségvetési Bizottság ülésén a honvédelmi kiadásokról kialakult vitáról. Napi beszámolóval készült a tévéhíradó a bizottsági vitákról. „A hét” című vasárnapi krónika negyedórás összeállításban ismertette a viták lényegét. Most már az újságírók önállóan szerkesztettek, ez nem is tetszett a sajtóiroda munkatársainak. A rádióban megszólaltatták Schmidt Péter jogász professzort az Országgyűlés munkájának korszerűsítéséről. Tekintettel Sarlós István döntésére, a parlament zárt üléssel kezdődött,* így az élő tévé- és rádióközve-

* Az Országgyűlés plenáris üléseinek volt eszköze, hogy a tömegkommunikációt, sőt magát a teljes nyilvánosságot kizárja munkájából. Ez volt az úgynevezett zárt ülés elrendelése, amit egy sajtó-

títés elmaradt, de később a televízió bekapcsolódott a közvetítésbe. A rádió minden részletről beszámolt a délután folyamán. A televízió főműsoridőben, este 8 órakor 50 perces válogatást mutatott be az első napról. Rövid interjúkat is adott a híradó, például a kormány új tagjaival.

Az *Esti Hírlap* az ülés befejezése után fél órával már hozta a személyi kérdésekről a döntést. Ezt a teljesítményt bravúrosnak nevezték. A négy országos napilap bő terjedelemben foglalkozott az előző napi eseményekkel, ezúttal is a *Magyar Hírlap* számolt be a legrészletesebben, összesen nyolc oldalon az MTI alapján. A *Magyar Hírlap* kivételével valamennyi lap rövid színeseket, jegyzeteket is hozott az ülésről. A *Magyar Hírlap* interjúkat készített a kormányból Grósz Károllyal, Marjai Józseffel, Horváth Istvánnal és Medgyessy Péterrel. A *Magyar Nemzet* jegyzetben félig nyíltan szembehelezkedett Sarlós ügyeskedésével, a zárt üléssel. Másnap délelőtt az ülés fontosabb mozzanatait egyenes adásban közvetítette a rádió, de a televízió is többször kapcsolta élőben az üléstermet. Este az előző naphoz hasonló adás ment le. Megismétlődött a lapok előző napi terjedelme. Utólagos sajtóeseményekre is sor került. A *Magyar Hírlap* egy cikkben a helyét, szerepét megtaláló parlamentet méltatta. Joggal emelte ki az elemzés, hogy a tömegkommunikáció ráértett az új helyzetre, és gyorsan reagált az eseményekre.

1987-ben a nemzetközi sajtó is egyre nagyobb érdeklődést mutatott Magyarországra iránt, és ez az Országgyűlés működésére is kiterjedt. Az őszi és téli ülésszakra igen sok tudósító érkezett. A nyugati újságírókat meglepte a parlamentben tapasztalható vita, sokan Grósz Károly nemzetközi sajtóértekezletén elmondottakra hivatkoztak.

1988-ban a tömegkommunikációban is a pluralizálódás jelei mutatkoztak. Megjelent a *Hitel*, amelynek főszerkesztője Csoóri Sándor volt, és a rádióban is egy olyan politikai, közéleti hetilap jött létre, a *Vasárnapi Újság*, amelynek szerkesztői a másként gondolkodók magatartását vették fel.* Megjelent a *Reform* című bulvárlap is erőteljes politikai töltettel. Az 1988. november végi ülésszakot a rádió és a televízió szinte egyenesben közvetítette. A lapok nagy teret szenteltek az ügyrendi vitának. Szóvá tették a kimunkálatlan házszabályt, más vélemények szerint az elnök nem demokratikus módon vezette a vitát, illetve a szavazást októberben, a Bős-Nagymaros vízlépcsőrendszer ügyében. Különösen kínos volt ez Stadingernek, mert aznap sokan nézték a televízió adását, a fővárosi közvélemény-kutatás adatai szerint a megkérdezettek 80 százaléka kísérté figyelemmel az eseményeket. A *Népszava* a novemberi ülésnél sok aggálynak adott

értesülés szerint először 1953-ban rendelték el, ennek azonban nincs nyoma a jegyzőkönyvben. Második alkalommal 1986-ban az ügyrend tárgyalásakor, ennek van nyoma a jegyzőkönyvben, sőt a sajtó is hírül adta. Maga a szó szerinti jegyzőkönyv azonban nem található a levéltári anyagok között, így annak történéseire csak közvetetten lehet következtetni. Végül 1987. december 16-án rendelt el zárt ülést Sarlós István, ez a jegyzőkönyv elején szerepel, és az első napirendre vonatkozik, nevezetesen a minisztériumok felsorolásáról szóló törvényjavaslatra, azaz a miniszterek kinevezésére. Bánffy György, a színész-képviselő a *Népszava* hasábjain támadta az eljárást, mondván az ország nyilvánosságára tartozik, hogy ki lesz a miniszter.

* Czoma László keszthelyi képviselő például november 20-án a többpártrendszer preferálós és az Országgyűlést bíráló interjút adott a rádióban. MNL OL XVIII-6-m 4. d.

hangot. Túlsúlyos volt a napirend, ami a képviselők döntésképtelenségéhez vezethet. A *Magyar Nemzet* és a *Népszabadság* elégtelennek tartotta a képviselők tájékoztatását, ráadásul Bödöné Rózsa Edit képviselő így nyilatkozott a *Népszavának*: „Az az igazság, hogy én előző nap a rádióból értesültem arról, hogy a Hazafias Népfront elnöksége még egy államminisztert javasolt.”*

Ebben a helyzetben Stadinger István is rávette magát, hogy 1988 decemberében leüljön a legfontosabb kilenc lap képviselőjével, és segítségüket kérje az Országgyűlés megfogatkozott tekintélyének megőrzésében. Ennek érdekében meg kívánták szervezni a parlamenti tudósítók klubját, ahol háttérinformációkat biztosítanak. Az elnök és alelnökök itt rendszeresen találkoznak velük. A belpolitikai rovatok vezetőivel negyedévente közösen áttekintik a Sajtóiroda a feladatokat, egyeztetik a teendőket, és végül bejelentik, hogy gyökeresen megújítják az *Országközi Híreket*. Az ilyen beszélgetéseknek azonban már nem volt nagy keletje, ugyan az 1988. decemberi és 1989. januári tömegkommunikáció az Országgyűlésen történetekről mint jelentős eseményről számolt be, azonban a lapok nem voltak tekintettel Stadinger Istvánra, és egy sor kritikai megjegyzést tettek a képviselőkre, az egész Országgyűlésre, például az üresjáratokról, a formális szócséplésről. Ráadásul csak a képviselőket szólaltatták meg. Filló Pál budapesti képviselő például maga nyilatkozta a *Népszavának* a költségvetésről, hogy a kormányzat „igyekezett elkábítani a képviselőket és alaposan nehezítette tisztánlátásukat ebben a dzsungelben.”²⁸ A sajtó a lakosságra hárított terhek bírálatát képviselők szájába adta. Az újságok ellenzéki hangnemben fellépő képviselőket szólaltatták meg, így Balla Évát, Bödöné Rózsa Editet. Az egyesülési és gyülekezési törvényről az ellenzéki szervezeteket is megkérdezték. Bubla Gyula budapesti képviselő a *Népszavában* támadta társait:

„A jelenlegi viszonyokhoz képest túlságosan is sok itt a Tisztelt Házban a túlhaldott nézet, a visszahúzó erő. Nem érzem, hogy a képviselők többsége igazán érdekelt lenne a reformban, a változásokban. Több megújulást látok például a szakszervezeteknél, de még a párt Politikai Bizottságában is, mint az Országgyűlésben.”²⁹

Stadinger István az ügyrend módosítása után 1989. február 8-án tartott először sajtótájékoztatót az Országgyűlés soron következő ülése előtt, amelyen a napirend mellett az ütemezés tervét adta elő. A NET helyett már ő hívta össze az ülést. A Sajtóiroda sikeresnek tekintette az eseményt, és buzdította az elnököt, hogy rendszeresítsék a sajtótájékoztatókat.**

A sajtó 1989-ben sztárolt egyes képviselőket. Ahogy a parlamentben, úgy a lapokban is mind gyakrabban szólaltatták meg őket. Különösen az átalakulás emblemati-

* *Parlamenti pillanatok*. *Népszava*, 1988. november 25. A lapok és a tévéhíradó ezúttal keményebben bírálta a képviselőket. A tévében például elhangzott, hogy „egyes képviselők panasznapot tartanak, mások unalmas hetilap-cikkeket olvasnak fel, vagy kiváló vállalati címért opponálnak”.

** MNL OL XVIII-6-m 6. d. A MÜOSZ elismeréssel nyilatkozott erről a lépésről, miközben az MSZMP-t elmarasztalta.

78. A fényképész szobra az Országház folyosóján a sajtónyilvánosság jelenlétét jelképezi a törvényhozás épületében

kus alakja, Király Zoltán aktivitása volt feltűnő, ő a népszerűségi listán is tartósan az élcsapatba tartozott. Mellette Czoma László, Balla Éva, Südi Bertalan, Bödöné Rózsa Edit jelentette a leginkább megszólított képviselőket. Először a *Heti Világgazdaságban* látott napvilágot lista arról, hogy ki szólal meg legtöbbször, és ki a legkevesebbszer a parlamentben. A visszahívással is igen gyakran foglalkozott a sajtó. Bár a lapok egy része a megtámadottak mellett volt, és nehezményezte, hogy nincs jogszabály erre. Mások megkérdőjelezték a visszahívás intézményének a létjogosultságát. A lapok és szerzőik önállósították magukat, például a *Figyelő* 1989. január 26-án támadta a megyei képviselőcsoportokat, mondván, hogy azokat nem a választók, hanem a mindenható megyei tanácsok vezénylik.³⁰

1989. március 3-án már az új elnöknek, Szűrös Mátyásnak küldött levelet a MÜOSZ elnöksége, amelyben kemény hangon támasztottak követelményeket az Országgyűlés vezetésével szemben: nyomtatékosan felkérték az elnököt és a sajtóirodát, hogy teremtsék meg az eddiginél zavartalanabb és hatékony munka feltételeit. Biztosítsanak önálló

sajtószobát, telefon- és telefaxvonalakat, valamint azt, hogy a napirendek előterjesztéseihez az újságírók időben hozzájuthassanak. Egyben felhívták a szerkesztőségeket, hogy a tudósítók létszámánál tanúsítsanak önkorlátozást.

1989. szeptember 26-án, az őszi ülészek kezdetére végre kiépült a gépi szavazás. Ettől függetlenül a szavazás nyílt volt, és bárki számára rendelkezésre állt, ha bele kívánt tekinteni. A képviselők azonban kínosan érezték magukat, ha bármely kérdésben nyilvánosságra kerül szavazatuk, a sajtó így vagy úgy kiszervekíti őket. Ezért kérdésessé vált, hogy a szavazás eredményei kiadhatók-e, és ha igen, kinek? Az egyik képviselő ezt egy ügyrendi bizottság elé kívánta utalni, amely a részleteket tisztázza.³¹ Ezt követően a *Figyelő* című lap újságírójának nem adták ki az egyik szavazás eredményét, miközben a *Népszavának* más ügyben megadták. Világos volt, hogy itt a sajtóról vagy a tájékoztatásról szóló törvény ismételt napirendre vétele vált aktuálissá, mint ahogy ezt szorgalmazták a MÜOSZ 1989. november 14-i és 16-i állásfoglalásai is, amelyben a *Nők Lapja* és a megyei lapok tulajdonlasi kérdését is felvetették. Álláspontjuk szerint utóbbiak estében – akár az MTI-nél, a rádiónál és a televíziónál – az Országgyűlés kompetens dönteni, hogy mit jelent ezek nemzeti mivolta. Fodor István megbízott elnök válaszában a Kulturális Bizottságot nevezte meg az állásfoglalások címetzettjeként.³² Végül a kormány úgy döntött, hogy a sajtóról szóló törvénynek nem terjeszti be a generális módosítását vagy újraalkotását; hanem csak egy kisebb terjedelmű, de elvi jellegű változtatását.³³ Eszerint a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt, erre való felhívást, és nem járhat a mások személyéhez fűződő jogok sérelmével. Másrészt lehetővé vált az, hogy természetes személy is alapíthasson időszaki lapot, helyi jellegű, önálló rádiót vagy televíziós műsort készítő stúdiót. Végül a személyiségi jogokat erőteljesebben védő rendelkezések kerültek a törvénybe.

A tömegkommunikáció új szabályozása ezzel az 1990-ben választott parlamentre maradt, mint ahogy az új körülményekre kellett szabni az Országgyűlés és a sajtó kapcsolatát is.

Jegyzetek

- ¹ A új Országgyűlés. Szabad Nép, 1949. június 8.
- ² Százhetvenhat ipari munkás. Népszava, 1949. június 8.
- ³ Rákosi Máttyás: A jugoszláv trockisták az imperializmus rohamcsapata. Népszava és Szabad Nép, 1949. június 8.
- ⁴ A béke terve törvénnyé lesz. Szabad Nép, 1951. május 16. Költségvetés. 1951. december 14.
- ⁵ (P. Gy.): Az élet programja és Magyar dolgozók a kormány programjáról. Magyar Nemzet, 1953. július 7.
- ⁶ A dolgozók bizakodással fogadták a kormány programját. Szabad Nép, 1953. július 6. Az ország népe elégedett és bizalommal fogadták a kormányprogramot. Népszava, 1953. július 7.
- ⁷ Lelkesítő program. Népszava, 1954. január 26. A kormányprogram megvalósításának útján. Szabad Nép, 1954. január 26.

- ⁸ Számadás és számvetés. Magyar Nemzet, 1954. június 20.
- ⁹ Pongrácz Kálmán: Az új tanács törvény. Magyar Nemzet, 1954. szeptember 23.
- ¹⁰ Szabad Nép, 1955. április 19.
- ¹¹ Magyar Nemzet, 1955. április 19. Szilárd egységben. Magyar Nemzet, 1955. április 20.
- ¹² Az egész nép, a párt és a kormány töretlen egysége biztos záloga sikereinknek és ügyünk győzelmének. Népszava, 1955. április 19.
- ¹³ Mindannyiunk ügye. Népszava, 1954. április 20.
- ¹⁴ Kisbán György: Jegyzetek a parlamentből. Népszava, 1956. augusztus 4.
- ¹⁵ A szocialista demokratizmus útján. Népszava, 1956. augusztus 5.
- ¹⁶ A parlament ülészek után. Esti Budapest, 1956. augusztus 4.
- ¹⁷ Baráti eszmecsere: A lengyel szjejm küldöttsége részt vett a jogügyi bizottság ma délelőtti ülésén. Esti Budapest, 1956. augusztus 4. Az országgyűlés jogi, igazgatási és igazságügyi bizottságának ülése. Szabad Nép, 1956. augusztus 5.
- ¹⁸ MNL OL XVIII-6-v 63. d.
- ¹⁹ MNL OL XVIII-6-v 64. d.
- ²⁰ Tanácskozás az országgyűlés elmúlt évi munkájáról. Magyar Nemzet, 1969. február 28. Országgyűlési bizottságok, képviselői csoportok vezetőinek tanácskozása a Parlamentben. Népszava, 1969. február 28. Tanácskozás az országgyűlés tavalyi munkájáról és idei programjáról. Magyar Hírlap, 1969. február 28.
- ²¹ MNL OL XVIII-6-k 7. d.
- ²² MNL OL XVIII-6-k 3. d.
- ²³ MNL OL XVIII-6-k 72. d.
- ²⁴ MNL OL XVIII-6-v 51. d. és XVIII-6-k 72. d.
- ²⁵ MNL OL XVIII-7 18. d.
- ²⁶ Hivatalosan nem jelent meg. Reform, 1989. 3. sz.
- ²⁷ MNL OL XVIII-6-m 2. d.
- ²⁸ Parlamenti pillanatok. Népszava, 1988. december 23.
- ²⁹ Parlamenti pillanatok. Népszava, 1989. január 11.
- ³⁰ Figyelő, 1989. január 26.
- ³¹ Az új Ügyrendi Bizottságot október 31-én szavazták meg. Napló, 1989. 5349.
- ³² MNL OL XVIII-6-o 1. d. 1990. évi XI. törvény a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 1990. február 14.
- ³³ Napló, 1990. 6324.

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁEH	Állami Egyházügyi Hivatal
ÁI SH	Állami Ifjúsági és Sporthivatal
állammin.	államminiszter
államtitk.	államtitkár
ÁSZ	Állami Számvevőszék
belker.-i min.	belkereskedelmi miniszter
BM	Belügyminisztérium
Btk.	Büntető törvénykönyv
CSKP	Csehszlovák Kommunista Párt
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetege
ÉDOSZ	Élelmiszeripari Dolgozók Országos Szakszervezete
elnökhely.	elnökhelyettes
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EüM	Egészségügyi Minisztérium
ÉVM	Építési és Városfejlesztési Minisztérium
f.	fond
Fidesz	Fiatal Demokraták Szövetsége
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt,
	Független Kisgazdapárt
FM	Földművelésügyi Minisztérium
FMDP	Független Magyar Demokrata Párt
FMPK	Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány
HM	Honvédelmi Minisztérium
HNF	Hazafias Népfront
HNF OT	Hazafias Népfront Országos Tanácsa
IKB	Ideiglenes Központi Bizottság
IIB	Ideiglenes Intéző Bizottság
I. m.	idézett mű

IM	Igazságügy-minisztérium
IMF	International Monetary Fund
ipari min.	ipari miniszter
IPU	Interparlamentáris Unió
KAO	Közigazgatási és Adminisztratív Osztály
KB	Központi Bizottság
KV	Központi Vezetőség
képv.	képviselő
ker.-i min.	kereskedelmi miniszter
KGM	Kohó- és Gépipari Minisztérium
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KIOSZ	Kisiparosok Országos Szövetsége
KISOSZ	Kiskereskedők Országos Szövetsége
KNDK	Koreai Népi Demokratikus Köztársaság
korm.biztos	kormánybiztos
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KPM	Közlekedési és Postaügyi Minisztérium
KRESZ	Közlekedésrendészeti Szabályzat
külker.-i min.	külkereskedelmi miniszter
KüM	Külügyminisztérium
KV	Központi Vezetőség
KVM	Környezet- és Vízgazdálkodási Minisztérium
Legf.	Legfelsőbb
MDF	Magyar Demokrata Fórum
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MÉM	Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
MFNF	Magyar Függetlenségi Népfront
min.	miniszter
min.el.	miniszterelnök
min.elnök-hely.	miniszterelnök-helyettes
min.hely.	miniszterhelyettes
MM	Munkaügy Minisztérium
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNDSZ	Magyar Nők Demokratikus Szövetsége
MNFF	Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTESZ	Műszaki- és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
MTI	Magyar Távirati Iroda
MRP	Magyar Radikális Párt

MÚOSZ	Magyar Újságírók Országos Szövetsége
MÜM	Művelődésügyi Minisztérium
Napló	Országgyűlés Naplója
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NEKA	Nemzeti Kerekasztal
NM	Nehézipari Minisztérium
NPP	Nemzeti Parasztpárt
NSZEP	Német Szocialista Egységpárt
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
OE	Országos Elnökség
OGYK MPGY	Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény
OKISZ	Ipari Szövetkezetek Országos Tanácsa
OKTH	Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal
OM	Oktatási Minisztérium
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OT	Országos Tervhivatal
OTSB	Országos Testnevelési és Sportbizottság
OVB	Országos Választási Bizottság
ő. e.	őrzési egység
PIL	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
PM	Pénzügyminisztérium
PTO	MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztály
RKP	Román Kommunista Párt
sz.	számú
SZDSZ	Szabad Demokraták Szövetsége
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
SZÖVOSZ	Szövetkezetek Országos Szövetsége
T.	Tisztelt
TOT	Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa
Törvénytár	Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye
tv.	törvény
tvr.	törvényerejű rendelet
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Egyesült Nemzete Szervezetének Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
uo.	ugyanott
VOSZ	Vállalkozók Országos Szövetsége
vö.	vesd össze
VSZ	Varsói Szerződés

[566] + Források és irodalom

FORRÁSOK

Levéltári források

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA (MNL OL)

XVIII-6., 7., 10. és 11. f. Az Országgyűlés iratai.
XVIII-2 és 13. f. Az Elnöki Tanács és elnök iratai.
XIX-A-2-a. A Minisztertanács jegyzőkönyvei.
XIX-A-2-gg. Apró Antal iratai.
M-KS 276 f. 52., 53., 54., 62., 65., 67., 71., 72., 75., 88., 96. cs. MDP-iratok.
M-KS 288. f. 4., 5., 7., 8., 31., 54. cs. MSZMP-iratok.

Könyvtári források

Alkotmányok:
Bizottsági kézikönyv. 1991. Az Országgyűlés főtitkára. Kézirat, Országgyűlési Könyvtár.
Jónás Károly: *Adatok és tények az 1985–1990. évi Országgyűlésről.* Kézirat. Budapest, 1993. Országgyűlési Könyvtár.
Magyar Közlöny. Hivatalos lap. 1949–1990.
A Magyar Népköztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény). NETJOGTAR. A Comp-Lex jogi adatbázisból.
A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Budapest, 1979.
A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Budapest, 1998.
Az Országgyűlés irományai 1949. II. kötet. Budapest, 1964.
Az Országgyűlés irományai 1949–1990. Országgyűlési Könyvtár.
Az Országgyűlés irományai. 1950-től 1990-ig. Kézirat. Az Országgyűlés Parlamenti Gyűjteménye.
Az Országgyűlés naplója 1949–1990. Országgyűlési Könyvtár.

Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjteménye. Bizottsági Jegyzőkönyvek 1956–1990. 1–103. doboz.

Az Országgyűlés ügyrendjei: <http://www3.arcanum.hu/hazszabaly/opt/a081030.htm?v=pdf&a=start> (A letöltés ideje: 2019. október 25.)

Országgházi Hírek 1987–1988.

Parlamenti Tudósítások 1989.

Soltész István: *Bibliográfia az alkotmányról, az államról, az Országgyűlésről, a központi állami szervekről, és a választási rendszerről.* Budapest, 2015.

Törvények és törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949. A Minisztertanács Elnökének Hivatala. Budapest, 1950.

Törvények és törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1950. A Minisztertanács Elnökének Hivatala. Budapest, 1951.

Törvények és törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1951. Budapest, 1952.

Törvények és törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1952. Minisztertanács Hivatala, Budapest, 1953.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1953, 1954, 1955. Minisztertanács Titkársága, Budapest, 1953, 1954, 1955.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972. Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, Budapest, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990. Minisztertanács Titkársága, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991.

Forráskiadványok

A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve. Budapest, 1957.

Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei III. kötet, 1957. április 5. – 1957. május 17.* Budapest, 1993.

Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei* 1957. július 2. – december 28. Budapest, 2006.

Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk.): *Nagy Imre első kormányának minisztertanácsai jegyzőkönyvei. I. kötet. 1953. július 10. – 1954. január 15.* Budapest, 2018.

Baráth Magdolna – Ripp Zoltán (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. kötet. 1957. május 21. – 1957. június 24.* Budapest, 1994.

- Baráth Magdolna (összeáll.): *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956.* Budapest, 2002.
- Baráth Magdolna (szerk.): *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei. 1956. november 7. – 1958. január 25.* Budapest, 2009.
- Források Budapest múltjából V/a kötet.* Budapest, 1985.
- Gyekiczky Tamás: *Rendcsinálás – Tisztogatás 1957–1958-ban. Dokumentumok. Jogtörténeti Szemle, 2008. 1. sz.*
- Gyurgyák János (főszerk.): *A forradalom hangja. (Századvég Füzetek 3.)* Budapest, 1989.
- Halász József: *Burzsoá hatalom – néphatalom.* Budapest, 1958.
- Izsák Lajos – Szabó József – Szabó Róbert (szerk.): *1956 plakátjai és röplapjai.* Budapest, 1991.
- Izsák Lajos (főszerk.): *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956.* Budapest, 1998.
- Némethné Vágyi Karola – Urbán Károly (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. kötet. 1957. január 25. – 1957. április 2.* Budapest, 1993.
- Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Budapest, 1979.
- Soós László (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. I–II. kötet.* Budapest, 1993.
- Soós László (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei. I–II. kötet.* Budapest, 1997.
- Soós László (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei. I–II. kötet.* Budapest, 1999.
- Szabó Bálint (főszerk.): *A magyar népfront története. Dokumentumok 1935–1976. II. kötet.* Budapest, 1977.
- Szabó Bálint (szerk.): *A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája 1944. szeptember – 1980. április.* Budapest, 1982.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Budapest, 1978.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970.* Budapest, 1974.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, 1979.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980.* Budapest, 1983.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985.* Budapest, 1988.
- Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1989.* Budapest, 1994.

Vida István (szerk.): *1956 és a politikai pártok. Politikai pártokat az 1956-os forradalomban. 1956. október 23 – november 4. Válogatott dokumentumok.* Budapest, 1998.

Könyvek

- Ádám Antal: *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa.* Budapest, 1959.
- Apró Antal: *A szocializmus építésének útján.* Budapest, 1975.
- Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1935–1979. IV. kötet.* 1990.
- Bihari Ottó: *Az államhatalmi képviselői szervek elmélete.* Budapest, 1963.
- Bihari Ottó: *Korszerű tendenciák az államhatalom gyakorlásában.* Budapest, 1983.
- Bölgöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004.* Budapest, 2004.
- Halász József: *Burzsoá hatalom – néphatalom.* Budapest, 1958.
- Halász József – Sári János (szerk.): *Állami intézmények a politikai rendszerben.* Budapest, 1987.
- Kállai Gyula: *Szocialista állami életünk fejlődésének néhány időszerű kérdése.* Budapest, 1969.
- Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért.* Budapest, 1951.
- Rudas László: *A Szovjetunió alkotmánya.* Budapest, 1946.
- Szabó Imre: *A szocialista alkotmányok helye a jogrendszerben.* In: *A szocialista alkotmányok fejlődése.* Budapest, 1966.
- Szocialista államépítés.* Budapest, 1968.
- Vida István (főszerk.): *Magyarországi politikai pártok lexikonja (1946–2010). I. kötet.* Budapest, 2011.

Tanulmányok, cikkek (válogatás)

- A békevédelmi törvények.* Jogtudományi Közlöny 1951. 4. sz.
- A népi demokratikus államok alapvető funkciói fejlődésünk jelenlegi szakaszában.* Jogtudományi Közlöny 1959. 4. sz.
- Ádám Antal: *A képviselői jogok és kötelességek szabályozásának problémái.* Állam és Igazgatás, 1970. 8. sz.
- Ádám Antal: *A Minisztertanács jogállása és főbb feladatai a módosított alkotmány alapján.* Jogtudományi Közlöny, 1972. 12. sz.
- Ádám Antal: *A Népköztársaság Elnöki Tanácsának külügyi hatásköre.* Jogtudományi Közlöny, 1958. 6. sz.
- Ádám Antal: *A szocialista országok prezídiumai.* Állam és Igazgatás, 1961. 6. sz.
- Ádám Antal: *Alkotmányosság és alkotmányvédelem a Magyar Népköztársaságban.* Jogtudományi Közlöny, 1974. 6. sz.

Ádám Antal: Az országgyűlés általános, kifejezett és kizárólagos hatásköre a módosított alkotmány alapján. Állam és Igazgatás, 1973. 2. sz.

Ádám Antal: Az országgyűlési képviselők mentelmi joga. Jogtudományi Közlöny, 1957. 1–3. sz.

Ádám Antal: Az országgyűlési képviselők mentelmi joga. Jogtudományi Közlöny, 1957. 1–3. sz.

Az Országgyűlés elnökének látogatása a Budapest szerkesztőségében. Budapest, 1970. 1. sz.

Bajomi Iván: Egy társadalmi vita anatómiája. Medvetánc, 1987. 2. sz.

Beér János: A demokratikus államfejlődés útján. Jogtudományi Közlöny, 1956. 4.

Beér János: A népi demokratikus köztársaságok alkotmánya. Állam és Igazgatás, 1949. 1. sz.

Beér János: A Román Népköztársaság alkotmánya (I–II.) Jogtudományi Közlöny, 1953. 4. és 5–6. sz.

Beér János: A Szovjetunió Kommunista Párta XX. Kongresszusának tanulságai. Állam és Igazgatás, 1956. 5. sz.

Beér János: A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának tanulságai és az államépítés feladatai hazánkban. Állam és Igazgatás, 1956. 5. sz.

Beér János: Az államhatalmi szervezet egysége a Magyar Népköztársaságban. Állam és Igazgatás, 1960. 4. sz.

Beér János: Országgyűlésünk munkájának megjavításáról. Társadalmi Szemle, 1956. 6–7.

Besnyő Károly: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának negyed évszázada. Jogtudományi Közlöny, 1974. 12. sz.

Besnyő Károly: A megyei képviselőcsoportok szerepe az Országgyűlés és a tanácsok kapcsolatában. Állam és Igazgatás, 1964. 5. sz.

Besnyő Károly: Az alkotmánymódosítás időszerűségének kérdései. Jogtudományi Közlöny, 1972. 7. sz.

Besnyő Károly: Az Elnöki Tanács harminc éve. Állam és Igazgatás, 1979. 8. sz.

Besnyő Károly: Az Országgyűlés, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa és a tanácsok testületi jellege. Állam és Igazgatás, 1969. 4. sz.

Bihari Mihály: Átmenet a diktatórikus szocializmusból a demokratikus szocializmusba. Világosság, 1989. 4. sz.

Bihari Ottó: A képviseleti demokrácia. Társadalmi Szemle, 1965. 8–9. sz.

Bihari Ottó: A képviseleti szervek tömegbázisának kiszélesítése. Állam és Igazgatás, 1963. 4. sz.

Bihari Ottó: A képviselők és a tanácsstagok – a dolgozók küldöttei. Társadalmi Szemle, 1956. 4. sz.

Bihari Ottó: A képviselők és tanácsstagok – a dolgozók küldöttei. Társadalmi Szemle, 1956. 4. sz.

Bihari Ottó: A törvényhozás és a végrehajtás egységének értelme és formái a mai szocialista államban. Állam és Igazgatás, 1968. 12. sz.

Bihari Ottó: Alkotmányreformunk jelentősége. Jogtudományi Közlöny 1973. 2. sz.

Bihari Ottó: Az Országgyűlés tevékenységének fejlesztése. Állam és Igazgatás, 1967. 3. sz.

D. N. Bahran: A képviselői interpelláció. Állam és Jog, 1960. 9. sz.

Dabronaki Gyula: Új törvény a népi ellenőrzésről. Állam és Igazgatás, 1969. 3. sz.

Dr. Csanádi György – Dr. Csató István – Dr. Kálmán György: A népi demokráciák alkotmánya. Jogtudományi Közlöny, 1949. 17–18. sz.

Dunay Pál: A kormány és a parlament az európai szocialista államokban. Állam és Igazgatás, 1984. 1. sz.

Ficzere Lajos: A politikai rendszer reformjának irányáról. Jogtudományi Közlöny, 1988. 5. sz.

Ficzere Lajos: Szocializmus és jogállamiság. Jogtudományi Közlöny, 1988. 3. sz.

Frücht Pál: A helyi népszavazásról. Állam és Igazgatás, 1987. 2. sz.

Halász József: A képviseleti szervek fejlődése a Lengyel Népköztársaságban. Jogtudományi Közlöny, 1959. 1. sz.

Halász József: A szocialista állam fejlődésének kérdései az SZKP XXI. Kongresszusán. Jogtudományi Közlöny, 1959. 7–8. sz.

Halmi Gábor: A törvényhozás és a végrehajtás egységének lenini elméletéről. Állam és Igazgatás, 1978. 8–9. sz.

Hevesi Gyula: Az ellenőrzés országos érdek. Magyarország, 1957. május 20.

Horváth Imre – Kiss László: A jogalkotás időszerű kérdései. Állam és Igazgatás, 1987. 10. sz.

Horváth János: A Lengyel Népköztársaság Sejmjének működése. Állam és Igazgatás, 1956. 4. sz.

Horváth Jenő – Törőcsik Gábor: Az Országgyűlés ügyrendjének módosítása. Állam és Igazgatás, 1973. 3. sz.

Jakab Tibor: Hárszabályok. Valóság, 1988. 8. sz.

Jutasi György: Az Alkotmányjogi Tanács tevékenységének néhány elvi problémára. Állam és Igazgatás, 1985. 6. sz.

Kilényi Géza: A politikai reform és az államszervezet. Állam és Igazgatás, 1988. 8. sz.

Kiss Elemér: Milyen legyen a kormány? Állam és Igazgatás, 1988. 12. sz.

Korom Mihály: A jogalkotás időszerű kérdései. Állam és Igazgatás, 1976. 10. sz.

Kukorelli István: Parlamenti interpellációk Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1981. 6. sz.

M. A. Gedvilasz – Az. G. Novikov: A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje Törvényelőkészítő Bizottságának tevékenységéről. Jogtudományi Közlöny, 1958. 1–2. sz.

Markója Imre: Törvény az Alkotmányjogi Tanácsról. Állam és Igazgatás, 1984. 6. sz.

Mártonffy Károly: A II. Országos Magyar Jogászkongresszus. Állam és Igazgatás, 1949. 1. sz.

Mártonffy Károly: Az új lengyel alkotmány. Jogtudományi Közlöny 1952. 11. sz.

Mónus Lajos: Az országos hatáskörű szervekről. Állam és Igazgatás, 1987. 3. sz.

Nagy Károly: A Békés megyei országgyűlési képviselőcsoport munkája. Állam és Igazgatás, 1961. 5. sz.

Páricsi Viktor: *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa vagy a Népköztársaság Elnöke?* Állam és Igazgatás, 1989. 3. sz.

Pecze Ferenc: *A képviseleti intézmények tagjainak interpellációs joga.* Jogtudományi Közlöny, 1956. 7. sz.

Petrik Ferenc: *A jogalkotás elvi kérdései.* Állam és Igazgatás, 1986. 3. sz.

Pokol Béla: *Az érdekképviseleti szervek a politikai akaratképzésben.* Társadalomtudományi Közlemények, 1985. 1. sz.

Pongrácz Kálmán: *Az országgyűlés és az országgyűlési képviselők munkája.* Állam és Igazgatás, 1956. 7–8. sz.

Raft Miklós: *Szervezeti változások a kormányzati irányításban.* Állam és Igazgatás, 1988. 5. sz.

Rónai Sándor: *Az országgyűlés májusi és júniusi ülésszakáról.* Társadalmi Szemle, 1956. 2. sz.

Samu Mihály: *Szocialista államunk fejlesztésének mai tendenciái.* Állam és Igazgatás, 1986. 2. sz.

Sári János: *Az alkotmány hatályosulása.* Állam és Igazgatás, 1987. 1. sz.

Sárközy Tamás: *A társasági törvény előkészítése.* Valóság, 1989. 3. sz.

Schmidt Péter: *Az Országgyűlés két ülésszakának munkája.* Jogtudományi Közlöny, 1957. 4–6. sz.

Schmidt Péter: *Hatályos választási rendszerünk kialakulása.* Jogtudományi Közlöny, 1958. 10. sz.

Schmidt Péter: *Negyven év alkotmányfejlődéséhez.* Állam és Igazgatás, 1985. 4. sz.

Sz. J. Tulpanov: *Az állam kérdéseivel kapcsolatos jelenkori revizionizmus bírálata.* Jogtudományi Közlöny, 1959. 6. sz.

Szabó Kálmánné: *Az országgyűlési képviselők és választók kapcsolata.* Állam és Igazgatás, 1961. 6. sz.

Szakali József: *Fokozódik az ellenőrzés társadalmi szerepe.* Állam és Igazgatás, 1985. 1. sz.

Szoboszlai György – Verebélyi Imre: *A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései.* Társadalomtudományi Közlemények, 1980. 1. sz.

Tölgyessy Péter: *Van közünk a közjogunkhoz? Országgyűlési Tudósítások,* 1989. 3. sz.

Törőcsik Gábor: *Az Országgyűlés ügyrendjének módosítása.* Állam és Igazgatás, 1986. 11. sz.

Uttó György: *A jogalkotási program és a túlszabályozás.* Állam és Igazgatás, 1986. 11. sz.

Varga Jenő: *Az Országgyűlés Kereskedelmi Bizottságának tevékenységéről.* Állam és Igazgatás, 1970. 4. sz.

Vas Tibor: *A szocialista jogalkotás főbb kérdései.* Jogtudományi Közlöny 1958. 11–12. sz.

Vas Tibor: *Az állam és jogtudomány néhány kérdése az SZKP XX. kongresszusa után.* Jogtudományi Közlöny, 1956. 4. sz.

Vastagh Pál: *Legitim-e a magyar Országgyűlés?* Társadalmi Szemle, 1989. 6. sz.

Zoltán Ödön: *A jogszabály-előkészítés módszertani kérdései.* Jogtudományi Közlöny, 1973. 10. sz.

Zoltán Ödön: *A jogszabály-előkészítés szervezeti kérdései.* Jogtudományi Közlöny, 1973. 7–8. sz.

Zsuffa György: *Az államigazgatási szervek feladatai az országgyűlési képviselők tevékenységének támogatásában.* Állam és Igazgatás, 1986. 11. sz.

Memoárok, naplók

Demény Pál: *„A párt foglya voltam.”* Budapest, 1988.

Dobi István: *Vallomás és történelem.* I–II. kötet. Budapest, 1962.

Földvári Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Életútinterjú.* Budapest, 2011.

Horn Gyula: *Cölöpök.* Budapest, 1991.

Király István: *Napló 1956–1989.* Budapest, 2017.

Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan.* Budapest, 1989.

Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon 1988–1990.* Budapest, 1994.

Magyar nyitány. *Régi képviselők a T. Házból (1985–1990).* Tata, 2007.

Marosán György: *Nincs visszaút. Emlékeim az 1948–1956-os évekből.* Budapest, 1988.

Nagy Imre: *Egy évtized. Válogatott beszédek és írások (1948–1954).* II. kötet. Budapest, 1954.

Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékiratok 1956–1957.* Szerkesztette: Vida István. Budapest, 2006.

Nánási László: *Emlékezetből.* Budapest, 1983.

Oplatka András: *Németh Miklós „Mert ez az ország érdeke”.* Budapest, 2014.

Ortutay Gyula: *Napló I–II–III. (1938–1954, 1956–1966, 1967–1977)* Budapest, 2009 és 2010.

Pozsgay Imre: *Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban.* Budapest, 1993.

Pozsgay Imre: *Koronatanú és tettestárs.* Budapest, 1998.

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956.* 1–2. kötet. Budapest, 1997.

Vas Zoltán: *Betiltott könyvem.* Budapest, 1990.

Z. Nagy Ferenc: *Ahogy én láttam...* Budapest, 1965.

Feldolgozások

1956 kézikönyve. *Megtorlás és emlékezés.* III. kötet. Budapest, 1996.

Ágh Attila: *A parlamenti szerep a demokratikus átmenetben.* In: Demokratikus átmenetek. Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, Budapest, 1991.

Antal Tamás: *A szovjet típusú közigazgatás Kelet- és Közép-Európában.* Jogtörténeti Szemle, 2009. 3. sz.

Arday Lajos: Száz év. Az Interparlamentáris Unió magyar nemzeti csoportjának története. Budapest, 1996.

Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945–1950. Budapest, 1988.

Balogh Zsolt: Az országos hatáskörű szervek szervezeti változásai. Állam és Igazgatás, 1987. 3. sz.

Békés Csaba: Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjában 1945–1990. Budapest, 2004.

Benkő Péter: A Hazafias Népfront és a népi mozgalom 1957-ben. Múltunk, 1995. 3. sz.

Benyák Adrienn: Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az államszervezetben 1949–1953 között. Jogtörténeti Szemle, 2006. 3. sz.

Berend T. Iván: A magyar gazdasági reform útja. Budapest, 1988.

Bihari Mihály: Az állami képviselet szerepe a szocializmus politikai rendszerében. In: Biztonság és együttműködés. Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. Budapest, 1985.

Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005.

Bihari Mihály: Alkotmányozási szakaszok Magyarországon. In: Baráth Magdolna – Bánkuti Gábor – Rainer M. János (szerk.): Megértő történelem. Tanulmányok. Budapest, 2011.

Csanádi Mária: Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás. Budapest, 1995.

Csanádi Mária: A pártállamok összehasonlító modellje: az újratermelődés, a reformok és átalajulások hasonlóságainak és eltéréseinek hatalmi-szerkezeti háttere. Politikatudományi Szemle, 2005. 1. sz.

Csicskó Mária: Képviselői pályaképek 1947–1953. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz.

Csikósné Hunics Györgyi – Machos Csilla: „Nempolitikus” realpolitikusok: az átmenet parlamentjének képviselői. Társadalmi Szemle, 1995. 3. sz.

Dani Judit: Az Országgyűlés Gyorsíró Irodájának története a kezdetektől napjainkig. In: Soltész István (szerk.): A plenáris ülések. 2. kötet. Budapest, 2003.

Dezső Márta: Kié a képviselő? – avagy a képviselői mandátum jellege. Jogtudományi Közlöny, 1987. 7. sz.

Dobszay Károly – Estók János – Salamon Konrád – Szerencsés Károly – Tombor László: Tisztelt Ház! A Magyar Országgyűlés története 1848–1998. Budapest, 1998.

Dunay Pál: A kormány és a jogalkotás az európai szocialista államokban. Jogtudományi Közlöny, 1983. 12. sz.

Faragó Béla: Az alkotmányteremtés nehézségei. Medvetánc, 1987. 3–4. sz.

Fehér Zoltán: A kormányzás háttérintézményei. A Miniszterelnöki Hivatal 1990–2003. II. rész, Politikatudományi Szemle, 2003. 1. sz.

Feitl István: Parlamentarizmus és öngazgatás az 1956-os forradalomban. Múltunk, 1985. 2. sz.

Feitl István: A moszkvai emigráció és az MSZMP. Múltunk, 1991. 4. sz.

Feitl István: Az első népfrontválasztás. Társadalmi Szemle, 1994. 5. sz.

Feitl István: Zavarok Nagy Imre és Kádár János archontológiája körül. Múltunk, 1993. 1. sz.

Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Budapest, 2000.

Feitl István – Palasik Mária: Magyar Köztársaság 1946. In: Demokratikus köztársaságok Magyarországon. Budapest, 2007.

Fejérdy András: A Szent István és Magyarország közötti 1964. évi részleges megállapodás. In: Baráth Magdolna – Bánkuti Gábor – Rainer M. János (szerk.): Megértő történelem. Tanulmányok. Budapest, 2011.

Fónagy Zoltán – Pótó János: A Magyar Tudományos Akadémia története. (<https://mta.hu/hatteranyagok>)

Föglein Gizella: Párthatározattól – törvényhozási szándékig (Csúcsszintű döntések a magyarországi nemzetiségekről a Kádár-korszakban, 1978, 1988) Jogtörténeti Szemle, 2009. 3. sz.

Földes György: Az eladósodás politikatörténete 1957–1986. Budapest, 1995.

Földes György: Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai 1956–1988. I. kötet. Budapest, 2015.

Gedeon Péter: A pártállam szerkezete és a posztoszocialista átmenet Magyarországon. Politikatudományi Szemle, 1996. 1. sz.

Gerő András: Térerő. A Kossuth tér története. Budapest, 2007.

Glant Tibor: A Szent Korona amerikai kalandja 1945–1978. Debrecen, 1997.

Gombár Csaba: Demokratikus rendezőelvek. In: Anarchizmus és rendezőelvek. Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, Budapest, 1986.

Gyarmati György: Politikai szempontok érvényesülése a tanácsrendszer előkészítő munkálataiban. Történelmi Szemle, 1981. 2. sz.

Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Budapest, 2011.

Halász Gábor: Az oktatáspolitikai szerkezete a hatvanas-hetvenes években. Medvetánc, 1984. 2–3. sz.

Halász József – Sári János (szerk.): Állami intézmények a politika rendszerében. Budapest, 1987.

Halmi Gábor: Az országgyűlés szerepének módosulása az ügyrendek tükrében. Medvetánc, 1987. 2. sz.

Halmi Gábor: Az egyesületek és az állam. Medvetánc, 1987. 3–4. sz.

Horváth Attila: A gyűlekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig. Jogtörténeti Szemle, 2007. 1. sz.

Horváth Attila: A magyar bírósági szervezet története a szovjet típusú diktatúra idején (1945–1990) Jogtörténeti Szemle, 2017. 1–2. sz.

Horváth Lajos: A magyar országgyűlés 1956–57-ben. Budapest, 2004.

Horváth László – Kondorosi Ferenc: A társadalmi vitáról. Állam és Igazgatás, 1989. 2. sz.

Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Budapest, 2003.

Hubai László – Tombor László (szerk.): A magyar parlament 1944–1948. Budapest, 1991.

Hubai László: *Magyarország XX. századi válsági atlasza I–III.* Budapest, 2001.

Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok.* Debrecen, 1989.

Huszár Tibor: *A hatalmi gépezet újjáépítése és a represszió.* Mozgó Világ, 1999. 8. sz.

Huszár Tibor: *Az elittől a nomenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika Magyarországon (1945–1989).* Budapest, 2007.

Huszár Tibor: *Kádár János. Politikai életrajz 1–2.* Budapest, 2001.

Huszár Tibor – Szabó János: *Restauráció vagy kiigazítás. A kádári represszió intézményesülése 1956–1962.* Budapest, 1999.

Ifj. Trócsányi László: *Az interpellációs jog egyes elméleti és gyakorlati kérdései.* Jogtudományi Közlöny, 1984. 7. sz.

Ilonszki Gabriella: *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században.* Budapest, 2009.

Izsák Lajos: *A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon.* Történelmi Szemle, 1992. 1–2. sz.

Izsák Lajos: *Az 1956-os forradalom pártjai és programjai.* Múltunk, 1992. 2–3. sz.

Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944–1990.* Budapest, 1998.

Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története.* Budapest, 1995.

Jutasi György: *A törvényhozás 1989-ben: nagymódosítások és sarkalatos törvények.* Magyarország Politikai Évkönyve. Budapest, 1990.

Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája.* Budapest, 1998.

Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer (1945–1990).* Budapest, 2014.

Kelemen Elemér: *Oktatáspolitikai irányváltások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990)* Új Pedagógiai Szemle, 2003. 9. sz.

Kerekes Zsuzsa: *Válaszúton az Országgyűlés.* Medvetánc, 1987. 3–4. sz.

Kolosi Tamás: *Társadalmi struktúra és szocializmus.* Budapest, 1974.

Kolosi Tamás: *Struktúra és egyenlőtlenség.* 1983.

Kornai János: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan.* Budapest, 1993.

Kó András – Nagy J. Lambert: *Kossuth tér 1956.* Budapest, 2001.

Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest, 2004.

Körösényi András: *A képviseleti demokrácia típusai.* In: Demokratikus átmenetek. Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, Budapest, 1991.

Körösényi András: *Nomenklatúra és törésvonal.* Társadalmi Szemle, 1997. 2. sz.

Körösényi András: *A magyar politikai rendszer.* Budapest, 1998.

Kukorelli István: *A képviselői mandátum kezdetének és érvényességének államjogi alapjai.* Jogtudományi Közlöny, 1984. 8. sz.

Kukorelli István: *A parlamenti állandó bizottságok a törvényhozásban.* Jogtudományi Közlöny, 1987. 7. sz.

Kukorelli István: *Változások az országgyűlés összetételében az 1985-ös választások nyomán.* Medvetánc, 1987. 3–4. sz.

Kukorelli István: *A jogállamért!* Budapest, 1988.

Kukorelli István: *Így választottunk...* Budapest, 1988.

Kukorelli István: *A politikai intézményrendszer szerepe a képviselőjelöltek előzetes kiválasztásában az 1985-ös választásokon.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz.

Kukorelli István: *Az országgyűlési képviselők jogállása.* Budapest, 1989.

Kukorelli István: *Az Országgyűlés a többpártrendszer első évében.* Magyarország Politikai Évkönyve. Budapest, 1990.

Kukorelli István: *Az alkotmányozás évtizede.* Budapest, 1995.

Kukorelli István: *Húsz éve alkotmányozunk...* Közjogi Szemle, 2009. 3. sz.

Kukorelli István – Tóth Károly: *A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai.* Lakitelek, 2016.

Kulcsár Kálmán: *A mai magyar társadalom.* Budapest, 1980.

Kurtán Sándor: *Miniszterek az államszocializmus korszakában 1949–1990.* In: Szakértők és pártemberek. Kormányzati elit Magyarországon 1848–2010. Budapest, 2011.

Lőrincz Lajos: *A kormányzat rendszerének változásai a szocialista országokban.* Jogtudományi Közlöny, 1983. 5. sz.

Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve.* 1990.

Máthé Gábor: *A magyar jogfejlődés jellemző vonásai (1944–1949).* Jogtörténeti Szemle, 1986. 1. sz.

Nagy Péter: *Gyári munkásokból parlamenti képviselők. Ózd környéki munkásszármazású képviselők a politikai élet párhelyében a Kádár-rendszer utolsó évtizedében.* Aetas, 2015. 2. sz.

Palasik Mária: *Kovács Béla 1908–1959.* Budapest, 2002.

Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949).* Budapest, 2017.

Pálmány Béla: *A parlament 1956-ban.* Valóság, 1994. 10. sz.

Pesti Sándor: *A parlament belső alkotmánya. A házszabályok nemzetközi és hazai fejlődésének elemzése.* Társadalmi Szemle, 1998. 60. sz.

Pesti Sándor: *Parlament és parlamentarizmus Magyarországon (1848–1945).* Politikatudományi Szemle, 2002. 1–2. sz.

Péter László: *Miért éppen az Elbánál hasadt ketté Európa?* In: Uő: *Az Elbától keletre: tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Budapest, 1998.

Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985 I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968.* Budapest, 1985.

Pokol Béla: *Kétkamarás országgyűlés és politikai reform.* Mozgó Világ, 1989. 2. sz.

Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus egyes jogintézményei és történetiségük.* Múltunk, 1997. 2. sz.

Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje.* Budapest, 2015.

Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958. Politikai életrajz. II. kötet.* Budapest, 1999.

Révész Béla: *Alkotmányosság és állambiztonság. Alkotmányossá válási törekvések az állambiztonsági reformkonceptiókban, 1989–1990.* Aetas, 2013. 4. sz.

Révész Béla: *Változások a bírósági rendszerben 1945 és 1989 között.* Jogtörténeti Szemle, 2017. 1–2. sz.

Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, 2006.

Ripp Zoltán: *Éltékozolt esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései.* Budapest, 2009.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Budapest, 2003.

Sári János: *A hatalomgyakorlás felfogásának alakulása (1957–1987) I–II. rész.* Állam és Igazgatás, 1988. 6–7. sz.

Sári János: *A köztársasági elnök alkotmányjogi státusza.* Magyar Közigazgatás, 1990. 7. sz.

Schmidt Péter: *A visszahívási jog természetéhez.* Országgyűlési Tudósítások, 1989. 3. 10. sz.

Simándi Irén: *„Alkotmánytan” a Magyar Rádióban. Az 1949. évi alkotmány.* Jogtörténeti Szemle, 2012. 3. sz.

Soltész István: *Az 1985. évi képviselő és tanácstagi választások fontosabb tapasztalatai.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz.

Soltész István: *Az Országgyűlés Hivatalának története: az irodától a professzionális hivatalig.* Parlamenti Szemle, 2017. 2. sz.

Szabó Csaba: *Mindszenty József bíboros szabadon töltött napjai 1956-ban.* In: Gyarmati György (szerk.): *ÁVH – POLITIKA – 1956.* Budapest, 2007.

Szabó Miklós: *A legitimáció történeti alakváltozásai.* Medvetánc, 1988. 1. sz.

Szabó Zoltán: *A parlamenti ellenőrzés fogalma és eszközei.* Közjogi Szemle, 2010. 3. sz.

Szakács Gyula: *Deregulációs törekvések Magyarországon.* Állam és Igazgatás, 1989. 9. sz.

Szalai Erzsébet: *A hatalom metamorfózisa.* Valóság, 1991. 6. sz.

Szalai Erzsébet: *A hatalom szerkezete Magyarországon a politikai rendszerváltás után.* Politikatudományi Szemle, 1993. 2. sz.

Szente Zoltán: *A közép- és kelet-európai országok alkotmányfejlődésének fő jellemzői 1945–1989.* Jogtörténeti Szemle, 2006. 1. sz.

Szente Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet 1945–2005.* Budapest, 2006.

Szente Zoltán: *A képviselők interpellációs joga a magyar parlamenti életben.* Magyar Jog, 2009. 3. sz.

Szente Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba.* Budapest, 2010.

T. Varga György: *Adalékok és szempontok a Magyar Dolgozók Pártja hatalmi helyzetéhez.* Múltunk, 1998. 2. sz.

Takács Albert: *Az alkotmányvédelem néhány kérdése – különös tekintettel az alkotmányjogi tanácsra.* Jogtudományi Közlöny, 1985. 11. sz.

Takács Imre: *Az alkotmánybíráskodásról.* Állam és Igazgatás, 1988. 8. sz.

Tallár Ferenc: *Sztálinizmus és reszakralizáció.* Valóság, 1989. 2. sz.

Tóth Eszter Zsófia: *Kádár leányai.* Budapest, 2010.

Tóth Károly: *A jelöltek egyéni programja – viszonya a népfront választási programjához.* Állam és Igazgatás, 1988. 4. sz.

Tóth Szergej: *A szovjet birodalmi nyelv, avagy a totalitarizmus grammatikája.* Aetas, 1991. 1. sz.

Tőkés Rudolf: *A kialakult forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957–1990.* Budapest, 1998.

Tölgyessy Péter: *Elégedetlenségek egyensúlya.* Budapest, 1999.

Trócsányi László: *A polgári parlament működése.* Jogtudományi Közlöny, 1981. 6. sz.

Ungvárszki Ágnes: *Gazdaságpolitikai ciklusok Magyarországon 1948–1988.* Budapest, 1989.

Vastagh Pál: *Alkotmányrevízió 1972: kitörési kísérlet vagy korrekciós próbálkozás.* Múltunk, 2017. 2. sz.

Vastagh Pál: *Egy „idegen test” a szocialista államszervezetben. Adalékok az Alkotmányjogi Tanács létrejöttének történetéhez.* Közjogi Szemle, 2019. 1. sz.

Wiener György: *Választás és rendszerváltás.* In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010.* Budapest, 2010.

Zawadzka, Barbara: *A szocialista választási rendszer demokratizálásának útja.* Jogtudományi Közlöny, 1986. 10. sz.

Zinner Tibor: *Büntetőjog és hatalom.* Múltunk, 1998. 2. sz.

KÉPJEGYZÉK

FSZEK Budapest Gyűjtemény + 25, 26, 31

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára + 3, 28, 58

Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár + borítókép, 8, 15, 24, 29, 30, 45, 50, 57, 63, 68

MTVA Sajtó- és Fotóarchívum + borítókép, 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 77

Országgyűlési Könyvtár + 5, 17, 19, 48, 51, 52, 53, 54, 70

Országgyűlési Múzeum + 75, 78

Terror Háza Múzeum, Hősök Fala + 14

NÉVMUTATÓ

Ábrahám Kálmán 155, 181, 356, 504, 509, 511

Aczél György 38, 39, 40, 144, 156, 167, 190, 244, 248, 291, 356, 411, 423

Ács Lajos 54, 90, 92, 101, 234, 240, 255, 339, 362, 378, 392

Ádám Antal 24, 209, 282, 299, 300, 362, 363, 510

Ágh Attila 26

Ajtai Miklós 108, 121, 125, 352

Alvinczy Imre 388

Andics Erzsébet 36, 63, 92, 321, 337, 489

Antalfy György 24

Antall József 240

Antos István 99, 108, 339, 389, 392

Apró Antal 22, 24, 40, 42, 56, 57, 61–65, 71, 73, 76, 77, 100, 102, 109, 112, 119, 125, 130, 133, 134, 142–145, 147–149, 152, 156, 158–161, 167, 244, 248, 255–258, 265–269, 291, 297, 326, 328, 339, 341, 343–344, 347, 348, 351, 355–356, 364, 368, 379, 381, 382, 391, 399, 401, 409, 414, 449, 462, 490, 518, 519, 520, 525, 527, 529, 551

Arday Lajos 26

Arisztov, Averkij Boriszovics 461

Árkos Ádám 87

Arndt, Rudi 522

Árpád magyar fejedelem 462

Avar István 23, 196

Bába Iván 181

Badics Péter 87

Bajomi Iván 348

Bajnok Zsolt 553

Bakó Ágnes 266

Balla Éva 192, 196, 206, 210, 361, 422, 511, 556, 557

Balogh István 37, 40, 42, 45, 46, 47, 238, 239, 303, 437

Balogh Jenő 87

Balogh Károly 420

Balogh László 23, 414

Bánffy György 23, 166, 186, 188, 192, 196, 212, 332, 346, 421, 422, 491, 492, 536, 555

Barankovics István 442

Bárczi Gusztáv 105, 242

Barcs Sándor 66, 192, 242, 248, 300, 304, 425, 437, 439, 489, 500, 505, 525, 526, 527, 529, 531, 534

Bartha Ferenc 505

Bartha János 351, 436, 486

Bartha Tibor 304, 525

Bata István 92, 95
 Bayer József 25
 Bebrits Lajos 42
 Beck Tamás 195, 359, 504, 512
 Becsei Lászlóné 428
 Bédi János 87
 Beér János 24, 37, 38, 44, 68–71, 279, 301, 304, 323
 Békési László 199, 201–203, 211–212, 504
 Bencsik István 388, 438
 Benjámin Judit 173, 418
 Benjámin László 247
 Benke Valéria 242, 244, 248, 430
 Benkei András 155, 166, 365
 Berdán Béla 509
 Berecz Frigyes 504
 Berecz János 167, 172, 173, 212, 270, 422, 423, 533
 Bereczki László 91
 Bereczky Albert 240, 437
 Berei Andor 65
 Beresztóczy Miklós 22, 59, 64, 111, 114, 124, 240, 248, 385
 Bereznay Tibor 87
 Berki Mihályné 392
 Besnyő Károly 282, 300, 413
 Biacs Péter 24, 420, 492
 Bibó István 78, 79, 84, 85, 104, 465
 Bihari Mihály 12, 25, 26, 168, 179, 189, 197, 292
 Bihari Ottó 24, 68, 131, 236, 282, 396, 412, 441, 484
 Bíró Imre 497
 Bíró József 525
 Bíró Mihály 92
 Bíró Zoltán 189
 Biszku Béla 80, 109, 122, 125, 131, 142, 166, 167, 244, 246, 267, 280, 291
 Bódi Jánosné 256
 Bodonyi Pálné 434

Bodnăraş, Emil 462
 Bognár József 36, 42, 91, 121, 146, 153, 154, 170, 172, 176, 177, 241, 244, 248, 352, 401–404, 436–439, 446, 521, 552
 Bognár Rezső 53, 91, 263
 Bóka László 240
 Bokor Imre 211, 358, 406, 513
 Boldizsár Iván 192, 246, 248, 271, 333, 334, 534, 535
 Boldoczki János 37, 62, 499
 Boncour, Jean-Paul 448
 Bonta József 95
 Boot, Denise 518
 Borbándi Gyula 122, 280
 Borbándi János 144, 156
 Borka Attila 352
 Boros Gergely 42, 45, 339
 Boros László 196
 Borsós Ida 91
 Boruzs Mihály 87
 Borza Istvánné 192
 Bourassa, Robert 533
 Bozsik József 91, 95, 241
 Bozsó Jánosné 24
 Bozsó Lajosné 192, 359
 Bozsoki Ferenc 524
 Bődőné Rózsa Edit 192, 194, 200, 212, 293, 449, 491, 556, 557
 Böhm Vilmos 378
 Böhm, Wilfried 533
 Bölcsény György 330, 332
 B. Papp Mihály 438
 Brandt, Willy 460
 Brezsnyev, Leonyid Iljics 146, 462, 463, 516, 521, 533
 Brutó János 167, 248
 B. Szabó István 84
 Bubla Gyula 192, 420, 491, 556
 Bugár Jánosné 434, 528
 Burdeau, Georges 25

Bus György 95, 96
 Bush, George 522
 Búzás Józsefné 491
 Ceauşescu, Nicolae 535, 536, 537
 Cornea, Doina 536
 Crozier, Michel 25
 Cyrankiewicz, Józef 462
 Czapiak Gyula 240
 Czéh József 45, 103, 122, 392, 438
 Czender József 87
 Czett József 40
 Czinege Lajos 158, 211, 292
 Czoma László 175, 183, 188, 192, 555, 557
 Czottner Sándor 47
 Czuth Károly 87

Csala István 240, 241, 388
 Csécsy Imre 437
 Csehák Judit 171, 291
 Cselőtei László 422
 Csendes Károly 364
 Csengey Dénes 197
 Cservenka Ferencné 22, 156, 167, 191, 248, 267, 345, 385, 386, 434, 522, 525
 Cseterki Lajos 144, 248, 266, 366
 Csicskó Mária 437
 Csikós Nagy Béla 151
 Csipkó Sándor 196
 Csoóri Sándor 189, 555
 Csorba János 78
 Cs. Nagy Júlia 417
 Csurka István 189, 535

Dabrónaki Gyula 131, 297, 489
 Dahl, Robert A. 25
 Dancs József 437
 Darabos Iván 55, 71, 96, 241, 256, 265
 Darvas József 36, 42, 54, 91, 103, 241, 247, 248, 342, 361, 362, 392, 394, 416, 437–439

Darvasi István 156, 166, 436, 526, 530, 551
 Dauda Sándor 370
 Dávid Ferenc 91, 96, 339
 Deák Gábor 504
 Deák Géza 418
 Debreczeni József 23, 421
 Dedinszky János 96
 Dégen Imre 128, 501
 Demény Pál 40
 Dénes István 92, 388
 Déry Tibor 80
 Derzsi András 195, 359
 Dési Zoltánné 428
 Dimény Imre 501
 Dinnyés Lajos 74, 91, 104, 242, 244, 248, 373, 385, 439
 Diósadi Gábor 87
 Dobi István 22, 35, 36, 44, 47, 49, 53, 59, 63, 75, 82, 84–85, 102, 124, 238, 239, 240–241, 244, 247, 277, 279, 291, 300, 314, 306, 337, 377, 437–439, 457–458, 461, 469, 499
 Dobos Ferencné 357
 Dohnányi Ernő 465
 Dombi Jánosné 92
 Domokos János 388
 Domokos József 500
 Donáth Ferenc 40, 46, 47
 Donáth László 254
 Dózsa György 462
 Dögei Imre 46–49, 63, 275, 377, 409
 Drahos Lajos 22, 40, 42, 44, 46, 240, 254, 323, 336, 337, 375–377, 388
 Dudla József 24
 Dugon Pál 92
 Dulin Jenő 324, 388, 390
 Duschek Lajosné 167
 Eckhardt Sándor 465
 Egri Gyula 90

Eke Károly 196, 212, 417, 418, 421
 Elek János 90, 91, 93
 E. Majláth Jolán 91, 241, 388, 438
 Erdei Ferenc 16, 36, 37, 42, 45, 56, 57,
 59, 75, 91, 93, 94, 103, 104, 124,
 239–241, 244, 248, 291, 392, 395,
 416, 437–439, 489
 Erdei Lászlóné 434
 Erdey-Grúz Tibor 89, 91, 92, 94, 392

 Faluvégi Lajos 154, 156, 161, 170, 176,
 552
 Farkas Ferenc 78
 Farkas Mihály 60, 62, 69, 238, 241, 253,
 416
 Fazekas János 87
 Fegyveres István 367
 Fehér Lajos 99, 108, 113, 119, 121, 125,
 240, 244, 248, 266, 291, 342, 458, 506
 Fehér Tibor 24
 Fehérné Eke Katalin 186, 511, 512
 Fejti György 190
 Fekete Gyula 189
 Fekete János 23, 167
 Felvégi István 87
 Felvicy Tamás 88
 Fernández, Leovigildo 528
 Filló Pál 270, 335, 556
 Filó Sámuel 240, 241, 388
 Fock Jenő 109, 114–115, 119, 121, 124–
 125, 127, 130, 132–134, 141–144,
 166, 244, 248, 267, 277, 284, 291,
 297, 306, 345–346, 380, 396, 436,
 458, 490, 500–501, 507–508, 517,
 528
 Fodor István 22, 176, 213, 358, 384–386,
 418, 464, 465, 532, 558
 Fodor László 369
 Földes László 100, 392
 Földvári Rudolf 54, 55, 75, 90–95, 104,
 240,

Friss István 42, 47, 121, 257, 392, 549
 Für Lajos 189

 Gábri Mihály 339
 Gácsi Miklós 365
 Gádor Iván 261
 Gágyor Pál 24
 Gajdócsi István 24, 191, 287, 403
 Gál Zoltán 534
 Galló Ernő 392
 Gáspár Sándor 59, 63, 64, 121, 122, 144,
 156, 167, 173, 190, 191, 244, 248,
 280, 300
 Géczi Antal 88
 Géczi István 185, 188, 402, 509
 Gém Ferenc 41, 42, 92, 388, 437
 Gergely András 425
 Gergely István 502
 Germadics Vilmos 96, 97
 Gerő Ernő 36, 40, 42, 45, 57, 65, 69, 70,
 73, 74, 86, 92, 238, 240, 241, 253,
 254, 256, 291, 322, 323, 378, 391,
 416, 494
 Glatz Ferenc 199
 Goerens, Charles 522, 536
 Gombár Csaba 25, 168
 Gonda György 304, 329, 503
 Gorbacsov, Mihail Szergejevics 522, 523
 Görbe János 240
 Gosztonyi János 89, 97, 103, 129, 248,
 300, 392, 395, 437, 527
 Gottwald, Klement 50, 378
 Görgényi Dániel 38
 Görgényi Ferenc 25
 Gramsci, Antonio 25
 Grósz Károly 173, 180, 182–186,
 188–190, 193–195, 260, 261, 292,
 293, 296–298, 306, 465, 490, 532,
 535, 555
 Grósz József 46
 Guba Mihály 91, 94, 241

Gyarmati György 26, 292
 Gyarmati Sándorné 104
 Gyenes András 167, 530
 Gyilas, Milován 25
 Gyöngyösi János 37, 45, 47, 377
 György Lajos 181
 Györe József 265, 392
 Győri Antal 438
 Győri Imre 248
 Gyurkó László 247

 Habermas, Jürgen 25
 Hagelmayer István 210, 511
 Hajdu Gyula 37, 361
 Hajdu József 92
 Hajnal István 465
 Halász Aladár 240, 361, 388
 Halász József 24, 25, 87–88, 455
 Halmágyi Ivánné 507
 Halmai Gábor 26, 326
 Hámosi Csaba 167, 244, 270, 422, 423,
 537
 Hamvas Béla 465
 Harrer Ferenc 45, 74, 105, 116, 128, 243,
 247, 253, 375, 388, 392, 438, 439,
 456, 457
 Hartványi Ferenc 87
 Haruscsák József 300
 Hárty Béla 124, 280
 Havasi Béla 267
 Havasi Ferenc 144, 155, 157, 167, 173,
 176, 190, 191
 Havel, Václav 532, 533
 Havrán István 40
 Házi Árpád 74, 90, 240, 241, 257, 265
 Hegedüs András 56, 57, 61–66, 73, 92,
 241, 253, 254, 256, 277, 323, 324,
 336, 351, 391, 499, 547
 Hegedüs Gyula 361, 388
 Hegyi Gizella 254
 Hegyi Imre 91

Hegyi Jánosné 114
 Hellner Károly 184, 194, 333, 346
 Herczeg Ferenc 392
 Herczegh Géza 209
 Herczog Mária 181
 Hetényi István 148, 161–163, 171–172,
 176–177
 Hidas István 90, 92, 253, 275
 H. Nagy Gábor 438
 Hódosi Ilona 91
 Hodzsa, Fadilj 462
 Hoós János 184, 504
 Horn Gyula 199, 215, 505, 506, 526,
 533, 536–537
 Horn Péter 525
 Hornunk Mátyás 354
 Hortobágyi János 92
 Horváth Dezső 329, 393
 Horváth Ferenc 24, 196, 199
 Horváth István 174, 215, 235, 241, 292,
 416, 504, 536, 555
 Horváth János 417, 438
 Horváth Jenő 215, 329, 371, 525
 Horváth Lajos 22
 Horváth Márton 47, 90, 92, 254, 361,
 389
 Horváth Miklós 196, 268, 369
 Horváth Sándorné 24
 Horváth Zoltán 40
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics 117, 459,
 461, 516
 Huan Cen 457
 Hubai László 26
 Huber Jenő 270
 Hunyadi János 462
 Husák, Gustáv 462, 521
 Huszár István 144, 155, 166, 465, 490
 Huszár Tibor 26, 262
 Huszárik Zoltán 465
 Hütter Csaba 199

Ilku Pál 113, 120, 130, 352, 501
Illés János 87
Illyés Gyula 238, 437
Inklovics Mária 91–93
Inokai János 22, 144, 248, 356, 385, 520
I. (Szent) István király 462
Iványi Lajos 23

Jahner-Bakos Mihály 500
Jakab Róbertné 22, 202, 385, 406, 464, 531
Jakab Sándor 342
Jakab Tibor 374
Janza Károly 91, 95
Járai Ervin 91
Jaruzelski, Wojciech Witold 162
Jékely László 465
Johnson, Lyndon B. 117
Jókai Lóránd 327
Jugov, Anton 104
Juhár Zoltán 306, 503
Jung, Louis 522
Justus Pál 38, 40

Kádár Béla 92
Kádár János 24, 30, 39, 40, 42, 46, 78–80, 82, 94, 97, 98, 100, 102–104, 109, 111–114, 118–119, 122, 136, 141, 156–157, 162, 167, 174–175, 182–185, 188, 190, 232–235, 238, 243–244, 247–248, 250–253, 261, 266, 268, 275, 277, 279, 291, 300, 304, 336, 366, 373, 387, 395, 430, 438–439, 458–460, 462, 469, 499, 500, 506, 507, 512, 519, 525
Kádár Jánosné 546
Kádas István 59, 88–90, 92, 96–97, 265, 410
Kállai Ferenc 16, 23
Kállai Gyula 16, 22, 24, 40, 42, 46, 47, 109, 117, 119–120, 122–126, 128,

130, 132–133, 136, 156, 167, 235, 244, 248, 263, 267–268, 275, 280–281, 291, 327, 343, 348, 353–354, 365–366, 380, 381, 396, 399, 403, 413–414, 423, 446, 489, 505, 517, 527, 529, 550, 551
Kalmár Melinda 26
Kamjén István 417
Kapetter Gyula 362
Kapolyi László 169, 419
Karácsony Sándor 492
Karácsonyi Béla 92, 327
Karakas László 502
Károlyi Mihály 238, 469
Kárpáti Ferenc 167, 358, 503
Kaszapovics András 256
Katona Béla 87, 88
Katona Imre 156, 167, 267–269, 300
Katona Jenő 388
Kelemen József 88
Keleti Ferenc 62, 64, 257
Kemény László 87
Kemenes Ernő 199, 211–212, 504
Kende Zsigmond 42, 91, 388, 392, 437, 438
Keresztes János 82, 84, 87
Keresztury Sándor 87
Kerkay Andorné 436
Kilényi Géza 24, 209, 510
Kindler József 181
Kiniczek József 87
Király Ferenc 177, 196
Király Gergely 417
Király István 23, 436, 459
Király Zoltán 23, 166, 169, 171, 174, 181, 184–185, 188, 191, 192, 196, 200, 212, 216, 264, 332, 335, 346, 357–358, 370, 404, 421–422, 444, 449, 454, 489, 491, 511, 531, 536–537, 557
Kisfaludi Strobl Zsigmond 469

Kisházi Ödön 102, 244, 248, 304, 438, 439
Kiss Dezső 180
Kiss Elemér 297
Kiss Gergely 241
Kiss Gy. Csaba 189
Kiss Imre 91, 93, 95
Kiss István 24, 419
Kiss Károly 47, 74, 110, 114, 253, 254, 265, 266, 291, 300, 323, 366, 389–392, 409, 489, 515, 527–528
Kiss Roland 240
Kiszeljov, Jevgenij Dimitrovics 457
Kiszeky Tibor 87
Klujber László 256, 353
Koczina Gyula 92
Kodály Zoltán 78
Kodolányi Gyula 181
Kodolányi János 465
Kohl, Helmuth 213, 533
Kókai Jánosné 392
Kókai Rudolf 23, 491
Kollár Katalin 192
Kolosi Tamás 26–27, 425
Komócsin Mihály 166, 240
Komócsin Zoltán 244, 248, 257, 265–266, 528–530
Konczos István 370
Kondor Béla 465
Kónya Lajos 91, 94, 241
Konyev, Ivan Sztjepanovics 64
Kopácsi Sándor 91–94, 339
Kornai János 26
Korom Mihály 24, 124–126, 128, 155, 160, 167, 188, 236, 263, 268, 280, 293–294, 332–333, 403, 417, 487, 489, 501
Kossa István 115, 241, 254, 323
Kossuth Lajos 462, 469
Kovács Ádám 171
Kovács András 23

Kovács Béla (a Kiszgazdapárt elnöke) 16, 98, 244, 250, 438, 439
Kovács Béla (Bács-Kiskun megyei képviselő) 91
Kovács Éva 130
Kovács István 92, 95, 239, 241, 255, 262, 409
Kovács István, dr. 327
Kovács Károly 267
Kovács László 184, 196
Kovács Mátyás 471
Koval Pál 109
Köböl József 74, 265, 392
Köpeczi Béla 163, 503
Környei József 91, 92, 95
Körös Gáspár 202, 491, 531
Körösényi András 25–27
Köte Sándor 87
Kővágó József 87
Kristóf István 74, 84, 100, 104, 241, 253, 256, 265, 266, 391, 448
Kukorelli István 25–26, 167, 189, 197, 249, 287, 366, 428, 440–441, 444, 490
Kukucska János 92, 265, 266, 392
Kulcsár Kálmán 24, 190, 196–198, 201, 206–207, 286–287, 359, 495
Kulcsár Sándor 419
Kurtán Sándor 388

Lábady Tamás 209
Ladányi Ferenc 242
Lakatos László 23
Lakos László 192, 196
Langmár Ferenc 181
László Béla 24
Latinovits Zoltán 465
Lázár György 30, 144–147, 156–157, 162, 167, 169, 172–174, 180, 182, 190, 191, 292, 297, 306, 458, 502, 503
Lehel Ferenc 117

Lékai Gusztáv 171, 192, 423, 492
 Lenin, Vlagyimir Iljics 80, 408, 441
 Lévárdi Ferenc 353
 Lombos Ferenc 500
 Losonczi Pál 30, 90, 113, 115, 117, 124,
 144, 156, 167, 173, 180, 246, 248,
 268, 271, 284, 458, 463, 469, 500,
 506, 519
 Losonczy Géza 40, 42, 70, 84, 254
 Lotz Ernő 492
 Lovas Lajos 91
 Lövé Ferenc 92
 Lukács György 47, 91, 92, 94

 Madarász Ferenc 91, 92, 95
 Madarász Tibor 269
 Magosi Károly 91, 92, 96, 339
 Majlinger József 88
 Major Tamás 240, 247, 344
 Makai János 96
 Maléter Pál 82
 Mándity Marin 206
 Mannheim Károly 25
 Márai Sándor 465
 Marjai József 156, 555
 Márk György 536
 Markója Imre 160, 165, 170, 189, 283,
 369, 485, 487, 488, 498, 503
 Marosán György 36, 40, 42, 84, 100,
 238, 244, 253, 254, 279, 323, 361,
 378, 439
 Maróthy László 156, 167, 190, 192, 202,
 244, 420
 Martin Ferenc 53, 364, 365, 392
 Márton András 91, 92, 93, 95
 Márton János 418, 422
 Marx Gyula 232, 421
 Mátay Pál 293, 368, 369
 Máté János 91, 240, 256
 Matolcsi János 92
 Matusek Tivadar 90, 99, 351, 392

Mécs Imre 181
 Medgyessy Péter 180, 182, 186, 555
 Méhes Lajos 129, 244, 423, 503
 Mekis József 385, 392
 Mészáros Győző 187
 Mészöly Gyula 89
 Mezei Károly 171
 Mezey Károly 192
 Mező Imre 240
 Mihajlov, Ivan 462
 Mihályfi Ernő 47, 49, 248, 300, 303, 304,
 388, 392, 437, 439, 489, 527, 528
 Miklós Árpád 89, 91–93, 362, 368
 Miklós Imre 504
 Mikoján, Anasztász Szanahin 461, 462
 Mileji (Miley) István 91, 96, 256
 Mills, C. Wright 24
 Mindszenty József 34, 37, 46, 83–84
 Miskó István 23
 Mód Aladár 42, 240
 Moksony László 181
 Molnár Erik 96–97, 241, 256, 257, 388,
 389, 524–525
 Molnár Frigyes 248
 Molnár Imre 38, 385
 Molnár László 109
 Mónus Illésné 41, 76, 240, 253, 254,
 323, 373, 408, 446, 446, 456
 Moór Gyula 271
 Moravcsik Ferencné 192
 Morvay László 23, 171, 420, 536
 Movik Lászlóné 24
 Muhri, Franz 462
 Münnich Ferenc 240, 244, 251, 277,
 461, 498, 500

 Nádházi András 91
 Nagy Antal 365
 Nagy Dániel 40, 42, 48, 53, 242, 300,
 304, 388, 392, 439
 Nagy Ferenc 37, 377

Nagy Imre 24, 45, 52–60, 61, 70, 74, 75,
 77, 78, 80, 82–84, 91, 94, 201, 241,
 253, 255–256, 275, 277, 292, 378, 384,
 457, 460, 465–467, 485, 499, 547, 548
 Nagy István 438
 Nagy Istvánné 434
 Nagy József 366, 488
 Nagy Józsefné 352, 434
 Nagy Károly 412
 Nagy Károlyné 549
 Nagy Mária 392
 Nagy Miklós 517, 525, 529, 530
 Nagy Richárd 166
 Nagy Sándor 80, 89, 91, 94, 96, 205,
 212, 241, 419
 Nagystók József 241, 300, 385
 Nánási László 45, 57, 102, 103, 244, 248,
 256, 300, 304, 354, 388, 416, 437,
 438, 439
 Nemes Tamás 23, 192
 Nemeslaki Tivadar 248, 502
 Németh Imre 50
 Németh Károly 147, 167, 180, 190, 191,
 246, 248, 305, 366
 Németh László 94
 Németh Miklós 23, 182, 194–195, 199,
 200–203, 205–207, 211, 213–215,
 292, 306, 349, 385, 420, 454, 466,
 504, 512, 521, 533, 536
 Nezá Ferenc 128, 248, 363, 391
 Non György 74, 90, 256, 499
 Novák Béla 161
 Novotný, Antonín Josef 460

 Nyárádi István 87
 Nyers Rezső 23, 108, 116, 122, 144, 167,
 173, 181, 183–186, 194–195, 215,
 240, 248, 280, 291, 292, 306, 384,
 402, 423, 512
 Nyikos László 210, 505
 Nyitrai Ferencné 502

Ócsai István 92
 Offe, Claus 25
 Olt Károly 40, 41, 47, 62, 254, 265, 266,
 290, 300, 301, 323, 337, 339, 375,
 389, 392, 393, 408, 456
 Orbán László 34, 46, 111, 124, 128, 142,
 240, 248, 253, 267, 280, 347, 353,
 395, 549
 Orosz Adél 385
 Ortutay Gyula 16, 23, 36, 42, 130,
 240, 241, 244, 247, 300, 304, 388,
 437–439, 459,
 Óvári Miklós 167, 173, 182, 190, 191,
 269, 330

 Ökrös Sándorné 38
 Őszi István 534

 Pajkossy Gábor 181
 Pál József 437
 Pál Lénárd 173
 Pála Károlyné 392
 Pálffy György 38
 Palkó Sándor 509
 Pallavicini Antal 82
 Pálmány Béla 73
 Pap János 166, 248
 Papandréu, Andreász 518
 Papp Elemér 417
 Papp István 87
 Papp Lajos 124, 163, 280, 501, 503
 Papp László 240
 Papp Sándor 92, 96
 Papp Zsolt 25
 Párdi Imre 137
 Parragi György 47, 49, 63, 92–93, 102,
 238, 241, 351, 361–362, 388, 392,
 437–438, 547
 Pártay Tivadar 104
 Pásztor Erzsébet 181
 Pásztor István 87

Patonay Elek 241
 Pázsit Árpád 354
 Pegov, N. M. 64
 Peják Emil 189, 490
 Perczel Anna 181
 Pesta László 100, 105, 248, 386, 388,
 392, 395, 436, 437, 439
 Péter Gábor 257
 Péter János 22, 59, 64, 102, 117,
 129–130, 144, 156, 167, 246, 248,
 256, 300, 385, 423, 436, 439, 469,
 500, 501, 508, 516–518, 520, 524,
 528–529, 531, 542
 Péterffy Ágoston 181
 Pethő Tibor 166, 246, 525, 529
 Petőfi Sándor 462
 Petri Gábor 436
 Petrik Ferenc 187, 487
 Petrovics Emil 247, 436
 Peyer Károly 442
 Pfeiffer Zoltán 442
 Pióker Ignác 166, 338, 366, 367
 Pióker Istvánné 87
 Piros László 241
 Piskolti Sándor 87
 Plumb, Lord Henry 523
 Polgárdi József 491
 Polinszky Károly 502
 Polyák János 114, 385
 Pongrácz Kálmán 59, 71, 73, 100, 105,
 326, 337, 392, 489
 Pothornik József 240
 Pozsgay Imre 23, 149, 156, 160, 163,
 167, 173–174, 179, 194, 196, 202,
 210, 215, 269, 286, 291, 296, 356,
 403, 454, 465, 503, 504
 Pölösné Krizsán Ildikó 419
 Prieszol Olga 434
 Puhakka, Matti 533
 Puja Frigyes 167, 501, 502, 503, 520,
 525, 534

Pullai Árpád 119, 142, 244, 246, 267,
 502, 528
 Puskás Sándor 170, 177, 180, 184, 195,
 203, 210, 491, 492

Rácz Gyula 240
 Raffai Sarolta 22, 144, 385, 434, 520
 Raffay Ernő 232, 406, 421, 536
 Raft Miklós 295, 297
 Rajházi Imre 87
 Rajk László 38, 40, 44, 75, 238
 II. Rákóczi Ferenc 462
 Rákosi Mátyás 33–51, 52, 54–60, 63–67,
 68–70, 79, 92, 94, 231, 234, 238–243,
 251, 253, 255–256, 262, 271, 272,
 275, 291–292, 303, 339, 343, 375–
 378, 387, 408, 416, 424, 426, 438,
 456, 457, 462, 469, 499, 545–548

Ratkó Anna 240
 Reagan, Ronald 523
 Réger Antal 531
 Reidl János 24
 Reszegi Ferenc 300, 338
 Rév István 181
 Révai József 41, 53, 61, 90, 238, 241,
 253, 265, 300, 409, 416, 469
 Révész Ferenc 240
 Riegler, Josef 533
 Ries István 35, 36, 40, 44, 336
 Ro Te Vu 533
 Rónai Sándor 22, 24, 36, 49, 53, 55, 69,
 71, 74, 75, 77, 80, 82, 84, 85, 88,
 91–93, 99–102, 104–106, 110, 112,
 238, 241, 244, 255–257, 265–266,
 300, 304, 336–337, 340, 341–343,
 347, 351–352, 363–365, 376–379,
 391, 394, 396, 409, 410, 411–412,
 448–449, 458, 460–461, 499, 516,
 524, 548–549
 Roszík Gábor 23, 204–205, 214, 232,
 406, 421, 467, 491–492

Róder Edit 166, 263, 430, 509
 Rudas László 24, 271–272, 336
 Ruisz József 364
 Rujsz Lászlóné 24
 Rusznyák István 92

Sággy Vilmos 306
 Sályi István 248, 392
 Samu Mihály 24, 190
 Sándor József 109, 119, 248, 266, 267,
 342, 364, 368, 369
 Sándor László 266
 Sárdi Péter 536
 Sárfi Rózi 51, 339, 351, 392, 507
 Sárközy Tamás 186, 193, 296
 Sarlós István 22, 161, 167–168,
 170–175, 177, 180, 181, 185–186,
 189–191, 196, 212, 248, 268–269,
 296–297, 305, 330–333, 338, 357,
 369–370, 382–383, 401, 407, 423,
 463, 522, 531, 554–555
 Sásdi János 90
 Sasvári József 24, 418
 Sasvári Sándor 422
 Schiffer Pál 40, 388
 Schlett István 25
 Schmidt Attila 369
 Schmidt Péter 24, 25, 189, 209, 236,
 368, 369, 554
 Schnitzler József 143, 356, 436, 490, 509
 Schultheisz Emil 502
 Sebes István 499
 Sebestyén Pál 88
 Sebők János 23, 335, 360, 514, 533, 534,
 537
 Seprényi Sándor 38
 Séra János 423
 Seregélyi József 300
 Sevarnadze, Eduard 537
 S. Hegedüs László 388
 Schiffer Pál 44

Sík Endre 500, 505
 Simon Ernőné 24
 Simon István 247
 Simon László 88
 Simon Pál 502
 Simon Péter 270
 Sívó József 96
 Soares, Mário 533
 Solt Pál 209, 510
 Soltész István 23, 374
 Sólyom László 40, 181, 209, 510
 Somogyi László 503, 504
 Somogyi Miklós 240
 Soós Jenő 38
 Soós Tibor 451
 Spácel István 438, 450
 Stadinger István 22, 155, 167, 173, 191,
 193, 264, 269, 297, 298, 333, 336,
 365, 383–385, 403–404, 418–421,
 423, 464, 491, 511, 523, 535,
 554–556
 Steindl Imre 451
 Stoph, Willi 462, 463
 Straub F. Brunó 22, 168, 174, 191, 303,
 305, 400, 505
 Straub Gyula 489
 Suhajda József 104, 392
 Sulyok Dezső 37, 442
 Südi Bertalan 24, 189, 192, 196, 202,
 533, 557
 Sütő Kálmán 492
 Süveges Dániel 91, 92, 93
 Swierczek Györgyné 428
 Szabó András 209
 Szabó Imre 37, 323, 464
 Szabó István 167, 182, 241, 248
 Szabó József 129, 365, 366
 Szabó Kálmán 169, 192, 196, 200, 241,
 412
 Szabó Kálmánné 412

Szabó Lajos 77
 Szabó Lőrinc 94
 Szabó Miklós 269, 339
 Szabó Pál 45, 59, 91, 103, 241, 244, 303, 361, 417
 Szabó Piroska 74, 265, 266, 275, 278, 336, 352
 Szádeczky-Kardos Elemér 438
 Szakács Ödön 124, 129, 280, 501, 502
 Szakadát István 26
 Szakali József 502, 503
 Szakasits Árpád 35, 40, 44, 244, 253, 299, 300, 304, 336, 376, 378, 456, 505
 Szalai Béla 54, 90, 92, 392, 527
 Szalai Erzsébet 25, 26, 27, 318
 Szalai Istvánné 171, 357
 Szalay István 175
 Szalay Zoltán 129
 Szántó Zoltán 391
 Szegő Andrea 25
 Székely Béla 103, 437
 Székely Gábor 87
 Szekér Gyula 144
 Szekeres János 388
 Szelasszié, Hailé 550
 Szelényi Iván 25
 Szénási Géza 129, 365, 366, 499, 500, 501
 Szentágothai János 16, 171, 192, 466
 Szente Zoltán 26, 485
 Szentistványi Gyuláné 268
 Szentiványi Lajos 94, 243, 388, 390
 Szépvölgyi Zoltán 167
 Szigethy Attila 91, 92, 93, 94, 438
 Szijártó Károly 365, 502, 503, 504
 Szikszay Béla 171, 357
 Szilágyi Imre 87
 Szilbereky Jenő 503, 504
 Sziráki András 24
 Szirmai István 124, 126, 234, 246, 248, 278, 280, 528

Szirtesné Tomsits Erika 174, 184, 202, 332, 335, 404, 406, 421, 491, 512
 Szita János 35, 42
 Szívós Sándor 87
 Szobek András 300, 392
 Szoboszlai György 25
 Szokola Károlyné 164
 Szőnyi Tibor 238
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 42, 44, 50–52, 60, 254, 339, 375–378, 408, 457, 470–471, 515, 546
 Sztrapák Ferenc 24
 Szurdi István 162, 166, 240, 248
 Szücs Ferenc 388, 437
 Szücs Sándor 87
 Szűrös Mátyás 22, 167, 173, 203, 205, 215, 264, 269, 384, 418, 450–451, 464–466, 504, 525–526, 531–535, 557
 Takács József 88
 Takács Károly 91, 96
 Tallósy Frigyes 186, 534
 Tamás Gáspár Miklós 23, 214, 215, 216, 232, 361, 422
 Táncsics Mihály 462
 Tatai Ilona 533
 Tausz János 100, 116, 248, 500
 Técsy Gyula 24, 360, 406
 Técsy László 360, 418
 Tersztyánszky Ödön 209
 Thatcher, Margaret 525
 Tildy Zoltán 78, 82–85, 87, 104
 Tildy Zoltánné 83
 Tiliczki József 364
 Tímár Mátyás 116, 118–119, 121–122, 124–125, 161, 186, 280, 502
 Tisza József 392, 489
 Tito, Josip Broz 48, 546
 Tóth Antal 24
 Tóth Endre 46, 49, 278, 388, 417, 438

Tóth Eszter Zsófia 429, 430
 Tóth Illés 503
 Tóth Istvánné 451
 Tóth János 270, 404, 419
 Tóth Károly 250, 535
 Tóth Tamás 181
 Tökés László 506, 536
 Tölgyessy Péter 25, 26, 307, 451, 467
 Tömpe István 234
 Töröcsik Gábor 142, 159, 160, 267, 329, 330–332, 369–360, 417, 449–450, 490, 553
 Török Sándor 491
 Trautmann Rezső 115, 116, 144, 156, 167, 248, 352, 519
 Trockij, Lev Davidovics 25
 T. Varga György 26, 254

Tyereskova, Valentyna Vlagyimirovna 461

Udvardi Károlyné 434
 Ulbricht, Walter 462, 463
 Urbán Ernő 241
 Urbán Ilona 91
 Uszta Gyula 166, 248, 300

Váci Mihály 118
 Vajda Imre 40, 378, 388
 Vajdai Lajosné 74, 91, 92, 92, 351
 Vályi Péter 354
 Vance, Cyrus 520
 Váncsa Jenő 418, 503
 Várkonyai Jenő 87
 Varga Ferenc 92
 Varga Gáborné 267, 385
 Varga Gyula 370
 Varga István 98
 Varga János 96
 Vargha János 181
 Varga Lajos 270

Varga Miklós 24, 166, 359, 491
 Varga Péter 267, 365
 Varga Zsigmond 366
 Vargha János 174, 181
 Várkonyi Imre 436
 Várkonyi László 92
 Várkonyi Péter 167, 503, 531, 534
 Vas Tibor 24
 Vas Zoltán 42, 45, 75, 84, 91, 92, 92, 417
 Vásárhelyi Judit 181
 Vass Istvánné 22, 59, 74, 76, 88, 99, 104, 111, 114, 118, 124, 156, 248, 265–266, 291, 343, 352, 364, 365–366, 379–385, 391, 393–395, 410, 413, 430, 434, 448, 450, 500, 505, 516, 525, 527, 548–549
 Vassné Nyéki Ilona 24, 422, 492
 Vasziliu, Georgiosz 533
 Vég Béla 52, 55, 69, 90, 255, 256, 265, 438
 Végh József 81
 Végvári József 214
 Veres József 40
 Veres Péter 16, 41, 47, 63, 91, 93–94, 103, 162, 238, 239, 241, 244, 392, 416, 417, 437, 438
 Veress Péter 503
 Vértes György 446
 Vető Lajos 117, 240, 256
 Vida Kocsárd 525, 553
 Vida Miklós 22, 193, 366, 385, 386, 509
 Vigh Istvánné 92
 Villányi Miklós 189, 296, 504
 Vit László 181
 Vodila Barna 24, 422
 Voroncov, Nyikolaj Nyikolajevics 533
 Vörös Imre 209, 241
 Weber, Max 24, 25, 318
 Weyer Béla 184
 Wild Frigyes 434, 489, 528

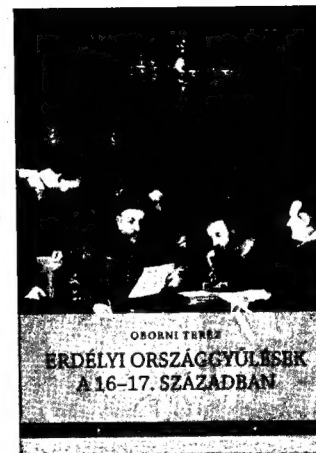
Winkler László 24
Wirth Ádám 256
Wolf Johanna 96, 392

Zalavári Tiborné 87
Zentai József 93
Zétényi Zsolt 535
Zinner Tibor 46
Zlinszky János 209, 510

Z. Nagy Ferenc 75, 100, 102, 108, 109,
172, 241, 242, 391, 392, 439, 548
Zöld Sándor 40, 234, 376

Zsedényi Béla 464
Zsibrita László 88
Zsigmond Attila 196, 214, 421, 511
Zsigmond László 108, 549
Zsofinyecz Mihály 42, 392

X 325295

Oborni Teréz
Erdélyi országgyűlések
a 16-17. században

A Buda eleste után a Magyar Királyság keleti részeiből mintegy három évtized alatt kiformalódott Erdélyi Fejedelemség országgyűléseinek története kétségtelenül részét képezi a magyar parlamentarizmus történetének. Az új állam megörökölte a középkori Erdély sajátos társadalmi-rendi struktúráját, így korszakunkban is a három nemzet – a magyar nemesség, a székelyek és a szászok közössége – alkotta az országgyűléseken politikai jogokat gyakorló rendeket. A magyar alkotmányosság hagyományaira, az erdélyi jogszokásokra, valamint a királyság országgyűléseinek a 16. század elejére kialakult működési rendjére épült erdélyi rendi gyűlések betöltötték történelmi szerepüket, a fejedelmi hatalom és a rendek küzdelmének teret adva biztosították a törvényalkotás lehetőségét, azonban az állam mintegy másfél évszázados fennállása alatt mindvégig megmaradtak az Európában akkoriban ismert legegyszerűbb szervezeti és működési keretek között.

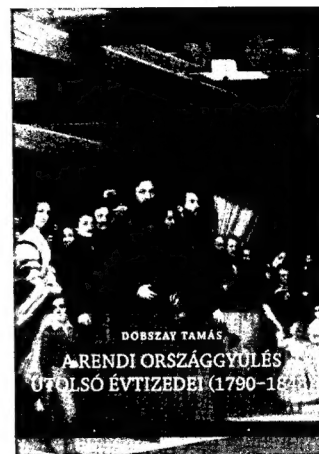
A kötet bemutatja az Erdélyi Fejedelemség rendi gyűléseinek késő középkori előzményeit valamint az ország belső törvényes rendje kialakításában betöltött szerepét, majd széles körű áttekintést ad a fejedelmi korszakban létezett országgyűlés szervezeti felépítéséről és tevékenységi köréről.

Szijártó M. István
A 18. századi Magyarország
rendi országgyűlése

A 18. századi Magyarország politikai életében sokkal szélesebb rétegek vettek részt, mint ahogyan az az abszolutizmus kori Európában megszokott volt. Ez az egyedülálló helyzet a Habsburg Birodalmon belül is külön fejlődési útra terelte az országot. A magyar rendek sajátos hatalma a vármegyerendszerre támaszkodott, széles körű jogosítványokkal rendelkeztek mind a törvényalkotás, mind az adókivetés terén. Az időnként összeülő országgyűléseken (diétákon) az uralkodónak a rendek küldötteivel kellett politikai alkudozásba bocsátkoznia.

A diéta a magyar rendek jogait jelenítette meg egy olyan intézményes formában, amelyet „a király és az ország feloldhatatlan kötelékének” tekintettek. Politikai konfliktusaik azonban a század második felében egyre élesebbek lettek, ugyanis a rendek a jogaikat és kiváltságaikat alkotmányossággként kezdték el értelmezni, majd ekként védelmezni. Magyarország parlamentarizmusának 18. századi története adja meg továbbá a kulcsot a reformkor megértéséhez is. Az Országgyűlés Hivatala által 2015-ben útjára bocsátott A magyar országgyűlések története című sorozat jelen kötete a rendi diéták 1708 és 1792 közötti történetét és működését mutatja be.

Dobszay Tamás
A rendi országgyűlés
utolsó évtizedei
(1790–1848)

Negyedszázadnyi önkényuralom után 1790-ben a Habsburg uralkodók visszatértek a rendekkel való együttműködés útjára, és a francia háborúk ideje alatt 1790 és 1812, majd 1825 és 1848 között rendszeresen összehívták a magyar rendi országgyűlést. A diétát mellőző közbeeső tizenhárom év ellenére a vizsgált időszak fontos szakasza a magyar parlamentarizmus történetének, a modern alkotmányosság előzményeinek.

A két táblában szerveződő országgyűlés, amely Közép-Európában egyedülálló mértékben biztosított politikai befolyást széles társadalmi csoportoknak, összetételét és működési formáit a 18. századból örökölte. A Szent Korona tagjainak tekintett, politikai jogokkal bíró rendek érdekeit jelenítette meg a királyi hatalommal szemben. A diéta a törvényalkotás mellett betöltötte a közügyek megvitatását, érdekek kifejezését lehetővé tevő politikai fórum szerepét is, illetve a rendek fontos társasági és ünnepi eseménye volt, amely nemcsak képviselte, hanem alakította is a közvéleményt. Alkalmasnak bizonyult a rendek, s áttételesen az ország egésze érdekeinek bizonyos fokú érvényesítésére is az abszolutista törekvéseit le nem vetkező királyi hatalommal szemben. Kötetünk a kései rendi országgyűlések szerveződésének elveit, összetételét és működési mechanizmusait mutatja be, valamint felhívja a figyelmet az öröklött formákban bekövetkező változásokra is, amelyek főként a reformkorban már a modern parlamentarizmus irányában módosították a testület működését.

Püski Levente
A Horthy-korszak
parlamentje

1918 novemberében, az őszirozsás forradalom győzelmét követően hatalomra került új vezető réteg semmilyen formában nem tartott igényt az addigi törvényhozás szolgálataira. A magyar országgyűlés képviselőháza 1918. november 16-án önmagát feloszlottnak nyilvánította, a főrendiház pedig ugyanezen a napon berekesztette az üléseit. A tanácsköztársaság diktatúrája és az idegen katonai megszállás miatt az új törvényhozó szerv létrehozására csak 1920-ban kerülhetett sor. 1920 és 1926 között a parlamentet egyetlen testület, a nemzetgyűlés alkotta, amely 1927 elején kétkamarássá alakult át.

A korabeli törvényhozásnak a politikai rendszeren belül elfoglalt helyét számos korabeli közjogi szakmunka elemezte, s a téma iránt a második világháború utáni hazai történetírás részéről is lehetett bizonyos érdeklődést tapasztalni. A történeti kutatások azonban mindig valamilyen meghatározott politikai célnak alárendelve foglalkoztak az intézménnyel, s csak az utóbbi időben jelentek meg olyan munkák, melyek kifejezetten a parlament tevékenységére koncentráltak.

Jelen kötet éppen ezért ennek a hiánynak a pótlására kíván vállalkozni, a Horthy-kori parlament működését jog-, politika és intézménytörténeti oldalról középpontba állítva. A gazdag képanyagot tartalmazó kötet a kutatók és a kor iránt érdeklődők számára egyaránt értékes olvasmány.

Palasik Mária
Parlamentarizmustól
a diktatúráig (1944–1949)

A második világháborút követően egyszerre köszöntött Magyarországra a szabadság víziója és a megszállás valósága. Az új, demokratikus intézményrendszer kiépítése akadozott, a háborús bűnösök felelőségre vonása rövid időn belül jogszerűtlen leszámolássá változott, a Szovjetunió által támogatott kommunisták pedig fokozatosan elfoglalták a legfontosabb hatalmi pozíciókat. 1948–49-re teljesen kiépült a diktatúra intézményrendszere, ekkorra már nemcsak a háború előtti államberendezkedést bontották le teljesen, hanem mindazt, ami 1945 és 1947 között felépült.

Kötetünk a korszak – formálisan – legfontosabb intézménye, a parlament történetét állítja középpontjába. Az 1944 vége és 1949 tavasza között működő három csonka ciklus közül a legelső törvényhozó testület saját magát is ideiglenesnek nevezte. A második szép reményekkel indult, hiszen a nyugati sajtó is elismerően írt az 1945. november 4-i választásokról és azok eredményeiről, ám a szintén rövidre sikeredett harmadik ciklus diktatúrába torkollott. Az ezekben az években kiépülő sztálini típusú diktatúrában a demokrácia erői számára az országgyűlés jelentette az utolsó olyan fórumot, ahol az ellenzék többé-kevésbé nyíltan fogalmazhatott meg kritikát a hatalomra törő önkényuralommal szemben.

FEITL ISTVÁN

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA KORSZAK
ÁLPARLAMENTJE

Vajon szükség volt az országgyűlésre egy olyan korszakban, amikor teljes számban kormánypárti képviselők ültek a parlament padsoraiban? Volt-e funkciója a törvényhozó hatalomnak az egypártrendszer körülményei között, amikor a Magyar Dolgozók Pártja, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt és a kormány teljes egészében uralta a hatalmat? Az 1949 és 1990 közötti időszak ezeket a kérdéseket veti fel. Rákosi Mátyás majdnem őszinte választ adott a kérdésre, hiszen pusztán látszatra, reprezentációra használta az országgyűlést. Évenként mindössze két, néhány napos ülésszakra hívták össze a képviselőket, előre kijelölték a hozzászólókat, s megírták a beszédeiket is. Ezen Nagy Imre miniszterelnök sem tudott változtatni.

A változás reményét az 1956-os forradalom hozta el, de a néhány napos közjáték után szinte azonnal bekövetkezett a visszarendeződés.

A hatvanas évek derekától csökkent az országgyűlés reprezentációs funkciója, először a bizottságokban, majd a nyolcvanas években már a plenáris üléseken is szót lehetett ejteni érdemi kérdésekről.

Az államszocialista rendszer válságának elmélyülésétől, 1987-től változott meg a helyzet. Az országgyűlés az ezt követő két esztendőben – részben a kis létszámú ellenzéki képviselőnek köszönhetően – visszanyerte szuverenitását, és a rendszerváltás törvényhozó intézményének szerepébe emelkedett.

